

ISSN 0023-2394
ISSN 1450-6114
UDC 657

РАЧУНОВОДСТВО

International
Federation of
Accountants

ACCOUNTANCY
EUROPE.

International
Accounting
Standards
Board

Fédération des
Experts Comptables
Méditerranéens

South-East
Europe Federation
of Professional
Accountants

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

ИЗВОД ИЗ САДРЖАЈА

- ◆ ПРИМЕНА МЕЂУНАРОДНОГ РЕГУЛАТОРНОГ ОКВИРА КАО ИМПЕРАТИВ УПОРЕДИВОСТИ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА, ИНВЕСТИЦИЈА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА
- ◆ ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ПОСЛОВАЊА И УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА
- ◆ УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ОПОРЕЗИВАЊЕ ПРИВРЕДЕ, ЈАВНИХ ПРЕДУЗЕЋА И КОРИСНИКА БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА

1-2

Издавач:
"РАЧУНОВОДСТВО" д.о.о.

Суиздавач:
Савез рачуновођа и
ревизора Србије

Генерални секретар
и главни и одговорни уредник
др Перо Шкобић

Његошева 19, Београд, п. фах. 403
info@srs.org.rs

Одговорни уредник "Рачуноводства"
др Рада Стојановић

Лектор
мр Ана Бојановић,
Технички уредник
Витомир Савић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Андреј др Мирко, Алексић Богољуб,
Вукелић др Гордана, Иванишевић др
Милорад, Малешевић др Боко,
Малинић др Слободан, Милићевић др
Весна, Новићевић др Благоје,
Раичевић др Божидар, Стојановић др
Рада, Секуловић др Богдан,
Шкарић Јовановић др Ката

ИЗ ИНОСТРАНСТВА
Prof. Alexander Russell, Scotland
Prof. Mieczyslaw Dobija, Poland
Prof. Frants Butynets, Ukraine
Prof. Metka Tekavcic, Slovenia
Prof. Robert W. McGee, US
Prof. Serdar Ozkan, Turkey
Prof. Željko Šević, Sultanat Oman

Телефони:
Ген.секретар 3239-444
Одговорни уредник 3344-883, 3344-887
Уредништво 3241-948
Саветници 3233-077, 3344-549
3345-043, 3345-329, 3345-429
Курсеви 33-43-140, 33-43-215, 3231-549
Маркетинг 3233-088
Ел. водич кроз посл.3344-949, 3344-922
Преплата 3233-088, 3238-611
Рачуноводство 3344-405
Слободна телефонска линија
(сугестије, рекламације,
коментари...) 33-45-001
Телефакс (011) 3231-220, 3345-527
E-mail: casopis@srs.rs
Војвођанска банка А.Д. 325-9500600029021-93
Центробанка А.Д. 145-3232-76

Copyright © 1956, Савез РР Србије
Прештапавање објављених текстова
није дозвољено без одобрења
издавача и навођења извора.
Текст не може бити репродукован
снимањем, фотокопирањем,
електронски или на други начин, без
претходне сагласности издавача
Штампа: Космос, Београд,
Светог Саве 16-18

СIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
657

РАЧУНОВОДСТВО : часопис за
рачуноводство, ревизију и пословне финансије
/главни и одговорни уредник др Перо Шкобић;
одговорни уредник др Рада Стојановић. – Год.43,
бр. 1 (јануар 1998). – Београд : Рачуноводство :
Савез рачуновођа и ревизора Србије, 1998 –
(Београд : Космос). – 25 цм
Полугодишње. - Је наставак: Књиговодство
(ћирилично изд.)=ISSN 0023-2394
ISSN 1450-6114 = Рачуноводство
COBISS.SR-ID 139739399

РАЧУНОВОДСТВО

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ
ГОДИНА LXX * Бр. 1-2 * Београд, 2019.

Садржај

ФИНАНСИЈСКО ПОСЛОВАЊЕ И ИЗВЕШТАВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ДИГИТАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

ПРИМЕНА МЕЂУНАРОДНОГ РЕГУЛАТОРНОГ ОКВИРА КАО ИМПЕРАТИВ УПОРЕДИВОСТИ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА, ИНВЕСТИЦИЈА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Уводни реферат:

проф. др Благоје НОВИЋЕВИЋ,

проф. др Раденко МИЛОЈЕВИЋ

Рачуноводствена професија и квалитет

финансијског извештавања 7

проф. др Жељко ШЕВИЋ,

др Зоран ШКОБИЋ

Финансије за развој, циљеви одрживог развоја и
рачуноводство: преиспитивања повезаности 21

проф. др Драган МИКЕРЕВИЋ

Финансијско извештавање као катализатор раста.... 38

др Рада СТОЈАНОВИЋ

Редефинисање упоредивости финансијског
извештавања осигуравајућих друштава
у складу са МСФИ 17 60

доц. др Дејан ЈОВАНОВИЋ,

проф. др Мирјана ТОДОРОВИЋ

Холистички приступ у интегрисаном

корпоративном извештавању..... 81

доц. др Бојан САВИЋ

Концепт материјалности – *conditio sine qua non*

високе исказне моћи финансијских извештаја 102

ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ПОСЛОВАЊА И УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА

проф. др Горанка КНЕЖЕВИЋ,

проф. др Владан ПАВЛОВИЋ

Интегрисано извештавање у функцији
информационе асиметрије 122

проф. др Златко СТЕФАНОВИЋ,

мр Предраг ПЕТРОВИЋ

Емисиона премија, правни и

рачуноводствени аспект..... 140

<i>мр Ленче ПАПАЗОВСКА</i> Будућност рачуноводствене професије у ери дигитализације	169
<i>доц. др Милан ЧУПИЋ</i> Економска изложеност и финансијски хеџинг девизног ризика	182
<i>др Снежана ЦИЦО,</i> <i>др Љиљана РАЈНОВИЋ</i> Начело сталности пословања као упозоравајући сигнал банкрота предузећа	202
<i>мр Момчило МИЛОШЕВИЋ</i> Финансијска имовина привредног друштва као финансијски инструмент улагања инвеститора	224
<i>мр Снежана МИЛЕТИЋ</i> Савремени приступ мерењу квалитета финансијских извештаја	246
<i>проф. др Зоран ТОДОРОВИЋ</i> Финансијски и нефинансијски показатељи са аспекта годишњег извештаја о пословању	266
УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ОПОРЕЗИВАЊЕ ПРИВРЕДЕ, ЈАВНИХ ПРЕДУЗЕЋА И КОРИСНИКА БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА	
<i>др Душко ПЕЈОВИЋ</i> Значај дигитализације за ревизију пословања корисника јавних средстава	283
<i>др Весна НЕШИЋ</i> Електронско достављање пореских пријава	300
<i>Зоран КИЛИБАРДА</i> Ефекти електронског финансијског пословања и извештавања код корисника јавних средстава	324
<i>др Биљана ЈОСИПОВИЋ РОДИЋ</i> Стање и перспективе унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије	347
<i>Дејан МЛАДЕНОВИЋ</i> Веродостојност рачуноводствених исправа у контексту дигиталног пословања	364
АУТОРИ И ТЕМЕ ДОСАДАШЊИХ СИМПОЗИЈУМА	
Прилог 1 - Преглед главних тема и подтема годишњих симпозијума за период од 1969 – 2019.	403
Прилог 2 - Преглед реферата по ауторима према редоследу објављивања у зборнику радова симпозијума у периоду од 1969-2019.	411
Прилог 3 - Регистар аутора према броју радова поднетих на годишњим симпозијумима у периоду од 1969. до 2019. године.	459

Contents

FINANCIAL OPERATIONS AND REPORTING IN THE FUNCTION OF DIGITAL ECONOMY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

APPLICATION OF THE INTERNATIONAL REGULATORY FRAMEWORK AS AN IMPERATIVE OF THE COMPARABILITY OF FINANCIAL REPORTS, INVESTMENTS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Blagoje NOVICEVIC, PhD

Prof. Radenko MILOJEVIC, PhD

Accounting Profession and Quality of Financial Reporting 7

Prof. Zeljko SEVIC, PhD

Zoran SKOBIC, PhD

Finance for Development, Sustainable Development Goals and Accounting/Financial Reporting: Examining the Linkages 21

Prof. Dragan MIKEREVIC, PhD

Financial Reporting as Catalyst for Growth 38

Rada STOJANOVIC, PhD

Redefining the Comparability of Financial Reports of Insurance Companies in Compliance with IFRS 17 60

Docent Dejan JOVANOVIC, PhD

Prof. Mirjana TODOROVIC, PhD

Holistic Approach to Integrated Corporate Reporting 81

Bojan SAVIC, PhD

Materiality Concept - Conditio Sine Qua Non for High Value Relevance of Financial Statements 102

FINANCIAL REPORTING IN THE FUNCTION OF BUSINESS AND RISK MANAGEMENT

Prof. Goranka KNEZEVIC, PhD

Prof. Vladan PAVLOVIC, PhD

Integrated Reporting as a Means to Reduce Information Asymmetry 122

Prof. Zlatko STEFANOVIC, PhD

Predrag PETROVIC, Msc

Share Premium, Legal and Accounting Aspect 140

Lence PAPAZOVSKA, Msc

Future of Accounting Profession in Digitalization Age 169

Milan CUPIC, PhD

Economic Exposure and Financial Hedging of Foreign Currency Risk 182

<i>Snezana CICO, PhD</i>	
<i>Ljiljana RAJNOVIC, PhD</i>	
Going Concern as Red Flag for Bankruptcy	202
<i>Momcilo MILOSEVIC, Msc</i>	
Financial Assets of the Company as a Financial Instrument of Investment	224
<i>Snezana MILETIC, Msc</i>	
Contemporary Approaches to the Measurement of Financial Statements` Quality	246
<i>Prof Zoran TODOROVIC, PhD</i>	
Financial and Non-financial Indicators from the Aspect of Annual Business Report	266
IMPACT OF DIGITALIZATION ON ACCOUNTING, AUDITING AND TAXATION OF BUSINESS, PUBLIC ENTERPRISES AND USERS OF BUDGETARY FUNDS	
<i>Dusko PEJOVIC, PhD</i>	
Significance of Digitalization in Auditing the Operations of the Users of Public Funds	283
<i>Vesna NESIC, PhD</i>	
Introduction of Electronic Tax Returns	300
<i>Zoran KILIBARDA</i>	
Effects of Electronic Financial Operations and Reporting on Users of Public Funds	324
<i>Biljana JOSIPOVIC RODIC, PhD</i>	
Current Situation and Potential Improvements to the System of Financial Management and Control in the Public Sector of the Republic of Serbia	347
<i>Dejan MLADENOVIC</i>	
The Authenticity of Accounting Documents in the Context of Digital Business	364
AUTHORS AND TOPICS OF THE PREVIOUS SYMPOSIUMS	
Appendix 1 - Overview of the main topics and sub-topics of the annual symposiums for the period from 1969 to 2019	403
Appendix 2 – Index of papers by authors according to the order of publication in the symposium proceedings in the period from 1969-2019	411
Appendix 3 - Author's register according to the number of papers submitted at annual symposiums in the period from 1969 to 2019	459

**Овај број часописа је истовремено и
Зборник радова са 50. СИМПОЗИЈУМА**

*(сви радови испуњавају критеријуме да буду третирани као:
Саопштење са скупа националног значаја штампано у целини)*

**ФИНАНСИЈСКО ПОСЛОВАЊЕ И
ИЗВЕШТАВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ
ДИГИТАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ И
ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА**

Златибор, 30. мај - 1. јун 2019.

Теме по данима

Први дан

**ПРИМЕНА МЕЂУНАРОДНОГ РЕГУЛАТОРНОГ ОКВИРА
КАО ИМПЕРАТИВ УПОРЕДИВОСТИ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА,
ИНВЕСТИЦИЈА И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА**

Други дан

**ФИНАНСИЈСКО ИЗВЕШТАВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ПОСЛОВАЊА
И УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА**

Трећи дан

**УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ОПОРЕЗИВАЊЕ
ПРИВРЕДЕ, ЈАВНИХ ПРЕДУЗЕЋА И КОРИСНИКА БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА**

**Организатор Симпозијума
САВЕЗ РАЧУНОВОЂА И РЕВИЗОРА СРБИЈЕ**

Суорганизатори Симпозијума

*Државни Економски факултети Универзитета у:
Београду, Крагујевцу, Нишу, Новом Саду, Косовској Митровици*

Програмски одбор

*др Рада Симојановић, председник
Савез РР Србије, Београд*

*др Зоран Шкобић, члан
Савез РР Србије, Београд*

*др Весна Нешић, члан
Савез РР Србије, Београд*

*мр Предраг Петровић, члан
Савез РР Србије, Београд*

*Зоран Килибарда, члан
Савез РР Србије, Београд*

Примена међународног регулаторног оквира као императив упоредивости финансијских извештаја, инвестиција и одрживог развоја

УДК 174.4:657-05
005.336.3:657.631.6
Прегледни рад

Проф. др Благоје
НОВИЋЕВИЋ^{*}
Проф. др Раденко
МИЛОЈЕВИЋ^{**}

Рачуноводствена професија и квалитет финансијског извештавања

*Снага професија
долази од завере против лаика*

Резиме

Аутори у раду истражују и доказују да је рачуноводствена професија, чији главни носиоци су професионалне рачуновође и професионална организација, значајна, млада и снажна професија. Њен значај не опада већ расте упоредо са дематеријализацијом економије, односно настанком дигиталне економије. Дигитална економија доводи до драстичних промена које шире и продубљују могућности употребе рачуноводства и јачају улогу професионалних рачуновођа и професионалних организација.

Увод

Рачуноводствена професија је млада професија са изузетним значајем за добробит друштва. Такав њен значај био је разлог њеног настанка, егзистенције, раста и развоја. Фактори који су довели до њеног настанка и наглог раз-

^{*} Редован професор Економског факултета у Нишу, blagoje.novicevic@eknfak.ni.ac.rs

^{**} Редован професор Економског факултета у Нишу

Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

воја везују се за другу половину 19. века, тако да се њена старост рачуна на око 150 година, на супрот професијама правника, лекара, професора и теолога, чији век се процењује на више од 1000 година. Поред заједничких карактеристика са поменути професијама, рачуноводствена професија има и своје специфичности. Наиме, она је млада, али данас спада у најважније и најснажније професије у тзв. калкулативној економији. Она је, такође, двоструко алтруистична, за разлику од других признатих професија. Њено часно – племенито добро је поверење јавности у њихов рад, а сврха постојања - заштита јавног интереса и функционисање тржишне економије.

Носиоци рачуноводствене професије су професионалне рачуновође и професионалне организације. Они заједнички делују на свим пољима везаним за рачуноводствену професију, а у томе им свесрдно помаже академска заједница. Специфични послови и значај послова којима се бави, као и функција коју обавља у друштву, гарантују њену будућност у условима дигиталне економије.

У складу са тим, у раду се прво обрађују основна обележја рачуноводствене професије у поређењу са осталим признатим професијама, затим њен настанак и развој, да би се након тог начинио осврт на њено часно – племенито добро и улогу рачуноводствене професије у економији и друштву уопште. Затим се ставља акценат на носиоце рачуноводствене професије и сврху њиховог постојања, како би на крају биле дате круцијалне основе за опстанак рачуноводствене професије у будућности.

1. Рачуноводствена професија са поверењем као часним - племенитим добром

Рачуноводствена професија је стекла статус професије јер је поверење јавности у њен рад њено часно – племенито добро.

1.1. Карактеристике рачуноводствене професије и узроци њеног настанка

Професија је занимање посебних моћи и престижа. То је интелектуална радња стечена учењем са великом појединачном одговорношћу у смислу моћи расуђивања. Од осталих занимања професија се одваја по степену одговорности, мудрости и бризи за друштвену добробит (Harz, John, 1991).

Професију карактерише висок стандард професионалности и интелектуалних изврности. Члан професије има способност доношења судова који се не могу одредити апсолутним правилима и упутствима, тзв. судова од „случаја до случаја“. Сваку професију карактерише:

- алтруизам, као безрезервна брига појединца за добробит других,
- дуг период учења и стицања професионалних знања,
- јака организована делатност,
- висок степен одговорности, мудрости и бриге за друштвену добробит, односно стварање добра за друштво,
- осећај идентитета вредности сваког члана јер је јасно одређен систем пријема и дефинисана правила понашања у професији,

- развијен технички језик комуницирања, препознатљив по алтруизму и мотивацији,
- развијен систем контроле посредством кодекса и
- спремност да симболично накнаду претпостави великој своти новца.

Ове карактеристике су издиференцирале професију лекара, теолога, правника, професора и рачуновођа. Оне производе часна или племенита добра (*bonum honestum*). Тако је племенито добро лекара здравље људи, теолога - просвећење и људско спасење, правника - правда за друштво, професора - знање и рачуновођа - поверење јавности у њихов рад.

Рачуноводство као професија је најмлађа међу наведеним професијама. Настала је пре око 150 година, иако је посао рачуновође стар око 500 година, када је Лука Пачоли (Luka Pacioli) установио систем двојног књиговодства¹. Треба нагласити да је рачуноводство посматрано само као посао рачуновође много важно, јер се на основу утврђеног – мереног профита затварају рудници, мења се цена електричне енергије, нестају радна места, нестаје порез и сл.

Више разлога је условило појаву рачуноводства као професије. Прво, настанак ове професије кореспондира са Првом индустријском револуцијом у Западној Европи, током друге половине 18. и прве половине 19. века, а средином 20. века у Источној Европи настанак корпорација, односно акционарских друштава захтевао је одвајање функције власништва од функције управљања капиталом. Котирање компанија на берзи такође је било узрок настанка рачуноводства као професије. Изгледа да је печат за настанак рачуноводства, као професије, представљало ширење пореске основице: порез на имовину, порез на промет – ПДВ, порез на резултат и сл. Само рачуноводство и порези, као и њихови међусобни односи, су ДНК рачуноводствене професије.

Организовању рачуновођа као професије претходило је оснивање рачуноводствених фирми. Самосталну рачуноводствену фирму основао је Виљам Делoit (William Deloitte) 1845. године, док су Семјуел Прајс (Samuel Price) и Едвин Вотерхаус (Edvin Waterhouse) заједно формирали рачуноводствену фирму 1867. године. Симболично организовање као професија настало је оснивањем Института рачуновођа Енглеске и Велса 1880. године и добијањем Краљевске повеље. Истовремено је овим чином извршено прво именовање рачуноводственог звања „овлашћени рачуновођа“. Године 1882. основана је прва професионална организација у Америци, која постоји и данас, под називом Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа. Четири године касније, у држави Њујорк додељена је прва лиценца за звање „овлашћени јавни рачуновођа“. На тај начин рачуноводствена професија је и формално призната, јер се у Закону наводи да ће звање овлашћени јавни рачуновођа (Certified public accountant – CPA) бити додељено лицима која положе државни испит, сада испит за стицање професионалних звања, и имају 3 године искуства у овој области, што није промењено до данас. Тражња за овлашћеним јавним рачуновођама у Америци значајно је порасла 20 године касније, када је америчка влада увела порез за вођење рата. Тренд тражње је интензивирао

1) Гете (песник и министар финансија Немачке): „Двојно књиговодство је једно од најлепших от-крића људског ума“; Ворнер Сомбер (економиста): „Двојно књиговодство је створило исти дух као и Галилејев и Њутнов изум“.

током највеће светске кризе 1929-1933. и настављен је умереним интензитетом до данашњих дана.

Младост рачуноводствене професије је разлог тешког и замагљеног раздвајања професије од конкретног посла који рачуновођа непосредно обавља, посебно када је реч о професионалним рачуновођама које раде у индустрији, просвети и здравству. Наиме, рачуновође не препознају добро чему тај посао служи нити размишљају о томе док га непосредно извршавају. Они немају ни представу о томе шта значи поверење јавности, као часно – племенито добро у његов рад. Њима је, такође, недовољно познато шта значи формирање професионалних ставова и вредности, а етичко понашање при обављању посла сматрају подразумеваним. Другим речима, недовољно је изграђена професионална култура из оправданих разлога. Остале професије имају дугу традицију и схватају своју улогу, као и изграђену културу у смислу постојања разних прича о заслужним лекарима, адвокатима и свештеницима. Тако су познати лекари Луј Пастер и Алберт Швајцер, познати правници Томас Мор и Абрахам Линколн и познати теолози, Свети Тома Аквински и Света Едит Штајн. Насупрот овима, ретке су приче о великим и звучним именима у рачуноводству, као што је Ричардсон (Richardson). За ово постоје бар три разлога: прво, сматра се да постоје приче, али је релативно мали број доступан јавности, друго, примереном и добром рачуновођи се не диве у великој мери изван рачуноводствене професије и треће, добар рачуновођа не скреће пажњу на сопствена добра дела, јер то очекује од инвеститора и кредитора, који од његових добара имају највише користи. Међутим, инвеститори и кредитори немају прилике да упознају професионалне рачуновође.

Но, без обзира на све то, рачуноводствена професија данас спада у најважније и најснажније професије у калкулативној економији и друштву. Наиме, професионалне рачуновође раде као функционални елеменат у пословном систему и контролишу његово понашање директним супротстављањем или оспоравањем, негативних појава и активности. Професионални рачуновођа је у пословну праксу инфилтриран људски фактор који има способности и компетенције да мења и усмерава ствари.

Друге професије су много старије од рачуноводствене професије. Први универзитет основан је у Болоњи 1088. године, а чинили су га: право, медицина и теологија. Други универзитет, са истом структуром факултета, основан је у Паризу 1150. године. Тако је од тада право добило статус професије. Медицина је добила статус професије 400 година пре нове ере, а Хипократова заклетва се сматра првим кодексом професионалне етике. Теологија као систематско изучавање бога и религије настала је пре око 2000 година.

Рачуновођа свој алтруизам реализује на два начина, док остале поменуте професије алтруизам доказују на један начин. Сходно томе, рачуноводствена професија има веће захтеве од других професија (Шеферс, Пакалук, 2009, стр. 50). Наиме, рачуновођа пружа услуге потпуно анонимним лицима и спреман је да раскине радни однос са послодавцем или одустане од пословног ангажовања, ако оно захтева деловање супротно професионалном. Лекар свој алтруизам доказује својом спремношћу да се брине о пацијенту по цену угрожавања свога сопственог здравља. Свештеник доказује свој алтруизам уколико не захтева накнаду за своју услугу. Адвокат свој алтруизам доказује безрезервном борбом за правду свог клијента, уз могућност да одбије клијента ако мисли да

је то неправедно. Лекар види пацијента, свештеник види свог поклоника и адвокат види свог клијента, док рачуновођа ради за више анонимних корисника, које уопште не познаје.

Код рачуновођа су посебно значајни морална осетљивост, морално расуђивање и морална мотивација (Armstrong, Ketz, Owsen, 2003) и то их одваја од сличних група, занимања и одраслих особа.

1.2. Поверење јавности као "часно – племенито" добро рачуноводствене професије

Са економског аспекта поверење се одређује као субјективна могућност појединца да предвиди појаву преваре у пословним трансакцијама (Guiso et al., 2008) или као субјективно веровање којом агент процењује да ће агент или група агената извршити другачије акције (Gambatta, 2000). Поверење као феномен захтева веродостојност која се мора заснивати на истини. Зато професионални рачуновођа има задатак да "објави истину о финансијским условима предузећа те да на тај начин обезбеди услове поверења неопходне за тржишну економију" (Шеферс, Пакалук, 2007, стр. 50). Поверење у јавне податке које производи запослени професионални рачуновођа чини језгро поверења јавности и јавне вредности (Jui and Wong, 2013). Истинито мерење финансијских информација и поверење у финансијске извештаје, који носе те информације представља јединствено часно – племенито добро, које стварају професионалне рачуновође (Новићевић, 2015, стр. 13).

Тај задатак ставља професионално рачуноводство међу признате професије у свету, којој је додељена привилегована улога у друштву.

Професионалне рачуновође и финансијски извештаји, као резултати њиховог рада јављају као темељ поверења за свако предузеће. Поверење је неопходан услов свих пословних трансакција и основ здраве економије. Поверење које граде рачуновође и ревизори, заједно са њиховим професионалним организацијама, кључ су за добробит нације. Поверење је комплементарно високом квалитету рачуноводства и обелодањивања (Gambatta, 2000). Економски развој је у директној пропорцији са поверењем, јер оно утиче на обим економских трансакција и степен присуства непродуктивног понашања. Из тих разлога поверење је од суштинског значаја за успех било које организације у новој економији више него икад раније. Уз то, истраживање показује да су земље са високим нивоом поверења у финансијске извештаје атрактивније за страни капитал (Dhananjay, Wisocki, 2011).

Поверење у финансијске извештаје се иницијално стицало од екстерне рачуноводствене јавности, да би у новим условима попримило интерну димензију. Суштина екстерног поверења између предузећа и јавности садржи поверење између дужника и повериоца, зајмодавца и зајмотражиоца, менаџера и акционара, купца и продавца хартија од вредности и др. Ради се заправо о поверењу у аутпуте финансијског извештавања, односно презентацију и обелодањивање финансијских извештаја.

Теоријски добро фундиран и практично доказан значај финансијског извештавања, нажалост у последње време и кроз бројне и велике финансијске скандале са тешким негативним последицама по поједине националне, али и

светску економију, довео је до тога да се у новије време питање поверења преноси на подручје припреме и састављања финансијских извештаја, односно инпуте финансијског извештавања унутар предузећа. То поверење формира тзв. интерну димензију финансијског извештавања и обухвата:

- поверење професионалних рачуновођа и других запослених у способност, интегритет, добронамерност и етичко опредељење менаџмента предузећа и
- оверење међу запосленима унутар предузећа.

Сматра се, наиме, а у последње време често и доказује, да је интерно поверење темељ екстерног поверења у финансијске извештаје и да директно доприноси повећању нивоа тог поверења. Наиме, поверење у инпуте финансијског извештавања, односно поверење унутар предузећа олакшава комуникацију и размену информација и знања, као и развијање сарадње менаџмента, професионалних рачуновођа и свих запослених. Ове активности су од посебног значаја за квалитет финансијског извештавања, како са аспекта квалитета исказаног резултата, тако и са аспекта кључних квалитативних карактеристика информација (релевантност, поузданост, разумљивост и упоредивост). Ово због тога што професионални рачуновођа процењује, расуђује и вреднује поједине позиције финансијских извештаја уз употребу додатног и важног знања и информација о пословним прогнозама и предвиђањима, која а priori нису у његовом домену. Способан менаџмент, менаџмент са интегритетом и добрим намерама, као и јасним етичким опредељењем, несебично пружа ова знања. Поред тога, ту су и специјализована знања тимова или појединаца, која су важна за рад професионалних рачуновођа. Размена ових знања ствара услове за обухватање више алтернативних могућности, што олакшава доношење и побољшава квалитет одлука, унапређује перформансе свих тимова, и предузећа. У таквом амбијенту тим који припрема и саставља финансијске извештаје, односно признаје и мери ефекте пословних трансакција и других догађаја, односно позиција или ставки финансијских извештаја, спреман је да тражи знање и информације менаџмента онда када за тим постоји потреба. Истраживања показују да размена знања унутар предузеће истовремено значи веће екстерно поверење у финансијске извештаје. Наиме, према тим истраживањима, менаџмент са најбољим намерама није у стању да стекне одговарајући ниво екстерног поверења без његовог поверења у професионалне рачуновође.

Изграђено поверење у квалитет интерних контроле, у смислу спремности на обелодањивање интерних слабости унутар предузећа је, такође, важно за квалитет финансијског извештавања. Квалитет интерних контрола директно је повезан са перцепцијом запослених о способности, интегритету, добронамерности и етичком опредељењу менаџмента предузећа, пошто их је он осмислио. Исто тако, интензиван и брижан однос менаџмента према интерним контролама означава тежњу ка откривању више интерних слабости. Комуникација унутар предузећа, која представља значајну компоненту интерних контрола, уколико је базирана на интерном поверењу, доприноси томе да се на слабости превентивно делује, односно делује пре него што се о њима извештава, а тиме смањи потреба за обелодањивањем интерних слабости (Bedard and Graham, 2011). Пошто се проблеми интерне контроле појављују на најнижим нивоима менаџмента, код радних тимова и поједи-

них извршилаца, истинско опредељење менаџмента да сазна проблем интерних контрола и да им посвети одговарајућу пажњу доказује се и постојањем канала комуникације о таквим проблемима према топ менаџменту и обрнуто, према нижим нивоима менаџмента, радним тимовима и извршиоцима. Поверење у том процесу игра кључну улогу. Пракса показује да се тамо где нема поверења 96% проблема интерних контрола не обелодањује, јер се сматрају материјално безначајним, док је обим обелодањивања знатно мањи када постоји и развија се поверење између менаџмента и запослених, као и између самих запослених.

Поверење је од великог утицаја на перцепцију ризика од стране ревизора са аспекта интегритета менаџмента, изграђених етичких вредности и ставова и угледа топ менаџмента. Стога, није случајно што на интегритет менаџмента указују и Међународни стандарди ревизије. Наиме, сматра се да, што је већи интегритет и израженији морални карактер менаџмента, то је мањи ризик од превара, а мањи ризик аутоматски значи мању висину накнаде за ревизију финансијских извештаја. То значи да је поверење у негативној корелацији са степеном ризика и накнадама ревизора. Наиме, изграђена култура поверења и отворености и развијена интензивна комуникација знања унутар предузећа подразумевају боље контролно окружење, а тиме је и мањи ризик који могу перципирати ревизори.

Тако поверење постаје део друштвеног капитала и поставља се као пословни императив у условима постојања експоненцијалног броја записаних информација, свеопште зависности друштва од знања и науке и убрзаног напретка производних, информационих и комуникационих технологија.

Поверење је садашњост и будућност рачуноводствене професије, јер је она фундаментална за одржавање поверења на тржишту и друштву уопште.

2. Професионалне рачуновође и професионална организација као носиоци рачуноводствене професије

Професионалне рачуновође и професионалне организације су два основна конститутивна елемента рачуноводствене професије, а заштита јавног интереса циљ постојања и основ опстанак.

2.1. Професионални рачуновођа као носилац рачуноводствене професије

Објективно одражавање економске стварности, односно објективно финансијско извештавање је основа успешног функционисања и комуницирања учесника и покретача економске активности, као и успешно функционисање тржишта капитала и укупне тржишне економије. У питању су кардиналне и грандиозне улоге финансијског извештавања. Финансијско извештавање је, такође, основа праћења стабилности економског раста, и мерења снаге финансијског система националне економије, чији задатак је да брине о мобилизацији финансијских ресурса и ефектном усмеравању и алокацији расположивог капитала, да прати начин коришћења финансијских средстава и трговине између економских учесника, као и да створи услове за смањење ризика пословања и трошкова сопственог и позајмљеног капитала. Мањи трошкови (цене) капита-

ла повлаче динамичнији и бржи економски раст (Bort, Landsman, Lang, 2008). Заштита инвеститора, обезбеђење поштеног, ефикасног и транспарентног тржишта и смањење системског ризика, као основни принципи успостављања јединственог рачуноводства од стране IOSCO (*The International Organization of Securities Commissions*-а – Међународне организације за Комисије за хартије од вредности) довољно говоре о вези тржишта капитала и финансијског извештавања, заснованог на три златна правила извештавања: јасност, сталност и доследност.

Сходно томе, финансијски извештаји, који су резултат рада професионалних рачуновођа, постали су темељ укупних пословних односа. Рачуноводство је постало језик бизниса, а рачуноводствена информација постала је бизнис информација. Рад професионалних рачуновођа важан је подједнако за приватни и јавни сектор пословања, као и за академску заједницу.

У приватном сектору професионални рачуновођа:

- учествује у управљању предузећем тако што, користећи знања и вештине из економије, менаџмента и рачуноводства, на основу тога формираног сопственог разумевања пословних система и окружења менаџменту предузећа поставља изазовна питања за пословање, заузима прагматичан и објективан став при решавању текућих пословних проблема и формулисању, имплементацији и унапређењу пословне стратегије,
- пружа пословне савете за снижавање трошкова, повећавање прихода и смањење пословних ризика и
- непосредно управља предузећем кроз: састављање пословно-финансијских буџета, утврђивање накнада менаџменту, надзор над свим питањима везаним за финансијско здравље предузећа и пружање сигурности менаџменту како би сви процеси у предузећу функционисали;
- пружа увид у то колико су остварени резултати засновани на стратешким, тактичким и оперативним одлукама и
- одржава високе етичке стандарде и помаже предузећу да постане етично.

У јавном сектору професионални рачуновођа обликује фискалну политику земље. У академској заједници пружа знања, вештине и етичке принципе, као основ за стварање нових генерација професионалних рачуновођа. Истовремено, он креира информациону основу за мерења доприноса ових сектора економији и друштву опште.

Таква одговорност одваја професионалног рачуновођу од пуких средстава за живот, односно од висине накнаде коју прима за свој рад. Рад рачуновођа је ослоњен на углед који они уживају код анонимних клијената и у друштву уопште. Због тога се у свом послу сукобљавају са обавезом поштовања вредности своје професије - објективности, професионалне компетентности, дужне пажње, интегритета, поверљивости и професионалног понашања - и захтева реалног, комерцијалног света, који могу бити такви да некад угрожавају вредности професије. Професионални рачуновођа је заправо врло често у ситуацији да решава конфликт између подржавања и неговања наведених вредности, које су кључне за професију, односно чине срце професионалности и супротних захтева реалног - комерцијалног света. То га ставља у тешке практичне ситуације, као, на пример, захтев менаџмента да се искажу бољи резултати супротно рачуноводственој регулативи и другим професионалним пра-

вилима, да се изврше обимнија инвестициона улагања или изаберу алтернативе улагања које ће донети користи компанији. Балансирајући између ових супротних захтева, професионални рачуновођа мора увек дати предност вредностима професије, за разлику од било кога ко једноставно само обавља посао или врши функцију и задовољава комерцијалне захтеве. Из тих разлога способност професионалних рачуновођа да континуирано одржавају и унапређују своју улогу и повећавају сопствени значај у условима врло динамичних промена на тржишту капитала је услов њиховог опстанка.

У складу са тим, професионални рачуновођа представља непроцењиву имовину предузећа, јер помаже менаџменту да ствара, одржава и повећава пословну вредност предузећа. Запослени професионални рачуновође су „морални агенти“ корпорација и друштва (Schweiker, 1993, p. 193).

2.2. Професионална организација као носилац рачуноводствене професије

Професионална организација је други незаобилазни носилац рачуноводствене професије. Њена улога је вишеструка. Она, пре свега, промовише професионалне рачуновође и развија веровање да они обезбеђују јавни интерес и јавну вредност и представљају глас професионалних рачуновођа на националном нивоу. На глобалном нивоу, професионалне организације промовишу и унапређују глобалну рачуноводствену професију. На оба нивоа професионалне организације помажу да друштво идентификује професионалне рачуновође и обезбеђују им подршку и ресурсе који су им потребни у свакодневном раду. Професионална организација успоставља процедуре уласка професионалних рачуновођа у чланство и континуирано развија њихове способности и компетенције тако што:

- ради на континуираном усавршавању њихових знања и вештине,
- утиче на формирање професионалних вредности и ставова,
- брине о поштовању правила и принципа етичког понашања,
- врши надзор над радом професионалних рачуновођа и
- штити професионалне рачуновође.

Обезбеђење инфраструктуре за усвајање и реализацију професионалних и етичких стандарда, у смислу ефикасности, дужне пажње и проицљивости, као и професионалног понашања рачуновођа, је у надлежности професионалних организација. Професионална организација брине о квалитету рачуноводствених услуга и квалитету рада рачуноводствених фирми кроз:

- развијање стандарда контроле квалитета;
- давање смерница за успостављање и побољшање политика и процедура контроле квалитета;
- осмишљавање програма прегледа квалитета и
- спровођење образовних и дисциплинских мера.

Посебно значајан задатак професионалних организација је утицај на успостављање и побољшање политика и процедура контроле квалитета у рачуноводственим фирмама, у смислу:

- развијања квалитета вештина и способности професионалних рачуновођа,
- начина расподеле задатака, давање упутстава и надгледање рада професионалних рачуновођа,
- начина задржавања постојећих и анимирања нових клијената и
- начина праћења процедура контроле квалитета.

2.3. *Заштита јавног интереса као основни циљ рачуноводствене професије*

Рачуноводствена професија ради у јавном интересу, као колективном добру заједнице људи и институција, клијената који се ослањају на њихов рад, као и самих професионалних рачуновођа. Јавни интерес се базира на транспарентним друштвеним активностима, односно економској стварности, које одражавају информације из финансијских извештаја на основу којих менаџмент осмишљава пословање и доноси пословне одлуке. Финансијски извештаји су зато кључни инструменти за регулисање односа између предузећа, институција и других организација у оквиру једне националне економије. Они су основ пословног међусобног комуницирања предузећа, институција и других организација. Финансијски извештаји стварају информациону основу за мерење доприноса свих актера пословних активности повећању економске активности, рационалној употреби ресурса и расту животног стандарда једне националне економије. На њима се заснивају статистички национални рачуни, као основ за утврђивање бруто друштвеног производа, као основног индикатора економског раста и других макроекономских агрегата.

Професионалне рачуновође су чувари јавног интереса из два разлога. Прво, због тога што своје професионалне судове доносе имајући у виду интересе шире рачуноводствене јавности, а не власника и послодавца и друго, због тога што континуирано решавају вечити конфликт између објективности, професионалне компетенције, дужне пажње, интегритета, поверљивости и професионалног понашања, које чине срце рачуноводствене професије и захтева реалног - комерцијалног света, који послује на маргинама ових принципа.

Познато је да је основни, круцијални и најважнији - директан облик испољавања јавног интереса економски раст, те очување његове стабилности и континуиран развој економије и друштва. Економски раст, праћење његове стабилности и континуираног развоја економије и друштва директно се мери на основу финансијских извештаја, који су резултат рада професионалних рачуновођа и врло често верификације професионалних рачуновођа у јавној пракси – ревизора, као професионалних рачуновођа *par excellence*. Финансијски извештаји одражавају ефекте пословних трансакција и других догађаја и мере остварене резултате пословних трансакција и других догађаја, као финансијски изражени економски потенцијал за даљи раст. Кардинална системска улога финансијског извештавања јесте потпуно бројчано обухватање, са-

општавање и интерпретација пословно-финансијског живота и перформанси свих учесника у економском животу једне националне државе (Новићевић, 2018, стр. 259).

Индиректан облик испољавања јавног интереса је стварање основе у виду финансијских и других извештаја за функционисање тржишта капитала и тржишне економије уопште, због тога што финансијски и други извештаји, који су продукт професионалних рачуновођа, олакшавају проток капитала, упрошћавају проток страних инвестиција, стимулишу промет финансијских инструмената, доприносе равномерном распоређивању друштвеног богатства, повећању економског раста, рационалној употреби ресурса и расту животног стандарда.

3. Будућност рачуноводствене професије у дигиталној економији

Савремена дематеријализована економија је нумеричка – дигитална, а називају је „Ера четврте индустријске револуције“ или „Индустрија 4.0“. Она утиче на све поре живота људи, јер ствара услове за:

- допринос увећању вредности предузећа без монетарних трансакција, само једним кликом,
- креирање вредности уз употребу утицаја,
- креирање вредности без имовине,
- владање стварима које немамо,
- промену концепта пословне профитабилности, јер се са повећањем и интензивнијим коришћењем нематеријалне активе профитабилност повећава, на супрот класичном концепту профитабилности која се смањивала са интензивнијим коришћењем материјалне активе;
- примену технологија у виду крипто-монете, Blockchain, Peer-to-peer и сл.

У рачуноводству дигитална економија је значајно:

- олакшала агрегирање података,
- редуковала рокове производње података,
- редуковала рокове емисије и дистрибуције података,
- учинила финансијске податке приступачнијим и
- допринела релативној флексибилности у читању и анализи података.

Оно што дигитална економија у рачуноводству није постигла нити може да постигне је:

- а) утицај на релевантност података и информација, односно не може бити гарант релевантност као тврдог језгра око кога је концентрисана квантитативна анализа и третирање информација о финансијском положају, промени тог положаја и успешности пословања предузећа;
- б) очување упоредивости података и информација и
- в) давање концептуалног оквира финансијском извештавању.

- а) У условима знатно повећаног обима доступних информација, повећања броја екстерних и интерних извора информација, непрекидног тока информација и интензивнијег развоја дигитализованих и аналитичких капацитета и сл. релевантност података и информација постаје услов без ког нема адекватне анализе финансијског положаја, промене тога положаја и успешности пословања предузећа са циљем оцене ефикасности стварања капитала и процене ефективности текућег и потенцијалног улагања капитала. Наиме, рачуноводствени информациони систем има уграђене механизме унификације и синтезе података и информација у виду принципа и правила (Новићевић, 2018). Рачуноводствени информациони систем представља оквир за сарадњу пословних учесника унутар предузећа ради остваривања сопствених интереса и решавања проблема (Ruggeri, Rizza, 2017). У условима непоштовања рачуноводствених принципа и правила, путеви контроле управљања бизнисом могли би да буду једино случајно бирани, грозничави и надасве неефикасни. Постављањем рачуноводственог информационог система као тврдог језгра на коме се гради како управљачки информациони систем тако и систем информисања и на њима поставља адекватан систем контроле управљања одређеним предузећем, он постаје интегратор свих специфичних информационих система крајњих управљача у јединствени систем информационе подршке управљању. На тај начин обим третираних података и информација своди се на рационалан ниво, уз уважавање чињенице да су на тај начин вертикалне и хоризонталне везе између управљача постале врло сложене и разноврсне. Тај проблем је решен тако што је акценат стављен на механизме одржавања довољно јаких веза рачуноводственог информационог система са преосталим деловима информационог система крајњих управљача, у чему му дигитална економија изузетно помаже, пружајући могућност интегрисања пословног информационог система (ERP-a) око рачуноводственог информационог система. Тако је управљачки информациони систем и систем информисања, упркос потенцијалима дигиталне економије, остао ригидан (Дуруу, 1991, 78). Истовремено је на страни финансијског рачуноводства остала могућност диференцирања информација према правно-економској форми пословних система, а одатле према пословним трансакцијама преко којих предузеће комуницира са разноврсном економском стварношћу, која има одраза на величину и структуру ресурса, разноврсним пословним активностима и управљању односима са купцима. Сходно томе, рачуноводствени информациони систем ограничава могућности дигиталне економије, јер се ова не усуђује да руши традиционално добро утврђену рачуноводствену грађевину, која попуњава више од 50% информационог садржаја сваког управљачког информационог система, са сталном тенденцијом раста.
- б) Без уређеног система прикупљања, класификовања, обраде, чувања и дистрибуције података и информација о потенцијалима и ефикасности њихове употребе у конкретном предузећу, што је задатак конзистентног рачуноводственог информационог система, нема могућности примене компаративне анализе и третирања података и информација о предузећу.

- в) Традиционални концептуални оквир финансијског извештавања, који је предмет сталног унапређења, одређује: кориснике, циљ, основне претпоставке, квалитативне карактеристике, елементе, начин признавања и мерење и концепте капитала. То не може да одреди дигитална економија из разлога што је „концептуални оквир једна норма, која има природу једне мета-норме, којом се прецизирају циљеви, општи фундаменти рачуноводства и квалитет који рачуноводствена информација мора имати. Тако дефинисан оквир не само да ће очувати разлог постојања у дигиталној економији, већ ће бити независан за одређивање принципа и квалитета рачуноводственог презентирања“ (Francois Pasqualini, професор приватног права на Универзитету Paris - Dauphin, 2018).

Sharlee Renne Tande, председник високог реда овлашћених рачуновођа Француске, рекао је: „Дигитална транзиција доводи до великих промена које снажно мењају употребу рачуноводства и јачају улогу рачуновођа“. Philippe Arrou, председник Високог савета реда рачуноводствених експерата, рекао је: „Наша професија зна шта хоће и има храбрости да то каже; остаћемо од суштинског значаја; дигитална револуција је неповратна револуција, али ми ћемо живети са нашим клијентима током дигиталне транзиције“.

Закључак

Рачуноводствена професија је настала са Првом индустријском револуцијом, развијала се током Друге и Треће индустријске револуције, а истраживања показују и доказују да ће поносно живети и са Индустријом 4.0. Настанак и развој корпорација и акционарског капитала, што је довело до раздвајања функције власништва од функције управљања. Настанак и развој компанија које се котирају на берзи и ширење пореске основице основни су разлози за настанак, постојање, раст и развој рачуноводствене професије.

Поверење јавности у рад професионалних рачуновођа је часно - племенито добро рачуноводствене професије и разлог њеног постојања у садашњости и будућности. Међутим, актуелни финансијски скандали креирали су потребу за изградњом и интерног поверења запослених професионалних рачуновођа и других запослених у способност, интегритет и етичке ставове менаџмента предузећа. Тако изграђено интерно поверење основ је за изградњу и очување тзв. екстерног поверења или поверења шире рачуноводствене јавности.

Професионалне рачуновође, са својим знањима, вештинама, интелектуалним вредностима и етичким вредностима и ставовима, и професионалне организације које представљају глас рачуновођа, ствараоци су потребне инфраструктуре за рад професионалних рачуновођа, надзорници њиховог рада и њихови заштитници - главни су носиоци рачуноводствене професије.

Релевантност и упоредивост информација које креирају професионалне рачуновође за оцену и процену финансијске позиције и успешности предузећа, као главних показатеља економске активности, јесте и биће својеврсно информационо језгро, на које информационе и комуникационе технологије, као главно обележје „Индустрије 4.0“, без обзира на своје изузетне могућности, не могу утицати, нити је било чиме гарантовати.

Концептуални оквир међународног финансијског извештавања, које омеђава релевантност и обезбеђује упоредивост информација садржаних у финансијским извештајима, прецизира циљеве, опште фундаменте рачуноводства и квалитет који рачуноводствена информација мора имати. Такав концептуални оквир одржаће разлог постојања рачуноводства и рачуноводствене професије у дигиталној економији и очувати независност при одређивању принципа и квалитета рачуноводствене презентације.

Литература

1. Armstrong, M., B., Ketz, J., E., Owsen D., (2003), "Ethics Education in Accounting: Moving toward ethical Behavior", *Journal of Accounting Education*, Vol. 21.
2. Bedard, M.,E. and Graham, L., (2011), "Detection and Severitz Classifications of Sorban – Oxlez, section 404, Internal Control Deficiencies", *The Accounting Review*, 86.
3. Borth, M., Landsman, R.W., Lang, H.M. (2008), "International accounting standards and accounting quality", *Journal of Accounting Research*, 46.
4. Dhananjay, Nanda, Peter Wisocki (2011), *The Relation between Trust and Accounting Quality*, Nov., University of Miami School of Business.
5. Harz, M.T., G. John, (1991), *Profesional Responsibility*, An Introduction Sout, Westwr Publishing Co, Cincinnati
6. Gambetta, D. (2000, Can we Trust trust, in Gambetta, Diego (ed) *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*, University of Oxsford, 213-237.
7. Guiso, L., Sapienza, P. and Zingales, L. (2008), "Trusting the stock marker", *Journal of Finance* 63: 2557-2600
8. Jui L. and Wong J., (2013), "Professional Accounting in Business – A Varied Profession", *China Accounting Journal*.
9. Novićević B. (2018), "Јавни интерес и поверење јавности као услов опстанка и функционисања рачуноводствене професије", рад у Зборнику радова: Рачуноводствена и ревизорска професија будућности: Повјерење – Интегритет – Transparentnost, Institut серификованих рачуновођа Срне Горе, Будва.
10. Новићевић Б. (2015), "Професионални рачуновођа – квалитет финансијског извештавања на извору", рад у Зборнику радова: Актуелни проблеми и перспективе рачуноводства и финансија, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор.
11. Шеферс, М., Пакалук М., (2009), *Разумевање рачуноводствене етике*, превод "Службени гласник РС", Београд.
12. Walk, H. T., Francis, J.R., Tearney, M. G. (1992), *Accounting Theory: A Conceptual and Institutional Approach*

Проф. др Жељко
ШЕВИЋ*
др Зоран
ШКОБИЋ**

Финансије за развој, циљеви одрживог развоја и рачуноводство: преиспитивања повезаности

Резиме

Стварање међународних финансијских институција (МФИ), још пре краја Другог светског рата, обезбедило је институционални оквир за подршку мање развијеним земљама. У периоду после рата, овај оквир коришћен је за пружање основне помоћи државама, али са даљим развојем, његова структура и пракса се мењају. Док је у прошлости један од највећих изазова било обезбеђивање довољне количине прехранбених производа, фокус се премешта на побољшање образовне и здравствене инфраструктуре. Са доласком новог миленијума, УН су промовисале тзв. „Миленијумске циљеве развоја“, који су накнадно преформулисани у „Циљеве одрживог развоја“.

*) Othman Yeop Abdullah Graduate School of Business (OYAGSB), Универзитет Utara Malezija, Sintok, Kedah Darul Aman and Kuala Lumpur (Federal Territory), Малезија, z.sevic@uum.edu.my

**) Савез рачуновођа и ревизора, Београд, Србија, skobicz@srrs.rs

Примљено: 22.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

- 1) Основана 1943. године, постала је део породице UN 1945. године, а са активностима је највећим делом престала 1947. године. У финансирању ове организације учествовале су 44 земље и прикупљено је 3,7 милијарди долара, од чега су Сједињене Државе допринеле са 2,7 милијарди долара; Британија, 625 милиона долара и Канада 139 милиона долара; а мисија јој је била да: “планира, координира, администрира или организује спровођење мера за помоћ жртвама рата у било којој области под контролом било које државе чланице Уједињених нација, кроз снабдевање храном, горивом, одећом, склоништима и другим основним потрепштинама, медицинским и другим основним услугама”; Југославија је била један од највећих прималаца помоћи, са 416 милиона долара.

Финансирање за развој обухвата изворе финансирања који су усмерени на постизање дефинисаних развојних циљева, као дела укупне националне стратегије развоја. Као прилично широк концепт, он обухвата низ извора и модалитета финансирања. У процесу остварења циљева одрживог развоја, рачуновођа може имати више улога, међу којима се налазе улоге ствараоца, пружаоца, чувара и извештача о вредности. Развој технологије и нови трендови у управљању пословањем постављају нове изазове пред рачуноводствену професију, што ће засигурно допринети њеном даљем развоју, без обзира на нека предвиђања да ће, до 2030. године, рачуновође бити замењене вештачком интелигенцијом. Рачуновође треба да подрже промене, понашају се проактивно и покушају да успоставе потпуну контролу над процесом транзиције.

Кључне речи: финансирање за развој, званична развојна помоћ, одрживост, одрживи развој, циљеви одрживог развоја, модели финансирања, рачуноводство за одрживи развој, рачуноводство обновљивих ресурса/животне средине и социјално рачуноводство.

1. Увод

Друга половина 20. века обележена је обезбеђивањем мира и пружањем подршке економском развоју широм света. Стварање међународних финансијских институција (МФИ), још пре краја Другог светског рата, обезбедило је институционални оквир за подршку мање развијеним земљама. Уједињене нације (UN) створиле су или су помогле стварање привремених агенција, као што је UNRRA (Администрација Уједињених нација за помоћ и обнову¹), која је имала ограничен радни век, а сврха јој је била пружање помоћи жртвама рата, у виду обезбеђења основних животних потрепштина.

Покрет за деколонизацију имао је за последицу настанак великог броја независних земаља које су имале потребу за економским развојем. Често су одређену помоћ добијале од својих бивших колонијалних господара, а било је и помоћи других међународних институција. Шездесетих година двадесетог века ове новоослобођене земље, уз подршку развијених земаља, основале су више регионалних развојних банака (Азијска развојна банка, Афричка развојна банка, Међуамеричка развојна банка, итд.). Тиме је створена нова институционална инфраструктура, али није створено тржиште за међународну помоћ, будући да је Светска банка (Група) преузела водећу позицију, а друге, регионалне развојне банке су следиле њено вођство. Тек у овој деценији, са настанком Азијске банке за развој инфраструктуре (AIDB) и Нове развојне банке (NDB), „тржиште“ за развојну помоћ постало је конкурентно. Сматра се да је Светска банка изменила своје праксе кредитирања захваљујући томе што је Народна Република Кина постала важан међународни донатор (Nerlandez, 2017).

Појава нових донатора, који су донедавно и сами били корисници помоћи, узроковала је промену постојеће развојне инфраструктуре и што је још важније - праксе. Међународни развој, заправо, постаје игра за више играча, у којој различити учесници имају различите стилове игре. На пример, Кина је оријентисана на потражњу за помоћи коју изразе саме земље примаоци, и све донедавно (2018) углавном је улагала у инфраструктурне пројекте. Сада, Одељење за развојну помоћ узима у обзир и неке "меке" пројекте који су усмерени на друштвену инфраструктуру, а не само на физичку, која је била примарна у прошлости. Индија се такође појављује као нови играч, мада је и даље много слабија од Кине. Многе земље су такође "напредовале" од земаља са ниским приходима до земаља са средњим приходима, а њихове развојне потребе такође су се промениле. Док је у прошлости један од највећих изазова могло да буде обезбеђивање довољне количине прехранбених производа, сада те исте земље желе да значајно побољшају своју образовну и здравствену инфраструктуру. Такође, мењају се и сами извори финансирања. Приватни фондови и модел јавно-приватног партнерства данас су веома важни када је реч о развоју. Директне стране инвестиције (*Foreign Direct Investments* FDI) су у прошлости представљале један од главних облика инвестирања, а данас су водеће портфолио инвестиције. Међутим, портфолио инвестиције су такође нестабилне и веома брзо и значајно реагују на политичке, економске, друштвене и друге сигнале. Тако, веома брзо уместо прилива, земља може да се суочи са одливом тих фондова, што доприноси укупној економској нестабилности. Многе земље биле су веома успешне у мобилизацији домаћих ресурса (порези, извори непореских прихода, филантропија, домаћа приватна улагања, итд.) и успеле су да се уздигну на табели рангирања развоја.

Са доласком новог миленијума, UN су промовисале Миленијумске циљеве развоја (*Millennium Development Goals* MDG)¹, са часном намером да ти циљеви буду остварени до 2015. године. Миленијумски циљеви развоја су: 1) искоренивање екстремног сиромаштва и глади; 2) постизање универзалног основног образовања; 3) промовисање једнакости полова; 4) смањење смртности код деце; 5) побољшање здравља мајки; 6) борба против HIV/сиде, маларије, и других обољења; 7) обезбеђење еколошке одрживости и 8) стварање глобалног партнерства за развој. UN су пријавиле да су постигнути одређени успеси. Миленијумски циљеви развоја на глобалном нивоу нису постигнути, иако је напредак био више него значајан (UN, 2015). Међутим, амбиције нису нестале и сада су формулисане као 17 циљева одрживог развоја (*Sustainable Development Goals - SDG*) који морају да се постигну до 2030. године. Циљеви одрживог развоја су: 1) свет без сиромаштва; 2) свет без глади; 3) добро здравље и благостање; 4) квалитетно образовање; 5) равноправност полова; 6) чиста вода и санитарни услови; 7) доступна и обновљива енергија; 8) достојанствен рад и економски раст; 9) индустрија, иновације и инфраструктура; 10) смањење неједнакости; 11) одрживи градови и заједнице; 12) одговорна потрошња и производња; 13) акција за климу; 14) живот под водом; 15) живот на земљи; 16) мир, правда и снажне институције и 17) партнерством до циљева. У циљу промовисања постизања постављених циљева, UN је такође размотрио начин на који може да се обезбеди финансирање (UNIGA, 2014). Један од главних недос-

1) Видети: <https://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml>

татака Миленијумских развојних циљева је то што приватни сектор није консултован и није у томе заправо учествовао. Међутим, почетком 2000-их година остварен је потенцијал приватног сектора у промовисању развоја, а начин на који смо посматрали финансирање развоја се мењао. Слично томе, улога професионалаца у развоју се мењала. У овом раду размотрићемо улогу рачуновођа у пружању одрживих пословних модела, који могу довести до имплементације Циљева одрживог развоја.

2. Финансије за развој

Финансије за развој обухвата изворе финансирања који су усмерени на постизање дефинисаних развојних циљева, као дела укупне националне стратегије развоја. Као прилично широк концепт, он обухвата низ извора и модалитета финансирања. Током педесетих и шездесетих година фокус је био на Званичној развојној помоћи (*Official Development Assistance – ODA*), која је укључивала трансфере из индустријски развијених земаља и међународних финансијских институција (укључујући, у то време, нове регионалне развојне банке) у земље у развоју. Консензусом из Монтереја из 2002. године уведен је холстички приступ финансирању развоја. Поред класичних токова Званичне развојне помоћи, требало би узети у обзир све остале изворе финансирања који могу допринети постизању развојних циљева, било да долазе из јавног или приватног домена, из земље или иностранства.

Традиционално, Званична развојна помоћ чинила је око 70% финансијских средстава за развој, али су се временом ствари окренуле. Приватни извори (посебно међународни извори) и домаћи јавни извори играју све значајнију улогу. У земљама са великом дијаспором дознаке из иностранства представљају значајан извор финансирања; док повољно пословно окружење привлачи и директне стране инвестиције, а и улагања у портфеље деоница су у порасту. Боље управљање порезима побољшало је наплату пореза, а домаћи приходи (порези, непорески извори, дивиденде на добит државних предузећа) су све важнији извор подршке економском развоју.

Схвативши колико је ограничен допринос класичног модела и Консензуса из Монтереја унапређењу плана развоја, Акционим планом из Адис Абебе предложено је седам области деловања: 1) домаћи јавни ресурси; 2) домаће и стране приватно пословање и финансије; 3) међународна развојна сарадња; 4) међународна трговина као покретач раста; 5) дугови и одрживост дугова; 6) решавање системских питања и 7) наука, технологија, иновације и изградња капацитета (видети: UN, 2015). Међутим, финансирање овог Акционог плана и постизање циљева одрживог развоја до 2030. године захтева значајан оквир за финансирање развоја. Процењује се да ће сваке године бити потребно прикупити 3 билиона долара да би се циљеви остварили. Међутим, тренутно се годишње прикупља само око 140 милијарди долара кроз Званичну развојну помоћ, што оставља значајну празнину у финансирању, која мора да се попуни из других извора. Како до 2030. године заиста „нико не би био остављен“, биће неопходно да се мобилишу додатни ресурси, а они ће морати да стигну из алтернативних извора. Како би се остварио план за развој до 2030. године, мораће да се успостави боља координација (не само за Званичну развојну помоћ), односно више стратешки базиран приступ за прикупљање

финансијских средстава и управљање расходима, уз виши ниво друштвеног надзора и одговорности.

Можда ће бити потребна идеолошка промена од традиционалног модела „обезбеђивања фондова“ (*funding*) ка моделу „финансирања“ (*financing*). У моделу „обезбеђивања фондова“, средства за програм или пројекат долазе од донатора (агенција за финансирање), док у моделу „финансирања“ заинтересоване стране заједно раде на прикупљању средстава и у идеалном случају раде заједно и на имплементацији. Приступ „модела финансирања“ је отворенији, мање строг и омогућава потпуну јавну и приватну сарадњу, комбиноване моделе финансирања, даље експериментисање са алтернативним изворима и начинима финансирања, подршку за финансирање кроз верске и друштвене заједнице и тако даље. Неки успешни нови модели који су коришћени су модалитети финансирања под називом Impact Finance, Islamic Finance и Sector Specific. Друштвено финансирање (*Social financing*) је порасло на 6 билиона долара на међународном нивоу, за само две године, од 2014. до 2016. године, док се очекује да импакт финансирање (Impact financing) достигне 400 милијарди долара до 2025. године (Dag Hammarskjöld Foundation, 2017; Benn, Sangarī and Nos, 2016).

Да би се остварио најбољи „повраћај инвестиција“ неопходно је да се развије одговарајући оквир институционалног развоја, повезујући ресурсе и институције, инструментима и остваривањем резултата - аутпута и исхода. За финансирање за развој постоје четири врсте извора: 1) домаћи јавни; 2) домаћи приватни; 3) међународни јавни и 4) међународни приватни извори. Финансирање развоја може даље да се развија тамо где су домаћи јавни извори сачињени од преза (директно и индиректно), непореских извора прихода (накнаде и таксе, првенствено), задуживања државе (зајмови и хартије од вредности); прихода од државних предузећа и других јавних прихода. Домаћи приватни извори углавном укључују капиталне инвестиције приватног сектора, домаће задуживање, инвестиције/активности националних невладиних организација (НВО)/трећег сектора; и финансије верских организација. Међународни јавни извори финансирања су донације и зајмови у оквиру Званичне развојне помоћи (ODA), други званични токови и различити облици сарадње између земаља у развоју. Међународни приватни извори су: директна страна улагања (FDI), портфолио инвестиције, међународно задуживање, дознаке из иностранства и приватни трансфери, инвестиције/активности међународних невладиних организација, добротворне организације и верске организације. Исламске финансије су важна развојна сила, нарочито у муслиманским земљама. У 2018. години укупна активност Исламских финансија износила је 2,4 билиона долара и премашиће 2,5 билиона долара у 2019. години. Неки исламски финансијски инструменти (као што је сукук²⁾) нису били успешни, али укупна имовина Исламских финансија је у порасту, иако је тај раст успорен у последњих неколико година.

“Нове финансије за развој”, међутим, превазилазе традиционалне таксономије. Развојни партнери све више развијају комбиноване производе, па смо

2) Сукук је исламски финансијски инструмент сличан обвезницама, и зато се често назива “исламска обвезница”. Представља неподељене уделе у власништву материјалне имовине која се односи на одређене пројекте или посебне инвестиционе активности.

сведоци комбиновања различитих пружалаца услуга и различитих инструмената. Такође, увођење елемента управљања ризиком није само омогућило да се побољша управљање постојећим производима и инструментима, већ је отворило врата и за примену нових инструмената. Фокус управљања ризиком померио се на различите облике гаранција и друге индиректне облике подршке приступу финансијама, посебно земљама са ниским приходима, са релативно ниским рејтингом. Како се земља развија и напредује од земље са ниским до земље са средњим дохотком, може да се суочи не само са класичним изазовима развоја (као што је, такозвана, "холандска болест"), већ и са чињеницом да рејтинг земље није довољно висок да им омогући фер приступ међународном тржишту приватних зајмова. Управо овде инструменти за управљање ризиком могу да помогну и имплицитно смање (у одређеној мери) трошкове прикупљања међународних финансија.

Финансије за развој брзо еволуирају и нови инструменти и *modi operandi* се стално појављују. У складу са тим, фокус током времена може да се пребаци на неке инструменте и активности који су више специјализовани и тренутно не тако широко распрострањени (Benn, Sangare и Nos, 2016). Појављују се многи нови облици комбинованог финансирања. Пре неких 30-40 година, јавно-приватним партнерствима (ЈПП) углавном су се сматрале концесије и уговори о одржавању, док су поједини чак имали став да је процес приватизације облик јавно-приватног партнерства. Данас постоји неких осам главних модела јавно-приватних партнерстава, са много модалитета, од којих су неки једноставнији, а други много компликованији од првобитног уговора. Ови „уговорни деривати“ омогућавају заинтересованим странама да прилагоде приступ и начин сарадње. Обе стране могу бити финансијски партнери, или једна страна може да буде финансијер, док ће друга првенствено бити партнер који улаже своје знање (*know-how*). Често ће обе стране у уговор унети своје специфичне капацитете како би испуниле циљ. Регулатива за ове нове моделе сарадње / кооперације појављује се скоро на дневном нивоу и различите земље могу да имплементирају исти модел на различите начине, обогаћујући праксе међународног финансирања развоја. Приватни сектор је сада више проактиван и многи облици финансирања, који су у прошлости били занемарени, данас се сматрају важним извором финансирања развоја (нарочито финансирање из портфолија приватног капитала). Дакле, ово би требало да иде у прилог напорима за остваривање Циљева одрживог развоја, и да омогући да се они испуне у већој мери него што је то био случај са Миленијумским циљевима развоја.

3. Одрживост, одрживи развој и Циљеви одрживог развоја

Одрживи развој се најчешће описује као „развој који задовољава потребе садашњице, не доводећи у питање способност будућих генерација да задовоље своје потребе“ (UNWCED, 1987, стр. 8). Ова стандардна дефиниција, која је годинама доминирала државним и међународним документима у вези са развојем, често је критикована у научним радовима као превише техничка, пресуска, а за неке је чак и „суштински празна“ (Cohen, et al. 1998). У рачуноводственој литератури одрживост се посматра и као модернистички и постмодернистички концепт. У једној од првих систематизованих књига о рачуново-

дству животне средине и друштвено одговорном рачуноводству (Gray, 1990), аутор предлаже да се рачуноводство за одрживи развој стави изван модернизма (и у том свом предлогу ослања се на постмодернистичке референце). Ово је у супротности са претпоставком науке о одрживости, која се појавила (барем делимично) као реакција на постмодернизам (Dunlap, 2010. и Redclift, 1999).

У дискурсу који је уследио, фокус је био на томе како приступити одрживости, што је довело до дефинисања онога што се може назвати „науком о одрживости“ У овом приступу коришћена су више техничка разматрања, за разлику од политичких која су у темељу дефиниције одрживости која је резултат рада друштвених наука. Разлике укључују: 1) фокусирање на ширу класу проблема од оне која се обично појављује у дисциплинарно утемељеној истрази; 2) претпоставку да је неопходно усвојити интердисциплинарно обликовање проблема како би се они разумели; 3) претпоставку да постоји потреба за дубоким и узајамним ангажманом између праксе и теорије; и 4) прихватање да ће до реализације вероватно доћи пре потпуног разумевања, са свим пратећим ризицима које то доноси. Арене у којима почињу да се показују ове карактеристике укључују: индустријску екологију, еколошку економију, људску екологију, теорију транзиције друштвене екологије, теорију отпорности, теорију културе, анализу светских система и управљање системом земље (Pretty, 2011).

Други проблем са којим се суочавамо је тај да у литератури не постоје јасне и доследно повучене демаркације између друштвено одговорног и рачуноводства животне средине и рачуноводства за одрживи развој у вези са чим је Греј приказао занимљиву дискусију (Gray, 2010). Друштвено одговорно рачуноводство и рачуноводство животне средине користе фирме да би се демонстрирао њихов утицај, а заправо је засновано на добитку. Насупрот томе, рачуноводство за одрживи развој требало би да заиста допринесе постизању развојних резултата много већег обима. При томе, економски агенти демонстрирају свој утицај, а резултати воде ка испуњењу међународно прихваћених циљева развоја. Међутим, од 1980-их година, рачуноводство животне средине и друштвено одговорно рачуноводство појавило се као посебна (суб-)дисциплина у рачуноводству, а свакако ће бити потребно време да се рачуноводство за одрживи развој дефинише.

Одрживи развој је организациони принцип за постизање циљева развоја, док се у исто време одржава способност природних система да обезбеде природне ресурсе и услуге екосистема од којих зависе економија и друштво. У прошлости је постизање циљева развоја обично значило развој индустријске инфраструктуре без много или чак имало бриге за животну средину и дугорочну експлоатацију необновљивих природних ресурса. Модел традиционалног развоја био је више као модел “узми и бежи”. Узмите оно што данас можете, без пуно размишљања о томе да ли ће ишта остати за сутра. То је довело до исцрпљивања неких ресурса и до стварања друштва које се није много бринуло за животну средину и за оно што ће се дешавати у будућности. У првим данима свог развоја, Народна Република Кина (PRC) није посвећивала много пажње заштити животне средине. У последњих неколико година, међутим, Кина се много више брине за животну средину, схватајући да уколико данас не обраћамо пажњу на изазове везане за одрживост, то може да значи да до

будућег развоја можда уопште неће ни доћи. На пример, пре три године, Кина је наредила затварање великог броја фабрика алуминијума које нису испуњавале еколошке критеријуме и сматране су екстремним загађивачима. Затварање ових фабрика праћено је улагањем у нова заменска постројења и нове, „чистије“ технологије. Занимљиво је да је овај потез Кинеза узроковао поремећај на глобалном тржишту алуминијума, што је довело до колапса тржишта почетком 2016. године.

Циљеви одрживог развоја наглашавају важност међусобно зависних „еко-система“ где тржишта, земље и заједнице коегзистирају. За разлику од Миленијумских циљева, Циљеви одрживог развоја се развијају заједно са пословањем и имају у виду пословне интересе (интересе пословних људи). Очекује се да ће Циљеви одрживог развоја допринети развоју локалног тржишта и изградњи локалних капацитета. Имплементација циљева одрживог развоја треба да подстакне међународну трговину и да омогући земљама да више сарађују. Такође је предвиђено да ће мала и средња предузећа (МСП) расти и да ће им бити потребне квалитетне рачуноводствене информације.

Када је одлучено да се поставе Циљеви одрживог развоја, покренуте су највеће глобалне консултације у историји како би се формулисало мишљење о томе шта би ти циљеви требало да укључе, и у њима су учествовале владе, међународне организације, академске заједнице, цивилно друштво, предузећа и појединци широм света. У овом обиму одражавала се хитност ситуације. С обзиром на то да ће укупан број становника света премашити 8,5 милијарди до 2030. године, све веће потребе за ресурсима доведи до повећања ризика од несигурности, сиромаштва и неповољног положаја. Додајте томе брзи напредак дигиталне технологије и вештачке интелигенције, који доносе нове ризике и утичу на начин на који радимо. Циљеви одрживог развоја су такође допринели томе да се већи значај прида одговорности и „полагању рачуна“.

Углед и поверење су други аспекти о којима ће пословања морати више да брину у свету који је све више међусобно повезан. Истраживање је показало да преко 80% лидера сматра да је укључивање етичких аспеката у пословну праксу важно за побољшање угледа (CMGA, 2014). Важност фактора угледа наглашава се у истраживању које је спровела фирма PwC, а које показује да ће забринутост јавности у вези са ширим питањима одрживости вероватно расти на глобалном нивоу: ако делови пословања који су у директној вези са корисницима, као што су маркетинг, развој производа и услуга игноришу кориснике, то узрокује штету за целу организацију. Преко 78 процената грађана изјавило је да ће радије користити робу и услуге организације која је потписала Циљеве одрживог развоја. Овај проценат се повећао на 90 посто када се ради о грађанима Латинске Америке (PwC, 2015).

Имплементација Циљева одрживог развоја сигурно ће укључивати више изазова које ће морати да превладају све заинтересоване стране. Један од изазова је како се супротставити *мега-трендовима*, а други како одговорити на потребу за новим политикама и методама за имплементацију ових политика. Повећано улагање и ангажовање приватног сектора захтеваће квалитетније извештавање, а то ће представљати посебан изазов за професионалне рачуновође. Веома утицајни трендови ће захтевати развој и имплементацију нових пословних модела, а тај развој ће захтевати квалитетније информације како би изградња модела била заснована на информацијама. Професионални

оквири могу бити први корак, али ће бити неопходно да се даље ради на прилагођавању општих модела различитим привредним гранама, областима пословања и појединачним пословима. Привредне гране се све више мењају, а некада доминантне области пословања данас се налазе пред нестанком, док се нове појављују као доминантне. Многе земље у развоју траже подршку за развој индустрије високе технологије с циљем убрзања њиховог раста. Улагање у информационе и комуникационе технологије (ICT) тренутно може изгледати као добитна карта, али сама та индустрија (чији назив је настао пре мање од 20 година) све више се дели на сегменте који имају другачији темпо развоја.

4. Разматрање улоге рачуноводства у одрживом развоју

Посматрајући Циљеве одрживог развоја, Међународна федерација рачуновођа (IFAC) је 2016. године повезала рачуноводствену професију са 8 циљева одрживог развоја и 17 сродних (под)циљева. У својој ранијој публикацији (IFAC, 2015) ова организација поставила је основу за могуће ангажовање рачуноводствене професије у пружању подршке одрживом развоју. IFAC посматра рачуновође (IFAC, 2011; 2015) као главног играча у одржавању вредности. Тачније, рачуновођа може имати неколико улога у том процесу: 1) стваралац вредности; 2) пружалац вредности; 3) чувар вредности и 4) извештач о вредности.

Као ствараоци вредности, рачуновође могу да преузму водеће улоге у организацијама које формирају те вредности и да обезбеде да они, кроз свој ангажман, стварају вредност. Као пружаоци вредности, рачуновође подржавају управљање тако што пружају информације и савете који су потребни за вршење функције управљања, и на тај начин олакшавају увођење стратегија које ће на крају довести до стварања вредности. Као чувари вредности, рачуновође обезбеђују системску заштиту процеса, обезбеђујући да нема губитака и да се кроз активно управљање ризиком обезбеди вредност. Као извештачи о вредности, рачуновође успостављају и одржавају ефективне комуникационе везе са заинтересованим странама, обезбеђујући да оне не буду само информисане, већ и да реагују у складу са својим правима.

При вршењу својих дужности рачуновође раде на неколико нивоа: пословна стратегија, оператива и извештавање. На сваком нивоу, инпути рачуновођа могу бити исти у техничком смислу, али њихове одговорности се разликују. На стратешком нивоу, развијају се стратегије и повезани програми, како би се компанија усмерила у правом смеру. На оперативном нивоу, предузимају се активности за операционализацију стратегије (планирање, буџетирање, обрачун трошкова, управљање перформансама), док на нивоу извештавања рачуновође раде свој основни посао „којим зарађују за хлеб“: брину се да се информације евидентирају, чувају и исказују у складу са професионалним стандардима и законским захтевима у одређеном правном систему.

Рачуновође су 'добри са бројевима' и то је оно што се традиционално очекивало од рачуновође (или боље речено - књиговође). Међутим, за модерно пословно окружење и пословне моделе сами бројеви више нису довољни. Од рачуновођа се све више очекује да објасне узроке одређених појава, у смислу

каузалности (узрочно-последично), него да само прикажу бројеве (тј. оно што је очигледно). У овом контексту одговор на питање ЗАШТО може да буде заиста велики изазов за рачуноводствену професију. Након одговора на питање „зашто“, следеће питање је „шта ако“ - што доводи до анализе одговарајућих сценарија који треба да се спроведу. Дакле, компетенција која се односи само на бројеве више није довољна. У контексту рачуноводства одрживости, ми, рачуновође, не само да извештавамо, већ пружамо објашњења, а у идеалном случају и аргументовано образлажемо донете одлуке. Ризик и процена ризика постаје све више област у којој се тражи искуство рачуновођа и у којој они могу дати свој допринос пословном и друштвеном развоју. Посебну област ризика чине подаци о питањима 'животне средине, друштва и управљања' (ESG – *Environmental, Societal and Governance issues*). Све чешће, компаније које су котиране на берзи труде се да изађу на крај са овим скуповима података, преко границе пуке усклађености, будући да инвеститори постају „избирљивији“ од државних регулатора. Управљање ризицима прикупљања, евидентирања и исказивања података везаних за животну средину, друштво и управљање је у ствари велики изазов за рачуновође, који треба да обрађују ове податке.

Да би се нашао одговор на ове нове изазове и захтеве пословања, професионална тела развијају нове професионалне и етичке кодексе, који ће се у већој мери бавити одговорностима рачуновођа које су изван класичних дужности из прошлости. Интегритет, нефинансијске информације и њихова презентација постају централна питања у регулацији рачуноводства и тако ће бити и у наредним годинама. Пословно окружење се мења и од рачуновођа ће се очекивати да решавају ове изазове и управљају транзицијом. Вештачка интелигенција (AI – Artificial Intelligence) у исто време представља велику прилику, али и могућу, логичну претњу за рачуноводствену професију. Футуристи често наводе да би рачуноводствена професија могла сасвим да нестане у наредних 25-30 година, јер ће способности вештачке интелигенције омогућити потпуну аутоматизацију обраде финансијских и сродних нефинансијских података.

Процењује се да ће испуњење Циљева одрживог развоја омогућити уштеде вредне више од 12 билиона долара на глобалном нивоу (видети: *Business and Sustainable Development Commission, 2017*). Главни сектори који ће бити на челу развоја биће енергија, градови, храна и пољопривреда, здравље и квалитет живота. Међутим, иако ће доћи до уштеда, очекује се да ће ови сектори у наредних 10-15 година створити више од 380 милиона нових радних места. У том процесу рачуновође ће морати да помогну не само када се ради о испоруци вредности, већ и када треба да се пружи објашњење како (пословне) организације стварају и чувају вредност. Не треба заборавити да рачуновођа има веома добар поглед на читаву организацију и зато је на најбољем месту за пружање информација на нивоу организације, како финансијских, тако и нефинансијских. Недавна професионална истраживања указују на то да ће даља примена модерне технологије у ствари бити од користи за рачуноводствену професију. Рачуновође ће мање морати да се баве објашњавањем прошлости, а више да се усредсреде на предвиђање будућности. Истраживање компаније *Deloitte* (Deloitte, 2016) које се односило на утицај нових технологија на финансијске функције у организацији, идентификовало је неколико области будућег утицаја. Основне области модернизације су: интернет сервиси („Cloud“), роботизација процеса и визуализација, а експоненти ових основних

области су напредна аналитика, когнитивно рачунање, рачунарство у мемо-рији и тзв. *Blockchain*.

У основи свих ових алата је Интернет ствари (IoT – *Internet of things*), који је омогућен уграђивањем јефтиних и свеприсутних сензора у свакодневне предмете. Они шаљу и примају податке преко мрежних веза, како би послали информације алатима за модернизацију у реалном времену. Промене технолошких могућности ове врсте помажу организацијама да побољшају перформансе, омогућавајући финансијској функцији да ефикасније служи својим клијентима. Све то заједно помаже стручњаку за финансије да исприча причу о вредностима Циљева одрживог развоја и да их користи као сочиво кроз које изоштрава увид у информације неопходне за доношење одлука и одређивање будућих приоритета организације. У међувремену, *Blockchain* технологија тестирана је као подршка циља 14: *Живот под водом*, помажући праћење одрживог риболова, од улова до полице супермаркета³. Као дигитална платформа, *Blockchain* похрањује записе трансакција вредности кроз разгранату мрежу дигиталних корисника. Пошто су записи у овом ланцу непроменљиви, подаци који чине главну књигу могу да се провере и да се над њима врши ревизија. Технологија визуализације трансформише необрађене податке у видљиву слику, претварајући традиционалне метричке табеле у дијаграме и инфо-графике.

Такође, могу да се убрзају процеси када се подаци о циљевима одрживог развоја користе за израду прототипова и планирање сценарија. Препознајући то, Радна група за финансијска обелодањивања везана за климу (TCFD - *Task Force on Climate-Related Financial Disclosures*) залагала се за примену анализе сценарија у процени питања везаних за климу како би се информисала о организацијској стратегији⁴. Ово ће извештавање о информацијама о клими учинити конзистентнијим, упоредивијим и поузданијим, што ће за резултат имати боље информисано пословно и инвестиционо одлучивање за све. Све у свему, технолошке иновације омогућавају организацијама да комбинују интерне податке са јавно доступним изворима и користе аналитичке алате како би схватили њихов утицај на светске ресурсе. Такође им помажу да пренесу шири, ангажованији наратив који се односи на циљеве одрживог развоја ширем кругу публике. Прихватање технолошких иновација дефинисаће победнике и губитнике у наступајућој глобалној тржишној утакмици. Они који су прихватили технологију моћи ће да пруже јефтиније и боље услуге од оних који су се задржали на традиционалним моделима. Осим тога, модерни пословни модели можда неће бити “компатибилни” са старим начинима пружања финансијских информација и извештавања о њима. Способност да се подједнако добро барата интерним и екстерним (јавно доступним) информацијама могла би заправо да дефинише будућност конкурентности.

Технологија такође утиче на процесе набавке. Информације могу довести до даљег повећања притиска на цене, а организације ће морати пажљиво да размотре понуде, пазећи да жеља да се уштеди и повећа ефикасност не доведе до тога да се приликом снабдевања наруше најбоље праксе и прихваћени

3) Видети: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/sep/07/blockchain-fish-slavery-free-seafood-sustainable-technology>

4) <https://www.fsb-tcfd.org/about/>

стандарди квалитета. Компаније ће морати да се побрину да етичко понашање буде присутно у читавом ланцу снабдевања, а такво понашање данас нема алтернативу. Екстернализација пословних активности (*аутсорсинг*) је (поново) у порасту и глобални ланци снабдевања постају све сложенији и далекосежнији. Међутим, то не ослобађа пословања обавезе да знају са ким сарађују и за шта се залажу њихови партнери. Другим речима, рачуновође ће све више бити одговорне за познавање детаља о оперативној страни посла, а не само добијених бројки. Процена ризика у смислу поштовања људских права и корупције биће од кључног значаја у нефинансијском извештавању. Пословање у веома корумпираном окружењу може да пошаље негативан сигнал тржиштима, због чега би заинтересоване стране могле да поставе питање о природи донетих одлука и због чега је направљен одређени избор понашања.

У оквиру рачуноводственог знања, у контексту Циљева одрживог развоја, захтеваће се и коришћење стручног знања о процесу, како би се организацији могло да развије кључне индикаторе перформанси који ће јасно подржати надзор над поштовањем људских права и омогућити да се постигне сагласност о моделу извештавања који неће обухватити само поштовање људских права, већ ће такође пружити финансијске информације које су повезане са овим понашањем. Што се тиче антикорупцијских мера, рачуновође ће морати: 1) да идентификују „знакове за узбуну“ у ширем ланцу снабдевања и мрежи партнерске компаније; 2) да обезбеде да обавезна анализа пословања (*due dilligence*) буде спроведена пре него што су уговори закључени, и 3) да посматрају и извештавају о мерама превенције и ублажавања. Важно је напоменути да превентивне активности не престају у тренутку потписивања уговора. Недавна студија (VEF, 2015) указује на то да компаније које примењују одговарајуће антикорупцијске мере и поштују људска права, остварују за 20 процената већи приход, док су им у исто време трошкови ланца снабдевања мањи између 9 и 16 процената. Вредност бренда је такође забележила пораст за 15 до 20 процената⁵.

Управљање и брига (stewardship⁶) ће захтевати посебну пажњу, посебно поштривање правила и пракси. IFAC све више наглашава улогу рачуновође као високо обученог професионалца који служи јавном интересу тако што олакшава економску активност, развој и доношење одлука од стране одговорног и ефикасног државног и пословног руководства. Ефективно управљање подржава 16. циљ одрживог развоја, а нарочито тачку 16.5 која се фокусира на смањење корупције и подмићивања. На корпоративном нивоу постоји потреба да се остане у току са стандардима и регулативом који утичу на пословање. То укључује међународне стандарде за рачуноводство и алате као што је Међународни интегрисани оквир извештавања. Закони који се тичу области као што су људска права, антикорупција и заштита података све су јачи. Кад је реч о ширим питањима одрживости, прописи као што је Директива ЕУ о обелодањивању нефинансијских информација и информација о разноликости

5) Видети: <https://www.ga-institute.com/press-releases/article/flash-report-eighty-one-percent-81-of-the-sp-500-index-companies-published-corporate-sustainabi.html>

6) Stewardship се на овом месту може схватити и као 'брига и промовисање вредности'.

(2014/95 / ЕУ⁷⁾ утичу на многе велике компаније⁸. Национална регулатива изједначава услове за компаније које предњаче у праксама као што је нулта толеранција за подмићивање или плаћање праведних накнада запосленима. Други ће морати да достигну тај ниво. Законодавство је препознато као примарни покретач за стварање стандарда које сви морају да поштују.

У савременом пословању све је већа потреба за стварањем савеза и изградњом партнерстава. Циљеви одрживог развоја представљени су као заједнички програм јавног и приватног сектора и као такви захтевају изградњу делотворних мрежа, како би се постигли жељени резултати. Изградња партнерстава постављена је као 17. циљ одрживог развоја, а стварање мрежа само је корак у његовом остварењу. Суштина управљања је поверење и изградња поверења. Професионални рачуноводствени оквири, које су успоставила професионална тела, у све већој мери подржавају очекивања која се тичу управљања⁹.

Од рачуновођа ће се све више тражити да интензивније раде на ангажовању заинтересованих страна, а не само да дају информације акционарима и спољним регулаторним агенцијама (држава). Партнерство са ширим скупом заинтересованих страна може да се објасни као “сложени заједнички подухват”. Неопходно је да се уклопе различите ствари да би се то остварило: организација која ће преузети вођство, јасно формулисани заједнички планови и циљеви, помоћ професионалаца, укључивање сопственог талента и повезано вођство (за велике идеје потребни су велики умови) и реалистична очекивања у вези са исходима. То су сви аспекти који воде до позитивних резултата (McKinsey, 2014) и омогућавају заједничко учење и напредовање. Партнерство са државом у циљу побољшања инфраструктуре, као што су аеродроми или ауто-путеви, или побољшање приступа образовању, на пример, такође доприноси функционисању пословања у будућности и његовој способности генерисања профита.

Највећи изазов ће вероватно бити изградња корпоративног извештавања на темељу интегрисаног (уместо фрагментарног) размишљања. Класичне финансијске информације, које рачуновође већ вековима презентују, више нису довољне. Стога, интегрисано размишљање указује на то да финансијске и нефинансијске информације које се односе на одрживо понашање предузећа морају да буду евидентирани и учињене видљивим у јавном домену. Додатни оквир извештавања се појављује, али је у све већој мери шифрован - кодификован (као што смо видели у случају ЕУ – Директиве 2014/95/EU). Ове додатне кодификације могу да олакшају рад рачуновођа, додатно их оснаже, али исто тако и да повећају терет извештавања, посебно у областима у којима традиционално обучене (квалификоване) рачуновође можда неће имати довољно знања.

7) Доступно на: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=PE%2047%202014%20INIT>

8) Више о примени Директиве, видети: GRI, CSR i Accountancy Europe, 2017

9) Видети на пример GCMA Global Management Accounting Principles (заједничка иницијатива CIMA и AICPA) на <https://www.cgma.org/resources/reports/globalmanagementaccountingprinciples.html>

Интегрисано извештавање је делотворан механизам за надзор над расподелом за остваривање циљева одрживог развоја који се односе на шест различитих „капитала“ - 1) људи; 2) друштво и међуљудски односи; 4) интелект; 5) природа; 6) производња и 7) финансије. Организације могу да примене интегрисано размишљање кроз постављање стратегија, доношење одлука и управљање ризиком и могућностима. Уз примену оквира за извештавање, то може да им помогне да боље разумеју и изразе свој допринос циљевима одрживог развоја. Како би се подржале рачуновође у имплементацији одрживог развоја, покренута је трогодишња иницијатива под називом „Пословно извештавање о циљевима одрживог развоја: анализа задатака и циљева“ (UN *Global Compact*, 2017).

Циљеви одрживог развоја треба да буду интегрисани у начин на који пословање функционише, размишља и односи се према заинтересованим странама. Као и за било коју иницијативу, неопходно је да свако пословање мапира своје активности у односу на циљеве одрживог развоја и види како може да допринесе постизању тих циљева. Пошто се ово може сматрати пројектом, иницијативом, пословање треба да припреми мапу приоритета и да процени ризик у вези са имплементацијом. Међу 17 циљева одрживог развоја неки могу да буду релевантнији и у већој мери повезани са пословањем од других, тако да је припремање мапе на којој се јасно види њихов значај такође кључни задатак.

Закључак

Од вештина и компетенција које данас имају рачуновође, најважније за задовољавање потреба предузећа и друштва (тренутно) су: управљање, управљање ризиком и контрола ризика, анализа пословања и подршка одлучивању. Међутим, то ће се променити у блиској будућности. У овом раду смо истакли да рачуноводство за одрживи развој укључује очекивања од рачуновођа да развију нове вештине и прилагоде се новом пословном окружењу. У овом новом пословном окружењу рачуновођа би требало да буде у стању да обрађује не само финансијске, већ и нефинансијске информације, као и информације о разноликости. ЕУ је постала предводник на овом путу када је донела Директиву чија имплементација је у току у 27 земаља ЕУ. Земље са напреднијим економијама биле су нешто брже у спровођењу директиве, док оне са слабијим економијама у одређеној мери заостају за њима. Међутим, правац кретања је исти за све.

Истражујући улогу рачуновођа видели смо да се од њих очекује да омогуће увођење нових технологија и иновација у целој организацији, да постану промотери етичког понашања кроз цео ланац снабдевања, да допринесу усмеравању фокуса на управљање и брига (*stewardship*), да подстичу веће ангажовање са руководством заинтересованих страна и партнерствима, и да изграде корпоративно извештавање засновано на интегрисаном размишљању.

Постоје, такође, могућности да рачуновође које се баве научним радом допринесу Циљевима одрживог развоја путем спровођења критичких и примењених истраживања (Bebbington and Unerman, 2018). За рачуновође у пракси, главни изазов ће бити прилагођавање новим захтевима, и то је најважније за развој капацитета за пружање подршке интегрисаном размишљању у финан-

сијском извештавању. Може се очекивати да ће се развијене економије лакше суочити са изазовима транзиције, будући да су већ оствариле значајан напредак у промени начина размишљања рачуноводствене професије, док ће изазови бити озбиљнији у земљама у развоју, где је рачуноводствена професија још увек у својим традиционалним оквирима. Питањима традиције и променама у начину размишљања бавили смо се у ранијим радовима (Шевић и Шкобић, 2018; 2017; 2016;¹⁰ Шкобић. 2015).

Рачуноводство за одрживи развој још увек је у процесу самодефинисања и биће потребно неко време пре него што се формира као дисциплина. Слично томе, када је 1970-их и 1980-их година настајало рачуноводство животне средине и друштвено одговорно рачуноводство, требало је неко време да се та, сада успостављена дисциплина, обликује као прихваћена рачуноводствена дисциплина и пракса. Обелодањивања везана за заштиту животне средине првобитно су била добровољна и тек релативно недавно, почетком 2000-тих година, постало је део стандарда да водећа пословања подносе пун извештај о свом утицају на животну средину.

До најрадикалнијих промена у професији увек је долазило под спољашњим притиском. Судећи по томе, ови спољашњи притисци са којима се данас суочава рачуноводствена професија засигурно ће допринети њеном даљем развоју - све док вероватно једног дана вештачка интелигенције не узрокује толико радикалне промене да професија можда неће бити у стању да сама себе поново осмисли и преузме је рачуноводствени оператери оснажени вештачком интелигенцијом, као што су предвидели неки футуристи. Док тај дан не дође, међутим, рачуновође треба да подрже промене и покушају да остваре да процес транзиције буде под њиховом потпуном контролом, а не да буду изложени радикалним спољашњим шоковима.

Литература

1. Bebbington, J. and J. Unerman (2018), "Achieving United National Sustainable Development Goals: An Enabling Role for Accounting Research", *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 31(1), p. 2-24.
2. Benn, J., S. Sangarī and T. Hos (2016), *Amounts Mobilized from the Private Sector by Official Development Finance Interventions, Guarantees, Syndicated Loans, Shares in in Collective Investment Vehicles, Direct Investment in Companies and Credit Lines*, OECD Development Co-Operation Working Paper No. 36, Paris; Organization for Economic Cooperation and Development
3. Business and Sustainable Development Commission (2017), *Better Business, Better World A Report of the Business and Sustainable Development Commission*, London: Business and Sustainable Development Commission
4. CGMA (2014), *CGMA Briefing: Ethical Performance*, London: Chartered Global Management Accountant

10) И у неким ранијим радовима.

5. Cohen, S., D. Demeritt, J. Robinson and D. Rothman (1998), "Climate Change and Sustainable Development: Towards Dialogue", *Global Environment Change*, 8(4), pp. 341-371.
6. Dag Hammarskjöld Foundation (2017), *Financing the UN Development System Pathways to Reposition for Agenda 2030*, Uppsala: Dag Hammarskjöld Foundation
7. Deloitte (2016), *Crunch Time: Finance in a Digital World*, London: Deloitte
8. Dunlap, R.E. (2010), "The Maturation and Diversification of Environmental Sociology: From Constructivism and Realist to Agnosticism and Pragmatism", in: R.M. Redclift and G. Woodgate (Eds.), *International Handbook of Environmental Sociology*, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 15-32.
9. Gray, R. (1990), *The Greening of Accountancy, The Profession After Pierce*, London: ACCA
10. Gray, R. (2010), "Is Accounting for Sustainability Actually Accounting for Sustainability... And Would We Know? An Exploration of Narratives of the Organizations and the Planet", *Accounting, Organizations, Society*, 35(1), 47-62.
11. GRI, CSR Europe and Accountancy Europe (2017), *Member State Implementation of Directive 2014/95/EU, A Comprehensive Overview how Member States are Implementing an EU Directive on Non-Financial and Diversity Information*, Brussels: GRI, CSR Europe and Accountancy Europe
12. Hernandez, D. (2017), "Are 'New' Donors Challenging World Bank Conditionality?", *World Development*, 96, pp. 529-549.
13. Pretty, J. (2011), "Interdisciplinary progress in approaches to address social-ecological and ecocultural systems", *Environmental Conservation*, 38(02), 127-139.
14. IFAC (2011), *Sustainability Framework 2.0*, New York, NY: International Federation of Accountants
15. IFAC (2015), *Accounting for Sustainability: From Sustainability to Business Resilience*, New York, NY: International Federation of Accountants
16. IFAC, (2016), *The 2030 Agenda for Sustainable Development: A Snapshot of the Accountancy Profession Contribution*, New York, NY: International Federation of Accountants
17. McKinsey (2014), *Creating Partnership for Sustainability*, London: McKinsey
18. PwC (2015), *Make it Your Business: Engaging with Sustainable Development Goals*, London: PriceWaterhouseCoopers
19. Redclift, M. (1999), "Sustainability and Sociology: Northern Preoccupations", in: E. Becker and T. Jahn (Eds.), *Sustainability and the Social Science: An Interdisciplinary Approach to Integrating Environmental Considerations into Theoretical Orientation*, London: Zed Books, 59-73.
20. Шивић, Ж. и З. Шкобић (2018), "Нове перспективе едукације и обуке професионалних рачуновођа у 21. веку: Изазови структурирања и регулације професије", *Рачуноводство*, 62(1-2), стр. 83-94.

21. Шевић, Ж. и З. Шкобић (2017), "Значај и предности примене IFRS у Републици Србији", *Рачуноводство*, 61(1), стр. 7-21.
22. Шевић, Ж., З. Шкобић и А. Шевић (2016) "Регулисање рачуноводствене професије и економска (квази) либерализација: Хармонизација са ЕУ", *Рачуноводство*, 60(1), стр. 119-135.
23. Škobić Z. (2015), *Development of the Accounting Profession in a Transitional Country: The Case of Serbia*, Ph.D. Thesis, Glasgow: Glasgow Caledonian University
24. UN (2015), *The Millennium Development Goals Report 2015*, New York, NY: United Nations
25. UN Global Compact (2017), *Business Reporting on the SDGs: An Analysis of the Goals and Targets*, New York, NY: UN Global Compact
26. (UNGA (2014), *Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing*, A/69/315, New York, NY: United Nations General Assembly
27. UNWCED (1987), *Report of the World Commission on Environment and Development – Our Common Future*, New York, NY: United Nations
28. WEF (2015), *Beyond Value Chains: Empowering Responsible Value Chains*, Geneva: World Economic Forum

УДК 657.4
658.14/.17
Прегледни рад

Проф. др Драган
МИКЕРЕВИЋ*

Финансијско извештавање као катализатор раста

Резиме

За раст економије, а и вредности предузећа, неопходна су улагања. На улагања (инвестиције) може се рачунати уколико је у националној економији присутан добар пословни амбијент. Финансијски извештаји и информације које они садрже представљају основу за побољшање институционалног и регулаторног оквира корпоративног управљања, побољшање економске ефикасности и раста појединачног предузећа и друштва у целини, јачање поверења инвеститора, као и смерница за развој финансијских тржишта. Будући да је квалитет финансијског извештавања компонента пословног амбијента, основано је тврдити да је квалитетно финансијско извештавање катализатор раста економије.

Кључне речи: *раст, развој, одржива стопа раста, финансијски извештаји, инвеститори.*

Увод

За раст предузећа потребан је капитал (сопствени и позајмљени). Капитал поседују инвеститори који улагањима настоје да повећају своје богатство. Но,

*¹⁾ Редовни професор Економског факултета Универзитета у Бања Луци; e-mail: mikerevich@yahoo.com
Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

то се не дешава случајно. Пре доношења својих одлука, инвеститори (постојећи и потенцијални) анализирају информације (финансијске и нефинансијске) о предузећу. Постојећи инвеститори анализирају информације да би донели одлуку о задуживању или пак повећању/смањењу својих улагања, а потенцијални инвеститори да би донели одлуку о евентуалним улагањима у предузеће.

Извор тих релевантних информација су финансијски извештаји предузећа који садрже његову најверодостојнију слику. Зато је основано тврдити да су **финансијски извештаји катализатор раста предузећа**, јер ту слику дају приноси, имовински и финансијски положај предузећа.

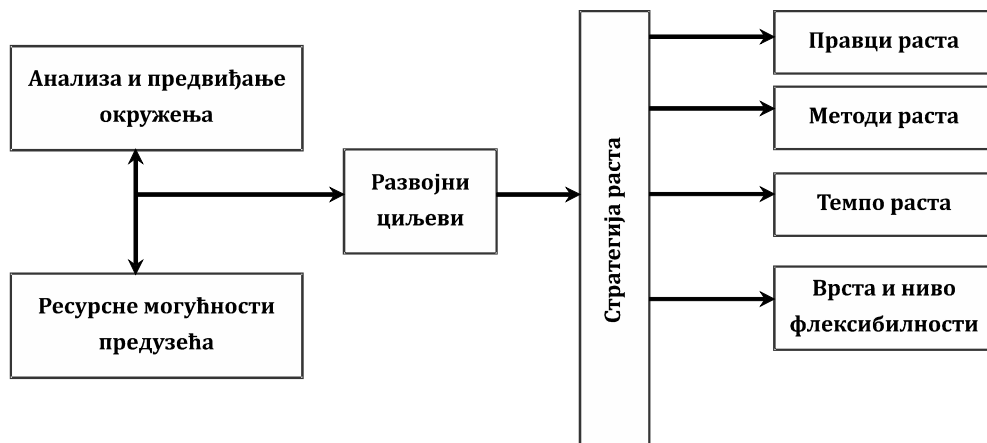
У настојању доказивања претходно наведене хипотезе, у наставку се указује на раст као императив опстанка предузећа на тржишту, даје појмовно одређење одрживе стопе раста, затим утврђује одржива стопа раста, и истиче потреба да финансијско извештавање предузећа буде заиста релевантан извор информација приликом доношење одлука, пре свега, од стране инвеститора.

1. Раст – императив опстанка предузећа на тржишту

Раст и развој су основне детерминанте опстанка предузећа на тржишту. Дакле, да би се опстало на тржишту, потребно је производити и продавати више, а предуслов за то је повећање сталне и обртне имовине. За вредновање раста постоје одговарајући квантитативни алати где се мери стопама раста и трендовима, а вреднује дисконтним техникама (методом нето садашње вредности, интерне стопе приноса). Неки од аутора¹ сматрају да је раст као квантитативни појам један од најчешћих императива и опсесивних циљева данашњице који прижељкују готово сви и њим се поносе сви професионални предузетници. Међутим, у реалном привредном животу присутна су циклична кретања која одговарају хоризонталном положају латиничног слова „S“, јер обично иза раста долази пад, након кога поново доспева његов опоравак и раст, и тако у недоглед. Наравно, сви би желели да раст траје што дуже, а пад пословне активности да се спречи или пак да траје што краће.

Шансе и опасности за остваривање стратегије раста налазе се како у самом предузећу, тако и у глобалном пословном окружењу. Од способности менаџера да идентификује захтеве циљног окружења и предузме ефикасне пословне акције, као и од његове спремности да адекватном понудом одговори на захтеве циљног тржишта, увелико зависи успех одговора предузећа на изазове глобалног окружења, као и успех његове пословне мисије. Према томе, раст и развој су нужне премисе опстанка предузећа у динамичком окружењу док је усклађивање циљева, праваца, метода и темпа раста критични фактор његове виталности и флексибилности, што је илустровано Сликаом бр 1.

1) Силвије Орсаг, „Финансирање одрживог раста“, XII међународни симпозијум, *Revicon*, 2012. године, стр. 456.

Слика бр.1 – Управљање растом и развојем²

Питање опстанка предузећа повезано је са способношћу његовог менаџмента да благовремено препозна сигнале како из предузећа, тако и из окружења те да на време иницира нове тржишне, технолошке и друге промене у предузећу. У том смислу настоји се, у оквирима производа (учинка) и тржишта, да се сагледа и атрактивност остваривања економије обима, синергије, асиметричност у кретању тражње и слично. У основи, ради се о одмеравању значаја и тајминга стратегија из тзв. вектора раста који је, својевремено, у литературу увео Igor Ansoff, као што су: пенетрација тржишта, развој тржишта, развој производа и разни облици диверзификације³. Дакле, динамичност окружења и ограниченост ресурса предузећа тражи од менаџмента да на ефективан начин доведе управљање растом и развојем у везу са тржиштем, капиталом, ресурсима и критичним факторима успеха. Основни показатељ те успешности је способност да се креира вредност за релевантне интересне групе. Само они који су спремни да прихвате промену пре других и да се тим променама прилагоде, имају шансу да опстану. При том, није редак случај да се предузећа одлучују на убрзани раст не уважавајући и не анализирајући лимите који постоје како у предузећу, тако и у окружењу. Наиме, убрзани раст предузећа носи бројне проблеме стратешког и оперативног карактера који захтевају знатне промене у његовом управљању.

Раст и управљање растом представљају посебан проблем у процесу финансијског планирања, због тога што многи менаџери у расту виде нешто што треба да буде пошто-пото максимизовано. Њихов разлог за такав став је да с повећањем раста треба повећати удео и добит компаније на тржишту.

2) Проф. др Јован Тодоровић: „Изазови и претпоставке за остваривање одрживог раста и развоја савремених компанија“, 10. конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, 2006, стр. 330

3) I. Ansoff: *Corporate Strategy*, Mc Graw Hill, 1965, стр. 109

Међутим, са становишта финансијске перспективе раст није увек и најбоља одлука. Брзи раст може изазвати знатно напрезање ресурса компаније, и уколико менаџмент није свестан тога и не предузме кораке да их контролише, брзи раст може да доведе до њеног банкрота. Тужна истина је да је брзи раст довео готово исти број компанија до банкрота као што је довео и спори раст. Посебно је тешко схватити да и компаније које су расле сувише брзо, а испуниле су захтеве и очекивања тржишта, омогућивши производе које потрошачи (купци) желе, само због недостатка финансијске способности нису успеле да на прави начин управљају својим растом. Ретко када се висина нето готовинског тока и нето добитка подударају. Тако, рецимо, постоје предузећа која послују с високим нето добитком али без готовине и обрнуто с високим приливима готовине али послују с губитком. С тим у вези, основано је тврдити да, под осталим непромењеним околностима, што је већа стопа раста прихода од продаје (промета) - већа је и разлика између исказаног нето добитка и тока готовине. У таквим условима пословања додатна улагања и издаци у сталну и обртну имовину, ради повећања продаје за последицу имају већи одлив готовине од остварења нето добитка у том извештајном периоду, што продукује негативни ток готовине. Дуже временско трајање неконтролисаног раста и стања негативног тока готовине може изазвати финансијске неприлике у предузећу, у зависности од врсте делатности којом се предузеће бави, јер различито је трајање пословног циклуса у трговини или пак производњи. При том, уколико продаја расте или се дужина пословног циклуса повећава, утолико је неопходно више инвестирати, што за последицу има повећање *негативног тока готовине* и потребу за *екстерним изворима финансирања*.

С друге стране, компаније које се развијају сувише споро имају различите, али ништа мање притиске у вези са питањем финансијске забринутости. Уколико ове компаније не успеју да процене финансијске импликације спорог раста, очигледно ће доћи под удар повећаног притиска акционара, незадовољних чланова управе и потенцијалних ловаца на мете (непријатељског преузимања). У сваком случају, финансијско управљање растом тема је која заслужује детаљнију анализу која излази из оквира овог рада, али ћемо у наставку указати на потребу да предузеће, односно његов менаџмент инсистира на одрживој стопи раста.

1.1. Појмовно одређење одрживе стопе раста

С растом и развојем предузећа мења се и природа проблема управљања. Раст предузећа одражава се неминовно на скоро све аспекте његовог пословања, јер раст продаје, рецимо, претпоставља раст производње, али и залиха, истраживачко-развојних активности, набавки и најзад могућности финансирања. Речју, обим продаје има пресудан утицај на ниво активности других функционалних подручја у предузећу. На то је нужно упозорити јер импровизације, емоције, авантуризам и повођење за краткорочним ефектима, на рачун дугорочних циљева и интереса, те непромишљени потези, не треба да буду основ за постизање раста.

Наиме, менаџери на свим нивоима организације треба да бирају стратегије раста које преко стварања вредности (богатства) за власнике и друге интересне групе могу да обезбеде и раст њихове тржишне вредности. На тај начин менаџери демонстрирају способност пословног ентитета да створи *додату*

вредност и тај показатељ је најсигурнија брана за доношење погрешних стратешких одлука. Јер, пракса показује да предузећа која расту сувише брзо често не испуне своје циљне стопе раста због недостатка финансијске способности да на прави начин управљају својим растом. С друге стране, предузећа која се развијају сувише споро такође имају различите, али ништа мање притиске интересних група (стејкхолдера) у вези с питањем финансијске забринутости власника, незадовољних чланова управе и других интересних група⁴.

Из претходног је основано устврдити да раст, иако високо позициониран на листи стратегијских приоритета менаџмента предузећа, не представља нешто што треба пошто-пото максимизовати. Тим пре што су менаџери понекад склони да изградњи сопственог „царства“ прилазе потпуно једнострано, повећавајући приходе и имовину, а занемарујући *стопу приноса* и *креирање додате вредности* као квалитативним аспектима успешности предузећа. На овој матрици раста многа предузећа у претходном периоду су банкротирала јер се није водило рачуна о квалитативним показатељима успешности, већ су менаџери различитим моделима реструктурирања (спајања, преузимања и куповине предузећа), болујући од грандиозности, изграђивали *сопствене империје* повећавајући приходе и имовину, игноришући при том рентабилност улагања или пак профитабилност пословања. С тим у вези, раст који не доприноси расту профитабилности и стварању додате вредности сасвим извесно није прихватљив јер је у супротности са интересима инвеститора, власника и других интересних група у предузећу.

Напротив, ради веће извесности пословања неопходно је у појединим временским раздобљима и животним циклусима чак ограничити раст предузећа како би се сачувала његова финансијска снага.⁵ Тако, рецимо, уместо да се новац користи за финансирање нерентабилног раста у другим преузетим предузећима, можда је боље да се тај новац врати (путем дивиденди) власницима. Овде се долази и до појма одрживог раста предузећа. Наиме, одржива стопа раста предузећа је стопа која се постиже без додатних напрезања њених ресурса, тј. која се креће у оквирима нивоа акумулираног добитка. Дакле, у условима када предузеће није спремно да прода своје акције младике (нови сток акција) или да се прекомерно задужи, ово ограничење (интерни извори самофинансирања) представљају плафон за интерни раст који се може постићи без *финансијског напрезања* његових ресурса. Практично, зарађивачка моћ (остварена профитабилност) кључни је индикатор прихватљивог раста предузећа јер је она у високом степену корелације са могућностима интерног финансирања тог раста.

Према Хигинсу (*Higgins*), суштина одрживе стопе раста предузећа је у стварању вредности, а не у расту, јер раст може да доведе до стварања, али и до уништавања вредности. Рецимо, раст канцерозне ћелије у организму није здрав раст; напротив, штетан је јер уништава организам. Тако и брзи раст који

4) Видети: Robert C. Higgins: *Analysis for Financial Management*, McGraw – Hill Irwin, Homewood, 2009, стр. 123.

5) Под финансијском снагом предузећа подразумевају се: трајна способност плаћања, трајна способност инвестирања, повећање богатства власника капитала, обезбеђење интереса свих других интересних група у предузећу. Видети: Јанко Краљ: „Финансијско управљање и финансијско пословање у условима тржишне привреде“, *Књиговодство*, Златибор, број 8–9/1990.

обично захтева позајмљене изворе финансирања може да угрози не само финансијско здравље и развојне могућности предузећа већ да доведе до изостанка синергетских ефеката, егзистенцијалне кризе и банкрота. Речју, раст прихода и имовине без раста зарађивачке моћи и стварања вредности није прихватљив за инвеститоре, власнике и друге интересне групе. Уколико стварна стопа раста продаје превазилази одрживу стопу, потребна су одговарајућа усклађивања у финансијском и бизнис плану. Наравно, са циљем одржавања здравља предузећа може доћи и до успоравања раста, па чак и његовог негативног раста (рецесије). Ове појаве су најчешће привремене и на њих се делује ванредним мерама, јер спорорастућа предузећа такође су изложена високим ризицима које би им изазвале непријатељске компаније.

У настојању да у наставку овог рада изразимо зависност раста од финансијских ресурса, који се идентификује у сету финансијских извештаја, претпоставиће се да:

- предузеће има циљну (жељену) структуру капитала и циљну политику дивиденди коју жели да одржи,
- менаџмент није у могућности или пак не жели да прода нови сток акција (акција младица).

1.2. Утврђивање одрживе стопе раста

При утврђивању и пројекцији стопе раста користе се различите методе, али многи аутори⁶ заговарају примену најједноставније методе – процента од продаје. Тако се при пројекцији биланса успеха полази од израчунавања процентуалног учешћа појединих трошкова у нето приходима од продаје, водећи рачуна о односу фиксних и варијабилних трошкова и предвиђеном обиму повећања продаје. У планирању биланса стања такође се користи најједноставнија метода процента од продаје, али се најчешће користи метода пројектног биланса стања, који полази од почетног биланса стања, планираног биланса успеха за наредну годину, као и од низа других детаљних информација. На основу ових двају биланса могуће је саставити план токова готовине по методологији, зависно од тога да ли се примењује директна или индиректна метода токова готовине. За Брилија (*Brealey*), Мајерса (*Myers*) и Маркуса (*Marcus*)⁷ модел постотка од продаје ипак је користан само као прва процена приликом финансијског планирања, јер према мишљењу наведених аутора, у реалном животу раст имовине не мора да буде сразмеран повећању прихода од продаје као што, рецимо, залихе и салдо готовине расту спорије од прихода од продаје. Наиме, приходи од продаје служе за улагања у сталну имовину и нето обртну имовину где се део ових улагања финансира из интерних, а други део из екстерних извора финансирања и избор структуре извора финансирања није нимало једноставан. Тако, рецимо, обезбеђење извора финансирања емистовањем акција младица носи ризик од разводњавања контролне функције у предузећу; обично су трошкови флотације (трошкови емисије, регистрације, провизије, осигурања и слично) већи од трошкова позајмљивања, па

6) Милорад Иванишевић: *Пословне финансије*, Економски факултет, Београд, 2012, стр. 85–86.

7) Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Alan J. Marcus: *Основе корпоративних финансија*, „Mate“, Zagreb, 2007, стр. од 484. до 501.

и емитовања обвезница. При том не треба изгубити из вида и друге недостатке овог извора финансирања, јер свако ново емитовање у почетном периоду доводи до пада добитка по акцији, што није својствено у случају задуживања. Постоји и ризик да емитовање акција не успе, што изазива губитак времена јер процедура емитовања акција и временски дуго траје. Ови недостаци су нарочито изражени у земљама где нису присутна активна и ликвидна тржишта, што је случај и код нас. Међутим, ни финансирање искључиво из додатног задуживања није увек најприхватљивија опција јер може погоршати финансијску структуру те угрозити остваривање циљног добитка на основу повећаних расхода финансирања и тиме повећати финансијски ризик и левериџ предузећа. Све ово указује на значај интерних извора финансирања (акумулирани добитак и ток готовине) који су у највећем интересу финансирања одрживог раста предузећа. Јер, веће акумулирање нето добитка доводи до повећања сопственог капитала, а тиме и капацитета задуживања. Уколико се при том обезбеди исти раст сопственог капитала и задужености, не повећава се стопа задужености, односно финансијски левериџ.

Неопходна средства из екстерних извора израчунавају се помоћу једначине⁸:

$$\text{Неопходна средства из екстерних извора финансирања} = \left(\frac{\text{Нето имовина}}{\text{Приходи од продаје}} \right) \times \frac{\text{Повећање прихода од продаје}}{\text{Акумулирани добитак}}$$

Уколико је предузеће „Х“ завршило пословну годину са 1.000.000 н.ј. дугорочно везане имовине и нето обртне имовине и остварило је 2.000.000 н.ј. прихода од продаје, поставља се питање колико је неопходно средстава из екстерних извора ако се приходи од продаје у наредној години повећају за 200.000 н.ј. уз даљи константни однос између нето имовине и прихода од продаје у условима када се део овог повећања може финансирати из акумулираног добитка од 36.000 н.ј. Неопходна средства из екстерних извора израчунавају се на следећи начин:

$$\text{Неопходна средства из екстерних извора финансирања} = \left(\frac{1.000.000}{2.000.000} \right) \times 200.000 - 36.000 = 64.000 \text{ н.ј.}$$

У овом примеру планирана стопа раста продаје је 10% (200.000/2.000.000), те уколико се жели задржати константна пропорција нето имовине с продајом, раст продаје од 10% захтева и 10% повећања нето имовине:

Нове инвестиције = стопа раста x почетна имовина

$$100.000 \text{ н.ј.} = 0,10 \times 1.000.000 \text{ н.ј.}$$

8) Ibidem, стр. 497.

Пошто је део средстава обезбеђен из акумулираног добитка (36.000 н.ј.), остатак ће бити обезбеђен из екстерних извора:

*Неопходна средства
из екстерних извора* = *Нове инвестиције – акумулирани добитак
финансирања*

= (стопа раста x имовина) – акумулирани добитак

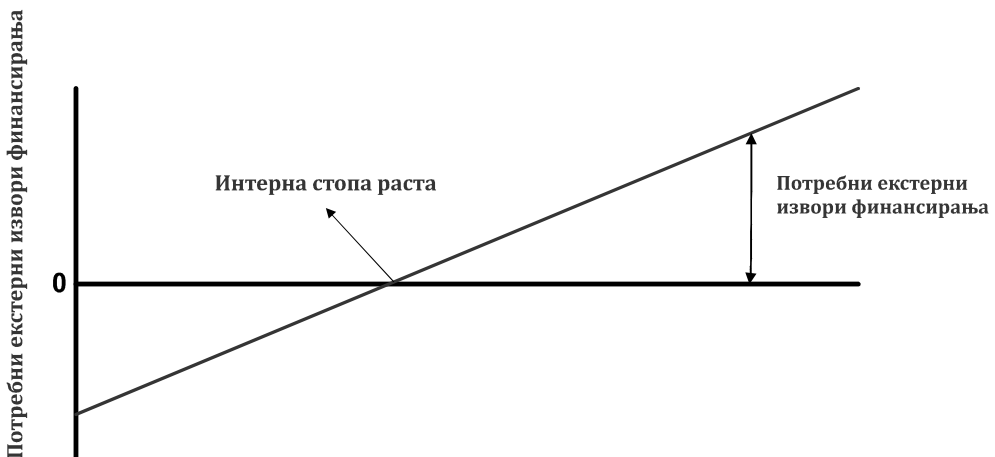
= (0,10 x 1.000.000) – 36.000

= 100.000 – 36.000 = 64.000 н.ј.

Претходна релација заправо показује да неопходна средства из екстерних извора зависе од пројектованог раста предузећа и што је та стопа раста већа, неопходна су и већа додатна средства из сопствених или/и позајмљених извора.

Однос између интерног и екстерног финансирања може се сагледати на основу Сликe 2.

Слика бр. 2: Пројекција стопе раста⁹⁾

На основу претходног графикона основано је закључити да је, приликом повећања стопе раста потребно више извора финансирања за плаћање доспелих обавеза. Нагиб линије на слици илуструје да се потреба за екстерним изворима финансирања повећава са стопом раста. У условима ниских стопа раста предузеће остварује више готовине него што му је потребно за експанзију,

9) Ibidem, стр. 498.

када може одлучити да тај вишак готовине искористи за превремену отплату својих обавеза или за откуп сопствених акција. У тачки где крива линија пресеца апсцису потреба за екстерним финансирањем је нула. До те тачке раст предузећа се финансира из интерних извора финансирања који представљају интерну стопу раста, а преко те тачке из екстерних извора, с тим да, уколико је стопа раста нула, финансијска средства за експанзију и нису потребна, тако да је сав акумулирани добитак заправо вишак готовине. При том се интерна стопа раста добија на следећи начин:

$$\text{Интерна стопа раста} = \frac{\text{Акумулирани добитак}}{\text{Просечна пословна имовина}}$$

Уколико предузеће има већи акумулирани добитак у односу на просечну пословну имовину, оно може да оствари већу стопу раста без додатног капитала. Да бисмо боље сагледали факторе који одређују интерну стопу раста, претходну релацију треба да помножимо са стопом нето добитка и рациом задужености:

$$\begin{aligned} \text{Интерна стопа раста} &= (\text{Акумулирани добитак}) / (\text{Нето добитак}) \times \\ &(\text{Нето добитак}) / (\text{Сопствени капитал}) \times \\ &(\text{Сопствени капитал}) / \text{Просечна пословна имовина} = \\ &\text{Рацио задржане добити} \times \text{Стопа приноса на капитал (ROE)} \times \\ &\text{Сопствени капитал} / \text{Просечна пословна имовина} \end{aligned}$$

Према томе, предузеће које акумулира више добитка за реинвестирање остварује већу стопу приноса на сопствени капитал (ROE) и ако има низак рацио задужености у односу на просечну пословну имовину, моћи ће да оствари и вишу интерну стопу раста, дакле без екстерних извора финансирања, што се може илустровати следећим примером.

Под претпоставком да је политика предузећа да 1/3 оствареног нето добитка акумулира за даље реинвестирање, предузеће је на почетку године емитовало 600 акција по 1 н.ј. у оптицај, а просечна пословна имовина је 1000 н. ј. Принос на акцијски капитал (ROE) је 16,67%, а рацио акцијског капитала и просечне пословне имовине је 0,60% (600/1000).

$$\text{Интерна стопа раста} = \text{Рацио акумулираног до-итка} \times \text{ROE} \times$$

$$\begin{aligned} &\frac{\text{Акцијски капитал}}{\text{Просечна пословна имовина}} \\ &= \frac{1}{3} \times 0,1667 \times 0,6 = 0,0333 \text{ или } 3,33\%. \end{aligned}$$

Интерна стопа раста од 3,33% је три пута нижа од пројектоване стопе раста од 10%. На основу претходног основано је утврдити:

- интерна стопа раста представља максималну стопу по којој предузеће може да оствари раст уколико се ослони само на интерне изворе самофинансирања, а пре свих акумулираног добитка као извора раста;
- у условима додатих претпоставки из претходне тачке, тј. да нема ни емитовања нових акција ни додатног задуживања, интерна стопа раста постаје значајан показатељ способности предузећа за његов раст;
- интерна стопа раста биће виша уколико се више акумулира нето добитка у предузећу и што је виша стопа нето приноса на капитал.

Према овим ауторима, **одржива стопа раста је, заправо, највиша стопа раста коју предузеће може да оствари без повећања финансијског леверица (задужености)**. Дакле, одржива стопа раста зависи само од односа акумулиране зараде и повраћаја на акцијски капитал:

$$\text{Одржива стопа раста} = \text{однос задржане зараде} \times \text{повраћај на акцијски капитал (ROE)}$$

Рецимо, уколико је ратио акцијског капитала у односу на просечну пословну имовину 0,8, повраћај на акцијски капитал (ROE) 18%, а 1/3 нето добитка се реинвестира, те уколико се жели задржати непромењени финансијски левериц, предузеће ће емитовати додатних 20 пфенинга обвезница на сваких 80 пфенинга акумулираног добитка. С обзиром на такву политику, његова максимална стопа раста је:

$$\text{Одржива стопа раста} = \text{однос акумулираног добитка} \times \text{ROE} = 1/3 \cdot 0,18 = 0,06 \text{ или } 6\%$$

Из претходно наведеног је јасно да, уколико предузеће не жели да повећава стопу задужености, мора већи део оствареног нето добитка да акумулира за даљи раст да би по том основу могло да емитује више дужничких хартија од вредности (обвезница), јер веће акумулирање нето добитка и додатна емисија обвезница ће омогућити његов бржи раст. Јасно је, дакле, да је **профитабилност један од важних фактора успешног раста предузећа, а она је опет последица квалитета управљања**.

Међутим, при доношењу финансијских одлука чини се интересантним приступ проф. Хигинса, који уз токове готовине *стопу одрживог раста* ставља у контекст критичних **фактора успеха**, без обзира на то да ли се радило о стопама раста продаје, имовине или рачуноводственог добитка јер су оне у корелацији с проблемом финансирања раста. Уколико се, према Хигинсу, приликом убрзаног раста предузећа пође од претпоставки из претходне тачке¹⁰, проблеми финансирања се могу сагледати на бази Слике 3.

10) Претпоставке на којима се заснива раст су:
– предузеће има циљну (жељену) структуру капитала и циљну политику дивиденду коју жели да одржи,
– менаџмент није у могућности, или пак не жели да прода нови сток акција (акција младица).

Слика 3: Однос повећане продаје и додатих извора финансирања

Проблеми финансирања предузећа која убрзано расту овде су представљени путем два правоугаоника, једног за активу и њену имовину, а другог за изворе финансирања односно пасиву биланса.

Уколико предузеће жели да повећа продају у наредној години, то условљава повећане потребе за улагањима у сталну имовину и обртни капитал, на шта указује осенчени део на страни имовине. Наравно, што је тај раст већи, та улагања усложњавају проблем финансирања. Неосенчени део правоугаоника представља леву и десну страну биланса стања на почетку године. Пошто предузеће неће емитовати ни продавати акције младице, до потребних извора финансирања може доћи акумулирањем добитка и/или повећањем задужености, што обично није довољно за финансирање одрживе стопе раста. У овом случају раст продаје је, заправо, ограничен растом капитала власника јер у условима *циљног финансијског левериџа* (прва претпоставка из претходне тачке), повећано задужење, једино је могуће сразмерним растом сопственог капитала. Према томе, одржива стопа раста, према претходним претпоставкама, једнака је производу четири рација који у ствари идентификују компоненте раста¹¹:

$$g^* = P R A T, \text{ где су:}$$

g^* = стопа одрживог раста,

P = стопа нето добити,

R = стопа акумулираног добитка (задржана зарада),

A = коефицијент обрта укупне пословне имовине,

T = левериџ рацио имовине – капитал.

11) R. Higgins, op. cit., стр. 126.

Наиме, претходна једначина показује да је стопа одрживог раста продаје предузећа једнака производу четири рација: P, R, A, T . Два од ових рација (P, A) представљају пословне (оперативне) преформансе предузећа где стопа добитка и коефицијент обрта пословне имовине (инвестирани капитал), односно стопа приноса на инвестирани капитал као њихов умножак, није ништа друго него одраз пословних перформанси, док друга два рација (R, T) представљају основне (главне) одреднице финансијске политике предузећа. Тако, рецимо, стопа **акумулираног добитка (R)** показује ставове менаџмента према политици дивиденди (рацио плаћања дивиденде једнак је разлици 100 и стопе акумулираног добитка), а рацио финансијског левериџа **имовина-капитал (T)** одражава политику структуре капитала, односно политику задужевања предузећа. Пошто стопа одрживог раста зависи од претходна четири рација, стопа одрживог раста важи само за стабилну вредност претходних варијабли, јер одрживо финансирање раста могуће је само ако је стварни (третутни) раст продаје једнак одрживој стопи раста.

Уколико предузеће повећа стопу продаје по било којој стопи другачијој од g^* , предузеће мора да промени један или више рација из једначине претходне релације. Речју, ово значи да, ако предузеће расте по стопи која превазилази његову одрживу стопу раста, мора да побољша пословање (повећањем стопе добити или коефицијента обрта имовине), или да буде спремно да измени своју финансијску политику (повећањем стопе акумулираног добитка или њеног финансијског левериџа). При том треба имати у виду да свако повећање пословања не мора да допринеси и повећаној ефикасности, тако да је могуће да предузећа расту брзо, али на своју штету. Међутим, ни честе промене финансијске политике нису баш увек мудре одлуке. Тако, у мањим предузећима која планирању не поклањају довољно пажње, дешава се рецимо да се иде на повећање продаје, без размишљања о финансијским последицама такве одлуке. До повећане потребе за готовином предузеће може доћи повећањем степена задужења, али и то ће на крају достићи свој плафон. У условима повећане задужености зајмодавци могу да одбију додатне захтеве за кредитима, те се предузеће може наћи у ситуацији да нема расположиве готовине за измирење својих обавеза. У настојању да реше кризу ликвидности, предузећа неретко иду на коришћење и других, чак и скупљих извора финансирања, што их додатно финансијски оптерећује, па у кратком року опет може да угрози њихову ликвидност, а у дугом року и да донесе кризу рентабилности. Да до овакве ситуације не би дошло, менаџери морају на време схватити да раст предузећа изнад одрживе стопе раста ствара финансијске изазове које менаџмент мора прихватити (антиципирати) и њима управљати. При том наведени аутор не сугерише да стварна стопа раста мора увек бити једнака или приближна одрживој стопи раста. Он, заправо, указује на то да та разлика између стварне и одрживе стопе раста треба да буде очекивана и при том се морају имати планови за управљање тим очекивањима, било да потичу од проблема у управљању или пак од неусклађености финансијског и бизнис плана. Према томе, изазов је да се та разлика благовремено препозна и да се обезбеди одржива стратегија за управљање тим разликама (диспаритетима). Оно што ограничава стопу раста продаје предузећа јесте могућност раста његовог сопственог капитала. Наиме, пошто сви сегменти пословања предузећа расту сразмерно расту продаје, за остваривање раста продаје нужно је повећати сопствени капитал. С обзиром на циљну структуру капитала коју је у

складу са првом претпоставком неопходно задржати, потребно је стопом раста сопственог капитала обезбедити и раст обавеза (дугова). Тако постигнута стопа раста заправо одређује и раст пословне имовине која у основи предодређује и сам раст продаје. Дакле, уколико g^* представља одрживу стопу раста, она није ништа друго него стопа раста сопственог капитала, што се може представити на овај начин:

$$g^* = \text{промена сопственог капитала} / \text{капитал на почетку периода}$$

С обзиром на другу претпоставку из тачке 1 овог поглавља – да се неће емитовати нове акције – извор новог (додатног) капитала једино може да буде из задржане зараде (акумулираног добитка). Пошто се бројилац претходне формуле – **промена сопственог капитала** – може написати као производ **$R \times$ нето добитак**, уврштавањем овог производа долази се до проширене једначине стопе одрживог раста која се може написати на следећи начин:

$$g^* = R \times \text{нето добитак} / \text{капитал на почетку периода}$$

Док је R стопа задржане зараде или $(1 - \text{рацио исплате дивиденде})$, из претходне релације се може уочити да стопу одрживог раста одређује умножак стопе задржане зараде и рацио зараде (**нето добитак**) / **сопствени капитал**. Пошто је у овој једначини овај рацио у ствари принос на капитал или ROE, тако да се ова једначина може написати и као:

$$g^* = R \times ROE_{\text{впр}}^* \text{ }^{12}$$

Уколико је циљна политика дивиденде предузећа да расподели 10% нето добитка (зараде) у дивиденде, њен рацио задржане зараде је 90% $(100 - 10)$. Према томе, и рацио „зарада / капитал“ у овој једначини је у суштини повраћај на сопствени капитал предузећа (ROE).

Овде се чини интересантним указати и на још један (другачији) приступ размишљањима о утврђивању уравнотеженог (балансираног) раста предузећа. Наиме, имајући у виду да је принос на имовину ROA (Return on Assets) умножак њене стопе нето добити (P) и коефицијента обрта имовине (A), једначина одрживог раста може се извести као:

$$g^* = RT \times ROA$$

Наиме, у овој једначини R и T одражавају финансијске политике предузећа, док ROA представља њене пословне (оперативне) перформансе. Тако, рецимо, уколико је рацио **акумулираног добитка** (зараде) 25% и рацио **имовине-капитала** 1,6, његова једначина одрживог раста је:

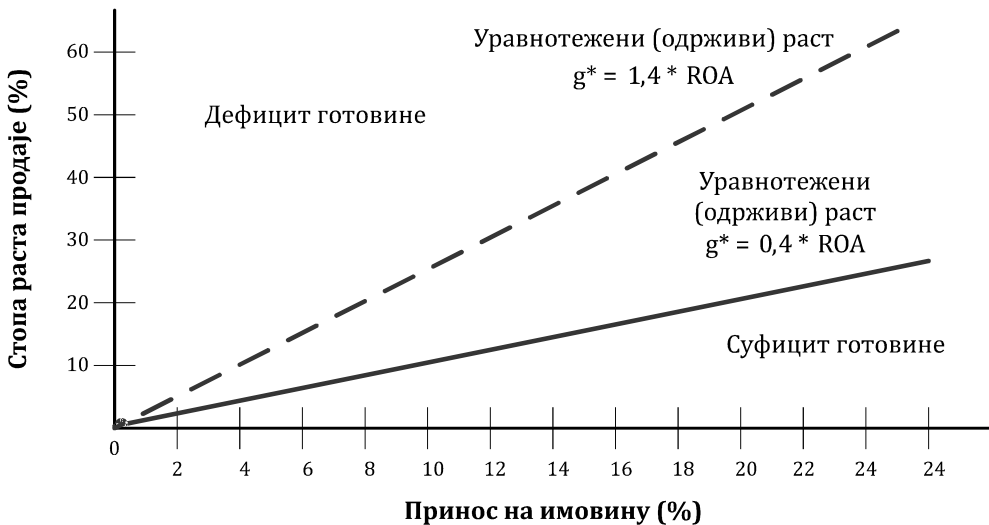
$$g^* = (0,25 \times 1,6) ROA$$

$$g^* = 0,4 \times ROA$$

што се може илустровати и графички Сликаом 4.

12) * $ROE_{\text{впр}}$ – повраћај на капитал на почетку године.

Слика бр. 4: Графички приказ одрживог раста¹³

Наведено указује на то да у стабилним финансијским приликама одрживи раст варира сразмерно приносу на имовину. Слика 4. приказује ову повезаност са растом продаје на вертикалној оси, док је ROA на хоризонталној, и једначина одрживог раста дијагоналном линијом нагиње нагоре. Линија се назива „уравнотежени раст“ због тога што компанија једино може самофинансирати раст продаје, јер се ROA комбинација налази на овој линији. Све комбинације раста – приноса које су изван ове линије створиће или дефиците или вишкове готовине. Тако ће се убрзани раст маргинално профитабилне компаније сместити у горњи леви део графикона, приказујући дефиците готовине, док ће спорији раст код високопрофитабилних компанија бити смештен у доњи десни део графикона, приказујући вишкове готовине. Овде треба нагласити да се фраза „самофинансирање“ не примењује на константан дуг, већ на константан рацио дуг–капитал. Дуг се може повећати, али једино у истој пропорцији с капиталом.

Када компанија доживи неуравнотежен раст, било да има вишак готовине или дефицит, готовина се креће према линији уравнотеженог раста на било који од три начина:

- променом своје стопе раста,
- изменом приноса на имовину,
- променом своје финансијске политике.

Да бисмо илустровали последњу опцију, претпоставимо да се компанија са уравнотеженим растом описаним у Слици 3. налази у подручју дефицита готовине и жели да смањи свој дефицит. Једна од стратегија била би да повећа

13) Robert C. Higgins: op. cit., стр. 128.

свој рацио задржавања зараде на, рецимо, 50 процената и рацио *имовина – капитал* са 1 на 2,8, мењајући тако једначину одрживог раста на:

$$g^* = (0,5 \times 2,8) ROA,$$

$$g^* = 1,4 \times ROA,$$

На Слици 4. ово је еквивалентно ротирању линије уравнотеженог раста нагоре и у леву страну, као што је приказано истачканом линијом. Сада ће било који ниво профитабилности подржати вишу стопу раста него раније. Из ове перспективе одржива стопа раста је веза свих комбинација раста – приноса везаних за уравнотежени раст, и изазов одрживог раста је управљање вишком или дефицитом проузрокованим неуравнотеженим растом.

2. Систем финансијског извештавања – извор финансијских информација за инвеститоре

За доносиоце финансијских и инвестиционих одлука најчешћи и најсвеобухватнији извор информација су финансијски извештаји који чине биланс стања, биланс успеха, биланс токова готовине, извештај о променама на капиталу и напомене уз финансијске извештаје. Због значаја информација које садрже, претходно наведени биланси за пословно одлучивање како интерних тако и екстерних корисника, извршена је хармонизација форме и садржаја биланса, где важну улогу имају Међународни рачуноводствени стандарди (МРС), односно Међународни стандарди финансијског извештавања (МСФИ). Из тог процеса хармонизације заправо су, уместо биланса, проистекли финансијски извештаји који обезбеђују информације о финансијској позицији, финансијском успеху и токовима готовине предузећа. Односно, финансијски извештаји пружају информације о имовини, обавезама, капиталу, приходима и расходима, укључујући добитке и губитке и токове готовине. Анализа финансијских извештаја обухвата преглед и оцену финансијских и нефинансијских података о предузећу. Док менаџменту анализа омогућава увид у позитивне и негативне ефекте у пословању ради преузимања корективних мера, остали корисници финансијских извештаја (екстерни и интерни) на основу анализе могу да добију информације које им служе за оцену остварених резултата пословања и процену будућих ефеката пословања.

Тако, рецимо, оценом кредитног бонитета предузећа долази се до сазнања о способности предузећа да плати дугове о року доспећа. Оцену кредитног бонитета дужника врше кредитори, инвеститори и повериоци с циљем да смање ризик повраћаја потраживања од дужника. Кредитни ризик дужника оцењују повериоци или финансијски експерти које одаберу повериоци. Када повериоци (кредитори и добављачи) намеравају да ступе у дужничко-поверилачки однос са предузећем које до сада није било њихов дужник, они на основу кредитног бонитета потенцијалног дужника одлучују:

- кредитори – да ли ће одобрити или неће одобрити кредит потенцијалном дужнику и под којим условима,
- добављачи – да ли ће испоручивати или неће испоручивати робу или своје учинке потенцијалном купцу и под којим условима.

Кредитни бонитет, зависно од перформанси дужника, може да буде оцењен са:

- добрим перформансама,
- минималним перформансама,
- лошим перформансама.

Колика је моћ овог финансијско-извештајног инструментарија, показује и могућност да се путем њега изврши увид у:

- стање ресурса којима компанија располаже, финансијску структуру, ликвидност, солвентност и еластичност (флексибилност) - прилагођавање променама насталим у окружењу у коме послује и дају информације о **финансијском положају** компаније, што је презентовано у **билансу стања**;
- **перформансе** компаније које су садржане у приносу који се остварује од ресурса које компанија контролише, што је презентовано у **билансу успеха**;
- **токове готовине** који су корисни за развијање додатних размишљања корисника финансијских извештаја о перформансама указивањем на обим и рочност прилива и одлива готовине, што је презентовано у **извештају о токовима готовине**.
- **промене на капиталу** између два рачуноводствена периода,
- **напомене**, које садрже преглед рачуноводствених политика и друга информациона објашњења.

При анализи финансијских извештаја користи се стандардна техника, тј. рацио анализа¹⁴, која претпоставља познавање суштине и методологије рачуноводственог система, рачуноводствене праксе и Међународних стандарда финансијског извештавања (МРС/МСФИ). Иако су информације из финансијских извештаја корисне за целокупну финансијску заједницу, пре свега треба напоменути да су сви саставни делови финансијских извештаја међусобно повезани.

При том треба имати у виду да *разумевање финансијских информација* није урођена способност коју имамо или немамо, већ скуп вјештина које се морају савладати да би се могли успешно водити послови компаније, било да су организовани као предузетничка, ортачка, фирма, командитно друштво, друштво ограничене одговорности или корпорација. Претпоставка за то је одговарајући квалитет финансијских извештаја, који у основи зависи од истинитог и поштеног финансијског извештавања које треба да карактеришу: разумљивост информација за кориснике, релевантност информације за оне који доносе финансијске одлуке, поузданост информација, тј. да се њихови корисници могу на њих ослонити приликом представљања стања и успеха и њихо-

14) Према начину конструисања, рација се деле на: рација покрића, рација приноса, рација обрта и рација процентуалног учешћа, док са становишта општих карактеристика рацио бројеви се пишу на: рација ликвидности, рација активности, рација дуга, тј. рација која показују финансијску структуру, рација рентабилности (профитабилности), односно приноса на средства и тржишна рација. Често се посебно разматра Du Pont систем анализе. (Видети: Милорад Иванишевић: *Пословне финансије*, Економски факултет, Београд, 2012, стр. 21.)

вог одмеравања и упоређивања у времену и простору између пословно-финансијских ентитета.

Овде се чини интересантним указати и на чињеницу да су измењени циљеви финансијског извештавања у ревидираном Концептуалном оквиру за последицу имали и разлике у дефинисању квалитативних одлика информација садржаних у финансијским извештајима које се у основи класификују на: **основне (фундаменталне)** и оне које треба да допринесу **унапређењу** основних (фундаменталних) карактеристика.

Под основним, односно фундаменталним карактеристикама подразумевају се:

- **релевантност**, у готово истом значењу као и у претходном Оквиру из 1989. године, где се под релевантним информацијама подразумевају потврде одређених чињеница или стања, или/и представљају добру основу за њихово прогнозирање. Речју, релевантним информацијама сматрају се информације на којима корисници заснивају своје одлуке и чије би их непознавање навело на доношење другачије одлуке;
- **веродостојна презентација**, која одговара *поузданости* информација као карактеристици из Оквира из 1989. године. Заправо, ова карактеристика указује на потребу да информација веродостојно репрезентује економске промене и с тим у вези да буду: потпуне, неутралне и без материјалних грешака.

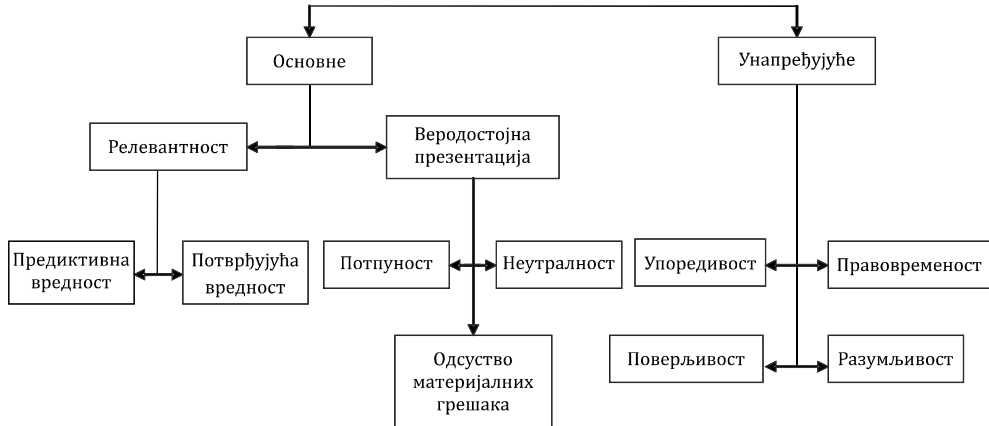
Другу групу квалитативних карактеристика чине **унапређујуће** и које су с разлогом одвојене од основних (фундаменталних) карактеристика. Наиме, релевантност и веродостојну презентацију информација треба да унапреде:

- **проверљивост**, као нови концепт који треба да обезбеди кредибилитет информација тако што ће стручна и независна лица постићи сагласност, која не мора да буде безусловно потпуна, о томе да информација не садржи материјалне грешке, нити је пристрасна и да су признавања и изабране методе процењивања примењене без материјалних грешака или пристрасности;
- **благовременост (правовременост)**, која као карактеристика информације има знатан утицај на доносиоце одлука. Наиме, информације треба да буду доступне пре доношења пословних одлука, јер оне после имају малу употребну вредност;
- **разумљивост** информација како би их корисници на основу својих менталних способности могли да проуче;
- **упоредивост** информација на основу којих би се могли анализирати и идентификовати трендови у финансијским перформансама предузећа¹⁵.

Претходно описане **основне** и **унапређујуће** карактеристике финансијских извештаја графички су представљене Сликаом 5.

15) Ibidem, стр. 6-7.

**Слика 5: Квалитативне карактеристике финансијских извештаја
Концептуалног оквира из 2010. године¹⁶**

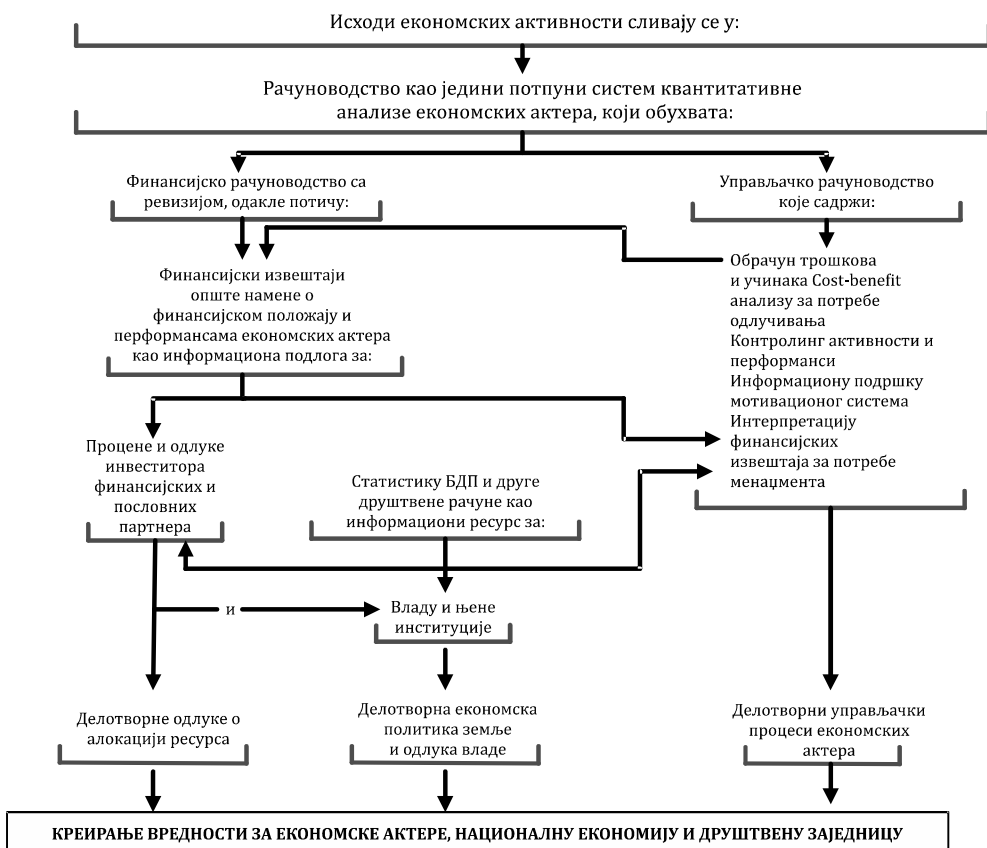

Овде је основано запитати се да ли спознаја резултата из прошлости може да допринесе бољој пројекцији новчаних токова у будућности. Наиме, поред тога што се информације о финансијској снази и њеном потенцијалу раста у будућности црпе из финансијских извештаја, тржиште поседује и додатне изворе информација: из штампе, часописа, усмених разговора, инвестиционих аналитичара па чак и гласина у јавности о компанијама. Све ове информације су корисне, посебно инвеститорима чије акције се вреднују на основу очекиваних будућих перформанси компаније. Тек након објављивања финансијских извештаја, инвеститори могу констатовати да ли су се њихова очекивања остварила или не. Иако не мора увек да буде случај, постоји могућност да цене акција прати кретање годишњих профита компаније. Наиме, многе емпиријске анализе баве се питањем како тржиште капитала реагује на презентовање финансијских извештаја. С тим у вези постоје убедљиви докази да промене нивоа профита имају снажан утицај на промену цене акција. Отуда и потреба да се размотри још једно питање. Наиме, финансијски извештаји о стању и успеху компаније припремају се на обрачунској основи, а финансијске процене најчешће се базирају на новчаним токовима и у том случају профит односно добит по акцији није исто што и нето новчани ток по акцији. Уколико се анализом жели поуздано сагледати приносни и финансијски положај предузећа, неопходно је размотрити међусобан однос стопе раста пословног добитка и стопе раста новчаног (готовинског) тока које би у дугом року требало да се крећу приближно истим трендом. Међутим, кретања ових стопа приближно истим трендом важе за просек делатности, грана и групација, али постоје појединачни случајеви компанија у којима се ове две стопе раста у кратком року могу увелико разликовати.

16) Ката Шкарић Јовановић: „Концептуални оквир МСФИ (ревизија циљева финансијског извештавања и квалитативних карактеристика финансијских извештаја)“, *Финрар*, Бања Лука, 02/2011, стр. 4.

Због растућег броја финансијско-извештајних скандала, државе предузимају додатне законодавне интервенције у систему финансијског извештавања, како би обезбедиле нормално функционисање својих финансијских система. У том циљу се најчешће ослањају на рачуноводство, као једини свеобухватан систем који све активности економских актера може бројчано изразити. То бројчано изражавање је увек вредносног (финансијског) карактера, односно мерено и исказано у одговарајућој новчаној јединици и на тај начин сведено на заједнички именилац, подобан за све врсте анализа и рачунских операција, што му даје карактер најважнијег *пословног језика*. Тај не баш једноставан систем односа илустрован је Сликаом 7.

Слика 7: Креирање вредности за економске актере, националну економију и друштвену заједницу¹⁷

На основу Сликае 6. чини се интересантним сагледавање места и улоге *екстерних финансијских извештаја опште намене* као продуката финансијског рачуноводства који имају одлику потпуног система бројчане анализе и из-

17) Никола Стевановић, „Финансијско-извештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог регулаторног оквира“, *Економика предузећа*, септембар–октобар/11, Београд, стр. 228.

вештавања о стању и перформансама економских учесника. Наиме, основано је констатовати да су екстерни финансијски извештаји важан чинилац у процесу креирања вредности за економске актере, националну економију и друштвену заједницу, а то се остварује путем:

- непосредног коришћења од власничких, финансијских, пословних и других стејкхолдера,
- статистике бруто домаћег производа и других друштвених рачуна и Владе као актера у креирању услова и остваривању економског раста и развоја земље, служећи се у томе финансијским извештајима економских актера од јавног интереса¹⁸.

Реч је о моћном финансијско-извештајном инструментарију с могућношћу да покаже све оно што чини пословно-финансијски живот пословних ентитета у националној економији. У том смислу основано је тврдити да у добро уређеном систему финансијског извештавања:

- финансијско извештавање је по свом садржају и по инструментима којима се служи изузетно важан и утицајан пословно-финансијски, економски и друштвени феномен;
- финансијски извештаји су појава од прворазредног јавног интереса и отуда су обавезно под ригорозним квалитативним захтевима корисника финансијских извештаја, рачуноводствене професије и менаџмента извештајних ентитета.

Заједничко очекивање корисника финансијских извештаја (интерних и екстерних) је да у финансијским извештајима нађу разумљиве, релевантне, поуздане, верне правремене и упоредиве информације о рентабилности, солвентности, ликвидности и ефикасности управљања имовином у извештајном ентитету с циљем предвиђања његових будућих перформанси ради доношења одговарајућих одлука. Да би *рачуноводствена професија* обезбедила квалитетно финансијско извештавање опште намене и задовољила потребу за заштитом информативних интереса екстерних корисника, мора да обезбеди професионалну независност, пре свега у односу на менаџмент, што је иначе традиција у земљама са развијеном финансијско-извештајном културом. У погледу финансијског извештавања место и улога *менаџмента* је посебно специфична и деликатна. То, пре свега, из разлога што се ради о интерном стејкхолдеру који је носилац високих управљачких надлежности али и одговорности за истинито и поштено (објективно) финансијско извештавање о стању и успеху извештајног ентитета.

Будући да нас је привредно-финансијска историја до сада више пута опомињала да финансијско извештавање може попримити неповољне, а често и драматичне последице по економске актере на тржишту, неопходно је обезбедити квалитетно финансијско извештавање, што је задатак и законодавних и професионалних тела¹⁹. У супротном, инвеститора бити неће, а ни раста економије на овим просторима.

18) Ibidem, стр. 229- 233.

19) Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, у сарадњи са професионалном асоцијацијом Француске, конституисао је Комисију за контролу квалитета ревизора, док Министарство финансија у Влади Републике Српске врши надзор над радом ревизорских друштава. Савез, заједно са Институтом за рачуноводство Енглеске и Велса, ради на осмишљавању контроле квалитета рада рачуновођа.

Закључак

Показатељи о стању приносног и финансијског положаја су важни индикатори квалитета корпоративног управљања, док нето готовински ток који предузеће генерише употпуњује слику успешности пословања предузећа и његовог раста. У циљу правилног алоцирања ресурса предузећа усмереног на остваривање његових циљева неопходно је доношење одговарајућих пословних одлука на основу финансијских извештаја уз уважавање стања у земљи, података о анализи пословања конкретне делатности којој оно припада, као и ограничења садржаних у финансијским извештајима.

У свету напредније административне и рачуноводствене културе и корпоративног управљања добро уређен систем финансијског извештавања увелико доприниси:

- развоју поверења у финансијске извештаје о стању и перформансама економских актера до нивоа националних економија,
- свођењу информационе асиметрије између интерних корисника и креатора финансијских извештаја и екстерних корисника тих извештаја на подношљиву меру,
- расту склоности штедњи и инвестирању и на тај начин развоју финансијских тржишта,
- приливу страних директних и портфолио инвестиција,
- подстицању екстерног раста успешних компанија и банака путем спајања и аквизиција,
- креирању поузданих информација за конципирање макроекономских политика, стратегија и планова државе, а уз то и социјално одрживи привредни раст и развој земље,
- информационим потребама извештајно-регулаторних тела, и слично.

Међутим, неретко предузећа, да би креирала повољан утисак о себи на тржишту, и инвестиционој јавности, прибегавају креативном финансијском извештавању које је усредсређено на прикривање стварне финансијске слике, срачунато на обмањивање појединих интересних група у предузећу, а нарочито инвеститора. Стога, основано је тврдити да је квалитетно (поштено, фер) финансијско извештавање катализатор раста. У супротном, непоуздани финансијски извештаји могу навести инвеститоре на погрешне пословне одлуке, што за последицу може имати смањење вредности (богатства), а не њено повећање.

Литература

1. Ansoff: *Corporate Strategy*, Mc Graw Hill, 1965,
2. Јанко Краљ: „Финансијско управљање и финансијско пословање у условима тржишне привреде“, *Књиговодство*, Златибор, број 8–9/1990.
3. Јован Тодоровић: „Изазови и претпоставке за остваривање одрживог раста и развоја савремених компанија“, 10. конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, 2006.

4. Ката Шкарић Јовановић: „Концептуални оквир МСФИ (ревизија циљева финансијског извештавања и квалитативних карактеристика финансијских извештаја)“, *Финрар*, Бања Лука, 02/2011.
5. Милорад Иванишевић: *Пословне финансије*, Економски факултет, Београд, 2012.
6. Никола Стевановић: „Финансијско-извештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог регулаторног оквира“, *Економика предузећа*, септембар–октобар/11, Београд
7. Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Alan J. Marcus: *Osnove korporativnih finansija*, „Mate“, Загреб, 2007.
8. Robert C. Higgins: *Analysis for Financial Management*, McGraw – Hill Irwin, Homewood, 2009.
9. Силвије Орсаг: „Финансирање одрживог раста“, XII међународни симпозијум, *Revicon*, 2012. године

УДК 006.44:657]:368
658.14/.17
Прегледни рад

др Рада
СТОЈАНОВИЋ*

Рedefинисање упоредивости финансијског извештавања осигуравајућих друштава у складу са МСФИ 17

Резиме

Инвеститори и други корисници финансијских извештаја који дају своја средства осигуравајућим друштвима на основу информација из финансијских извештаја процењују извесност повезаних будућих нето-готовинских токова. МСФИ 17, као значајан сегмент међународне рачуноводствене регулативе, која се односи на финансијске извештаје осигуравајућих друштава, имао је дуг пут од пројекта до објављивања, око двадесет година, а од објављивања до његове обавезне примене такође је прошао дужи период (четири године) у односу на друге стандарде, што је последица сложености примене новодонетог стандарда са једне стране и значаја његове правилне примене, са друге стране.

Анализа и поређење актуелних финансијских извештаја осигуравајућих друштава на глобалном плану су отежани, често и онемогућени, јер није присутна доследност у примени рачуноводствене регулативе приликом њиховог састављања. МСФИ 4, који представља прву фазу примене МСФИ 17 и актуелни је основ рачуноводственог обухватања уговора о осигурању, садржи различите рачуноводствене приступе и самим тим потенцијално угрожава упоредивост финансијских извештаја осигуравајућих друштава. МСФИ 17, који ће бити у примени почев од 2021. године, поред унапређења транспарентности и прописивања ажурног мерења ризика, прописује један рачуноводствени модел за све уговоре о осигурању, чиме упоредивост финансијских извештаја добија прави смисао. У овом раду се указује на унапређења финансијског извештавања осигуравајућих друштава заснована на смерницама МСФИ 17 и повезује примена овог

* Уредник часописа Рачуноводство и организатор континуиране едукације, СРРС, Београд
e-mail: stojanovic@sr.rs

стандарда са актуелном директивом ЕУ у области осигурања која се односи на модел Солвентност II.

Кључне речи: осигуравајућа друштва, МСФИ 17, Солвентност II, финансијско извештавање, уговори о осигурању, новчани токови.

Увод

Основни принцип осигурања заснован је на идеји солидарне заједнице, односно заједнице носилаца ризика, од којих сваки носилац уноси одређени износ (у новцу или у давна времена у натури) у заједнички фонд, чиме стиче право да, у случају штете, из тог фонда прими одређени износ, најчешће у висини штете. Историја осигурања сеже у период пре нове ере, а многи аутори који су се бавили истраживањем историје осигурања сматрају да је изум осигурања, поред изума точка, једно од највећих достигнућа старог доба¹. Осигурање је настајало и развијало се у различитим деловима света, почев од претеча у антици, затим у средњем веку и у новом добу, а најстарији познати класични уговор о осигурању датира из 1347. године и настао је у Ђеновској Републици поводом поморског осигурања. Када се посматра развој осигурања, уочава се да је његова значајна одлика социјална сигурност која подразумева социјалну помоћ, државно збрињавање и државне старосне пензије.

При анализирању осигурања у класичном смислу, треба имати у виду његове основне карактеристике:

- узајамно покривање и принцип: "сви за једног - један за све" који омогућава осигурање ризика уз значајно мање издатке појединачних учесника;
- јасне одредбе о праву на покривање ризика;
- узвратну обавезу за покривање ризика: да би се могла примити исплата осигурања, неопходно је уплаћивање премија;
- неизвесност осигураног случаја: штетни случај не може да наступи са сигурношћу²;
- проценљивост осигураног случаја: мора бити могуће предвиђање вероватноће настанка осигураног случаја, као и његовог обима (користи се статистичка процена, а вероватноћа се израчунава као однос повољних шанси у погледу остварења осигураног случаја, према укупном броју могућих шанси);

1) Најстарији извор у вези са осигурањем је *Хамурабијев законик* (1800. година пре нове ере) у којем се помињу осигурање трговачких каравана, као и различити облици осигурања и неге за неизлечиве болести, затим код Феничана и Римљана, што су касније преузели и Германи, када је настало поморско осигурање, као и осигурање за болест и сахране. У средњем веку хришћански манастири били су претече осигурања од болести и осигурања живота. Поред тога, у средњем веку су постојали различити облици заштите сељака (поводом оштећења усева, оштећења куће и слично), затим интересне заједнице у одређеним делатностима, поводом наступања неспособности за рад или збрињавања породице у случају смрти (рударство и слично).

2) На пример, свачија смрт је сигурна, али не и њен тренутак, због чега постоје животна осигурања.

- изједначен ризик за све који су укључени у осигурање;
- наступање осигураног случаја само код малобројних носилаца осигурања, у поређењу са укупним бројем носилаца осигурања.

Делатност осигурања везана је и за економску политику и поделу задатака у погледу осигурања између државе и приватног тржишта осигурања. Уколико би се држава по угледу на заговорнике неолибералног приступа повукла из области осигурања, тржиште осигурања не би било у стању да реши проблеме и потребе у вези са осигурањем на начин на који би сви учесници у осигурању могли да буду задовољни.

Делатност осигурања у Републици Србији обавља се под надзором Народне банке Србије, при чему просечан износ премије по глави становника (око 100 долара у 2017. години), значајно заостаје за овим податком на нивоу ЕУ (око 2.500 долара). Поред недовољно развијеног животног осигурања, сматра се да су у нашој земљи недовољно развијени: добровољно здравствено осигурање, осигурање пољопривреде као стратешке делатности, затим осигурање професионалне одговорности, као и сва персонална осигурања уопште. Према извештају о надзору над обављањем делатности осигурања за четврто тромесечје 2018. године, који је сачинила Народна банка Србије, у Србији послује 16 друштава за осигурање и 4 друштва за реосигурање.

Осигурање се као делатност, може посматрати са различитих аспеката: социјалног, економског, или неког другог аспекта, а предмет овог рада је преваходно финансијско извештавање, односно извештавање о уговорима у вези са осигурањем. Са циљем обраде теме најпре се указује на послове осигурања, затим на регулаторни оквир, укључујући и МСФИ 17 и његову примену, као и компаративан приказ у односу на Солвентност II.

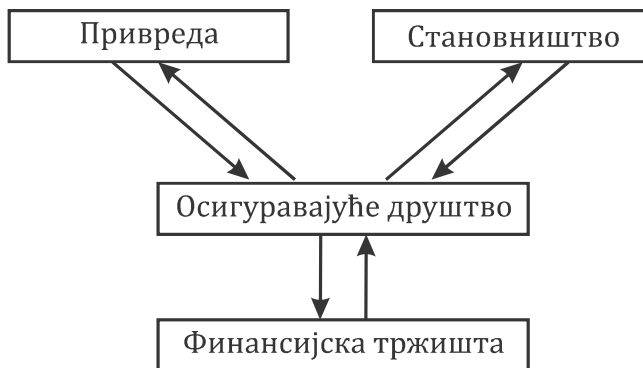
1. Послови осигурања

Основна функција осигурања је очување имовине (посредно и непосредно)³. Услов за реализацију те функције осигурања је обезбеђивање одговарајућег фонда (уплатом премија осигураних лица) за надокнаду штета на основу осигураних случајева. У складу са наведеним, значајна функција осигурања је акумулаторска, због тога што осигуравајућа друштва располажу великом количином новца који може да буде активиран за одговарајуће ефекте унапређења привреде; код многих земаља осигуравајућа друштва сматрају се најкрупнијим инвеститорима који на тржишту капитала обезбеђују чак и до 50% укупних средстава (Лукић, 2008). Према томе, осигурање директно утиче на развој привреде, стабилност финансијског тржишта, развој производње, трговине и посредно има социјалну функцију, у смислу побољшања животних услова. Држава, на пример, може прописати да се одређени ризици грађана обавезно и у утврђеним износима пренесу на приватне или јавне установе осигурања (на пример, осигурање од аутоодговорности). Овде се у првом реду

3) Непосредно чување имовине остварује се предузимањем превентивних мера са циљем спречавања и отклањања узрока настајања и дејства стихијских несрећа, затим давањем попушта у плаћању премија за брижљиво чување имовине и слично. Посредно чување имовине састоји се у надокнади стихијски уништених или оштећених добара.

штите интереси осигураника, који су држави важни из пореских разлога (Рорбах, 2018). Улога и место осигурања у привреди и друштву илустровано је Сликаом 1. (Лукић, 2008:84).

Слика 1 - Улога и место осигурања у друштву

Делатност осигурања⁴ чине послови осигурања, саосигурања и послови реосигурања, као и послови непосредно везани за послове осигурања.

Послови осигурања⁵ односе се на закључивање и извршење уговора о осигурању и предузимање мера за спречавање и сузбијање ризика којим су угрожени осигурана имовина и осигурана лица.

Послови саосигурања представљају послове у вези са закључивањем и извршавањем уговора о осигурању истог случаја са више друштава за осигурање, која су се споразумела о заједничком учешћу у ризику и расподели ризика. Остварене приходе и расходе друштва међусобно деле према унапред утврђеним критеријумима. Саосигурање се практикује приликом осигурања великих вредности.

Послови реосигурања представљају послове закључивања и извршења уговора о реосигурању осигураног вишка ризика изнад самопридржаја једног друштва за осигурање код другог друштва за осигурање које је добило дозволу за обављање послова реосигурања. Практично, реч је о преношењу дела ризика, који не може да сноси друштво које је извршило осигурање, на друго осигуравајуће друштво. Максималан износ до кога осигуравајуће друштво може да “покрије” – јемчи ризик осигурања одређеног случаја - представља самопридржај. Самопридржај је условљен финансијским капацитетом - резервама,

4) У складу са одредбама чл. 2. Закона о осигурању (“Сл. гласник РС”, бр. 139/14).

5) Према Америчким општеприхваћеним принципима (GAAP), параграф 1 SFAS 113, осигурање обезбеђује обештећење за губитке или обавезе у вези са одређеним догађајима или околностима које се могу одиграти или открити током током одређеног периода. У замену за плаћање премије које је извршио ималац полисе, осигуравајуће друштво врши плаћање ако се одређени догађај догоди или идентификује.

као и техничким капацитетом - величином и структуром портфеља осигурања од ризика, а рачунски се утврђује путем формуле (Лукић, 2008:19):

$$\text{самопридржај} = \frac{\text{капитал} \times \text{спремност за ризик} \times \text{профитабилност}^6}{\text{избалансираност ризика}}$$

Послови непосредно повезани са пословима осигурања су посредовање и заступање у осигурању, утврђивање и процена ризика и штета⁷, посредовање ради продаје и продаја остатака осигураних и оштећених ствари и пружање других интелектуалних и техничких услуга у вези са пословима осигурања.

Делатност осигурања обавља друштво за осигурање, регистровано као акционарско друштво, које поседује дозволу за обављање те делатности⁸, као и огранак страног друштва за осигурање које је добило дозволу надлежног органа за обављање те делатности. Послове осигурања, у смислу Закона о осигурању⁹, чине послови животних¹⁰ и послови неживотних осигурања¹¹.

Осигурање се врши ради заштите од ризика, а ризик представља вероватноћу (могућност) настанка неког економски штетног догађаја, који проузрокује обавезе осигуравајућем друштву (осигуравачу) да изврши исплату накнаде из осигурања (одштетних захтева). Да би неки догађај могао да се обухвати као ризик у осигурању, мора имати следеће карактеристике: *могућност појаве* (1); *да је економски штетан* (догађаји неекономске природе, на пример, политичке природе, не представљају ризик у осигурању) (2); *неизвесност* (догађај мора бити евентуалан, случајног карактера (3); *независност догађаја од воље осигураника* или другог заинтересованог лица (4); *дисперзија догађаја* у простору и временском периоду – погађа само неке предмете односно лица, и то у различито време (5) и *доступност догађаја у статистичкој евиденцији* – његово понављање (6).

Идентификовање ризика подразумева мапирање појединачних ризика којима може да буде изложен осигуравач при свом раду, односно формирање матрице којом се идентификују догађаји који представљају изворе појединачних ризика (Сокић, Дрљача, Којчин, 2016). Осигуравач, поред групних ризика, треба

6) Стопа приноса од укупне активе = (добитак / укупна актива) x 100.

7) Штета представља вредност насталог осигураног случаја у осигурању имовине. По правилу се надокнађује сразмерно односу суме осигурања и вредности осигуране ствари.

8) Друштво за осигурање може обављати послове само у оквиру делатности осигурања.

9) „Службени гласник РС“, бр.139/14.

10) Облици животних осигурања су: осигурање живота, рентно осигурање, допунско осигурање уз осигурање живота, добровољно пензијско осигурање и друге врсте животних осигурања.

11) Неживотна су: осигурање од последица незгоде, добровољно здравствено осигурање, осигурање моторних возила, осигурање шинских возила, осигурање ваздухоплова, осигурање пловних објеката, осигурање робе у превозу, осигурање имовине од пожара и других опасности, остала осигурања имовине, осигурање од одговорности због употребе; моторних возила, ваздухоплова, пловних објеката, затим осигурање од опште одговорности за штету, осигурање јемства, осигурање финансијских губитака, осигурање трошкова правне заштите, осигурање помоћи на путовању и друге врсте неживотних осигурања.

да прати и ризике по линијама пословања, односно ризике код животних и неживотних осигурања.

Анализом података о ризицима која треба да се врши у континуитету, осигуравач управља ризицима солвентности, превасходно ризиком адекватности капитала, ризиком од структурне неусклађености активе и пасиве, ризиком одржавања сигурности и приносне структуре капитала, ризиком бонитета клијената, ризиком покрића техничких и гарантних резерви, као и ризиком адекватности обавеза. Бројни ризици са којима се сусрећу осигуравајућа друштва могу бити груписани према различитим критеријумима: као финансијски и нефинансијски, динамички и статички, мерљиви и немерљиви, чисти и спекулативни, пословни и финансијски, објективни и субјективни. Међутим, глобално посматрано, најфреквентније групе ризика којима су изложени осигуравачи су: ризици осигурања; ризици рочне структуре и неусклађености имовине, капитала и обавеза; ризици у вези са доношањем и улагањем средстава; тржишни ризици који су повезани са нестаљношћу цена финансијских инструмената; оперативни ризици; правни ризици и репутациони ризици (Јовковић, 2013:313). Финансијски извештаји текућег и претходних периода представљају значајан инструмент за управљање ризицима осигуравајућих друштава.

2. Регулатива финансијског извештавања осигуравајућих друштава

У рачуноводству осигуравајућих друштава примењују се општи принципи, односно уз пословне трансакције које се јављају и код других ентитета у рачуноводству осигуравајућих друштава, приказују се и трансакције које су одраз делатности осигурања (Јовковић, 2018). Поред релевантности и веродостојног представљања, као основних квалитативних карактеристика финансијских извештаја, *Концептуални оквир финансијског извештавања* наглашава значај њихових унапређујућих квалитативних карактеристика, међу којима је прва упоредивост, а прате је проверљивост, благовременост и разумљивост. Упоредивост (*Comparability*) подразумева упоредивост у времену и у простору. Тенденције у развоју финансијског положаја, приносног положаја и ликвидности извештајног ентитета могу се уочити једино упоређењем финансијских извештаја у низу сукцесивних периода. Исто тако, однос према конкурентима, или према ентитетима исте величине, може се проценити једино на основу поређења финансијског положаја и перформанси извештајног ентитета са финансијским положајима и перформансама упоредних ентитета.

Упоредивост финансијских информација уско је повезана са доследношћу, односно доследно презентовање одређених финансијских информација треба да обезбеди њихову упоредивост. Према томе, упоредивост представља циљ, а доследност средство за остварење тог циља. Доследна примена рачуноводствених политика из периода у период, која је захтевана параграфом 13 МРС 8 - *Рачуноводствене политике, промена рачуноводствених процена и грешке* доприноси упоредивости финансијских информација на нивоу једног ентитета. Упоредивост, такође, подразумева да су корисницима, поред података за текући период, презентовани подаци за претходне периоде. Вредновања одређене ставке, уз примену стандарда који даје могућност алтернативне примене умањује упоредивост финансијских информација. Наведена општа

правила у вези са упоредивошћу односе се и на упоредивост финансијских извештаја осигуравајућих друштава.

2.1. Рачуноводствени регулаторни оквир

Финансијски извештаји осигуравајућих друштава састављају се на основу законске регулативе (Закон о рачуноводству¹² и подзаконска акта донета на основу овог закона, Закон о осигурању¹³ и велики број подзаконских аката која је донела Народна банка Србије, која врши надзор над пословањем осигуравајућих друштава), затим професионалне регулативе, пре свега МСФИ, као и интерне регулативе донете од стране самих осигуравајућих друштава. Финансијски извештаји осигуравајућих друштава подлежу обавезној ревизији, као и контроли актуара, који достављају свој извештај, односно извештај о реалности финансијских извештаја. Поред тога, осигуравајућа друштва, у складу са чл. 147 и 154. Закона о осигурању, имају обавезу да организују и интерну ревизију као самосталну и независну функцију.

Закон о рачуноводству (чл. 6) упућује на обавезу примене МСФИ код осигуравајућих друштава. Уобичајене позиције које садржи биланс стања осигуравајућег друштва и корелација стандарда који се примењују на те позиције представљени су у Прегледу 1.

Преглед 1- Уобичајене позиције биланса стања осигуравајућих друштава и стандарди који се на њих примењују

Позиција	МРС/МСФИ
Имовина	
Пласмани	МСФИ 9
Некретнине	МРС 16, МРС 40
Уговори о инвестирању	МСФИ 15
Уговори о осигурању	МСФИ 4, МСФИ 17 ¹⁴
Друга имовина	Различити (одговарајући) стандарди
Обавезе и капитал	
Капитал	МРС 32, МСФИ 9, МСФИ 7
Обавезе по основу осигурања	МСФИ 4, МСФИ 17
Обавезе по основу уговора о инвестирању	МСФИ 9
Резерве	МСФИ 4, МСФИ 17, МРС 37
Друге обавезе	Различити (одговарајући) стандарди

Извор: Самостална обрада аутора

12) „Сл.гласник РС“, бр.62/13 и 30/18.

13) „Сл.гласник РС“, бр. 139/14.

14) МСФИ 4 се примењује од 01.01.2021. године, када почиње обавезна примена МСФИ 17.

МСФИ 4 - Уговори о осигурању, као "прелазни" стандард објављен је 2004. године (иако се дуго задржао у примени), 2021. године ће бити замењен стандардом МСФИ 17 - Уговори о осигурању, донетим 2017. године. МСФИ 4 осигуравајућим друштвима даје могућност да рачуноводствено обухватање врше и уз поштовање међународне и националне рачуноводствене регулативе, што има за последицу велики број различитих рачуноводствених приступа и угрожавање упоредивости, значајне унапређујуће карактеристике финансијских извештаја састављених у складу са МСФИ.

2.1.1. МСФИ 17

Сврха овог стандарда је обезбеђивање високог квалитета финансијских извештаја осигуравајућих друштава путем примене разумљиве, обавезне и глобално прихваћене регулативе засноване на јасним принципима. Очекивања су да ће МСФИ 17 решити питања упоредивости финансијских извештаја на основу захтева да сва осигуравајућа друштва врше рачуноводствено обухватање на јединствен начин, како би корист од тога имали и осигураватељи и инвеститори. Дакле, овај стандард усмерен је на побољшање транспарентности и упоредивости финансијских извештаја осигуравајућих друштава, без обзира на државу, или облик уговора о осигурању. Чињеница је да ће осигуравајућа друштва у вези са применом МСФИ 17 бити изложена одређеним оперативним трошковима у вези са прилагођавањем рачуноводствених евиденција захтевима новог стандарда, а који треба да омогуће рефлектовање различитих ризика заснованих на бројним облицима уговора о осигурању, што је један од разлога за могућност постепеног преласка на примену овог стандарда.

Поред бројних унапређења која се очекују поводом примене МСФИ 17, његови најзначајнији циљеви у најопштијој могу бити представљени као:

- побољшање упоредивости финансијских извештаја путем регулаторног оквира и рачуноводственог модела заснованог на истим принципима за све уговоре о осигурању,
- повећање транспарентности путем: информација о нивоу неизвесности и ризика по основу уговора, истицања информација о томе шта све утиче на перформансе, затим путем објашњења шта се очекује од осигуравача да плати да би испунио обавезе на основу уговора о осигурању, као и путем представљања скривене вредности уграђених опција и гаранција;
- приближавање Општеприхваћеним америчким рачуноводственим принципима (*US GAAP*), чиме се побољшава међународна упоредивост рачуноводства осигуравајућих друштава.

Основне карактеристике рачуноводственог обухватања уговора о осигурању уз примену МСФИ 17 су: актуелне процене и претпоставке, информације о променама процена и транспарентност извештавања о уграђеним опцијама и гаранцијама. Овај рачуноводствени модел усмерен је на заштиту пословања и управљање имовином, а акценат ставља на ажурно мерење ризика (због чега је неизвесна обавеза већи терет за осигуравајуће друштво од конкретно одређене обавезе), као и на временску вредност новца (због чега обавезе имају различите вредности, у зависности од очекиваног датума њиховог доспећа). Процена ризика на коју упућује овај модел евиденције подразумева: процену ризика догађања осигураног случаја и процену ризика улагања (управљање дугорочним каматним ризиком).

Чињеница је да се стандарди МСФИ 4 и МСФИ 17, као део професионалне регулативе која се односи на осигуравајућа друштва, примењују искључиво на уговоре о осигурању, док је рачуноводство осигуравајућег друштва уређено бројним другим стандардима и прописима. Исто тако, МСФИ 4 и МСФИ 17 се не баве књиговодственом евиденцијом имаоца полисе (осигурано лице), већ се само односе на евиденцију код осигуратеља.

Уговор о осигурању. Уговор о осигурању је уговор према којем једна страна (осигуравајуће друштво) прихвата значајан ризик осигурања друге стране (имаоца полисе) тиме што прихвата да обезбеди надокнаду имаоцу полисе ако одређени непредвиђени будући догађај има негативан ефекат на имаоца полисе.

Ризик осигурања је ризик који је пренет са имаоца полисе на осигуравајуће друштво и који нема карактер финансијског ризика¹⁵. Чињеница да осигуравач прихвата ризик од имаоца полисе, упућује на то да је власник полисе већ био изложен том ризику, односно да се не ради о претпостављеном ризику. Инструмент преузимања ризика је уговор, а ризик се процењује за сваки уговор о осигурању засебно.

Осигурани догађај је неизвесни будући догађај који је покривен уговором о осигурању и који узрокује ризик осигурања. Неизвесност као суштина уговора о осигурању подразумева да је у моменту закључивања уговора о осигурању присутна неизвесност за најмање један од наведених фактора:

- вероватноћа да ће осигурани случај настати,
- када ће осигурани случај настати,
- износ који ће осигуравач морати да плати уколико настане осигурани случај.

Одређени уговори о осигурању покривају догађаје који су настали, али чији је финансијски ефекат још увек неизвестан. У таквим уговорима осигурани догађај је коначан трошак потраживања на основу осигурања. МСФИ 17 обухвата инвестиционе уговоре са дискреционим учешћем¹⁶ и постоји опција да се овај стандард примени и на уговоре са финансијским гаранцијама.

Битне компоненте уговора о осигурању које могу да буду издвојене су:

- осигурање,
- уграђени деривати,
- посебне инвестиције
- посебна добра и услуге.

15) Финансијски ризик представља ризик могућих будућих промена једне или више варијабли попут одређене каматне стопе, цене финансијског инструмента, цене робе, девизног курса, индекса, кредитног рејтинга или кредитног индекса или других варијабли, под условом да у случају нефинансијске варијабле та варијабла није специфична за уговорну страну.

16) У складу са Прилогом А МСФИ 17, инвестициони уговор са обележјима дискреционог учешћа представља финансијски инструмент који инвеститору пружа уговорно право да, поред износа који не подлеже дискреционом праву емитента, прими и додатне износе: који би вероватно представљали значајан део одређене групе уговора или одређене врсте уговора; чији износ или време одређује емитент; који су засновани на повраћајима од одређених уговора, затим на повраћајима од инвестиција или на добитку/губитку ентитета који емитује уговор.

Вредновање наведених компоненти врши се уз примену различитих основа: део уговора који се односи на осигурање вреднује се уз примену МСФИ 17; део који се односи на уграђене деривате и посебне инвестиције вреднује се у складу са МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*; део који се односи на посебна добра и услуге вреднује се у складу са стандардом за идентификовање прихода - МСФИ 15 - *Приходи од уговора са клијентима*.

Комбинација уговора о осигурању. Скуп уговора о осигурању са истом уговорном страном може да постигне укупан комерцијални ефекат, а са циљем извештавања о суштини таквих уговора, потребно је да се скуп или низ уговора третира као целина. На пример, ако права или обавезе у једном уговору не чине ништа друго осим што у потпуности негирају права или обавезе у другом уговору емитованом у исто време са истом уговорном страном, комбиновани ефекат је да не постоје права или обавезе.

Одвајање компоненти из уговора о осигурању. Уговор о осигурању може да садржи једну или више компоненти које би биле у оквиру другог стандарда, ако би те компоненте биле засебни уговори. На пример, уговор о осигурању може садржати инвестициону компоненту или компоненту услуге (или обоје)¹⁷.

Осигуравајуће друштво треба да:

- а) примени МСФИ 9 како би утврдило да ли постоји уграђени дериват који може да буде одвојен и, ако постоји он се рачуноводствено не обухвата у складу са смерницама МСФИ 17, већ МСФИ 9;
- б) одвоји инвестициону компоненту од матичног уговора о осигурању ако и само ако је та инвестициона компонента препознатљива, односно ако је одвојива и као таква може да буде продата на тржишту.

Након одвајања уграђених деривата и инвестиционих компоненти из уговора о осигурању, потребно је да се одвоје и сви токови готовине који се односе на уграђене деривате и инвестиционе компоненте, као и сва обећања о преносу добара и услуга које нису повезане са осигурањем власника полисе, и да се рачуноводствено обухвате у складу са смерницама МСФИ 15. Том приликом, неопходно је расуђивање о токовима готовине и процењивање ризика у вези са њима. МСФИ 17 се примењује на све преостале компоненте уговора о осигурању, након извршеног одвајања препознатљивих уграђених деривата и инвестиционих компоненти, што подразумева и уграђене деривате који нису били препознатљиви и који нису испуњавали услове да на основу токова готовине буду издвојени.

Степен агрегације уговора о осигурању. У оквиру уговора о осигурању осигуравач треба да идентификује различите портфеље, а портфељ треба да обухвата уговоре који подлежу сличним ризицима којима се управља истовремено. Очекује се да ће уговори у оквиру једне линије активности имати сличне ризике и ако се њима управља заједно, треба да буду у оквиру истог портфеља.

17) Осигуравач треба да примени параграфе 11–13 МСФИ 17 да би идентификовао и рачуноводствено обухватио компоненте уговора.

Приликом агрегације уговора о осигурању, осигуравач треба да подели портфељ емитованих уговора о осигурању на:

- а) групу уговора који су штетни (онерозни) приликом почетног признавања;
- б) групу уговора за које при почетном признавању не постоји значајна могућност да накнадно постану штетни; и
- в) групу преосталих уговора у портфељу, који нису сврстани у претходне две групе.

Осигуравач треба да формира групе при почетном признавању и не треба накнадно да оцењује састав група; у исту групу уговора не треба да буду укључени уговори емитовани у размаку дужем од једне године. Захтеви за признавање и одмеравање назначени у овом стандарду примењују се како на појединачне уговоре, тако и на групе уговора. У сврху одмеравања група уговора, ентитет врши процену будућих токова готовине по испуњењу уговора на вишем нивоу агрегације у односу на групу или портфељ.

Признавање. Осигуравач треба да врши признавање групе уговора о осигурању које је закључио најранијег од следећих датума:

- а) почетак периода на који се односи група уговора;
- б) датум када доспева прва уплата од стране власника полисе у групи; и
- ц) за групу штетних уговора, када група постане штетна.

Када врши признавање групе уговора о осигурању у једном извештајном периоду, осигуравач треба да укључи само уговоре који су закључени до краја извештајног периода и да направи процене за дисконтне стопе на дан почетног признавања¹⁸ и јединице покрића у периоду извештавања¹⁹.

Одмеравање приликом почетног признавања. Приликом почетног признавања²⁰, ентитет одмерава групу уговора о осигурању као збир:

- токова готовине по испуњењу уговора који обухватају процене будућих токова готовине, корекцију у сврху временске вредности новца и финансијских ризика повезаних са будућим токовима готовине, као и корекцију ризика за нефинансијски ризик;
- уговорне марже услуге.

Будући токови готовине представљају очекивану готовину која потиче из премија, штета и других погодности за кориснике уговора о осигурању. Процена будућих токова готовине може да се врши на вишем нивоу агрегације, а затим се резултујући токови готовине по испуњењу уговора расподељују на појединачне групе уговора.

Процене будућих токова готовине треба да:

- а) се врше на основу разумних доступних информација прибављених без прекомерних трошкова и напора, које се односе на износ, динамику и неизвесност у вези са будућим новчаним токовима, при чему се

18) Дисконтне стопе су предмет садржаја параграфа Б73.

19) Што је детаљније описано у параграфу Б119.

20) Одмеравање уговора о осигурању врши се у складу са смерницама параграфа 30–52 МСФИ 17.

као процена очекиване вредности узима средња вредност опсега могућих исхода, пондерисана на основу вероватноће тих исхода;

- б) одражавају перспективу осигуравајућег друштва;
- в) буду актуелне²¹ и експлицитне²².

Токови готовине поводом уговора о осигурању произилазе из права и обавеза актуелних током периода извештавања у којем власник полисе има обавезу да плати премију, односно у којем осигураваач има суштинску обавезу према власнику полисе²³. У токове готовине треба да буду укључени сви директни трошкови настали по уговору и сви приписани трошкови настали испуњењем уговора о осигурању.

Ентитет не признаје као обавезу или као имовину износе који се односе на очекиване премије или очекиване захтеве за накнаду штете; такви износи се односе на будуће уговоре о осигурању. Приликом примене МРС 21 - *Учинци промена курсева страних валута* на групу уговора о осигурању који генеришу токове готовине у страниј валути, група уговора, укључујући уговорну маржу услуге, третира се као монетарна ставка.

Дисконтовање. При вредновању приликом почетног признавања, подразумева се да се процењени будући токови готовине дисконтују ради њиховог свођења на садашњу вредност. Дисконтне стопе које се примењују на процене будућих токова готовине треба да: одражавају временску вредност новца, затим карактеристике токова готовине и карактеристике ликвидности уговора о осигурању, као и да буду у складу са тржишним ценама за финансијске инструменте сличних карактеристика са уговорима о осигурању (у смислу времена, валуте и ликвидности).

Кориговање за неизвесност засновану на нефинансијском ризику. Будући новчани токови готовине коригују се за неизвесност засновану на нефинансијском ризику²⁴ временског распореда токова готовине у периоду важења уговора о осигурању. На пример, приликом корекције ризика за нефинансијски ризик, процењена је надокнада коју би осигуравајуће друштво захтевало да би неутралисало ризик испуњења обавезе која - због нефинансијског ризика - има 50% вероватноће да ће бити 90 н.ј. и 50% вероватноће да ће бити 110 н.ј. и испуњавања обавезе која је фиксна на 100 н.ј. Корекција ризика за нефинансијски ризик подразумева да корисници финансијских извештаја имају информације о износу који осигуравајуће друштво наплаћује за неизвесност која проистиче из нефинансијског ризика у вези са обимом и динамиком токова готовине.

21) Процене треба да одражавају услове који су постојали на датум одмеравања, укључујући претпоставке о будућности.

22) Осигуравајуће друштво треба да процени корекцију за нефинансијски ризик одвојено од осталих процена и одвојено од корекције за временску вредност новца и финансијског ризика, осим у случају да најприкладнија техника мерења подразумева комбиновање ових процена.

23) Суштинска обавеза према држаоцу полисе дефинисана је параграфима 61-71 МСФИ 17.

24) Ризици обухваћени кориговањем ризика за нефинансијски ризик су ризик осигурања и други нефинансијски ризици, као што су ризик истека и ризик трошкова.

Уговорена маржа (маргина) услуга. Приликом почетног признавања ставки на основу уговора о осигурању, потребно је утврдити и уговорену маржу услуга која представља компоненту имовине или обавезе за групу уговора о осигурању. Уговорена маржа услуге је незарађени добитак који ће осигуравач признати када буде пружао услуге у будућности, а мери се као позитивна разлика (нето прилив) између ризиком прилагођене садашње вредности очекиваних прилива и одлива готовине у моменту настанка уговора. Овај показатељ на почетку уговора приказује очекивану профитабилност уговора у целокупном периоду његовог трајања.

Признавање губитка за штетне уговоре врши се када је уговорна маржа услуга негативна за групу уговора и када та група уговора садржи уговоре који на почетку имају: новчане токове за које се очекује да на сличан начин реагују на кључне покретаче ризика (у смислу износа и динамике) и постоји слично очекивање профитабилности. У оквиру групе компензују се негативна и позитивна уговорена маржа услуга. Уговорена маржа услуга не процењује се поново након почетка уговора. Према томе, на почетку уговора приказује се очекивана профитабилност уговора, односно каква уговорна маржа се очекује током трајања уговора. Ако се очекује да ће бити губитак, уговорна маржа услуга је негативна (штетни уговор) и признаје се у билансу успеха, док ако се очекује добитак, уговорна маржа услуге је позитивна и признаје се као обавеза (незарађени добитак). Унутар групе пребијају се негативна и позитивна уговорна маржа услуге.

Накнадно одмеравање. Књиговодствену вредност групе уговора о осигурању на крају сваког извештајног периода представља збир:

- а) *обавезе за преостало покриће*²⁵ које обухвата:
 - токове готовине по испуњењу уговора који се односе на будуће услуге распоређене на групу на тај датум,
 - уговорну маржу услуге за групу на тај датум; и
- б) *обавезе за настале штете*, које обухватају готовинске токове по испуњењу уговора који се односе на прошлу услугу распоређену на групу на тај датум.

Осигуравач признаје следеће приходе и расходе за следеће промене књиговодствене вредности обавезе за преостало покриће:

- приход од осигурања - за смањење обавезе за преостало покриће због услуга пружених у конкретном периоду,
- трошкове услуга осигурања - за губитке по групама штетних уговора и сторнирање таквих губитака, и
- приходе или расходе од финансирања осигурања - за ефекат временске вредности новца и ефекат финансијског ризика.

25) Обавеза за преостало покриће представља обавезу ентитета да истражи и плати ваљане захтеве који су у оквиру уговора о осигурању за осигуране догађаје који се још нису догодили, односно обавезу која се односи на део периода покрића који још није истекао.

Он, такође, треба да признаје приходе и расходе за следеће промене књиговодствене вредности обавезе за настале штете:

- трошкове услуга осигурања - за повећање обавеза због потраживања и трошкова насталих у том периоду, искључујући све инвестиционе компоненте;
- трошкове услуга осигурања - за сваку накнадну промену токова готовине по испуњењу уговора који се односе на настале штете и настале трошкове; и
- приходе или расходе од финансирања осигурања - за ефекат временске вредности новца и ефекат финансијског ризика.

На крају извештајног периода уговорна маржа услуга представља добит у вези са групом уговора о осигурању која још није призната у билансу успеха јер се односи на будућу услугу која ће бити пружена на основу групе уговора. Код уговора о осигурању без обележја директног учешћа, књиговодствена вредност уговорне марже услуга групе уговора на крају извештајног периода једнака је књиговодственој вредности на почетку извештајног периода, коригованој за:

- ефекат нових уговора који се додају групи;
- камату која се увећава на књиговодствену вредност уговорне марже услуга током извештајног периода;
- промене токова готовине по испуњењу уговора који се односе на будуће услуге,
- ефекат курсних разлика на уговорну маржу услуге; и
- износ признат као приход од осигурања због преноса услуга у датом периоду, одређен расподелом уговорне марже услуга преостале на крају извештајног периода (пре било какве расподеле) у текућем и преосталом периоду покрића.

Уговори о осигурању са обележјима директног учешћа су уговори за које приликом закључивања: услови уговора одређују да имацац полисе учествује у уделу јасно идентификованог скупа основних ставки; затим осигуравач очекује да ће платити имаоцу полисе износ једнак значајном уделу фер вредности повраћаја основних ставки и осигуравач очекује да значајан удео било које промене износа буде исплаћен имаоцу полисе, у зависности од промене фер вредности основних ставки.

Штетни - онерозни уговори. На датум почетног признавања, уговор о осигурању је штетан - онерозан ако токови готовине по испуњењу уговора који су додељени уговору у збиру, представљају претходно признате токове готовине од стицања и токове готовине који произилазе из уговора на дан почетног признавања, односно нето одлив. Осигуравач треба да подели портфељ закључених уговора тако што групише штетне уговоре одвојено од уговора који нису штетни. Уколико постоје информације које поуздано упућују на то да ће сви из групе уговора бити штетни, он може да идентификује групу штетних уговора одмеравањем скупа уговора, а не појединачних уговора. У том случају, он признаје губитак у билансу успеха за нето одлив на основу групе штетних уговора. То има за последицу да књиговодствена вредност обавезе за групу буде једнака токовима готовине по испуњењу уговора и да уговорна маржа услуге за групу буде једнака нули.

Приликом накнадног одмеравања, група уговора о осигурању постаје штетна, ако следећи износи превазилазе књиговодствену вредност уговорне марже услуга:

- а) неповољне промене токова готовине по испуњењу, а које проистичу из промена процена будућих новчаних токова који се односе на будуће услуге; и
- б) за групу уговора о осигурању са обележјима директног учешћа, удео ентитета у смањењу фер вредности основних ставки.

Осигуравач треба да одреди компоненту губитка садржаног у обавези за преостало покриће за групу штетних уговора. Та компонента губитка одређује износе који су приказани у билансу успеха као сторнирање губитака од групе штетних уговора и стога су искључени из одређивања прихода од осигурања.

После признавања губитка од групе штетних уговора о осигурању, осигуравач треба да расподели:

- а) накнадне промене токова готовине по испуњењу уговора за обавезе по основу преосталог покрића на систематској основи између:
 - компоненте губитка из обавезе за преостало покриће; и
 - обавезе за преостало покриће, не укључујући компоненту губитка;
- б) накнадно смањење токова готовине по испуњењу уговора, које је алоцирано на групу, а које проистиче из промена процена будућих токова готовине које се односе на будуће услуге и свих накнадних повећања удела ентитета у фер вредности основних ставки искључиво на компоненту губитка све док та компонента не буде сведена на нулу.

Накнадне промене токова готовине по испуњењу уговора за обавезе за преостало покриће које се алоцирају су:

- а) процене садашње вредности будућих токова готовине за потраживања и расходе ослобођене одговорности за преостало покриће због насталих трошкова услуга осигурања;
- б) промене у корекцији ризика за нефинансијски ризик које су признате у билансу успеха због ослобађања од ризика; и
- в) приходи или расходи финансирања осигурања.

Систематска алокација (расподела) поводом накнадних промена токова готовине резултираће тиме да укупни износи додељени компоненти губитка буду једнаки нули до краја периода покрића групе уговора.

Метод расподеле премија. Осигуравач може да поједностави одмеравање групе уговора о осигурању користећи метод расподеле премија ако и само ако, приликом идентификовања групе:

- а) постоји разумно очекивање да ће такво поједностављење произвести одмеравање обавезе за преостало покриће за групу која се не би значајно разликовала од групе која би била формирана на основу захтева из параграфа 32-52; или
- б) период покрића сваког уговора износи једну годину или краће.

Обавеза за преостало покриће треба да буде одмерена на следећи начин:

- а) приликом почетног признавања, књиговодствена вредност обавезе је:
 - износ премија, које су примљене приликом почетног признавања;
 - минус сви токови готовине од стицања осигурања на тај датум, осим ако ентитет одлучи да призна плаћања као
 - плус или минус износ који произилази из престанка признавања на тај датум средства или обавезе признате за новчане токове стицања осигурања;
- б) на крају сваког периода извештавања, књиговодствена вредност обавезе је књиговодствена вредност на почетку извештајног периода:
 - плус премије примљене у том периоду;
 - минус токови готовине од стицања осигурања;
 - плус сви износи који се односе на амортизацију новчаних токова од стицања осигурања, признатих као трошак у извештајном периоду;
 - плус све корекције финансијске компоненте,
 - минус износ признат као приход од осигурања за покриће обезбеђено у том периоду и
 - минус све инвестиционе компоненте плаћене или пренесене на обавезе (одштетне захтеве).

Ако уговори о осигурању у групи имају значајну финансијску компоненту, осигуравач треба да коригује обавезу за преостало покриће тако да она одражава временску вредност новца и ефекат финансијског ризика користећи дисконтне стопе.

Уколико током периода покрића, чињенице и околности указују на то да је група уговора о осигурању штетна, осигуравач треба да израчуна разлику између:

- књиговодствене вредности обавезе за преостало покриће и
- токова готовине по испуњењу уговора који се односе на преостало покриће групе.

Као што се може уочити, значајна карактеристика МСФИ 17 јесте сложеност његове примене, али независно од тога и независно од обима ресурса потребних за његову примену, очекује се да његово увођење буде корисно за делатност осигурања, јер ће допринети разумљивости финансијских извештаја за све заинтересоване стране (Павловић, 2017).

2.2. Регулатива у погледу солвентности

Начело солвентности једно је од основних начела пословања осигуравајућих друштава, а оно подразумева способност осигуравача да испуни све своје обавезе на основу свих закључених уговора у било које време и под разумно предвидљивим условима. Солвентност је одређена адекватношћу техничких резерви осигуравача, висином гарантних резерви, висином маргине солвентности, као и минималним потребним капиталом за случај неочекивано високих обавеза из основа осигурања. Са циљем осигурања солвентности, осигуравајућа друштва треба адекватно да управљају капиталом и ризицима,

односно треба да обезбеде адекватну величину капитала за покриће свих ризика са којима се суочавају.

Потреба за хармонизацијом прописа на нивоу ЕУ, у смислу солвентности, подразумева регулативу која је заснована на израчунавању и одржавању минималног износа маргине солвентности, која треба да омогући сталну контролу и праћење функционалног односа између потребног капитала и преузетих ризика. У том смислу 1973. године донета је Директива 73/239 ЕЕС за неживотна осигурања, односно 1979. Директива 79/267 ЕЕС за неживотна осигурања. Наведене директиве замењене су новим директивама: Директивом 2002/13/ЕС и Директивом 2002/12/ЕС, као део пројекта *Солвентност I*.

Будући да савремени привредни системи генеришу и нове ризике, као што су операциони и репутациони, јавља се потреба за адекватним управљањем овим ризицима, што је био разлог за покретање иницијативе од стране Европске комисије за новим оквиром регулације солвентности - пројектом *Солвентност II*, који је успостављен Директивом 2009/138/ЕЗ. Пројекат *Солвентност II*, који се примењује од 2016. године, заснива се на три стуба: минимални капитални захтеви, ревизија регулаторних органа и тржишна дисциплина.

Пројекат *Солвентност II* узима у обзир следеће облике ризика:

- ризик осигурања (*underwriting risk*),
- тржишни ризик (*market risk*),
- кредитни ризик (*credit risk*),
- оперативни ризик (*operational risk*) и
- ризик ликвидности (*liquidity risk*).

Наведени пројекат подразумева активности које су усмерене на:

- утврђивање јединствених правила мерења солвентности осигуравајућих друштава, усмеравањем на холистички приступ, при чему се имовина и обавезе вреднују у складу са тржишним принципима;
- подстицање осигураваача да у сопственој режији спроводи активности управљања ризиком, при чему се од успешних компанија захтевају мањи износи капитала за одржавање солвентности;
- дефинисање захтеваног износа капитала применом „стандардног приступа” или „интерног модела”.

Солвентност II промовише принцип обрнуте сразмере између степена квалитета управљања ризиком и нивоа захтеваног капитала; овај пројекат обезбеђује подстицаје за диверзификацију ризика кроз оптимизацију депозита улагања финансијских средстава и развоја интерних система управљања ризиком.

3. Сличности и разлике између *Солвентности II* и МСФИ 17

Солвентност II, као регулаторни оквир заснован на прописима ЕУ, након 15 година развоја је, од 1. јануара 2016, у примени у земљама чланицама ЕУ и другим земљама које су прихватиле овај оквир - приступ процене солвентности заснован на ризику. Годину дана после почетка примене *Солвентности II*, 2017. објављен је МСФИ 17, као нови регулаторни оквир за рачуно-

водствену праксу осигуравајућих друштава. МСФИ 17 представља наставак регулативе наведене у МСФИ 4, који представља прву фазу проналажења свеобухватног решења рачуноводственог обухватања уговора о осигурању.

Актуелно рачуноводствено обухватање уговора о осигурању даје могућност за различиту рачуноводствену оријентацију осигуравајућим друштвима, садржи моделе за различите врсте уговора, као и могућност неадекватне процене уговора о осигурању. Наведено је одредило циљ МСФИ 17, као новог регулаторног оквира, да обезбеди глобално упоредиве, разумљиве принципе финансијског извештавања осигуравајућих друштава, чији ће приоритет бити транспарентност, висок ниво квалитета и упоредивост финансијских извештаја.

Једна од најзначајних карактеристика рачуноводственог модела заснованог на принципима које уводи МСФИ 17 је ажурно мерење ризика, тако да се смањује неизвесност обавеза. Исто тако, битна карактеристика овог модела је и одражавање временске вредности новца, па обавезе у зависности од очекиваног времена доспећа имају различите вредности. МСФИ 17 пружа оквир за процену ризика (процена могућности настанка осигураног случаја), процену ризика улагања (управљање дугорочним каматним ризицом); он подржава различите изворе зарада, заштиту пословања и адекватније управљање имовином.

Основне сличности између *Солвентности II* и МСФИ 17 су:

- заснованост на принципима, а не на стриктним правилима,
- вредновање имовине и обавеза по фер вредности,
- уважавање временске вредности новца приликом одмеравања обавеза на основу осигурања, путем дисконтовања очекиваних новчаних токова,
- додатак за ризик као елемент техничких резерви,
- забрана пребијања имовине и обавеза, прихода и расхода из осигурања и реосигурања.

Поред сличности наведених двају регулаторних оквира, постоје и значајне разлике између њих, које су приказане у Прегледу 2.

Преглед 2 - Разлике између *Солвентности II* и МСФИ 17.

Критеријум	Солвентност II	МСФИ 17
Циљ	<ul style="list-style-type: none"> • Прецизније утврђивање ризика и управљање њима 	<ul style="list-style-type: none"> • Транспарентност и упоредивост финансијских извештаја осигуравајућих друштава
Делокруг	<ul style="list-style-type: none"> • Сви уговори о осигурању и реосигурању • Изузеће појединих субјеката, у зависности од обима, правног статуса и природе услуга 	<ul style="list-style-type: none"> • Само уговори који задовољавају дефиницију уговора о осигурању, реосигурању и уговори са обележјем дискреционог учешћа које емитује осигуравач
Акцент је на интересу	осигураника	инвеститора
Акцент са аспекта извештавања	<ul style="list-style-type: none"> • Биланс стања • Захтевани капитал 	<ul style="list-style-type: none"> • Биланс успеха • Распољиви капитал

Груписање уговора	<ul style="list-style-type: none"> • Најмање на нивоу прописаних линија пословања • Обавезна разграничавања код уговора који садрже ризичне карактеристике различитих линија пословања 	<ul style="list-style-type: none"> • Према очекиваној профитабилности и периоду у којем су уговори емитовани • Кретање обавеза из осигурања се прати на детаљан начин, што захтева додатне моделе и податке
Модел вредновања обавеза	Модел новчаних токова, без могућности избора	Модел блокова или поједностављени модел, опције, под одређеним условима
Дисконтна стопа	<ul style="list-style-type: none"> • ЕИОРА²⁶ прописује експлицитне криве приноса по различитим валутама • увек је актуелна 	<ul style="list-style-type: none"> • Не спецификује криву приноса, нити јединствену дисконтну стопу, већ само приступ за њено извођење (<i>bottom-up</i> и <i>top-down</i>) • Више заснована на принципима, а у појединим случајевима захтева се примена дисконтне стопе која је важила у моменту емитовања уговора, уместо актуелне стопе
Обухват новчаних токова при вредновању обавеза	<ul style="list-style-type: none"> • Не препознаје концепт “одлагања” трошкова прибављања • Сви административни трошкови који ће настати при измирењу свих обавеза током важења уговора о осигурању улазе у најбољу процену • Нема одвајања компоненти 	<ul style="list-style-type: none"> • Трошкови прибављања се укључују у најбољу процену и тиме се имплицитно одлажу током времена • Административни трошкови који се не односе директно на дати портфолио не улазе у најбољу процену • Захтева одвајање инвестиционих компоненти уграђених деривата (у складу са МСФИ 9)
Признавање добитка / губитка	<ul style="list-style-type: none"> • Одмах по закључењу уговора • Не постоји маржа за уговорену услугу 	<ul style="list-style-type: none"> • Добитак се признаје постепено током укупног периода важења уговора, на бази марже за уговорену услугу • Губитак се признаје при емитовању уговора
Додатак за ризик	<ul style="list-style-type: none"> • Ризико-маргина • Прописан начин обрачуна (метод трошкова капитала) • Исказује се на нето основи 	<ul style="list-style-type: none"> • Прилагођавање за ризик • Није прописан метод обрачуна • Само нефинансијски ризици • Исказује се на бруто основи
Обелодањивање	<ul style="list-style-type: none"> • Обимни и непрецизни захтеви 	<ul style="list-style-type: none"> • Прецизни и строжији захтеви

Извор: Самостална обрада аутора

Услед значајних разлика између наведених регулаторних оквира, осигуравајућа друштва треба да изврше прилагођавања како би извршила примену МСФИ 17, почев од 2021. године. Нови комплекснији захтеви ће се одразити на информационе системе који ће у обраду укључити већу количину података, чији акценат треба да буде на квалитету.

26) European Insurance and Occupational Pensions Authority

Закључак

Значајне одлике МСФИ 17 су сложеност и дуг процес доношења (тринаест година од краја прве фазе МСФИ 4), као и рок за имплементацију (који износи четири године). Опште сагледавање трошкова имплементације процењује се на нивоу увођења *Солвентности* II. Изазови у вези са имплементацијом претежно се везују за: податке, системе, резултате, презентацију и прву примену. У погледу података чињеница је да се обрачун врши на нивоу полисе, али се могу груписати полисе са сличном прифитабилношћу. У питању је велики обим података чији квалитет треба да буде бескомпромисан, а фокус треба да буде на аутоматизацији њихове обраде. Што се тиче система, овај стандард ће имати утицај на актуарске моделе, затим њиме се афирмише развој новог система за обрачун уговорене маже услуге, као и утицај на рачуноводствени систем. У вези са резултатима и презентацијом, овај стандард ће имати за последицу фундаментално другачији биланс успеха, као и значајне промене у билансу стања. Приликом прве примене овог стандарда потребно ће бити опредељење за поједностављени или потпуни ретроспективни приступ из примену фер вредности, а у смислу организације, потребна је нарочита сарадња између рачуноводственог система и актуара.

Кључне новине за неживотна осигурања су: увођење дисконтовања и прилагођавања ризика мерења одговорности за настале штете и пружање додатних информација у финансијским извештајима о обавезама за штете, променама ризика и ефектима дисконтовања.

Код животног осигурања присутне су бројне новине, као што су: увођење једног рачуноводственог модела за све уговоре животног осигурања (уместо различитих модела заснованих на типу производа). На основу тога добијају се ажурне претпоставке, актуелне вредности гаранција и опција, затим више информација о ефектима ризика. Новине су и: временска вредност новца и дисконтна стопа која одражава обавезе по уговору о осигурању, а није смањена за очекивану маргину инвестиције.

Упркос значајним средствима и дугом периоду потребном за имплементацију, примена МСФИ 17 имаће позитивне ефекте на делатност осигурања, који се огледају у: повећању разумљивости финансијских извештаја за све њихове кориснике, затим биће унапређена њихова упоредивост, као и транспарентност ризика. Поред тога, примена овог стандарда утицаће на смањење недоследности у рачуноводственим приступима, смањење неизвесности у уговору о осигурању и обавезама осигуравача, као и смањење разлика између МСФИ и US GAAP. Будући да МСФИ упућује на ажурирање процена и претпоставки, информације прибављене уз примену овог стандарда биће релевантне и комплетне и обезбедиће транспарентно извештавање о економској вредности уграђених опција и гаранција. Самим тим што је у модел вредновања, који захтева овај стандард, укључена временска вредност новца и тржишно конзистентна процена, проистекле информације ће бити објективније. Многи теоретичари сматрају да ће ступање на снагу МСФИ 17 представљати нову епоху у рачуноводственој пракси осигуравајућих друштава; остаје само да време још то и потврди.

Литература

1. IASB (2016), "Applying IFRS 9 - *Financial instruments* with IFRS 4 - *Insurance Contracts*. IFRS Foundation, London
2. IFRS 17, *Insurance Contracts*. IFRS Foundation, London
3. *Insurance Contracts-First Impression*, KPMG, July 2017
4. Јовковић Б. (2018) "Карактеристике финансијских извештаја осигуравајућих компанија и њихова ревизија", *Пословна економија*, 1/2018, стр. 110-126
5. Лукић Р (2008), *Рачуноводство осигуравајућих компанија*, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд
5. Његомир В. (2015), "Осигурљивост и реосигурљивост ризика у условима климатских промена: традиционална и алтернативна решења", *Рачуноводство* 2/2015, Београд
6. Његомир В. (2010), "Брокери у пословима пласмана ризика у реосигурање", *Рачуноводство* 11-12/2010, Београд
7. Његомир В (2012), "Управљање ризиком као фактор остварења позитивног рејтинга осигуравајућих друштава", *Рачуноводство* 7-8/2012, Београд
8. Његомир В (2012), "Управљање ризиком и капиталом осигуравајућих друштава: улога реосигурања", *Рачуноводство* 11-12/2012, Београд
9. Павловић Б. (2017), "IFRS 17 следећи велики изазов за осигураваче", *Свет осигурања*, јун 2017, стр. 59-63.
10. Павловић Б (2019) "Шта после *Солвентности* II? IFRS 17 следећи велики изазов за осигураваче", *Зборник* 28. сусрета осигуравача и реосигуравача, Сарајево
11. Рорбах Р.В. (2018), "Значај историје осигурања", *Токови осигурања*, бр. 3/18, стр.7-25
12. Сокић М, Дрљача Д. и Којчин З. (2016) "Управљање ризицима у осигуравајућим компанијама и *Солвентност* II", *Мегаренд ревија*, Vol.13, No.1, стр.305-330
13. Scott D. (2016) *Insurance Contracts Standard - Presentation and Disclosure*, IFRS Foundation, London
14. „Стратегија за имплементацију *Солвентност* II у Републици Србији“, 2018. године, Народна банка Србије
15. Чоловић В. (2016), "Реорганизација осигуравајућих друштава по директиви *Солвентност* II", *Право и привреда*, бр.7-9/2019
16. Шавања Ј. Авдаловић С. (2012), "Оптимизација односа између стратегијског управљања ризицима и процене штете у осигурању", *Рачуноводство* 1-2/2012, Београд
17. Закон о осигурању ("Службени гласник РС", бр. 139/14)
18. Закон о рачуноводству ("Службени гласник РС", бр. 62/13 и 30/18)

УДК 005.21:334.72.021
658.14/.17
Прегледни рад

Доц. др Дејан
ЈОВАНОВИЋ*
Проф. др Мирјана
ТОДОРОВИЋ**

Холистички приступ у интегрисаном корпоративном извештавању

Резиме

У условима када корпоративно управљање и одговорност предузећа према стејхолдерима добијају све више на значају, ограничења традиционалног модела финансијског извештавања све су израженија, а потреба за проширењем овог концепта постаје више него очигледна. Циљ проширења обухватности извештаја и укључивања нефинансијских информација у систем екстерног извештавања је да стејхолдерима омогући да разумеју везу између текућих пословних догађаја, финансијских извештаја и фактора који дугорочно доприносе повећању вредности и напретку предузећа. Полазећи од наведеног, основни циљ овог рада је да прикаже интегрисано извештавање као формат извештавања у коме преовлађује холистички приступ где се финансијске информације, затим информације о одрживости пословања и информације из домена корпоративног управљања упоредо приказују, стварајући на тај начин синергетски ефекат. У раду су, такође, анализирани актуелни регулаторни оквир интегрисаног извештавања, као и досадашња искуства у имплементацији. Резултати истраживања указују на то да, иако се у литератури већ дужи низ година указује на користи од интегрисаног извештавања, предузећа их још не препознају, о чему сведочи мали број објављених интегрисаних извештаја у свету. Такође, истраживање указује на то да у интегрисаном извештавању не преовлађују

*) Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, djovanovic@kg.ac.rs

**) Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, mtodorovic@kg.ac.rs

Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

индустрије високог друштвеног и еколошког утицаја, као што би се очекивало, већ сектор финансијских услуга.

Кључне речи: *традиционални концепт финансијског извештавања, интегрисано финансијско извештавање, нефинансијско извештавање, регулаторни оквир*

Увод

Крај 20. и почетак 21. века карактерише изражено потенцирање питања корпоративне друштвене одговорности, одрживог развоја, заштите животне средине и етичког пословања, као и потребе да се о њима извештава. Као резултат ових процеса на значају, најпре, добија нефинансијско извештавање у форми извештаја о одрживом развоју (извештаја о одрживости, заштити животне средине, корпоративној друштвеној одговорности и сл.). Изражени недостаци традиционалног концепта финансијског извештавања, међутим, уз проблеме условљене различитим називима, неунификованом формом и садржином нефинансијских извештаја о одрживости, утицали су на то да већ крајем прве деценије 21. века отпочне нова фаза развоја корпоративног извештавања. Реч је о интегрисаном извештавању. Интегрисано извештавање представља последњу фазу у еволуцији корпоративног извештавања. Интегрисани извештај није једноставно спој традиционалног финансијског извештаја и извештаја о одрживости. Интегрисани извештај обухвата обе групе информација, али истовремено идентификује и указује на везу између њих, односно пружа целовиту слику пословних активности компаније, те њихов укупан утицај на животну средину, радну снагу и друштвену заједницу. Фокус овог рада је управо на интегрисаном извештавању, а основни циљ је да се прикаже интегрисано извештавање као формат извештавања у коме преовлађује холистички приступ, где се финансијске информације, као и информације о одрживости пословања и информације из домена корпоративног управљања упоредо приказују, стварајући на тај начин синергетски ефекат.

У раду су примењени методолошки поступци и технике својствени друштвеним наукама, тј. квалитативна методологија базирана на проучавању и дескриптивној анализи дефинисаног проблема истраживања. Као допуна квалитативне методологије, а да би се проценио степен имплементације интегрисаног извештавања и извештавања о одрживости у свету, анализирани су базе података доступне на веб-сајтовима: <http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1> и <http://database.globalreporting.org/serch/>. Анализа података заснована је на директном посматрању и компаративној анализи садржаја база података, што је омогућило да се опишу и објасне идентификовани трендови.

Поред увода и закључка, структуру рада чине четири дела. У првом делу рада идентификују се и анализирају ограничења традиционалног модела извештавања, док је у другом делу представљен проширени модел извештавања, са фокусом на извештавање о вредности, извештавање о одрживом разво-

ју и интегрисано извештавање. Трећи део рада посвећен је регулаторном оквиру интегрисаног извештавања, и то Међународном оквиру за интегрисано извештавање, директивама Европске уније и Смерницама глобалне иницијативе за извештавања. Последњи део рада бави се анализом досадашњих искустава и праксе интегрисаног извештавања. Такође, у овом делу представљени су резултати истраживања о заступљености интегрисаног извештавања и извештавања о одрживости у свету и Републици Србији.

1. Ограничења традиционалног модела извештавања

Чињеница да традиционални модел извештавања није правовремено еволуирао, у складу са променама савременог доба, изазива бројне полемике и дебате у стручној и професионалној јавности. Таквој атмосфери нарочито доприносе интензивнији притисци екстерних и интерних стејкхолдера за свеобухватнијим информацијама, које традиционални модел, због фокуса на само један, делимичан аспект пословања, не може да обезбеди. Постојање ограничења традиционалног модела извештавања је очигледно, а први корак у правцу унапређења корпоративног извештавања је њихово идентификовање. Иако се у литератури идентификује знатно већи број ограничења, имајући у виду циљ истраживања овог рада, фокус ће бити на четири кључна ограничења.

Прво се односи на постојање фактора који ограничавају упоредивост финансијских извештаја. Према Концептуалном оквиру за финансијско извештавање, упоредивост представља унапређујућу карактеристику квалитета информација, чија функција је побољшање корисности информација. Логична последица је да неадекватна упоредивост, отуда, доводи у питање корисност информација за одлучивање (Савић, 2013, 55). Један од узрока неупоредивости информација и извештаја јесте вођење различитих рачуноводствених политика, због чега у традиционалним финансијским извештајима финансијски положај предузећа може да буде другачији од фактичког (Крстић, 2004, 85). Присуство рачуноводствених алтернатива, односно права опција у појединим МСФИ, предвиђено је како би се приказала суштина одређеног догађаја или трансакције. Из тога проистиче не само да различита предузећа могу да усвоје и примене различите рачуноводствене политике, за сличне и исте догађаје, већ да и једно исто предузеће током времена то може да чини. Наиме, МРС 8 - *Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке* предвиђа могућност промене рачуноводствених избора са циљем да се обезбеде информације које одликује већи степен релевантности и веродостојности. Упоредивост финансијских извештаја истог предузећа може, такође, да буде непотпуна услед значајних промена у самом предузећу, али и његовом окружењу.

Друго се односи на то да је традиционални модел извештавања фокусиран искључиво на финансијске информације, односно њим нису обухваћени бројни комерцијални, еколошки и правни аспекти окружења, затим трендови и промене које треба узети у обзир за потребе процењивања шанси и опасности предузећа, које проистичу из амбијента у ком предузеће послује. Последњих неколико година промењено је убеђење да само финансијске информације

садрже елементе на основу којих је могуће предвидети будуће перформансе пословања и све већи значај се придаје нефинансијским информацијама које корисницима омогућавају да лакше схвате везе између економских догађаја, финансијских извештаја и фактора који обезбеђују дугорочну стабилност, као и одрживи раст и развој предузећа (Крстић, 2004). Такође, инвеститори и друге заинтересоване стране инсистирају на већој транспарентности у области нефинансијских информација, које се све више користе у процесу пословног одлучивања.

Треће ограничење традиционалног модела финансијског извештавања односи се на непостојање описних информација и неприказивање нематеријалне имовине која се не може бројчано исказати. Као резултат јавља се неразумевање односа између финансијских и нефинансијских перформанси, услед чега постоје значајна одступања између књиговодствене и тржишне вредности предузећа. С тим у вези, базичне претпоставке на којима се заснива тренутна пракса финансијског извештавања и праксе на којима је засновано нефинансијско извештавање изведене су из радикално супротстављених погледа на свет, односно поимање економске вредности предузећа, које подупиरे традиционалну праксу финансијског извештавања, суочава се са озбиљним изазовима које доносе проблеми одрживог развоја. Као последица тога, све већи број аутора из ове области сматра да би пракса финансијског извештавања требало да буде подвргнута озбиљним променама, у смислу усаглашавања са концептом одрживог развоја, како би могла да подржи нове захтеве и изазове извештавања.

Као последње, треба истаћи да финансијски извештаји често садрже значајну дозу субјективности. Комплексност пословног живота предузећа и немогућност да се креирају савршена правила, која би обухватила све пословне ситуације, наметнули су потребу за вршењем процена и просуђивања приликом састављања финансијских извештаја. Отуда је не мали број рачуноводствених информација резултат процена и алокација. На пример, амортизација представља систематску алокацију набавне вредности, односно цене коштања фиксне имовине током процењеног корисног века трајања. У највећој мери одлука о алокацији набавне вредности јесте питање процене и карактерише је непрецизност, услед чињенице да је тешко утврдити који део имовине ће бити искоришћен у тачно одређеном обрачунском периоду (Савић, 2013, 57).

Дебате у стручној литератури на тему ограничења традиционалног финансијског извештавања, идентификовање и потврда ових ограничења у пракси, бројни финансијски скандали (*Xerox, One-Tel, Enron, WorldCom, Parmalat, AIG, Lehman Brothers*), потребе различитих стејкхолдера и бројни други разлози довели су до пораста свести и истицања потреба за већом транспарентношћу и кредибилитетом корпоративног извештавања. Потенцирање корпоративног управљања и корпоративне друштвене одговорности, те одговорности предузећа према интерним и екстерним стејкхолдерима, трасирали су правце будућег развоја корпоративног извештавања. Проширење традиционалног модела корпоративног извештавања, кроз укључивање нефинансијских информација и информација о одрживом развоју, постаје потенцијално добро решење за проблеме извештавања. Извештавање о одрживом развоју представља нови извештајни модел, усмерен ка информисању знатно ширег круга ко-

рисника у односу на традиционално финансијско извештавање, које је преваходно усмерено ка задовољавању информационих потреба инвеститора. Треба истаћи и то да традиционално финансијско извештавање и нефинансијско извештавање представљају део процеса корпоративног извештавања и да деле исте основне циљеве, па су њихове информације делимично намењене истим корисницима, док је за информације о одрживости пословања заинтересован шири круг екстерних адресата (Секерез, 2016).

Имајући у виду изложу дивергентност финансијског и нефинансијског извештавања о одрживом развоју, Gray (2006) закључује да у условима драматичних климатских промена, све већег загађења и претеће несташице елементарних (необновљивих) природних ресурса, питање повећања тачности информација из финансијских извештаја постаје у најмању руку ирелевантно, ако се само има у виду њихова елементарна неприлагођеност захтевима нефинансијског извештавања о одрживом развоју. Овако радикалан став праћен је позивом на ревидирање одређених битних аспеката праксе финансијског извештавања са циљем прилагођавања новим извештајним захтевима, а да би уопште имала ефекта, та прилагођавања морају да обухвате сва фундаментално важна подручја, а не да буду само „козметичке“ промене унутар постојећих параметара и правила. У супротном се, према мишљењу аутора, ризикује да се као саставни део извештајног сета финансијског рачуноводства оберучке прихвате само површне и непотпуне информације о одрживом развоју, док многа суштински важна питања мерења еколошких и социјалних перформанси предузећа бивају изостављена (Секерез, 2016, 62-63).

2. Проширени модел корпоративног извештавања

Проширени модел корпоративног извештавања треба да обезбеди потпуније информације како о финансијским перформансама и стварању вредности за инвеститоре, тако и о нефинансијским перформансама и генерисању вредности за све стејхолдере предузећа. Као проширени модел финансијског и нефинансијског извештавања, са становишта концепта генерисања вредности за акционаре, јавља се тзв. извештавање о вредности (*Value Reporting - VR*), док са становишта стварања вредности за стејхолдере проширени модел подразумева извештавање о друштвеној одговорности – (*Corporate Social Responsibility Reporting*) или извештавање о одрживом развоју (*Sustainability Reporting*) (Coenenberg et al., 2014, 945).

2.1. Извештавање о вредности

Извештавање о вредности представља приступ потпуне транспарентности при приказивању и обелодањивању информација за потребе тржишта капитала. Наиме, овај вид извештавања настао је у рачуноводственим и консултантским фирмама као резултат пласирања идеје о дизајнирању извештавања за потребе инвеститора. Реч је о обелодањивању додатних информација на добровољној основи, које има за циљ да сма-

њи информациону асиметрију између предузећа и тржишта капитала. Извештавање о вредности има циљ да елиминира дисторзију у ценама акција, тј. да смањи разлике између „унутрашње вредности предузећа“ и њене тржишне вредности.

Термин „извештавање о вредности“ ретко се користи у литератури на енглеском језику, али је уобичајен у немачкој литератури. Са друге стране, појам „пословно извештавање“¹ обично се користи у англо-америчкој литератури. Имајући у виду да су циљеви извештавања о вредности и пословног извештавања скоро идентични, а то је смањење информационе асиметрије између предузећа и акционара, наведени термини се користе као синоними (Ruhwedel & Schultze, 2002).

Извештавање о вредности тежи да обухвати нефинансијске показатеље који могу бити важни за будући успех предузећа. Оно што овај вид извештавања разликује од конвенционалног финансијског извештавања јесте чињеница да су бројни покретачи вредности попут брэнда, талентованих радника, идеје, стратегије постизања конкурентске предности веома важни, али се са становишта традиционалних финансијских извештаја сматрају ирелевантним, те у њима немају своје место. Према томе, извештавање о вредности је шири концепт од финансијског извештавања – осим финансијских, предмет обелодањивања су и детаљне информације нефинансијског карактера. Када је реч о садржини ових извештаја, неопходно је указати да не постоји прописана форма заснована на рачуноводственим стандардима, већ се прилагођава специфичностима сваког предузећа. За успешну реализацију наведеног концепта, неопходан је адекватан пословно-информациони систем, односно информационо-комуникациони кружни ток између састављача информација и њихових корисника (Крстић, 2004; Малинић и Савић, 2011).

2.2. Извештавање о одрживом развоју

Проширени модел извештавања са становишта генерисања вредности за стејкхолдере обухвата извештавање о друштвеној одговорности или извештавање о одрживом развоју². Све већа забринутост стејкхолдера због очувања животне средине и општедруштвених питања ствара притисак на предузећа да повећају одговорност према окружењу и унапреде квалитет извештавања о одрживом развоју. Овај релативно нови модел извештавања еволуирао је кроз фазе засебног извештавања о друштвеним аспектима пословања и каснијег засебног извештавања о животној средини, да би се

1) Израз *пословно извештавање* углавном је проистекао из студије коју је урадио Специјални комитет АИСПА “Унапређење пословног извештавања - фокус клијента: Испуњавање информационих потреба инвеститора и поверилаца” (*“Improving Business Reporting – A Customer Focus: Meeting the Information Needs of Investors and Creditors”*). Студија је углавном цитирана као *Jenkins Committee Report*. Извештај дефинише пословно извештавање као „информације које компанија пружа како би помогла корисницима у доношењу одлука о расподели капитала у вези са компанијом“ (АИСПА (1994), р. 2; see auch FASB (2001), р. 1).

2) У овом раду аутори термине *извештавање о одрживости*, *извештавање о одрживом развоју* и *извештавање о друштвеној одговорности* (друштвено одговорном пословању) сматрају еквивалентним.

данас развио у свеобухватан концепт који треба да повеже и избалансира економску, друштвену и еколошку перспективу пословања, односно концепт извештавања о одрживом развоју. Стављање акцента на друштвено одговорно пословање и извештавање о одрживом развоју може се приписати утицају који је индустријски раст имао на планету, у смислу да су предузећа данас принуђена да буду одговорна за своје поступке (King, 2010). Стога је друштвено одговорно пословање важан предуслов за стицање и одржавање конкурентске предности и повољне репутације на тржишту, а извештавање о одрживом развоју логичан и очекиван поступак друштвено одговорних предузећа (Јовановић, 2018).

Компаније широм света објављују извештаје о одрживом развоју како би својим стејкхолдерима указале на економске, еколошке и социјалне утицаје свог пословања. Извештавање о одрживом развоју посматра се не само као механизам одговорности, већ и као алат за управљање и изградњу дугорочних односа са акционарима и другим заинтересованим странама (Tsang et al., 2009). Doorlei и Garcia (2007) се слажу да компаније усвајају друштвену одговорност и извештавају о њој јер, између осталог, желе да заштите и унапреде свој углед и поверење, истакну и промовишу свој бренд; управљају и ублаже ризик; побољшају оперативну и трошковну ефикасност; осигурају лиценцу за рад и развој нових пословних могућности (Maubane et al., 2014).

Као што је раније наведено, суштински аспект друштвене одговорности предузећа је транспарентност у вези са пословањем и оствареним економским, еколошким и друштвеним перформансама. Идеја о комбиновању извештавања о еколошким и друштвеним аспектима пословања предузећа са финансијским аспектима потиче од *John-a Elkington-a* (идејни творац *Triple Bottom Line Reporting – TBL Reporting*³⁾, који је заслужан за развој проширеног модела извештавања. Овај модел извештавања подразумева проширење одговорности предузећа ван његове традиционалне улоге усмерене ка пружању финансијских информација власницима капитала, те фокус на три димензије нефинансијског извештавања, и то: економску, социјалну и еколошку. Њихов смисао је у сагледавању ефеката пословних операција предузећа кроз поменуте три димензије: економски ефекти, ефекти на животну средину и друштвене импликације (Тодоровић, 2015).

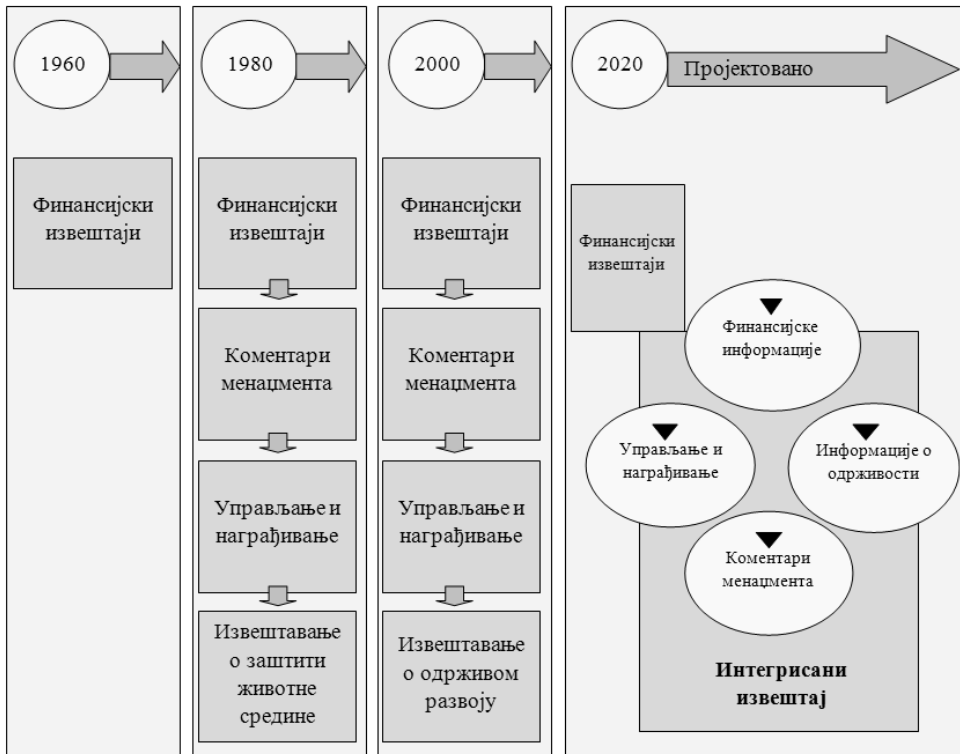
2.3. Интегрисано извештавање

Са циљем сагледавања међусобне повезаности и условљености финансијских и нефинансијских перформанси, односно сагледавања међузависности економске и друштвене вредности предузећа у новије време развија се концепт интегрисаног извештавања (*Integrated Reporting*). Интегрисано извеш-

3) Извештавање о одрживом развоју често се поистовећује са *TBL Reporting* које се заснива на идеји да годишњи обрачун треба да се састоји од три подједнако важна сегмента, везана за економску, еколошку и еколошку димензију.

тавање⁴ представља последњу фазу у еволуцији корпоративног извештавања (Слика 1).

Слика 1 - Еволуција корпоративног извештавања⁵

Извор: Integrated reporting: elevating value (2014), стр. 5, доступно на веб-сајту:

[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/\\$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf)

На Слици 1 може се уочити да се до 1980. године корпоративно извештавање углавном заснивало на финансијским информацијама датим у финансијским извештајима. Већ од 1980. године, међутим, поред финансијских извештаја појављује се сегмент који се односи на коментаре менаџмента, управљање и награђивање и извештавање о заштити животне средине.

4) Једина земља која је до сада у потпуности прихватила концепт интегрисаног извештавања дефинисан од стране IIRC је Јужноафричка Република, док се у Данској, Шведској и Великој Британији захтева само део извештавања (Прошић, 2015).

5) У будућности, интегрисано извештавање би могло, евентуално, да замени постојеће корпоративне извештаје. Организације би требало да одлуче на који начин ће представити интегрисане извештаје - на пример, као свеобухватан документ који је повезан са другим извештајима, или као један самосталан документ који покрива све материјалне аспекте.

Azzone и Bertele (1994) истичу да су до 1990. велике корпорације, пре свега из западне Европе, из сектора индустрије (Dierkes, 1979; Kolk, 2008), публиковале специјалне „друштвене извештаје“. Каније, 1990-2000, фокус се померио са социјалног (друштвеног) извештавања на извештавање о животној средини. Разлог за то је потенцирање значаја еколошких аспеката у производњи и концепта одрживог развоја (Azzone & Bertele, 1994). Након 2000. године, обе димензије (друштвена и еколошка) спојене су у концепт нефинансијских извештаја. Ти извештаји имали су ширу обухватност и укључивали су, поред еколошких и друштвених - и економска питања (Rikhardsson et al. 2002; Hedberg & von Malmberg 2003; Delbard 2008; Gebauer & Hoffmann 2009; Morhardt 2010), да би у протеклој деценији дошло до развоја и популаризације интегрисаних извештаја, што уједно и представља последњу фазу у еволуцији корпоративног извештавања.

Интегрисани извештај представља еволутивни искорак у погледу извештаја о корпоративној друштвеној одговорности и одрживости, будући да настоји да понуди холистичку слику модерних компанија, преласком са самосталних извештаја о одрживости или друштвене одговорности ка интегрисаном приступу размишљања и комуникације. У ствари, интегрисано извештавање обухвата нефинансијске информације о еколошким и друштвеним показатељима, али иде много даље, у смислу да су финансијске и нефинансијске информације испреплетене и публиковане на тај начин да дају комплетан портрет организације (Jensen & Berg, 2012). Дакле, интегрисано извештавање брише границе између финансијских и нефинансијских информација о пословању, нуди свеобухватну слику могућности креирања вредности на дужи рок, те је логично фокусирано на будућност.

Интегрисано извештавање омогућава предузећу да представи свеобухватну слику свог пословања на јасан, концизан, кохерентан и упоредив начин. Подразумева комбиновање података о финансијским и нефинансијским резултатима пословања, што претпоставља са једне стране интензивније укључивање дескриптивних информација о еколошким, друштвеним и управљачким аспектима у финансијски извештај, односно обелодањивање у напоменама уз финансијске извештаје као пословно релевантног садржаја, а са друге стране интензивно обликовање и интеграцију квантитативних са квалитативним аспектима у пословном извештају (Прошић, 2015, 68).

Према томе, интегрисано извештавање представља формат извештавања у коме доминира холистички приступ где се финансијске информације, затим информације о одрживости пословања и информације из домена корпоративног управљања упоредо приказују, остварујући на тај начин синергетски ефекат.

Примарна корист од интегрисаног извештавања јесте јасније и садржајније извештавање које доприноси ефикаснијем доношењу одлука, уравнио теженијем и интензивнијем укључивању актера у процес одлучивања, као и одговорнијем управљању ризицима. Развој интегрисаног извештавања често брише границе између екстерног и интерног извештавања и значајно доприноси пословном успеху, одрживом развоју и друштву у целини. Полазећи од чињенице да информације садржане у интегрисаним извештајима нису на задовољавајућем нивоу у смислу квалитета, чему је допринео волонтаризам у спровођењу концепта интегрисаног извештавања, у протекле три деценије на међународном нивоу донет је велики број смерница, уредби,

упутстава и директива којима се на директан или индиректан начин регулишу ова питања.

3. Регулаторни оквир интегрисаног извештавања

Имајући у виду да је концепт интегрисаног извештавања релативно нов, може се рећи да се још увек ради на развоју и унапређењу смерница и упутстава, као оквира извештавања. Иницијални кораци на овом путу начињени су 2009. године, када је на иницијативу принца од Велса одржан састанак релевантних група и када је формиран Међународни одбор за интегрисано извештавање (*International Integrated Reporting Committee*), који од 2011. године носи назив Међународни савет за интегрисано извештавање (*International Integrated Reporting Council - IIRC*). Међународни савет за интегрисано извештавање је глобална коалиција регулатора, инвеститора, компанија, доносилаца стандарда, рачуноводствене професије и невладиног сектора, која је окупила све заинтересоване стране за корпоративно извештавање, са циљем израде оквира за израду концизних интегрисаних извештаја оријентисаних на кориснике. Међународни савет за интегрисано извештавање, поред тога што окупља највеће и најугицајније светске компаније и ревизорске куће, укључује и бројне рачуноводствене организације, као што су: Асоцијација овлашћених и сертификованих рачуновођа Енглеске (*Association of Chartered Certified Accountants - ACCA*) и Овлашћено удружење управљачких рачуновођа Енглеске (*Chartered Institute of Management Accountants - CIMA*). На овај начин омогућено је да се кроз интеракцију свих релевантних субјеката дође до што бољих практичних решења у смислу интегрисаног извештавања и конструисања јединственог концептуалног оквира за интегрисано извештавање (Павловић и др., 2016).

Међународни савет за интегрисано извештавање, после више верзија, је у децембру 2013. године усвојио и објавио прву верзију Међународног оквира за интегрисано извештавање. Оквир је објављен након обимних консултација и тестирања од стране компанија и инвеститора широм света (око 140 компанија из 26 земаља које су учествовале у пилот-програму). Основна сврха овог оквира је да објасни основне концепте, успостави принципе⁶ и елементе садржаја интегрисаног извештаја. Заправо, оквир представља упутство за припрему и презентацију интегрисаног извештаја од стране предузећа. Оквиром за интегрисано извештавање одређене су и карактеристике које информације садржане у интегрисаном извештају треба да поседују, затим питања о којима извештај треба да информише и начин на који треба презентовати информације у извештају. Дакле, према Међународном оквиру, интегрисано извештавање промовише повезанији и ефикаснији приступ корпоративном извештавању. Треба, међутим, напоменути да међународним оквиром није прописано који су то кључни индикатори пословања, њихово мерење, методе или обелодањивање појединачних питања. Овај задатак припада онима који су задужени за припрему интегрисаног извештаја и они би, у зависности од специфичности организације и њеног окружења, требало да утврде материјално значајне ствари и начин њиховог обелодањивања за конкретан извештајни

6) Принципи интегрисаног извештавања су: стратешки фокус и оријентисаност на будућност, повезаност информација, повезаност стејкхолдера, материјалност, сажетост (концизност), познато и потпуно, конзистентност и упоредивост.

ентитет. Треба, такође, истаћи како, да би један извештај могао да се назове интегрисаним, прописан је минималан број захтева који би извештајни ентитет требало да испуни, у складу са Међународним оквиром (Павловић и др., 2016). Дугорочна визија Међународног савета за интегрисано извештавање јесте да се филозофија интегрисаног извештавања устали у пословну праксу, како приватних, тако и јавних предузећа, а да се као основа за извештавање користи Међународни оквир за интегрисано извештавање који је ова организација предложила (Павловић и Кнежевић, 2016).

У регулативи Европске уније (ЕУ) обавеза обелодањивања нефинансијских информација била је прописана Директивом 78/660/ЕЕЗ (1978), познатијом под називом „Четврта директива“. Четврта директива је доживела више измена, да би 2013. године била замењена Директивом 2013/34/ЕУ. Четврто поглавље ове директиве дефинише које информације се морају обелоданити у напоменама уз финансијске извештаје, док се у петом поглављу Директиве 2013/34/ЕУ, у оквиру члана 19, указује на то да је ентитет дужан да у свом извештају прикаже уравнотежену и свеобухватну анализу развоја и резултата пословања предузећа и његовог положаја, у складу са опсегом и сложености пословања, односно да у своје извештаје укључи финансијске и нефинансијске показатеље успешности који су битни за одређену делатност. У октобру 2014. године донета је Директива 2014/95/ЕУ која представља амандман на претходну, Директиву 2013/34/ЕУ. Државе чланице Европске уније треба да имплементирају захтеве Директиве 2014/95/ЕУ у национална законодавства од децембра 2016. године, с тим што предузећа почињу да их примењују за финансијску годину која почиње 1. јануара 2017. Највећа новина Директиве 2014/95/ЕУ јесте прописивање обавезе за предузећа која на билансни дан превазилазе критеријум просечног броја од 500 запослених током финансијске године и састављања нефинансијског извештаја који се објављује у оквиру извештаја о пословању. Нефинансијски извештај треба да садржи информације у мери нужној за разумевање развоја пословних резултата и положаја предузећа, те учинака његових активности које се односе барем на еколошка, социјална и кадровска питања, поштовање људских права, борбу против корупције, као и питања у вези са подмићивањем (Директива 2014/95/ЕУ, чл. 19а). Анализирајући чланове Директиве 2014/95/ЕУ, може се уочити тежња регулатора да повеже информације о заштити животне средине и социјалним питањима са пословним моделом предузећа и његовом политиком и кључним показатељима перформанси. На овај начин Директива је одговорила на кључни проблем који су инвеститори перципирали, а то је да су информације из извештаја о одрживом развоју дескриптивне и недовољно повезане са кључним пословним активностима и ризицима са којима се предузеће суочава. Главни проблем у примени Директиве, међутим, јесте питање одређивања кључних показатеља перформанси које треба обелоданити, у домену заштите животне средине, људских права, социјалних и кадровских питања. Наиме, инвеститори и менаџмент предузећа ове информације перципирају као веома важне за доношење пословних одлука, али су свесни да не постоји јединствени скуп показатеља који би се могли универзално применити, како би се те информације учиниле упоредивим. Зато се од Европске комисије очекује да донесе ближе смернице везане за примену ове директиве и да пропише скуп стандардних показатеља - како квалитативних, тако и квантитативних. Директива 2014/95/ЕУ оставила је много слободног простора и довољно флексибилности земљама-чланицама

Европске уније да одаберу међународни оквир за састављање нефинансијског извештаја (Павловић и Кнежевић, 2016).

У превазилажењу недостатака доследности, субјективизма и несистематског извештавања веома важну улогу имају Смернице Глобалне иницијативе за извештавање (*Global Reporting Initiative – GRI*⁷⁾ као заједнички оквир за извештавање о економским, еколошким и социјалним утицајима компанија (Maubane et al., 2014). Смернице GRI успостављене су са циљем да допринесу легитимитету и рутинизацији корпоративног друштвеног извештавања, као праксе и да резултирају стварањем заједничког језика и претпоставки за нефинансијско извештавање. До 2017. године објављене су четири верзије смерница (2000, 2002, 2006. и 2013. године). Последњу верзију G4 чине два дела: Принципи извештавања и стандардни подаци (*Reporting Principles and Standard Disclosures*) и Приручник за имплементацију (*Implementation Manual*), при чему је за припрему и састављање нефинансијских извештаја примарни извор информација први део. Извештаји објављени након 31. децембра 2015. године требало би да буду припремљени у складу са Смерницама G4 које дају упутства како повезати извештавање о одрживом развоју и интегрисано извештавање, усклађено са Међународном иницијативом за интегрисаним извештавањем, коју промовише Међународни савет за интегрисано извештавање (*International Integrated Reporting Council – IIRC*). Такође, треба истаћи да G4 смернице пружају предузећима могућност избора између основне и свеобухватне опције приликом састављања извештаја о одрживом развоју. Основна опција садржи суштинске елементе извештаја о одрживом развоју и даје подлогу за обелодањивање економских, еколошких, социјалних и перформанси управљања, док се свеобухватна опција темељи на основној опцији, али захтева и додатне стандардне податке о стратегији и анализи, управљању, етици и интегритету предузећа (GRI-G4, 2013). Сврха развоја водича и смерница је да унапреди и понуди боље решење за нефинансијско, а самим тим и за интегрисано извештавање.

На крају, потребу за проширењем модела корпоративног извештавања за нефинансијске информације препознала су, поред стејкхолдера и напред наведених и следећа рачуноводствена тела, попут Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (*American Institute of Certified Public Accountants – AICPA*) и Одбора за Међународне рачуноводствене стандарде (*International Accounting Standards Board – IASB*). Тако је специјални одбор AICPA у последњој деценији XX века објавио извештај „Унапређење пословног извештавања – фокус на корисника“ (*Improving business reporting – a customer focus*) у коме се препоручује проширивање модела финансијског извештавања на модел пословног извештавања који укључује и нефинансијске информације, док је IASB 2013. године потписао споразум са Међународним саветом за интегрисано извештавање (*International Integrated Reporting Council – IIRC*) о продубљивању сарадње за развој Међународног оквира за интегрисано извештавање, чиме је потврђена спремност да се заједничким напорима ради на побољшању квалитета и конзистентности глобалног корпоративног извештавања, од

7) Прва верзија Оквира за извештавање о одрживости G1, у виду Смерница, објављена је 2000. године. Смернице су касније више пута ажуриране и унапређиване.

чега корист треба да имају инвеститори и економија у ширем смислу (Павловић и Кнежевић, 2016).

4. Досадашња искуства у интегрисаном извештавању

Поред бројних теоријских радова, у којима су истицане користи од интегрисаног извештавања (Eccles et al., 2010; Jensen, & Berg, 2012; Eccles, & Krzus, 2014) још увек се не може говорити о популарности овог модела извештавања у пракси. Наиме, постоји недостатак емпиријских истраживања чији циљ би био процена стварног степена у којем су компаније усвојиле интегрисани извештај. У ствари, постоји мали број истраживања која имају за циљ да пруже увид у рану фазу развоја интегрисаног процеса извештавања (Wild & Van Staden, 2013; Stubbs & Higgins, 2014; Lai et al., 2013, Salvioni & Bosetti, 2014; Camodeca & Almicì, 2017).

Једну од првих студија о интегрисаним извештајима спровели су Wild и Van Staden (2013). Наиме, они су анализирали интегрисане извештаје, објављене у периоду између 2010. и 2012. године од стране 58 компанија укључених у базу података IIRC. Ова студија је утврдила да су рани интегрисани извештаји генерално били дуги, да нису били концизни и да нису поштовали све водеће принципе интегрисаног извештавања. Студија, такође, указује на то да су у фокусу интегрисаних извештаја мере као што су стратегија, оперативни контекст и организацијски преглед, а не учинак и изгледи за будућност. Значајан налаз био је да у раним интегрисаним извештајима не преовлађују индустрије високог друштвеног и еколошког утицаја, као што је истицано у теоријским радовима, већ сектор финансијских услуга. Сличан контекст имају и истраживања која су спровели Lai и др. (2013), и Salvioni и Bosetti (2014). Наиме, прво истраживање имало је за циљ проверу праксе објављивања модела пословног извештавања у интегрисаним извештајима 21 европске компаније, док је друго требало да верификује усаглашеност интегрисаних извештаја са Оквиром од стране чланова Пилот програма.

Значајан допринос емпиријским истраживањима дали су и Camodeca и Almicì, (2017). Наиме, они су на основу студије случаја покушали да одговоре на два истраживачка питања. Прво, какве промене су претрпеле италијанске фирме које се котирају на берзи након имплементације интегрисаног извештавања? Друго, зашто су одабране италијанске компаније прешле на интегрисано извештавање? Одговор на прво питање могао би да буде прелазак са имплицитног на експлицитнији приступ одрживости, док резултати истраживања указују на то да би одговор на друго питање могао да буде да су компаније прешле на интегрисано извештавање, као одговор на културну, у неким случајевима и репутациону потребу, у смислу одрживости и друштвене одговорности коју су одабране компаније одлучиле да испуне.

Једна од интересантних студија спроведена је на примеру седам компанија које послују у области енергетике у Турској (Yildirim et al., 2017). Закључци студије указују на то да се интегрисано извештавање налази у раној, почетној фази, те да је кључни проблем извештавања непостојање стандардног формата извештаја. Аутори студије, имајући у виду разлике између сектора, заступају становиште да садржина интегрисаног извештаја не треба да буде идентична за предузећа из различитих сектора. Такође, истиче се неопходност унапређења регулаторног оквира интегрисаног извештавања и ангажовања

свих релевантних националних институција. У поменутој студији наводи се пример формирања Радне групе за интегрисано извештавање, формиране од стране Пословне и асоцијације одрживог развоја (*Business World and Sustainable Development Association - SKD*) и Асоцијације корпоративног управљања Турске (*Corporate Governance Association of Turkey - TKYD*), које тесно сарађују са Међународним саветом за интегрисано извештавање. Као резултат укупних активности, креирана је платформа интегрисаног извештавања при Истанбулској берзи, са циљем подизања свести о значају интегрисаног извештавања. Најзначајнији закључак студије је да интегрисано извештавање треба посматрати као процес чији резултат је информисање свих релевантних група о различитим аспектима одрживости пословања, који треба да допринесе трансформацији и развоју друштва.

Још једно истраживање указује на проблем садржине интегрисаног извештаја и на ситуацију да предузећа, услед неразумевања или других разлога, не могу једноставно да одговоре да ли је њихов извештај заиста интегрисан (Demirel & Erol, 2016). Аутори наглашавају да интегрисани извештај није једноставан спој традиционалног финансијског извештаја и извештаја о одрживости. Интегрисани извештај обухвата обе групе информација, али треба да идентификује и укаже на везу између њих, као и да пружи целовиту слику пословних активности компаније, те њихов укупан утицај на животну средину, радну снагу и друштвену заједницу. Истраживање је, такође, показало да интегрисане извештаје и даље саставља мали број компанија. Реч је углавном о великим компанијама у области финансијског сектора, иако би се очекивало другачије у смислу да фокус буде на енергетици или тешкој индустрији.

Полазећи од претходно наведеног, као и чињенице да мали број предузећа саставља интегрисане извештаје, да је тешко доћи до базе предузећа која састављају ове извештаје, као и да постоји још увек мали број истраживања која би послужила као основа за поређење у наставку ће бити учињен покушај да се укаже на тренутну праксу интегрисаног извештавања у свету на основу података доступних на сајту <http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1>. Поред праксе интегрисаног извештавања, биће указано и на праксу извештавања о одрживости, а на основу података доступних на: <http://database.globalreporting.org/search/>. У Табели 1 дат је преглед дистрибуираности броја интегрисаних извештаја и извештаја о одрживости по континентима у 2017. години.

Табела 1 - Дистрибуираност интегрисаних извештаја и извештаја о одрживости по континентима у 2017. години

Број предузећа / континент	Аустралија	Африка	Азија	Северна Америка	Јужна Америка	Европа
Број предузећа која састављају интегрисани извештај [*]	22	166	118	17	16	190
Број предузећа која састављају извештај о одрживости ^{**}	145	430	2712	497	851	1999

Извор: Аутори

^{*}) на основу података доступних на веб-сајту:
<http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1>

^{**}) на основу података доступних на веб-сајту: <http://database.globalreporting.org/search/>

На основу подата датих у Табели 1 може се уочити да је највећи број објављених интегрисаних извештаја у Европи (190). Постоји неколико објашњења за ово стање када је у питању Европа. Као један од разлога наводи се да Европска комисија проглашава 2005. годину као годину друштвене одговорности за земље Европске уније; Велика Британија је била прва земља која је именовала министра за надзор над политикама одрживости; у Француској постоји законска обавеза да предузећа која имају више од 300 запослених треба да објаве нефинансијске извештаје (Marimon et al., 2012). У Шведској, Норвешкој, Финској, Данској, Немачкој и Швајцарској постоје прописи који се односе на обелодањивање нефинансијских информација (Bonsón & Bednářová, 2015). Такође, чињеница је да је у Европи настала већина прописа који се односе на интегрисано извештавање. На другом месту по броју публикованих интегрисаних извештаја су предузећа из Африке (166), с тим што је једина земља која је у потпуности прихватила концепт интегрисаног извештавања Јужноафричка Република. На трећем месту је Азија (118), у којој се издвајају предузећа из Јапана, Тајвана и Кине која у све већем броју публикују интегрисане извештаје и извештаје о одрживости (Јовановић, 2018). На основу доступних података идентификовано је да је најмањи број публикованих интегрисаних извештаја и извештаја о одрживости у Северној и Јужној Америци и Аустралији.

Када је у питању извештавање о одрживости, на основу података датих у Табели 1 може се уочити да је највећи број публикованих извештаја у Азији (2712), док је на другом месту Европа (1999). Међутим, оно што овде треба истаћи да је све до 2016. године Европа била на првом месту, а да се последње две године ситуација променила у корист предузећа из Азије. Када је у питању пораст броја извештаја у Азији, треба истаћи да су предузећа са овог континента често прозивана да не воде рачуна о социјалним и еколошким питањима, а један од начина да ту слику у свету промене је да извештавају о овим аспектима пословања (Јовановић, 2018). На трећем месту налазе се предузећа из Јужне Америке (851). Треба истаћи да су нормативни и миметички стубови институционалне теорије значајни фактори за јужноамеричке компаније које усвајају концепт друштвене одговорности. Такође, европске компаније (заједно са њиховом праксом, нормама и вредностима) вероватно су више утицале на јужноамеричке (пре свега, бразилске) компаније него америчке компаније (Rangan & Drummond, 2004).

Идентификовање узрока наведеног стања захтевало би додатна истраживања, са фокусом на анализу контекста и специфичности регулаторног оквира. Међутим, и поред поменутих ограничења, анализом садржаја база података доступних на веб-сајтовима на основу којих је састављена Табела 1, ипак, могу се извести одређени закључци. *Прво*, предузећа из бивших социјалистичких земаља и земаља које су прошле кроз транзицију ређе и у мањем броју састављају интегрисане и извештаје о одрживости, што указује на то да се предузећа у овим земљама и даље спорије прилагођавају савременим трендовима. Наведено потврђују и бројне емпиријске студије (Cormier & Magnan, 2007; Jackson & Apostolakou, 2010). *Друго*, интегрисане извештаје и извештаје о одрживости углавном публикују велика мултинационална предузећа, која послују у више земаља и на више континената. *Треће*, када се анализирају предузећа по секторској припадности, уочава се да су на првом месту предузећа из сектора финансијских услуга. Значајно место заузимају и енергетски сектор, производња хране и пића, телекомуникације и др. Слични закључци

су представљени и у бројним студијама спроведеним у протекле две деценије (видети: Ogrizek, 2002; Outtes-Wanderley et al., 2008; Frynas, 2010).

Пракса у Републици Србији у великој мери заостаје за светском праксом. На основу података доступних на веб-сајтовима на основу којих је вршена анализа проистиче да предузећа у Републици Србији још не састављају интегрисане извештаје, док мали број предузећа саставља извештаје о одрживости. У Табели 2 дат је преглед дистрибуираности извештаја о одрживости у Републици Србији за период 2010-2017.

Табела 2 - Преглед дистрибуираности извештаја о одрживости у Републици Србији за период 2010-2017.

Број предузећа / година	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Број предузећа која састављају извештај о одрживости	3	6	8	9	8	6	6	5

Извор: Аутори на основу података доступних на веб-сајту:
<http://database.globalreporting.org/search/>

Извештавање о одрживости је за предузећа у Републици Србији релативно нова пракса, започета пре мање од једне деценије и још се налази у почетним фазама развоја. Овакво стање може се објаснити чињеницом да се ради о извештајима које предузећа састављају на принципу добровољности. Такође, већина предузећа која састављају извештај о одрживости су велика предузећа са страним капиталом (Јовановић, 2017). Занимљиво је да одређени број предузећа препознаје значај извештавања о одрживом развоју, али не публикује извештаје, већ своје стејкхолдере извештава путем информација које објављују на сајтовима својих предузећа.

На крају, иако све већи број предузећа у свету саставља интегрисане извештаје и извештаје о одрживости, велики број истраживача и менаџера упућује критику која се односи на велики број предложених индикатора и чињеницу да састављање ових извештаја изазива додатне трошкове. Ово је сигурно један од разлога за континуирано одбијање појединих компанија да усвоје овај оквир извештавања.

Закључак

Могућност да се на повећана очекивања свих релевантних интересних група одговори једним, транспарентним, садржајним и квалитетним извештајем који приказује економске, еколошке, друштвене и етичке аспекте пословања привукла је пажњу јавности, теоретичара и практичара, условила покретање различитих иницијатива, оснивање релевантних професионалних тела и доношење нових прописа. Тако значајно интересовање очигледно је било условљено очекиваним користима од једног таквог интегрисаног извештаја, са једне стране и проблемима постојећих облика извештавања, са друге стране. Међутим, и поред свега није се много одмакло на путу интегрисаног извештавања, а истовремено су се појавила бројна отворена питања и дилеме. Може се рећи да предузећа у свету још нису препознала користи од

интегрисаног извештавања у правој мери, о чему сведочи и мали број публикованих извештаја у свету. Интегрисане извештаје углавном публикују велика мултинационална предузећа из сектора финансијских услуга и то су углавном предузећа из Европе, Африке и Азије.

Једна од најзначајнијих дилема је шта треба да чину садржину интегрисаног извештаја, односно како да се обезбеди упоредивост. Иако постојећи регулаторни оквир интегрисаног извештавања дефинише принципе и елементе интегрисаног извештавања, компаније имају значајан ниво флексибилности у његовом креирању, посебно у делу бројних кључних индикатора перформанси. Конкретније дефинисање садржине, чак и по различитим секторима (делатностима) и увођење одређеног облика обавезности (уз дефинисање под којим условима и за кога) сигурно би повећало ниво унификованости извештавања.

Бројна истраживања су указала на то да почетне претпоставке да ће се интегрисани извештаји доминантно састављати у областима тешке индустрије, енергетике и других великих загађивача, односно у областима са значајним друштвеним и еколошким импликацијама, нису потврђене. Пракса показује да интегрисани извештаји преовлађују у сектору финансијских услуга (Camodesca & Almici, 2017). Заступљеност интегрисаних извештаја у сектору производње, нарочито оне која има бројне штетне последице, је мања. Да ли се таква производња једноставно прихвата као *нужно зло*, те се полази од претпоставке да и није неопходно додатно информисати кориснике, јер без обзира на последице - они морају да постоје? Да ли су корисници услуга финансијског сектора сензибилнији и имају већа очекивања? Сигурно је да би било боље да постављена питања представљају само нагађање и претпоставку, али чињеница је да ова питања заслужују пажњу и захтевају одговоре.

Треће питање односи се на аспект стварања вредности, као један од кључних концепата интегрисаног извештавања. Постоје ставови да Међународни савет за интегрисано извештавање не промовише у довољној мери рачуноводство одрживог развоја, односно да промовише концепт вредности за инвеститоре, а не концепт вредности за ширу друштвену заједницу. Јасно је да је тешко говорити о креирању вредности за друштво, уколико претходно вредност није креирана за инвеститоре. Међутим, сигурно је да корпорације и крупан капитал не треба да буду сами себи сврха. Не треба занемарити њихову одговорност и обавезе према животној средини, друштвеној заједници и одрживом развоју за будуће генерације. Треба потенцирати значај шире друштвене одговорности компанија, а интегрисани извештаји, управо, треба да укажу на оно што компаније чине за животну средину и друштво.

На крају, треба истаћи да постоје бројне критике постојећег регулаторног оквира интегрисаног извештавања, уз наглашавање његовог слабог утицаја на праксу извештавања. Иако је реч о релативно кратком временском периоду од десетак година, уочавају се позитивни трендови. Значајан број предузећа развија пилот-програме за интегрисано извештавање и усваја елементе интегрисаног извештаја. Ипак, за многа предузећа је и нефинансијско извештавање, у форми извештаја о одрживости, још увек недостижно. Према налазима Европске комисије свега 6% компанија на подручју ЕУ публикује ове извештаје. Уочено је, такође, да у земљама са строжим регулаторним оквиром већи број предузећа публикује нефинансијске извештаје, у односу на земље у

којима се публикување заснива на принципу добровољности. Према томе, на глобалном нивоу треба јачати свест о потреби за свеобухватнијим извештавањем свих интересних група у домену одрживости, а за компаније које већ имају развијену праксу биће много лакше да направе корак ка интегрисаном извештавању.

Када је реч о пракси извештавања у Републици Србији, треба истаћи да је у заостатку за светским искуствима. Чињеница да одређени број углавном великих предузећа са страним власништвом и нешто већи број банака публикује нефинансијске информације које се односе на извештавање о одрживом развоју и друштвеној одговорности (четврта фаза развоја извештавања), ипак сведочи о томе да се могу очекивати позитивни помаци. Према томе, у будућности треба радити на промовисању интегрисаног извештавања нормативним регулисањем овог вида извештавања и промовисањем његових користи. Генерално, имајући у виду контекст одрживог развоја, идеју интегрисаног извештавања треба снажно подржавати и даље развијати.

Сумирајући наведено, кључно ограничење овог истраживања се односи на методологију истраживања, будући да су закључци изведени на основу дескриптивне анализе, проучавањем доступне литературе и компаративне анализе базе података. Међутим, без обзира на наведена ограничења, презентовани резултати у раду могу бити добра полазна тачка за даље истраживање стања и трендова у овој области и за њено даље законско или регулаторно уређивање.

Литература

1. AICPA (Hrsg.) (1994), *Improving Business Reporting: A Customer Focus, Comprehensive Report of the Special Committee on Financial Reporting (Jenkins Committee Report)*, American Institute of Certified Public Accountants.
2. Azzone, G. & Bertele, U. (1994), Exploiting green strategies for competitive advantage. *Long Range Plan*, 27, 69–81.
3. Bonsón, E. & Bednárová, M. (2015), “CSR reporting practices of Eurozone companies”, *Revista de Contabilidad – Spanish Accounting Review*, 18(2), 182–193.
4. Gebauer, J. & Hoffmann, E. (2009). “Evaluating extra-financial reporting: the case of the German ranking of sustainability reports”, *Journal of Applied Accounting Research*, 10, 224–234.
5. Global Reporting Initiative (GRI), (2013), *Sustainability Reporting Guidelines G4 Reporting Principles and Standard Disclosure*, Amsterdam
6. Gray, R. (2006). “Social, environmental and sustainability reporting and organisational value creation? Whose value? Whose creation?”, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 19 (6), 793–819.
7. Delbard, O. (2008), “CSR legislation in France and the European regulatory paradox: an analysis of EU CSR policy and sustainability reporting practice”, *Corporate Governance International Journal of Business in Society*, 8(4), 397–405.

8. Demirel, B. & Erol, I. (2016), "Investigation of Integrated Reporting As a New Approach of Corporate Reporting", *International Journal of Business and Social Research*, 6 (10), 32–46.
9. Dierkes, M. (1979), "Corporate social reporting in Germany: conceptual developments and practical experience", *Accounting, Organizations and Society*, 4(1-2), 87–107.
10. Direktiva 2014/95/EU Европског Парламента и Вијежа, доступно на веб-сајту: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0095&from=LV>
11. Doorley, J. & Garcia, H. F. (2007). *Reputation management: The key to successful public relations and corporate communication*. New York, NY: Routledge
12. Eccles, R. & Krzus, M. (2014), *Integrated Reporting Movement. Meaning. Momentum. Motives and Materiality*. New York, Wiley
13. Eccles, R., Beiting, C. & Saltzman, D. (2010). *The Landscape of Integrated Reporting*. Harvard Business School, Boston
14. Jackson, G. & Apostolakou, A. (2010), "Corporate social responsibility in Western Europe: an institutional mirror or substitute?", *Journal of Business Ethics*, 94, 371–394.
15. Jensen, J. C. & Berg, N. (2012). "Determinants of Traditional Sustainability Reporting Versus Integrated Reporting. An Institutional Approach", *Business Strategy and the Environment*, 21(5), 299–316.
16. Јовановић, Д. (2017). „Управљачко рачуноводствена подршка процесу управљања заштитом животне средине“, *Докторска дисертација*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу
17. Јовановић, Д. (2018). „Нормативна димензија извештавања о корпоративној друштвеној одговорности – еколошки аспект“, у: Лојпур, А., Лакићевић, М., Павићевић, И. (реџ.). *XIII Међународни конгрес рачуновођа и ревизора Црне Горе Рачуноводствена и ревизорска професија будућности: Поверење – Интегритет – Транспарентност (зборник радова)*, 94–110.
18. Yildirim, G., Kocamis, T. U. & Turuduoglu, F. O. (2017). *Integrated Reporting: A Template for Energy Companies*, Chapter 2.
19. King, M. E. (2010). "The synergies and interaction between King III and the Companies Act 61 of 2008", *Acta Uridica: modern company law for a competitive South African economy*. 446–455.
20. Kolk, A. (2008) "Sustainability, accountability and corporate governance: exploring multinationals' reporting practices", *Business Strategy and the Environment*. 17(1), 1–15.
21. Крстић, Ј. (2004). „Проширено финансијско извештавање у функцији креирања инвестиционог поверења“, *Економика предузећа*, 52 (3-4), 85–89.
22. Lai, A., Melloni, G. & Stacchezzini, R. (2013). "Disclosing Business Model in the Integrated Report: Evidence from European Early Adopters", Paper presented at Aidea Conference, Lecce (Italy), 19-21 settembre 2013.

23. Малинић, С. и Савић, Б. (2011). „Трансформација корпоративног извештавања – од финансијског ка пословном извештавању“, *Економски хоризонти*, 13(1), 105–124.
24. Marimon, F., Alonso-Almeida, M. del M. & Rodriguez, M del P. (2012). “The Worldwide diffusion of the Global Reporting Initiative: what is the point?”, *Journal of Cleaner Production*, 33, 132–144.
25. Maubane, P., Prinsloo, A. & Van Rooyen, N. (2014). “Sustainability reporting patterns of companies listed on the Johannesburg securities exchange”, *Public Relations Review*, 40, 153 –160.
26. Morhardt, J. E. (2010). “Corporate social responsibility and sustainability reporting on the internet“, *Business Strategy and the Environment*, 19, 436–452.
27. Ogrizek, M. (2002). The effect of corporate social responsibility on the branding of financial services. *Journal of Financial Services Marketing*, 6(3), 215–228.
28. Outtes-Wanderley, L., Soares, L., Lucian, R., Farache, F. & de Sousa Filho Milton, J. (2008), “CSR information disclosure on the web: A context-based approach analyzing the influence of country of origin and industry sector”, *Journal of Business Ethics*, 82, 369–378.
29. Павловић, В. и Кнежевић, Г. (2016). „Извештавање о нефинансијским информацијама за потребе интерних и екстерних корисника“, у: Микеревић, Д. (ред.) *Финансијско извештавање као катализатор раста економије*, Бања Врућица: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, 205–226.
30. Павловић, М., Ђукић, Т. и Ђурић, О. (2016), „Извештавање о друштвено одговорном пословању – интегрисано извештавање и глобална иницијатива за извештавањем о одрживости“, *Теме*, 40(2), 763–780.
31. Прошић, Д. (2015). „Интегрисано извештавање – нови приступ корпоративном извештавању и управљању“, *Банкарство*, 44 (4), 62–87.
32. Rangan, S. & Drummond, A. (2004). “Explaining Outcomes in Competition Among Foreign Multinationals in a Focal Host Market”, *Strategic Management Journal*, 25(3), 285–293.
33. Rikhardsson, P. M., Andersen, A. J. R. & Bang, H. (2002). “Sustainability reporting on the internet: a study of the Global Fortune 500”, *Greener Management International*, 40, 57–75.
34. Ruhwedel, F. & Schultze, W. (2002), “Value reporting: conceptual framework and practical application in the german DAX100“, *Schmalenbachs Zeitschrift für betriebswirtschaftliche Forschung*, 54(11), 602–632.
35. Савић, Б. (2013). „Концепт интегрисаног извештавања предузећа – инструмент подмирења информационих потреба кључних стејхолдера“, *Докторска дисертација*, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу.
36. Salvioni, D. & Bosetti, L. (2014), “Stakeholder engagement and integrated reporting: evidence from the adoption of the IIRC Framework”, paper presented at The International Multidisciplinary Academic Conference, Institute of Strategic and International Studies, Paris.

37. Секерез, В. (2016). „Регулаторни оквир и квалитет извештавања о одрживом развоју“, *Економске идеје и праксе*, 20, 53–68.
38. Stubbs, W. & Higgins, C. (2014), “Integrated Reporting and internal mechanism of change”, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 27, 1068–1089.
39. Тодоровић, М. (2015). Нефинансијско извештавање у контексту теорије и праксе Европске Уније, *Зборник радова: Економско-социјални аспекти прикључивања Србије Европској Унији*, Редактори: Јакшић, М., Стојановић-Алексић, В., Мимовић, П., Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, 403–413
40. Tsang, S., Welford, R. & Brown, M. (2009), “Reporting on community investment”, *Journal of Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 16, 123–136.
41. FASB (Hrsg.) (2001), *Improving Business Reporting: Insights into enhancing voluntary disclosure*, Steering Committee Report, Business Reporting Research Project.
42. Frynas, J. G. (2010), “Corporate social responsibility and societal governance: Lessons from transparency in the oil and gas sector”, *Journal of Business Ethics*, 93, 163–179.
43. Hedberg, C.J. & Von Malmborg, F. (2003), “The global reporting initiative and corporate sustainability reporting in Swedish companies”, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 10, 153–164.
44. Camodeca, R. & Almicci, A. (2017), “Implementing Integrated Reporting: Case Studies from the Italian Listed Companies”, *Accounting and Finance Research*, 6(2), 121-135.
45. Coenenberg, A. G., Haller, A. & Schultze, W. (2014). *Jahresabschluss und Jahresabschlussanalyse*, 23. Aufl., Stuttgart.
46. Cormier, D. & Magnan, M. (2007), “The revisited contribution of environmental reporting to investors’ valuation of a firm’s earnings: An international perspective”, *Ecological Economics*, 32(3–4), 613–626.
47. Wild, S. & Van Staden, C. (2013), *Integrated Reporting: Initial analysis of early reporters – an Institutional Theory approach*, paper presented at the 7th Asia Pacific Interdisciplinary Research in Accounting Conference, Kobe, Japan.
48. <http://examples.integratedreporting.org/reporters?start=A&page=1>
49. <http://database.globalreporting.org/search/>
50. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/\\$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Integrated-reporting/$FILE/EY-Integrated-reporting.pdf)

УДК 657.92
657.6-051:174
Прегледни рад

др Бојан
САВИЋ*

Концепт материјалности - *conditio sine qua non* високе исказне моћи финансијских извештаја

Резиме

Концепт материјалности представља својеврсни филтер приликом одабира информација које треба исказати у финансијским извештајима. Реч је о томе да се на основу професионалног просуђивања утврђује значај текућих околности, као и трансакција и догађаја из пословања. Наведени концепт тангира све кључне аспекте припремања финансијских извештаја - признавање, мерење, приказивање и обелодањивање. Будући да се као примарни корисници финансијских извештаја јављају постојећи и потенцијални инвеститори и кредитори, концепт материјалности доприноси да се финансијски извештаји припреме тако да измире информационе потребе наведених билансних адресата. Према МРС 1 - Приказивање финансијских извештаја и МРС 8 - Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке, информација је материјално значајна уколико се њеним изостављањем, погрешним приказивањем или замагљивањем са разлогом може очекивати да ће се извршити утицај на садашње и будуће одлуке примарних корисника финансијских извештаја опште намене. Иако на први поглед делује да је реч о једноставном концепту, у пракси финансијског извештавања неретко се јављају бројне дилеме приликом одлучивања коју информацију треба приказати у финансијским извештајима.

Циљ рада је да укаже на улогу и значај материјалности, као и кључне изазове са којима се приликом тумачења и имплементације наведеног концепта састављачи финансијских извештаја могу суочити. Наиме, неадекватно разумевање и примена концепта материјалности резултираће не само конципирањем и

* Доцент, Пољопривредни факултет Универзитета у Београду
Примљено: 20.4.2019. Прихваћено: 30.4.2019.

применом неодговарајућих рачуноводствених политика, већ и приказом неоптималног - превеликог или недовољног обима финансијских информација. У наведеним околностима значајно се отежава разумевање приказаних информација, што последично доводи до информационе асиметрије и њених негативних последица. Ово, надаље, услед неадекватне исказне моћи финансијских извештаја, онемогућава ефикасну комуникацију са учесницима на финансијским тржиштима и истовремено омета оптималну алокацију ресурса.

Кључне речи: *материјалност, исказна моћ финансијских извештаја, рачуноводствене политике, професионално просуђивање, МСФИ.*

Увод

Материјалност представља концепт који се користи у финансијском извештавању и који, као и остали принципи уредног књиговодства и рачуноводствени концепти, обезбеђује смернице које састављачима финансијских извештаја пружају подршку приликом професионалног просуђивања. Кључна одлука коју у процесу финансијског извештавања треба донети јесте које догађаје, трансакције и информације треба приказати; као и шта је то што је корисницима финансијских извештаја значајно. Решавање наведене дилеме има далекосежне импликације, како на приказ економске реалности предузећа и ефективност одлучивања примарних и осталих корисника, тако и на благостање корисника финансијских информација, али и самог предузећа. Наиме, кроз признавање и мерење ефеката насталих економских промена, састављачи утичу на исказну моћ финансијских извештаја. Адекватно разумевање концепта материјалности треба да омогући приказивање свих информација које су релевантне за кориснике. Тиме се истовремено опредељује и информациони јаз, односно степен информационе асиметрије између менаџмента, који је одговоран за састављање финансијских извештаја с једне, и корисника, са друге стране. Отуда се може рећи да је у питању концепт чије разумевање и правилна примена су од значаја за рачуновође, ревизоре, али и кориснике финансијских извештаја.

Као примарни корисници финансијских извештаја, у складу са Концептуалним оквиром за финансијско извештавање, јављају се даваоци капитала - постојећи и потенцијални инвеститори и повериоци. За ефикасно функционисање тржишта капитала од посебног значаја је обезбеђење висококвалитетних финансијских извештаја. С обзиром на околност да у пракси преовладава тзв. получврста форма ефикасности тржишта капитала, извесно је да је одређени степен информационе асиметрије увек присутан на релацији: давалац капитала - предузеће. Кроз интерпретацију концепта материјалности састављачи између осталог опредељују обим финансијских информација које ће бити приказане. Неадекватно тумачење и разумевање наведеног концепта у том смислу може значајно да повећа степен информационе асиметрије. Тако, на пример, уколико састављачи финансијских извештаја примене праг материјалности који је нижи од оптималног, то ће резултирати приказивањем ефеката неких догађаја и трансакција који нису значајни, чиме ће се обим при-

казаних информација повећати. Тиме ће, поред постојеће комплексности финансијских извештаја, обелодањивање превеликог обима информација корисницима отежати сналажење у финансијским извештајима и разумевање приказаних информација. Са друге стране, примена високог прага материјалности може резултирати изостављањем информација о догађајима и трансакцијама које јесу материјалне, чиме се такође повећава степен информационе асиметрије. У оба претходно наведена случаја неадекватна исказна моћ финансијских извештаја резултираће погрешним одлукама корисника.

Важна последица неадекватног разумевања и примене концепта материјалности може бити и имплементација неодговарајућих рачуноводствених политика, што ће се одразити и на квалитет приказаних информација. Отуда је питање материјалности у финансијским извештајима кључно за све учеснике у ланцу финансијског извештавања.

У складу са претходно наведеним, циљ рада је да укаже на улогу и значај материјалности, као и кључне изазове са којима се приликом тумачења и имплементације наведеног концепта састављачи финансијских извештаја могу суочити. Рад је конципиран тако да се најпре указује на улогу и значај концепта материјалности, као и професионалног просуђивања рачуновођа при имплементацији наведеног концепта, затим се разматрају изазови који се том приликом могу јавити, као и кључне рачуноводствене политике које доприносе високој исказној моћи финансијских извештаја. Истраживање се заокружује разматрањем концепта материјалности из перспективе ревизије финансијских извештаја.

1. Улога и значај концепта материјалности у финансијском извештавању

Концепт материјалности представља рачуноводствену конвенцију која састављачима финансијских извештаја пружа могућност да, с једне стране, занемаре све тривијалне ставке, док са друге стране захтева да се све важне информације прикажу у финансијским извештајима. Материјалност представља релативну меру која захтева да се сви аспекти и околности детаљно размотре пре доношења одлуке о томе које финансијске информације треба обелоданити¹.

Концепт материјалности може се посматрати из најмање три перспективе: перспективе састављача финансијских извештаја, перспективе корисника финансијских информација и интегрисане перспективе која обухвата комбинацију претходне две и у чијем фокусу су истовремено састављач и корисник финансијских извештаја². Дефиниција материјалности садржана у МСФИ полази од перспективе састављача финансијских извештаја.

Према МРС 1 - *Приказивање финансијских извештаја* и МРС 8 - *Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке*, информација је материјално значајна уколико се са разлогом може очекивати да ће се њеним изостављањем, погрешним приказивањем или замагљивањем извршити

1) Bazley M., Hancock P., Berry A., & Jarvies R., (1999), *Contemporary accounting: A Conceptual Approach*, Nelson Thomson Learning, p. 199.

2) Ro, B., (1982), "An Analytical Approach to Accounting Materiality", *Journal of Business Finance & Accounting*, 9(3), p. 398.

утицај на садашње и будуће одлуке примарних корисника финансијских извештаја опште намене.

Материјалност се може посматрати из перспективе састављача финансијских извештаја, примењеног Концептуалног оквира за финансијско извештавање, МСФИ, али и ревизије финансијских извештаја. Будући да се у Концептуалном оквиру дефинишу циљеви финансијског извештавања, примарни корисници и њихове информационе потребе, као и квалитети који финансијске информације чине корисним, проистиче да је материјалност одређена управо наведеним факторима. С тим у вези, сматра се да је суштински битан елемент концепта материјалности разумевање информационих потреба корисника, односно препознавање информација које примарне групе корисника сматрају важним. Између појединих категорија корисника могу се јавити одређене разлике у вези са преферираним информацијама, те отуда оно што једна група примарних корисника сматра значајним не мора да буде важно за остале кориснике³.

Будући да оцена материјалности захтева процену да ли поједина информација може утицати на одлуке корисника, неопходно је разумевање типова корисника финансијских извештаја посматраног ентитета и врста одлука које доносе. Примарним корисницима финансијских извештаја неопходне су информације о ресурсима ентитета, захтевима над тим ресурсима, као и колико ефикасно и ефективно менаџмент ентитета извршава одговорност за поверене ресурсе. Информације садржане у финансијским извештајима корисне су за шири круг корисника, а не само за примарне кориснике. Постоје бројни стејкхолдери (потенцијални инвеститори, повериоци, запослени, добављачи, купци, регулатива и државне агенције, као и шира јавност) који такође информације о одређеном предузећу добијају првенствено из финансијских извештаја опште намене. Отуда МСФИ захтевају да финансијски извештаји на истинит и фер начин приказују финансијски положај, перформансе и новчане токове ентитета, уз додатно обелодањивање, када је неопходно.

Кључне одлуке које примарни корисници доносе на основу информација из финансијских извештаја и информације које могу бити релевантне за њихово одлучивање захтевају разматрање материјалности у контексту евалуације ефеката насталих услед изостављања или погрешног приказивања информација. Уобичајено се очекује да на основу финансијских извештаја корисници доносе одлуке о томе⁴:

- да ли купити, продати или држати инструменте капитала одређеног ентитета у инвестиционом портфолију (постојећи и потенцијални инвеститори). За наведене сврхе посебно су значајне информације о оствареним перформансама, конкурентној позицији предузећа и његовој перспективи;
- да ли одобрити зајам или раније одобрени зајам прогласити доспелим (постојећи и потенцијални кредитори и повериоци). Информације које су важне у овом случају су оне које омогућавају процену кредитне спо-

3) Deloitte, (2015), *Thinking Allowed Materiality*, p. 7.

4) European Securities and Market Authority, 2011, "Consideration of materiality in financial reporting", Consultation Paper, p. 8

способности, односно да ли предузеће може да сервисира дуг, степен финансијског левериџа, зарађивачки потенцијал предузећа. Ово, између осталог, захтева публикување информација о финансијској структури, трошковима, променама пословног модела и стратегијама предузећа, изложености пословном и финансијском ризику и осталог;

- сагласност пословања ентитета са законским прописима омогућава примарним корисницима да утврде потенцијал за будуће нето новчане приливе ентитета.

Из претходног проистиче да препознавање материјалних информација подразумева пре свега разумевање информационих потреба корисника финансијских извештаја, како би се оне ефикасно измириле. Ово даље значи да и у оквиру појединих категорија примарних корисника информационе потребе могу бити хетерогене. Тако, на пример, поједини акционари више се интересују за информације о корпоративном управљању у односу на остале. То је случај када се одлучивање односи на коришћење гласачких права, пре него одлуке о куповини/продаји хартија од вредности. Одређене информације, као што је зарада менаџмента, могу бити материјалне за гласаче, али не и за процену вредности ентитета. На пример, за поједине инвестиционе фондове који поседују учешће у капиталу одређене компаније у свом инвестиционом портфолију може бити важнија примена гласачких права од одлуке о куповини, продаји и држању акција. У наведеним околностима неопходно је да састављачи финансијских извештаја размотре да ли наведена ситуација захтева да се обелодани већи обим информација за поједине категорије примарних корисника⁵.

Истовремено, концепт материјалности налаже да трансакције и догађаји који немају значајан економски ефекат не треба приказивати у финансијским извештајима. У том смислу, материјалност представља имплицитну смерницу рачуновођама о томе шта треба обелоданити у финансијским извештајима, омогућавајући им истовремено да одлуче које информације нису важне. Као могуће смернице могуће је користити захтев за обезбеђењем равнотеже између трошкова креирања информација и њихове корисности, утицај информације на тачност финансијских извештаја у целини, као и релевантност посматране информације за кориснике⁶.

Концепт материјалности прожима целокупно подручје финансијског извештавања. Иако је сам концепт релативно једноставан за разумевање, одсуство одговарајућих смерница и прецизних критеријума за утврђивање материјалности чини примену осталих рачуноводствених принципа кроз призму материјалности веома деликатним питањем.

2. Професионално просуђивање као исходште за утврђивање материјалности финансијских информација

Професионално просуђивање је кључна вештина састављача финансијских извештаја у условима рачуноводственог режима заснованог на принципима, какав је тренутно случај са професионалном регулативом утемељеном

5) Deloitte, (2015), *Thinking Allowed: Materiality*, p. 7.

6) Ahmed Riahi-Belkaoui, (2004). *Accounting theory*, London, Thomson Learning, p. 227.

на МСФИ. Околност да је пословни амбијент изузетно разноврстан и комплексан доприноси да професионално просуђивање може бити веома изазовно, у смислу да не мора увек постојати само један тачан одговор, због тога што просуђивање подразумева субјективан став рачуновођа о одређеним питањима из домена финансијског извештавања. Просуђивање се може односити на примену рачуноводствених политика, као и на претпоставке и друге изворе за процену неизвесности⁷.

Као што је претходно истакнуто, централни део дефиниције материјалности указује на фокус на кориснике финансијских извештаја и потребу да састављачи процене која информација је важна за одлучивање корисника. Ово надаље претпоставља добро познавање и разумевање специфичности појединих категорија корисника, као и спектар одлука које они доносе на основу финансијских извештаја. Измирење информационих потреба претпоставља да се, између осталог, процени које интерне информације треба укључити у финансијске извештаје опште намене, тј. шта изоставити, шта укључити, и на који начин то приказати.

У изналагању одговора на претходна питања и дилеме, састављачи финансијских извештаја у значајном степену се морају ослонити на просуђивање. У том смислу, неопходно је разумети ко су примарни корисници финансијских извештаја посматраног предузећа и које врсте одлука на бази финансијских извештаја доносе, затим је важно идентификовати информације релевантне за одређене категорије корисника и одредити које од њих су довољно материјалне да се може оправдати њихово приказивање у финансијским извештајима. Такође, неопходно је одабране информације приказати на начин који подржава стицање детаљнијег увида и разумевање појединих сегмената пословања који за примарне кориснике имају највећи значај⁸.

Схватање материјалности може се разликовати између појединих чланова одбора директора, рачуновођа, ревизора и корисника финансијских извештаја, због тога што свако од њих има различите циљеве, мотиве и интересе. Приликом просуђивања да ли је одређена ставка материјална захтева се њено посматрање у контексту финансијских извештаја у целини. Тако, на пример, уколико плаћање на бази акција има незнатан удео у укупним трансакцијама и при том предузеће не обелодани неризичну стопу приноса која се користи за процену вредности наведених акција, то неће значајније утицати на одлуке инвеститора. Међутим, опасност наведеног приступа огледа се у томе што у екстремном случају може довести до значајног редуковања обима обелодањених информација и последично, отежати разумевање пословања предузећа. Отуда предузећа морају настојати да прикажу потпуну финансијску слику тј. економску реалност, а напомене у смислу садржине и начина приказивања у том процесу имају кључну улогу.

Један од кључних захтева за постизање високе исказне моћи финансијских извештаја јесте да просуђивање мора да буде непристрасно и разборито. Фокус приликом процене материјалности информација које треба приказати

7) ISAC (2016), *A Professional Judgement Framework for Financial Reporting Decision Making*, p. 1.

8) European Securities and Markets Authority (2011), *Consideration of materiality in financial reporting*, Consultation Paper, p. 5.

и додатно објаснити у напоменама мора да буде на реалним информационим потребама корисника и то корисника који већину или све своје информационе потребе измирују читањем финансијских извештаја опште намене. Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде није, приликом дефинисања материјалности, посматрао инсајдере у предузећу нити инвеститоре који имају атипичне информационе потребе или пак неразумне информационе захтеве. Информације које немају потенцијал да утичу на инвестиционе и кредитне одлуке вероватно нису материјалне. Другим речима, материјалност представља сегмент квалитета релевантности, будући да безначајне информације не могу утицати на одлуке корисника⁹.

Приликом припремања финансијских извештаја састављачи морају одлучити о томе који ниво агрегирања информација је адекватан, односно како да филтрирају и сажму информације. У Концептуалном оквиру наводи се да се изостављање или погрешно навођење ставке сматра материјалним уколико оно појединачно или колективно може утицати на економске одлуке корисника. Материјалност зависи од величине и природе изостале информације или погрешног навода, што представља предмет просуђивања у конкретним околностима. Величина и природа ставке или њихова комбинација могу бити одлучујући фактор¹⁰. Према MPC 1 - *Презентација финансијских извештаја*, свака (пар.29-31) материјално значајна група сличних ставки приказује се посебно у финансијским извештајима, као и ставке које имају различиту природу или функцију, уз претпоставку да су значајне. Ако ставка појединачно посматрано није материјална, она ће бити предмет агрегирања са осталим ставкама и као таква ће бити приказана у финансијским извештајима или напоменама. Одређене ставке, иако нису довољно материјалне да оправдају приказивање у финансијским извештајима, могу бити довољно материјалне да се захтева њихово укључивање у напомене¹¹.

Финансијска информација је материјална само уколико има информациону вредност за кориснике финансијских извештаја, односно уколико повећава исказну моћ финансијских извештаја. Уколико ставка није материјална, тада није важна ни њена величина. У условима неизвесности велики износ одређене ставке не посматра се нужно као материјалнији у односу на ставку нижег износа, будући да већи износ ставке не значи нужно већу исказну моћ. Отуда величина ставке сама по себи није довољна основа за процену материјалности. Такође, поједини аутори указују да материјалност није дихотоман односно "све или ништа" концепт. Другим речима, за различите величине ставки за које се очекује да ће се реализовати са одређеним степеном вероватноће постоје нивои материјалности. Претходно указује на то да није могуће дефинисати јединствени критеријум за утврђивање материјалности који се

9) European Securities and Markets Authority (2011), *Consideration of materiality in financial reporting*, Consultation Paper, p. 6.

10) IPSASB (2017), *The Application of the Concept Materiality to the Preparation of Financial Statements*, IFAC, p. 3.

11) Chaudhry, A., Fuller, C., Coetsee, D., Rands, E., Bakker, E., Vos, N., Varughese, S., Longmore, S., Mcllwaine, S., & Balasubramanian, T. (2015), *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 44.

може применити на све рачуноводствене информације¹². Материјалност по својој суштини је специфична за свако предузеће, кориснике и временски оквир и, коначно, заснива се на просуђивању¹³.

Идентификовање сета информација чије укључивање у финансијске извештаје треба размотрити подразумева да се пође од онога што је важно за ентитет и састављаче у посматраној години, укључујући и питања која имају утицај на индустрију којој ентитет припада, или јурисдикцију у којој ентитет послује. Такође, у одређеним случајевима постоје захтеви за обелодањивањем информација које нису материјалне, а морају се приказати како би се омогућило да финансијски извештаји у целини обезбеде веродостојан преглед перформанси и позиције пословања. Отуда тест о томе да ли укључити или изоставити одређену информацију, односно треба ли је посматрати у светлу осталих информација које су садржане у финансијским извештајима¹⁴.

Фокусирање на информације које су специфичне за пословање може помоћи да се филтрирају информације и редукује њихов обим. На пример, информације о примењеним рачуноводственим политикама треба да осветле како су наведене политике релевантне за ентитет и начин на који су примењене. При том пажњу треба посветити специфичностима ентитета и пословног процеса, а настојати да се избегну генерички описи захтева садржаних у појединим МСФИ, чиме ће се обезбедити да се обим напомена редукује, а кључне рачуноводствене политике постану видљивије.

Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standard Board - IASB) предузео је значајне напоре у правцу ефикасније комуникације са примарним корисницима финансијских извештаја, пре свега кроз иницијативу за примену новог начина груписања и приказивања информација. Један од кључних изазова у том процесу јесте и примена концепта материјалности приликом разматрања да ли постоји потреба за детаљнијим обелодањивањима и на који начин подмирити наведене захтеве¹⁵.

Поједини аутори сматрају да компаније настоје да прикажу само оно што је материјално тј. индикаторе перформанси који према уверењу менаџмента доприносе креирању вредности. Пожељно је изостављање нематеријалних информација, јер се тиме спречава замагљивање важних информација, али се такође сматра да је са циљем унапређења комуникације на релацији предузеће - примарни корисници потребно обелоданити детаљније информације о начину на који састављачи одређују које информације се сматрају материјалним.

12) Ro, B., (1982), "An Analytical Approach to Accounting Materiality", *Journal of Business Finance & Accounting*, 9(3), p.400.

13) Eccles, R., & Youmans, T. (2016), "Materiality and the Role of the Board", ICGN Yearbook, p. 10.

14) Deloitte, (2015), *Thinking Allowed: Materiality*, p. 10.

15) IFRS Foundation (2017), *Better Communication in Financial Reporting*, p. 27.

3. Рачуноводствене политике - кључна детерминанта исказне моћи финансијских извештаја

Ентитет треба да обелодани преглед значајних рачуноводствених политика, као и просуђивања која је менаџмент вршио у поступку припремања финансијских извештаја, а које имају значајније ефекте на износе приказане у финансијским извештајима. Рачуноводствене политике које су дефинисане МСФИ не примењују се када ефекат њихове примене није материјалан.

Може се поставити питање шта одређену рачуноводствену политику чини значајном. У покушају да одговори на наведено питање, особље IASB је сажело два приступа о томе да ли је концепт материјалности уопште могуће применити на рачуноводствене политике. Прво становиште оспорава значај наведених обелодањивања, полазећи од тога да рачуноводствене политике не утичу на одлуке корисника финансијских извештаја. Према другом мишљењу, информације о рачуноводственим политикама су значајне за кориснике када су повезане са материјалним информацијама, што је случај када укључују избор између више постојећих права опција или се захтева значајно просуђивање приликом дефинисања и имплементације рачуноводствене политике¹⁶.

Састављачи финансијских извештаја отуда треба пажљиво да размотре које информације треба обелоданити у складу са концептом материјалности, уз настојање да се обезбеде релевантне информације за примарне кориснике, које ће им омогућити да боље разумеју финансијске извештаје. Сматра се да разборита примена принципа материјалности може допринети да финансијски извештаји постану у већем степену усклађени и разумљиви и пруже фер увид у пословање предузећа. Постоје различити начини да се идентификују информације које су важне примарним корисницима¹⁷:

- саслушати примарне кориснике о томе шта им је важно;
- анализа финансијских извештаја;
- разматрање кључних питања на састанцима са инвеститорима и другим кључним стејкхолдерима;
- преглед локалних и међународног кодекса корпоративног управљања;
- анализа информација које су приказане у финансијским извештајима других ентитета у грани, тј. преглед извештаја конкуренције.

Обелодањивање кључних рачуноводствених политика треба да повећа свест корисника о осетљивости финансијских извештаја на избор метода, претпоставке и процене које се налазе у основи њиховог припремања. Кључним се сматрају рачуноводствене политике које у значајном степену осликавају финансијски положај и резултат ентитета, а истовремено захтевају субјективна и/или комплексна просуђивања. Оно што наведена питања чини посебно осетљивим јесте чињеница да је неопходно проценити ефекте инхерентно неизвесних питања. Како се број варијабли и претпоставки увећава, про-

16) Bellandi F., (2018) *Materiality in financial reporting: An Integrative Perspective*, Emerald Publishing Limited, Bingley, p. 116.

17) Deloitte, (2015), *Thinking Allowed: Materiality*, p. 8.

суђивања постају све комплекснија и мање објективна. Обелодањивања треба да обухвате информације неопходне за разумевање извршених процена, као и осетљивост финансијског положаја и резултата на процене¹⁸.

Обелодањивања о рачуноводственим политикама треба да се фокусирају на то како су политике специфичне за посматрани ентитет и на који начин су примењене. То ће, између осталог, бити постигнуто избегавањем пуког навођења генеричког текста појединих МСФИ у напоменама. Наиме, IASB је 2014. године унео амандман у МРС 1 - *Презентација финансијских извештаја* са циљем отклањања дилеме у вези са обимом обелодањивања у напоменама. У складу са наведеним изменама, није потребно вршити обелодањивање свих информација о одређеној позицији које су спецификоване на крају сваког МСФИ, односно уколико се одређена информација не сматра материјалном, исту не треба ни обелоданити.

Истраживања показују да велики број састављача прави грешку у вези са обелодањивањем и упркос претходној препоруци наставља да обелодањује нематеријалне информације у финансијским извештајима. Реч је о томе да састављачи финансијских извештаја перципирају да изостанак одређених информација има негативније консеквенце него када су оне приказане у финансијским извештајима. Проблематичност наведеног мишљења огледа се у томе да информације које нису материјалне могу да замагле приказане материјалне информације, умањујући при том корисност финансијских извештаја као целине.

Супротно, уколико у појединим МСФИ није спецификовано обелодањивање одређених информација за које састављачи финансијских извештаја процене да могу допринети бољем разумевању финансијске позиције и перформанси ентитета од стране корисника, оне треба да буду предмет добровољног обелодањивања.

Приликом разматрања које информације је потребно додатно објаснити, састављачи финансијских извештаја могу се руководити следећим смерницама¹⁹:

- Материјалност одређене класе трансакција и значај за природу пословања;
- Процене и просуђивања које су повезане са високим степеном неизвесности и тиме подложне изменама, а које значајно утичу на финансијску позицију и перформансе ентитета, као и њихову промену;
- Када у појединим МСФИ постоји могућност избора између више алтернатива или су неопходна значајна просуђивања приликом избора рачуноводствене политике;
- Када постоји потреба да менаџмент примени значајан ниво процене или просуђивања, приликом одабира и имплементације рачуноводствене политике.

18) Levine, S., Smith, M., (2011), "Critical Accounting Policy Disclosure", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 26(1), p, 43.

19) Ernst & Young (2017), *Applying IFRS: Enhancing communication effectiveness*, p. 31.

МРС 1 - Презентација финансијских извештаја наводи да рачуноводствене политике треба обелоданити уколико такве информације доприносе да корисници разумеју начин на који настале трансакције, други догађаји и околности утичу на приказане перформансе и финансијску позицију. За сваки тип ентитета у складу са природом пословања корисници могу очекивати специфичне рачуноводствене политике. Од посебног значаја су обелодањивања о рачуноводственим изборима у условима када постоји могућност одабира између више алтернативних рачуноводствених политика, када треба објаснити разлоге конкретног избора и описати потенцијалне алтернативе и њихове ефекте. Наиме, познато је да преко конкретног избора у условима постојања више алтернатива састављачи финансијских извештаја врше одређена сигнализовања.

Када је у питању нова рачуноводствена политика која се први пут појављује у портфолију рачуноводствених политика посматраног ентитета, иста може настати као резултат ревидирања постојећих или увођења нових рачуноводствених стандарда. Посебно је значајно њено обелодањивање у случајевима када ентитет имплементира одређену политику пре ефективног датума ступања на снагу конкретног стандарда. С тим у вези, неопходно је објаснити очекивани утицај новог стандарда и из њега изведене рачуноводствене политике на финансијске извештаје ентитета²⁰. Неоспорно, предмет обелодањивања треба свакако да буду и добровољне промене рачуноводствених политика, разлози и последичне промене на кључне финансијске показатеље пословања.

За усвојене рачуноводствене политике ентитет треба да објасни догађаје и трансакције на које се ове политике односе, рачуноводствене принципе и методе које су коришћене приликом њихове имплементације, као и квантитативан утицај одабране рачуноводствене политике на финансијске извештаје. Кључне рачуноводствене политике могу се односити на признавање прихода, трошкове реструктурирања, импаритетна отписивања ненаплативих потраживања и других позиција, билансирање залиха, обрачун трошкова амортизације за некретнине, постројења и опрему, као и нематеријалну имовину, третман гудвила и интерно генерисаних нематеријалних улагања, хец-рачуноводство, пореске обавезе, пензионе планове и друго²¹. Тако, на пример, корисници треба да знају које мерне основице су примењене за поједине делове имовине, процењени користан век употребе и стопу отписивања. Наведене информације ће омогућити стицање увида у извршене рачуноводствене изборе, начин на који менаџмент види будућност пословања, кључне ризике и неизвесности, чиме ће се истовремено омогућити поређење наведених информација са информацијама обелодањеним у извештајима других ентитета у грани.

Наведена обелодањивања могу пружити транспарентан увид у претпоставке коришћене за извођење процена, посебно када је реч о одмеравању фер вредности, настале промене претпоставки током периода, разлог промене и последичне ефекте тих промена, потенцијалне факторе који могу условити

20) Chaudhry, A., Fuller, C., Coetsee, D., Rands, E., Bakker, E., Vos, N., Varughese, S., Longmore, S., Mcllwaine, S., & Balasubramanian, T. (2015), *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 50.

21) Gibson, C., (2009), *Financial Reporting and Analysis: Using Financial Accounting Information*, South-Western Cengage Learning, Mason, p. 462.

промене процена у будућности и повезане последице на финансијске извештаје²². На основу наведених информација корисници финансијских извештаја биће у могућности да оцене квалитет и волатилност приказаних финансијских информација, као и ефекте промена на будуће финансијске перформансе.

Дискусија о материјалности у напоменама се генерално фокусира на то да ли и где су извршена обелодањивања. Додатни аспект је начин на који се обелодањују чињенице које је ентитет одлучио да учини јавно доступним. Управо начин на који се приказују информације може утицати на перцепцију корисника, у смислу промене или замагљивања њиховог значења. Политика дискреције у обелодањивању наведених информација нанеће већу штету него што би она била да обелодањивање није ни извршено. Отуда начин и квалитет обелодањивања информација о рачуноводственим политикама представља интегрални део концепта материјалности у финансијским извештајима²³.

У пракси финансијског извештавања приметно је да значајан број предузећа не врши адекватна обелодањивања о кључним рачуноводственим политикама. У Напоменама већине домицилних предузећа углавном је препи-сан текст појединих рачуноводствених стандарда, услед чега је релевантност наведених информација незнатна. Резултати истраживања²⁴ узрока неадекватне садржине Напомена о овим важним питањима указују на два могућа фактора: прво, састављачи финансијских извештаја не успевају да препознају кључне рачуноводствене политике и тиме пруже додатне информације о њима, и друго, не постоји воља да се одговарајуће информације о наведеним питањима презентују примарним корисницима.

4. Изазови имплементације концепта материјалности у финансијском извештавању

Материјалност је концепт који је већ годинама уназад предмет дебата у научним и стручним круговима рачуновођа. Упркос томе, још увек не постоји универзални стандард на основу којег би се могао извести закључак о томе да ли одређену финансијску информацију треба обелоданити. Отуда, поједини аутори утврђивање материјалности пореде са "црном кутијом", због тога што не постоји јасна граница након које финансијска информација постаје материјална. Из наведених разлога утврђивање материјалности нужно се заснива на професионалном просуђивању састављача финансијских извештаја. За професију попут рачуноводствене, за коју је објективност кардинална, материјалност као концепт оптерећен субјективношћу представља својеврсну "Ахилову пету"²⁵. Ово даље указује на то да одлука о томе да ли је нешто материјално може значајно одступати за веома сличан, чак и исти сет чињеница. У теорији и пракси финансијског извештавања било је више покушаја да се

22) Graham, L., Carmichael, D.R., (2012), *Accountants' Handbook - Volume One: Financial Accounting and General Topics*, John Wiley & Sons, New Jersey, p. 40.

23) Bellandi F., (2018) *Materiality in financial reporting: An Integrative Perspective*, оп. цит, p. 168.

24) Hughes, S., Sander, J., & Snyder, J., "Critical accounting policy and estimate disclosure: Company response to the evolving SEC guidance", *Research in Accounting Regulation*, pp. 19-33.

25) Bernstein, L., "The Concept of Materiality", *The Accounting Review*, Vol. 42 (1), p. 90.

утврде одређени критеријуми који би састављачима помогли у утврђивању материјалности финансијских информација.

Амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (Financial Accounting Standard Board - FASB) у оквиру *Discussion Memorandum on materiality* предлаже два критеријума. Први критеријум полази од поређења износа посматране ставке у односу на другу релевантну ставку. Тако, на пример, ако је износ текућег или потенцијалног ефекта неке ставке једнак или већи од 10% у односу на релевантан износ друге изабране ставке из финансијског извештаја, ставку треба сматрати значајном. Уколико, међутим, висина материјалност зависи од околности²⁶. Наведени приступ представља саставни део напора усмереног ка успостављању одређеног степена униформности при утврђивању материјалности. Као аргумент за наведени приступ наводи се околност да униформност доприноси постизању веће упоредивости и контроли квалитета извршеног просуђивања од стране ревизора. Додатно, шире позната и прихваћена гранична зона за утврђивање материјалности професију и кориснике упознаје са познатим и експлицитно утврђеним нормама. Рачуновође је могу користити као смернице и постићи већи степен конзистентности у пракси²⁷.

Други критеријум који је означен као *критеријум променљивости* врши евалуацију утицаја посматране ставке на тренд или промене одређене рачуноводствене категорије између обрачунских периода. Раппорт (Rapport) подржава наведени приступ и указује на то да се критеријум материјалности може утврдити у условима када су познати просечни износи, трендови и рачио показатељи који изражавају значајне аналитичке релације у смислу рачуноводствених информација. Приликом процене материјалности рачуновође морају гледати уназад, како би утврдиле повезаност са информацијама из претходних периода, али такође морају гледати и унапред (будућност) како би процениле вероватноћу и кумулативне ефекте. Отуда, није све предмет квантификовања; одређени критеријуми односе се на квалитативно просуђивање, због чега је неопходно сагледати и следеће²⁸:

- факторе који утичу на утврђивање нето добитка;
- неубичајене једнократне ставке;
- захтеве регулативе;
- специфичне догађаје и околности;
- трансакције са повезаним странама, као и
- компензације кључног особља.

Европски регулатор за хартије од вредности и тржишта (*European Securities and Market Authority*) указује на то да је материјалност специфична за сваки ентитет, те је неопходно вршити просуђивање материјалности у контексту финансијских извештаја ентитета као целине. Из наведених разлога МСФИ не могу дефинисати униформни квантитативни праг материјалности. Претходни став је у складу са чињеницом да униформност у финансијском извештава-

26) Ahmed Riahi-Belkaoui, (2004), *Accounting theory*, оп. цит. p. 228.

27) Bernstein, L., "The Concept of Materiality", *The Accounting Review*, Vol. 42 (1), p. 92.

28) Ahmed Riahi-Belkaoui, (2004), *Accounting theory*, оп. цит. p. 228.

њу, у смислу једнообразних решења за сва питања, није прихватљива, будући да свако предузеће представља специфичан скуп циљева, ресурса, трансакција, ризика и неизвесности, те избор одговарајућих метода како би се на најбољи начин приказала економска реалност захтева просуђивање рачуновођа. Отуда је неопходно посматрати шири контекст, специфичности извештајног ентитета, као и његово непосредно и шире окружење.

Примери трансакција и ефеката који су нарочито осетљиви када се врши процена материјалности, због чега је неопходно применити нижи праг за утврђивање материјалности, обухватају²⁹:

- кршење правних / регулаторних захтева;
- грешке које резултирају променом тренда, на пример губици се преиначују у добитке и обрнуто;
- грешке које утичу на рацио или друге показатеље који се користе приликом евалуације - на пример, сагласност са клаузулом о степену задужености, промене показатеља солвентности и друго.

Додатно, ставке које нису материјалне у једном извештајном периоду могу постати материјалне касније, са променом околности и обрнуто. Истраживања показују да предузећа одлуке о материјалности одређене ставке најчешће доносе посматрајући њен утицај на нето добитак. То је прва ставка која је осетљива и истовремено представља прелиминарни тест материјалности. Остали фактори такође су предмет разматрања, али импликације на нето добитак имају примарни значај³⁰.

Процена материјалности захтева разматрање врсте (типа) информације и износа који су укључени - квалитативни и квантитативни фактори. Квалитативне детерминанте су повезане са специфичностима или природом питања које је предмет разматрања. На пример, за утврђивање материјалности потраживања неопходно је узети у обзир врсту потраживања, услове, карактер уговорних односа, хартије од вредности дате као залог, валуту у којој су потраживања исказана и друго. Приликом оцене материјалности неопходно је размотрити и квалитативне факторе који су специфични не само за посматрани ентитет (трансакције са повезаним странама, неуобичајене трансакције, трансакције које доводе до неочекиваних промена или одступања од тренда), него и специфичности ширег окружења (промене у грани и привреди у којој предузеће послује).

Квантитативни фактори као детерминанта материјалности односе се на утврђивање да ли је информација материјална кроз посматрање утицаја одређеног догађаја, трансакције или услова на финансијску позицију, перформансе и новчане токове ентитета. При том, неопходно је размотрити не само величину утицаја који је приказан у финансијским извештајима, већ и ставке које нису приказане, а које могу имати утицај на перцепцију примарних корисника (на пример, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина). Састављачи финансијских извештаја на основу квантитативних фактора

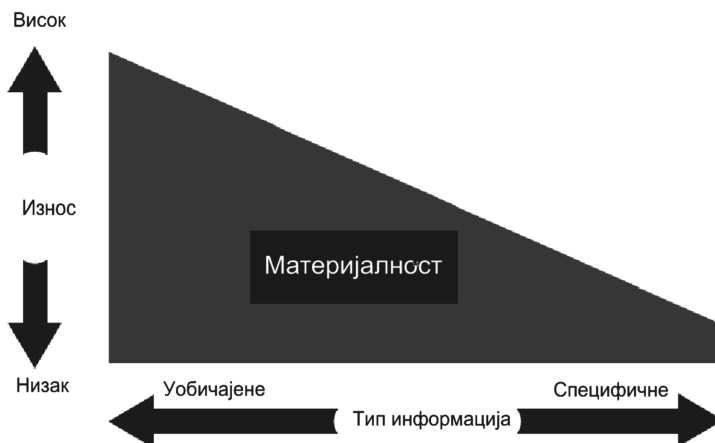
29) European Securities and Market Authority, 2011, "Consideration of materiality in financial reporting", Consultation Paper, p.10.

30) Newton, L., "The Risk Factor in Materiality Decisions", *The Accounting Review*, Vol. LII, No. 1, p. 106.

могу извести закључак о томе да ли је посматрана информација материјална. Међутим, није могуће ослонити се искључиво на квантитативне факторе када је реч о доношењу одлуке да одређена информација није материјална. Иако квантитативни праг доприноси процени материјалности, материјалност не би требало утврђивати искључиво на основу висине одређене ставке тј. њеним поређењем са укупном сумом активе, износом сопственог капитала, приходима, расходима, профитом. Напротив, у наведеном процесу неопходно је извршити додатно тестирање кроз призму квалитативних фактора³¹.

Природа активности или специфичност посматране ставке треба да обавести састављаче о томе да ли треба одредити висок или низак праг, у смислу износа који се укључује у финансијске извештаје. Информације о појединим уобичајеним активностима биће мање интересантне примарним корисницима. Из наведеног разлога у великим компанијама се понекад може учити висок монетарни праг материјалности када се врши процена ставки повезаних са регуларним пословним активностима. Са друге стране, примарни корисници ће вероватно у већој мери бити заинтересовани да сазнају информације о зарадама кључног персонала, износе једнократних трансакција и мање уобичајена питања, чак и када су износи релативно ниски. Наведено потврђује да квантитативни праг није могуће фиксирати, већ он подлеже варијацијама, у зависности од квалитативних фактора. Постојање квалитативних фактора снижава праг за квантитативне износе, односно што је значај квалитативног фактора већи, то ће квантитативни праг бити нижи. Може се закључити да ће у екстремном случају квантитативни праг бити једнак нули, односно неће се ни разматрати висина ставке, у околностима када се са разлогом очекује да ће информација о одређеном питању утицати на одлуке примарних корисника (погледати Сliku бр. 1).

Слика бр. 1 - Праг материјалности

Извор: Deloitte (2013), *Thinking Allowed: Materiality*, p. 12.

31) IFRS Foundation (2017), IFRS Practice Statement 2 - *Making Materiality Judgement*, p. 17-18.

Тако, на пример, МРС 1 - *Приказивање финансијских извештаја* наводи околности које треба засебно обелоданити: у питању су ставке прихода и расхода, укидање отписа залиха или некретнина, постројења и опреме, ефекти реструктурирања, трансакције продаје некретнина, постројења и опреме или залиха, дисконтинуиране операције (прекид пословања), трансакције повезане са текућим судским процесима, укидање резервисања. Такође, материјалност одређеног питања може постати “врућа” тема, попут изложености одређеног привредног сектора или целокупне економије. Тада је важно обелоданити да ли је ентитет изложен одређеним ризицима. Такође, у појединим јурисдикцијама законским прописима се захтева обелодањивање, на пример инвестиционих активности у забрањене делатности или јурисдикције, кршења законских прописа од стране ентитета и слично.

Са циљем пружања подршке састављачима финансијских извештаја у процесу утврђивања материјалности, IASB је током 2017. године издао смернице које обухватају следећа четири корака³²:

1. Идентификовање информација које имају потенцијал да буду материјалне. Неопходно је најпре размотрити информационе потребе примарних корисника, као и захтеве садржане у појединим МСФИ који се могу применити на посматране трансакције, догађаје и околности;
2. Оцена да ли је информација која има потенцијал заиста материјална, односно да ли се може очекивати да ће одређена информација имати утицај на одлуке примарних корисника. Ова фаза заснива се на разматрању квантитативних и квалитативних фактора, као и њихове комбинације, у контексту специфичних околности;
3. Организовање информација у прелиминарне финансијске извештаје тако да се обезбеди јасан и концизан преглед. Ово подразумева нагласак на материјалним питањима, опису трансакција, догађаја и околности на што једноставнији и директан начин, указивање на повезаност појединих информација, приказ информација у формату који одговара њиховој природи. Циљ је да се омогући упоредивост у највећем могућем степену, уз настојање да се избегне дуплирање информација и осигура да нематеријалне информације не замагле оно што је важно;
4. Преглед прелиминарних финансијских извештаја, како би се утврдило да ли су све материјалне информације идентификоване, а материјалност разматрана из шире перспективе. Посебно је важна провера да ли су информације посматране појединачно и у контексту осталих информација заиста материјалне. У завршном кораку неопходно је извештаје допунити одређеним информацијама или пак изоставити информације које се тренутно сматрају нематеријалним. Такође, неопходно је извршити агрегирање, односно рашчлањавање (детаљнији приказ материјалних информација) или преуређивање информација.

Уколико постоје одређене дилеме, састављачима се препоручује да поново прођу кроз све наведене фазе, како би се обезбедила висока исказна моћ, односно фер приказ финансијске позиције, перформанси и новчаних токова ентитета.

32) IFRS Foundation (2017), IFRS Practice Statement 2 - *Making Materiality Judgement*, p. 14.

5. Концепт материјалности из перспективе ревизије финансијских извештаја

Своје мишљење о квалитету финансијских извештаја ревизор заснива на концепту материјалности и ревизорском ризику. Постоји значајна разлика између материјалности у ревизији (као основе за планирање ревизоровог рада) и материјалности у финансијском извештавању (праг за корекције услед изостављања или погрешног навођења). Циљ утврђивања материјалности у ревизији јесте дефинисање оквира обима посла који ревизор треба да посвети откривању да ли у финансијским извештајима постоје материјално значајни погрешни износи, односно прецизније утврђивање природе и временског распореда процедура које треба спровести. Процена материјалности, осим у наведеним, користи се и током фазе извођења мишљења ревизора о квалитету финансијских извештаја. Рачуноводствена материјалност са друге стране пружа могућност ревизору да одлучи како да поступи са познатим и пројектованим грешкама када их открије³³.

Приликом планирања ревизије, ревизор врши процену материјалности на³⁴:

- нивоу финансијских извештаја, будући да се оцењује квалитет финансијских извештаја у целини (реч је о глобалној материјалности);
- нивоу салда рачуна, кроз проверу појединачних салда изводи се општи закључак о квалитету финансијских извештаја у целини.

Примарни циљ дефинисања прелиминарне материјалности приликом планирања ревизије јесте да се идентификују перформансе материјалности, како би ревизор дефинисао процедуре које треба спровести и прецизирао праг за кумулативне грешке. С тим у вези, неопходно је да ревизор изабере адекватан бенчмаркинг, утврди ниво односно проценат у односу на изабрани бенчмаркинг који ће послужити као праг материјалности и да образложи избор. На избор бенчмаркинга утичу фактори попут: специфичности ентитета и његовог окружења, променљивост одређене позиције, као и чињеница да ли се корисници посебно фокусирају на поједине ставке у финансијским извештајима. Приликом квантификовања (израчунавања) материјалности ревизори се служе следећим мерама: добитак пре пореза 5%, приходи од продаје 0,5%, затим 0,3-0,5% од укупне активе, односно износ који је већи од 1% сопственог капитала. Поред наведених, ревизор са циљем откривања материјално значајних питања врши поређење одређених позиција са њиховим износима из претходних обрачунских периода. У току извођења ревизије могуће је да ревизор открије нове околности које захтевају да се ревидира првобитно утврђени праг материјалности³⁵.

Међутим, материјалност се не може посматрати као пуко обрачунавање процентуалног износа од неке ставке, већ као што је претходно истакнуто, примарни фокус мора бити на просуђивању шта све може утицати на одлуке корисника. У бројним случајевима релативно ниски износи могу се сматрати

33) Jaskoby, J., & Levy, H. (2016). "The Materiality Mystery", *The CPA Journal*, July 2016, p. 14-5.

34) Милојевић, Д., (2006), *Ревизија финансијских извештаја*, ФТБ Београд, стр. 146.

35) ICAEW (2017), *Materiality in the audit of financial statements*, ICAEW, London, p. 5.

материјалним (уколико се мења предзнак периодичног резултата, утиче на показатеље солвентности и друго). Квалитативни фактори које ревизор користи за оцену материјалности обухватају следеће: вероватноћу постојања поступака креативног рачуноводства, постојање ограничавајућих клаузула од стране кредитора, могућност утицаја на цене акција, потенцијалне пословне комбинације, предстојећа јавна понуда акција, неефикасан систем интерне контроле, непостојање одбора за ревизију у ентитету и слично³⁶.

Будући да је наведена анализа веома комплексна, са циљем подршке ревизорима у напорима препознавања материјалних питања, дефинисане су четири перспективе материјалности³⁷:

- нетачна тврдња, односно грешка у финансијским извештајима (исказан је погрешан износ или на погрешној позицији);
- недостаци интерне контроле (ИК) условљени превидима у дизајнирању или функционисању ИК;
- значајно одступање прошлих рачуноводствених процена у односу на напредно остварени износ;
- манипулације у финансијским извештајима, усмерене на исказивање (не)повољније слике о финансијској позицији и резултатима пословања.

Свака од наведених перспектива одликује се специфичним квантитативним прагом материјалности. Ревизори морају разумети све наведене перспективе материјалности како би били у могућности да процене ефекте откривених кључних одступања на квалитет финансијских извештаја.

Посебно је важно да се процене фактори који се налазе у основи погрешног приказивања, односно да ли с тим у вези постоје скривени мотиви и интенције. Неки од мотива могу бити настојање да се цене акција одрже на високом нивоу, тј. да се спречи њихов пад, повећа исказани резултат, потцени вредност имовине или обавеза, оствари корист за менаџмент и слично. Други важан аспект који ревизори морају утврдити у вези са насталим материјалним грешкама јесте њихов утицај на перцепцију и просуђивање корисника финансијских извештаја и повезане последице. Подсећања ради, ревизорски ризик односи се на ризик да ревизор неће изразити одговарајуће мишљење о квалитету финансијских извештаја, тј. да ће изразити неусловно мишљење у околностима у којима финансијски извештаји садрже материјално значајне погрешне износе. У датом контексту адекватна оцена материјалности од стране ревизора представља важан фактор очувања поверења јавности у ревизорску професију и читав процес финансијског извештавања.

Закључак

Концепт материјалности у финансијском извештавању кључан је за састављаче финансијских извештаја, ревизоре и примарне кориснике. Финансијска информација је материјална само уколико повећава исказну моћ финансијских извештаја, односно има информациону вредност за кориснике фи-

36) Razaee, Z., Riley, R., (2010), *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, p. 247.

37) Worhies, J., B., (2005), "The New Importance of Materiality", *Journal of Accountancy*, May 2005, p. 54,

нансијских извештаја у процесу одлучивања. Материјалност информација треба утврдити тако да се обезбеди да финансијски извештаји не приказују безначајне информације које могу замаглити важне информације за примарне кориснике. Околност да не постоји посебан стандард који дефинише материјалност финансијских информација условила је да поједини аутори утврђивање материјалности пореде са “црном кутијом”, додајући призвук мистерије самом процесу. Наиме, за различите износе појединих ставки за које се очекује да ће се реализовати са одређеним степеном вероватноће постоје одређени нивои материјалности. Додатно, професионално просуђивање претпоставља да рачуновођа има субјективан став о одређеним питањима.

Претходно наведено потврђује да није могуће дефинисати јединствени критеријум за утврђивање материјалности, који се може применити на све рачуноводствене информације. Осим тога, ставке које нису материјалне у једном извештајном периоду могу постати материјалне касније, са променом околности и обрнуто. Тиме се отвара питање објективности финансијских извештаја, будући да се оцена материјалности може разликовати од састављача до састављача финансијских извештаја, али и других професионалаца попут ревизора.

Материјалност финансијских информација је неопходно одредити на бази разматрања бројних фактора, како квантитативних тако и квалитативних, као и њихове комбинације. Информације о кључним рачуноводственим политикама, као и претпоставкама коришћеним за извођење закључака о материјалности одређених информација, обелодањене у Напоменама уз финансијске извештаје, значајно умањују степен информационе асиметрије, повећавајући свест корисника о сензибилности финансијских извештаја на методе, претпоставке и процене које се налазе у основи њиховог припремања.

Постоји значајна разлика између материјалности у ревизији (као основе за планирање ревизоровог рада) и материјалности у финансијском извештавању (праг за корекције услед изостављања или погрешног навођења). Задатак ревизора, између осталог, је да утврди узрок постојања материјално значајних погрешних износа у финансијским извештајима. Разборита примена материјалности треба да допринесе да финансијски извештаји постану у већем степену усклађени и разумљиви и пруже фер увид у пословање предузећа, чиме ће се омогућити измирење информационих потреба примарних корисника финансијских извештаја.

Литература

1. Ahmed Riahi-Belkaoui, (2004). *Accounting theory*, Thomson Learning, London
2. Bazley M., Hancock P., Berry A., & Jarvies R., (1999). *Contemporary accounting: A Conceptual Approach*, Nelson Thomson Learning
3. Bellandi F., (2018) *Materiality in financial reporting: An Integrative Perspective*, Emerald Publishing Limited, Bingley
4. Bernstein, L., (1967), “The Concept of Materiality”, *The Accounting Review*, Vol. 42 (1), pp. 86-95.

5. Chaudhry, A., Fuller, C., Coetsee, D., Rands, E., Bakker, E., Vos, N., Varughese, S.-Longmore, S., Mcllwaine, S., & Balasubramanian, T. (2015), *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley & Sons, New Jersey
6. Gibson, C., (2009), *Financial Reporting and Analysis: Using Financial Accounting Information*, South-Western Cengage Learning, Mason
7. Deloitte, (2015), *Thinking Allowed Materiality*, Deloitte LLP/
8. Eccles, R., & Youmans, T. (2016), *Materiality and the Role of the Board*, ICGN Yearbook
9. Ernst & Young (2017), *Applying IFRS: Enhancing communication effectiveness*
10. European Securities and Market Authority, 2011, *Consideration of materiality in financial reporting*, Consultation Paper
11. Graham, L., Carmichael, D.R., (2012), *Accountants' Handbook - Volume One: Financial Accounting and General Topics*, John Wiley & Sons, New Jersey
12. Hughes, S., Sander, J., & Snyder, J., "Critical accounting policy and estimate disclosure: Company response to the evolving SEC guidance", *Research in Accounting Regulation*, pp. 19-33.
13. IFRS Foundation (2017-a), *Better Communication in Financial Reporting*
14. IFRS Foundation (2017-b), IFRS Practice Statement 2 - *Making Materiality Judgement*
15. PSASB (2017), *The Application of the Concept Materiality to the Preparation of Financial Statements*, IFAC
16. ISAC (2016), *A Professional Judgment Framework for Financial Reporting Decision Making*
17. Jackoby, J., & Levy, H. (2016), "The Materiality Mystery", *The CPA Journal*, July 2016, pp. 14-18.
18. Levine, S., Smith, M., (2011), "Critical Accounting Policy Disclosure", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 26(1), pp.39-75.
19. Милојевић, Д., (2006), *Ревизија финансијских извештаја*, ФТБ Београд
20. Newton, L., "The Risk Factor in Materiality Decisions", *The Accounting Review*, Vol. LII, No. 1, pp. 97-107.
21. Razaee, Z., Riley, R., (2010), *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection*, John Wiley & Sons, New Jersey
22. Ro, B., (1982), "An Analytical Approach to Accounting Materiality", *Journal of Business Finance & Accounting*, 9(3), pp. 397-412.
23. Worhies, J., B., (2005), "The New Importance of Materiality", *Journal of Accountancy*, May 2005, pp. 53-59.

Финансијско извештавање у функцији пословања и управљања ризицима

УДК 657.635
658.14/.17
Прегледни рад

проф. др Горанка
КНЕЖЕВИЋ*
проф. др Владан
ПАВЛОВИЋ**

Интегрисано извештавање у функцији смањења информационе асиметрије

Резиме

Несумњиво је да се обелодањивањем нефинансијских информација смањује информациона асиметрија. Мера у којој ће информациона асиметрија бити умањена условљена је истинитошћу, релевантношћу и правовременошћу обелодањених информација, као и квалитетом њиховог презентовања. Концепт интегрисаног извештавања развијен је са намером да се у једном извештају, на холистички начин, обелодане свеукупне перформансе релевантне за све субјекте заинтересоване за пословање компаније. Од првобитног концепта се, међутим, брзо одустало, а фокус интегрисаног извештавања премештен је на инвеститоре. Преиспитивање капацитета умањења информационе асиметрије није мимоишло ни овај нови концепт извештавања. У раду је показано да интегрисано извештавање може допринети умањењу информационе асиметрије и имати позитиван ефекат на компаније које су усвојиле овај концепт извештавања, али да ни овај концепт, као што није ни ниједан други до сада, неће решити све проблеме везане за корпоративно извештавање, нити ће нужно имати за последицу смањење информационе асиметрије.

Кључне речи: интегрисано извештавање, нефинансијске информације, финансијске информације, информациона асиметрија.

*) Универзитет "Сингидунум", Београд, Србија; gknezevic@singidunum.ac.rs

**) Универзитет у Приштини са привременим седиштем у К. Митровици, Економски факултет, К. Митровица, Србија; vladan.pavlovic@pr.ac.rs

Примљено: 23.4.2019. Прихваћено: 14.5.2019.

Увод

Комплексност пословног амбијента довела је до растућих захтева стејкхолдера у односу на компаније, који се односе на обелодањивање информација о финансијским перформансама, управљању, корпоративном управљању и одрживом развоју корпорације, а интегрисано извештавање се појавило као један од одговора на поменуте захтеве (Garcia-Sanchez, Rodriguez-Ariza, Frias-Aceituno, 2013, стр. 828).

Зачетак идеје интегрисаног извештавања везује се за 1994. годину, када је у Јужноафричкој Републици објављен први *King*-ов Кодекс о корпоративном управљању, познатији под називом „King I“ (назван по судији Врховног суда, Мервину Кингу). Само интегрисано одрживо извештавање садржано је као концепт у ревидираном кодексу, названом „King II“, објављеном 2002. године (према: Dumay и др., 2016, стр. 167). Овај нови извештај имао је темеље у Глобалној иницијативи за извештавање (GRI). Иницијатива оснивања Међународног одбора за интегрисано извештавање (IIRC) потекла је са састанка у Великој Британији, 2009. године, којем су присуствовали Сир *Michael Peat* из пројекта Рачуноводства за одрживост (A4S) из канцеларије Принца од Велса, *Paul Druckman* из Глобалне иницијативе за извештавање (GRI) и *Mervin King*, док је Међународни одбор за интегрисано извештавање основан наредне године (према: Dumay, Bernardi, Guthrie, Demartini, 2016, стр. 167).

Њ.К.В. Чарлс Филип Артур Џорџ, принц од Велса (*Charles Philip Arthur George*), који се уз Глобалну иницијативу за извештавање (GRI), сматра иницијатором успостављања Међународног одбора за интегрисано извештавање, одржао је говор приликом успостављања овог тела (децембра 2009), у коме је представио „нови систем извештавања двадесет првог века на коме ће бити заснован „нови, одржив, глобални економски модел“ (према: Flower, 2015). Сам Међународни одбор за интегрисано извештавање формално је успостављен августа 2010. године, са намером да помогне у развоју извештаја који би садржао свеобухватне и разумљиве информације о укупним перформансама, дакле проспективним и ретроспективним, са циљем задовољавања информационих потреба стејкхолдера, што ће рећи, свих субјеката заинтересованих за пословање компаније. Идеја коју је промовисао принц Чарлс била је да се финансијске, управљачке, друштвене и еколошке информације објаве у једном извештају, а да поменути извештај буде у функцији свих субјеката заинтересованих за пословање компаније (стејкхолдере). Током 2011. године, Међународни одбор за интегрисано извештавање објављује Оквир за интегрисано извештавање, који је у значајној мери одступао од идеје интегрисаног извештавања какву је промовисао принц Чарлс.

Међународни одбор за интегрисано извештавање (IIRC) дефинисао је, у свом првом документу за дискусију, интегрисано извештавање на следећи начин (IIRC, 2011: 6-7): „Интегрисано извештавање обједињује материјалне информације о стратегији, управљању, перформансама и перспективама неке организације на начин који одражава комерцијални, друштвени и еколошки контекст у оквиру кога делује.“ Интегрисани извештај „пружа јасну и концизну представу о томе како се организацијом управљања и како се ствара и одржава вредност.“ Интегрисани извештај представља сажето саопштење о томе како стратегија, управљање, перформансе и перспективе организације,

у контексту спољног окружења, доводе до стварања вредности у кратком, средњем и дугом року. Дакле, концепт интегрисаног извештавања заснован је на концепту доброг корпоративног управљања, односно како IIRC наводи, "добро корпоративно управљање је добар бизнис".

Како исправно запажају Milne и Grai (2013, стр. 20), а накнадно подупиरे ваљаном аргументацијом и Flower (2015), "Оквир Међународног одбора за интегрисано извештавање искључиво је фокусиран на инвеститоре, те практично нема ништа, а свакако ништа битно, да каже о одговорности или одрживости".

Током 2013 године, Међународни одбор за интегрисано извештавање донео је оквир, који је на снази до дана данашњег. И актуелни Оквир за интегрисано извештавање, попут претходног, има у фокусу инвеститоре, тако да се све критике усмерене на Оквир из 2011. године односе и на актуелни Оквир за интегрисано извештавање. У Оквиру за интегрисано извештавање наводи се, као кључни циљ, да треба да се омогући једна концизна, прецизна, холистичка слика вредности и перформанси компаније кроз обелодањивање финансијских, људских, интелектуалних, и информација о заштити животне средине на краткорочном, средњорочном и дугорочном хоризонту креирања вредности (IIRC, 2013).

Оквир за интегрисано извештавање Међународног одбора за интегрисано извештавање заснива се на ширем концепту интеграције (Pistoni, Songini, 2015; Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2019, стр. 490):

- перформансе компаније се тумаче као резултат комбиноване употребе различитих облика капитала које пружају различити стејкхолдери. У питању су: финансијски, људски, технички, интелектуални, друштвени и еколошки капитал;
- оквир IIRC захтева да се експлицитно утврди однос између стратегије компаније и остварених перформанси;
- интеграција се такође остварује кроз организационе процесе и процедуре;
- IIRC оквир промовише интегрисано размишљање и уску сарадњу међу функцијама, како би се дугорочно побољшало стварање вредности компаније;
- створена вредност није само резултат интерних активности фирме, већ и квалитета односа са различитим стејкхолдерима (заинтересованим странама).

Будући да је концепт интегрисаног извештавања фокусиран на инвеститоре, може се закључити да је кључни циљ Оквира за интегрисано извештавање умањење информационе асиметрије између менаџмента и инвеститора, чиме интегрисано извештавање постаје средство за умањење агенцијског проблема.

1. Теоријске основе испитивања релевантности финансијских и нефинансијских информација са циљем смањења информационе асиметрије и економских консеквенци доносиоца одлука

Концепт информационе асиметрије и негативне селекције, која се најчешће повезује са агенцијском теоријом фирме, већ дуже је у фокусу истраживача. Информациона асиметрија постоји када једна страна, у овом случају агент, односно менаџер, располаже већим обимом информација и/или квали-

тетнијим информацијама у односу на власника капитала, односно принципа, што му омогућава да делује у сопствену корист руководећи се личним интересом, а на штету интереса принципала. Агенцијска теорија овај проблем решава постојањем система награђивања у којем ће интереси агента бити усаглашени са интересима принципала, како би свака страна у овом процесу остварила максималну сатисфакцију. Постоји неколико интерпретација информационе асиметрије. Akerlof (1970) је овај израз користио да опише неједнак ниво информисаности између купаца и продаваца робе, док се данас овај израз најчешће користи у контексту финансијских тржишта, у смислу располагања информацијама о вредности компаније којима не располажу остали субјекти (видети: Nealy, Palepu, 2001). У земљама са развијеним финансијским тржиштима информациона асиметрија се користи и у контексту менаџера и власника капитала (инвеститора), банке и клијента, инвестиционих фондова и менаџера, и др.

Информациона асиметрија се одражава негативно на цену капитала, односно на принос који рационални инвеститор захтева за улагање у акције конкретне компаније где перципира висок ризик од информационе асиметрије. Трошкове капитала, у теорији корпоративних финансија, чине сума неризичне стопе приноса на капитал и премије за ризик. Моделом CAPM (Capital Asset Pricing Model) мери се однос између системског ризика и стопе приноса на хартије од вредности. Основни принцип овог модела је да хартије од вредности са истим системским ризиком треба да имају исту очекивану стопу приноса (Павловић, Муминовић, 2005, стр. 129). Истраживања показују да повећање квалитета и обима информација које се обелодањују како у извештајима тако и у напоменама уз финансијске извештаје, позитивно утичу на цену капитала (*equity cost of capital*). Наиме, додатна обелодањивања у напоменама, која су настала као производ примене професионалних оквира у земљама са развијеним финансијским тржиштима (МСФИ вс. US GAAP) утичу на системски ризик који се не може диверзификовати јер је иманентан самом инвестирању, а чине га каматни ризик, рецесија и ризик од избијања ратних сукоба. Ламберт, Leuz, Verrecchia (2007) у свом истраживању доказују да рачуноводствене информације утичу на цену капитала на директан начин, тако што инвеститорима омогућавају извесније и тачније процене будућих новчаних токова те компаније. Директни ефекти простиру се кроз неколико канала (Barth и др. 2017). Прво, менаџери користе обимније напомене како би смањили информациону асиметрију. Затим, повећани обим напомена утиче на повећање броја инвеститора заинтересованих за те акције, што доводи до расподеле ризика међу инвеститорима. Наведено доприноси активнијем и ликвиднијем тржишту капитала. Напомене тако редукују параметар неизвесности у проценама ризика и пословног модела фирме за чије акције се обавља процена очекиваног новчаног тока. Повећање обима напомена смањује неизвесност у процени и смањује очекивани принос који инвеститор захтева на ту активу, конкретно акције компаније. На тај начин се смањује цена капитала. Још је пре три деценије Arthur Levit (1998), бивши председник Америчке комисије за хартије од вредности, наглашавајући значај адекватног обелодањивања у напоменама, истакао да висококвалитетни рачуноводствени стандарди доприносе смањењу цене капитала.

Бројна истраживања документовала су постојање информационе асиметрије у контексту инвеститора, а бројни истраживачи истраживали су улогу и

домет корпоративног система извештавања у ублажавању те асиметрије. Nealy и Palepu (2001, стр. 406) наводе да захтеви за финансијским извештавањем и обелодањивањем произилазе из информационе асиметрије и агенцијског конфликта између менаџера и спољних инвеститора. Према томе, извештавањем, менаџери полажу рачун о пословању, односно о оствареним перформансама компаније и тиме умањују информациону асиметрију између њих и инвеститора. Како Nealy и Palepu (2001, стр. 406) с правом истичу, обелодањивање података о перформансама корпорација од кључног је значаја за ефикасно функционисање тржишта капитала.

У том смислу, и дизајнирање рачуноводствених стандарда и њихова имплементација имају за циљ да умање информациону асиметрију. Нису ретка истраживања у којима је доказиван значај примене МСФИ за подизање ефикасности финансијских тржишта. Повећање зарада инвеститора, услед смањења негативне селекције и моралног хазарда, односно смањени губици, повећавају ефикасност инвестирања, а тиме и повећавају ниво активности на тржишту капитала и његову ликвидност. Уколико је информациона асиметрија израженија, инвеститори ће искористити опцију да изађу са тржишта (*walk away option*), те ће самим тим и број трансакција значајно опасти, а тржиште постати неликвидно и плитко. Из наведеног разлога, регулатори финансијских тржишта (Комисија за хартије од вредности) су заинтересовани да адекватно извештавају корпорације и тиме смање информациону асиметрију. Byard, Li и Yu (2011), као и Daske, Nail, Leuz и Verdi (2013), демонстрирали су користи од примене МСФИ у смислу смањења информационе асиметрије на тржиштима капитала, која се огледа кроз повећану ликвидност акција и смањење цене капитала компанија које су транспарентно извештавале, што је посебно наглашено код компанија које послују у земљама са значајним подстицајима за примену МСФИ. Користи које корпорације које се котирају на тржиштима капитала имају од примене МСФИ и адекватног финансијског извештавања су бројне.

Међутим, фокус овог рада је на испитивању утицаја интегрисаног извештавања на смањење информационе асиметрије. Milgrom (1981) је још давно установио да су менаџери заинтересовани да обелодањују само позитивне информације, а да негативне информације замагљују, односно не објављују. Када је вредност једне категорије информација доведена у питање, информациона асиметрија се повећава, а инвеститори захтевају повећано обелодањивање осталих информација.

Није случајно што се систем интегрисаног извештавања развио у периоду после глобалне светске кризе. Идеја интегрисаног извештавања представља својеврстан друштвени одговор на кризу и њене манифестације. Током глобалне финансијске кризе поверење у информације из корпоративног финансијског система извештавања је опало, а захтеви инвеститора за осталим, нефинансијским информацијама, су се повећали. Verrecchia (1990) наводи да финансијско и нефинансијско извештавање имају комплементарно дејство, јер се кредибилност једног извештаја прелива на други извештај. Наведено практично значи да, када је угрожена кредибилност финансијског извештавања, повећањем обима и квалитета нефинансијских информација, свеукупно поверење инвеститора у систем извештавања се не нарушава, јер долази до ефекта преливања кредибилитета.

Информациона асиметрија доводи се у везу и са теоријом економских консеквенци. Економске консеквенце финансијских и нефинансијских информација Zeff (2010) дефинише као утицај који рачуноводствени извештаји имају на понашање доносиоца одлука као што су друге компаније, државни органи, купци, инвеститори, и др. Он исправно закључује да доносиоци рачуноводствених стандарда морају узети у обзир да ће се, приликом доношења стандарда, понашање ових група изменити, као и њихове одлуке. Теорија економских консеквенци и теорија информационе асиметрије међусобно су повезане. Leuz и Verrecchia (1999) сматрају да информациона асиметрија утиче на повећање трошкова кроз негативну селекцију субоптималних инвестиционих алтернатива између учесника на финансијским тржиштима. У стварним кретањима цена акција на тржишту, негативна селекција смањује ликвидност тржишта капитала. Да би се смањила одбојност инвеститора да држе акције неликвидних компанија, ове компаније емитују и продају акције уз дисконт. Да би дисконти били што нижи, компаније повећавају обим напомена, у којима обелодањују информације о ризицима, пословном моделу и кључним факторима који утичу на извесност и величину новчаних токова. Тако повећање обима напомена утиче на смањење информационе асиметрије између компаније и власника капитала, односно компаније и инвеститора. С обзиром на то да интегрисано извештавање има за циљ повећани обим обелодањених информација у односу на традиционално извештавање, природно је да се употребна вредност интегрисаног извештавања превасходно тестирала кроз економске консеквенце и кроз критеријум доприноса смањивању информационе асиметрије.

Варијабле којима се мере економске консеквенце неке финансијске или нефинансијске информације везане су за информациону асиметрију. Литература у области финансија и рачуноводства дефинисала је неколико варијабли: куповно-продајни распон у кретању цене акција, променљивост цене акција у одређеном периоду и обим трговине акцијама конкретне компаније. Све ове варијабле информационе асиметрије утичу на кретање цене капитала одређене компаније, чиме се доказује њихова међузависност (Glosten, Milgrom, 1985). Glosten и Milgrom (1985) доказују да куповно-продајни распон цене акција представља директан одраз информација које учесници имају на финансијском тржишту имају на располагању приликом доношења одлука. Leuz и Verrecchia (1999) доказују да компаније које примењу МСФИ (IFRS) и Америчке општеприхваћене рачуноводствене стандарде (US GAAP) имају нижи распон кретања куповно-продајне цене акција и већи обим трансакција тих акција у односу на компаније које су користиле немачке општеприхваћене стандарде извештавања. Leuz и Verrecchia (1999) сматрају да разлог лежи у чињеници да поменути систем стандарда (IFRS и US GAAP) пружа додатне информације у напоменама које инвеститори процесуирају, и које доприносе смањењу ризика инвестирања, те су тиме у прилици да доносе рационалније одлуке, што има за последицу већи обим трансакција на тржишту капитала акција компанија које извештавају према поменутиим стандардима. Дакле, поједини истраживачи сматрају да су позитивне економске консеквенце примене МСФИ и US GAAP-а и више него очигледне на тржиштима капитала.

Поред инвеститора, значајан утицај на тржиште капитала и кретање цена акција имају аналитичари. Наиме, сматра се да тачност процена аналитичара, везана за кретање цене акција неке компаније, утиче на ликвидност тржишта

капитала. Процене аналитичара зависе од читавог низа фактора, као што су квалитет, релевантност и поузданост информација на којима су засноване процене. Lehavu, Li и Merkleу (2011) у свом истраживању показују да квалитетне и релевантне информације доприносе аналитичарима да тачније предвиде кретање добитка компанија, што утиче на смањење дисперзије њихових прогноза. Што су прогнозе аналитичара уједначеније, информациона асиметрија је нижа, а тиме је и тржиште акција ликвидније (Lehavu, Li, Merkleу, 2011). Како истичу Lang и Lundholm (2000), менаџери су свесни да обелодањивање информација о перформансама у напомена, као и обелодањивање ризика којима је компанија изложена, утиче на цену капитала, те често повећавају обим напомена непосредно пре емисије акција. Lang и Lundholm (2000) истичу да је фреквенција или учесталост објављивања информација у напоменама директно повезана са ценом капитала компаније која врши емисију акција, при чему наглашавају да су највећи утицај на инвеститоре имале нефинансијске информације позитивног сентимента. Такође, показало се да се повећава број аналитичара који оцењују бонитет одређене компаније са повећањем обима и квалитета информација нефинансијске природе које компаније обелодањују. Ово се објашњава тиме да мања информациона асиметричност, осим повећања тачности процене, има за последицу и ниже трошкове прибављања информација. Дакле, много година пре конципирања оквира интегрисаног извештаја, компаније су увиделе корист од добровољног обелодањивања нефинансијских информација, а пре свега, увиделе су позитиван утицај на тржиште капитала и цену акција.

2. Састављање извештаја о одрживом развоју (CSR) у функцији смањења информационе асиметрије

Eccles и Serafeim (2015) наводе да се улога традиционалног финансијског извештавања исцрпљује у испуњавању информативне функције, док нефинансијско извештавање има трансформативну функцију, будући да захтева промену интерних могућности компаније. Већина претходних истраживања односила се на преиспитивање утицаја обелодањивања финансијских информација на цену капитала, те је установљено да су квалитет финансијских напомена и цена капитала у инверзном односу. Природно се поставило питање и да ли обелодањивање ширег низа нефинансијских информација има подједнако утицај на цену капитала, као што је случај са обелодањивањим финансијских информација. Пре доношења Оквира за интегрисано извештавање, компаније су на добровољној основи састављале извештаје у којима су обелодањивале нефинансијске информације. Најчешће су то били CSR (*Corporate social responsibility*), односно извештај о одрживом развоју или извештај о друштвеној одговорности.

Употребна вредност ових извештаја за потенцијалне инвеститоре и утицај њиховог састављања на информациону асиметричност доводе се у питање, како због неупоредивости, тако и због питања њихове веродостојности, будући да извештаји нису једнообразни, нити се састављају на основу донетих стандардних, односно упоредивих оквира извештавања.

Истраживачи су покушали и да установе да ли састављање CSR извештаја смањује цену капитала, тестирајући емпиријски на тај начин валидност ових

извештаја за инвеститоре. Не треба пренебрегнути чињеницу да велики број консултантских кућа (*KLD STAT database*, *CSR HUB database*) објављује CSR рејтинг за велике, мултинационалне компаније, те често и сама објава рејтинга (ако је виши) утиче на смањење цене капитала компаније, будући да се тиме ствара слика друштвено одговорне компаније. Међутим, рејтинг се сам по себи не може сматрати довољно информативним за инвеститоре.

Више истраживања (Fao, Dong, Ni, Fu, 2015; Dhaliwal, Zhen Li, Tsang, Yang, 2011) потврдило је да састављање извештаја о друштвеној одговорности, односно CSR извештаја, има позитиван утицај на инвеститоре и њихову тачнију процену новчаних токова, што има за последицу позитивне економске консеквенце и умањење информационе асиметрије. Ова истраживања дају за право да се CSR сматра релевантним инпутом за процену вредности компанија на тржиштима капитала. Међутим, CSR извештај се не може посматрати изоловано, већ у контексту компаније која има развијено корпоративно управљање, потребу за екстерним финансирањем и фирме која има добре пословне и финансијске перформансе (Fao, Dong, Ni, Fu, 2015). У литератури је опширно расправљано о односу између извештавања о одрживом развоју и корпоративног управљања, с једне стране, и извештавања о одрживом развоју друштвено одговорног пословања, с друге (Видети: Којић, Кнежевић, Павловић, 2018). Fao, Dong, Ni и Fu (2015) су емпиријски потврдили да су CSR извештаји имали највише значаја за компаније које имају изузетне финансијске перформансе, које имају потребу за додатним задуживањем, нарочито емисијом обвезница, и које имају развијену праксу корпоративног управљања. Истраживање које су спровели Fao, Dong, Ni и Fu (2015) потврђује да компаније које састављају висококвалитетне CSR извештаје имају далеко боље економске консеквенце од осталих компанија. Економске последице огледају се у повећаном броју аналитичара који прате фирме и већој ликвидности акција и - последично - значајнијем привлачењу институционалних инвеститора. Поменуте економске консеквенце одражавају се и на снижавање цене капитала. Hung, Shi и Wang (2013) су, истражујући утицај састављања CSR извештаја на инвеститоре компанија које послују на тржиштима у развоју, такође установили да су ове појаве у међусобној вези, будући да састављање CSR извештаја омогућава инвеститорима да процене политичке и друштвене ризике. Дакле, више истраживања је потврдило да обелодањивање нефинансијских информација у CSR извештају потврђује валидност, како теорије економских консеквенци, тако и теорије информационе асиметрије, и пре него што је идеја интегрисаног извештавања заталасала корпоративну и академску јавност.

Поједина истраживања, међутим, показују и да очекивани ефекти каткад и изостану. Hirshleifer и Teoh (2003) су доказали да је обелодањивање додатних информација у напоменама лимитираног ефекта на цену капитала уколико инвеститори немају одговарајући капацитет процесуирања тих информација. Они су развили и емпиријски потврдили концепт постојања лимитиране пажње инвеститора. Hirshleifer и Teoh (2003) наводе да се лимитирана пажња јавља када инвеститор не може да декодира стимулус (надражај) или исти промакне у великом броју информација. У обиљу информација пажња мора да буде селективна, те стога инвеститори не могу да обрађају пажњу на све информације, већ њихов ум опажа само поједине информације. Спроведене су бројне психолошке студије, усмерене ка разумевању које информације ум

запажа, а које остају ван свесног домена (више о томе видети у: Bazerman, 1984), при чему је ово питање и даље отворено.

Питања у вези са информационом асиметријом, укључујући и питање утицаја информационе асиметрије на кретање цена акција, и даље спадају у отворена питања, те се у литератури истиче потреба за стварањем интердисциплинарних, психолошко-финансијских модела, који би помогли да се објасни како инвеститори у финансијске инструменте процесуирају финансијске и нефинансијске информације, односно да би се разумело како рационални инвеститор прима информације и како их обрађује. Чини се корисним навести да теорија често запоставља да се немали број учесника на финансијским тржиштима не понаша рационално (Видети опширније: Павловић, Кнежевић, 2019).

Кредибилитет CSR извештаја је, међутим, прилично доведен у питање. Наиме, CSR извештаји су често и оштро критиковани, чиме се оспорава и његова релевантност за умањење информационе асиметрије. Најчешће упућиване критике на рачун извештаја CSR-а односе се на недостатак релевантности и кредибилитета и неуспех у адекватном описивању развоја (Danda & Swift, 2003; Gray, 2010; Martinez-Ferrero, Suarez-Fernandez, Garcia-Sanchez, 2019).

Како наводи Gray (2010, стр. 48), добро је познато да већина пословних извештаја о одрживом развоју заправо има мало шта, ако ишта и имају са одрживошћу (Beder, 1997; Gray 2006; Gray, Milne, 2002; Milne, Kearins, Walton, 2006; Milne, Tregigda, Walton, 2003), већ пре осликавају начин на који компаније желе да одрживост схвате, као и начин на који би желели да се питање извештавања о одрживом развоју третира (Gray, 2010, стр. 48). Истраживања спроведена на узорку компанија у Србији (Кнежевић, Павловић, Стевановић, 2017; Кнежевић, Павловић, 2019) указују на то да има много простора за унапређење CSR извештавања.

Како су недавно истакли Martinez-Ferrero, Suarez-Fernandez и Garcia-Sanchez (2019), истраживачкој заједници је сасвим јасно да менаџмент дискреционо одлучује коју ће политику информисања да усвоји, односно одлучује да ли ће састављати CSR извештај са намером да манипулише перцепцијом стејхолдера. Претходна истраживања показују да, у циљу промене перцепције стејхолдера о корпоративним достигнућима или са намером побољшавања сопственог угледа, и сходно томе припадајуће компензације, менаџмент каткад спроводи стратегију замагљивања неуспеха, каткад стратегију преувеличавања успеха (побољшање имиџа). Главни циљ ових стратегија је манипулисати перцепцијом и уверити стејхолдере да прихвате предложену пословну визију (Martinez-Ferrero и др., 2019, стр. 477).

3. Састављање интегрисаног извештаја у функцији смањења информационе асиметрије

Спроведена су бројна истраживања са намером да се установи да ли, и у којој мери, састављање интегрисаног извештаја умањује информациону асиметрију, односно бројни истраживачи су разматрали питање употребне вредности интегрисаног извештаја за потребе доношења инвестиционих одлука.

Кључна идеја је да интегрисано извештавање има ефекат редуковања информационе асиметрије, тиме што инвеститорима обелодањује информације о томе како компанија ствара вредност, креирајући тако једну холистичку слику пословања кроз праћење шест облика капитала који детерминишу њену вредност. На овај начин смањује се неизвесност инвеститора при процени времена, висине и износа новчаних прилива компаније у будућем периоду, а тиме и смањује ризик процене услед ниже грешке процене новчаних токова са стране инвеститора и уједначеније процене са стране аналитичара.

Diamond и Verrecchia (1991) и Kim и Verrecchia (1994) одавно су истакли да добровољно обелодањивање смањује информациону асиметрију између информисаних и неинформисаних инвеститора, те би стога и интегрисано извештавање, као последња карика у еволуцији корпоративног извештавања требала да доведе до умањења информационе асиметрије. На основу истраживања којим је установљено да интегрисано извештавање доприноси смањењу информационе асиметрије, Garcia-Sanchez и Noguera-Gamez (2017, стр. 410) истичу да је интегрисано извештавање супериорнији начин извештавања од других начина добровољног обелодањивања информација. Такође, истичу да компаније које пријављују лошије финансијске перформансе имају веће користи од објављивања интегрисаних извештаја услед умањене информационе асиметрије (Garcia-Sanchez, Noguera-Gamez, 2017, стр. 410). Како наводе Garcia-Sanchez и Noguera-Gamez (2017, стр. 410), овај ефекат је статистички значајнији у земљама са јаком заштитом инвеститора.

На основу недавно објављеног истраживања, Zhou, Simnett и Hoang (2018) закључују да интегрисано извештавање доприноси смањењу информационе асиметрије. Ови аутори су тестирали допринос интегрисаног извештавања умањењу информационе асиметрије тиме што су анализирали стопу грешке аналитичара приликом процене будућих новчаних токова, дисперзију њихових препорука и распон куповне и продајне цене акција. Полазна премиса је да је информациона асиметрија мање присутна, односно да инвеститори доносе одлуке о инвестирању у поузданом информационом окружењу где лако долазе до релевантних информација које једноставно процесуирају, уколико је нижа стопа грешке аналитичара у процени будућих новчаних токова, ако су њихове препоруке уједначеније и ако је куповно-продајни распон нижи. У наведеном окружењу, инвеститори нису подложни негативној селекцији, што се манифестује тиме да не излазе са тржишта и да се не осигуравају подизањем распона између куповне и продајне цене. У истраживању, Zhou, Simnett и Hoang (2018) доказују да је квалитет интегрисаног извештаја негативно корелиран са дисперзијом препорука аналитичара и њиховим грешкама у предвиђању будућег добитка компаније. Ово практично значи потврду хипотезе да интегрисано извештавање доприноси смањењу информационе асиметрије. Међутим ово, такође, опомиње да упитан квалитет интегрисаног извештаја може допринети разбуктавању информационе асиметрије.

Zhou, Simnett и Green (2017) су на узорку компанија са Јоханесбуршке берзе доказали да аналитичари који су на основу интегрисаних извештаја у којима су повезиване финансијске информације са нефинансијским, имали нижу стопу грешке у предвиђању будућег добитка таквих компанија. Zhou, Simnett и Green (2017) образлажу своје налазе тиме што "информације садржане у интегрисаном извештају помажу аналитичарима у предвиђању будућег добит-

ка компаније, вероватно због тога што садрже информације о корпоративној стратегији, пословном моделу и информације оријентисане на будућност.”

На узорку компанија из Јужноафричке Републике у периоду од 2010. до 2013. године, Lee и Yeо (2015) установили су позитивну корелацију између вредности компаније и интегрисаног извештавања у комплекснијим организацијама са већим бројем пословних сегмената у којима је интелектуални капитал значајније присутан. Како наводе Lee и Yeо (2015), у оваквим компанијама је информациона асиметрија присутнија, те је интегрисано извештавање значајније. Поменути истраживачи, такође указују, да интегрисано извештавање елиминише информациону асиметрију која се јавља између екстерног кредитора и менаџмента у условима потребе за додатним задужевањем.

Да интегрисано извештавање умањује информациону асиметрију потврђује и истраживање које су спровели Barth, Cahan, Chen и Venter (2017). Barth и сарадници (2017) су установили да је квалитет интегрисаног извештавања негативно корелисан са распоном цена акција, потврђујући тиме тезу да инвеститори више тргују акцијама компанија које састављају квалитетан интегрисан извештај будући да располажу обимнијим информацијама, чиме се утиче на умањење перципираног ризика улагања. Такође су установили повезаност између квалитета интегрисаног извештавања и вредности компаније. Наведено тумаче као последицу успешнијег предвиђања новчаних токова, услед могућности бољег разумевања стратегије компаније, врсте капитала које доприносе перформансама и интерних процеса, а што је све садржано у интегрисаном извештају.

De Villiers, Venter и Hsaio (2017) такође истичу да састављање интегрисаног извештаја доприноси нижој стопи грешака аналитичара који оцењују компаније и прате цене акција, те да је у позитивној вези са ликвидношћу акција, вредношћу компаније и вишим новчаним токовима, као и са разуђенијом базом инвеститора. De Villiers, Venter и Hsaio (2017), међутим, исправно истичу и ограничење студије које се састоји у томе што су узорак чиниле компаније искључиво из једне земље и што је временска серија кратка. De Villiers, Venter и Hsaio (2017) примећују да постоји потреба за експерименталним истраживањима која би установила како инвеститори реагују на различите формате извештавања, односно да ли мењају своје одлуке о алокацији капитала, у зависности од формата приказаних информација у интегрисаном извештају, као и да ли корисници тог извештаја мењају и на који начин то чине, одлуке о алокацији капитала, због тога што извештај показује већу или мању повезаност финансијских и нефинансијских информација. Ови аутори не доводе у питање валидност архивских студија на компанијама из Јужноафричке Републике, али сматрају да би експерименталне студије омогућиле добијање јасније слике о томе које и какве информације из интегрисаног извештаја, заиста утичу на инвеститоре и њихове одлуке.

4. Да ли можемо апсолутно веровати да интегрисано извештавање умањује информациону асиметрију?

Поменута истраживања могу се поделити на истраживања која су вршена на узорку компанија из Јужноафричке Републике које већ дуже времена састављају интегрисане извештаје према националној регулативи и на истражи-

вања која су вршена на узорку компанија које нису листиране на Јужноафричкој берзи, те које тек од недавно састављају интегрисане извештаје на добровољној основи, према Међународном оквиру за интегрисано извештавање. Марта 2014. године, и Одбор за интегрисано извештавање Јужноафричке Републике (IIRC) подржао је примену Међународног оквира за интегрисано извештавање, који је Међународни одбор за интегрисано извештавање (IIRC) усвојио децембра 2013. године, као смернице за добру праксу примене интегрисаног извештаја (IRC SA, 2014).

Будући да се интегрисано извештавање, према Међународном оквиру за интегрисано извештавање, врши на добровољној основи, те да је актуелни Оквир за интегрисано извештавање релативно новијег датума, релативно мало компанија извештава према овом оквиру, те у складу са тим, мали је број истраживања спроведен са компанијама које извештавају према овом оквиру. С друге стране, велики број укупно обављених истраживања јасно указује на то да се резултати истраживања ефеката примене интегрисаног извештавања компанија из Јужноафричке Републике, не смеју генерализовати.

За почетак, ваља истаћи да се интегрисано извештавање схвата и у организацијама примењује на различите начине (де Villiers, Rinaldi, Unerman, 2014), те су стога још увек присутне недоследности у вези са процесом, формом, садржајем и вредношћу интегрисаних извештаја (Marx, Mohammadali-Najji, 2014, стр. 231). Поједини истраживачи подвлаче да, чак и када компаније пријављују извештавање према Међународном оквиру за интегрисано извештавање, оне захтеве овог оквира тек делимично имплементирају (Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018, стр. 490).

На питања у вези са интегрисаним извештавањем од су утицаја и:

- осетљивост друштвене заједнице на еколошка и социјална питања и притисци стејкхолдера (D'Este, Fellegara, Galli, di Piacenza, 2012; Lueg, Lueg, Andersen, Dancianu, 2016);
- правни систем, развијеност легислативе, нарочито у вези са заштитом инвеститора и правима запослених и степеном примене закона (Garcia-Sanchez, Martinez-Ferrero, Garcia-Benau, 2019; Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018; Frias-Aceituno, Rodriguez-Ariza и Garcia-Sanchez, 2013; Jensen, Berg, 2012);
- степен развијености земље (Alfiero, Cane, Doronzo, Esposito, 2018; Jensen, Berg, 2012);
- квалитет корпоративног управљања (Melloni, Stacchezzini, Lai, 2016);
- културни контекст (Garcia-Sanchez, Rodriguez-Ariza, Frias-Aceituno, 2013; Alfiero, Cane, Doronzo, Esposito, 2018);
- степен концентрације у индустрији (Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018);
- величина и профитабилност компаније (Frias-Aceituno, Rodriguez-Ariza, Garcia-Sanchez, 2013; Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018);
- могућности раста (Frias-Aceituno, Rodriguez-Ariza, Garcia-Sanchez, 2013);
- састав Одбора директора (Garcia-Sanchez, Martinez-Ferrero и Garcia-Benau, 2019; Alfiero, Cane, Doronzo, Esposito, 2018; Frias-Aceituno, Rodriguez-Ariza, Garcia-Sanchez, 2013).

Данас је, наиме, добро познато да је одлука о састављању интегрисаних извештаја контекстуално условљена, као и квалитет састављених извештаја. Из тога јасно проистиче закључак да не треба очекивати да резултати истра-

живања на узорку компаније из Јужноафричке Републике имају универзалан карактер. Стога не треба ни да представља изненађење запажање Маниора (2017) поткрепљено емпиријским резултатима да, супротно промовисаном схватању према коме интегрисано извештавање представља супериоран начин извештавања, компаније немају користи од преласка са самосталног извештаја о одрживом развоју (ESG) на интегрисани извештај, истичући да су користи од интегрисаног извештавања условљене бројним факторима.

Закључак

Када се разматра литература из области интегрисаног извештавања, може се стећи утисак да компаније имају увек само добре вести које треба само да саопште путем ваљано састављеног извештаја, а да интегрисано извештавање представља највиши стадијум у процесу еволуције корпоративног извештавања. Као што сви знамо из живота, међутим, вести нису увек добре. С друге стране, и обелодањивање добрих вести може негативно утицати на перформансе кроз губитак стратегијске предности.

Поставља се питање: Да ли ће и обелодањене информације у ваљано састављеном интегрисаном извештају, које нису позитивне, имати позитиван ефекат по компанију? Односно, да ли ће и негативне вести инвеститори наградити само због тога што компанија одговорно саставља интегрисане извештаје на основу промовисаних принципа интегрисаног извештавања?

Свима је јасно да је одговор на постављена питања негативан. Другим речима, информациону асиметрију у односу на учеснике на финансијском тржишту, менаџмент ће умањивати само уколико има да саопшти добре вести. Kasznik и Lev (1995) су давно указивали на то да се компаније кажњавају због раног обелодањивања неповољних вести, те да се мора узети у обзир потенцијална реакција финансијских тржишта и стејкхолдера на обелодањивање неких негативних резултата, као и њихова перцепција ниске поузданости обелодањених информација (према: Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018, стр. 503).

Осим тога, теоријске студије су давно указале на ризик од обелодањивања информација - пре свега у смислу информација које су потенцијално релевантне за конкуренте - што може поткопати и специфичност компаније и специфичне факторе који пружају темеље за конкурентску предност фирме (Gram и др., 2005. Према: Исто.).

Друго, полази се од претпоставке да менаџмент доноси и реализује адекватну стратегију, те да ће резултат реализације такве стратегије довести до побољшања не само финансијских перформанси, већ и свеукупних перформанси. Једино што је потребно јесте наћи адекватан начин извештавања о томе. А да ли је тако? И шта уколико није тако? Одговор је логичан и намеће се сам од себе. У таквим условима компаније неће адекватно извештавати, односно како се то стручном терминологијом каже, неће састављати "квалитетне" интегрисане извештаје.

Логично је да ће квалитетне интегрисане извештаје састављати управо компаније које имају добру стратегију и остварују задовољавајуће финансијске перформансе, које обелодањивањем ових информација неће угрозити стратегијску предност, а које при том имају пословање успостављено према

принципима друштвено одговорног понашања. Али, овакве компаније, инвеститори и кредитори одувек добро оцењују, дакле и много пре него што је успостављено интегрисано извештавање. Такве компаније су одувек имале нижу цену капитала и већу ликвидност на тржишту акција. Стога не треба да чуди што истраживања потврђују да је квалитетно интегрисано извештавање позитивно повезано са берзанским показатељима, јер то и јесте одлика добрих компанија.

Шта се дешава са компанијама које немају добре вести да саопште? Такве компаније не обелодањују на адекватан начин. Бројна истраживања управо потенцирају да многе од малобројних компанија које састављају интегрисане извештаје то не чине на адекватан начин, односно "састављају некавалитетне интегрисане извештаје". Чини се да је више компанија у овој другој скупини, него што их је у скупини која саставља квалитетне интегрисане извештаје. Stacchezzini, Melloni и Lai (2016) демонстрирају бројне манипулације у пракси обелодањивања интегрисаних извештаја, односно пристрасног обелодањивања информација у интегрисаном извештају. Компаније не само да на квалитативно и квантитативно ограничен начин обелодањују своје активности усмерене на постизање исхода одрживости, већ и избегавају да обелодане информације о перформансама одрживости када су њихови друштвени и еколошки резултати лоши, наводе Stacchezzini, Melloni и Lai (2016, стр. 241). У прилог наведеном говори и истраживање које су спровели Melloni, Stacchezzini и Lai (2016), према којем је оптимистичко обелодањивање информација о пословном моделу значајно повезано са slabим корпоративним управљањем, slabим перформансама и малом могућношћу проверавања обелодањених навода. Ови докази, наводе Melloni, Stacchezzini и Lai (2016), имају значајне импликације како за рачуноводствене стручњаке, тако и за практичаре, будући да доводе у питање улогу интегрисаног извештавања у побољшању извештавања компанија о пословном моделу. Lai, Melloni и Stacchezzini (2017, стр. 533) истичу и да се, упркос томе што је неколико актера укључено у припрему интегрисаног извештаја, процес одређивања материјалности управља специфичним "чвориштем" у строгој сарадњи и зависности од финансијског директора, из чега јасно проистиче да се објављују информације, и да се оне објављују на начин за који финансијски директор верује да неће имати негативног утицаја на инвеститоре.

С друге стране, упркос бројним и значајним проблемима са којима се интегрисано извештавање суочава, као што су: одсуство повезаности између стратегије, пословног модела, перформанси и будућих изгледа, лош наративни ток и ограничена употреба дијаграма и мапа; присуство информативног јаза у областима као што су управљање, ангажовање стејкхолдера и процес материјалности; неадекватан опис пословног модела и интерна ревизија, комплетност информација и ограничена верификација од треће стране (према: Pistoni, Songini, Bavagnoli, 2018, стр. 491), не треба ни *a priori* одбацити могућност да се овај систем извештавања развије и значајно допринесе корпоративном извештавању. Наравно да је од великог значаја пронаћи начин на који компаније могу јасно да извештавају о свеукупним перформансама и тиме да смање информациону асиметрију, али не треба очекивати да сам систем извештавања може да реши шире друштвене проблеме.

Литература

1. Akerlof, G. (1970). "The market for 'Lemons': Quality uncertainty and the market mechanism". *Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
2. Alfiero, S., Cane, M., Doronzo, R., & Esposito, A. (2018). "The effect of national cultural differences of board members on Integrated Reporting". *Corporate Board: Role, Duties & Composition*, 14(1), 7- 21.
3. Atkins, J., & Maroun, W. (2015). "Integrated reporting in South Africa in 2012: Perspectives from South African institutional investors". *Meditari Accountancy Research*, 23(2), 197-221.
4. Barth, M. E., Cahan, S. F., Chen, L., & Venter, E. R. (2017). "The economic consequences associated with integrated report quality: Capital market and real effects". *Accounting, Organizations and Society*, 62, 43-64.
5. Bazerman, M. H. (1984). "The relevance of Kahneman and Tversky's concept of framing to organizational behavior". *Journal of Management*, 10(3), 333-343.
6. Byard, D., Li, Y., & Yu, Y. (2011). "The effect of mandatory IFRS adoption on financial analysts' information environment". *Journal of accounting research*, 49(1), 69-96.
7. D'Este, C., Fellegara, A., Galli, D., & di Piacenza, G. (2012). "Livelli di disclosure economico-finanziaria e scelte di integrated reporting nei gruppi a connotazione territoriale". *Universita Cattolica del Sacro Cuore-Piacenza*.
8. Daske, H., Hail, L., Leuz, C., & Verdi, R. (2013). "Adopting a label: Heterogeneity in the economic consequences around IAS/IFRS adoptions". *Journal of Accounting Research*, 51(3), 495-547.
9. De Villiers, C., Venter, E. R., & Hsaio, P.-C. K. (2017). "Integrated reporting: background, measurement issues, approaches and an agenda for future research". *Accounting & Finance*, 57(4), 937- 959.
10. Dhaliwal, D. S., Li, O. Z., Tsang, A., & Yang, Y. G. (2011). "Voluntary nonfinancial disclosure and the cost of equity capital: The initiation of corporate social responsibility reporting". *The accounting review*, 86(1), 59-100.
11. Diamond, D. W., & Verrecchia, R. E. (1991). "Disclosure, liquidity, and the cost of capital". *The journal of Finance*, 46(4), 1325-1359.
12. Dumay, J., Bernardi, C., Guthrie, J., & Demartini, P. (2016). "Integrated reporting: a structured literature review". *Accounting Forum*, 40(3), 166-185.
13. Flower, J. (2015). "The international integrated reporting council: a story of failure". *Critical Perspectives on Accounting*, 27, 1-17.
14. Frias-Aceituno, J. V., Rodriguez-Ariza, L., & Garcia-Sanchez, I. M. (2013). "The role of the board in the dissemination of integrated corporate social reporting". *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 20(4), 219-233.
15. Gao, F., Dong, Y., Ni, C., & Fu, R. (2016). "Determinants and economic consequences of non-financial disclosure quality". *European Accounting Review*, 25(2), 287-317.

16. Garcia-Sanchez, I. M., & Noguera-Gamez, L. (2017). "Integrated reporting and stakeholder engagement: The effect on information asymmetry". *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24(5), 395-413.
17. Garcia-Sanchez, I. M., Martinez-Ferrero, J., & Garcia-Benau, M. A. (2019). "Integrated reporting: The mediating role of the board of directors and investor protection on managerial discretion in munificent environments". *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(1), 29-45.
18. Garcia-Sanchez, I. M., Rodriguez-Ariza, L., & Frias-Aceituno, J. V. (2013). "The cultural system and integrated reporting". *International business review*, 22(5), 828-838.
19. Glosten, L. R., & Milgrom, P. R. (1985). "Bid, ask and transaction prices in a specialist market with heterogeneously informed traders". *Journal of financial economics*, 14(1), 71-100.
20. Gray, R. (2010). "Is accounting for sustainability actually accounting for sustainability... and how would we know? An exploration of narratives of organisations and the planet". *Accounting, organizations and society*, 35(1), 47-62.
21. Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2001). "Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature". *Journal of accounting and economics*, 31(1-3), 405-440.
22. Hirshleifer, D., & Teoh, S. H. (2003). "Limited attention, information disclosure, and financial reporting". *Journal of accounting and economics*, 36(1-3), 337-386.
23. Hung, M., Shi, J., & Wang, W. (2013). "The effect of mandatory CSR disclosure on information asymmetry: Evidence from a quasi-natural experiment in China" (Working Paper). University of South California. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2206877
24. Jensen, J. C., & Berg, N. (2012). "Determinants of traditional sustainability reporting versus integrated reporting. An institutionalist approach". *Business Strategy and the Environment*, 21(5), 299-316.
25. Kim, O., & Verrecchia, R. E. (1994). "Market liquidity and volume around earnings announcements". *Journal of accounting and economics*, 17(1-2), 41-67.
26. Knežević, G., & Pavlović, V. (2019). "CSR reporting practice: Is there room for integration? – Evidence from Serbian foreign investors", *Journal of East European Management Studies (JEEMS)*, 24(2), 279 – 303.
27. Knežević, G., & Pavlović, V., & Stevanović, S. (2017). "Izveštavanje o održivom razvoju – karakteristike, ograničenja i perspektiva u Republici Srbiji", *Poslovna ekonomija*, 10(1), 83-102.
28. Kojić, N., Knežević, G., & Pavlović, V. (2018). "Izveštavanje o životnoj sredini: Između paradigmi korporativnog upravljanja i odgovornog poslovanja", *Ecologica*, 25(91), 717 – 720.

29. Lai, A., Melloni, G., & Stacchezzini, R. (2016). "Corporate sustainable development: is 'integrated reporting' a legitimation strategy?", *Business Strategy and the Environment*, 25(3), 165-177.
30. Lai, A., Melloni, G., & Stacchezzini, R. (2017). "What does materiality mean to integrated reporting preparers? An empirical exploration". *Meditari Accountancy Research*, 25(4), 533-552.
31. Lambert, R. A., Leuz, C., & Verrecchia, R. E. (2007). "Accounting Information, Disclosure, and the Cost of Capital". *Journal of Accounting Research*, 45(2), 385-420.
32. Lang, M. H., & Lundholm, R. J. (2000). "Voluntary disclosure and equity offerings: reducing information asymmetry or hyping the stock?" *Contemporary accounting research*, 17(4), 623-662.
33. Lee, K. W., & Yeo, G. H. H. (2016). "The association between integrated reporting and firm valuation". *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 47(4), 1221-1250.
34. Lehavy, R., Li, F., & Merkley, K. (2011). "The effect of annual report readability on analyst following and the properties of their earnings forecasts". *The Accounting Review*, 86(3), 1087-1115.
35. Leuz, C., & Verrecchia, R. E. (1999). "The economic consequences of increased disclosure". *Journal of Accounting Research*, Vol. 38
36. Levitt, A. (1998). "The importance of high quality accounting standards", *Accounting Horizons*, 12, 79-82.
37. Lueg, K., Lueg, R., Andersen, K., & Dancianu, V. (2016). "Integrated reporting with CSR practices: a pragmatic constructivist case study in a Danish cultural setting". *Corporate Communications: An International Journal*, 21(1), 20-35.
38. Maniora, J. (2017). "Is integrated reporting really the superior mechanism for the integration of ethics into the core business model? An empirical analysis". *Journal of Business Ethics*, 140(4), 755-786.
39. Martinez-Ferrero, J., Suarez-Fernandez, O., & Garcia-Sanchez, I.M. (2019). "Obfuscation versus enhancement as corporate social responsibility disclosure strategies". *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(2), 468-480.
40. Marx, B., & Mohammadali-Haji, A. (2014). "Emerging trends in reporting: An analysis of integrated reporting practices by South African top 40 listed companies". *Journal of Economic and Financial Sciences*, 7(1), 231-250.
41. Melloni, G., Stacchezzini, R., & Lai, A. (2016). "The tone of business model disclosure: an impression management analysis of the integrated reports". *Journal of Management & Governance*, 20(2), 295-320.
42. Milgrom, P. R. (1981). "Good news and bad news: Representation theorems and applications". *The Bell Journal of Economics*, 12(2), 380-391.
43. Milne, M. J., & Gray, R. (2013). "W(h)ither ecology? The triple bottom line, the global reporting initiative, and corporate sustainability reporting". *Journal of Business Ethics*, 118(1), 13-29.

44. Pavlović, V. & Muminović, S. (2005). "Izazovi CAPM modela", *Finansije*, 60(1-6), 126-144
45. Pavlović, V., & Knežević, G. (2019). "Koncepti vrednovanja i finansijsko izveštavanje – evolucija, ciljevi, implikacije". Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u K. Mitrovici, Ekonomski fakultet
46. Pistoni, A., Songini, L., & Bavagnoli, F. (2018). "Integrated reporting quality: an empirical analysis". *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(4), 489-507.
47. Serafeim, G. (2015). "Integrated reporting and investor clientele". *Journal of Applied Corporate Finance*, 27(2), 34-51.
48. Simpson, A. (2010). "Analysts' Use of Nonfinancial Information Disclosures", *Contemporary Accounting Research*, 27(1), 249-288.
49. Stacchezzini, R., Melloni, G., & Lai, A. (2016). "Sustainability management and reporting: the role of integrated reporting for communicating corporate sustainability management". *Journal of Cleaner Production*, 136, 102-110.
50. The International Integrated Reporting Committee - IIRC (2011). "Communicating Value in the 21st Century". London. www.integratedreporting.org
51. The International Integrated Reporting Committee - IIRC (2013). The International Framework. London www.integratedreporting.org
52. The International Integrated Reporting Committee - IIRC (2012). Draft Framework Outline <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2012/07/Draft-Framework-Outline.pdf> (pristupljeno: mart 2019.g.)
53. Verrecchia, R. E. (1990). "Information quality and discretionary disclosure". *Journal of accounting and Economics*, 12(4), 365-380.
54. Zeff, S. A. (2010). "The rise of "economic consequences"". In *Insights from Accounting History* (pp. 45-59). Routledge.
55. Zhou, S., Simnett, R., & Green, W. (2017). "Does integrated reporting matter to the capital market?", *Abacus*, 53(1), 94-132.
56. Zhou, S., Simnett, R., & Hoang, H. (2018). "Evaluating Combined Assurance as a New Credibility Enhancement Technique". *Auditing: A Journal of Practice and Theory*. (April 28, 2018). *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. In Press. <https://doi.org/10.2308/ajpt-52175>..

УДК 657.411:347.7
658.147
Прегледни рад

проф. др Златко
Стефановић*
мр Предраг
Петровић**

Емисиона премија, правни и рачуноводствени аспект

Резиме

Законом о привредним друштвима одређује се појам емисионе премије, али не прописују било какве специфичности у односу на средства која друштво стекне на основу емисионе премије. Други важећи закони такође не садрже норме о емисионој премији. За разлику од наведеног закона, рачуноводствени прописи (редовни подзаконски акти) садрже норме о томе како се емисиона премија разврстава приликом књижења, као и како се исказује у финансијским извештајима. Рачуноводствени прописи користе појам емисионе премије у ширем смислу од оног што се предвиђа Законом о привредним друштвима. У пракси се као нарочито значајно поставило питање за шта све могу да се користе средства стечена на основу емисионе премије, али и на терет којих средстава се може покрити негативна емисиона премија. Циљ рада је да одреди природу емисионе премије, да прикаже како се она књижи и утврди за које намене се могу користити средства емисионе премије у привредним друштвима.

Кључне речи: емисиона премија, основни капитал, емисија акција, сопствене акције, добит друштва, отуђење сопствених акција, основни капитал, нето имовина друштва.

*) Правни факултет Универзитета „Унион“ у Београду, zlatko.stefanovic@gmail.com

*) Одговорни уредник приручника *Рачуноводствена пракса*, petrovicp@srrs.rs

Примљено: 20.4.2019. Прихваћено: 14.5.2019.

Увод

Емисиона премија се Законом о привредним друштвима (Закон) дефинише као разлика између цене (вредности) по којој се акције издају и њихове номиналне, односно рачуноводствене вредности¹. Рачуноводствена вредност акција узима се у обзир уместо номиналне, у ситуацији када се акције емитују без номиналне вредности. Емисиона цена се, по правилу, одређује тако да не може да буде нижа од тржишне цене, али ако је тржишна цена нижа од номиналне (рачуноводствене) вредности, онда се акције емитују по номиналној (рачуноводственој) вредности. Закон не препознаје као емисиону премију разлику у цени која може да настане када друштво стиче сопствене акције или када отуђује сопствене акције. За разлику од Закона, рачуноводствени прописи препознају као емисиону премију и разлику између номиналне (рачуноводствене) вредности сопствене акције и цене по којој се акција стиче, као и разлику између номиналне (рачуноводствене) вредности сопствене акције и цене по којој се сопствена акција отуђује.

Емисиона премија је категорија која се препознаје и у упоредном праву. У немачком праву њу дефинише Трговачки законик², као и одговарајући акт у француском праву³. Трговачким закоником предвиђа се и уређује емисиона премија. Уобичајено решење у англосаксонском праву је да се она не дефинише прописима, већ да је појам одређен обичајима. Када је реч о намени за коју може да се користи емисиона премија, у земљама са европско-континенталним правним системом намена се редовно одређује законом и ограничава се могућност коришћења само за одређене сврхе. Редовно се искључује могућност да се она укључи у добит друштва и расподели акционарима / члановима. За разлику од тога, у земљама са англосаксонским правним системом намена тих средстава одређује статутом друштва, при чему се не ограничава могућност да се она користи и за расподелу добити, али се запажа да се тако нешто редовно не предвиђа статутима друштава, иако није забрањено.

Сам израз емисиона премија (ажио⁴), осим у вези са емисијом акција, користи се и за означавање премије коју плаћа улагач у инвестициони фонд друштву за управљање инвестиционим фондовима. У међубанкарској трговини девизама означава разлику износа који једна банка плаћа другој приликом куповине девиза између износа који се плаћа и важећег курса. Користи се и приликом уговарања позајмица, али не представља камату, већ разлику између износа који добија зајмопримац и износа који враћа зајмодавцу (нпр. добио је на зајам 45.000 динара, а враћа зајмодавцу 50.000 динара). Увећање није засновано на некој од каматних стопа, већ је укалкулисано у главницу која се враћа. У овом раду биће разматрана само емисиона премија која је у вези са акцијама, односно уделима у привредном друштву. Неће бити разматрана привредна друштва за која важе посебни прописи, као што су банке,

1) Члан 260. став 6. Закона о привредним друштвима („Сл. гласник РС“, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014 – др. закон, 5/2015, 44/2018 и 95/2018).

2) § 272 Abs. 2 Satz 1 und 2 Handelsgesetzbuch (HGB).

3) Article L.225-128 du Code du Commerce.

4) Израз је преузет из италијанског језика – *agio* – и у финансијском значењу се преводи као премија или висина (износ) премије.

друштва за осигурање и слично. Због тога, на почетку, треба одредити појам емисионе премије. Он је у овом раду одређен на основу Закона о привредним друштвима и на основу рачуноводствених прописа, полазећи од претпоставке да се сви ови прописи примењују у односу на привредна друштва.

Емисиона премија у акционарском друштву је разлика вредности између износа који се добија продајом акција приликом њихове емисије и њихове номиналне вредности (рачуноводствене вредности код акција без номиналне вредности), као и разлика вредности између износа који друштво с ограниченом одговорношћу добија приликом повећања основног капитала и вредности улога која се признаје члану друштва. Емисиона премија у акционарском друштву је и разлика вредности између износа који се плаћа приликом куповине сопствених акција и њихове номиналне вредности (рачуноводствене вредности код акција без номиналне вредности), односно износа који се добија приликом продаје сопствених акција и њихове номиналне (рачуноводствене) вредности, као и разлика вредности између износа који друштво с ограниченом одговорношћу плаћа приликом куповине сопствених удела и њихове номиналне (рачуноводствене вредности), односно износа који се добија приликом продаје сопствених удела и њихове номиналне (рачуноводствене) вредности. Емисиона премија може се појавити и приликом статусних промена, када се замена акција/удела друштва преносиоца за акције/уделе друштва стицаоца не врши у пропорцији 1:1, већ у некој другој.

Према критеријуму вредности, емисиона премија може бити позитивна и негативна. Позитивна премија постоји ако друштво које емитује акције/стиче сопствене акције/продаје сопствене акције/стиче удео или акције на основу статусне промене или преноси уделе или акције на основу статусне промене и добија већу вредност од оне коју даје, изражено у новцу. Негативна емисиона премија појављује се у наведеним ситуацијама када друштво добија мању вредност од оне коју даје.

У недостатку прецизних норми у Закону, на емисиону премију примењују се, углавном, рачуноводствени прописи. Због тога ће прво бити приказана правила о књижењу емисионе премије.

1. Рачуноводствени аспект емисионе премије

1.1. Емисиона премија као део резерви привредног друштва

Што се тиче рачуноводственог третмана емисионе премије, питање које се на почетку поставља је треба ли је третирати као део основног капитала, или као, условно говорећи, део резерви.

Напомињемо да се, према одредбама *Правилника о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге и предузетнике* ("Сл. гласник РС", бр. 95/14, у наставку текста: Контни оквир), емисиона премија евидентира на рачуну **306 – Емисиона премија**, који спада у групу ра-

чуна **30** – *Основни капитал*⁵. Дакле, према нашем, законом прописаном Кон-
тном оквиру, емисиона премија спада међу рачуне основног капитала.

За разлику од законских прописа, код нас се у рачуноводственој теорији
сматра другачије: и емисиона премија се не сматра делом основног капитала,
него капиталних резерви. Тај став изнет је у уџбенику *Финансијско рачуново-*
дство II, где је наведено:

Пошто се Акцијски капитал увек исказује по номиналној вредности акци-
ја, онда се евентуална премија на продаји мора излучити из примања од прода-
је акција. Износ премије (ажиа) на продаји акција, као разлика између тржиш-
не и номиналне вредности акција не представља основни капитал него се ис-
казује у посебној позицији пасиве биланса Капиталне резерве (добитак).
Практично, збир Акцијског капитала (број продатих акција X номинална
вредност) и Капиталних резерви (премије) даје Уплаћени капитал од стра-
*не акционара.*⁶

И у стручној литератури из области финансијског менаџмента, емисиона
премија исказује се одвојено од основног капитала. Ту се за емисиону премију
некад користи термин *додатни уплаћени капитал (additional paid-in capital)*,
који се дефинише као средства која компанија прими за продају обичних ак-
ција које су изнад номиналне или утврђене вредности акција, и исказује се као
одвојена ставка од основног капитала⁷.

Са аспекта Међународних рачуноводствених стандарда (МРС), односно
Међународних стандарда финансијског извештавања (МСФИ), емисиона пре-
мија није посебно дефинисана ни објашњена. Међутим, за разумевање тога
шта је емисиона премија битан је **МРС 32 – Финансијски инструменти: презент-**
ација. Према МРС 32, инструмент капитала је сваки уговор којим се доказује
резидуално учешће у средствима ентитета након одбијања свих његових оба-
веза⁸.

Такође, према **МРС 1 – Презентација финансијских извештаја**, параграф
79, ентитет обелодањује, између осталог, за сваку класу акцијског капитала,
број емитованих и у потпуности уплаћених акција (и број акција које нису у
потпуности уплаћене), као и опис природе и намене сваке резерве у оквиру
капитала⁹.

Иако није децидно одређен третман емисионе премије, према
МРС/МСФИ, ипак се може извести закључак да је инструмент капитала за-

5) *Правилник о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задру-*
ге и предузетнике ("Сл. гласник РС", бр. 95/14), члан 23.

6) *Финансијско рачуноводство II*, у редакцији проф. др Јована Ранковића, аутори: проф. др Гаврило
Илић, проф. др Никола Стевановић, проф. др Радослав Стефановић, проф. др Ката Шкарић – Јова-
новић, доцент др Слободан Д. Малинић, доцент др Предраг Станчић, доцент др Драган Стојано-
вић, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998. година, стр. 191–192.

7) James C. Van Horne, John M. Wachowicz Jr, *Основе финансијског менаџмента*, девето издање, Мате
Загреб, 2002. Година, стр. 560, 121, 122.

8) **МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација**, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Бео-
град 2010. године, стр. 17.

9) **МРС 1 – Презентација финансијских извештаја**, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд
2010. године, стр. 28.

право сама акција. Тако, нпр. ако је неко купио 100 акција одмах при оснивању капитала по номиналној вредности, а неко други је купио 100 акција у некој од наредних емисија капитала, уз плаћање емисионе премије, они имају исти број акција, исте номиналне вредности, тако да имају исти износ основног капитала, на основу чега имају иста права у односу на емитента акција при исплати дивиденде ликвидационог остатка и др. На основу овог очигледна је важност основног капитала, и да га треба исказати засебно, док се емисиона премија може сместити негде другде, при чему је једино расположиво место неки вид резерви.

Такав став заузимају и страни стручњаци који се баве тумачењем МРС/МСФИ, и они у својим делима емисиону премију при приказивању биланса стања класификују у категорију „емисиона премија и резерве (*Share premium and reserves*)“, одвојено од „обичних акција (*ordinary shares*)“¹⁰.

На основу свега наведеног, према нашем мишљењу, емисиона премија треба да се третира као посебна ставка у оквиру резерви, а не основног капитала. Напомињемо да емисиона премија има доста специфичности у односу на остале резерве, нпр. нема специфичну сврху, настаје на посебан начин, може бити и и негативна и др. Вероватно би најисправније било да представља посебну категорију капитала. Међутим, како се капитал уобичајено дели на основни капитал, резерве и нераспоређену добит/непокривени губитак, емисиона премија се уобичајено сврстава у резерве (као посебна ставка) или у емисиону премију и резерве.

1.2. Формирање емисионе премије при емисији нових акција

Емисиона премија првенствено настаје по основу емисије (издавања) акција, када се акције продају по цени већој од номиналне. Према *Контном оквиру*, на рачуну 306 исказује се разлика (позитивна или негативна) између постигнуте продајне вредности акција и њихове номиналне вредности¹¹.

Према важећем *Закону о привредним друштвима*¹², емисиона цена је вредност по којој се издају акције и утврђује се одлуком о издавању акција. Одлуку о издавању акција доноси скупштина, осим у неким изузетним случајевима.

Ако одлуку доноси скупштина, том одлуком може се утврдити распон емисионе цене уз овлашћење одбора директора, односно надзорног одбора, ако је управљање друштвом дводомно, да посебном одлуком утврди емисиону цену у оквиру тог распона.

Када је емисиона цена по којој се издају акције већа од њихове номиналне или рачуноводствене вредности, разлика између те две вредности представља емисиону премију. Дакле, позитивна разлика између остварене продајне

10) Barry J. Epstein, Eva K. Jermakowicz, *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, USA, 2007. године, стр. 694.

11) *Правилник о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге и предузетнике* ("Сл. гласник РС", бр. 95/14), члан 23. ст. 10.

12) *Закон о привредним друштвима* ("Сл. гласник РС", бр. 36/11, 99/11, 83/14, 5/15, 44/18 и 95/18), чл. 260. ст. 1.

(тржишне) вредности акција и њихове номиналне вредности признаје се као емисиона премија.

Пример

На основу одлуке скупштине, акционарско друштво емитовало је 10.000 нових обичних акција номиналне вредности од 1.000,00 динара по акцији (10.000 x 1.000,00 = 10.000.000,00 дин.). Продато је и наплаћено свих 10.000 акција по појединачној цени од 1.100,00 динара, односно укупно 11.000.000,00 динара.

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1.	000		Уписане а неуплаћене акције	10.000.000	
		310	Уписане а неуплаћене акције		10.000.000
	<i>Упис нових акција</i>				
2.	241		Текући (пословни) рачуни	11.000.000	
		000	Уписане а неуплаћене акције		10.000.000
		306	Емисиона премија		1.000.000
	<i>Уплата акција и остварена емисиона премија</i>				
3.	310		Уписане а неуплаћене акције	10.000.000	
		300	Акцијски капитал – обичне акција		10.000.000
	<i>Уплаћени основни капитал</i>				

Осим код акционарских друштава, признавање емисионе премије у оквиру рачуна 306 могуће је и код друштава са ограниченом одговорношћу, када је оснивачким актом предвиђено да (нови) члан друштва треба да унесе улог у вредности већој од вредности удела који ће добити.

У начелу, не може се јавити негативна емисиона премија при емитовању акција јер цена при емитовању акција не може да буде нижа од номиналне вредности акција. Међутим, када би до тог дошло, у неким изузетним случајевима, негативна разлика између постигнуте продајне вредности акција и њихове номиналне вредности исказивала би се задужењем рачуна 306. Негативна емисиона премија, односно дуговни салдо на овом рачуну, на дан биланса, према важећем Контном оквиру, преноси се на рачун **340** – *Нераспоређени добитак ранијих година* или рачун **350** – *Губитак ранијих година*. Напомињемо да наведено решење може бити спорно, јер се поставља питање зашто се не може исказивати негативна емисиона премија. Ипак, због карактера емисионе премије као резерве, прихватљиво је да емисиона премија не може да буде негативна, и да се негативна емисиона премија пребаци на терет нераспоређене добити односно губитка ранијих година, јер она на овај начин реално умањује резултат.

1.3. Рачуноводствено евидентирање емисионе премије при откупу и отуђењу, односно поништењу сопствених акција

Емисиона премија може настати и при:

- стицању сопствених акција, и
- отуђењу сопствених акција.

За рачуноводствени третман емисионе премије, при стицању и отуђењу сопствених акција, кључне су одредбе **МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација**. Према МРС 32, ако ентитет поново стекне своје инструменте сопственог капитала, ти инструменти (“поново стечене сопствене акције”) треба да се одбију од капитала. Никакав добитак или губитак не треба да се призна по основу куповине, продаје, емитовања или поништавања инструментата сопственог капитала тог ентитета. Такве поново стечене сопствене акције могу стећи и држати ентитет или други чланови консолидоване групе. Одговарајућа накнада која се плаћа или добија треба да се призна директно у капитал¹³.

Из наведеног је очигледно да, уколико се сопствене акције купују по цени већој или мањој од „књиговодствене“ (вредности по којој су признати у основном капиталу друштва) проистекле разлике се не могу евидентирати преко расхода и прихода у билансу успеха, већ искључиво преко ставки капитала.

Такође, према МРС 32, износ поново стечених сопствених акција у поседу се обелодањује засебно или у самом извештају о финансијској позицији или у напоменама, у складу са **МРС 1 – Презентација финансијских извештаја**. Ентитет обезбеђује обелодањивања у складу са **МРС 24 – Обелодањивања повезаних страна** ако ентитет поново стекне своје инструменте сопственог капитала од повезаних страна¹⁴.

1.3.1. Стицања сопствених акција са аспекта Закона о привредним друштвима

Услови стицања сопствених акција прописани су чланом 282. Закона о привредним друштвима. Према одредбама члана 282. Закона, сопствене акције у смислу Закона су акције које је друштво стекло од својих акционара. Друштво може стицати сопствене акције непосредно или преко трећег лица које стиче акције у своје име, а за рачун друштва под следећим условима:

- 1) скупштина је донела одлуку којом је дала одобрење за стицање сопствених акција;
- 2) да као резултат стицања сопствених акција нето имовина друштва неће бити мања од уплаћеног основног капитала, увећаног за резерве које друштво има обавезу да одржава у складу са законом или стату-

13) **МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација**, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2010. године, параграф 33. стр. 27.

14) **МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација**, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2010. године, параграф 34. стр. 27.

том, ако такве резерве постоје, осим резерви статутом предвиђених за стицање сопствених акција;

- 3) акције које друштво стиче у целини су уплаћене;
- 4) у случају јавног акционарског друштва, укупна номинална вредност, односно рачуноводствена вредност акција без номиналне вредности тако стечених акција, укључујући и раније стечене сопствене акције, не прелази 10% основног капитала друштва.

Одлука скупштине о одобрењу стицања сопствених акција садржи услове стицања и располагања овим акцијама, а нарочито:

- 1) максималан број сопствених акција које се стичу;
- 2) рок у коме друштво може да стекне сопствене акције, који не може да буде дужи од две године;
- 3) минималну и максималну цену стицања сопствених акција, ако се сопствене акције стичу уз накнаду;
- 4) начин располагања и цену по којој се стечене сопствене акције отуђују, односно метод утврђивања те цене, ако се сопствене акције отуђују уз накнаду.

Изузетно, друштво може стицати сопствене акције и без одлуке скупштине, а на основу одлуке одбора директора, односно надзорног одбора, ако је управљање друштвом дводомно:

- 1) у случају јавног акционарског друштва, ако је то неопходно да би се спречила већа и непосредна штета по друштво, у ком случају је одбор директора, односно надзорни одбор, ако је управљање друштвом дводомно, обавезан да на првој следећој седници скупштине акционаре обавести о разлозима и начину стицања сопствених акција, њиховом броју и укупној номиналној вредности, односно укупној рачуноводственој вредности акција без номиналне вредности, њиховом учешћу у основном капиталу друштва, као и укупном износу који је друштво за њих платило;
- 2) ако се сопствене акције стичу ради расподеле запосленима у друштву или повезаном друштву, или за награђивање чланова одбора директора, односно извршног и надзорног одбора, ако је управљање друштвом дводомно, али највише до 3% било које класе акција у току пословне године, под условом да је таква могућност предвиђена статутом и да су издвојене резерве за ове намене.

Одбор директора, односно извршни одбор, ако је управљање друштвом дводомно, има обавезу да приликом сваког стицања сопствених акција провери да ли су испуњени услови у вези са роком у коме друштво може да стекне сопствене акције (који не може да буде дужи од две године), у вези са минималном и максималном ценом за стицање сопствених акција, као и у вези са начином располагања и ценом по којој се стечене сопствене акције отуђују, односно методом утврђивања те цене, ако се сопствене акције отуђују уз накнаду.

Према одредби члана 284. Закона, све наведено (односно одредбе члана 282. Закона) се не примењује ако друштво стиче сопствене акције:

- 1) као последицу остваривања права несагласних акционара;
- 2) бестеретно;
- 3) као последицу статусне промене;
- 4) на основу одлуке суда;
- 5) ако се акције стичу ради спровођења поступка смањења капитала друштва.

Према одредбама члана 286. Закона, сопствене акције не пружају право гласа, не дају право на дивиденду или друга примања, нити могу да буду основ за плаћања акционарима, осим у случају умањења капитала.

1.3.1.1. Стицање сопствених акција контролног друштва

Према одредби члана 283. Закона, ако акције друштва стиче његово контролисано друштво, као и ако те акције стиче треће лице које поступа у своје име, а за рачун контролисаног друштва, сматра се да је те акције стекло контролно друштво и на такве акције примењују се одредбе Закона о сопственим акцијама.

Ако је контролисано друштво стекло акције контролног друштва пре успостављања контроле, по успостављању контроле ове акције не сматрају се сопственим акцијама у смислу Закона, али престају да омогућавају право гласа и њихова номинална вредност, односно рачуноводствена вредност акција без номиналне вредности додаје се износу основног капитала и резерви приликом утврђивања испуњености услова којима се захтева да као резултат стицања сопствених акција нето имовина друштва неће бити мања од уплаћеног основног капитала, увећаног за резерве које друштво има обавезу да одржава у складу са законом или статутом, ако такве резерве постоје, осим резерви предвиђених статутом за стицање сопствених акција.

1.3.1.2. Поступак стицања сопствених акција

Одбор директора, односно извршни одбор, ако је управљање друштвом дводомно, дужан је да, у складу са одлуком о стицању сопствених акција скупштине односно одбора директора или надзорног одбора, упути понуду за откуп свим акционарима те класе акција.

Понуда за откуп садржи:

- 1) врсту, класу и број акција које друштво жели да стекне;
- 2) цену коју је друштво спремно да плати или начин њеног утврђивања;
- 3) начин и рок за исплату цене;
- 4) поступак и рок у којем акционари могу да одговоре на понуду друштва, који не може да буде краћи од 15 дана.

Понуда за откуп упућује се сходном применом одредаба члана 335. Закона о привредним друштвима о слању позива за скупштину акционара.

Ако је укупан број акција које акционари понуде друштву на продају већи од броја акција које друштво жели да стекне, друштво ће од сваког акционара откупити сразмеран број акција које акционар понуди на продају, с тим што ће се приликом обрачуна сразмерног броја акција узети у обзир само читав број акција.

Изузетно, одбор директора, односно надзорни одбор, ако је управљање друштвом дводомно, може одлучити да друштво стекне и већи број акција, али не више од броја акција наведених у одлуци скупштине, а ако је број акција које друштво стиче мањи од укупног броја акција које акционари понуде на продају, друштво има обавезу да поштује начело сразмерности.

Одредбе овог члана не примењују се приликом стицања сопствених акција у случајевима стицања акција јавног акционарског друштва, ако је то неопходно да би се спречила већа и непосредна штета по друштво, као и ако друштво стиче сопствене акције:

- 1) као последицу остваривања права несагласних акционара;
- 2) бестеретно;
- 3) као последицу статусне промене;
- 4) на основу одлуке суда;
- 5) ако се акције стичу ради спровођења поступка смањења капитала друштва.

1.3.2. Рачуноводствено евидентирање стицања сопствених акција

Начин вредновања сопствених акција регулисан је у **МРС 32 – Финансијски инструменти: презентација**, што је опширније објашњено у одељку 3. овог текста.

Уколико се сопствене акције купују по цени већој или мањој од „књиговодствене“ (вредности по којој су признате у основном капиталу друштва) проистекле разлике не могу се евидентирати преко расхода и прихода у билансу успеха, већ искључиво преко ставки капитала.

Код стицања сопствених акција веома је битна одредба да као резултат стицања сопствених акција нето имовина друштва неће бити мања од уплаћеног основног капитала, увећаног за резерве које друштво има обавезу да одржава у складу са законом или статутом, ако такве резерве постоје, осим резерви предвиђених статутом за стицање сопствених акција. Нето имовина друштва једнака је имовини друштва (ту се према нашем мишљењу узима Укупна актива, односно *Пословна имовина* са АОП 0071 Биланса стања¹⁵ (где није укључена вредност откупљених сопствених акција, исказана на контима 047 и 237), умањена за обавезе друштва (према нашем мишљењу, узима се збир позиција *Дугорочна резервисања и обавезе* са АОП 0424 и *Краткорочне обавезе* са АОП 0442 и *Одложене пореске обавезе* са АОП 0441 Биланса стања). Дакле, након стицања сопствених акција, нето имовина мора бити већа од основног капитала увећаног за резерве које је друштво дужно да има.

15) Према обрасцу прописаном *Правилником о садржини и форми образаца финансијских извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике* ("Сл.гласник РС", бр.95/14).

Уколико се сопствене акције купе по цени нижој од „књиговодствене“ (вредности по којој су признате у основном капиталу друштва), тада проистеклу разлику треба евидентирати у корист рачуна **306** – *Емисиона премија*.

Уколико се сопствене акције купе по цени вишој од „књиговодствене“ (вредности по којој су признате у основном капиталу друштва), према нашем мишљењу, проистекла разлика може се и директно евидентирати на терет рачуна **340** – *Нераспоређени добитак ранијих година*, а уколико је друштво формирало резерве намењене тој сврси, онда на терет одговарајућег рачуна групе **32** – *Резерве* (нпр. аналитичког рачуна **3221** – *Резерве намењене откупу сопствених акција*). Према важећем Контном оквиру, проистеклу разлику треба евидентирати прво на рачуну **306** – *Емисиона премија*, као негативну емисиону премију, а на дан биланса она се преноси на рачун **340** – *Нераспоређени добитак ранијих година* или рачун **350** – *Губитак ранијих година*. Према нашем мишљењу, могуће је и директно књижење на рачун 340 односно 350, без коришћења рачуна 306. Коришћење рачуна 306, међутим, има смисла када на њему постоји позитиван салдо, који служи за покриће овог негативног, и у том случају има смисла употреба рачуна 306.

Према Контном оквиру, откупљене сопствене акције евидентирају се на рачуну **047** – *Откупљене сопствене акције и откупљени сопствени удели*, где се исказују откупљене сопствене акције и откупљени сопствени удели у номиналној вредности, које је правно лице дужно да отуђи у року дужем од годину дана од дана стицања, или на рачуну **237** – *Откупљене сопствене акције намењене продаји и откупљени сопствени удели намењени продаји или поништавању*, где се исказује улагање у откупљене сопствене акције или сопствене уделе по номиналној вредности.

Дакле, код рачуноводственог евидентирања откупљених сопствених акција, и избора да ли их евидентирати на рачуну 047 или 237, као што је већ наведено, основни фактор од кога зависи евидентирање је рок у ком се очекује да ће доћи до поништења или отуђења, и ако се за овај рок очекује да буде краћи од годину дана, тада се евидентирање врши на рачуну 237, а ако се очекује да ће рок бити дужи од годину дана, евидентирање се врши на рачуну 047.

Према Контном оквиру, на рачуну **300** – *Акцијски капитал* исказују се обичне и приоритетне акције с правом учешћа у управљању, правом на учешће у добити акционарског друштва и правом на део ликвидационе масе, у складу са актом о оснивању, односно одлуком о емисији акција. Акционаром се, у односу према акционарском друштву и трећим лицима, сматра лице које је као законити ималац акције уписано у Централни регистар хартија од вредности (Централни регистар), а дан уписа у Централни регистар је дан стицања акције. Централни регистар је дужан да акционару, на његов захтев, а најкасније наредног радног дана од дана подношења захтева у складу са правилима пословања Централног регистра, изда потврду о акцијама чији је он законити ималац, са свим подацима у вези са тим акцијама о којима евиденцију води Централни регистар. На издавање доказа о власништву над акцијама примењују се прописи којима се уређује тржиште капитала. Кад друштво утврђује списак акционара, оно га утврђује на основу извода из јединствене евиденције акционара у Централном регистру. Акционарска друштва која нису јавна акционарска друштва могу, према нашем мишљењу, аналитички у оквиру рачуна 300 водити и евиденцију капитала по акционарима, на начин начелно

исти као што друштво с ограниченом одговорношћу води евиденцију о власницима удела на рачуну 301.

Када се врши откуп сопствених акција друштва, према нашем мишљењу, и у анализи рачуна 300 треба да се искњижи акцијски капитал са аналитичког рачуна одговарајуће класе акција (или са рачуна власника, ако таква евиденција постоји) за номиналну вредност откупљених сопствених акција и те акције треба да се искажу на посебном аналитичком рачуну у оквиру конта 300 за откупљене сопствене акције. Исто, промена се евидентира и у евиденцији података о акционарима код Централног регистра. Ово је веома битно да би се знало који акционари су продали акције, да би им у складу са тим била умањена, односно укинута права која као акционари могу да остварују у друштву.

У наставку је дат пример у ком су акције откупљене по цени нижој од номиналне (књиговодствене), с намером да буду отуђене или поништене у року краћем од годину дана.

Пример 1.

Јавно акционарско друштво откупило је на берзи сопствене обичне акције чија је номинална вредност (вредност по којој су признате у основном капиталу друштва) 5.000.000 динара, за 3.000.000 динара, које је одмах исплатило при обављању трансакције на берзи.

Да би акционарско друштво могло да изврши исплату откупљених сопствених акција у складу са законским прописима, Скупштина друштва донела је одговарајућу одлуку и испоштовани су сви законски прописи. Пре откупа акција, друштво је утврдило да је нето имовина друштва 100.000.000 динара и да има следећу структуру:

Ред. бр.	Опис	Износ
1.	Основни капитал	60.000.000
2.	Статутарне резерве	6.000.000
3.	Уплаћени капитал, увећан за резерве које је друштво у обавези да држи у складу са законом или статутом (1. + 2.)	66.000.000
4.	Нераспоређена добит	34.000.000
5.	Нето имовина друштва (3. + 4.)	100.000.000
6.	Износ који се издваја за откуп акција	3.000.000
7.	Нето имовина друштва након откупа акција (5. – 6.)	97.000.000
8.	Ако је редни број 7. већи од редног броја 3, откуп акција може се извршити – овде је тај услов испуњен и откуп је могућ (97.000.000 > 66.000.000)	

На основу података из претходне табеле, акционарско друштво је утврдило да је откуп акција могућ.

Предузеће намерава да откупљене акције отуђи или поништи у року краћем од годину дана.

Предузеће је извршило следећа књижења:

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1)	237		Откупљене сопствене акције	5.000.000	
		241	Текући (пословни) рачуни		3.000.000
		306	Емисиона премија		2.000.000
<i>Евидентирање откупа сопствених акција друштва</i>					
2)	3000		Акцијски капитал – обичне акције	5.000.000	
		3009	Акцијски капитал – откупљене сопствене акције		5.000.000
<i>Искњижавање откупљених акција са обичних акција и укњижавање сопствених акција друштва</i>					

У промени 1) друштво је евидентирало откуп сопствених акција, при чему је позитивну разлику између номиналне и откупне вредности акција евидентирало у корист емисионе премије. У промени 2) друштво је искњижило откупљене сопствене акције са аналитичког рачуна обичних акција и укњижило откупљене сопствене акције.

Следећи пример везан је за случај у којем су акције откупљене по цени вишој од номиналне (књиговодствене), уз намеру да буду отуђене или поништене у року дужем од годину дана.

Пример 2.

Јавно акционарско друштво откупило је од несагласних акционара обичне акције чија је номинална вредност (вредност по којој су признате у основном капиталу друштва) 7.000.000 динара, за 10.000.000 динара, које је одмах исплатило при обављању трансакције на берзи.

Да би акционарско друштво могло да изврши исплату откупљених сопствених акција у складу са законским прописима, Скупштина друштва донела је одговарајућу одлуку и испоштовани су сви законски прописи.

Пре откупа акција, друштво је утврдило да је нето имовина друштва 100.000.000 динара и да има следећу структуру:

Ред. бр.	Опис	Износ
1.	Основни капитал	60.000.000
2.	Статутарне резерве	6.000.000
3.	Уплаћени капитал увећан за резерве које друштво има обавезу да држи у складу са законом или статутом (1. + 2)	66.000.000
4.	Нераспоређена добит	34.000.000
5.	Нето имовина друштва (3. + 4)	100.000.000
6.	Износ који се издваја за откуп акција	10.000.000
7.	Нето имовина друштва након откупа акција (5. – 6)	90.000.000
8.	Ако је редни број 7. већи од редног броја 3, откуп акција може се извршити – овде је тај услов испуњен и откуп је могућ (90.000.000 > 66.000.000)	

На основу података из претходне табеле, акционарско друштво утврдило је да је откуп акција могућ.

Предузеће намерава да откупљене акције отуђи или поништи у року дужем од годину дана.

Предузеће је извршило следећа књижења:

Ред. бр.	Рачун	Опис	Износ		
	Д		П	Д	П
1)	047		Откупљене сопствене акције	7.000.000	
	340		Нераспоређени добитак ранијих година	3.000.000	
		241	Текући (пословни) рачуни		10.000.000
<i>Евидентирање откупа сопствених акција друштва</i>					
2)	3000		Акцијски капитал – обичне акције	7.000.000	
		3009	Акцијски капитал – откупљене сопствене акције		7.000.000
<i>Искњижавање откупљених акција са обичних акција и укњижавање сопствених акција друштва</i>					

У промени 1) друштво је евидентирало откуп сопствених акција, при чему је негативну разлику између номиналне и откупне вредности акција евидентирало на терет нераспоређене добити, а не на терет емисионе премије, јер је

салдо на конту емисионе премије нула (нема салда), и није желело да ствара негативну емисиону премију, па да је касније пребацује на терет рачуна 340, већ је одмах извршило евидентирање на терет рачуна 340. Овде су акције евидентирание као дугорочна позиција, јер је друштво откупило више од 10% акција (што је било могуће јер је извршен откуп од несагласних акционара), које има намеру да отуђи или поништи у року дужем од годину дана. У промени 2) друштво је искњижило откупљене сопствене акције са аналитичког рачуна обичних акција и укњижило откупљене сопствене акције.

1.3.3. Рачуноводствено евидентирање отуђења, расподеле и поништења сопствених акција

Према Закону, акционарско друштво може сопствене акције да:

- 1) расподели запосленима у друштву или повезаном друштву, или користи за награђивање чланова одбора директора, односно извршног и надзорног одбора ако је управљање друштвом дводомно, али највише до 3% било које класе акција у току пословне године, под условом да је таква могућност предвиђена статутом и да су издвојене резерве за ове намене¹⁶;
- 2) отуђи уз накнаду (прода);
- 3) поништи.

1.3.3.1. Расподела сопствених акција запосленим, члановима извршног и надзорног одбора

Према одредби члана 282. став 4. тачка 2) Закона, друштво може стицати сопствене акције, ако се сопствене акције стичу ради расподеле запосленима у друштву или повезаном друштву, или за награђивање чланова одбора директора, односно извршног и надзорног одбора, ако је управљање друштвом дводомно, али највише до 3% било које класе акција у току пословне године, под условом да је таква могућност предвиђена статутом и да су издвојене резерве за ове намене.

Дакле, сопствене акције запослених, као и чланова извршног и надзорног одбора, могу се поделити ако је таква могућност предвиђена статутом и ако се издвоје посебне резерве за ову намену. Према нашем мишљењу, најбоље је да се такве резерве створе одлуком Скупштине и да део те одлуке буде и одлука да се те резерве формирају на терет нераспоређене добити. Те резерве се, у наведеном случају, у књиговодству евидентирају задужењем рачуна **340 – Нераспоређени добитак ранијих година**, уз одобрење одговарајућег рачуна групе **32 – Резерве** (нпр. аналитичког рачуна **3222 – Резерве намењене откупу сопствених акција које ће се поделити запосленима и члановима извршног и надзорног одбора**).

Код овакве расподеле акција треба водити рачуна о томе и да овако расподељене акције представљају зараду лица која су их добила. Наиме, према

16) Закон о привредним друштвима ("Сл. гласник РС", бр. 36/11, 99/11, 83/14, 5/15, 44/18 и 95/18), чл. 282. ст. 4. тач. 2).

одредби члана 14. став 2. Закона о порезу на доходак грађана („Сл. гласник РС“, бр. 24/01, ... и 95/18) хартије од вредности, осим акција стечених у поступку својинске трансформације, које запослени добије од послодавца или од лица повезаног с послодавцем сматрају се зарадом у моменту стицања права располагања тим хартијама од вредности, односно у моменту у којем се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог, у складу са чланом 18. став 3. овог закона. Наведена примања, која запослени добије од лица повезаног с послодавцем, при чему трошак сноси послодавац, сматрају се зарадом у моменту у којем запослени стекне право располагања тим хартијама од вредности, односно у моменту у којем се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог, у складу са чланом 18. став 3. овог закона.

Основицу пореза на зараду чини тржишна вредност хартија од вредности увећана за припадајуће обавезе из зараде, односно, у случају самоопорезивања, тржишна вредност хартија од вредности у моменту стицања права располагања тим хартијама од вредности, односно у моменту у којем се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог, у складу са чланом 18. став 3. овог закона.

Ако је хартије од вредности запослени стекао куповином по цени нижој од тржишне, основицу пореза на зараду чини разлика између тржишне цене тих хартија од вредности у моменту стицања права располагања тим хартијама од вредности, односно у моменту у којем се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог у складу са чланом 18. став 3. овог закона и износа који је запослени платио, увећана за припадајуће обавезе из зараде, односно код самоопорезивања разлика између тржишне цене тих хартија од вредности у моменту стицања права располагања тим хартијама од вредности, односно у моменту у којем се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог, у складу са чланом 18. став 3. овог закона и износа који је запослени платио.

Ако је тржишна вредност хартија од вредности изражена у иностраној валути, основицу пореза на зараде представља њена динарска противвредност, према званичном средњем курсу Народне банке Србије на дан стицања права располагања тим хартијама од вредности, односно на дан на који се те хартије од вредности сматрају опорезивом зарадом запосленог, у складу са чланом 18. став 3. овог закона.

Цену, висину накнаде, односно новчану вредност утврђује исплатилац зараде у моменту када се врши давање. Тржишну вредност хартија од вредности утврђује исплатилац зараде, односно запослени, на основу доступних података, уколико су хартије од вредности добијене од лица повезаног с послодавцем које није обвезник обрачунавања и плаћања пореза по одбитку.

За разумевање претходно наведених одредби, битно је знати да је код нас чл. 18. ст. 1. тач. Закона о порезу на доходак грађана, прописано да се не плаћа порез на зараде на примања запосленог од послодавца на основу сопствених акција, опција на сопствене акције или сопствених удела послодавца или акција, опција на акције или удела са послодавцем повезаног лица (у наставку текста: сопствене акције) које запослени стекне без накнаде или по повлашћеној цени од послодавца.

Изузетно, према претходно више пута наведеном, члану 18. ст. 3. Закона о порезу на доходак грађана:

- 1) уколико запослени отуђи сопствене акције пре истека две године од дана стицања права располагања тим сопственим акцијама, такве сопствене акције сматраће се опорезивом зарадом запосленог, у смислу члана 14. овог закона у моменту отуђења;
- 2) уколико послодавац или повезано лице послодавца откупе од запосленог сопствене акције, те сопствене акције сматраће се опорезивом зарадом запосленог, у смислу члана 14. овог закона у моменту откупа;
- 3) уколико запосленом престане радни однос код послодавца пре истека две године од дана стицања права располагања сопственим акцијама, осим у случају престанка радног односа независно од његове воље и воље послодавца, у складу са законом којим се уређује рад, престанка радног односа услед стицања права на старосну пензију у складу са законом којим се уређује пензијско и инвалидско осигурање и престанка радног односа ради заснивања радног односа код повезаног лица послодавца, те сопствене акције сматраће се опорезивом зарадом запосленог, у смислу члана 14. овог закона, исплаћеном на последњи дан трајања радног односа запосленог код послодавца.

Стопа пореза на зараде која се овде примењује је 10% (као и за зараде), а поред пореза на зараде, према нашем мишљењу, имајући у виду одредбе члана 13. Закона о доприносима за социјално осигурање („Сл. гласник РС“, бр. 84/04, ... и 95/18) и члана 105. Закона о раду („Сл. гласник РС“, бр. 24/05, ... и 95/18), плаћају се и доприноси, на исти начин као што се плаћају доприноси на зараду. У начелу, кад се изврши подела акција појединачном запосленом, у моменту кад се то сматра зарадом, у смислу члана 18. ст. 3. Закона о порезу на доходак грађана, утврди се тржишна вредност акција коју је он добио и она има третман нето зараде, тако да се тај износ даље брутира према истим правилима као бруто зарада и плаћају се одговарајући порез, као и доприноси.

Пример 3.

Јавно акционарско друштво, које је откупило сопствене акције номиналне вредности (књиговодствена вредност – вредност по којој су акције признате у основном капиталу друштва) од 5.000.000 динара, за 3.000.000 динара, из Примера 1, одлучило је да сопствене акције расподели тројици чланова извршног одбора – извршним директорима друштва. Запослени су, одмах по стицању тих акција, извршили њихову продају на берзи, тако да се ова расподела акција сматра опорезивом зарадом, у смислу чл. 14. и чл. 18. ст. 3. Закона о порезу на доходак грађана.

Тржишна вредност акција утврђена је у складу са њиховом вредношћу на берзи, јер су непосредно пре поделе купљене на тржишту, тако да је очигледно тржишна вредност акција 3.000.000 динара, а и запослени су их продали на берзи за тај износ. Износ од 3.000.000 динара представља нето зараду директора. Акције које ће добити имају третман друге исплате зараде у месецу, а пошто су сва три извршна директора приликом прве исплате добила износ бруто зараде већи од највише месечне основице за обрачун и плаћање доприноса, на те акције ће платити само порез на зараду, а доприносе неће, јер су већ платили максималне доприносе за тај месец. С обзиром на то да је нето износ за-

раде 3.000.000 динара, бруто износ је 3.333.333 динара (3.000.000 x 1,111111 (коэффициент за прерачунату стопу од 10%) = 3.333.333).

Пре расподеле, Скупштина друштва донела је одлуку да се на терет нераспоређене добити формирају резерве намењене откупу сопствених акција, у вредности од 3.000.000 динара, које ће бити расподељене члановима извршног одбора, што је у рачуноводственим евиденцијама евидентирано ставом 340/3222.

Предузеће је извршило следећа књижења:

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1	520		Трошкови зарада и накнада зарада	3.333.333	
		450	Обавезе за нето зараде и накнаде зарада		3.000.000
		451	Обавезе за порез на зараде и накнаде зарада на терет запосленог		333.333
	<i>Евидентирање трошкова зарада и обавеза за зараде на име акција које ће бити расподељене извршним директорима</i>				
2)	450		Обавезе за нето зараде и накнаде зарада	3.000.000	
	451		Обавезе за порез на зараде и накнаде зарада на терет запосленог	333.333	
	306		Емисиона премија	2.000.000	
		237	Откупљене сопствене акције		5.000.000
		241	Текући (пословни) рачуни		333.333
	<i>Евидентирање поделе акција извршним директорима и плаћања пореза на зараде</i>				
3)	3009		Акцијски капитал – откупљене сопствене акције	5.000.000	
		3000	Акцијски капитал – обичне акције		5.000.000
	<i>Искњижавање сопствених акција и укњижавање обичних акција друштва</i>				

У промени 1) евидентирана је обавеза за зараде на име акција које ће бити расподељене запосленима, а евидентирани су и трошкови зарада и пореза на зараде, док је за трошкове доприноса наведено да су једнаки нули, јер су извршни директори већ примили први део зараде на који су платили доприносе на највишу основицу доприноса. У промени 2) евидентирана је подела акција извршним директорима и плаћање одговарајућих пореских дажбина. У промени 3) евидентирана је подела сопствених акција, које више нису сопствене акције, већ имају друге власнике који имају сва припадајућа права, због чега су евидентирани поново као обичне акције.

Алтернативно предузеће је могло да изврши књижење прве промене на следећи начин:

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1)	3222		Резерве намењене откупу сопствених акција које ће се поделити запосленима и члановима извршног и надзорног одбора	3.000.000	
	520		Трошкови зарада и накнада зарада	333.333	
		450	Обавезе за нето зараде и накнаде зарада		3.000.000
		451	Обавезе за порез на зараде и накнаде зарада на терет запосленог		333.333
<i>Евидентирање трошкова зарада и обавеза за зараде на име акција које ће бити расподељене извршним директорима</i>					

У овом, алтернативном случају, расподељене акције нису третиране као исплата зараде, већ као расподела добити, што је у суштини у складу са захтевима Закона, али није у сагласности са *Законом о порезу на доходак грађана*. Због ове неусаглашености тешко је у овом случају поставити јасно правило, и ово је још један случај у којем, због неусаглашености разних закона, рачуновође морају саме да бирају како ће поступити.

1.3.3.2. Отуђење сопствених акција уз накнаду (продаја)

Друштво може сопствене акције отуђити уз накнаду, односно продати. Одбор директора, односно надзорни одбор, ако је управљање друштвом дводомно, доноси одлуку о отуђењу сопствених акција, у складу са условима располагања утврђеним одлуком скупштине. Приликом отуђења сопствених акција лица која су акционари друштва на дан доношења одлуке о отуђењу сопствених акција имају право прече куповине.

Ако по испуњењу обавезе продаје акција акционарима који имају право прече куповине преостане одређени број сопствених акција, друштво их може отуђити трећим лицима или поништити, у складу са Законом.

Изузетно, у случају акционарског друштва које није јавно, ако је право прече куповине утврђено статутом, оно се може ограничити или укинути само одлуком скупштине која је донета трочетвртинском већином гласова присутних акционара.

Цена по којој друштво може отуђити сопствене акције утврђује се сходном применом члана 260. Закона, којом се одређује емисиона цена акција. На остваривање, ограничавање или укидање права прече куповине из овог члана сходно се примењују одредбе члана 277. закона, којима се регулише право пречег уписа.

У суштини, ради се о продаји акција, па се тако и евидентира искњижавањем вредности продатих акција у корист новчаних средстава (или потраживања), док се евентуална разлика између продајне цене и номиналне (књиговодствене) вредности акција евидентира на терет, односно у корист капитала.

У књиговодственим евиденцијама врши се и пренос сопствених акција на одговарајућу класу акција, што се евидентира и у Централном регистру.

Пример 4.

Јавно акционарско друштво, које је откупило сопствене акције номиналне вредности од 5.000.000 динара, за 3.000.000 динара, из Примера 1. је, након шест месеци сопствене акције продало на берзи за 6.000.0000 динара.

Предузеће је извршило следећа књижења:

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1)	241		Текући (пословни) рачуни	6.000.000	
		237	Откупљене сопствене акције		5.000.000
		306	Емисиона премија		1.000.000
<i>Евидентирање продаје сопствених акција</i>					
2)	3009		Акцијски капитал – откупљене сопствене акције	5.000.000	
		3000	Акцијски капитал – обичне акције		5.000.000
	<i>Искњижавање сопствених акција и укњижавање обичних акција друштва</i>				

У промени 1) евидентирана је продаја сопствених акција друштва, а позитивна разлика између продајне и књиговодствене вредности евидентирана је у корист емисионе премије, у промени 2) евидентирана је продаја сопствених акција, које вишу нису сопствене акције, већ имају друге власнике који имају сва припадајућа права, због чега су евидентирани поново као обичне акције.

Да је удео продат по цени нижој од књиговодствене, негативна разлика између продајне и књиговодствене вредности удела евидентирала би се на терет неког рачуна групе 32 – Резерве. Ту би се прво евидентирање вршило на терет рачуна 306 – Емисиона премија, а ако ту не би био довољан износ, разлика би се евидентирала на терет рачуна 322 или рачуна 340.

1.3.3.3. Поништење откупљених сопствених акција

Друштво може сопствене акције и поништити, када спроведе поступак умањења основног капитала.

Пример 5.

Јавно акционарско друштво које је откупило сопствене акције номиналне вредности од 5.000.000 динара, за 3.000.000 динара, из Примера 1. је након шест месеци сопствене акције поништило, уз спровођење поступка умањења основног капитала.

Предузеће је извршило следећа књижења:

Ред. бр.	Рачун		Опис	Износ	
	Д	П		Д	П
1)	3009		Акцијски капитал – откупљене сопствене акције	5.000.000	
		237	Откупљене сопствене акције		5.000.000
<i>Евидентирање поништења сопствених акција</i>					

У промени 1) евидентирано је поништење сопствених акција друштва.

2. Правни аспект емисионе премије

Емисиона премија јесте рачуноводствена категорија, али она мора бити и правна категорија јер је уређују прописи, макар делимично, а поводом ње се постављају одређена питања од којих је у пракси најинтересантније питање могућности (права) коришћења емисионе премије за различите намене. Емисиона премија ће у овом раду бити приказана само у односу на привредна друштва и то привредна друштва за која не важе специјални прописи (банке, осигуравајуће организације и друго), али не и у односу на јавна предузећа, задруге и друга правна лица.

Емисиона премија може се појавити код свих привредних друштава, а не само у акционарском друштву. Емисиона премија се, по правилу, појављује код акционарских друштава, али је могућа и у другим привредним друштвима. У друштвима лица ће се изузетно ретко јавити, због њихове затворености за пријем нових чланова, али се не искључује таква могућност.

Емисиона премија као разлика вредности. Појам емисионе премије одређен је тако да представља разлику између продајне цене акција приликом њихове емисије или повећања основног капитала и номиналне (рачуноводствене) вредности акција/удела, у друштвима која не емитују акције, као и разлику између продајне/куповне цене акција/удела приликом стицања/отуђења сопствених акција/удела, односно приликом статусне промене и њихове номиналне вредности. Она се не појављује у ситуацијама када привредно друштво стиче акције/уделе у другом привредном друштву, осим ако је реч о узајамном учешћу у основном капиталу. Ако акције контролног друштва стиче његово контролисано друштво или треће лице које поступа за рачун контролисаног друштва (под условом да се акције стичу након успостављања контроле), сматра се да је реч о сопственим акцијама контролног друш-

тва¹⁷; и не само када је реч о акцијама или уделима, већ и када се стичу/отуђују хартије од вредности које се под одређеним условима могу конвертовати у акције/уделе (конвертибилне обвезнице, варанти).

Порекло емисионе премије. Емисиона премија увек проистиче из правног односа између привредног друштва и чланова/акционара тог друштва. То могу бити постојећи, али и могући чланови/акционари (као код конвертибилних хартија од вредности). Чак и код статусних промена, и када се пренос имовине уговара и врши између друштва преносиоца и друштва стицаоца, то се чини за рачун чланова друштва. Емисиона премија не настаје из правног односа између друштва и трећих лица.

Статус члана друштва битан је за сам правни однос. Без статуса члана (актуелног, подразумевајући и онај који стиче или се губи, или хипотетичког) правни однос у коме се појављује емисиона премија не би могао да настане. Утолико није реч о правним односима између друштва и члана друштва за које није битан статус члана за само постојање тог правног односа, као нпр. правни односи (послови) између друштва и члана у којем члан има лични интерес¹⁸.

2.1. Правна природа емисионе премије

Рачуноводствена правила одређују како се емисиона премија књижи, али не одређују правну природу емисионе премије. То не чини ни Закон о привредним друштвима, као ни други закони и подзаконски акти који се не односе на рачуноводство. Али, одређење правне природе емисионе премије може да буде један од метода за попуњавање правних празнина, нарочито за одговор на питање у које све сврхе емисиона премија може да се користи. То је и најчешће постављано питање у пракси.

Према рачуноводственим правилима, емисиона премија књижи се као један од облика капитала. Међутим, ни рачуноводствени прописи не дефинишу шта је то капитал на уопштени начин који би подразумевао одређивање критеријума квалификације. Закон о привредним друштвима помиње основни капитал, али не и капитал као ширу категорију. Рачуноводствена правила препознају и основни капитал, али и капитал и то тако да је основни капитал само један од облика капитала.

У оваквој ситуацији мора се поћи од тога шта се све сматра капиталом према рачуноводственим прописима и на основу анализе доћи до одређења категорије капитала, као и својстава капитала као правне, али и рачуноводствене категорије. Према одредбама Правилника о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва¹⁹, задруге и предузетнике постоји шест група које се разврставају у категорију капитала: 1) основни капитал; 2) уписани, а неуплаћени капитал; 3) резерве; 4) ревалоризационе резерве и нереализовани добици и губици; 5) нераспоређени добитак; 6) губитак. Према одредбама члана 23. Правилника емисиона премија је разврстана у ка-

17) Члан 283. став 1. Закона о привредним друштвима.

18) Члан 65. Закона о привредним друштвима.

19) „Сл. гласник РС“, бр. 95/2014.

тегорију основног капитала. Ако се имају у виду одредбе Закона којима се дефинише да је основни капитал регистровани капитал, онда није могуће да се емисиона премија сматра саставним делом основног капитала. Утолико то изгледа као противзаконито разврставање. Међутим, када се погледају остале одредбе члана 23, види се и одређено термилошко разграничење. Овај члан помиње акцијски капитал, уделе у друштву с ограниченом одговорношћу, улоге чланова ортачког и командитног друштва (иако према Закону и у овим друштвима постоје удели), државни и задружни капитал, као и задружне уделе. Све су то само други називи за основни капитал у одговарајућем привредном друштву, јавном предузећу, односно задрузи. Међутим, у овом члану помиње се и да емисиона премија и остали основни капитал (није наведен ни пример за ову категорију) спадају у категорију основног капитала, што према Закону није могуће. Ни у упоредном праву се емисиона премија не разврстава у основни капитал. Није немогуће да се емисиона премија искористи за повећање основног капитала, али овде није реч о томе. Ако се основни капитал повећа на терет емисионе премије, то мора да буде регистровано у Агенцији за привредне регистре. Без тога, књижење емисионе премије као да она чини основни капитал даје нетачан резултат у књиговодственој евиденцији. Према књиговодственој евиденцији постојаће један податак о висини основног капитала, а у Агенцији за привредне регистре неки други, што не би смело да се догоди.

2.2. Капитал као рачуноводствена и правна категорија

Из Правилника о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва проистиче да се под категоријом капитала разуме имовина која је изражена у новцу и исказује се у новцу (без обзира на то у ком облику је унета у друштво, односно постоји у друштву). Овде се не мисли на готов новац, као што се не мисли ни на које конкретно имовинско добро (у питању је само рачунска категорија), које би припало члановима друштва када би друштво престало да постоји (под условом да није нужно за измирење поверилаца). Капитал настаје на различите начине (уношењем оснивачког капитала од стране чланова; накнадном продајом удела или акција; обављањем делатности (добит), али се не везује за конкретна добра, већ представља обрачунску категорију.

Најједноставније речено, капитал представља разлику између укупне имовине и укупних обавеза друштва, док уписани, односно основни или оснивачки капитал представља вредност капитала коју су оснивачи уписали односно унели при оснивању и накнадним уписима капитала код Агенције за привредне регистре. Док се капитал константно мења током различитих периода као последица пословања друштва, уписани односно основни или оснивачки капитал обично стоји непромењен у дужем временском периоду и може се променити само уписом промене на прописани начин код Агенције за привредне регистре (АПР).

Капитал се као категорија не везује за конкретне ствари, односно имовинска добра, већ за вредност исказану у новцу. Због тога нема значаја сам по себи проток времена и не постоји могућност отписивања (као нпр. код залиха и сталних средстава намењених продаји). Фактичке промене у имовини (нпр. продаја ствари, трошење новца) не утичу на вредност капитала непосредно

већ само посредно јер се она добија искључиво обрачунски и може се променити само на основу обрачуна односно одговарајућих аката, а некада и уз услов регистрације код АПР-а. У капитал не спадају ни потраживања јер предмет потраживања није у имовини привредног друштва, иако само потраживање јесте. Осим тога, потраживање се односи на конкретно добро (ствар, новац и друго), а капитал се не односи на конкретна добра, већ је само обрачунска категорија. Стална имовина такође није разврстана у капитал, јер се односи на конкретна добра.

Заслужује пажњу и то да се уписани и неуплаћени капитал налази у две класе – и у класи 0 – Уписани а неуплаћени капитал и стална имовина, и у класи 3 – капитал. У класи 3 капитала он мора да се нађе јер је и уписани (иако неуплаћени) капитал регистрован у АПР-у као основни капитал. Али уписани и неуплаћени капитал мора да се нађе и у класи 0 јер друштво има захтев према члану да унесе улог, али тај захтев не потиче из пословног односа у оквиру обављања делатности да би се нашао у класи 2, међу краткорочним потраживањима.

Капитал постоји као рачуноводствена категорија и, иако није одређен дефиницијом, већ набрајањем онога што улази у категорију капитала, критеријум сврставања у ту класу се може препознати и довољно је дистинктиван у односу на друге класе. Закон не препознаје експлицитно капитал као правну категорију и самим тим је и не дефинише. Ипак, дефинисана као рачуноводствена категорија (класа) она је прихватљива и као правна категорија и из рачуноводственог одређења могу се извући и одређене правне последице које се наводе у наставку.

- а) Вредности у класи капитала не доводе се директно у везу са било којим конкретним имовинским добром у смислу да се вредност капитала мења у зависности од промене вредности добра или његовог отуђења. Вредност капитала се увек добија обрачунски и изражава у новцу као резултат целокупног пословања (неке промене могу имати позитиван, а неке негативан ефекат). Утолико је та вредност „апстрактна“, а не „конкретна“ (у вези са одређеним имовинским добром);
- б) Смањење вредности у класи капитала не настаје услед фактичких промена у имовини привредног друштва. Отуђење добара, само по себи, не мења стање капитала. За промене на капиталу потребна је одлука надлежног органа, а некада (за одређену категорију у класи) и регистрација код надлежне организације (АПР) која евидентира основни капитал;
- в) Ограничење основа коришћења (смањења) капитала. И када надлежни орган донесе одлуку о смањењу капитала, за смањење мора постојати одговарајући (по правилу прописан) основ. Утолико орган који одлучује о смањењу капитала није потпуно слободан да износ за који се капитал смањује искористи за било коју сврху.

2.3. Коришћење средстава емисионе премије

Оно што је карактеристично за класу капитала је то да се вредности појединих категорија у тој класи не могу умањити без одлуке надлежног органа, али и да су намене за које се могу користити категорије класификоване у ову

класу, по правилу, ограничене законом. Проблем са емисионом премијом је то што закон не прописује за које све намене емисиона премија може да се користи. Њено рачуноводствено разврставање у складу са Правилником о контном оквиру и садржини рачуна у контном оквиру за привредна друштва у категорију основног капитала није могуће реализовати у складу са Законом. Вредност емисионе премије се не региструје код АПР-а (нити постојање, као ни повећање или смањење вредности емисионе премије). Према одредбама Закона вредност основног капитала је искључиво вредност која је регистрована код АПР-а као вредност основног капитала. Због тога емисиона премија, и поред разврставања учињеног Правилником, не може да буде класификована као део основног капитала, нити се коришћење средстава емисионе премије може вршити применом норми о смањењу основног капитала, што се односи и на основе по којима се основни капитал може смањивати.

Са друге стране, иако се одређене вредности налазе у категорији капитала, емисиона премија не може да буде разврстана у неке од тих категорија, као што је категорија нераспоређене добити или у категорију ревалоризационих резерви и нереализованих добитака и губитака. У категорију добити, емисиона премија не може да буде разврстана јер добит потиче из обављања делатности. У том смислу се изјаснило и Министарство финансија²⁰. Међутим, у том мишљењу оно се није изјаснило и за шта се све може користити емисиона премија. По самој природи односа јасно је да се емисиона премија не може преквалификовати у категорију ревалоризационих резерви и нереализованих добитака и губитака јер се ове вредности добијају израчунавањем на одређени начин који не може имати везе са емисионом премијом. Емисиона премија, разуме се, није ни уписани а неуплаћени капитал, нити се њом могу покривати износи неуплаћеног капитала јер ту обавезу морају да испуне чланови друштва које обавеза терети. Исто се показује и за остале категорије у оквиру класе капитала. То важи и за резерве. Резерве се формирају из добити друштва и не могу се формирати на терет неке друге категорије у оквиру класе капитала. Осим тога, резерве се установљавају законом или актима друштва и морају се издвојити. Не постоје негативне резерве, као што постоји негативна емисиона премија, а емисиона премија није установљена да морала да постоји, већ постоји само ако настане у складу са прописима, али не постоји обавеза њеног одржавања у одређеној висини, као што постоји обавеза за резерве. Тако и даље остаје питање у које сврхе се могу користити средства емисионе премије.

Треба, пре свега, испитати могућност коришћења емисионе премије за повећање основног капитала или покриће губитака у основном капиталу. Када је реч о повећању основног капитала, Законом се експлицитно уређује из којих средстава се може повећати основни капитал. Члан 146. Закона предвиђа из којих средстава се може вршити повећање основног капитала. Набрајање је таксативно и не може се проширивати. При том овим чланом се упућује и на сходну примену норми о повећању основног капитала акционарског друштва. Чланом 295. Закона предвиђа се да се основни капитал акционарског друштва може повећати и на терет резерви друштва, расположивих за те намене. Израз „расположивих за те намене“ не треба разумети као резерве које су искључиво намењене повећању основног капитала, већ да њихово ко-

20) Мишљење Министарства финансија, бр. 011-00-929/2016-16, од 23.11.2016. године.

ришћење за повећање основног капитала не би било у супротности са важећим прописима. Како Правилник емисиону премију већ разврстава у основни капитал, то (иако такво разврставање није могуће) указује на закључак да претварање емисионе премије у основни капитал друштва, применом одговарајућег поступка повећања, не би било у супротности са важећим прописима. Разуме се, потребна је регистрација повећања основног капитала код Агенције за привредне регистре да би такво повећање произвело правно дејство.

Слично важи и за покриће губитака. Ако постоји губитак, он може да се покрије на терет емисионе премије. За то је потребна одлука надлежног органа друштва (по правилу скупштине), али није потребна регистрација промене код Агенције за привредне регистре. Закон не ограничава покриће губитака набрајањем извора из којих се могу покрити губици.

У упоредном праву, по правилу је дозвољено да се на терет емисионе премије стичу сопствене акције. Правила о стицању сопствених акција из Закона о привредним друштвима²¹ не садрже забрану стицања сопствених акција на терет емисионе премије. Из угла Закона није битно на терет којих средстава се стичу сопствене акције, већ је битно да због стицања сопствених акција нето имовина друштва не буде мања од уплаћеног основног капитала, увећаног за резерве које је друштво дужно да одржава. У ситуацијама које су предвиђене не важи ни ово ограничење²².

У упоредном праву допушта се и покриће трошкова који настају у поступку емисије акција (*Underwriting Fees*), нпр. накнаде банци ангажованој за упис и уплату акција, накнаде посредницима у продаји акција и слично на терет емисионе премије. Из одредаба домаћег важећег права не виде се разлози због којих то не би било дозвољено и код нас.

На терет постојеће емисионе премије могла би да се покрије негативна емисиона премија која настане касније или обрнуто – постојећа негативна емисиона премија може се покрити на терет позитивне емисионе премије која је стечена касније. Пошто је реч о истој категорији, за ово није неопходна ни одлука јер би до тога дошло самим салдирањем.

Из другог угла, емисиона премија која је рачуноводствено исказана не би могла да се користи за обављање делатности. Разуме се да се средства која су стечена на име емисионе премије могу користити ликвидно, али се она не може рачуноводствено умањити да би средства била искоришћена за обављање делатности. На терет емисионе премије не могу се набављати сировине, репроматеријал, плаћати закупнина, куповати роба, основна средства и слично. Коришћење средстава емисионе премије мора бити у вези са основним капиталом друштва у смислу повећања, смањења, стицања или отуђења сопствених акција, постојећом емисионом премијом или трошковима везаним за промене основног капитала. Утолико емисиона премија остаје рачуноводствено везана за основни капитал, иако сама не може да буде основни капитал.

21) Члан 282.

22) Члан 284. ЗПД.

2.4. Негативна емисиона премија

Поводом негативне емисионе премије постављају се мало другачија питања. Реч је о следећим питањима: 1) да ли постојање негативне емисионе премије у смислу последица треба изједначити са губитком основног капитала, тј. са непокривеним губитком, у смислу Закона; и 2) из којих средстава се може покрити негативна емисиона премија?

Ако се негативна емисиона премија изједначава са губитком, онда то подразумева да друштво не може да исплаћује добит док не покрије губитак. Како се негативна емисиона премија књижи као губитак из претходног периода, то значи да друштво исказује губитак који мора да покрије да би могло да исплаћује добит. Ово важи и за све друге правне последице које се везују за постојање губитка. Како се негативна емисиона премија везује за основни капитал, то се показује да она и јесте само један од облика губитака на терет основног капитала. Разуме се, основни капитал због негативне емисионе премије неће бити смањен, осим ако друштво донесе такву одлуку и спроведе поступак смањења основног капитала. Али, постојање губитка који је настао на основу негативне емисионе премије по својим правним дејствима изједначава се са губитком на терет основног капитала.

Када је реч о покрићу губитака који потичу из негативне емисионе премије, тај губитак се може покрити на различите начине. Разуме се, на првом месту је добит. Друштво увек може да покрије губитак (негативну емисиону премију) на терет добити и за то не постоје сметње. Потребно је да надлежни орган друштва (орган који одлучује о расподели добити) донесе такву одлуку. Правилником о Контном оквиру прописано је да се негативна емисиона премија на дан биланса преноси на рачун непокривеног губитка ранијих година. Осим тога, друштво може да покрије овај губитак и из позитивне емисионе премије коју оствари касније.

Реч је о истој категорији – емисионој премији која се не раздваја, зависно од тога како је настала. За овакво покриће губитка није потребна посебна одлука органа, већ ће се то десити салдирањем емисионих премија насталих по различитим основима. Још стоји и питање да ли би негативна емисиона премија могла да се покрије смањењем основног капитала. Реч је о смањењу основног капитала ради покрића губитака. Законом дозвољено је смањење основног капитала ради покрића губитака²³. Како се негативна емисиона премија квалификује као губитак друштва, могуће је покриће тог губитка смањењем основног капитала. Смањење основног капитала региструје се код Агенције за привредне регистре, а ако је реч о акционарском друштву и код Централног регистра, депоа и клиринга хартија од вредности. Приликом смањења основног капитала, ради покрића губитака не спроводи се поступак заштите поверилаца, који је Законом предвиђен за друге основе смањења основног капитала.

23) Члан 147. став 1. тачка 1) и члан 321. став 2. тачка 1) Закона о привредним друштвима.

Закључак

Емисиона премија може настати приликом емитовања акција, односно повећања основног капитала и куповине, односно продаје сопствених акција или удела. Она представља разлику између номиналне вредности акција/удела и износа који се плаћа за стицање, односно добија приликом отуђења. За акције које немају номиналну вредност, ова вредност се израчунава у односу на рачуноводствену вредност. Емисиона премија може бити позитивна и негативна из угла друштва о чијим акцијама/уделима је реч. Позитивна је ако се стиче већа вредност од номиналне вредности акција/удела, а негативна ако се даје већа вредност од номиналне вредности акција/удела.

За разлику од упоредног права у коме се емисиона премија детаљно уређује или се оставља слобода привредном друштву да то само учини, у нашем праву она није детаљно уређена, а сматра се да друштво није потпуно слободно да је само уреди. Због недостатка норми, поводом емисионе премије постављају се два кључна питања. Прво, каква је природа емисионе премије и за шта емисиона премија може да се користи. Разуме се, из угла рачуноводства поставља се и питање књижења емисионе премије.

У односу на прво питање, аутори овог текста су мишљења да емисиона премија не може да буде део основног капитала, као што то предвиђа Правилник о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, односно немогуће је да емисиона премија чини део основног капитала друштва јер је основни капитал Законом одређен као регистровани капитал и чини збир вредности акција, односно удела у друштву. Емисиона премија не даје право ни на акције, ни на уделе у друштву и рачунски се не узима у обзир приликом одређивања вредности основног капитала. Иако емисиона премија није део основног капитала, она је део капитала. Категорија капитала није уређена нашим прописима, али се из њих може извести закључак да је реч о категорији која се добија рачунским путем, да се не односи на конкретна имовинска добра и да се може користити само за сврхе које су предвиђене прописима. Утолико емисиона премија спада у категорију капитала, али не и основног капитала. Реч је о посебној категорији капитала која се не може подвести под неку другу подкатегорију у смислу Правилника о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва због својих посебних својстава.

Када је реч о коришћењу средстава емисионе премије, извесно је да она не представља добит друштва и да се не може делити члановима друштва у оквиру расподеле добити. Како је настала поводом промена у основном капиталу, она може да се користи за повећање основног капитала, покриће губитака, куповину сопствених удела/акција, покривање трошкова поводом спровођења промена основног капитала и покриће негативне емисионе премије. Она се у рачуноводственој евиденцији не може умањити, односно користити за куповину робе, основних средстава, репроматеријала и друго, односно за покриће трошкова обављања делатности, иако нема сметњи да се та средства ликвидно користе и за такве сврхе.

Негативна емисиона премија по својој природи представља губитак. Због тога, све док постоји, за њу важе све правне последице које се прописима предвиђају за непокривене губитке, укључујући и забрану расподеле добити чла-

новима/акционарима. Негативна емисиона премија може да се покрије на терет добити, али и на сваки други начин на који губитак може да се покрије, укључујући и смањење основног капитала и на терет позитивне емисионе премије.

Литература

1. Barry J. Epstein, Eva K. Jermakowicz, *Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley & sons, Hoboken, New Jersey, USA, 2007.
2. James C. Van Horne, John M. Wachowicz Jr, *Основе финансијског менаџмента*, девето издање, Мате Загреб, 2002.
3. *Финансијско рачуноводство II*, у редакцији проф. др Јована Ранковића, аутори: проф. др Гаврило Илић, проф. др Никола Стевановић, проф. др Радослав Стефановић, проф. др Ката Шкарић – Јовановић, доцент др Слободан Д. Малинић, доцент др Предраг Станчић, доцент др Драган Стојановић, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 1998.
4. Мишљење Министарства финансија, бр. 011-00-929/2016-16, од 23.11.2016. године
5. МРС 1 – *Презентација финансијских извештаја*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2010.
6. МРС 32 – *Финансијски инструменти: презентација*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд 2010.

Прописи

1. Закон о привредним друштвима („Сл. гласник РС“, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014 – др. закон, 5/2015, 44/2018 и 95/2018)
2. Правилник о Контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге и предузетнике (“Сл. гласник РС”, бр. 95/14)
3. Трговачки законик Немачке - Handelgesetzbuch (HGB)
4. Трговачки законик Француске - Code du Commerce

УДК 007:657]:004
005.336.5:004
Стручни рад

мр Ленче
ПАПАЗОВСКА*

Будућност рачуноводствене професије у ери дигитализације

Резиме

Развој информатичко-комуникационе технологије и општа дигитализација информација укидају постојеће погледе у вези са простором и временом и не само да постоји привид, већ је присутно и суштинско учествовање рачуновођа у светским трендовима заснованим на тој врсти знања. Будући да су земље у региону у дужем периоду на прагу ЕУ, потребно је да подручје рачуноводства усмере на захтеве саме Уније, а с друге стране сопствени пут подразумева допуњавање и надограђивање рачуноводствене праксе и теорије, уз примену свих предности дигитализације при том.

Напредак технологије заменио је репетитивни део посла рачуноводственог особља. Аутоматизацијом пословних процеса велики део рачуноводствених поступака у значајној мери је путем шема књижења унапред дефинисан у самом пословном систему. Биометријске технологије представљају будућност у смислу унапређења сигурности и ефикасности пословања. Дигитализацијом докумената који се оверавају дигиталним потписом са биометријским ознакама остварују се вишеструки позитивни учинци. Посебно је важно да се та документација и информације заштите јер је све већи број оних који врше различите злоупотребе у вези са рачуноводственим системима.

Реалност је да је у ери дигитализације потребан све мањи број лица која се баве рачуноводственим евидентирањем пословних процеса, а све већи број лица која

*1) Председник Извршног већа Савеза рачуновођа Републике Македоније;
е-mail: papazsan@knigoprime.com.mk
Примљено: 22.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

управљају системима, дефинишу пословне процесе, док се паралелно систем „пун“ информацијама и самостално израђује финансијске извештаје.

Да ли је рачуноводствени кадар довољно стручан и спреман да суштински одговори на све захтеве система дигиталне обраде документације и на захтеве информатичке револуције, односно да прихвати реалност да је будућност у дигиталном знању? Пословање без хартија управо постаје са сигурношћу наш императив и стварност и само је питање јесу ли и у којој мери су рачуновође спремне на овакав искорак.

Кључне речи: *дигитализација, информатичко-комуникационе технологије, будућност рачуноводствене професије, аутоматизација, пословни процеси, дигитални документи.*

Увод

Дигитална трансформација постала је предуслов и изазов сваког успеха, а већ се полако али сигурно укључује и у рачуноводство, јер је данас неопходна за раст и развој сваке развојно оријентисане компаније. На глобалном нивоу већ годинама дигитални процеси су у нераскидивој вези са електронским услугама од поверења, присутни су у самом пословању, доприносе стварању добити компанија које имају јасну визију и убрзано стреме ка циљу. Предности су видљиве за веома кратко време.

Дигитализација подразумева имплементацију процеса који гарантују апсолутну безбедност докумената, целокупну контролу и мониторинг тих процеса, као и аутентичност и потврду идентитета свих кључних учесника тих процеса. Аутоматизација и дигитализација у рачуноводству значе замену папирнатог облика пословања електронским, при чему је потребна чврста гаранција да ће сва електронска документа која укључују и електронски потпис и печат имати потпуно исту валидност као и папир. Друго значајно питање је међународно признавање дигиталних докумената, за шта је потребно ослањање на међународну регулативу. Веома често поставља се питање око е-рачуна, е-услуга од поверења, места чувања, начина чувања документације и слично. Електронски рачуни и све пратеће исправе чувају се на начин и у року наведеном у прописима из области рачуноводства. Важно је да се осигура заштита, немогућност промене, проверљивост и доступност у периоду чувања е-докумената.

Циљ овог рада је да укаже на то развој интернета захтева озбиљан приступ, постојан увид у развој технологије и увођење савремених електронских, интегрисаних рачуноводствених система. Рад је подељен у неколико целина; у првом делу указује се на то који и какви су системи који могу сада, а и у будућности, да подрже рачуновође у ери дигитализације, брзог развоја технологије и тржишта, имајући у виду да информационе технологије све више постају фактор развоја цивилизације. У другом делу рада говори се о дигитал-

ним документима, е-рачуницама и е-услугама, њиховој обради и потреби за специјализованим интегрисаним аутоматизованим рачуноводственим системом који обрађује информације. У трећем делу рада истакнута је потреба за формирањем електронске базе података, анализом података као и обавеза обезбеђивања максималне сигурности тих података и извештаја.

1. Рачуновођа будућности

Рачуновођа је особа која директно помаже пословању, која непосредно учествује у самом процесу дигитализације, па би морао да иде у корак са дигиталном трансформацијом, посебно имајући у виду е-услуге из области рачуноводства као важан алат у процесу саме дигиталне трансформације¹. У 2017. години истраживања указују на то да је дигитална технологија у сектору рачуноводства увећана јер је рачуноводство почело да се прилагођава новој реалности данашњице и дигиталној пословној средини. Рачуноводствене фирме промениле су начин пословања како би искористиле могућности нових технологија и испуниле захтеве њихових клијената. Да би се оствариле ове могућности које пружа дигитална трансформација, рачуноводствене праксе захтевају брзу, сигурну и поуздану повезаност, као и подршку, у смислу обезбеђивања њиховог пословања с једне стране, а истовремено како би могле да преузму притисак брзог развоја.

Када се посматра дигитализација из угла рачуноводства констатује се да је дошло до позитивне промене на нивоу добијања записа у системима; нарочито се то уочава са аспекта уштеде времена. Клијенти, због тога што су заузели својим пословањем, не могу да се ангажују поводом сопственог рачуноводства и зато траже подршку од рачуновође. Важно је да нова технологија нуди опипљиву корист за рачуновође али и за клијенте, посебно кад је у питању благовремено евидентирање рачуноводствених докумената, од којих проистиче финансијско извештавање и остваривање врхунског циља предузећа - анализе финансијских извештаја која је у функцији остварења врхунског управљања капиталом.

Истраживање које је спровео Беминг (*Beaming*) показује да 40% рачуноводствених фирми планира да регрутује софтверске програме и друге технологије, док 14% планира да именује дигиталног стратега у својим радним тимовима².

Рачуноводство се налази у ери нове реалности. Важно је разумети али и правилно искористити, брзе токове глобалних промена и корист коју пружају дигиталне технологије. У циљу бољег прилагођавања и прихватања дигиталне трансформације, неопходна је фундаментална промена у начину размишљања рачуновође. Узалуд би била борба да се одржи конкурентска предност, а изван дигиталних промена и предности које оне пружају. Рачуновође којима је циљ да прате промене технологије и да могу да одговоре на захтеве клијента, треба да буду флексибилни и довољно иновативни како не би робовали моделима којима је покретачка снага била људски рад.

1) <https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>

2) <https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>

Према извештају Benchmarking Accounting and Finance³ дигитална трансформација је потпуно променила рачуноводствене и финансијске функције. Резултати овог извештаја засновани су на одговорима 1.700 финансијских лидера у јавним и приватним организацијама Сједињених Америчких Држава и Канаде, где су евидентирани технолошки трендови који утичу на рачуноводствене и финансијске функције. Извештај разматра како аутоматизација и дигитална трансформација данас покреће потребу за новим вештинама у рачуноводственим и финансијским компанијама, које ће вероватно утицати на будуће тимске структуре али и на начин на који компаније и њихови финансијски лидери управљају свакодневним пословима.

Закључци наведеног извештаја су следећи:

- терет усклађивања присиљава многе компаније да обрате пажњу на своје процесе и определе нове методе за бржи и "паметнији" рад;
- технолошки алати постају битни за већину рачуноводствених и финансијских тимова, јер омогућавају извршавање великог броја комплексних услуга;
- за компаније које се још увек ослањају на мануелне рачуноводствене процесе, непосредан одговор и одговорност је репозиционирање тимова и прилагођавање дигиталним процесима;
- бројни интервјуисани лидери поводом извештаја нису били задовољни интензитетом пораста ресурса за одржавање усклађености и интерне контроле јер их то спречава да се посвете другим активностима које могу да подрже и додају вредност пословању.

Опште позната чињеница је да се дигитална трансформација у области рачуноводства и финансија развијених економија наставља невероватном брзином („*warp speed*“). Аналитика података, како финансијских, тако и нефинансијских, је неопходна, при том ако је рачуноводство засновано на облаку „*cloud-based computing*“ и вештачкој интелигенцији, што утиче на креирање потреба за запосленима у рачуноводству. Тако ће аутоматизованим процесима којима се обављају рутински задаци, бити омогућено „ослобађање“ дела запослених у рачуноводству који могу да буду усмерени на посао веће вредности, јер интернет пословање и вештачка интелигенција стварају нове пословне моделе, покрећу иновације и повећавају конкурентну предност.

Рачуноводствени информациони системи данас се углавном базирају на интегрисаним информационим апликацијама које су постављене на поуздане платформе. Интегрисане информационе апликације (ERP), као што су: „ORACLE – NetSuite ERP“; „SCORO 8.5“; „SAGE Intacct“; „SYSPRO 9.2“; „ODOO 9.0“ и сличне њима могу смањити мануелне и прорачунске послове до 70% користећи „back office“ систем, укључујући финансије, набавку и продају⁴. Користећи контролне табеле у реалном времену истовремено на дневној основи може се пратити биланс новца, при чему се може уштедети до 93% на трошковима информационих технологија повезаним са одржавањем, интеграцијом и надоградњом засебних конзервативних апликација. Предност је у томе што

3) <https://accountingweekly.com/how-digital-transformation-changes-accounting-functions/>

4) https://forms.netsuite.com/app/site/crm/externalleadpage.nl/compid.NLCCORP/.f?formid=8315&h=AACffht_ppvdwcuoywpUf6Bmv3bwc11YWqc&leadsource=Online_FinanceOnline_ERP_2019&redirect_count=1&did_javascript_redirect=T

се у реалном времену омогућавају потпуна видљивост и приступ. Рачуновође које користе „SCORO“ платформу могу да уштеде време у смислу управљања пројектима; истовремено, даје им се могућност да додају нове захтеве као опције, што убрзава процес, затим ови нови захтеви се могу повезати са клијентима, могу се архивирати у „паметној“ е-пошти или приказати на листи задатака. Сам софтвер може сачувати све податке купаца и добављача, креирати е-рачуне, претраживати, сортирати, филтрирати помоћу ознаке, локације и категорије, истовремено пратећи трошкове и време пројекта. Опсег основних рачуноводствених могућности које пружа „SAGE Intact“ је доношење квалитетних финансијских одлука на основу кључних података и статистике, нарочито у делатностима које имају брзи раст и захтевају активан финансијски мониторинг, као што су е-услуге од поверења, здравствена заштита, veleпродаја и малопродаја. Када је у питању повећање продуктивности, ова информациона апликација укључује креативне алате за примену већег броја страних валута што у суштини смањује терет обрачуна курсних разлика, почев од управљање малих трансакција са добављачима до веома сложених међународних трансакција. Аутоматизација обрачуна пореза на промет може се тако поставити да поједностави усклађивање више закона, правних система и клаузула, што би олакшало рад рачуновођама које имају клијенте из земаља са различитим јурисдикцијама. Овај рачуноводствени систем има уграђене шаблоне (извештаје) помоћу којих се анализирају перформансе и прати продаја, затим он садржи бројне графиконе и контролне табле које су релевантне за финансијске извештаје. Уз његову примену избегава се ручно обрачунавање провизије, прате се све платне трансакције путем система и тако се добија транспарентнији процес са мањим ограничењем. Значајно је напоменути да су у систем имплементирани кључне сигурносне карактеристике, као што су ограничења приступа појединцима, групама и пројектима јер је дизајниран тако да обрађује прецизно све што је везано за кредитне картице и рачуне. Имплементација вишеструких функција је релативно једноставна због различитих доступних опција, али раздваја корисничке профиле, што може ограничити могућност кретања корисника унутар самог софтвера.

Захваљујући „Oracle“ поузданом систему база података, информације унутар софтвера су сигурне од хакера и вируса⁵. „SAGE 50 Quantum Accounting“ је више него пословни рачуноводствени софтвер – то је решење за креирање персонализованих извештаја, решење за управљање пословањем. Уз његову примену може се пратити и управљати свим аспектима пословања у једном централизованом систему који је више од обичног рачуноводственог програма, а помаже да се лако управља клијентима, добављачима и запосленима, инвентаром, услугама. Неки од алата овог софтвера помоћи ће да посао рачуновође буде успешан и усмерен ка већој профитабилности, односно ка извештавању о интелигенцији, финансијском управљању, управљању токовима посла, аутоматизацији тока посла, напредном буџетирању са карактеристикама специфичним за одређену индустрију.

Главне области инвестирања рачуноводствених фирми у претходној (2018) години су виртуелне приватне мреже „Virtual Private Networks (VPN)“, од којих четвртина ову технологију користи за повезивање више пословних локација. Ове мреже нуде могућност да рачуноводствене фирме са својим

5) <https://www.computerizedbusiness.com/item.aps?iid=489>

особљем користе апликације из својих канцеларија, рецимо да се ради од куће или уколико су на службеном путу, а имају приступ интернету. Свакако да нам VPN помажу да пружамо бољу услугу нашим клијентима, да останемо у контакту са својом канцеларијом, колегама и клијентима и ако нисмо физички присутни у својој канцеларији. Ове технологије помажу повећању продуктивности и подржавају рад који је прилагођен савременој породици.

Неке рачуноводствене фирме су забринуте да ће дигитална трансформација угрозити њихов пословни модел, и сматра се да је важно да информације дођу до њих, што се са аспекта информационих технологија сматра неоснованим страхом, насупротив чему су мишљења да дигитална технологија може да води рачуна о бројним функционалним рачуноводственим задацима, чак и да смањује ризик од било какве људске грешке. Рад рачуноводствених фирми у будућности ће се значајно разликовати од садашњег њиховог рада, тако да ће усклађивање и пореске услуге, платне спискове, плаћање рачуна и сличне услуге обрађивати софтвер и технологија (е-услуге). Послодавци неће имати мотив да ангажују рачуновође за традиционалне и конзервативне услуге, а са друге стране рачуновође могу да понуде ефикасније и сложеније услуге, имајући у виду да је рачуноводствена професија, а посебно пословно саветовање и консалтинг растућа делатност.

Постоји велика могућност да технологија замени рачуновођу у вођењу евиденције, али с тим долази прилика да рачуновође повећају вредност свог рада, усмеравајући се на оно што у вези са рачуноводством софтвер и дигитализација не могу да пруже, а то је знање. Аутор сматра да је права прилика за рачуноводствену професију да редефинише своје ангажовање и да прелазак на дигиталне моделе искористи за виши ниво ангажовања, односно да се усмери на саветовање.

2. Дигитални документи и њихова обрада

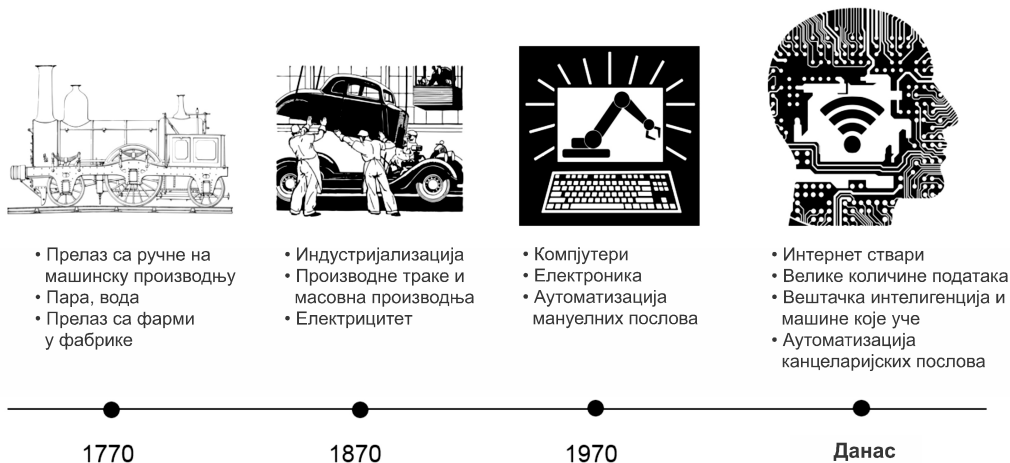
Пословна трансформација односи се на развој нових пословних модела, то би могло да се односи на нове производне процесе, нове канале испоруке, приближавање новим тржиштима, рад у сарадњи са добављачима, развој услуга са клијентима и неограничен број других услуга, што је омогућено развојем информационих технологија. Насупрот томе, дигитална трансформација односи се на разумевање постојећих информација и података у постојећем пословању, а затим на одговарајући начин преобликовања и постојеће пословне процесе и пословне системе.

Дигитална револуција је револуција података, довела је до појаве иновативних нових технологија у бројним областима, укључујући роботiku, вештачку интелигенцију, „*blockchain*“, нано-технологија „*nanotechnology*“, квантно рачунарство („*quantum computing*“), биотехнологија, 3Д штампање.

Дигитална трансформација као мега тренд у рачуноводству представља експлозију доступности података, која је довела до напретка дигиталних тех-

нологија који трансформишу бизнис, економију и друштво⁶. Бернард Мар (*Bernard Marr*) указује да Четврта индустријска револуција нуди огромне могућности за рачуновође, На шта указује Слика 1.

Слика 1 - Развој информационог система који је заснован на информационој технологији

Извор: web.“ICAEW“, Timeline of industrial revolutions from Bernard Marr’s webinar: Digital transformation: mega trends in the accountancy profession

На исти начин на који су производне индустрије примениле индустријске роботе за повећање продуктивности и побољшање контроле квалитета, „RPA bots“ роботи сада мењају начин на који компаније размишљају о својим административним процесима, потенцијално смањујући време обраде и повећавајући ефикасност и тачност.

Рачуноводствени информациони системи у основи баве⁷ се:

- INPUT – мерење или квантификовање догађаја у новчаном облику,
- PROCES – обрада рачуноводствених података у пословним књигама, управљање подацима, контрола података и израда рачуноводствених извештаја и
- OUTPUT – објављивањем финансијских извештаја или генерисање информација.

Дигитализација путем биометријских технологија представља будућност у смислу сигурности и лакоће пословања. Дигитализацијом докумената која се оверавају дигиталним својеручним потписом са биометријским ознакама, остварују се вишеструки позитивни учинци. Оваквим решењима компаније могу да постигну већу оперативну успешност и директно повећају ниво корисничког задовољства јер се време обрада документације клијента вишеструко смањује и ствара се оптимизација свих позадинских процеса.

6)

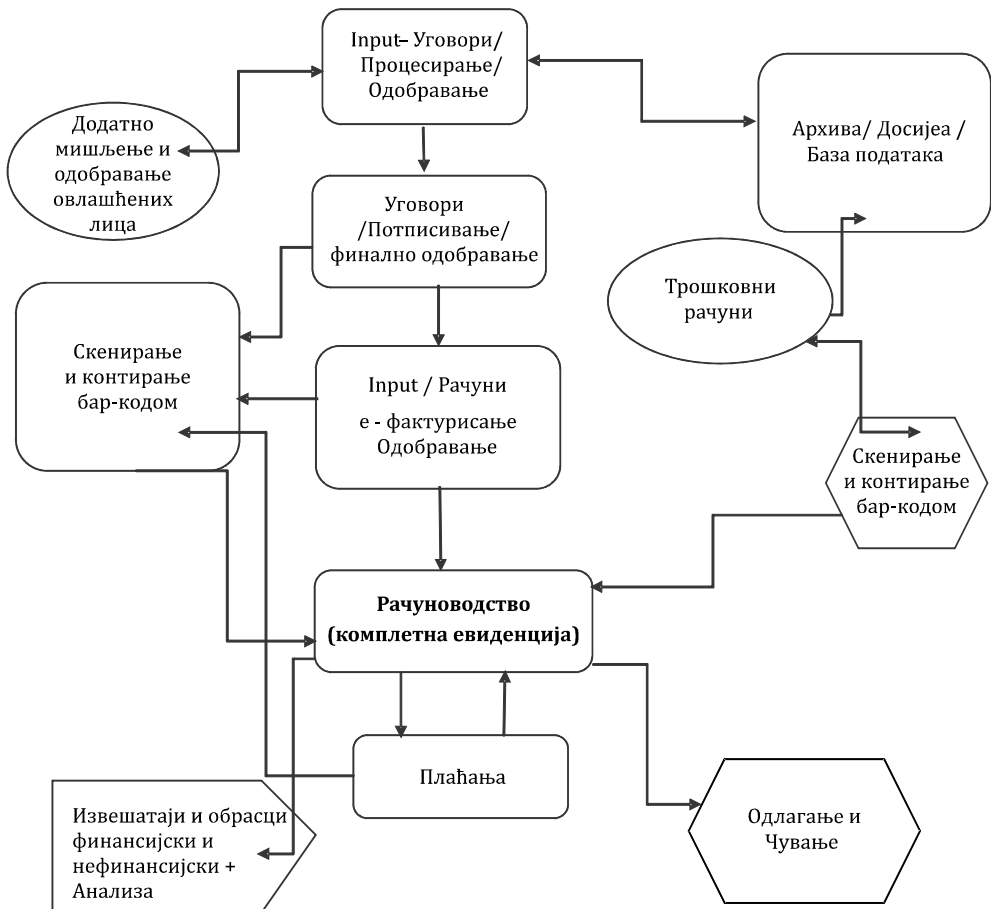
<https://www.icaew.com/technical/technology/finance-in-a-digital-world/digital-transformation/digital-transformation-mega-trends>

7)

Boczko, T. (2007) *Corporate Accounting Information System*, str. 16

Интегрисани рачуноводствени систем је резултат потребе за интегрисање раздвојених рачуноводствених програма као што су: а) базичне пословне апликације у виду програма за обраду рачуноводствених докумената, којом се врши евидентирање и обрачунавање, продаја, дистрибуција, планирање и логистика, б) апликације којима се састављају финансијски извештаји и врши пословна анализа (*business analysis*), и в) апликације база података (*database*) укључујући и потребну архиву и досијеа клијената и запослених. Овакав интегрисани систем, обогаћен могућношћу скенирања сваког документа којем се при том додељује бар-код у вези са контирањем, па када се исти пренесе у програм за обраду рачуноводствених докумената, добија се комплетна главна књига и сва потребна аналитика по клијентима (купаца и добављача, кредитора и других клијената), као и аналитика робе у складишту и сличне друге потребе, што је представљено на Слици 2.

Слика 2 - Интегрисани рачуноводствени систем који користи контиране бар-кодове и аутоматску обраду рачуноводствених дигиталних докумената

4. Електронски рачуни и е-услуге

Од средине 1960-тих година, почетком електронског фактурисања, почеле су да се успостављају везе са партнерима како би се извршио пренос докумената као што су рачуни и наруџбенице. На основу идеје "канцеларије без папира" и поузданог преноса података, развијена је прва електронска размена података („*Electronic data interchange EDI*"). Није било стандарда који би трговински партнери могли да примене, па се приступило стандардизацији ове електронске размене, познатој као „*ASC X12*" (*Accredited Standards Committee X12*). Овакав начин размене трансакцијских података одвијао се до краја прошлог века, када су почеле да се појављују компаније које су нудиле веб-апликације. Ове апликације имале су функције које су важиле и за купца и за добављача. Омогућиле су онлајн слање појединачних рачуна, као и слање EDI датотеке, укључујући *CSV*, *PDF*, и *XML* формате. Ове услуге омогућавају добављачима да идентификују рачуне својих клијента, као и усклађивање и одобравање у веб-апликацији; истовремено, могу да покажу историјат свих рачуна достављених купцима јер су све трансакције сачуване.

Како су компаније напредовале у дигиталном свету, све више се прелази на електронско фактурисање, како би се аутоматизовали сектори за плаћање. Једна од глобалних студија из 2012. године илуструје стопу раста електронског фактурисања: од укупног броја испитаника 73% је користило електронско фактурисање, при чему је идентификовано повећање за 14% у односу на претходну годину. Отпор према коришћењу електронског фактурисања смањило се на 46% у 2011. години наспрам 26% у 2012. години. Према истој студији Европа регулаторним оквиром подстиче компаније да усвоје електронско фактурисање. У САД трезор је проценио да би имплементацијом електронског фактурисања трошкови били смањени за 50% и уштеда би била 450 милиона долара годишње⁸.

Да би се омогућило е-фактурисање мора да постоји постојећи метод за приказивање трансакција и обично је то ERP (*Enterprise Resource Planning*) или рачуноводствени систем. Усмеравање и правила морају да буду утврђени у спецификацији самог система. Једном кад је успостављена рутина у систему могу се поставити и правила и начин одобравања и пренос самих рачуна. Када се спецификација е-фактурисања заврши и кад се заврши и само тестирање система, добављачи су повезани електронски, а систем е-фактурисања је спреман за употребу.

Пратећи међународна искуства и стандарде из области дигиталне технологије, у Северној Македонији, постављени су основи безбедности дигиталне трансформације. У току је израда закона који ће регулисати пословање и управљање електронским документима и електронским потписима и печатима у сагласност са е-IDAS регулативом Европске уније. Истовремено са законом који се односи на електронска документа, електронску идентификацију и поверљиве услуге, уређују се и прописују креација, складиштење, обрада и употреба ових докумената, електронска идентификација и поверљиве услуге и опредељује се њихов значај у управним и судским поступцима.

8) <http://www.transcepta.com/wp-content/uploads/2015/05/Transcepta-Building-the-Business-Case-for-E-Invoicing-and-Supplier-Connectivity.pdf>

Увођењем е-рачуна у поступак набавке робе и услуга учињен је значајан искорак у информатизацији и унапређењу пословања. Електронски рачуни по дефиницији су рачуни који су издати, послати и примљени у структурираном облику, ради омогућавања њихове аутоматске електронске обраде. Директивом 2014/55 утврђени су циљеви и обавезе за испостављање е-рачуна у поступцима јавне набавке. Циљ је уклонити или смањити препреке прекограничне трговине које настају због истовременог постојања већег броја различитих правних захтева и техничких норми о електронском издавању рачуна, као и због недостатка интероперабилности. Предност е-рачуна је највећа у смислу израде, слања, преноса, примања и обраде рачуна, када су ови процеси у целини аутоматизовани. Обавезно увођење е-рачуна при слању рачуна у вези са испоруком добара и услуга корисницима буџета представља значајан корак унапред у аутоматизацији процеса. Развојем информатичке подршке предузетници ће почети између себе да издају и примају е-рачуне када платформе за то буду спремне и када се идентификује довољно велики број оних који су осигурали програмску подршку за рад са е-рачунима.

Електронско фактурисање (*e-invoicing*) је трговање уз кретање рачуна између купаца и добављача у интегрисаном електронском формату, односно е-фактурисање је облик електронског фактурисања. Е-рачунима укључују се дебитна нота, налог за куповину, кредитна нота, уплатнице, услови плаћања и упутства. *Cloud computing* има главну улогу у решавању проблема неучинковитости у компанијама и јачању одрживог раста пословања. Истовремено, вишак процедуралних, административних, софтверских и хардверских трошкова компаније избегава се помоћу *Cloud computing*-а. Интернет је омогућио формирања веб-образаца и веб-фактурисање, тако да се подаци о електронском рачуну могу уносити *online*. Очекује се да ће све већи број владине иницијативе за е-фактурисање ојачати глобални раст тржишта е-фактурисања током одређеног временског периода. Међутим постоји забринутост за безбедност података за отпремање фактура на обезбеђеном серверу који може ометати глобално тржиште е-фактурисање у наредним годинама.

Према једном од истраживања, глобално тржиште е-фактурисања процењено је на око 4.649 милиона долара у 2018. години и очекује се да ће до 2026. године генерисати око 20.529 милиона долара на годишњем нивоу, што представља повећање од отприлике 20,4% између 2019. и 2026. године⁹.

5. Електронска база података, „секјурити“¹⁰

Коришћење рачуноводствених пакета заснованих на „облаку“, као што су „*Sage*“ и „*Quickbooks online*“, су све више коришћене у рачуноводственим фирмама. Облак има пуно тога да понуди компанијама које захтевају већу флексибилност, а рачуноводствене фирме то препознају. Истраживање Бајминга (*Beiming*) у 2018. години показује да 62% рачуноводствених фирми планира да инвестира у инфраструктуру базирану на облаку. Важно је напоменути да се ове инвестиције планирају ради постизања сигурности и усклађености.

9) <https://www.globenewswire.com/news-release/2019/03/26/1767290/0/en/Global-E-Invoicing-Market-Will-Reach-USD-20-529-Million-By-2026-Zion-Market-Research.html>

10) <https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>

Већина фирми које планирају да боље искористе „cloud“ почела је да користи приватне облаке и „collocation“ услуге посвећене имовини заснованој на информационим технологијама, која је у власништву праксе и која је смештена у неком наменском центру. Ове врсте услуга су од виталног значаја за рачуноводствене праксе које су одговорне за високо осетљиве податке и њихови пружаоци морају бити сигурни у то где се они складиште ради чувања. Услуге засноване на облаку омогућавају ефикаснију комуникацију између укључених страна, јер се подаци складиште и синхронизују без употребе вишеструктурних датотека. Наведени процеси омогућавају рачуновођама да клијентима пружају саветодавне услуге.

Уведена је и платформа „IRIS OpenSpace“ која је сигурна за размену докумената у облаку, а омогућава спретно додавање и придруживање нових клијената. У облаку се користи ова платформа како би се омогућило онлајн одобрење коришћењем дигиталног потписа; при том се штеди време и олакшава приступ и преглед информација чак и путем мобилног телефона или рачунара.

„Рачуноводство у облаку“ постаје канал за подстицање пословања путем интернета и употребе дигиталних иновација. Облак значи да можемо брже радити са клијентима и имати више информација у реалном времену. Клијенти су нам у прошлости доносили много папирних докумената, или су морали да користе електронску пошту, а сада је „рачуноводством у облаку“ то значајно унапређено: чим се пријаве информације, трансакције се појављују у реалном времену и тако су лакше доступне. Предност облака је у томе да је у питању иста информација све време, без обзира на линију сервиса. Ове услуге захтевају додатну подршку интернета, јер коначно, организација у вези са преносом података је повезана са апликацијом у облаку.

Један од највећих изазова дигитализације је „Cybersecurity“ што је од изузетне важности за рачуноводствене фирме, због тога што, кад предате огромну количину приватних информација сигурно вам треба уверење о безбедности пре него што се обавезете на било какво технолошко решење. Безбедност је приоритет због тога што више од половине рачуноводствених пракси планира да унапреди своју одбрану од сајбер напада, након што су две трећине рачуноводствених фирми постале жртве неког облика сајбер криминала.

У Великој Британији око 14.000 рачуноводствених фирми постало је жртва неког облика сајбер криминала у 2017. години, за шта је потрошено више од 341 милион фунти¹¹.

Закључак

Рачуноводствена професија је професија која се развија, а на правац њеног развоја, између осталих фактора, утиче и развој информационо-комуникационе и биометријске технологије. Дигитална трансформација и трансформација рачуноводствених програма у интегрисаним рачуноводственим системима су велики изазов за рачуновође у будућности. Рачуновође у будућности

11) Source: „Beaming & Opinium“, <https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>

неће подржавати моделе чија покретачка сила је оперативни људски рад (унос и обрада података у рачуноводствене системе) већ ће се усмеравати ка инвентивним представницима професије и финансијским лидерима.

Рачуноводству и рачуновођама је преко потребна дигитализација, иако сам процес није ни лак, нити једноставан. Комбиновањем знања, вештина и посвећености рачуновође које поседују визију и интегритет омогућавају компанијама, организацијама, појединцима и заједницама да остваре своје финансијске и стратешке циљеве. Овлашћене рачуновође биле су стуб рачуноводствене професије, носиоци њеног глобалног развоја, па тако данас, уз подршку дигитализације, имају све већи утицај на компаније и друштво у целини. Чињеница је да су они широм света постали пословни финансијски лидери, доносиоци одлука и поуздани саветници. У глобалној економији рачуновође се јављају као талентовани, етички и посвећени професионалци који никада до сада нису били цењенији.

Информатичка технологија и интернет помогли су да се успостави систем е-рачуна и е-фактурисање, брза и сигурна обрада дигиталних рачуноводствених докумената, помоћу интегрисаних рачуноводствених система. Дигитална трансформација је тренд у рачуноводству који представља могућност за подршку развоју и трансформацији пословања, економији и друштву.

Интегрисани рачуноводствени систем интегрише раздвојене рачуноводствене програме као што су: базичне пословне апликације у виду програма за обраду рачуноводствених докумената уз чије апликације се врше евидентирање и обрачунавање, продаја, дистрибуција, планирање и логистика, са апликацијом којом се састављају финансијски извештаји и врши пословна анализа (*business analysis*), и апликацијом база података (*database*) као и сва потребна архива и досије клијената и запослених. Овакав интегрисани систем обогаћен је могућношћу да сваки документ буде скениран и добије свој бар-код у вези са контирањем. Када се пренесе у програм за обраду рачуноводствених докумената добија се комплетна Главна књига и сва потребна аналитика по клијентима (купаца и добављача, кредитора и других клијената), као и аналитика робе у складишту и сличне друге потребе.

Изазови интегрисаних рачуноводствених система и дигитализације докумената су безбедност и одбрана од сајбер напада, јер рачуноводствене фирме су, нажалост, све чешће жртве сајбер криминала.

Литература

1. Boczko, T. (2007) *Corporate Accounting Information System*, str. 16
2. Source: Beaming & Opinium,
<https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>
3. <https://www.icaew.com/technical/technology/finance-in-a-digital-world/digital-transformation/digital-transformation-mega-trends>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_invoicing
5. <http://www.transcepta.com/wp-content/uploads/2015/05/Transcepta-Building-the-Business-Case-for-E-Invoicing-and-Supplier-Connectivity.pdf>

6. <https://www.globenewswire.com/news-release/2019/03/26/1767290/0/en/Global-E-Invoicing-Market-Will-Reach-USD-20-529-Million-By-2026-Zion-Market-Research.html>
7. <https://www.beaming.co.uk/wp-content/upload/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>
8. <https://www.beaming.co.uk/wp-content/uploads/Digital-Transformation-in-Accounting2.pdf>
9. <https://accountingweekly.com/how-digital-transformation-changes-accounting-functions/>
10. https://forms.netsuite.com/app/site/crm/externalleadpage.nl/compid.NLCORP/.f?formid=8315&h=AACffht_ppvdwcuoywpUf6Bmv3bwc11YWqc&leadsource=Online_FinanceOnline_ERP_2019&redirect_count=1&did_javascript_redirect=T
11. <https://www.computeriezedbusiness.com/item.aps?iid=489>

УДК 005.334:339.74

657.92:336.2

Стручни рад

др Милан
ЧУПИЋ*

Економска изложеност и финансијски хеџинг девизног ризика

Резиме

Изложеност девизном ризику израз је осетљивости домаће вредности одређених позиција (имовине, обавеза и сл.) исказаних у страниој валути на неочекиване промене девизног курса. Изложеност може бити транслациона и економска, при чему су два основна облика економске изложености трансакциона и пословна изложеност. Транслациона изложеност изражава осетљивост књиговодствене вредности појединих билансних позиција консолидованих финансијских извештаја на промене девизних курсева. Трансакциона изложеност изражава осетљивост текућих (уговорених), а пословна изложеност осетљивост очекиваних (неуговорених) новчаних токова и конкурентне позиције предузећа на промене девизних курсева. Предузећа за управљање девизним ризиком могу користити финансијски хеџинг који подразумева заузимање позиције у валутном деривату, са циљем смањења изложености у вези са основном позицијом у страниој валути. Циљ овог рада је идентификовање основних облика изложености девизном ризику и основних приступа управљању девизним ризиком нефинансијског предузећа. Рад доприноси бољем разумевању утицаја девизног ризика на финансијске перформансе предузећа, оквира за трговање и примену валутних деривата и утицаја рачуноводства хеџинга на финансијски хеџинг.

Кључне речи: *девизни ризик, економска изложеност, валутни деривати, валутни хеџинг, рачуноводство хеџинга.*

*) Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, доцент, e-mail: mcupic@kg.ac.rs
Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

Увод

Током историјског развоја међународног монетарног система, девизни курсеви били су одржавани у паритету према злату или некој јакој (резервној) валути. Иако већина земаља и даље одржава неки облик режима чврстог или меког паритета, валуте индустријски развијених привреда слободно флукутирају и значајно утичу на макроекономске показатеље националних привреда и међународне економске токове. Неочекиване промене девизних курсева су зато један од најважнијих извора неизвесности за предузећа, без обзира на то да ли послују у границама једне националне привреде или на глобалном нивоу. Девизни ризик, као израз те неизвесности, може условити веома неповољне промене домаће вредности неких позиција предузећа (имовине, обавеза, прихода и сл.) или показатеља пословања (стопе приноса, слободног новчаног тока и сл.), па су у финансијској теорији развијени модели, којима се желе идентификовати фактори који одређују промене девизних курсева. Међутим, чак и ако предузеће успе да пронађе модел који у великом броју случајева обезбеђује поуздану процену будућих промена девизних курсева, високи потенцијални губици који могу наступити ако се процене покажу погрешним, утичу на одлуку предузећа да пажљиво прати и контролише своју изложеност девизном ризику.

У зависности од врсте, степена и облика изложености девизном ризику, предузећа могу користити две основне групе стратегија за управљање девизним ризиком – финансијски и оперативни хеџинг. Финансијски хеџинг подразумева заузимање позиције у валутном деривату, са циљем смањења изложености у вези са основном позицијом у страниј валути. Будући да предузеће може релативно брзо и једноставно да уговори валутни дериват, финансијски хеџинг обично се користи за управљање изложеношћу која захтева одговор у кратком року и има предвидљив новчани ток. Оперативни хеџинг заснива се на развоју пословне флексибилности у домену снабдевања, производње и продаје, са циљем оптимизовања изложености предузећа у вези са очекиваним (неуговореним) новчаним токовима. Будући да су за пословно прилагођавање (коришћење флексибилности) потребни одређено време и висока улагања, оперативни хеџинг углавном се користи за управљање изложеношћу у вези са трансакцијама у којима предузеће планира да учествује.

Циљ овог рада је идентификовање основних облика изложености девизном ризику и основних приступа управљању девизним ризиком нефинансијског предузећа. С тим у вези биће представљене и анализиране кључне особине транслационе, трансакционе и пословне изложености, као и њихов утицај на новчане токове предузећа. Као основни приступи управљању девизним ризиком нефинансијских предузећа, биће анализирани кључни аспекти финансијског хеџинга, применом валутних деривата, попут форварда, фјучерса, опција, свопова, али и покривених форварда и депозита или кредита са валутном клаузулом. Рад доприноси бољем разумевању утицаја девизног ризика на финансијске перформансе предузећа, оквира за трговање и примену валутних деривата и утицаја МСФИ 9 на финансијски хеџинг девизног ризика.

1. Анализа изложености предузећа девизном ризику

Изложеност ризику може бити једноставно дефинисана као оно што неко има под утицајем ризика (позиције које су изложене - Dumas, 1978). На пример, ако предузеће, које послује у Србији и као основну валуту користи RSD, са сигурношћу очекује прилив од милион EUR за три месеца, онда ће изложеност овог предузећа девизном ризику за три месеца бити милион EUR, јер је динарска противвредност читавог овог износа изложена ризику да ће се курс размене између RSD и EUR променити. Изложеност девизном ризику чешће се дефинише као осетљивост домаће (нпр. динарске) вредности одређених позиција (имовине, обавеза, новчаних токова и сл.) исказаних у иностраној валути на случајне промене девизног курса у одређеном тренутку у будућности (Adler and Dumas, 1984). У финансијској литератури анализирају се различити облици изложености, а најчешће транслациона и економска изложеност. Два основна облика економске изложености су трансакциона и пословна изложеност (Friebert, 1999, p. 39; Madura, 2010, p. 313)¹.

1.1. Транслациона изложеност

Транслациона (рачуноводствена) изложеност погађа предузећа са иностраним филијалама, у процесу припреме консолидованих финансијских извештаја у извештајној валути матичног предузећа. У процесу консолидовања финансијски извештаји иностраних филијала морају да буду преведени у извештајну валуту матичног предузећа. Будући да се девизни курсеви мењају, у процесу консолидовања могу се појавити добици или губици у вези са превођењем, који могу утицати на књиговодствену вредност нето имовине и резултата предузећа, исказану у консолидованим финансијским извештајима. Ови добици или губици одређени су рачуноводственим правилима и углавном немају везе са стварном економском вредношћу, тј. зарађивачком способношћу предузећа. Често се истиче да су то добици или губици на папиру, како би се истакла разлика у односу на реализоване добитке или губитке, у вези са економским или финансијским трансакцијама које предузеће предузима (Kim and Kim, 2006, p. 253).

На степен транслационе изложености утичу три чиниоца: а) учешће иностраних филијала у пословању предузећа: што је ово учешће веће, већа је изложеност; б) локација иностране филијале, тј. валута коју филијала користи: што је вредност ове валуте у односу на домаћу валуту променљивија, већа је изложеност; в) девизни курс који предузеће користи за превођење финансијских извештаја иностраних филијала, што је регулисано законском и професионалном рачуноводственом регулативом (Madura, 2010, pp. 319-320).

За превођење позиција биланса стања најчешће се користе закључни (спот девизни курс на крају извештајног периода) и девизни курс на дан трансакције. Само су позиције које се преводе коришћењем закључног девизног курса изложене девизном ризику у рачуноводственом смислу, јер се

1) Неки аутори (нпр. Moosa, 2003, p. 84; Wang, 2005, p. 289) појмове економска и пословна изложеност користе као синониме, а трансакциону изложеност истичу као посебан облик изложености. Иако ове појмовне разлике могу изазвати забуну, већина аутора анализира три врсте изложености на потпуно исти начин.

домаћа вредност ових ставки мења са променом девизног курса. Будући да промене девизног курса имају супротне ефекте на домаћу вредност позиција имовине и обавеза (на пример, са растом девизног курса, предузеће остварује транслациони добитак на позицијама имовине, а губитак на позицијама обавеза), приликом процене транслационе изложености релевантна је нето позиција (разлика позиција имовине и обавеза) предузећа у некој валути.

У складу са Међународним рачуноводственим стандардом 21 – *Ефекти промене девизног курса* („Службени гласник РС“, бр. 77/2010), на крају извештајног периода треба применити следећа правила: а) монетарне ставке у иностраној валути треба превести применом закључног курса; б) немонетарне ставке у иностраној валути, исказане у висини историјског трошка, треба превести коришћењем историјског курса на датум трансакције, в) немонетарне ставке у иностраној валути, исказане по фер вредности, треба превести коришћењем историјског курса на датум када је фер вредност одређена². То значи да су девизном ризику изложене само монетарне ставке (изложеност је једнака вредности нето монетарних ставки), а курсне разлике, које настану од њиховог превођења по закључном курсу, различитом од курса према којем су првобитно или у претходном извештајном периоду исказане, треба признати у билансу успеха периода у којем су настале.

Позиције биланса успеха најчешће се преводе применом просечног девизног курса (пондерисани просек свих девизних курсева у току извештајног периода, просек девизних курсева на почетку и крају извештајног периода и сл.) или историјског девизног курса (Wang, 2005, р. 295). Ове позиције могу се превести и применом закључног девизног курса, што је обично случај када се за позиције биланса стања примењује метода закључног девизног курса (Taylor, 2003; Moosa, 2010, pp. 365-366).

Добици или губици од превођења финансијских извештаја иностраних филијала ретко имају утицај на стварне новчане токове предузећа, нарочито ако предузеће користи метод закључног девизног курса или не планира продају иностране филијале (Wang, 2005, р. 300; Kim and Kim, 2006, р. 253). Ипак, промене девизних курсева утичу на књиговодствену вредност позиција у консолидованим извештајима и финансијске (рацио) показатеље, а тиме и на оцену различитих интересних група у вези са перформансама предузећа.

1.2. Трансакциона изложеност

Трансакциона (уговорна) изложеност погађа предузећа која имају потраживања и обавезе, односно уговорене будуће новчане приливе и одливе у иностраној валути. Под утицајем промена девизних курсева, мења се домаћа вредност ових ставки, што може условити појаву стварних будућих добитака или губитака на основу курсних разлика. Другим речима, док је вредност ових ставки у иностраној валути одређена уговором, њихова вредност у домаћој валути је променљива и одређена висином девизног курса (Flood and Lessard,

2) Основна особина монетарне ставке је право примања или обавеза издавања фиксног или одређеног броја новчаних јединица (нпр. готовина, потраживања, обавезе из пословања и обвезнице), док је основна особина немонетарне ставке одсуство тог права (нпр. залихе, стална имовина).

1986). Ако је вредност ставке у страниј валути фиксна за сваки ниво девизног курса, тада се трансакциона изложеност не мења са променом девизног курса.

Иако представља облик економске изложености, трансакциона изложеност се често поистовећује са транслационом изложеношћу. Наиме, неке ставке које се узимају у обзир приликом процене транслационе изложености, као што су стална имовина и залихе, немају утицај на трансакциону изложеност. Са друге стране, неке ставке укључене у процену трансакциону изложености, као што су постојећи уговори за будуће продаје и набавке, не утичу на транслациону изложеност. Тако је могуће да трансакциона изложеност у једној валути буде позитивна, а транслациона изложеност у истој валути негативна и обрнуто.

Табела 1: Утицај коефицијента корелације двеју валута на трансакциону изложеност предузећа

Очекивани приливи или одливи	Коефицијент корелације	Степен изложености
Приливи (одливи) у две валуте	Позитиван	Висок
Приливи (одливи) у две валуте	Негативан	Низак
Прилив у једној, а одлив у другој валути	Позитиван	Низак
Прилив у једној, а одлив у другој валути	Негативан	Висок

Предузеће треба да процени своју трансакциону изложеност у свакој појединачној страниј валути. Оно треба да утврди нето износ потраживања и обавеза, односно очекиваних новчаних прилива и одлива у појединим валутама за све филијале у земљи и иностранству. Како би проценило трансакциону изложеност за све валуте које користи (портфолио валута), предузеће посебну пажњу треба да обрати на корелацију између валута (Moosa, 2003, p. 83). Табела 1 представља анализу утицаја корелације на трансакциону изложеност предузећа које користи само две валуте. Под претпоставком да предузеће очекује приливе у валутама и, трансакциона изложеност ће бити већа када је корелација између тих валута јака и позитивна (вредности обе валуте расту или опадају истовремено). Ако предузеће очекује прилив у валути, а одлив у валути, тада јака позитивна корелација омогућава природни хеџинг јер ће добитак на приливима у једној валути бити нетиран губитком на одливима у другој валути.

1.3. Пословна изложеност

Пословна (стратешка, конкурентска) изложеност израз је осетљивости будућих новчаних токова предузећа на неочекиване промене девизних курсева. Од трансакционе изложености разликује се по томе што се односи не на будуће новчане токове, у вези са трансакцијама уговореним у прошлости, већ на неуговорене будуће новчане токове у вези са будућим продајама и набавкама на домаћем или иностраном тржишту. Пословна изложеност погађа сва предузећа, чак и локална која послују само на домаћем тржишту и имају само

новчане токове изражене у домаћој валути (Frieberg, 1999, p. 39; Martin and Mauel, 2003). Локално предузеће ће бити изложено девизном ризику ако на тржишту продаје конкурише иностраним предузећима или ако набавља сировине чије цене су осетљиве на промене девизних курсева.

Док су за процену трансакционе изложености релевантне промене номиналног, дотле су за процену пословне изложености релевантне промене реалног девизног курса (Flood and Lessard, 1986). Реални девизни курс је мера одступања од паритета куповних снага у двама привредама, али и мера развоја конкурентске позиције једне земље у односу на другу. Ако номинални девизни курс не прати промене у стопама инфлације, доћи ће до промене реалног девизног курса, што ће даље утицати на конкурентску позицију предузећа на страни прихода (због промене у релативној привлачности два тржишта) и трошкова (због промене у висини трошкова улазних компоненти) (Flood and Lessard, 1986).

Са порастом реалног девизног курса (на пример, зато што је номинална апresiasiја домаће валуте недовољна да покрије разлику између више стране и ниже домаће стопе инфлације), страна добра постају релативно скупља него домаћа, што ће утицати на унапређење конкурентске позиције домаћег предузећа ако оно више продаје (због побољшања конкурентске позиције предузећа на страни прихода), него што набавља (због погоршања конкурентске позиције предузећа на страни трошкова) на иностраном тржишту. Дакле, насупрот претпоставци да степен изложеност расте када је девизни курс променљивији, у условима високе домаће инфлације пословна изложеност извозника може бити већа ако номинални девизни курс остане непромењен (услед пада конкурентности извоза) (Shapiro, 2014, p. 385).

Будући да конкурентска позиција може утицати на пословну изложеност предузећа, потребно је сагледати структуру тржишта на којима предузеће продаје и набавља своје производе. Утицај промене номиналног девизног курса на цене добара, изражене у домаћој и страниој валути, зависи од два чиниоца: а) произвођача и потрошача који доминирају тржиштем и б) еластичности понуде и тражње (Flood and Lessard, 1986). Може се претпоставити да светско тржиште чине само две привреде (домаћа и страна) и да важи закон једне цене (неопходан за одржање паритета куповних снага)³. Ако светским тржиштем доминирају домаћи, ценовно еластични произвођачи и потрошачи, у случају пада номиналног девизног курса, цене изражене у домаћој валути ће остати непромењене, док ће се њихова противвредност у страниој валути повећати за проценат пада номиналног девизног курса. Домаћи произвођачи тада нису изложени девизном ризику, иако послују на међународном тржишту и своје производе наплаћују у страниој валути. Ако светским тржиштем доминирају ценовно еластични страни произвођачи и потрошачи, домаћи произвођачи били би изложени девизном ризику и када би производе наплаћивали у домаћој валути, јер би цене изражене у страниој валути остале непромењене, док би се цене изражене у домаћој валути смањиле (због пада номиналног девизног курса).

3) Овај закон је прихватљива претпоставка за добра која је лако транспортовати, која имају широко тржиште и која нису веома диференцирана, као и када нема трговинских ограничења.

Под претпоставком да производ производе само домаћи произвођачи и да га продају само страним потрошачима, у условима савршене конкуренције и важења закона једне цене, након пада девизног курса (депресијација стране валуте), дошло би до смањења продаје овог производа. Наиме, домаћи произвођачи били би спремни да испоруче мање количине производа, што је чинилац раста цене изражене у страниј валути, док би страни потрошачи били спремни да купе мање производа, што је чинилац пада његове цене изражене у домаћој валути. У циљу прецизније процене утицаја ценовне еластичности понуде и тражње на пословну изложеност у овој ситуацији, треба размотрити три могућности (Flood and Lessard, 1986):

- 1) ако је страна тражња савршено нееластична, домаћи произвођачи нису изложени девизном ризику, јер промену девизног курса могу у потпуности, преко цене у страниј валути, превалити на терет страних купаца; тако, приходи изражени у домаћој валути остају непромењени, јер цена изражена у домаћој валути и продата количина остају непромењене;
- 2) ако је домаћа понуда савршено еластична, домаћи произвођачи су изложени девизном ризику, а цена изражена у домаћој валути остаје непромењена; наиме, због смањења девизног курса, цена изражена у страниј валути се повећава, док се продаја и приходи изражени у домаћој валути смањују;
- 3) ако је страна тражња савршено еластична, цена изражена у страниј валути остаје непромењена (терет промене девизног курса пада на домаће произвођаче), тако да су домаћи произвођачи у великој мери изложени девизном ризику, због смањења цене изражене у домаћој валути и продате количине.

Ценовна еластичност тражње, као фактор који одређује ценовну флексибилност и конкурентност предузећа, у случају промене номиналног девизног курса, одређена је особинама производа предузећа и локацијом кључних конкурената (Shapiro, 2014, pp. 387-388). Што су производи предузећа више диференцирани, то ће тражња бити мање ценовно еластична, предузеће ће трпети мањи притисак конкуренције и моћи лакше да одржи стабилност цена изражених у домаћој валути, како у земљи, тако и у иностранству. Ако највећи број кључних конкурената има седиште у истој земљи као и предузеће, онда ће се, са променом номиналног девизног курса, цене производа изражене у страниј валути и структура трошкова предузећа и његових конкурената променити на исти начин, тако да ће њихове релативне конкурентске позиције остати непромењене. Пословна изложеност одређена је и способношћу предузећа да промени изворе снабдевања и тржишта продаје. Предузеће са флексибилном производњом и производним погонима широм света, моћи ће да помера производњу из земаља са валутама чија се вредност реално смањила у земље са реално јачом валутом (Shapiro, 2014, pp. 389-390; Ware and Winter, 1988).

2. Финансијски хеџинг девизног ризика

Финансијски дериват је изведени финансијски инструмент који се може дефинисати као билатерални уговор чија вредност је изведена из вредности инструмента (имовине (акције, обвезнице и сл.), стопе (каматне стопе, девизни курсеви и сл.) или индекса) у његовој основи. Другачије речено, финансијски дериват је уговор којим се две стране обавезују једна према другој поводом плаћања у вези са основним инструментом. То значи да вредност деривата зависи, не само од вредности основног инструмента, већ и од способности и спремности уговорних страна да изврше своје уговорне обавезе (уговор нема вредност ако једна страна банкротира). Основни инструмент (нпр. акција) може, мада не мора, да буде стварно (физички) испоручен у року доспећа деривата. Реализација деривата најчешће подразумева само новчано поравнање између уговорних страна (исплата губитака и наплата добитака). Поравнање може бити симетрично, што је својствено фјучерсима, форвардима и своповима јер је губитак једне једнак добитку друге стране, или асиметрично, што је својствено опцијама јер је губитак власника опције ограничен на висину премије опције, док његов добитак може бити неограничено висок. Поравнање може бити и контингентно, односно условљено променама вредности неког другог инструмента, као у случају контингентних опција (нпр. опција на индекс, са поравнањем условљеним висином девизног курса - Hill, 2010).

2.1. Условљеност избора валутних деривата обликом изложености

Валутни деривати, као посебна врста финансијских деривата, представљају билатералне уговоре којима се уговорне стране договарају о размени новчаних токова изражених у две различите валуте, на одређени дан у будућности. Валутни дериват се може дефинисати као: а) финансијски уговор о размени двеју валута по унапред утврђеном девизном курсу или б) финансијски уговор чија вредност је изведена из спот девизног курса (цена основног инструмента, тј. валуте - Shoup, 1998, р. 203). Типични валутни деривати су форварди, фјучерси, опције и свопови, а две основне групе корисника валутних деривата су хеџери, који желе да смање степен своје изложености девизном ризику, и шпекуланти, који покушавају да остваре зараду излажући се ризику. Иако су валутни деривати (као и остали деривати) у основи инструменти који стварају девизни ризик, они доприносе минимизовању ризика, јер се управљање ризиком често своди на преузимање ризика који је јако негативно корелисан са ризиком који се жели минимизовати.

Валутни деривати се најчешће користе за управљање краткорочном и дугорочном трансакционом изложеношћу девизном ризику. За управљање краткорочном трансакционом изложеношћу могу се користити: а) финансијски инструменти тржишта новца (трезорски и благајнички записи, сертификати о депозиту и сл.), б) валутни форварди и фјучерси и в) валутне опције (Shoup, 1998, рр. 118-137). Док валутни форварди и фјучерси, као и инструменти тржишта новца, прецизно одређују девизни курс по којем ће новчани токови у вези са потраживањима и обавезама према иностранству бити конвертовани, дотле овај курс није унапред познат када се користе валутне опције. Власник опције има право, али не и обавезу да реализује опцију, а одлуку у

вези са тим доноси на основу кретања будућег спот девизног курса у односу на цену реализације опције. Валутне опције треба да ограниче повећање домаће вредности обавеза у страниј валути изнад одређене вредности и смањење домаће вредности потраживања у страниј валути испод одређене вредности.

За управљање дугорочном трансакционом и пословном изложености девизном ризику могу се користити: а) дугорочни валутни форварди, б) валутни свопови и в) паралелни зајмови (Moosa, 2003, pp. 137-138). Иако је рок доспећа валутних форварда обично кратак (неколико месеци), комерцијалне банке нуде валутне форварде са дугим роком доспећа (неколико година). С обзиром на висок ризик у вези са овим дериватима, банке их обично нуде само поузданим клијентима. Валутни свопови су погодни за управљање изложеношћу која се стално обнавља, јер настаје у вези са серијом потраживања или обавеза у страниј валути. Аналогни су портфолиу валутних форварда, јер две стране пристају да размене очекиване новчане приливе (одливе) изражене у две валуте по унапред утврђеном девизном курсу и у низу утврђених рокова, како би оствариле приливе (одливе) у жељеној (домаћој) валути. Паралелни зајмови слични су валутним своповима, јер се заснивају на уговорном односу двају предузећа о размени зајмова – оба предузећа се истовремено задужују у својој домаћој валути, а прибављена средства уступају другом предузећу (Shapiro, 2014, p. 659).

На девизном тржишту Србије су посебно значајне две врсте валутних деривата – покривени и парцијални форвард. Покривени форварди (слични су динарском депозиту са валутном клаузулом) су инструменти за терминску куповину стране валуте уз покриће, при чему купац стране валуте (клијент банке) одмах уступа потребан износ RSD, а страну валуту од банке добија одређеног дана у будућности. Они омогућавају банци да се заштити од високог кредитног ризика, која је онда спремна да клијентима понуди повољније услове (нижи куповни или виши продајни форвард курс) него за уговарање обичног форварда. Обични форварди су скупи и због велике разлике између домаће и страних каматних стопа, које очекивања у вези са будућим девизним курсевима померају навише. Парцијални форварди клијентима банке омогућавају да термински купе страну валуту, тако што парцијално, у складу са динамиком својих новчаних прилива, банци уплаћују потребан износ RSD до дана исплате стране валуте. Клијент је обавезан да у тренутку уговарања уплати одређени износ RSD (око 10% динарске противвредности стране валуте). За клијента је трошак парцијалног форварда мањи него код обичног, али виши него код покривеног форварда.

2.2. Примена валутних деривата у свету и Србији

Валутним дериватима може се трговати берзански и ванберзански (преко ОТЦ тржишта). Док ванберзанско трговање подразумева непосредно преговарање заинтересованих страна о одредбама уговора примерених њиховим потребама, дотле је берзанско трговање могуће само стандардизованим уговорима и у складу са прецизно утврђеним правилима. Иако организовано трговање све више добија на значају, као резултат доминантне улоге банака у спот и терминском трговању валутама, ОТЦ тржиште валутних деривата увек је било ликвидније (Stephens, 2001, p. 14).

Развој берзанског трговања био је одређен напретком у домену стандардизације терминских уговора, јер услови уговора треба да буду унапред познати (пре испостављања налога за куповину или продају) и прихватљиви што већем броју тржишних учесника. Мада поједностављује трговање, стандардизација ограничава употребљивост валутних деривата у домену управљања изложеношћу девизном ризику, јер је изложеност сваког предузећа другачија и захтева уговарање посебних услова за терминску размену валута.

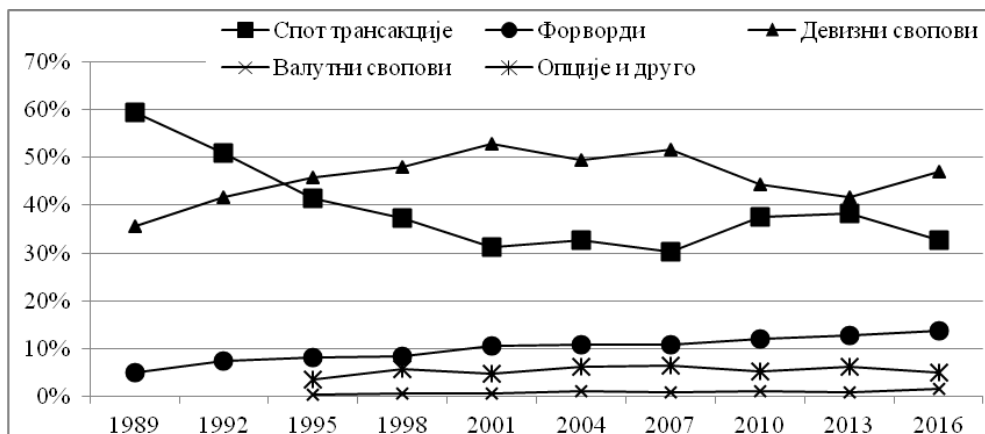
Учесници на ОТЦ тржишту су дилери и крајњи корисници деривата (Culp, 2002, p. 266). Слично као на спот девизном тржишту, дилери (најчешће комерцијалне и инвестиционе банке) имају улогу посредника између крајњих корисника валутних деривата и увек су спремни да заузму кратку (да продају) или дугу позицију (да купе). Њихова нето позиција је увек близу нуле, било као резултат спонтаног изједначавања кратких и дугих позиција, било због тога што дилери сами улазе у трансакције са дериватима како би отклонили резидуални ризик нето позиције. Како би се заштитили од ризика да друга страна неће извршити своје обавезе (ризик поравнања), дилери треба да имају добар кредитни бонитет, висок степен капитализације, поуздане информације о крајњим корисницима и ниске трошкове управљања резидуалним ризиком. Крајњи корисници (сва финансијска и нефинансијска предузећа) углавном заузимају само кратку или само дугу позицију у ОТЦ дериватима (форварди, свопови и др.) како би утицали на степен и облик своје изложености девизном ризику.

На берзанском тржишту валутних деривата учествују берза, клириншке куће и овлашћени трговци. Берза обезбеђује опште услове за трговину ЕТ (*Exchange-traded*) дериватима, од којих су најзначајнији фјучерси и опције. Овлашћени трговци (хеџери и шпекуланти) могу трговати за свој рачун, за рачун другог овлашћеног трговца или за рачун стране изван тржишта (нпр. комисиони трговац фјучерса). Да би стекли право да учествују у берзанском трговању, трговци треба да испуне одређене законске услове и берзанске прописе, нарочито у вези са финансијским извештавањем.

Тријенална истраживања Банке за међународна поравнања указују на високо учешће трговине валутним дериватима у односу на спот девизне трансакције. Године 1995. трансакције са девизним своповима су, од спот трансакција, преузеле доминантно учешће у укупном промету на ОТЦ девизном тржишту, које су задржале до данас. Ипак, треба приметити да се заједничко учешће спот и своп девизних трансакција смањује (са 94,94% у 1989. на 79,53% у 2013. години), а учешће осталих трансакција са ОТЦ дериватима (валутни свопови, девизни форварди, ОТЦ опције и др.) повећава (видети Слику 1). Према екстерним подацима, које користи Банка за међународна поравнања, дневни промет ОТЦ деривата је у априлу 2016. био 3,41 трилион, а ЕТ деривата свега 115 милијарди USD, што потврђује доминацију ОТЦ у односу на берзанско трговање валутним дериватима (Bank for International Settlements, 2016)⁴.

4) Резултати истраживања о трговању ОТЦ дериватима су засновани на подацима финансијских институција из 52 земље.

Слика 1. Учешће валутних инструмената у укупном промету ОТЦ девизног тржишта⁵

Извор: Подаци су преузети из *Bank for International Settlements* (2002, 2016)

У складу са Одлуком Народне банке Србије (НБС) о условима и начину рада девизног тржишта („Службени гласник РС“, бр. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 и 37/2018), на девизном тржишту дозвољене су спот, терминске (форвард) и своп трансакције, али се готово целокупан промет обавља путем спот трансакција. У складу са Одлуком НБС о обављању послова с финансијским дериватима („Службени гласник РС“, бр. 76/2018), резиденти могу, са банкама и нерезидентима, обављати послове са финансијским дериватима ради заштите од ризика промене девизног курса, каматне стопе, цена хартија од вредности, цена робе и вредности берзанског индекса. У евиденцији Народне банке Србије априла 2019. налазило се 17 банака (од укупно 27), које у понуди имају валутне деривате (Народна банка Србије, 2019). Поред обичних валутних форварда и девизних свопова, банке нуде покривене и парцијалне форварде.

Резиденти са банкама чешће закључују уговоре о терминској (форвард) куповини, него о терминској продаји страних валута. Тако је током 2018. учешће терминске куповине резидената од банака (просечне пондерисане рочности 55 дана) у укупној куповини страних валута било свега 1,5% (укупно 212,7 милиона евра), док је учешће терминске продаје резидената банкама (просечне пондерисане рочности 450 дана) у укупној продаји страних валута било 0,4% (укупно 49,9 милиона евра - Народна банка Србије, 2018). У последњем кварталу 2018, термински се трговало само евром и америчким доларом, при чему је 14 резидената учествовало у терминској куповини, а три у терминској продаји девиза банкама.

5) Валутни свопови и валутне опције укључени су у истраживања БИС-а тек од 1995, тако да подаци о промету ових ОТЦ деривата не постоје за период од 1989. до 1992. Иако је БИС у почетку прикупљала податке о ЕТ дериватима, од 1995. ови деривати искључени су из истраживања. Уместо тога, БИС користи податке комерцијалних агенција, попут *Фов трејд дејма (FOW TRADEdata)* или Удружења овлашћених трговаца фјучерсима (*Futures Industry Association*), као и берзи фјучерса и опција.

Ради подстицања своп трговине на међубанкарском тржишту, развоја тржишта валутних деривата и обезбеђења динарске и девизне ликвидности, НБС редовно, према утврђеном календару, организује тромесечне и двонедељне своп аукције (EUR/RSD). Тако је током 2018. организовала 100 двонедељних аукција на којима је продала и купила по 134 милиона евра, као и 100 тромесечних аукција на којима је продала и купила по 190 милиона евра. У последњем кварталу 2018. закључене су три међубанкарске своп купопродаје девиза за динаре у укупном износу од 20 милиона евра, просечне рочности 13 дана (Народна банка Србије, 2018).

НБС последњих неколико година води кампању за промоцију хеџинга девизног ризика међу предузећима у Србији: издала је брошуру “Финансијски деривати” и проспекат “Заштита од ризика промене девизног курса”, а од 2010. спорадично организује конференцију “Заштита од девизног ризика” (Народна банка Србије, 2013). На интернет презентацији НБС доступне су основне информације о валутним дериватима, калкулатори за рачунање терминског курса и поређење цена терминских уговора о куповини девиза, као и одговори на најчешће постављана питања у вези са хеџингом девизног ризика. Као најбољи и најјефтинији начин заштите од девизног ризика, НБС препоручује природни хеџинг, усклађивањем валутне структуре плаћања и прихода (нпр. задуживање у валути очекиваних прихода). Хеџинг валутним форвардима препоручује само уколико природни хеџинг не може у потпуности да отклони утицај девизног ризика на пословање предузећа. Као остале инструменте заштите наводи терминску куповину девиза са покрићем (покривени форвард) и валутни своп.

На конференцији “Заштита од девизног ризика” јула 2010. године своја искуства са хеџингом девизног ризика поделили су представници ОМВ-а. У ОМВ-у користе три инструмента за хеџинг девизног ризика – обичне и покривене валутне форварде и динарске депозите са девизном клаузулом. Динарски депозит са валутном (девизном) клаузулом омогућава предузећу да ороди одређени износ RSD, неопходан за будуће плаћање уговорне обавезе у инострану валути, уз заштиту вредности депозита од депресијације RSD у односу на валуту из клаузуле (валута уговорне обавезе). Приликом склапања и истека уговора, динарска противвредност депозита обично се утврђује применом средњег курса НБС на дан уплате, чиме вредност депозита у инострану валути остаје непромењена, док се камата обрачунава по каматној стопи за валуту из клаузуле. То значи да предузеће може да оствари губитак ако вредност RSD порасте, јер је потребан износ стране валуте могло да купи под повољнијим условима (већи износ стране валуте за исти износ RSD) без уговора о депозиту са валутном клаузулом. У ОМВ-у се следи неколико принципа за хеџинг девизног ризика: а) хеџинг гарантује дугорочну стабилност; б) потребно је утврдити границу за изложеност девизном ризику, којом се не мора управљати; в) не треба шпекулисати девизним курсом; г) покривени валутни форвард треба користити увек када су слободна новчана средства расположива, а обични валутни форвард само ако нису расположива; г) покривени све позиције у инострану валути, које су отворене на крају године (Народна банка Србије, 2013).

Недовољно развијен финансијски систем једно је од основних ограничења за развој хеџинга девизног ризика у Србији. Прегледом напомена уз фи-

нансијске извештаје предузећа у Србији - не може се сазнати много. Неке од уобичајених реченица из финансијских извештаја су:

Друштво је изложено ризику од промене курса страних валута приликом пословања у земљи и иностранству, а који проистиче из пословања са различитим валутама, првенствено евром... У мери у којој је то могуће, друштво минимизира девизни ризик кроз минимизирање отворене девизне позиције... Друштво не користи посебне финансијске инструменте као заштиту од ризика, с обзиром на то да у Републици Србији такви инструменти нису уобичајени.

Затим, обично следи преглед укупних динарских износа (ретко, рашчлањених позиција) имовине и обавеза у валутама којима је предузеће изложено (често, збирно за све валуте), као и анализа осетљивости предузећа на десетопроцентно повећање и смањење курса RSD у односу на стране валуте. При том се имплицитно претпоставља да ће се вредност нето позиције предузећа у домаћој валути променити за 10%, када се девизни курс промени за 10%, што одговара линеарној, трансакционој изложености предузећа. То значи да се занемарују пословна и нелинеарна изложеност девизном ризику, као и чињеница да се девизни курсеви скоро никад не крећу савршено пропорционално једни у односу на друге, што је веома поједностављен приступ анализи изложености.

2.3. Оквир за трговање валутним дериватима

Прописе у вези са валутним, као и свим осталим финансијским дериватима тешко је у потпуности обухватити, будући да се њима може трговати на ОТЦ и берзанском тржишту, ради арбитраже, шпекулисања и хеџинга. Дилери и корисници деривата углавном су веома информисани и оспособљени за њихово коришћење, тако да могу предузимати активности у своју корист, али на штету других. Ситуацију додатно компликује преклапање надлежности различитих институција, као и прописа утврђених на различитим нивоима (национални и међународни, законски и професионални и сл.). Ако се као основа за анализу регулаторног оквира за трговање валутним дериватима узме извор права, онда је могуће уочити прописе међународних професионалних организација, од којих је посебно значајан Општи ISDA уговор, и националне законске прописе, од којих су за трговање у Србији нарочито значајни Закон о тржишту капитала, Закон о девизном пословању, Закон о финансијском обезбеђењу и одлуке НБС.

Међународно удружење за свопове и деривате (*International Swaps and Derivatives Association*), или скраћено ISDA, је највећа међународна организација учесника на тржиштима ОТЦ деривата, која се бави развојем прописа и правила у домену трговања ОТЦ дериватима. Основана је 1985. у Њујорку, а априла 2019. имала је преко 900 чланица (финансијска и нефинансијска предузећа, берзе, клириншке куће, адвокатске канцеларије, рачуноводствене агенције, државне и међународне институције и др.) из 71 земље (*International Swaps and Derivatives Association*, 2013). Ово удружење је 1987. развило, а 1992. и 2002. ревидирало Општи ISDA уговор (*ISDA Master Agreement*) који омогућава потпуно и флексибилно уговарање активности у вези са ОТЦ дериватима између двеју уговорних страна.

Документацију у вези са Општим *ISDA* уговором чине, осим самог уговора, форма сагласности о трансакцији (обично садрже само предмет размене, датум, количину и цене у вези са одређеном трансакцијом), брошуре са дефиницијама неопходним за припрему сагласности (свака брошура даје пример сагласности за одговарајући дериват) и анекси кредитне подршке (омогућавају осигурање трансакције; нпр. трећа страна гарантује за обавезе уговорне стране ако она није у стању да их изврши). Уговарају га две стране како би утврдиле стандардне услове за све међусобне трансакције са дериватима. Веома је детаљан, па процес преговарања о његовим одредбама може бити веома дуг, али након његовог потписивања више није потребно склапање посебних уговора за сваку трансакцију, већ је довољно дефинисање елемената сагласности о трансакцији (Flanagan, 2001).

Општи *ISDA* уговор значајно смањује кредитни и правни ризик уговорних страна, пре свега, одредбама у вези са поравнањем (нетирањем). Поравнање је могуће јер све трансакције у вези са истим Општим *ISDA* уговором имају третман једне правне целине са јединственом нето вредношћу. Појединачне трансакције немају карактер посебних уговора, већ су део истог уговора на који се позивају. Могуће су две основне врсте поравнања: а) поравнање уговорених плаћања у нормалном току пословања, када су обе стране солвентне (*payment netting*) и б) поравнање у случају стечаја или кредитне неспособности једне уговорне стране (*close-out netting*), када та уговорна страна не може да настави да измирује своје обавезе (прекид уговора), па се комбиновањем позитивних и негативних вредности (потраживања и обавеза) појединачних трансакција утврђује нето обавеза једне стране према другој (Mengle, 2010). Поравнање у случају стечаја је значајно јер штити страну која је солвентна у случају када је она нето кредитор несолвентне стране. Без поравнања, солвентна страна морала би да измири обавезе према несолвентној страни, а затим да чека да се створе услови да несолвентна страна испуни све обавезе или део својих обавеза. Тако се бруто изложеност кредитном ризику, своди на нето изложеност. Солвентна страна је додатно заштићена одредбама о колатералу, који може употребити са циљем измирења својих нето потраживања према несолвентној страни (Mengle, 2010).

У Србији је Законом о тржишту капитала („Службени гласник РС“, бр. 31/2011, 112/2015 и 108/2016) регулисано трговање финансијским опцијама, фјучерсима, своповима и осталим изведеним финансијским инструментима које је могуће измирити физички или у новцу. У Закону о девизном пословању („Службени гласник РС“, бр. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 и 30/2018), који се наслања на Закон о тржишту капитала, послови са финансијским дериватима су означени као капитални послови између резидената и нерезидената, чиме су сврстани у исту категорију са директним улагањима, кредитним, депозитним и другим пословима. Овим законом предвиђено је да НБС прописује услове за плаћање, наплату, пренос, пребијање и извештавање у вези са пословима са финансијским дериватима. С тим у вези НБС је донела Одлуку о обављању послова са финансијским дериватима („Службени гласник РС“, бр. 76/2018), којом су регулисани послови са финансијским дериватима, услови за обављање послова са ОТЦ и ЕТ финансијским дериватима и извештаји које су банке дужне да достављају НБС. У Одлуци се истиче да се послови са ОТЦ дериватима обављају у складу са стандардизованим оквирним

уговором којим су утврђене могућности за поравнања између уговорних страна (слично Општем ISDA уговору).

У складу са препорукама више међународних удружења и организација – између осталих, ISDA-е, Европске банке за обнову и развој (EBRD) и Савета страних инвеститора (FIC), у Србији су 2018. усвојени Закон о финансијском обезбеђењу („Службени гласник РС“, бр. 44/2018) и Закон о изменама и допунама Закона о стечају („Службени гласник РС“, бр. 104/09, 99/11 – др. закон, 71/12 – УС, 83/14, 113/17, 44/18), који омогућавају креирање и примену стандардизованих оквирних уговора и поравнање уговорних страна. Тако се Законом о финансијском обезбеђењу стварају правне претпоставке за поравнање међусобних потраживања и обавеза уговорних страна на основу финансијских деривата, при чему су одредбе у вези са поравнањем у случају стечаја подржане изменама и допунама Закона о стечају. Оба закона су у складу са Директивом 2002/47/EC Европске уније о финансијским колатералима (European Parliament and Council, 2002), као и препорукама ISDA и Европске банкарске федерације (EBF).

Своп трансакције између НБС и банака регулисане су Одлуком о условима и начину обављања своп куповине и своп продаје девиза између НБС и банака („Службени гласник РС“, бр. 10/2011 и 18/2012), као и Упутством за обављање аукцијске спот/своп куповине/продаје девиза између Народне банке Србије и банака („Службени гласник РС“, бр. 11/2011 и 18/2012). Одлуком је предвиђено да НБС закључује са банком Оквирни уговор о своп куповини/продаји девиза, којим се утврђују односи НБС и банке у вези са закључивањем појединачних своп трансакција и извршавањем обавеза уговорних страна. НБС може трговати девизним своповима аукцијски, када банке достављају понуде, и билатерално, на основу појединачне понуде банке за своп куповину/продају девиза, као и на основу понуде НБС. Упутством се утврђују ближи услови и начин примене Одлуке у домену организовања аукцијске своп куповине или продаје стране валуте, тачније евра. Утврђен је и изглед обрасца са подацима који се односе на Интернет протокол, адресу банке и лица која су овлашћена да у име и за рачун банке обављају послове у вези са куповином/продајом девиза.

2.4. Утицај имплементације МСФИ 9 на финансијски хеџинг девизног ризика

Рачуноводство хеџинга може бити схваћено као техника која модификује уобичајену основу за признавање добитака и губитака, односно прихода и расхода у вези са основном позицијом (ставка хеџинга) или финансијским дериватом (инструмент хеџинга), са циљем признавања добитака и губитака у вези са финансијским дериватом и одговарајућом основном позицијом у билансу успеха истог периода (Ramirez, 2015). Може, такође, бити схваћено као скуп правила утврђених са циљем да се спречи економски неоправдано повећање волатилности зараде предузећа која користе финансијски хеџинг. Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB) је принципе рачуноводства хеџинга утврдио стандардом МСФИ 9 – *Финансијски инструменти*, који је заменио МРС 39 – *Финансијски инструменти: признавање и мерење*. Као кључни разлози за промене у регулативи истицани су поједностављење правила рачуноводства хеџинга, тј. развој боље везе стратегија предузећа за управљање ризиком, разлога за хеџинг и утицаја хеџинга на финансијске из-

вештаје (Ernst & Young, 2011). МСФИ 9 доприноси унапређењу рачуноводства хеџинга будући да, више него МРС 39, у обзир узима потребе праксе управљања ризиком и омогућава флексибилнију, ширу примену рачуноводства хеџинга. Више флексибилности, међутим, може условити већи степен комплексности рачуноводства и поставити додатне системске захтеве у вези са применом.

Предузећа су тренутно, при примени МСФИ 9, усмерена на фазу 1 – Класификација и мерење и фазу 2 – Умањење вредности. Будући да не прописује правила за рачуноводство макро хеџинга фер вредности, тј. хеџинга фер вредности изложености каматном ризику портфолија финансијске имовине или финансијских обавеза, примена фазе 3 – Рачуноводство хеџинга није обавезна. С тим у вези важи транзиционо правило, које предузећа дозвољава да, пошто почне примену МСФИ 9, настави примену МРС 39 у делу рачуноводства хеџинга. Упркос томе, већина предузећа која почну са применом МСФИ 9, доноси одлуку о његовој примени у целини (Plein, 2018). Ако се рачуноводство хеџинга примењује у складу са МСФИ 9, треба уочити одређене промене у односу на МРС 39 (PwC, 2017):

- већи степен интеграције рачуноводства хеџинга са стратегијом управљања ризиком предузећа;
- укидање фиксних лимита ефикасности хеџинга – у МРС 39 било је предвиђено да се ефикасност хеџинга мора кретати у распону од 80% до 125%;
- нови захтеви у вези са мерењем проспективне ефикасности хеџинга – МСФИ 9 захтева да у документацији у вези са хеџингом треба нагласити како ће предузеће проценити да ли хеџинг однос испуњава захтеве у погледу ефикасности хеџинга и како ће бити спроведена анализа извора неефикасности хеџинга;
- укидање могућности доношења произвољне одлуке о укидању својства хеџинг односа и
- нови захтеви у вези са израчунавањем неефикасног дела који представља неефикасност хеџинга, тј. дела промене фер вредности инструмента хеџинга који није уравнотежен променом фер вредности хеџиране ставке.

У складу са МСФИ 9 на нешто другачији начин се третирају форвард поени (распон форвард и спот девизног курса) и валутни распони (прилагођавање теоријске цене унакрсног валутног свопа, имајући у виду потребу тржишта за разменом новчаних токова унакрсног валутног свопа). Тако, предузеће може да одвоји форвард од спот компоненте форвард трансакције и одреди само промене вредности спот компоненте као инструмент хеџинга. Такође, може да одвоји валутне распоне финансијског инструмента и искључи их из одређења овог финансијског инструмента као инструмента хеџинга. У вези са овим одвајањима треба у извештају о осталом резултату исказати промену вредности форвард компоненте, односно валутних распона. Ови износи треба да буду признати у билансу успеха током трајања хеџинга, ако је хеџинг временски одређен, или онда када хеџинг трансакција оствари утицај на биланс успеха, ако је хеџинг одређен трансакцијом. Ово је приступ трошка хеџинга, који за резултат треба да има мању волатилност зараде у билансу успеха и бољу праксу управљања ризиком.

У складу са МРС 39, финансијски дериват није могао да буде хеџирана ставка, нити су финансијски деривати могли да буду комбиновани са другом предвиђеном изложеношћу са циљем развоја хеџиране ставке. У складу са МСФИ 9, ово је могуће ако је предвиђена изложеност веома вероватна и испуњава услове да буде хеџирана ставка када наступи (када више није предвиђена изложеност). Такође, у складу са МРС 39, није било могуће одређивање као хеџиране ставке агрегиране нето позиције валутних ризика, утврђене нетирањем новчаних токова изражених у страниј валути, на пример у вези са планираним потраживањима и обавезама. У складу са МСФИ 9, ово је могуће ако све ставке укључене у нетирање испуњавају услове да буду хеџиране и ако су предмет јединственог управљања на нивоу предузећа или групе. Тако се рачуноводствени третман изложености приближава уобичајеној пракси управљања ризиком, која обично подразумева управљање нето изложеношћу. Овакв рачуноводствени приступ је, међутим, комплексан и подразумева припрему обимне документације, тако да предузећа чешће бруто изложеност и даље одређују као хеџирану ставку (Plein, 2018).

Закључак

Управљање ризиком (хеџинг ризика) обухвата активности у вези са откривањем и проценом ризика који утичу на вредност предузећа, као и применом свеобухватних стратегија за контролу тих ризика. Будући да се утицај ризика (изложеност ризику) обично испољава у виду променљивости и неизвесности очекиваних новчаних токова предузећа изражених у домаћој валути, циљ управљања ризиком може бити дефинисан као одржавање промена новчаних токова у одређеном распону или минимизовање тих промена. Управљање ризиком је економски оправдано ако доприноси повећању или максимизовању суштинске вредности предузећа, схваћене као садашња вредност очекиваног нето новчаног тока од пословања. Односно, менаџмент треба да, у складу са специфичностима предузећа, дефинише прихватљиви ниво или распон променљивости новчаних токова и стратегију управљања ризиком која максимизује вредност предузећа. Ако не доприноси повећању вредности предузећа или изазива веома високе трошкове, управљање ризиком представља непотребан напор од којег треба одустати.

Многа предузећа управљају економском изложеношћу девизном ризику онда када уговоре новчане токове у страниј валути. Тада се најчешће обраћају својим дилерима и/или банкарима како би коришћењем финансијских деривата отклонили изложеност. Када изложеност девизном ризику престане, зато што је предузеће остварило прилив или одлив у страниј валути, управљање ризиком престаје до поновног излагања девизном ризику. Другим речима, ако управљају изложеношћу девизном ризику, предузећа имају у виду само трансакциону изложеност у вези са уговореним новчаним токовима, коју настоје да оптимизују применом финансијских деривата. Нека предузећа управљају економском изложеношћу тек када постане јасно да се она може негативно одразити на вредност предузећа. Предузећа се тада, иако је најчешће касно за управљање економском изложеношћу, обраћају својим дилерима како би коришћењем финансијских деривата оптимизовали изложеност. Стратешки приступ управљању економском изложеношћу подразумева развој одговарајућег програма, који треба да омогући систематско и редовно управљање економском изложеношћу, у складу са дефинисаним оквиром управљања ризиком предузећа и под надзором одбора директора.

Литература

1. Adler, M., Dumas, B. (1984), "Exposure to Currency Risk: Definition and Measurement", *Financial Management* 13(2): 41-50.
2. Bank for International Settlements (2002), *Triennial Central Bank Survey: Foreign exchange and derivatives market activity in 2001*. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/rpfx02t.pdf> [20.03.2019]
3. Bank for International Settlements (2016), *Triennial Central Bank Survey: Global Foreign Exchange Turnover in 2016*. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/rpfx16fx.pdf> [20.03.2019]
4. Culp, C. L. (2002), *The Art of Risk Management – Alternative Risk Transfer, Capital Structure, and the Convergence of Insurance and Capital Market*. New York, NY: John Wiley and Sons
5. European Parliament and Council 2002, Directive 2002/47/EC, Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0047&from=en> [18.04.2019]
6. Dumas, B. (1978), "The Theory of Trading Firm Revisited", *Journal of Finance* 33(3): 1019-1030.
7. Ernst & Young (2011), *Hedge accounting under IFRS 9 – a closer look at the changes and challenges*. Retrieved from https://1pdf.net/download/hedge-accounting-under-ifrs-9-a-closer-look-at-the_-58591e66e12e89451d3dd54b [02.05.2014].
8. Flanagan, S. M. (2001), "Rise of a Trade Association: Group Interactions within the International Swaps and Derivatives Association", *Harvard Negotiation Law Review* 6: 211-264.
9. Flood, E., Lessard, D. R. (1986), "On the Measurement of Operating Exposure to Exchange Rates: A Conceptual Approach", *Financial Management* 15(1): 25-36.
10. Friberg, R. (1999), *Exchange Rates and the Firm: Strategies to Manage Exposure and the Impact of EMU*. New York, NY: Palgrave Macmillan
11. Hill, J. M. (2010), "The Uses and Risks of Derivatives". In: Walter, V. (ed.) *Risk Management: Foundations for a Changing Financial World*, Vol. 4 (pp. 459-473). New Jersey, NJ: John Wiley and Sons
12. International Financial Reporting Standard 9 — Financial Instruments. Retrieved from IASB
13. International Swaps and Derivatives Association (2013), *Global Derivatives: More Change Ahead*. Retrieved from <https://www.isda.org/a/qviDE/isda-brochure-2013-final.pdf> [22.03.2019]
14. Kim, S. H., Kim, S. H. (2006), *Global Corporate Finance*. Malden, MA: Blackwell Publishing
15. Madura, J. (2010), *International Financial Management*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.
16. Martin, A. D., Mauer, L. J. (2003), "Transaction versus economic exposure: which has greater cash flow consequences?", *International Review of Economics and Finance* 12(4): 437-449.

17. Међународни рачуноводствени стандард 21 – Ефекти промене девизног курса, „Службени гласник РС“, бр. 77/2010
18. Међународни рачуноводствени стандард 39 - Финансијски инструменти: Признавање и мерење, „Службени гласник РС“, бр. 77/2010
19. Mengle, D. (2010), “The Importance of Close-Out Netting”, *ISDA Research Notes* 2010 (1)
20. Moosa, I. A. (2003), *International Financial Operations: Arbitrage, Hedging, Speculations, Financing and Investment*. New York, NY: Palgrave MacMillan
21. Moosa, I. A. (2010), *International Finance: An Analytical approach*, Mc-Graw-Hill Australia
22. Народна банка Србије (2019), Банке које у понуди имају инструменте девизног хеџинга. Преузето са http://nbs.rs/internet/cirilica/33/33_3/kotacije.html [31.03.2019]
23. Народна банка Србије (2013), *Годишњи извештај за 2013*. Преузето са http://www.nbs.rs/internet/cirilica/33/33_3/publikacije/index.html [25.03.2019]
24. Народна банка Србије (2018), *Извештај о динаризацији финансијског система Србије*, децембар 2018. Преузето са https://www.nbs.rs/static/nbs_site/gen/latinica/90/dinarizacija/din_12_18.pdf [31.03.2019]
25. Одлука о обављању послова с финансијским дериватима, „Службени гласник РС“, бр. 76/2018.
26. Одлука о условима и начину обављања своп куповине и своп продаје девиза између НБС и банака, „Службени гласник РС“, бр. 10/2011 и 18/2012.
27. Одлука о условима и начину рада девизног тржишта, „Службени гласник РС“, бр. 10/2011, 109/2012, 55/2014, 51/2015, 17/2016, 91/2016, 82/2017 и 37/2018.
28. Plein, S. (2018), *Hedge accounting in currency management under IFRS 9: New opportunities or everything as it was?* Retrieved from <https://home.kpmg/de/en/home/insights/2018/05/hedge-accounting-ifrs9.print.html> [20. 04. 2019]
29. PwC (2017), *In depth: Achieving hedge accounting in practice under IFRS 9*. Преузето са: www.pwc.com/ifrs [20.04.2019]
30. Ramirez, J. (2015), *Accounting for Derivatives: Advanced Hedging under IFRS 9*. Chichester, UK: John Wiley & Sons
31. Shapiro, A. C. (2014), *Multinational Financial Management*. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons
32. Shoup, G. (1998), *Currency Risk Management: A Handbook for Financial Managers, Brokers and Their Consultants*. Center for Futures Education
33. Stephens, J. J. (2001) *Managing Currency Risk Using Financial Derivatives*. Chichester, UK: John Wiley and Sons

34. Taylor, P. A. (2003), "Foreign currency translation and hedging". In: Walton, P., Haller, A., Raffournier, B. (eds.) *International Accounting* (pp. 403-443). Thomson Learning
35. Упутство за обављање аукцијске спот/своп куповине/продаје девиза између Народне банке Србије и банака, „Службени гласник РС“, бр. 11/2011 и 18/2012
36. Wang, P. (2005), *The Economics of Foreign Exchange and Global Finance*. Springer Berlin
37. Ware, R., Winter, R. (1988), "Forward markets, currency options and the hedging of foreign exchange risk", *Journal of International Economics* 25(3-4): 291-302.
38. Закон о девизном пословању, „Службени гласник РС“, бр. 62/2006, 31/2011, 119/2012, 139/2014 и 30/2018.
39. Закон о изменама и допунама Закона о стечају, „Службени гласник РС“, бр. 104/09, 99/11 – др. закон, 71/12 – УС, 83/14, 113/17, 44/18.
40. Закон о тржишту капитала, „Службени гласник РС“, бр. 31/2011, 112/2015 и 108/2016
41. Закон о финансијском обезбеђењу, „Службени гласник РС“, бр. 44/2018.

УДК 005.334:334.7
006.44:657
Прегледни рад

др Снежана
ЦИЦО*
др Љиљана
РАЈНОВИЋ**

Начело сталности пословања као упозоравајући сигнал банкрота предузећа

Резиме

Начело сталности пословања представља базично билансно начело, као и кључно ревизорско питање. На тај начин принцип doing concern заузима значајно место у извештају ревизора. Резултати анализе, извршене на бази узорка предузећа у Републици Србији, такође указују на значај и високо учешће скретања пажње на начело сталности у ревизорским извештајима, као и могућност предвиђања стечаја. Анализом кључних рачуноводствених параметара: ликвидности, солвентности, степена задужења и др., као и применом савремених метода предвиђања банкротства, омогућава се да предузећа на време предузму корективне мере. Нарушеност начела сталности је „црвени аларм”, који упозорава предузеће на кризу у пословању и могућност банкрота. Сталност пословања на основу ревидираних стандарда ревизије има већу видљивост у извештају ревизора. Постојање материјалне неизвесности код предузећа, да настави пословање према овом начелу, јасно је истакнуто у новедефинисаном пасусу извештаја.

Кључне речи: *начело сталности, Међународни рачуноводствени стандарди, Међународни стандарди ревизије, анализа пословања, извештај ревизора, стечај, скретање пажње*

*) Генерални директор „Севертранс“ а.д. Сомбор, e-mail: snezanacico@gmail.com

**) Научни сарадник Института за економику пољопривреде, Београд; e-mail: rajnoviclj@gmail.com

Примљено: 3.5.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

Увод

Значај начела сталности пословања (као принципијелног правила за приказивање и процењивање билансних позиција)¹ према коме је предузеће основано без унапред одређеног животног века, тј. да би трајало и остваривало делатност, недвосмислено се наводи у свим уџбеницима о рачуноводству, националним рачуноводственим законима, Међународним стандардима финансијског извештавања, Међународним стандардима ревизије и ту не постоји ништа спорно. Дилеме настају у тренутку потребе за перманентним, периодичним проверама овог начела при изради финансијских извештаја и њиховим правилним обухватањем и обелодањивањем нарушености начела, и даље судбине пословања, како од стране рачуновођа, тако и од стране менаџера и ревизора.

Велика финансијска криза из периода 2007. године, која у неким облицима траје и данас, као и догађања пре кризе, слом *WorldCom-a* и *Енрона*, иако су издата позитивна мишљења ревизора, довели су до кризе рачуноводствене и ревизорске професије, а тиме и до покретања бројних истраживања и пројеката, са циљем враћања поверења у професију и извештавање. Одбор за Међународне стандарде ревизије и уверавања издао је 2009. године упозорење у форми извештаја² који има за циљ да подигне свест менаџера и ревизора о важности процене сталности пословања, утицаја кредитне и опште економске кризе на способност ентитета да настави пословање, а нарочито како таква стања описати тј. обухватити и обелоданити у финансијским извештајима. Актуелност овог питања огледа се и у ревидирању *Међународног стандарда ревизије (МСР 570) - Начело сталности* чија примена почиње након 15. децембра 2016. године³. Измене овог стандарда и са њим повезаних стандарда обухватају: *МСР 315 - Идентификовање и процена ризика материјално погрешних исказа* путем разумевања предузећа и његовог окружења, *МСР 701* који се бави саопштењима ревизора о кључним ревизорским питањима, где се сталност пословања посматра као кључно ревизорско питање, уз објашњење да материјално значајна неизвесност повезана са неизвесним догађајима или условима може изазвати значајну сумњу у вези са способношћу предузећа да настави пословање према начелу сталности, затим *МСР 700 - формирање мишљења* када је у питању нарушен принцип сталности пословања, као и обавеза према *Међународном рачуноводственом стандарду 1 - Презентација финансијских извештаја* – да приликом припреме и израде финансијских извештаја, руководство процени способност предузећа да настави трајно да послује у смислу сталности пословања; финансијски извештаји се састављају на основу начела сталности, осим ако руководство не намерава да ликвидира ентитет или да престане да послује, односно ако нема реалну алтернативу да уради другачије. Све ово јасно сведочи о све већем значају правилног указивања на начело сталности пословања. Новом директивом Европске уније, бр. 2013/ЕУ/34, између осталог, наводе се и дефинишу начела уредног биланси-

- 1) Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј
- 2) *AUDIT Considerations In Respect Of Going Concern In The Current Economic Environment (2009)* IAASB
- 3) *Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга (2017)*, СРРС

рања, где се говори и о начелу сталности, којим се обезбеђује упоредивост биланса у времену.

Сагледавајући значај ове проблематике, аутори су овим радом настојали да кроз обраду резултата емпиријског истраживања ревизорских извештаја, са посебним освртом на сталност пословања, дођу до сазнања каква је повезаност између изражене сумње у сталност пословања и наставка пословања; да ли су за предузећа која су отишла у стечај мишљења ревизора обавезно указивала на угроженост начела сталности; да ли постоје ревизорске грешке у вези са тим питањем, или је потребно далеко веће ангажовање менаџмента, рачуновођа тј. комплетног руководства предузећа, који би својим јасним плановима за будућност омогућили и лакшу предвидљивост наставка пословања предузећа.

Сталност пословања предузећа није могуће сагледати без употребе различитих метода предвиђања банкрутства; свакако да ту прво полазимо од анализе финансијских извештаја. Анализом финансијских извештаја утврђују се резултати употребе ресурса и као таква она је у функцији одлучивања власника компаније, тј. капитала. Резултати анализе финансијских извештаја користе се приликом доношења одлука о пословању. При њеној примени разликујемо: традиционални модел оцене приносног, имовинског и финансијског положаја компаније и савремене моделе оцене бонитета компаније. Развој информационих технологија и дигитализације, различити софистицирани облици неуронских мрежа, технологије data mining и др. доприносе могућности предвиђања пословања у будућности. Адекватност извршене анализе свакако ће најбоље оценити ревизорски извештаји, који су ту да потврде да ли су финансијски извештаји састављени у складу са применљивим оквиром финансијског извештавања.

1. Сталност пословања као врхунско начело

Основни заједнички циљ правног субјекта, било да су у питању предузећа са различитим облицима власништва или компаније које су пословно организоване као акционарска друштва, је обезбеђење сталности тј. континуитета пословања. Сталност се појављује као начело рачуноводства, али и као неписано правило, да правно лице има намеру већ при самом оснивању да траје, ради, послује, остварује резултате јер се у супротном не би ни оснивало. Појединачни циљеви су већ различити, и умногоме су опредељени власништвом над правним субјектом. Када говоримо о корпорацији коју Jensen i Meckling дефинишу као: „један облик правне фикције”, „која служи као ланац за уговарање односа, која се одликује деливим резидуалним правима на средства и новчане токове, са могућношћу њихове продаје без тражења дозволе од других уговорних страна”⁴, можемо закључити да по мишљењу ових аутора корпорација није ништа друго до „ланац уговорних односа“ чији најзначајнији циљ је максимизовање вредности за акционаре. Са друге стране, циљ непрофитних организација је задовољавање интереса шире друштвене заједнице. Иако су циљеви који задиру у суштину њиховог пословања различити, сви

4) Jensen, C.M., W.H., (1976) "Theory Of The Firm: Managerial Behavior, Agency Cost And Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3, Nort Holland Publishing Company, стр. 310

правни субјекти у основи свог постојања имају потребу за сталношћу у раду и трајањем на неограничено време.

У прилог обавези предузећа да одржава сталност пословања говори и начело фиксираности и очувања интегритета капитала. Иако се предузеће, према Закону о привредним друштвима, оснива ради стицања добити, имовина се не мора/неће увек увећавати, већ може услед интерних или екстерних разлога да буде смањена, због губитка у пословању.

Код друштва капитала нема одговорности чланова за обавезе предузећа (осим почетног и евентуално каснијих улога у друштву), те је изузетно значајно за повериоце друштва каква је адекватност њиховог капитала; у противном, тзв. утањена капитализација је лош сигнал за његову ликвидност. Због тога се капитал предузећа уписује у јавне регистре који воде евиденцију привредних субјеката и мора бити транспарентан. У неким земљама, нпр. Немачкој, висина капитала чини саставни део меморандума предузећа, а номинација неноминираног капитала, као и други основи повећања капитала, а нарочито основи и поступак смањења капитала, су у сталном фокусу строгих законских правила регистрације и објављивања свуда у свету.

Начело сталности (*going concern*) принцип је донедавно био појам искључиво везан за финансијско рачуноводство. Постулат који је обавезивао менаџере на процену способности предузећа да настави своју делатност у предвидљивом временском периоду, неопходан је услов за састављање финансијских извештаја. Као што се у МРС 1 – *Презентација финансијских извештаја* наводи, годишњи финансијски извештаји се морају базирати на овом принципу, осим уколико је руководство компаније одлучило да престане са пословањем или нема другу алтернативу.

1.1 Рачуноводствени (билансни) аспект начела сталности пословања

Као доследан приказ биланса и свих билансних позиција, заснован на правним нормама, стандардима, законодавном оквиру и теоријским ставовима, подразумева да предузећу није унапред одређен животни (правни) век. Оснивање предузећа подразумева намеру о сталној егзистенцији и сталном обезбеђивању основних циљева постојања. Да ли ће предузеће моћи да обезбеди ту своју сталност најбоље можемо проверити из његових финансијских извештаја, оцењујући финансијски положај и резултат пословања, као основне аналитичке циљеве у рукама менаџмента, приликом оцене укупног пословања.

Анализа финансијског положаја подразумева анализу:

- дугорочне и краткорочне финансијске равнотеже,
- способности репродукције,
- задужености,
- одржавања реалне вредности капитала.

Анализа финансијског резултата подразумева:

- анализу структуре укупних прихода и расхода,
- изворе финансијског резултата,
- рентабилност и
- ризик остварења резултата⁵.

Начело сталности пословања представља базично билансно начело, поред начела заштите поверилаца, узрочности, опрезности, истинитости, финансијске пажње, јасности, повезаности.

Мисија екстерног ревизора је да анализира адекватност примене начела сталности од стране руководства предузећа, иако се у појединим оквирима финансијског извештавања оваква обавеза код састављања финансијских извештаја не помиње експлицитно (Heues и др)⁶. Иако ревизори не могу да предвиде појаву будућих догађаја или услова који могу изазвати престанак активности, гаранција за пословање у складу са овим принципом представља одсуство било каквих неизвесности у погледу сталности у извештају ревизора (Bragg, 2010)⁷.

За потребе разумевања догађаја и ризика везаних за активност предузећа, који проузрокују знатну сумњу у наставак пословања, након периода могућег за предвиђање, ревизори се ослањају на знања и активности менаџмента⁸ (Arens and Loebbecke, 2006). У случају да финансијски извештаји приказују *going concern* принцип на одговарајући начин, обелодањујући га кроз напомене ревизори изражавају мишљење без резерве, модификујући извештај ревизора, додајући параграф о постојању значајне неизвесности која може угрозити принцип сталности пословања (IFAC 2009).

Међународни рачуноводствени стандарди и стандарди ревизије такође третирају питање сталности пословања.

1.2. Међународни рачуноводствени стандард (MPC 1)⁹ - Презентација финансијских извештаја

У оквиру Општих обележја стандарда говори се о основи састављања финансијских извештаја према начелу сталности. Како Стандард прописује, руководство процењује способност предузећа да настави трајно пословање у смислу обезбеђења сталности. На основу начела сталности се и састављају финансијски извештаји, осим у случају да менаџмент предузећа намерава да ликвидира предузеће или да престане са обављањем пословања, када нема реалних шанси да другачије поступи. Када менаџмент предузећа, приликом процене, постане свестан материјалне неизвесности даљег пословања тј.

5) Родић Ј., Вукелић Г., Андрић М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј

6) Hayes, R., Dassen Roger, Schilder, A., Wallage, P., (2005) *Principles of Auditing. An Introduction to Intenational*

7) Bragg, S.M., (2010) *Practitioner's Guide to GAAS 2010 Including all SASs, SSAEs, SSARs, and Interpretations*, John Wiley & Sons, New Jersey

8) Arens, A., Loebbecke, J., (2006) *Audit o abordare integrala*, Ed. Arc, Chieinau

9) Међународни рачуноводствени стандард 1 MPC - Презентација финансијских извештаја

опстанка предузећа у неограниченом трајању, тада приступа обелодањивању такве ситуације. Уколико је приликом састављања финансијских извештаја уочено да је изостао принцип сталности, односно да је нарушено начело сталности пословања, та чињеница се обелодањује, као и разлог због кога се сматра да предузеће нема сталност пословања.

У редовним финансијским извештајима који се достављају најмање једном годишње, на крају обрачунског периода, најчешће календарска година, руководство сагледава све доступне информације од краја претходног до наредног обрачунског периода, најчешће дванаест месеци. Уколико није нарушена профитабилност и адекватно су доступни и на располагању финансијски ресурси предузећа, може се без већих анализа установити да није нарушен принцип пословања going concern. Уколико су околности другачије са знатно нарушеном профитабилношћу предузећа, менаџмент има обавезу да размотри све факторе који томе доприносе, укупну задуженост, распоред отплате дуга и потенцијалне изворе финансирања, уз свеобухватну анализу, пре него што закључи да је угрожено начело сталности пословања.

Поред руководства предузећа, и ревизор има обавезу и одговорност да се бави овим начелом, приликом ревизије финансијских извештаја, тј. да провери како се ово начело одражава на извештај ревизора. Како ревизор треба да посматра начело сталности у пословању привредних субјеката прописује Међународни стандард ревизије (МСР-570). Са овим стандардом поред ревизора треба да буде упознат и рачуновођа привредног субјекта који је предмет ревизије, да би знао какав је утицај претпоставке сталности пословања привредног субјекта на финансијске извештаје као и мишљење ревизора.

1.3. Ревидирани Међународни стандард ревизије (МСР 570) – Начело сталности или временски неограничено пословање и са њим повезани стандарди

У светлу глобалне финансијске кризе тема going concern принципа је од значајног интереса за пословање предузећа. Различити стејкхолдери као корисници финансијских извештаја су од менаџера и ревизора захтевали да се више фокусирају на ово питање, у настојању да се разреши јаз у очекивањима од ревизорских извештаја који постоји између корисника извештаја и самих креатора. Као одговор на ове захтеве долази и до нових измена Стандарда, где се питању сталности пословања придаје већи значај¹⁰. Најважније промене ревизорских стандарда огледају се у повећању информативне вредности ревизорског извештаја, кроз укључивање кључних ревизорских питања, која захтевају најзначајнију ревизорску пажњу и тиме обезбеђују већу транспарентност и јачају поверење корисника у извештај ревизора и финансијске извештаје који су били предмет ревизије. Једно од најважнијих питања је да ли постоји несигурност у сталности пословања предузећа, да ли је оправдана примена going concern приступа приликом састављања финансијских извештаја. То је питање које има утицај на будуће пословање предузећа.

10) Auditor Reporting On Going Concern, IAAS, January 30, 2015

У оквиру за састављање и презентацију финансијских извештаја, једна од основних претпоставки је како ће предузеће наставити своје будуће пословање, најкраће у периоду од годину дана. Ревизорска одговорност је да прикупи довољно ревизорских доказа који су адекватни да би се могли донети закључци о прикладности примене рачуноводствене основе сталности од стране руководства, као и да се донесе закључак да ли постоје материјално значајне неизвесности у вези са способношћу предузећа да настави пословање према начелу сталности. Одговорност постоји, чак и када оквир финансијског извештавања који се користи при изради финансијског извештаја не садржи изричит захтев за руководство да изврши специфичну процену способности наставка пословања према начелу сталности.

Приликом поступка процене ризика, у складу са Међународним стандардом ревизије МСР 315, ревизор разматра да ли постоје догађаји или услови који могу да изазову значајну сумњу у наставак пословања, при чему се утврђује да ли је руководство већ извршило прелиминарну процену способности предузећа да настави пословање у складу са начелом сталности. У дискусији са руководством предузећа о тој процени, ревизор утврђује да ли је руководство идентификовало догађаје или околности које појединачно или групно изазивају сумњу у способност да се настави пословање; уколико постоје идентификовани такви догађаји и околности, који су то планови руководства за решавање таквих догађаја. Уколико таква процена од стране руководства није извршена, потребно је да ревизор са руководством разговара о основи за намеравању примену рачуноводствене основе сталности пословања и кроз разговор дође до сазнања да ли постоје догађаји или услови који појединачно или групно могу изазвати значајну сумњу у наставак пословања. Ревизор, такође, испитује руководство о њиховим сазнањима, везаним за догађаје или услове који се односе на период након периода за који је руководство извршило процену.

Када су идентификовани догађаји или услови који изазивају сумњу у способност ентитета да настави пословање према начелу сталности, кроз додатне поступке, ревизор прибавља довољно адекватних доказа да утврди да ли постоји материјално значајна неизвесност, укључујући и разматрање начина за њихово превазилажење. Ови поступци обухватају¹¹:

- захтев руководству да изврши процену способности ентитета да настави пословање по начелу сталности, уколико то још увек није извршило;
- оцену планова руководства о будућим активностима, да ли су ти планови изводљиви као и вероватност да ови планови побољшају ситуацију;
- анализа прогнозе токова готовине ако је припремљена, која обухвата:
 - оцену поузданости података коришћених за припрему прогнозе;
 - утврђивање да ли постоји адекватна подршка за претпоставке на којима се заснива прогноза;
- утврђивање да ли су се појавиле неке нове околности или информације од датума када је руководство извршило процену;
- захтевање писаних изјава руководства, а где је применљиво и лица овлашћених за управљање у вези са плановима за будуће активности и изводљивошћу тих планова.

11) Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга (2017), СРПС

На основу ревизорског доказа, ревизор доноси закључак о постојању материјално значајне неизвесности у вези са догађајима или условима који могу изазвати значајну сумњу у погледу способности предузећа да настави пословање према начелу сталности. Материјално значајна неизвесност постоји ако је њен потенцијални утицај толико велик да је према мишљењу ревизора потребно адекватно обелодањивање природе и одражавања неизвесности да би се постигла фер презентација финансијских извештаја, када се примењује оквир фер презентације, као и да финансијски извештаји не би наводили на погрешан закључак када се примењује оквир усклађености.

Одбор за Међународне стандарде ревизије и услуге уверавања (IAASB) је при настојању да пронађе адекватан баланс између потребе за доследношћу и упоредивошћу извештаја на глобалном нивоу и потребе за повећањем информационе вредности извештаја ревидирао и стандард МСР 700 – *Формирање мишљења и извештавање о финансијским извештајима*, тако је у извештајима дата већа важност начелу сталности кроз ревидирање МСР 570, него што је то до сада било.

У наредној табели дата су обелодањивања која се односе на сталност пословања у ревизорским извештајима, у зависности од чињеница и околности предузећа.

Табела 1 - Сталност пословања у ревизорским извештајима¹²

<p>У свим ревизорским извештајима (параграф 33(b) и А43и параграф 38 (b) (iv) односно Прилог ревидираног МСР 700)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Нови опис одговорности менаџера за процену способности предузећа да настави пословање према начелу сталности, да ли је прикладна примена рачуноводствене основе начела сталности као и обелодањивања везана са тим питањем. • Нова изјава о одговорности ревизора: да закључи да је употреба начела сталности од стране менаџмента адекватна, на основу ревизорских доказа утврдити да ли постоје неизвесности у вези са одређеним догађајима и условима који могу довести до проблема у наставку пословања према начелу сталности. Ако ревизор утврди да оваква несигурност постоји, а менаџери су то адекватно обелодањили, ревизор тада скреће пажњу у свом извештају на то обелодањивање у финансијским извештајима, али ако су обелодањивања неадекватна, ревизор изражава <i>модификовано мишљење</i>. Закључци ревизора се заснивају на прикупљеним доказима до дана извештаја ревизора. Међутим, будући догађаји или услови могу изазвати да предузеће престане да послује према начелу сталности. Ова изјава је стандардизована у свим извештајима ревизора од дана примене Стандарда МСР 570
<p>Ако је примена начела сталности на рачуноводственој основи неадекватна параграф 21 и А26-А27 МСР 570</p>	<p>Ако су финансијски извештаји састављени уз употребу начела сталности пословања, али према мишљењу ревизора употреба овог начела није адекватна, ревизорски извештај ће укључити:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>негативно мишљење</i>, позиционирано као први пасус у ревизорском извештају и • опис околности које доводе до оваквог мишљења у пасусу <i>Основе за негативно мишљење</i>.

12) Auditor's Reporting On Going Concern, IAAS, January 30, 2015

Када је употреба начела сталности на рачуноводственој основи адекватна али постоје материјално значајне неизвесности повезане са догађајима или условима који могу изазвати значајну сумњу у могућност наставка пословања предузећа, постоје ситуације када су:	
Обелодањивања у финансијским извештајима адекватна (параграф 22, као и Пример 1 у Прилогу ревидираног МСР 570)	<ul style="list-style-type: none"> • Немодификовано мишљење • Нови пасус под насловом: <i>Материјално значајна неизвесност повезана са сталношћу пословања</i>, (осим ако закон или друга регулатива не предвиђају другачији наслов) • Указивање на напомене уз финансијске извештаје које описују значајну неизвесност • Изјаву да догађаји и околности указују на материјално значајну неизвесност, која изражава сумњу у могућност предузећа да настави пословање и да мишљење ревизора није модификаовано у вези са овим питањем
Обелодањивања у финансијским извештајима неадекватна или изостављена (параграф 23 као и Примери 2-3 у Прилогу ревидираног МСР 570)	<ul style="list-style-type: none"> • Ако је прикладно квалификовано или негативно мишљење • Изјава у пасусу Основе за квалификовано (негативно) мишљење да постоји значајна неизвесност која може изазвати сумњу да предузеће неће моћи да настави пословање и да финансијски извештаји не презентују адекватно ово питање

Стандард МСР 570 у делу „Поступци процене ризика и повезане активности“ наводи примере догађаја који могу да изазову значајну сумњу у наставак пословања према начелу сталности. Напомињемо да овај списак не укључује све услове и догађаје, као и да постојање неких од ових догађаја не значи аутоматски и постојање материјално значајне неизвесности, као и чињеницу да значај ових догађаја често постаје ублажен дејством других фактора.

Финансијски индикатори

- Стање нето обавеза или нето текућих обавеза
- Обавезе са фиксним роком, чије доспеће се приближава, а за које не постоје реални изгледи да ће бити пролонгирани или отплаћени, или претерано ослањање на краткорочне позајмице за финансирање дугорочних средстава
- Назнаке да ће кредитори обуставити финансијску подршку
- Негативни токови готовине у ранијим финансијским извештајима или пројекцијама
- Кључни финансијски показатељи – неповољни
- Губици из пословања или погоршање вредности средстава која се користе за генерисање готовине
- Кашњење у исплати или престанак исплате дивиденди
- Немогућност плаћања повериоцима у року доспећа обавеза
- Тешкоће у испуњењу уговорених кредитних услова
- Промена услова плаћања добављачима, уместо уговореном року, одмах при испоруци

- Немогућност прибављања средстава за инвестиције или развој нових производа

Пословни догађаји

- Намера да се обустави пословање или изврши ликвидација
- Флукутација руководства - одлазак кључних руководиоца без адекватне замене, тешкоће са радном снагом
- Губитак главног тржишта, добављача, лиценце
- Недостатак важних сировина
- Појава јаке конкуренције

Остали догађаји

- Неусклађеност са прописима у вези са уписом капитала, или др. законским и регулаторним захтевима, захтеви у вези са солвентношћу и ликвидношћу за финансијске институције
- Судски спорови који, уколико се заврше негативно за предузеће, оно није у стању да изврши такве пресуде
- Промене у законодавству или политици које ће имати утицај на предузеће
- Непостојање осигурања или је оно недовољно у случају катастрофа

Оквир за истраживање нарушености у смислу претпоставке сталности пословања у извештајима ревизора¹³, полази од:

1. евалуације ревизора у вези са проценом руководства о начелу сталности у финансијским извештајима;
2. идентификовања четири кључне групе фактора: карактеристике клијента, ревизора, интеракције клијент-ревизор, карактеристика окружења;
3. „прецизности„ у извештавању о концепту going concern.

Разлози за модификацију ревизорског извештаја на основу нарушености going concern принципа проистичу највише од слабости у пословању клијента ревизије. Задатак ревизора је да препозна те слабости. Најзначајнији индикатори за предвиђање стечаја предузећа највише се односе на показатеље задужености, нарушености ликвидности, дужину блокаде рачуна, судске спорове, издата јемства, гаранције, хипотеке и сл.

2. Узроци банкрутства предузећа

Појам банкрутства се у теорији јасно разграничава од појма ликвидације, али се често у практичној употреби ових термина не прави јасна разлика. Стечај, банкрут, ликвидација, често се наводе као синоними. Чињеница је да банкрут представља правно регулисану ситуацију у којој предузеће није у стању да исплати своје обавезе према повериоцима; он се спроводи кроз стечајни поступак, измирењем поверилаца из целокупне имовине стечајног дужника, док се истовремено стечајни поступак може одвијати и реорганизацијом, чији

13) Carson, E., Fargher, N.L., Geiger, M.A., Lennox, C.S., Raghunandan, K., Willekens, M., (2013) Audit reporting for going-concern uncertainty: A research synthesis Auditing

циљ је ревитализација предузећа, која се - уколико не успе - завршава банкротством. Са друге стране, ликвидација предузећа је поступак који се спроводи када друштво има довољно финансијских средстава за покриће свих својих обавеза, уз могућност да се реорганизација заврши ликвидацијом у случају да предузеће обезбеди довољно средстава за покриће свих својих обавеза.

Уколико је ликвидациона вредност предузећа мања од укупних обавеза опстанак предузећа је угрожен. Најзначајнији индикатори за предвиђање стања односе се на показатеље задужености, способности сопственог финансирања обавеза. Према учесталости појављивања, најчешћи разлози банкротства, као што је приказано и у студији коју је сачинило 1.900 професионалаца који су навели најчешћи разлози за пад пословања и банкрот, су¹⁴:

- превелики дугови 28% учесталост
- неодговарајући менаџмент 17,3%
- лоше планирање 14%
- неуспех претходних промена пословања 11%
- неискусан менаџмент 9%
- мали приходи 6%

Обезбеђење сталности пословања, је кључни предуслов за опстанак предузећа, односно потребе да се у оквиру сталне процене финансијских, пословних и осталих перформанси предузећа од стране менаџмента, иницијално и обавезно сагледа и процени могућност одржавања сталности пословања као и вероватноће настанка пословно-финансијске кризе, која доводи до немогућности измирења обавеза и банкротства. Тако се долази до ситуације да се традиционални модел финансијске анализе који се односи на показатеље као што су:

- коефицијент финансијске стабилности,
- коефицијент задужености,
- коефицијент обрта залиха,
- коефицијент обрта потраживања,
- нето прилив готовине из пословних активности/просечна вредност имовине и
- показатељи ликвидности,

користи за оцену угрожености начела сталности, као и за предвиђање банкрота предузећа, у краћем временском периоду, првенствено тренутно са пројекцијом до годину дана.

3. Методолошки оквир предикције сталности пословања и банкрота

Методологија за утврђивање вероватноће банкротства, односно финансијске и укупне пословне кризе у пословању а тиме и угрожавања начела сталности, почиње да се развија још тридесет година прошлог века. За потребе истраживања али и праксе настојало се утврдити: да ли је и како, могуће пронаћи начине да се унапред процени успех пословања. Предвиђање кретања

14) Buccino and Associates, (2003) *Reasons for Decline*, Business Week

кључних перформанси пословања значајно је са аспекта предузимања корективних мера. Уклањање проблема који могу да угрозе одрживост начела сталности подразумева укључивање свих функција предузећа како би се избегла криза у пословању, предузимањем мера санирања, односно реструктурирања. Држећи под контролом све интерне и прилагођавајући се екстерним факторима, предузеће омогућава свој опстанак и раст без потребе за реструктурирањем. Али реструктурирање не представља само активности које спречавају банкротство, већ модел прилагођавања предузећа екстерним, често веома брзим променама у окружењу.

Добра координација свих управљачких активности предузећа подразумева ажурно и успешно вођење и коришћење информационог система и система финансијског извештавања, да би се добиле јасне, поуздане, правремене информације о бонитету предузећа. Бонитет предузећа је израз пословне способности и сигурности њеног пословања. Он је једна свеопшта синтетизована оцена финансијске стабилности адекватности и структуре капитала, ликвидности и солвентности, затим рентабилности, профитабилности и ризика остварења финансијског резултата. Оцена се, поред података који су обелодањени у финансијским извештајима, изводи и на основу организационе и власничке структуре компаније. Као веома битно наглашава се и да бонитет оцењује могућност реализације и сигурност пласмана предузећа, степен наплативости његових потраживања, као и кредитну способност. Велики значај, као и утицај на бонитет, има организациона структура, квалитетни развојни програми које је могуће спровести, ниво продуктивности, степен искоришћености капацитета.

Савремени методи који се користе у оцени бонитета и предвиђању кризе у пословању предузећа, односно вероватноће стечаја, представљају моделе који за разлику од традиционалних метода (који се базирају на различитим показатељима) приказују јединствен параметар (зависну променљиву) до које се долази на основу мноштва независних променљивих, који указује на могућност стечаја предузећа у будућности. Ови модели представљају значајно средство за идентификовање предузећа која ће се суочавати са озбиљном кризом у пословању.

Као најзаступљенији модели наводе се:

1. **Z-score или Алтманов модел** – који је развио Edward Altman 1968, користећи мултиваријантну дискриминациону анализу. Почетни развој овог модела заснива се на радио анализи користећи један фактор као униваријантни модел. Дискриминациона анализа је дуго била популарна као метод развоја модела. Овај модел омогућава предвиђање стечаја за период дужи од годину дана, са великом вероватноћом две до три године. Недостаци овог модела су: услов за примену модела представља једнакост матрице варијансе и коваријансе за обе групе, излазна вредност дискриминационе анализе је број који има веома уску интерпретацију, постоје проблеми упаривања успешних предузећа и предузећа која имају финансијских тешкоћа или су покренула стечај.

Параметри у почетном моделу су следећи:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$$

где су:

Z – вредност дискриминационе функције

X₁ – однос обртног капитала и укупне имовине

X₂ – однос нето добити и укупне имовине

X₃ – однос добити пре камате и пореза (ЕБИТ) и укупне имовине,

X₄ – однос тржишне вредности капитала и укупних обавеза

X₅ – однос пословних прихода и укупне имовине

Даљим развојем информационе технологије, уместо дискриминационе анализе, већу улогу имају друге методе, међу којима су:

- 2. *Метод логит анализе*** – заснива се на логичкој регресији приликом предвиђања покретања стечаја. Логит анализа, за разлику од дискриминационе, не претпоставља линеаран однос независне и зависних варијабли, већ се вероватноћа настанка догађаја предвиђа на основу прилагођавања логистичкој кривој. Она је облик регресионе анализе. Због једноставне примене и високог процента вероватноће предвиђања, логит модели се много примењују у пракси. Најчешће примењивани модел је Охлсонов из 1980. У пракси се више користе модели засновани на рачуноводственим подацима. Поједини аутори су, међутим, упоређујући Алтманов и Охлсонов модел који се заснивају на рачуноводственим подацима са моделима који се заснивају на тржишним подацима, дошли до сазнања да модели засновани на тржишним подацима боље предвиђају стечај. Охлсон је у свом моделу открио да постоји негативна корелација између вероватноће покретања стечаја и величине предузећа, као и ликвидности и профитабилности, а позитивна између вероватноће покретања стечаја и задужености.

Параметри Охлсонове логит анализе су следећи:

X₁ – величина мерена логаритмом односа укупне имовине и индекса бруто националног производа,

X₂ – укупне обавезе / укупна имовина,

X₃ – удео нето обртних средстава у укупној имовини,

X₄ – краткорочне обавезе / краткорочна имовина,

X_5 – прва *dumtu* варијабла има вредност 1 уколико су укупне обавезе веће од

Укупне имовине и 0 ако је случај обрнут,

X_6 – удео нето добити у укупној имовини,

X_7 – однос новчаног тока од пословних активности и укупних обавеза,

X_8 – друга *dumtu* варијабла има вредност 1 уколико је нето добит негативна у последње две године и 0 у осталим случајевима,

$X_9 - (Nit - Nit-1) / (|Nit| + |Nit-1|)$, где је *Nit* нето добит у последњем раздобљу посматрања

Позитивне карактеристике логит анализе: транспарентност у процени сваке варијабле, директна процена вероватноће стечаја показује висок проценат предвиђања, нелинеарни односи између варијабли.

3. **Неуронска мрежа** - вештачка неуронска мрежа је математичко-статистички модел утемељен на биолошким неуронским мрежама. Неуронска мрежа обликује групу међусобно повезаних наурона настојећи да симулира мрежу неурона у мозгу и информационе процесе у њима. Неуронска мрежа је прилагодљив систем који нема фиксну структуру, већ мења структуру зависно од екстерних и интерних информација које постоје у мрежи. Користи се за обликовање нелинеарних статистичких модела где су везе између улазних и излазних података веома комплексне. Не постоји јединствена дефиниција неуронских мрежа; већина аутора је сагласна да је то у ствари мрежа једноставних елемената (неурона) која на основу везе међу њима и параметара тих елемената може да прикаже веома сложене појаве. Најважнија карактеристика ових мрежа је способност учења. То значи да на основу задатка који јој се постави, користећи одређени узорак података, неуронска мрежа тражи функцију која би испунила задатак на оптималан начин. На подручју предвиђања стечаја користи се мноштво модела неуронских мрежа. Потребно је истаћи да, када је у питању предвиђање стечаја и коришћење рачуноводствених података, потребно је веома опрезно приступити. Како истичу Trigueros и Taffler¹⁵, употреба ових значајних и комплексних техника може бити неприкладна за статистичку употребу.

У обради рачуноводствених података истичу се следећи проблеми: - број независних варијабли је мали - до три, а за потребе рачуноводствене анализе то је увек више, - комплексност односа код узорака је велика док је то код рачуноводствених података далеко једноставније, - теорије које описују позадину истраживања узорака код других грана су постојане, за разлику од оних које описују рачуноводствене односе, нпр. структуру капитала које су често супротстављене, - обим величине улазних података код препознавања узорака у другим гранама је неограничен док је код рачуноводства то ограничено.

15) Trigueros,D., Taffler.R., (1996) "Neural Networks and Empirical Research in Accounting", *Accounting and Business Research*

Истражујући везу између појединих стратешких варијабли и банкрота тј. стратегије и банкрота, Jerry Paul Sheppard¹⁶ указао је на разлике између предузећа која су опстала и оних која су пропала. Те разлике су следеће:

1. Код предузећа која су банкротирала, финансијски ресурси су били мањи у дужем временском периоду него код оних која су опстала (дуже од пет година), пре банкрота. То указује да би се као могућа стратегија заштите од банкрота могла применити стратегија одржавања вишег нивоа имовине;
2. Код предузећа која су отишла у стечај у претходном периоду постојао је висок ниво организационе слабости, при вршењу одређених промена: величине, тржишног учешћа и др., слаба прихватљивост промена међу запосленима. Због тога код реструктурирања има много проблема и ти процеси се завршавају банкротом;
3. Повећање тржишног учешћа често се лоше завршава за финансијски проблематична предузећа где је пожељно повећање тржишног учешћа, па тиме и већи ниво прихода, али је често доста касно да га проблематична предузећа искористе, највише због неискуства.

4. Анализа резултата истраживања узоркованих предузећа у погледу ревизорске предвидљивости банкрота у Републици Србији

За потребе овог рада аутори су прегледали објављене извештаје ревизора за 104 предузећа, која су одабрана са Београдске берзе¹⁷, имајући у виду да је према Закону о ревизији („Сл. гласник РС“, бр. 62/2013 и 30/2018) чланом 21 дефинисано да је ревизија између осталих обавезна за јавна друштва, у складу са законом којим се уређује тржиште капитала, независно од њихове величине. Прегледани су ревизорски извештаји за 2015, 2016 и 2017. годину, за једно предузеће није предат редован годишњи финансијски извештај за 2015, док за 2017. годину нису предата четири извештаја код узоркованих 104 предузећа. Узорак је обухватио предузећа из 15 различитих сектора, према секторској класификацији берзе. Констатовано је да је 38 различитих ревизорских кућа вршило ревизију узоркованих предузећа.

Табела 2 - Извештаји ревизора

Мишљење ревизора	Број ревизорских извештаја по годинама		
	2015.	2016.	2017.
позитивно	44	48	47
са резервом	41	35	32
уздржано	14	18	18
негативно	4	3	3
Укупно	103	104	100

16) Sheppard, J.P., (1994) "Strategy and Bankruptcy An Explanation into Organizational Death", *Journal of Management*

17) www.belex.rs

Највећи број извештаја ревизора је са исказаним позитивним мишљењем 42,72% за 2015; 46,15% за 2016. и 47% за 2017. годину. Изражених негативних мишљења је мало: 3,88% за 2015; 2,88% за 2016; и 3% за 2017. годину. Без обзира на позитивно мишљење, велики је проценат извештаја са скретањем пажње, највише на нарушено начело сталности.

**Табела 3 - Разлози за скретање пажње
на нарушено начело сталности**

Превлађујући разлози за изражавање сумње у континуитет пословања	Број ревизорских извештаја по годинама			Укупно
	2015.	2016.	2017.	
<i>Значајан губитак</i>	12	15	11	38
<i>Блокада рачуна</i>	11	9	8	28
<i>Краткорочне обавезе веће од обртне имовине</i>	16	11	13	40
<i>Потенцијална неликвидност</i>	6	7	4	17
Укупно	45	42	36	

За 2015. године у 43,69% ревизорских извештаја изражена је сумња у наставак пословања предузећа, тј. указано на нарушено начело сталности, 2016. у 40,38% извештаја а за 2017. у 36% извештаја скренута је пажња на начело сталности пословања. За 32 предузећа односно 31%, ревизори су у све три године - 2015, 2016. и 2017. указали на нарушеност начела сталности. Када посматрамо узроке који доводе до нарушености принципа going concern, као најчесталији узрочни индикатор угрожена је ликвидност, краткорочне обавезе веће су од обртне имовине у 32,52% извештаја, у просеку ако посматрамо све три године; затим следи значајан губитак углавном изнад висине капитала просечно у 30,89% извештаја; ревизори оцењују да инсолвентност - обавезе изнад висине имовине - доводе до немогућности плаћања; следећи параметри су блокирани пословни рачуни са блокадом углавном преко 60 дана и потенцијална неликвидност.

Иако су ревизорски извештаји, који се односе на редовне годишње финансијске извештаје 104 предузећа у последње три пословне године у великом проценту указивали на нарушеност начела сталности, сва предузећа и даље послују. За 32 предузећа ревизори су у све три године - 2015, 2016. и 2017. указали на нарушеност начела сталности. То указује да не постоји јака корелација између нарушене сталности пословања и покретања стечаја тј. банкрота и престанка пословања, иако би требало да постоји. Разлог се може пронаћи у чињеницама да се предузећа са нарушеним начелом сталности, као и њихови повериоци, не одлучују на брзо покретање стечајног поступка када се суоче са немогућношћу наплате потраживања, слабом наплатом у стечајном поступку, као и дуготрајним поступком, понекад дајући предност реорганизацији ван стечаја. Са друге стране, поставља се питање да ли и ревизори праве грешке, скрећући пажњу на сталност пословања, а предузећа настављају и даље да раде.

У наставку истраживања посматрамо предузећа над којима је покренут стечајни поступак. За потребе рада истраживали смо предузећа која су отишла у стечај током 2017. и 2018. године, њих укупно 833 за обе године (обухваћени су сви привредни субјекти над којима је покренут стечај, према подацима АЛСУ)¹⁸.

Табела 4 - Ревизорски извештаји за предузећа у стечају¹⁹

Година отварања стечајног поступка	Број предузећа над којима је отворен стечајни поступак	Доставили финансијске извештаје нису обвезници ревизије			Нису доставили финансијске извештаје			Ревидирани финансијски извештаји			Скренута пажња на нарушено начело сталности		
		2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.	2015.	2016.	2017.
2017.	379	209	203		138	157		32	19		25	14	
2018.	454	222	210	211	215	231	233	17	13	10	6	9	10
Укупно	833							49	32	10	31	23	10
Укупан број предузећа чији финансијски извештаји су ревидирани у некој од претходних година								51			40		

Ако посматрамо по годинама, уочавамо да је 2017. године покренут стечај над 379 предузећа, од тих предузећа, за 2015. годину њих 138 није доставило редовне годишње финансијске извештаје, 209 предузећа нису били обвезници ревизије, а за 32 предузећа је извршена ревизија и у тим извештајима ревизора скренута је пажња на начело сталности у 25 извештаја, што представља 78,12% ревидираних извештаја. За 2016. годину, годину пре покретања стечајног поступка, 157 предузећа није предало финансијске извештаје, 203 нису били обвезници ревизије, а за 19 предузећа извршена је ревизија, у 14 ревизорских извештаја упозорено је на начело сталности пословања, односно у 73,68% извештаја. У 2018. години покренуто је 454 стечаја. За 2015. годину за ова предузећа није предато укупно 215 финансијских извештаја, 222 предузећа нису била обвезници ревизије, а ревизија је вршена у свега 17 предузећа, од којих је у 6 скренута пажња на начело сталности, што представља 35,9% извештаја. За 2016. годину 231 предузеће нема финансијске извештаје, 210 нису обвезници ревизије, а ревизија је вршена за 13 предузећа од којих је у 9 извештаја скренута пажња на начело сталности, што представља 69,38% извештаја ревизора. За 2017. годину, годину пре покретања стечајног поступка за 233 предузећа нису достављени финансијски извештаји, 211 нису обвезници ревизије, а за 10 је вршена ревизија и у свих 10 извештаја скренута је пажња на начело сталности.

18) www.alsu.gov.rs/stecajevi - Према подацима АЛСУ, над 838 предузећа покренут је стечајни поступак током 2017. и 2018. године; аутори су обрадили 833 (два предузећа два пута наведена, за три не постоје подаци на АПР)

19) www.apr.gov.rs - Подаци преузети из јавно објављених извештаја

Посматрајући претходно наведене статистичке податке, можемо уочити да велики број предузећа није достављао финансијске извештаје за две, односно три године које претходе покретању стечајног поступка, а њих око 40% од наведеног броја је достављало изјаву о неактивности, на основу чега се може закључити да су та предузећа у свом пословању имала проблеме више година уназад, од покретања стечајног поступка и била неактивна, а да није покренут стечај или ликвидација. Са друге стране, око половине предузећа нису обвезници ревизије, што указује на чињеницу да ревизори нису могли указивати на проблеме у континуитету пословања јер нису вршили ревизију, а менаџмент није имао пројекције и јасне планове за наставак пословања. Само једно предузеће је у поступку реорганизације, стечај је закључен за 392 предузећа, за 4 је настављен над стечајном масом, док је код 25 предузећа стечај обустављен. Тамо где је вршена ревизија може се констатовати да су ревизори у великом проценту указивали на континуитет пословања (укупно за 51 предузеће су ревидирани финансијски извештаји у некој од претходне три године, а код 40 је дато мишљење које указује на нарушеност сталности пословања, што представља 78,43%), стога се може констатовати да нису прављене грешке неуказивања на нарушеност начела сталности.

Ревизори су свакако опрезни код квалификације својих мишљења на основу сталности пословања као кључног ревизорског питања. Они морају са високом поузданошћу да вреднују сва питања, а ту су и она која зависе од неизвесних догађаја. Улога менаџера предузећа је стога велика и најзначајнија – у смислу да предвиде, процене и направе планове пословања, а такође и рачуновођа - да све обелодане кроз извештаје. Они умногоме олакшавају ревизору у исказивању мишљења, ако имају направљене пројекције. Грешке у исказаном мишљењу ревизора имају велике последице за пословање самог клијента ревизије, а такође и саме ревизорске куће. Из тог разлога ово је питање које се оцењује са великом опрезношћу и са правом је Међународним стандардом ревизије сврстано у кључно питање.

Анализом ревизорских извештаја уочено је да су ревизори изражавали мишљења са резервом и скретали пажњу, поред нарушеног начела сталности, највише на следећа питања:

- велики број судских спорова, није адекватно извршено резервисање;
- издавање у закуп некретнина, а нису рекласификоване као инвестиционе некретнине;
- нису утврђене фер вредности;
- није извршен актуарски обрачун отпремнина радника;
- није извршено усаглашавање регистрованога капитала;
- није израђен порески биланс до момента ревизије;
- није предат извештај о трансферним ценама;
- не постоји успостављена интерна контрола;
- нерегистровање меница код НБС, успостављене хипотеке.

Уздржавајућа мишљења су због непотпуне документације, немогућности прибављања довољно ревизијских доказа, нису адекватно приказана одложена пореска средства и обавезе. Негативна мишљења су исказана када није извршено усаглашавање потраживања и обавеза, значајних грешака у исказивању појединих позиција.

Када се посматрају ревизорски извештаји по форми тј. Структури, може се уочити да је око 20% ревизорских кућа на извештаје за 2016. и 2017. годину применило стандарде у складу са ревидираним МСР 570 и МСР 700. Нови тј. ревидирани Међународни стандарди ревизије, према нашој јурисдикцији („Сл. гласник РС“, бр. 100/18), почеће да се примењују од ревизије финансијских извештаја који се састављају на дан 31.12.2019. године. Међутим, ови МСР могу се применити и приликом ревизије финансијских извештаја који се састављају на дан 31.12.2018. и раније.

Већина извештаја има исту форму и на исти начин изражава мишљења. Не истичући посебно кључна ревизорска питања, иако измењени МСР 570 у први план ставља рачуноводствени принцип пословања, што привлачи додатну пажњу на извештавање и обелодањивање, као и јасно извођење закључака ревизије, јасно исказивање још увек изостаје. Иако извештаји указују на нарушено начело сталности, нема јасно израженог модификованог (уколико су обелодањивања неадекватна) или немодификованог мишљења са пасусум: *материјално значајна неизвесност повезана са сталношћу пословања*. Код већине мишљења су исказана као позитивно, негативно, уздржано и са резервом, уз скретање пажње.

Што се тиче значаја менаџмента тј. управе предузећа и њихове одговорности када су у питању пројекције и планови, на основу урађених напомена и годишњих извештаја о пословању може се закључити како и у којој мери су предузећа обелоданила све неизвесности везане за принцип *going concern*, као и да ли имају адекватне планове за превазилажење проблема. У нашим условима пословања још увек је мали проценат јасних планова у ситуацијама када предузећа западну у потешкоће. За превазилажење потешкоћа у пословању одговорност има менаџмент, који мора да има јасне планове за будуће активности. Када ревизор констатује да постоје проблеми и то јасно изрази кроз извештај често је веома касно за предузимање мера које воде ка реорганизацији и омогућавању предузећу да настави пословање. У одређеним делатностима, где је изражена ниска профитабилност, уочена је и већа вероватноћа изражавања квалификованог мишљења. Менаџери морају да процене да ли је у неким случајевима, уколико се не могу дефинисати јасни планови и предузеће не може да настави пословање и обезбеђење пословних прихода, боље што пре покренути стечајни поступак. Стечајни поступак се и покреће ради најповољнијег измирења поверилаца у случају тешког пословања. Касно покретање стечајног поступка може још више да угрози повериоце, у смислу лошије наплате њихових потраживања. Са друге стране, у делатностима где је могуће наставити пословање, јер су изгледи према пројекцијама и плановима менаџера да предузеће има тржиште и да ће моћи да остварује солидне пословне приходе за измирење својих обавеза, кроз одређене мере репрограма, пожељније је свакако наставити пословање, иако је сталност пословања трентно нарушена.

4.1. Закључна разматрања урађене анализе

На основу урађене анализе може се закључити да се у Србији, када је у питању ревизија финансијских извештаја, у великом проценту указује на нарушено начело сталности пословања, што наводи на закључак да има више предузећа чије анализе указују на поремећај ликвидности, солвентности,

проблеме са блокадом рачуна и исказивањем губитка у пословању. Предузећа која су узета као узорак наставила су пословање, иако је код неких још пре три године указано на ово начело, па би се могло закључити да су ревизори направили грешку у смислу погрешног указивања на начело сталности.

Према мишљењу аутора, то нису грешке, у нашем законодавству не постоји механизам аутоматског покретања стечаја као у неким другим стечајним законима, нпр. законодавству Немачке. На тај начин даје се шанса предузећима да кроз реорганизацију, уколико имају тржиште, покушају да оживе делатност. Измењени Закон о стечају омогућио је и израду планова реорганизације пре покретања стечајног поступка али и брже покретање стечаја него раније, што показују и статистички подаци да је после доношења Закона из 2009, током 2010. 2011. и 2012, покренуто највише стечајних поступака. Такође, велики број предузећа, пре покретања стечајног поступка, био је неактиван, на шта указују и подаци о непредатим извештајима, као и извештаји о неактивности.

Ревизорски извештаји указују на још недовољну примену ревидираних стандарда ревизије, чије измене су имале за циљ да се што адекватније прикажу сва кључна ревизорска питања, повећавајући информативну вредност ревизорског извештаја, обезбеђујући већу транспарентност и јачање поверења корисника у извештај ревизора и финансијске извештаје који су били предмет ревизије. Уколико није указано јасно и транспарентно на нарушено начело сталности и навођење осталих кључних питања, извештаји остају нејасни за кориснике финансијских извештаја, јер су досадашњи ревизорски извештаји строго стандардизовани и концизни и на тај начин разумљиви добрим делом само професији, али у исто време постоји опасност од неадекватног тумачења, уколико су извештаји нестандардизовани (у слободнијој форми). Као изузетно важно намеће се питање одговорности, уколико ревизори указују током више година на одређене неправилности у извештајима, а са друге стране не предузимају се никакве активности да се ти недостаци отклоне и санкционишу одговорна лица.

Закључак

Значај одрживости пословања предузећа за само предузеће, а затим инвеститоре и остале стејхолдере, наводи на стално преиспитивање и унапређење извештавања о том кључном питању, како од стране менаџера, тако и ревизора. У прилог томе говоре и нови модели извештавања установљени изменама Европских директива, Међународних стандарда ревизије (IAASB), Британских стандарда, националних јурисдикција, све у циљу веће информисаности јавности, која би финансијско извештавање, а пре свега извештаје ревизора учинила крајње разумљивим и занимљивим за читање корисницима, као и веома корисним извором информација. Измењени Међународни стандарди ревизије су сталност пословања сврстали у кључно ревизорско питање и тиме му дали прави значај и јасноћу у приказивању, која ће будуће свакако допринети бољој предикцији проблема у пословању и ранијој могућности предвиђања банкрутства. То указује на већу потребу да руководство идентификује догађаје или околности које појединачно или групно изазивају сумњу у способност да се настави пословање, као и за доношењем планова за решавање таквих догађаја.

Теоријска, али и практична истраживања стално настоје да пронађу начине да се унапред процени успех пословања. Предвиђање кретања кључних перформанси пословања значајно је са аспекта предузимања корективних мера. Уклањање проблема који могу да угрозе одрживост начела сталности подразумева укључивање свих функција предузећа како би се избегла криза у пословању, предузимањем мера санирања односно реструктурирања. Успеху оваквог предвиђања доприносе бројни традиционални и савремени методи предвиђања банкротства, чији број расте са развојем информационе технологије.

У прилог изнетим ставовима говори и анализа резултата до којих се дошло на основу обраде ревизорских извештаја појединих предузећа у Србији. Анализа указује на велики број ревизорских извештаја који изражавају сумњу у наставак пословања, указујући на неликвидност, презадуженост, несолвентност, честе и дуге блокаде рачуна, сигнализирајући да се морају предузети корективне мере, уколико се намерава наставити пословање. Ревидирана форма ревизорских извештаја свакако ће учинити да питање начела сталности пословања добије свој значај јер ће поред мишљења ревизора, које ће бити наведено на почетку извештаја, одмах бити наведена и информација о материјалној неизвесности у вези са сталношћу пословања и остала кључна питања ревизије, а затим у другом делу извештаја опис одговорности менаџмента и лица одговорних за управљање. Највећа одговорност и обавеза да се стара о континуитету пословања је свакако на менаџменту предузећа; зато је потребно да има јасне, транспарентне и недвосмислене информације о финансијском и уопште тржишном положају предузећа, као и јасне намере и планове како даље наставити пословање у случају уочених негативних кретања.

Литература

1. Arens, A., Loebbecke, J., (2006) *Audit o abordare integrala*, Ed. Arc, Chicinaiu
2. AUDIT (2009) *Considerations In Respect Of Going Concern In The Current Economic Environment*, IAASB
3. *Auditor Reporting On Going Concern*, IAAS, January 30, 2015
4. Bragg, S.M., (2010) *Practitioner's Guide to GAAS 2010 Including all SASs, SSAEs, SSARs, and Interpretations*, John Wiley & Sons, New Jersey
5. Buccino and Associates, (2003) "Reasons for Decline", *Business Week*
6. Jensen, C.M., W.H., (1976) "Theory Of The Firm: Managerial Behavior, Agency Cost And Ownership Structure", *Journal of Financial Economics* 3, North Holland Publishing Company
7. *Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга* (2017), CPPC
8. *Међународни рачуноводствени стандард 1 (2009) - Презентација финансијских извештаја*, превод CPPC
9. Miller (2013) *Mathematical and Statistics for Financial Risk Management*, Wiley Finance
10. Родић, Ј., Вукелић, Г., Андрић, М., (2011) *Анализа финансијских извештаја*, „Пролетер“ а.д. Бечеј

11. Sheppard.J.P., (1994) "Strategy and Bankruptcy An Explanation into Organizational Death", *Journal of Management*
12. Trigueros,D., Taffler.R., (1996) "Neural Networks and Empirical Research in Accounting", *Accounting and Business Research*
13. Hayes, R., Dassen Roger, Schilder, A., Wallage, P., (2005) *Principles of Auditing. An Introduction to Intenational Standards of Auditing*, second edition, Ed. Pearson Education
14. Carson,E., Fargher,N.L.,Geiger,M.A.,Lennox. C.S.,Raghunandan.K., Willekens,M., (2013) *Auditing reporting for going-concern uncertainty: A research synthesis*, *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*
15. Закон о ревизији („Сл. гласник РС“, бр. 62/2013 и 30/2018)
16. www.belex.rs
17. www.alsu.gov.rs
18. www.apr.gov.rs

УДК 657.922
658.14/.17
Прегледни рад

мр Момчило
МИЛОШЕВИЋ*

Финансијска имовина привредног друштва као финансијски инструмент улагања инвеститора

Резиме

Савремени начин пословања привредног друштва почива на финансијском систему који омогућава усмеравање слободних финансијских средстава према инвестиционим пројектима, чиме доприноси расту економске активности. Повећање учешћа финансијских инструмената у имовини и обавезама, признавање, класификација, ефекти вредновања финансијских инструмената и хец рачуноводство утичу на поузданост и транспарентност финансијског извештавања привредног друштва. Основне три карике финансијског система су: финансијско тржиште, финансијске институције и финансијски инструменти.

Финансијски инструменти су уговори којима се уређују финансијски односи између инвеститора који купују односно стичу финансијски инструмент, уступајући новац издаваоцу, односно емитенту финансијског инструмента. Инвеститор улаже новац, постаје власник финансијског инструмента и остварује потраживање за повраћај номиналног износа наведеног у самом инструменту. Улагањем у дужничке финансијске инструменте, инвеститор остварује принос у облику камате, при чему камата не зависи од пословног резултата емитента, него се утврђује на основу номиналног износа на који гласи дужнички финансијски инструмент. Вредност стечених финансијских инструмената исказује се као финансијска имовина у Извештају о финансијском положају привредног друштва и морају да буду класификовани у једну од категорија финансијске имовине дефинисане у МСФИ 9 - Финансијски инструменти.

*) Регулаторна комисија за енергетику Републике Српске, Требиње, ревизор,
е-mail: mmilosevic@reers.ba

Управљање уговореним токовима готовине финансијске имовине одражава временску вредност новца и кредитни ризик, чија надокнадива вредност се утврђује пословним моделом по фер вредности, односно по амортизованој вредности. Намера овог рада је указивање на примену МСФИ 9 на финансијске инструменте.

Кључне речи: *финансијски инструменти, финансијска имовина, финансијско тржиште, инвестициони пројекти, фер вредност, амортизациона вредност*

Увод

Пословање привредног друштва се одликује све већом комплексношћу пословних трансакција које су повезане са новим облицима финансијске имовине. У оквиру рачуноводственог обухватања пословних трансакција повезаних са финансијским инструментима и извештавање о њима у финансијским извештајима велики значај има признавање, вредновање и презентација финансијских инструмената, према захтевима МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*. Услед тога је извештавање о финансијској имовини једно од најкомплекснијих подручја финансијског извештавања.

Глобални развој и стање на финансијским тржиштима, повезано са финансијским инструментима, постају доступни привредним друштвима, тако да емитовањем финансијских инструмената могу да заинтересују шири круг инвеститора на тржишту капитала за улагања, којима остварују будуће економске користи.

Како постати добро информисан инвеститор, који може при улагању у финансијску имовину да процени вредности и управљање ризиком на финансијском тржишту, како би као власник остварио принос током уговореног одређеног периода? За разлику од дужничких хартија од вредности са фиксним приносом, власничке хартије од вредности (акције), власницима обећавају дивиденду, која зависи од пословног резултата привредног друштва, односно директно је повезана с успехом друштва.

Предмет овог рада су анализирана улагања у финансијску имовину, односно улагања у обвезнице, као најзначајнији дужнички финансијски инструмент, на основу истраживања спроведеног на Бањалучкој берзи а.д. Бања Лука. Такође, инвеститор има обавезу да за сваки финансијски инструмент, ради доношења одлуке о класификацији финансијске имовине у одговарајућу категорију, уважава пословни модел управљања уговореним новчаним токовима (главнице и камате).

У контексту тога, у овом раду презентован је и модел вредновања дужничких финансијских инструмената применом фер вредности, односно амортизационог трошка дисконтовањем очекиваних новчаних токова помоћу одговарајуће дисконтне стопе: ефективне каматне стопе.

1. Значај и врсте финансијске имовине привредног друштва

Финансијски систем представља основу развијености економског система земље, којом се омогућава усмеравање слободних новчаних средстава према инвестиционим пројектима. Он је део привредног система, који омогућава трансфер финансијских инструмената између инвеститора и привредног друштва као емитента.

Финансијски систем чине три основна елемента: финансијско тржиште, финансијски инструменти и финансијски посредници. Целокупан процес трансфера слободних новчаних средстава одвија се на финансијском тржишту.

У данашњим условима развијености финансијског тржишта и учешћа широког спектра различитих врста финансијских инструмената, тј. уговора којима се уређују финансијски односи између субјеката који своја слободна новчана средства уступају другом субјекту остварују према њему потраживање, које је инкорпорирано у финансијски инструмент. Према времену трајања потраживања из финансијског инструмента, финансијско тржиште се дели на: тржиште новца и тржиште капитала.

У Табели презентована је структура финансијске имовине заснована на времену трајања потраживања по основу финансијског инструмента на финансијском тржишту:

Табела 1 – Финансијска имовина структурирана према времену трајања потраживања

Финансијско тржиште	
Тржиште новца	Тржиште капитала
<i>Готовински еквиваленти¹</i>	<i>Дугорочни дужнички финансијски инструменти</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Краткорочне државне обвезнице 	Тржиште обвезница
<ul style="list-style-type: none"> • Депозитни сертификати 	<ul style="list-style-type: none"> • Дугорочне државне обвезнице
<ul style="list-style-type: none"> • Комерцијални записи 	<ul style="list-style-type: none"> • Муниципалне обвезнице
<ul style="list-style-type: none"> • Банкарски акцепти 	<ul style="list-style-type: none"> • Корпоративне обвезнице
<ul style="list-style-type: none"> • Репо и обрнути репо послови 	Тржиште акција
<i>Индекси</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Обичне акције
	<ul style="list-style-type: none"> • Преференцијалне акције
	Тржиште финансијских деривата
<ul style="list-style-type: none"> • Индикатори тржишта обвезница 	<ul style="list-style-type: none"> • Опције и свопови
<ul style="list-style-type: none"> • Standard&Poors индекси 	<ul style="list-style-type: none"> • Фјучерси и форвард

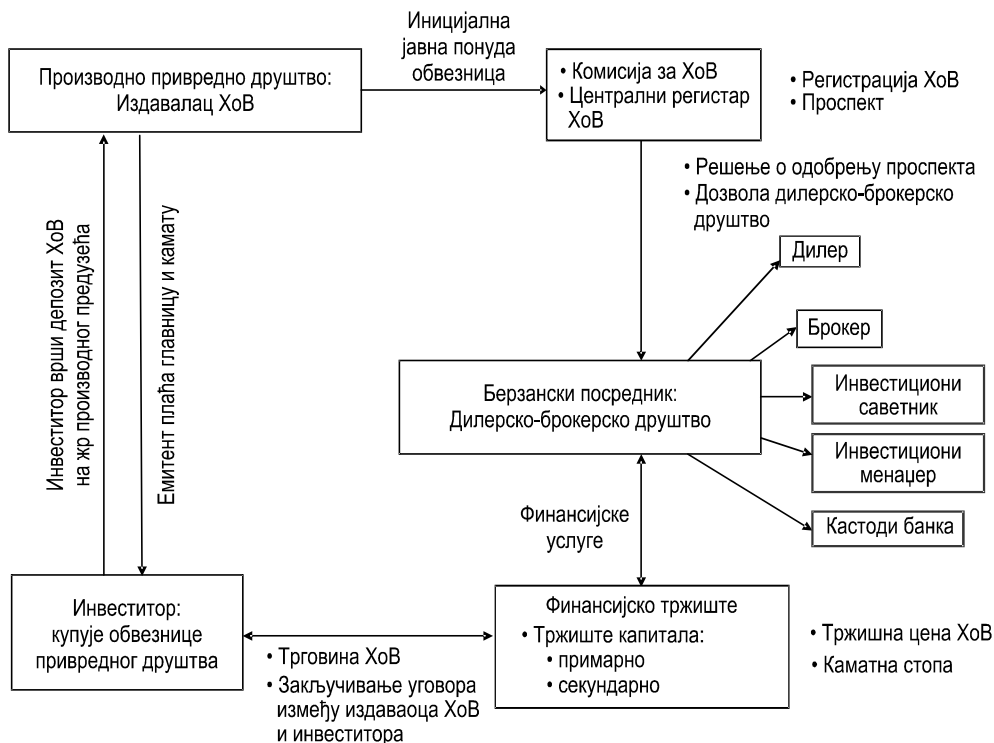
1) Инструменти тржишта новца називају се готовинским еквивалентима. То су краткорочне хартије од вредности, односно дуговни финансијски инструменти чији рок доспећа је до 90 дана или краће.

Када емитује хартије од вредности, емитент врши јавну понуду обвезница које се продају целокупној инвестиционој јавности и којима се затим може трговати на секундарном тржишту. Емитент је дужан да објави **проспект (јавну понуду)**². Проспект обавезно садржи целовиту, тачну и објективну информацију о имовини и обавезама, губитку или добитку, финансијском положају и перспективама емитента, сврси прибављања средстава, факторима ризика, те о правима која дају хартије од вредности на које се односи проспект, на основу које **потенцијални инвеститор** може објективно да процени ризике инвестирања и донесе одлуку о инвестирању.

Финансијски инструмент представља финансијску имовину код уговорне стране која купује, односно стиче финансијски инструмент - **инвеститор**, уступајући новац емитенту финансијског инструмента - **издаваоцу**.

У наставку су анализирана најважнија објашњења куповине дужничких финансијских инструмената на тржишту капитала: **Слика 1** - Новчани ток финансијских инструмената - преглед финансијског тржишта.

Слика 1 - Новчани ток финансијских инструмената - преглед финансијског тржишта

Извор: Сопствена шема аутора, прилагођена Закону о тржишту хартија од вредности

2) Закон о тржишту хартија од вредности "Службени гласник Републике Српске", бр. 92/06, 34/09 и 30/12, члан 21.

Дефиниција финансијске имовине

Финансијска имовина представља уложени новац за остваривање приноса од кредитирања привредних друштава. Новац или други облици финансијске имовине могу да буду уложени у привредно друштво:

- непосредно: одобравањем кредита или зајмова,
- посредно: куповином финансијских инструмената с циљем остварења приноса.

Посматрано из перспективе инвеститора, финансијска имовина представља потраживања прихода остварених куповином финансијских инструмената од привредних друштава. Купљена финансијска имовина је у власништву инвеститора којом власник финансијског инструмента прима договорени износ камате сваке године везан роком доспећа, чиме остварује фиксни приход. Такође, обавезу емитента (издаваоца) чини исплата уговорених новчаних износа током одређеног периода.

Финансијска имовина с фиксним приходом је дужнички финансијски инструмент односно дугорочно финансијско улагање дуже од дванаест месеци, које се везује за тржиште капитала.

Постоје бројни облици финансијских улагања, који се групишу према следећем критеријуму:

- *Критеријум власништва.* Намера стицања власништва над другим привредним друштвом којим се очекује остваривање приноса од финансијског улагања: удели у власништву капитала (до 20%, преко 20%);
- *Критеријум стицања приноса.* Остварење приноса од камата на финансијска улагања у дужничке финансијске инструменте (приказано у Табели 1 – Финансијска имовина структурирана према времену трајања потраживања).

Према захтевима МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*, инвеститор има обавезу да за сваки финансијски инструмент процени карактеристике уговорених новчаних токова, ради доношења одлуке о класификацији финансијске имовине у одговарајућу категорију финансијске имовине, уважавајући пословни модел који примењује за управљање финансијском имовином.

Уговорени новчани токови су само плаћање **главнице**³ и **камата**⁴ на неподмирили износ главнице, који су у складу са закљученим уговором о финансијском инструменту⁵, који се назива *SPPI мекм* (*Solely Payments of Principal and Interest*). Само она финансијска имовина чији уговорени новчани токови задовољавају SPPI тест може се класификовати у категорију финансијске имовине по амортизованом трошку или у категорију финансијске имовине по фер вредности кроз осталу свеобухватну добит.

3) Главница: Фер вредност финансијске имовине при почетном признавању.

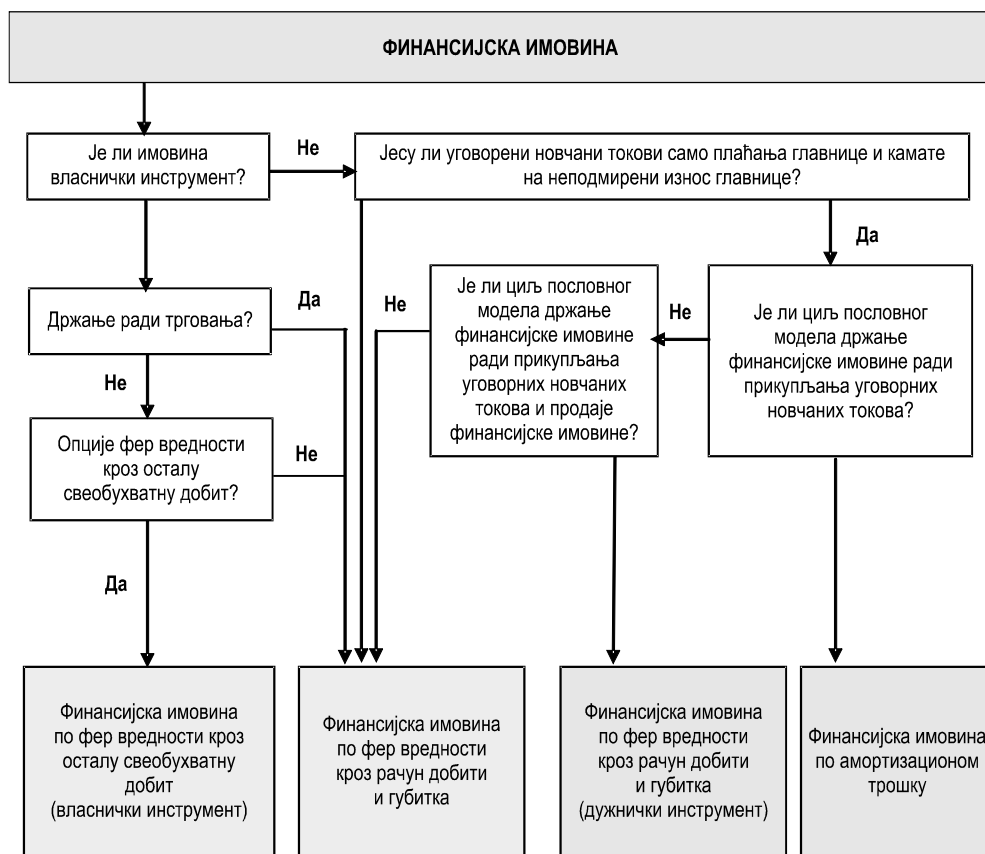
4) Камата: накнада за позајмљену главницу (накнада за временску вредност новца, кредитни ризик, профитна маржа).

5) МСФИ 9 Финансијски инструменти, тачка Б.4.1.7.

Када се размотре карактеристике уговорених новчаних токова, може се закључити да дужнички финансијски инструменти испуњавају услове *SPPI теста*. Пролаз *SPPI теста* један је од два услова за класификацију финансијске имовине у категорију финансијске имовине по амортизованом трошку.

Сликом 2 - илустровани су основни кораци, који се користе при одлучивању о класификацији финансијске имовине при почетном признавању:

Слика 2 – Критеријуми за класификацију финансијске имовине

2. Улога инвеститора као актера стицања финансијске имовине привредног друштва

Финансијска имовина је компонента финансијског инструмента која се јавља код инвеститора у финансијске инструменте. Улагања у дужничке инструменте представља финансијску имовину основом којом инвеститор стиче право на повраћај главнице, односно номиналног износа на који гласи дужнички инструмент, те право на исплату камате од стране издаваоца (еми-

тента) дужничког инструмента. Инвеститор, улагањем у дужничке инструменте, остварује принос у облику камате, при чему камата не зависи од пословног резултата емитента, него се утврђује на основу номиналног износа на који гласи финансијски инструмент. Дакле, инвеститор у финансијске инструменте остварује принос у облику камате и када емитент остварује губитак из пословних активности.

Према врсти потраживања које је инкорпорирано у финансијски инструмент, финансијски инструменти се могу поделити на дужничке (зајмовне, кредитне) и власничке (деонички, акцијски):

- **дужнички финансијски инструмент:** Финансијски инструмент којим се успоставља кредитни однос између инвеститора (купац, улагач) и емитента (издаваоца). Инвеститор на одређено вријеме позајмљује новац емитенту финансијског инструмента уз одређену накнаду односно камату. Са друге стране, улагања у дужничке инструменте су пасивна улагања, јер куповином финансијског инструмента инвеститор не стиже значајан утицај и контролу над емитентом;
- **власнички инструмент.** Финансијски инструмент не садржи обавезу повраћаја прибављених новчаних средстава, већ доказује власништво над делом у нето имовини издаваоца. Власнички финансијски инструменти немају дефинисан рок доспећа, финансијски однос који је успостављен власничким финансијским инструментом постоји док постоји привредно друштво које је емитовало власнички инструмент (деонице, акције). Власнички финансијски инструмент власнику омогућавају право одлучивања у привредном друштву, те право на исплату дивиденде из дела оствареног нето добитка.

У Табели 2 која следи презентован је преглед врста дугорочних финансијских инструмената из перспективе емитента и инвеститора са приносом који се остварује:

Табела 2 - Врсте финансијских инструмента из перспективе емитента и инвеститора

Финансијски инструмент	Инвеститор	Емитент-Издавалац	Доспеће	Принос
Власнички: деонице, акције	Финансијска имовина	Нето имовина	без рока доспећа	с варијабилном накнадом: дивидендом , која зависи од пословног резултата
Дужнички: корпоративне обвезнице	Финансијска имовина	Финансијске обавезе	са роком доспећа	с фиксном накнадом: каматом , која не зависи од пословног резултата

2.1. Улагање у финансијску имовину класификовану по категоријама

УМСФИ 9 - Финансијски инструменти дефинишу се три категорије финансијске имовине. Када инвеститор први пут признаје финансијску имовину, дужан је да је класификује у једну од категорија:

- финансијска имовина по амортизационом трошку,
- финансијска имовина по фер вредности, кроз осталу свеобухватну добит,
- финансијска имовина по фер вредности, кроз рачун добити и губитка.

Инвеститор ће признати финансијску имовину у Извештају о финансијском положају ако искључиво постане странка уговорних одредби финансијског инструмента. Презентовање улагања у дужничке финансијске инструменте зависи од класификације конкретног дужничког инструмента у одређену категорију финансијске имовине.

Потребно је нагласити да све врсте дужничких финансијских инструмената (Табела 1) не могу бити класификоване у наведене три категорије финансијске имовине, већ то зависи од врсте и карактеристика као и намере и циљева стицања конкретног дужничког финансијског инструмента.

У наставку рада пажња је усмерена на улагања у обвезнице, као најзначајнији дужнички финансијски инструмент, на основу истраживања спроведеног на Бањалучкој берзи а.д. Бања Лука⁶. Улагања у обвезнице класификују се у улагања која се држе до доспећа. Улагања у обвезнице накнадно се мере по амортизационом трошку који представља иницијални трошак стицања, умањен за отплате главнице и потенцијални губитак од умањења вредности.

Пример: Надзорни одбор електропривредног друштва доноси Одлуку о улагању у инвестицију - куповину обвезница Републике Српске по Јавном позиву Министарства финансија Републике Српске, за упис и уплату емисије обвезница Републике Српске јавном понудом. Електропривредно друштво купило је, 05.04.2019. године, на финансијском тржишту 30.000 обвезница, номиналне вредности 1000 КМ по обвезници, по тржишној цени од **106,32%**. Обвезнице су издате на рок од десет година. Годишња купонска каматна стопа износи **4%**, а камате се обрачунавају једном годишње, на крају године. Исплата главнице ће се извршити једнократно по доспећу, рачунајући од дана регистрације емисије код Централног регистра хартија од вредности. Налог за куповину обвезница извршила је брокерска кућа „Монет брокер“ за шта је обрачунала и наплатила брокерску провизију у коју су укључене провизије Бањалучке берзе у износу од 1.000 КМ. Ефективна каматна стопа износи **3,25%**.

Основни елементи куповине обвезница путем јавне понуде презентоване су у Табели 3.

6) KPMG (2014) *First Impressions: IFRS 9 Financial Instruments*, сmp 11. Доступно на: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016>.

**Табела 3 - Основни елементи куповине обвезница
путем јавне понуде**

Датум аукције	03.04.2019.
Број понуђених обвезница	30.000
Номинална вредност обвезнице	1.000,00
Планирани износ емисије	30.000.000
Рок доспећа (године)	10
Отплата главнице	по доспећу
Купонска камата	4,00%
Исплата камате	годишње
Број продатих обвезница	30.000
Успешност емисије	100,00%
Продајна цена	106,32%
Ефективна каматна стопа⁷	3,25%
Укупна продајна вредност обвезнице	31.896.000,00
Укупна вредност пристиглих понуда	79.742.866,80
Датум уплате / регистрације	05.04.2019.
Ознака у јавној понуди	RSBD-011
Највиша понуђена цена уз каматну стопу	цена 113,10% / камата 2,50%
Најнижа понуђена цена уз каматну стопу	цена 100,00% / камата 4,0

Табелу 3 - Основни елементи куповине обвезница путем јавне понуде, прати прелиминарни амортизациони план, као и трошак стицања дужничког финансијског инструмента.

Права и обавезе засноване на хартијама од вредности - обвезницама, стичу се, преносе и ограничавају њиховим уписом на рачуне власника обвезница у Централном регистру хартија од вредности, а у складу са Законом о тржишту хартија од вредности⁸.

7) Ефективна каматна стопа је дисконтна стопа којом се будући новчани токови од улагања у обвезнице: номинална вредност и будуће камате на обвезнице, свде на трошак стицања обвезница. Метода ефективне каматне стопе је релевантна метода за амортизацију премије на обвезнице, јер се њом утврђује и исказује стварни износ прихода од камата на обвезнице. Детаљније видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, Додатак А.

8) „Службени гласник Републике Српске“, број: 92/06, 34/09, 30/12, 108/13 и 4/17.

Табела 4 - Прелиминарни амортизациони план⁹

Бр. куповине	Датум доспећа	Први дан обрачуна камате	Задњи дан обрачуна камате	Бр. дан.	Номинални износ главнице	Исплата главнице	Исплата камата	Ануитет	Пол фактор
1-10	5.4.2020-20.4.2029	5.4.2019-5.4.2028.	4.4.2020-5.4.2029.	365	30.000.000	30.000.000	12.000.000 (1.200.000×10)	42.000.000	1

Табела 5 - Трошак стицања обвезница

Број купљених обвезница	Номинална цена обвезница (КМ)	Номинална вредност обвезница (КМ)	Продајна цена обвезнице	Куповна вредност обвезнице (КМ)	Трансакцијски трошкови (КМ)	Трошак стицања обвезница (КМ)	Премија на купљене обвезнице (КМ)
1	2	3=1×2	4	5=3×4	6	7=5+6	8=7-3
30.000	1.000	30.000.000	106,32%	31.896.000	5.000	31.901.000	1.901.000

У овом примеру улагања у обвезнице класификована су као улагања која се држе до доспећа, с тим да су обвезнице купљене уз премију. Инвеститор је платио за њих већу вредност од оне која ће му у року доспећа обвезница бити враћена. Када су обвезнице купљене уз премију, премија инвеститору умањује приходе од камата, јер му она неће бити враћена у року доспећа обвезница. Новчани примици од камата су виши у односу на приходе од камата, јер годишњи износ амортизације премије умањује приходе од камата. Када су обвезнице купљене уз премију или дисконт, тада је потребно премију или дисконт амортизовати током рока доспећа обвезница, како би се приходи од камата на обвезнице кориговали на стварни износ. Амортизација премије проводи се уз примену методе ефективне каматне стопе. Методом ефективне каматне стопе утврђују се стварни приходи од камата.

Цене обвезница на финансијском тржишту исказују се у постотку од њихове номиналне вредности. Обвезнице се стичу на три начина:

- по номиналној вредности,
- по вредности већој од номиналне вредности: стицање уз премију,
- по вредности нижој од номиналне вредности: стицање уз дисконт.

9) Приказани амортизациони план заснива се на претпоставци да се реализује целокупан планирани износ емисије. У случају да се реализује мањи износ емисије, накнадно ће се прилагодити амортизациони план. Детаљније видети на:
<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mf/Pages/default.aspx>.

Класификација финансијске имовине. Финансијска имовина може се класификовати у једну од категорија финансијске имовине, када су испуњени следећи услови:

- *Финансијска имовина мери се по амортизационом трошку*¹⁰:
 - финансијска имовина држи се у оквиру пословног модела ради прикупљања уговорених новчаних токова,
 - на основу уговорених услова финансијске имовине на одређене датуме настају новчани токови који су само плаћање главнице и камате на неизмирени износ главнице.
- *Финансијска имовина мери се по фер вредности кроз осталу свеобухватну добит*¹¹:
 - финансијска имовина држи се у оквиру пословног модела чији циљ се остварује и прикупљањем уговорених новчаних токова и продајом финансијске имовине,
 - на основу уговорених услова финансијске имовине на одређене датуме настају новчани токови који су само плаћање главнице и камате на неизмирени износ главнице.

Финансијска имовина која не испуњава услове неопходне за наведене категорије финансијске имовине, мери се по *фер вредности кроз Биланс успеха*.

Инвеститор признаје финансијску имовину обрачунавањем на датум плаћања. Према захтевима МСФИ 9 – *Финансијски инструменти* промене фер вредности које настају између датума трговања и датума измирења инвеститор је дужан да обрачуна, а рачуноводствени третман насталих пословних промена је следећи:

- за финансијску имовину по амортизационом трошку промене настале између датума трговања и датума измирења се *не признају*,
- за финансијску имовину по фер вредности кроз осталу свеобухватну добит промене настале између датума трговања и датума измирења признаје се у *осталој свеобухватној добити*,
- за финансијску имовину по фер вредности кроз рачун добити и губитка промене настале између датума трговања и датума измирења признају се на *рачуну добити и губитка*.

2.2. Порески третман финансијске имовине

Порески третман финансијске имовине повезан је с рачуноводственим третманом финансијске имовине. Приходи и расходи који произилазе из улагања у финансијске инструменте порески се различито третирају код категорија финансијске имовине. Код улагања у финансијске инструменте остварују се двије врсте прихода и расхода:

- приходи од дивиденди приликом улагања у власничке инструменте и приходи од камата код улагања у дужничке финансијске инструменте;
- приходи и расходи који су производ накнадног вредновања финансијске имовине.

10) МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*, параграф 4.1.1.

11) МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*, параграф 4.1.2.

Следећи приходи се не укључују у обрачун пореске основице¹²:

- Приходи од дивиденди и удела у добити нису опорезиви приходи. У поступку утврђивања основице пореза на добит ови приходи представљају ставку умањења рачуноводствене добити приликом њеног свођења на пореску основицу, из разлога због којег су већ опорезовани порезом на добит код исплатиоца дивиденди;
- Приходи од камата које инвеститор остварује улагањем у дужничке финансијске инструменте представља опорезиви приход односно приход који се укључује у основицу пореза на добит.

Приходи и расходи који су продукт накнадног вредновања финансијске имовине порески се третирају у зависности од рачуноводственог третмана. Расходи од вредносног усклађивања финансијске имовине који настају када је трошак стицања већи од накнадно вредноване имовине није порески признат. Ти расходи се признају у сврху опорезивања у периоду када је финансијска имовина продата.

2.2.1. Порески третман накнадног вредновања финансијске имовине по фер вредности кроз добит и губитак

Финансијска имовина по фер вредности кроз добит или губитак накнадно се вреднује по фер вредности. Приликом вредносног усклађивања на датум извештавања, ако је фер вредност већа од иницијалне фер вредности, утврђени нереализовани добитак у рачуноводству исказује се као приход. Нереализовани добитак укључује се у приход и порески се третира као да је реализовани добитак. Када је фер вредност финансијске имовине мања од иницијалне фер вредности, утврђени нереализовани губитак у рачуноводству исказује се као расход. Овај расход није порески признат у периоду његовог настанка и евидентирања у рачуноводству, осим у случају када је финансијска имовина продана у извештајном периоду.

Пример: Привредно друштво Нове електране д.о.о. Гацко купило је 01.12.2008. године на финансијском тржишту 12.348.696 акција Привредног друштва Рудник и Термоелектрана а.д. Гацко по тржишној цени од 1,10 КМ. Привредно друштво Рудник и Термоелектрана а.д. Гацко укупно је емитовало 32.583.566 акција, а номинална вредност износи 1,00 КМ по акцији. Налог за куповину акција провела је брокерска кућа те је обрачунала брокерску провизију у износу 2.900 КМ. Плаћена је брокерска провизија. Друштво Нове електране д.о.о. Гацко намерава с купљеним акцијама да тргује на берзи. Улагање у акције класификује се у категорију финансијске имовине по фер вредности кроз добит или губитак. На крају 2009. године на датум састављања финансијских извештаја тржишна цена акција износила је 0,90 КМ. Привредно друштво „Нове електране“ д.о.о. Гацко обрачунава порез на добит по стопи од 10%.

12) Закон о порезу на добит Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, бр. 94/2015 и 1/2017. члан 7: алинеја 1 и 2)

Табела 6 - Порески ефекат привремене разлике

Редни број	Опис	Износ
<i>Трошак стицања</i>		
1.	Број купљених акција	12.348.696
2.	Тржишна цена по акцији	1,1 КМ /акцији
3. (Р.бр. 1 x Р.бр. 2)	Трошак стицања	13.585.566 КМ
4.	Висина удела у друштву 12.348.696 / 246.973.921	5%
<i>Свођење улагања акција на фер вредност на крају 2009. године у КМ</i>		
1.	Фер вредности акција (12.348.696 x 0,90 КМ / акцији)	11.113.827
2.	Књиговодствена вредност акција	13.585.566
3. (Р.бр. 2 - Р.бр. 1)	Нереализовани губитак	2.469.739
<i>Привремена разлика у КМ</i>		
1.	Улагање у акције за потребе финансијског извештавања	11.113.827
2.	Улагање у акције за пореске сврхе	13.585.566
3. (Р.бр. 1 - Р.бр. 2)	Привремена разлика	2.469.739
4. (Р.бр. 3 x 10%)	Одложена пореска имовина	246.974

У анализираном примеру утврђени нереализовани губитак представља порески непризнати расход и као такав представља одбитну привремену разлику. Књиговодствена вредност улагања у акције за потребе финансијског извештавања нижа је од улагања за пореске потребе, чији резултат је унапред плаћени расход. Порески ефекат одбитне привремене разлике исказује се на билансној позицији *одложених пореских средстава* у Извештају о финансијском положају предузећа, која ће бити укинута у периоду када књиговодствени износ улагања у акције буде надокнађен.

2.2.2. Порески третман финансијске имовине по амортизационом трошку

Улагања у финансијску имовину која се држи до доспећа вреднују се по амортизационом трошку. Ова категорија финансијске имовине подлеже тесту умањења вредности.

Табела 7- Улагања која се држе до доспећа

Редни број	Опис	Износ
<i>Трошак стицања</i>		
1.	Број купљених обвезница	30.000
2.	Номинална цена обвезница	1000 КМ/обвезници
3 (Р.бр. 1 x Р.бр. 2)	Номинална вредност обвезница	30.000.000
4.	Куповна цена обвезница	106,32
5.	Куповна вредност обвезница	31.896.000
6.	Трансакцијски трошкови	2.000
7. (Р.бр. 5 + Р.бр. 6)	Трошак стицања обвезница	31.898.000
8. (Р.бр. 7 - Р.бр. 3)	Премија на купљене обвезнице	1.898.000

На пример, претпоставимо да се 4-постотна купонска обвезница са доспећем од 10 година купује по цени од 31.896.000 КМ. Може се поставити питање коју просечну стопу приноса ће остварити инвеститор који купи обвезницу по тој цени?

Годишњи обрачун камата на обвезнице = 30.000.00 x 4% = 1.200.000 КМ

Утврђивање ефективне каматне стопе:

$$38.896.000 \text{ КМ} = \sum_{t=1}^{10} \frac{1.200.000}{(1+eks)^t} + \frac{30.000.000}{(1+eks)^{10}}$$

Односно, 31.896.000 = 1.200.000 x фактор анuitета (r,10) + 30.000.000 x PV (present value)¹³ (r,10) = 3,25%

Текући принос обвезница одређује готовински приход који доноси обвезница као проценат цене обвезнице, занемарујући при том могуће капиталне добитке или губитке. Треба нам стопа приноса која одражава не само текући приход, већ и повећање или смањење цена током животног века обвезница. Инвеститору који размишља о куповини обвезница неће бити саопштена обећана стопа приноса. Инвеститор мора израчунати принос који нуди обвезница на основу података о цени, датуму доспећа и купонским исплатама.

$$\begin{aligned} \text{Текући принос до доспећа} &= \text{Годишња купонска исплата} / \text{Цена обвезница}^{14} \\ &= (1.200.000 / 31.896.000) \times 100 = 3,76 \% \text{ годишње.} \end{aligned}$$

Ефективни годишњи принос до доспећа износи 3,25%. Код ове обвезнице, која се продаје уз **премију** у односу на номиналну вредност (31.896.000 КМ уместо 30.000.000 КМ), купонска стопа од 4% премашује текући принос 3,76%, који премашује принос до доспећа 3,25%.

13) PV је садашња вредност. Куповина обвезница представља готовински одлив, док пријем купонских исплата и номиналне вредности представља готовински прилив.

14) Z., Bodie, A., Kane, A., J. Marcus, (2009) *Основи инвестиција*, Београд: „Датастатус“, стр. 277-304.

Овај пример илуструје једно опште правило: код премијских обвезница (обвезнице које се продају изнад номиналне вредности), купонска стопа је већа од текућег приноса, који је већи од од приноса до доспећа.

Однос трошка стицања и номиналне вредности финансијске имовине, настанак премије или дисконта те њихов ефекат на висину прихода од камата по конкретној финансијској имовини, презентован је у Табели 8.

Табела 8 – Ефекат премије и дисконта на висину прихода од камата

Однос трошка стицања и номиналне вредности финансијске имовине	Премија или дисконт	Ефекат на висину прихода од камата
трошак стицања > номиналне вредности	премија	смањује приходе од камата
трошак стицања < номиналне вредности	дисконт	повећава приходе од камата

У овом случају приходи од камата које инвеститор остварује улагањем у обвезнице које класификује у категорију улагања која се држе до доспећа представљају опорезиве приходе.

3. Пословни модел накнадног вредновања финансијске имовине

МСФИ 9 - *Финансијски инструменти* уводи нови јединствени модел за класификацију и вредновање финансијске имовине. Према овоме моделу, финансијска имовина је класификована у следеће категорије: финансијске имовине по амортизационом трошку, фер вредности кроз осталу свеобухватну добит или фер вредности кроз рачун добити и губитка, која зависи од¹⁵:

- циља пословног модела друштва за управљање финансијском имовином и
- карактеристика уговорених новчаних токова од финансијске имовине.

3.1. Пословни модел управљања пословном имовином

Пословни модел за управљање пословном имовином има суштински значај је за класификацију финансијске имовине. Његов значај односи се на могућност инвеститора да управља финансијском имовином у сврху генерисања новчаних токова:

- прикупљање уговорених новчаних токова (главнице и камате),
- продаје финансијске имовине,
- групом заједно.

Пословни модел за управљање пословном имовином одређује кључно руководство привредног друштва, на нивоу који одражава начин управљања заједно, тј. групом, да би се постигао пословни циљ.

15) МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*, тачка 4.1.1.

Привредно друштво може имати више од једног пословног модела за управљање својом финансијском имовином, из чега произилази да класификација финансијске имовине не мора бити одређена на нивоу извештајног друштва, већ на нивоу групе финансијске имовине. Тако да, привредно друштво може једним делом инвестиционог портфеља управљати са циљем наплате уговорених новчаних токова, а другим делом инвестиционог портфеља ради трговања и остварења промена фер вредности.

Моделу управљања имовином које разликује МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*¹⁶ наводе се у наставку:

- а) Пословни модел чији је циљ држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова: главнице и камате током века трајања финансијског инструмента. Инвеститор не треба држати све финансијске инструменте унутар овога модела до њихова доспећа. Пример продаје финансијске имовине која је у складу с пословним моделом су:
 - продаја због повећања кредитног ризика финансијске имовине,
 - продаја финансијске имовине којој је рок доспећа близу,
 - продаја финансијске имовине која нема значајну вредност.
- б) Пословни модел чији је циљ држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова и продаје финансијске имовине. Пословни циљеви у складу са овим пословним моделом су: управљање свакодневним потребама за ликвидношћу, одржавање одређеног приноса од камата.
- в) Остали пословни модели. Циљ инвеститора реализоваће се активном куповином и продајом финансијске имовине: учесталост и вредност продаје финансијске имовине су значајни.

Табелом 9 представљена је интеракција између пословних модела управљања финансијском имовином и категорија финансијске имовине.

Табела 9 - Интеракција пословних модела за управљање финансијском имовином и категорија финансијске имовине

Редни број	Пословни модел за управљање финансијском имовином	Категорија финансијске имовине
1.	Пословни модел чији циљ је држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова	Финансијска имовина по амортизационом трошку
2.	Пословни модел чији циљ је држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова и продаје финансијске имовине	Финансијска имовина по фер вредности кроз осталу свеобухватну добит
3.	Остали пословни модели	Финансијска имовина по фер вредности кроз рачун добити и губитка

16) МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*, тачке Б.4.1.2-Б. 4.1.6.

Унутар појединог пословног модела држи се само једна категорија финансијске имовине. Пословни модел чији циљ је држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова држи финансијску имовину по амортизационом трошку: дужнички финансијски инструменти.

Пословни модел, чији је циљ држање финансијске имовине ради прикупљања уговорених новчаних токова и продаје финансијске имовине, држи финансијску имовину по фер вредности кроз осталу свеобухватну добит.

У оквиру осталих пословних модела држи се финансијска имовина по фер вредности кроз рачун добити и губитка.

Систематизована правила почетног и накнадног вредновања финансијске имовине¹⁷, као и ефекти који се јављају код накнадног вредновања, презентовани су у Табели 10.

Табела 10 – Почетно и накнадно мерење финансијске имовине према МСФИ 9 - Финансијски инструменти

Редни број	Категорија финансијске имовине	Стицање финансијске имовине ¹⁸	Накнадно вредновање	Ефекти накнадног вредновања
1.	Финансијска имовина по амортизационом трошку	Фер вредност + трансакцијски трошкови	Амортизациони трошак: <i>применом методе ефективне каматне стопе</i>	Кроз рачун добити и губитка
2.	Финансијска имовина по фер вредности кроз остали укупан резултат (<i>дужнички инструмент</i>)	Фер вредност + трансакцијски трошкови	Фер вредност	Кроз осталу свеобухватну добит
3.	Финансијска имовина по фер вредности у билансу успеха	Фер вредност	Фер вредност	Кроз рачун добити и губитка
4.	Финансијска имовина по фер вредности кроз остали укупан резултат (<i>власнички инструмент</i>)	Фер вредност + трансакцијски трошкови	Фер вредност	Кроз осталу свеобухватну добит

17) Хладика, М., Ружичка, Ф. (2016) „Рачуноводствени третман финансијских инструмената – прелаз са МРС 39 на МСФИ 9“, Загреб: *Рачуноводство и финансије*, год. LXII, број 8, стр. 34

18) Трансакција стицања финансијске имовине: 1. датум трансакције је датум на који је закључен уговор о куповини, односно продаји финансијске имовине између инвеститора и емитента; 2. датум плаћања испоручене финансијске имовине, односно датум када су размењени финансијски инструменти. Финансијска имовина се почиње признавати на један од тих датума, односно престаје се признавати на један од тих датума.

Накнадно вредновање обвезница приказано је на Слици 3.

**Слика 3 – Амортизациони трошак
финансијске имовине**

Накнадно мерење финансијске имовине	
Фер вредност финансијске имовине при почетном признавању: почетни трошак стицања финансијске имовине	-
Отплата главнице: номинална вредност финансијске имовине која се исплаћује на датум доспећа	-
Амортизација премије применом методе ефективне каматне стопе	-
Потенцијални губици од умањења вредности – вредносна усклађења	=
АМОРТИЗАЦИОНИ ТРОШАК ФИНАНСИЈСКЕ ИМОВИНЕ	
ДИСКОНТНА СТОПА: Ефективна каматна стопа	
Очекивани новчани токови: Главнице и камате¹⁹	

Користећи податке из **Примера I**, амортизовање премије обвезница уз помоћ методе ефективне каматне стопе, камата и амортизација премије, приказано је у Табели 6.

**Табела 11 - Камата и амортизација премије обвезнице:
метода ефективне камате**

Годишњи период уплате камата	Номинална вредност обвезница	Новчани приноси за камате: Номинална вредност \times номинална каматна стопа 4%	Приходи од камата: Књиговодствена вредност \times $e_{ks} 3,25\%$	Премија која се амортизује	Амортизација премије у обрачунском периоду	Књиговодствена вредност обвезница
0	30.000.000	-	-	-	1.896.000	31.896.000
1	30.000.000	1.200.000	1.036.685	163.315	1.734.685	31.734.685
2	30.000.000	1.200.000	1.031.377	168.623	1.566.062	31.566.062
3	30.000.000	1.200.000	1.025.897	174.103	1.391.959	31.391.959
4	30.000.000	1.200.000	1.020.239	179.761	1.212.198	31.212.198

19) Очекивани новчани токови указују на приносе које инвеститори очекују да остваре од улагања у обвезнице, те су они дефинисани номиналном вредношћу обвезница, номиналном каматном стопом, доспећем обвезница и системом амортизације обвезница.

5	30.000.000	1.200.000	1.014.396	185.604	1.026.594	31.026.594
6	30.000.000	1.200.000	1.008.364	191.636	834.959	30.834.959
7	30.000.000	1.200.000	1.002.136	197.864	637.095	30.637.095
8	30.000.000	1.200.000	995.706	204.294	432.800	30.432.800
9	30.000.000	1.200.000	989.066	210.934	217.789	30.221.866
10	30.000.000	1.200.000	982.211	217.789	0	30.000.000

Извор: Сопствена анализа аутора рада према подацима из задатог примера

Премија утиче на исказивање прихода од камата, коју инвеститор остварује улагањем у финансијску имовину која се држи до доспећа. Премија утиче на смањење прихода од камата. Инвеститору ће бити враћен номинални износ на који гласи финансијски инструмент, наравно уз годишњу исплату камате. Премија коју је инвеститор платио приликом куповине финансијског инструмента неће му бити враћена и зато се за износ премије умањују приходи од камата.

3.2. Рачуноводствени третман финансијске имовине

Према захтевима МСФИ 9 - *Финансијски инструменти* и МСФИ 7 - *Финансијски инструменти: обелодањивање финансијских инструмената*, рачуноводствени третман финансијске имовине подразумева више корака почев од признавања, мерења, презентовања до обелодањивања. Инвеститор у финансијски инструмент ће признати своје улагање у финансијску имовину у рачуноводственој евиденцији и Извештају о финансијском положају онда када стекне финансијски инструмент, односно када постане једна од уговорних страна финансијског инструмента.

Улагања у финансијску имовину у рачуноводственој евиденцији и Извештају о финансијском положају инвеститора презентују се као дугорочна финансијска имовина, на билансној позицији *Хартија од вредности које се држе до доспећа*.

Обвезнице се амортизују одједном, главница се враћа на дан доспећа. Износи камате су исти у периоду годишње исплате, а обрачунавају се према уговореној номиналној каматној стопи од 4% на износ главнице, односно номиналне вредности обвезнице.

Код накнадног мерења финансијске имовине по амортизационом трошку, приход од камата обрачунава се применом методе ефективне каматне стопе (3,25%) на бруто књиговодствену вредност обвезнице.

Релевантно књижење улагања у финансијску имовину презентовано је у Табели 12.

Табела 12 – Дневник пословне промене улагања у обвезнице у КМ

Ред. бр.	Рачун		Опис пословне промене	Износ	
	Д	П		Д	П
1.	04620 – Дугорочна улагања у обвезнице Номинална вредност обвезница 04621 – Дугорочна улагања у обвезнице – Премија на купљене обвезнице	24100 – Пословни рачун	Куповина обвезница уз премију	30.000.000 1.896.000	31.896.000
2.	220 – Потраживања за камате по обвезницама	0461 – Дугорочна улагања у обвезнице – Премија на купљене обвезнице 662 – Приходи од камата	Евидентирање плаћања камате инвеститорима и амортизација премије обвезница са каматном стопом од 4% и роком доспећа од 10 година. (на годишњем нивоу)	1.200.000 217.789 982.211	
3.	24100 – Пословни рачун	04620 – Дугорочна улагања у обвезнице Номинална вредност обвезница 04621 – Дугорочна улагања у обвезнице – Премија на купљене обвезнице	Наплаћене обвезнице на крају уговореног периода	30.000.000 1.896.000	30.000.000

У овом примеру улагања у обвезнице класификована су као улагања која се држе до доспећа, с тим што су обвезнице купљене уз премију. Амортизација премије спроводи се уз примену ефективне каматне стопе. С обзиром да су обвезнице купљене уз премију новчани примици од камата су виши у односу на приходе од камата, јер годишњи износ амортизације премије у износу од 217.789 КМ умањује приходе од камата. Потраживање за камате износи 12.000.000 КМ. Приход од камата износи 10.104.000 КМ и премија 1.896.000 КМ. На крају рока доспећа обвезница, издавалац обвезница је откупио обвезнице, односно враћен је номинални износ обвезнице.

Закључак

Савремена економија данас почива на финансијском систему који омогућава експанзију пословања, истраживање и развој, који истовремено обезбеђује принос привредном друштву у будућим периодима. Финансијски систем је део привредног система, који омогућава трансфер финансијских инструмената између емитента као издаваоца и инвеститора као власника финансијских инструмената.

Улагањем у дугорочне финансијске инструменте на примарном тржишту, инвеститор остварује приход од камате који је дефинисан уговором којим се уређују финансијски односи између субјеката који своја слободна новчана средства уступају другом субјекту и остварују према њему потраживање, које је инкорпорирано у финансијски инструмент.

Улагања у дужничке инструменте сматрају се пасивним улагањима, јер инвеститор не стиче значајан утицај нити контролу над привредним друштвом. Инвеститор остварује принос у облику камате, која не зависи од пословног резултата привредног друштва.

Корисници финансијских извештаја сматрају корисним располагање текућом вредношћу финансијске имовине чији готовински токови показују висок степен променљивости, као и познавање амортизоване вредности финансијске имовине наплатом камате и главнице.

МСФИ 9 - *Финансијски инструменти* уводи нови модел за класификацију и вредновање финансијских инструмената, који зависи од:

- циља пословног модела ентитета за управљањем финансијским инструментом и
- карактеристикама уговорених новчаних токова од финансијског инструмента.

Суштина пословног модела огледа се у начину управљања финансијским инструментом који одражава циљеве менаџмента да оствари користи: поседовањем финансијских инструмената ради уговорених токова готовине који потичу од главнице и камате, која одражава временску вредност новца и кредитни ризик.

Литература

1. Frank, J. F., Steven, V. Mann, (2002.), *The Global Money Markets*, New Jersey: John Wiley & Sons.
2. Hladika, M., Matovina, H., Perčević, H., (2017) *Рачуноводство финансијских инструмената*, Загреб: Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника
3. Lasić, V., (2010), *Основе процјене економске вриједности*, Загреб: Хрватска заједница рачуновођа и финансијских дјелатника, Загреб
4. Малинић Д., (2007) *Политика добити корпоративног предузећа*, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд

5. Markus, A., Brili, R., Majers, S., (2009), *Основи корпоративних финансија*, превод, Београд: „Мате“ д.о.о. Београд
6. Markus, A., Bodie, Z., Kane, A., (2009), *Основи инвестиција*, превод, Београд: „Датастатус“, Београд.
7. Међународни стандард финансијског извештавања 9 (IFRS 9) – *Финансијски инструменти* (2017) Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд
8. Ристић, Ж., Комазец, С., Ристић, К., (2014), *Тржиште новца и капитала*, Београд: „ЕтноСтил“
9. Родић, Ј., (2015), *Стварање доброг и одрживог привредног амбијента*, Бања Лука
10. Савез рачуновођа и ревизора Србије, (2015), *Примена Контног оквира за привредна друштва и друга правна лица у складу са МРС/МСФИ*, Београд: Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд
11. Савез рачуновођа и ревизора Србије, (2009), *Међународни стандарди финансијског извештавања*, превод, Београд: Савез рачуновођа и ревизора Републике Србије, Београд.
12. Савез рачуновођа и ревизора Републике Србије, (2009), *Међународни стандарди финансијског извештавања*, превод, Београд: Савез рачуновођа и ревизора Републике Србије, Београд
13. Sidney J. Gray, Belverd E. Needles, (2002), *Финансијско рачуноводство – општи приступ*, превод, Бања Лука: Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Лука.
14. Закон о привредним друштвима, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 127/18
15. Закон о тржишту хартија од вредности „Службени гласник Републике Српске“, бр. 92/06, 34/09 и 30/12.
16. Закон о порезу на добит Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, бр. 94/2015 и 1/2017)
17. <http://www.ers.ba>
18. <http://www.blberza.com>
19. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mf/Pages/default.aspx>
20. KPMG (2014) *First Impressions: IFRS 9 - Financial Instruments*, сmp 11. Дочтупно на: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016>
21. <https://www.blberza.com/Pages/Default.aspx>

УДК 003.336.3:657.631.6

005.6:657

Прегледни рад

мр Снежана
МИЛЕТИЋ*

Савремени приступи мерењу квалитета финансијских извештаја

Резиме

Пажња свих корисника финансијских извештаја примарно је фокусирана на информацију о висини објављеног добитка, кроз коју се преламају интереси различитих стејхолдера. Велику пажњу одмеравању и исказивању тог показатеља, последично, посвећује и менаџмент. Објављени добитак је мера текућих перформанси, индикатор будућих перформанси и сумарни показатељ вредности предузећа. Из тог разлога, у научној и стручној јавности уврежено је мишљење да квалитет финансијских извештаја почива на квалитету објављених добитака/губитака. Мерење квалитета извештајног добитка је мултидимензионални концепт на коме истраживачи раде у последњих двадесет година.

У првом делу рада објашњене су квалитативне карактеристике информација садржаних у финансијским извештајима опште намене, захтеване Концептуалним оквиром финансијског извештавања. Други део рада посвећен је анализи фактора који значајно утичу на квалитет објављених резултата предузећа и дефинисању сета мерљивих атрибута квалитета, који се састоји од: перзистентности, предиктабилности, волатилности, конзервативизма, квалитета обрачунских величина и релевантности. У трећем делу представљен је модел који квантификује појединачне атрибуте квалитета и обједињује их у агрегатну меру квалитета објављених финансијских перформанси (Gaio, 2010). С обзиром на то да већ постоје спорадична искуства у примени овог модела у развијеним земљама, али и у земљама нашег региона, у закључку су пред-

* Универзитет у Београду, Економски факултет, асистент, email: sporovic@ekof.bg.ac.rs
Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

стављена ограничења емпиријских истраживања која се на њему заснивају и потенцијални проблеми у примени ове методологије мерења квалитета финансијских извештаја у Републици Србији.

Кључне речи: корисне финансијске информације, квалитет добитка, перзистентност, предиктабилност, волатилност, конзервативизам, квалитет обрачунских величина, релевантност.

Увод

Свеприсутна тенденција коришћења статистичких и економетријских модела у међународним научним круговима није заобилазила ни рачуноводствену сферу. Како нас рачуноводство опскрбљује углавном квантитативним подацима, не чуди што велики број научних радова и модела из области пословне економије има упориште управо у тим подацима. Упоредо са овим процесима, у оквиру рачуноводствене професије непрестано се мењају постојећи модели и креирају нови са циљем подизања степена корисности информација публикованих у финансијским извештајима. Последица ових трендова јесте све већи број алата који апсолутне износе билансних позиција врло брзо и ефикасно претварају у релативне величине, индикаторе, трендове, мере перформанси, свдећи сва предузећа на исти именитељ и олакшавајући процес доношења инвестиционих одлука.

Тренутно су веома актуелни напори истраживача усмерени ка стварању модела који би могли да квантификују квалитативне карактеристике информација садржаних у финансијским извештајима. Највећи број истраживања фокусиран је на одмеравање појединих атрибута квалитета извештајног добитка, при чему је посебну пажњу академске заједнице привукао модел који појединачне мере квалитета сублимира у један агрегатни показатељ. Може се очекивати да ће истраживања у овој области, у наредним годинама, дефинисати друге атрибуте, унапредити постојеће и увести нове моделе за њихово мерење.

1. Детерминанте корисности финансијских информација према Концептуалном оквиру финансијског извештавања

Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде објавио је Оквир за припрему и презентацију финансијских извештаја још давне 1989. године. Недуго након тога отпочеле су фазне активности његовог ревидирања, како би се у што већој мери изашло у сусрет информационим потребама корисника финансијских извештаја. Тај процес завршен је у марту 2018. године, објављивањем коначног, интегралног и јединственог базичног документа (Концептуалног оквира финансијског извештавања) на коме се темељи целокупна професионална регулатива.

Након вишедеценијске примене МРС и МСФИ у великом кругу земаља, Одбор је био у могућности да прецизније дефинише проблеме и последице са којима се извештајни ентитети суочавају у комуникацији са корисницима путем финансијских извештаја. Због тога, у свакој фази ревидирања Концептуалног оквира, преиспитивања нису били поштеђени ни основни постулати који се односе на циљ извештавања, круг корисника и детерминанте квалитета.

Циљ финансијског извештавања је да пружи корисне информације садашњим и потенцијалним инвеститорима и повериоцима, у процесу доношења одлука које се тичу обезбеђивања ресурса извештајном ентитету (*IFRS - Conceptual Framework*, р. 5). Недвосмислено је да на синтагми „корисне информације“ извире сврха финансијског извештавања, те да је квалитет финансијских извештаја одређен степеном њихове корисности у одлучивању о алокацији ресурса.

Концептуални оквир дефинише шест квалитативних карактеристика финансијских информација које опредељују њихову корисност, при чему их сегментује у два нивоа. Први ниво су фундаменталне карактеристике и њих чине релевантност и веродостојно приказивање. Други ниво су унапређујуће карактеристике у које спадају: упоредивост, проверљивост, благовременост и разумљивост.

Информације садржане у финансијским извештајима морају имати фундаменталне квалитативне карактеристике. У супротном, финансијски извештаји не само да престају да буду корисни, већ могу да наведу кориснике на доношење погрешних инвестиционих одлука и тиме доведу у питање ефикасност функционисања тржишта и привреде у целини.

Релевантност, као фундаментална карактеристика финансијске информације, је њена „способност да направи разлику у одлукама које доносе корисници“ (*IFRS - Conceptual Framework*, р. 6). Она се операционализује кроз предиктивну и/или конфирмативну вредност информације. Предиктивну вредност има информација која се може користити као улазни податак у процесу предвиђања будућих исхода, тј. информација на основу којих корисници финансијских извештаја могу градити своја очекивања у вези са будућим перформансама извештајног ентитета. Конфирмативност је способност информације да потврди или промени прошла или садашња очекивања корисника заснована на ранијим евалуацијама. Способност предвиђања и способност потврђивања у међусобној су спрези: уколико финансијски извештаји пружају корисницима повратну информацију о последицама прошлих догађаја и трансакција, и помажу им да разумеју како су прошле одлуке и активности менаџмента утицале на садашњи финансијски и рентабилитетни положај предузећа, онда им омогућавају да оцене колико су успешна била њихова предвиђања у ранијим периодима, али и да коригују своја очекивања у будућности.

Да би финансијски извештаји пружили корисне информације, економски ресурси, обавезе и са њима повезани приходи и расходи морају да буду веродостојно приказани. То значи да при презентовању информација приоритет увек треба дати суштини економског феномена који се приказује чак и када је она различита од правне форме. Презентовањем потпуних, неутралних и информација које не садрже грешке, у великој мери се постиже веродостојност. Новина коју је донела коначна верзија Концептуалног оквира је поновно по-

мињање опрезности. Контекст опрезности као квалитативне карактеристике сада је, међутим, потпуно другачији и односи се искључиво на процењивање у условима неизвесности, са циљем добијања неутралних процена. Овако дефинисана „условна опрезност“ не дозвољава прецењивање или потцењивање рачуноводствених категорија.

Корисност информација одређена је истовременим постојањем релевантности и веродостојности. Унапређујуће (побољшавајуће) квалитативне карактеристике су пожељни атрибути финансијских информација. Њиховом максимизацијом може се побољшати квалитет финансијских извештаја само под условом да они имају оба фундаментална атрибута. Упоредиве, проверљиве, благовремене и разумљиве информације нису а priori корисне, јер могу веродостојно одражавати неважне економске феномене (или приказивати релевантне економске феномене на неверодостојан начин).

Експлицитно дефинисање захтева за висококвалитетним информацијама садржаним у финансијским извештајима у кровном документу професионалне регулативе, има за циљ подизање свести свих корисника о значају и улози које финансијски извештаји имају у процесу доношења одлука о куповини, продаји или држању власничких и дужничких инструмената. У том процесу, годишњи финансијски извештаји понекад су једини извор информација на који се могу ослонити. Не треба заборавити да су финансијски извештаји због свог јавног и екстерног карактера подједнако важни и за извештајне ентитете, у процесу прикупљања извора финансирања и оптимизације трошкова капитала.

Како су као примарни корисници финансијских извештаја у Концептуалном оквиру апострофирани садашњи и потенцијални инвеститори, као и садашњи и потенцијални повериоци, при чему се МРС и МСФИ примењују у великом броју земаља које се веома разликују по степену развијености својих тржишних економија, неопходно је тражњу за квалитетним информацијама ставити у одређени контекст. Велики број аутора дели националне рачуноводствене системе на микро и макро оријентисане системе (нпр. Doucник и Salter, 1993). Фактор који прави кључну разлику у тражњи за квалитетним финансијским информацијама је преовлађујући тип власништва, тј. начин прибављања екстерног капитала. У земљама са развијеним тржиштима капитала (микро оријентисани системи) постоји велики број појединачних инвеститора који немају приступ интерним информацијама; информациона асиметрија је израженија, степен регулације тржишта и транспарентност су на вишем нивоу, постоји велики притисак за детаљним обелодањивањима, ревизијом и поштеним извештавањем. Са друге стране, кредитно оријентисане земље (макро оријентисани системи) немају довољно развијена тржишта капитала, па се извори финансирања свODE на мали број финансијских институција (банака), постоји висока концентрација власништва, нема довољне тражње за висококвалитетним финансијским информацијама и њиховом ревизијом, а финансијски извештаји су првенствено намењени заштити интереса поверилаца (више видети у: Nobes и Parker, 2008).

У различитим националним, институционалним, економским и правним оквирима системи финансијског извештавања утемељени на истом регулаторном оквиру производеће информације различитог квалитета. Квалитетан систем финансијског извештавања доприносиће даљем развоју тржишта

и корпоративних предузећа и обрнуто, неквалитетни системи финансијског извештавања онемогућиће развој тржишта капитала, чинећи предузећа зависним од ригорозно постављених услова поверилаца отпорних на ризике.

Неоспорно је да је питање квалитета финансијског извештавања од огромног значаја на свим нивоима: глобалном, националном и нивоу појединачних извештајних ентитета. Не може се оспорити ни чињеница да су највеће малверзације финансијским извештајима настале управо у земљама са развијеним тржиштима капитала и дугом рачуноводственом традицијом. Случајеви који су одјекнули у јавности због огромних директних губитака које су претрпели, пре свега, инвеститори, али и ненадокнадивог губитка поверења од којег се рачуноводствена професија и систем финансијског извештавања још увек опорављају, показали су да је квалитетно извештавање циљ који је немогуће достићи испуњавањем само формалних услова (постојањем и применом професионалне регулативе и одређеним степеном развијености привреде). Без неопходних компетенција, стручности, објективности, независности и интегритета појединаца који се налазе на првој линији одговорности, квалитет финансијских информација ће бити упитан, као и исправност инвестиционих одлука које су на основу њих донете.

Због тога актуелност ове теме никада не јењава, напротив, све су израженији напори у истраживачким круговима да се пронађу одговарајући показатељи квалитета финансијских информација и поуздани начини њиховог мерења.

2. Квалитет добитка као апроксимација квалитета финансијских извештаја

„Добитак представља најсажетији, најсвеобухватнији и вероватно највреднији појединачни индикатор пословних достигнућа, како предузећа као пословно-правног ентитета, тако и његових менаџера“ (Малинић, 2007, стр. 24). Информациона вредност добитка почива на чињеници да су ретке трансакције, економски догађаји, одлуке, принципи и политике које неће имати одраза у овом показатељу. Не постоји ниједна интересна група корисника финансијских извештаја која би занемарила добитак као кључни показатељ успешности коришћења предузећу поверених економских ресурса. Добитак је основни инструмент за полагање рачуна власницима, критеријум оцењивања ефикасности предузећа и његове управе, оквир за расподелу дивиденди, гаранција солвентности, основица за опорезивање, сигнализатор смера кретања у интерној и екстерној алокацији капитала, базични инпут у предикцијама будућих финансијских перформанси. Улоге и функције добитка се на овоме не завршавају, али је и ово довољно да прикаже разлоге због којих употребна вредност добитка далеко превазилази употребну вредност било које друге финансијске информације.

У литератури најчешће цитирана дефиниција економског добитка своди се на максималну вредност коју појединац може конзумирати (потрошити) током седмице а да, при том, на крају седмице, буде исто тако богат као што је био на почетку седмице (Hicks, 1946, р. 7). У контексту предузећа, ова дефиниција би подразумевала да је добитак део нето имовине који може да буде дистрибуиран власницима током обрачунског периода, а да финансијски поло-

жај предузећа остане исти на крају периода као што је био на почетку. Дакле, уз претпоставку о одржању капитала, добитак је повећање богатства предузећа у посматраном обрачунском периоду.

Рачуноводствени добитак је коначан исход активности предузећа предузетих у обрачунском периоду, који се добија стављањем у однос прихода и њима кореспондентних расхода чије признавање и вредновање су дефинисани рачуноводственим начелима и принципима. Могло би се рећи да је објављени добитак заправо функција стварног добитка и грешке мерења која је последица несавршеног система финансијског извештавања (Dechow, Ge и Schrand, 2010, р. 345). Рачуноводствени систем конвертује неуочљиве стварне финансијске перформансе у конкретне величине изражене у форми бројева. Одступања објављених од стварних добитака последица су чињенице да:

1. јединствена апсолутна величина добитка не може презентовати стварне финансијске перформансе у свим моделима одлучивања и за све кориснике финансијских извештаја на подједнако релевантан начин;
2. систем финансијског извештавања заснива се на професионалној регулативи (стандардима) која га уређује на општем нивоу, тј. стандарди не прописују детаљна правила билансирања у свакој могућој ситуацији, због чега је немогуће перфектно измерити финансијске перформансе сваког извештајног ентитета;
3. рачуноводствени систем одмерава неуочљиве стварне перформансе, због чега су му својствене процене и просуђивање и са њима повезане намерне и ненамерне субјективне грешке.

Квалитет објављеног рачуноводственог добитка зависи од тога колико верно представља стварне финансијске перформансе извештајног ентитета. Што је мање одступање објављених добитака од њихове стварне величине, већи је квалитет добитка, а самим тим и квалитет финансијских извештаја, и обрнуто.

Добитак као тема заузима велики простор у стручној и научној литератури. Емпиријска истраживања о различитим аспектима овог показатеља су многобројна, почевши од покушаја да се дође до његове општеприхваћене дефиниције, преко фактора који га доминантно опредељују (обликују), до начина његовог исказивања и расподеле. Приметно је да се у последњим деценијама пажња истраживача углавном усмерава на квалитет објављених добитака као приближне одреднице квалитета финансијских извештаја.

Уопштено говорећи, сва истраживања на ову тему могу се поделити у две велике групе. Прву групу чине радови у којима је објављени добитак (односно неки од његових атрибута квалитета) зависна варијабла, при чему се тестира утицај различитих фактора на његову величину, интензитет и смер кретања. Они покушавају да дефинишу детерминанте квалитета објављених зарада. Другој групи припадају истраживања у којима су различити атрибути квалитета добитка независне варијабле чији утицај на неки исход је потребно испитати.

Најчешће емпиријски тестиране варијабле, према студији која је обухватала преко 300 радова на тему квалитета објављених добитака у најширем контексту, приказане су на Слици 1.

Слика 1: Приказ варијабли коришћених у истраживањима о квалитету извештајног добитка

Извор: прилагођено према (Dechow, Ge и Schrand, 2010)

2.1 Детерминанте квалитета објављеног добитка

Како је квалитет финансијских извештаја апроксимиран квалитетом објављених финансијских перформанси, у облику нето резултата (добитка/губитка), у фокус анализе стављени су фактори који се могу довести у везу са карактеристикама извештајног резултата са циљем одређивања јачине и смера њиховог дејства.

У прву групу фактора спадају карактеристике предузећа које се могу квантитативно изразити, измерити или апроксимирати. У великом броју модела у оквиру карактеристика предузећа, тестиран је утицај добитних перформанси, финансијског леверица и величине предузећа на атрибуте квалитета добитка.

Добитне перформансе предузећа су први логичан избор у анализи утицаја на квалитет објављених резултата. Полазећи од хипотезе да ће предузећа са лошим рентабилитетним положајем имати већи подстицај да примењују тактике манипулисања добитком, велики број истраживача обезбедио је емпиријско упориште за тврдњу да је квалитет финансијских извештаја на нижем нивоу у предузећима која имају финансијске потешкоће. DeFond и Park (1997) потврдили су да менаџери управљају величином исказаног добитка како би умањили ризик од губитка посла. Уколико су текућа добитна остварења на ниском нивоу, при чему се у будућим обрачунским периодима очекује испољавање тренда њиховог раста, у 87% случајева менаџери „позајмљују“ добитке будућих периода како би исказали боље резултате у текућем периоду (DeFond и Park, 1997, p. 117). Са друге стране, предузећа која имају озбиљне

финансијске потешкоће, услед којих у одређеном броју обрачунских периода исказују губитке, избегавају рачуноводствене изборе којима се ситуација приказује бољом него што јесте (DeAngelo, DeAngelo и Skinner, 1994, p. 115). Због тога закључци о утицају добитних перформанси на квалитет информација у финансијских извештајима нису једнозначни и морају се изводити узимањем у обзир и осталих фактора из ширег контекста.

Висок *степен задужености* предузећа може да буде узрочник финансијских потешкоћа, повећане потребе за додатним финансирањем, кршења рестриктивних клаузула из уговора о кредитима, па чак и повећаног ризика од банкротства. Менаџери предузећа која се приближавају тренутку кршења конвенанта, склони су деформисању одређених билансних позиција, чиме нарушавају квалитет информација објављених у финансијским извештајима и чине их неверодостојним за доношење других одлука. Zmijewski и Hagerman (1981) емпиријски су показали да је степен финансијског левериџа статистички значајан у седам од девет испитаних стратегија управљања добитком, те да веће учешће дуга у финансирању укупне имовине подстиче менаџере на избор рачуноводствених политика којима се прецењује нето резултат (Zmijewski и Hagerman, 1981, p. 143). Висок степен финансијског левериџа не мора, по дефиницији, да наруши квалитет објављених финансијских информација, јер су у таквим ситуацијама велика обазривост поверилаца и очекивања у вези са транспарентним извештавањем.

Величина предузећа може се довести у везу са квалитетом објављених рентабилитетних перформанси из најмање два разлога. Велика предузећа привлаче већу пажњу јавности (услед великог обима ангажованог капитала, великог броја запослених, великих промета или обављања делатности од јавног значаја) па су под већим степеном екстерног, политичког и надзора регулаторних тела на тржишту капитала. Од већих предузећа очекује се боље функционисање система интерних контрола које умањују ризик од појаве процедуралних грешака, грешака у проценама али и различитих врста злоупотреба. Новије студије потврдиле су позитивну корелацију између величине предузећа и квалитета објављених добитака (на пример: Dechow и Dichev, 2002; Gaio, 2010; Doyle, Ge и McVay, 2007).

Осим претходно поменутих карактеристика предузећа, у литератури се у везу са квалитетом објављеног добитка доводи још и *раст* предузећа мерен стопом раста прихода од продаје, *инвестиционе могућности* и *дужина оперативног циклуса*.

Пракса финансијског извештавања као детерминанта квалитета веома је хетерогена категорија коју су истраживачи процењивали на различите начине. Под праксом финансијског извештавања може се подразумевати обавезност примене одређених рачуноводствених метода, па и читавог регулаторног оквира, у ком случају је могуће упоређивати квалитет објављених перформанси у земљама у којима постоји обавеза примене одређене рачуноводствене методе са квалитетом финансијских информација у земљама у којима постоји могућност избора између више различитих метода. Предмет истраживања могу бити различити временски периоди у земљама у којима је дошло до промене професионалне регулативе како би се измерио утицај промене праксе финансијског извештавања. Осим тога, за апроксимацију фактора „пракса финансијског извештавања“ коришћене су варијабле које су мериле

захтеве за обелодањивањима, степен у коме се национални рачуноводствени стандарди разликују од МРС и МСФИ, да ли је регулаторни оквир финансијског извештавања заснован на правилима или принципима, и слично.

Иницијални терет одговорности за квалитет информација садржаних у финансијским извештајима подноси управа предузећа. Улога менаџмента је доминантна у процесу обликовања, извештавања и расподеле добити. У ком степену ће менаџмент испољавати опортунистичко понашање и тиме угрожавати квалитет информација о оствареним перформансама, зависи од личних карактеристика чланова борда директора (стручности, етичности и независности), начина на који су дефинисане њихове компензације, њиховог учешћа у власништву и учесталости кадровских промена у управљачком тиму. Са друге стране, добро постављен и ефикасан систем интерних контрола (који, између осталог, подразумева добро постављене интерне процедуре финансијског извештавања, али и ефикасно функционисање интерних тела попут одбора за ревизију) може бити механизам који ће у великој мери ограничити манипулативни простор за опортунистичко понашање. Неоспорно је да **су карактеристике менаџмента и систем интерних контрола** веома важне и комплексне детерминанте квалитета финансијских извештаја које могу имати супротан предзнак утицаја на квалитет, али уколико им је смер деловања исти, и последице ће бити синергетске.

Позната је улога **екстерне ревизије** у процесу финансијског извештавања и допринос који би требало да има у обезбеђивању и одржавању квалитета финансијских информација. Ревизорски извештаји сачињени од независних и стручних лица пружају разумно уверавање о материјалној исправности и објективности информација садржаних у финансијским извештајима, због чега су својеврсно средство потврде њиховог квалитета. У којој мери ће корисници имати поверења у ревизорске извештаје у смислу квалитета финансијских извештаја, зависи од способности ревизора да детектује намерне и ненамерне грешке, ауторитета ревизора да утиче на отклањање грешака и подстицаја ревизора да обелодани своје налазе. Како у међународним оквирима велику репутацију имају они који улазе у круг великих ревизорских кућа (Big „X“), при чему се тај круг сужава услед немогућности чак и великих ревизорских компанија да се одупру притисцима и задрже етику и независност на високом нивоу, често је испитивана зависност квалитета добитка од тога да ли ревизију обављају припадници „Big X“ или пак куће које не припадају том кругу. На основу резултата истраживања, могло би се рећи да извештајни ентитети чију ревизију финансијских извештаја су вршили припадници „Big X“ имају мање учешће дискреционих компоненти у објављеним резултатима, а самим тим и објективније финансијске извештаје. Међутим, разлог томе може бити чињеница да су ове ревизорске куће, услед потребе за одржавањем кредибилитета, опрезније у избору клијената и конзервативније у тумачењу професионалне регулативе (према: DeFond и Subramanyam, 1998). Накнаде које велике ревизорске компаније наплаћују својим клијентима за извршене услуге су и до 20% веће од накнада осталих ревизорских друштава (Francis, 2004, p. 352) што се у литератури објашњава већим обимом ангажмана, већом експертном и тржишном надмоћи. Ревизорске компаније са овом репутацијом имају мањи проценат судских спорова, што указује на то да нису склоне овој врсти ризика па ефикасније управљају портфолиом клијената (Watkins, Hillison и Morecroft, 2004), али и ефикасније решавају спорове. Због свега

наведеног, извештајни ентитети могу само избором ревизора, сигнализирати веродостојност презентованих финансијских извештаја.

Намера предузећа да повећава капитал путем емисије хартија од вредности може да остави последице на квалитет објављеног добитка. Са циљем утицаја на већу доступност и нижу цену капитала, предузећа су спремнија да у оваквим обрачунским периодима праве „trade off“ између различитих рачуноводствених избора и објављених информација. Последице по квалитет нису једнократне, јер манипулације срачунате на исказивање одређене висине добити у текућем периоду, у наредним обрачунским периодима дају инверзне ефекте. Сличне подстицаје предузећима дају годишње прогнозе финансијских аналитичара у смислу резултата које је потребно остварити/исказати, јер већа одступања од ових независно и екстерно постављених циљева условљавају последичне **реакције са тржишта капитала**.

Квалитет информација садржаних у финансијским извештајима, пре свега квалитет објављеног резултата, зависи од великог броја фактора интерног и екстерног карактера. У анализи квалитета потребно је имати у виду да су неки фактори мање или више контролабилни, да немају сви исти пондер (значај), да су односи различитих детерминанти такви да се међусобни утицаји на квалитет могу потирати али и да могу имати појачавајуће дејство у коалицији са другим детерминантама. Комплексност овог подручја одувек је била изазов за истраживаче јер су досадашње студије показале да се не могу донети универзални закључци и једнозначне оцене о утицају појединих фактора на квалитет извештајне добити.

2.2 Атрибути квалитета објављеног добитка

У једном од фундаменталних радова, који се бави информационом садржином и корисношћу информација садржаних у објављеним зарадама, аутори закључују да је, од свих информација које су током године доступне о појединачном предузећу, више од половине садржано у објављеном годишњем резултату (Ball и Brown, 1968, p. 176).

У стручној и научној литератури, под термином зарада (earnings) најчешће се подразумева нето резултат извештајног ентитета, односно добитак након опорезивања. Међутим, нето добит након пореза није једина метрика којом се може исказати успешност пословања предузећа. ЕВТ (добит пре пореза), ЕВИТ (добит пре камата и пореза), ЕВИТА (добит пре камата, пореза и амортизације) само су неки од примера про-форма зарада које у својим извештајима користе кредитни и финансијски аналитичари. Изостављањем пореза омогућава се поређење успешности предузећа која се налазе у различитим пореским режимима, изостављањем камате апстрахује се различита структура капитала, а изостављањем амортизације умањује се утицај различитих рачуноводствених политика и процена неопипљивих неновчаних ставки на профитабилност.

Репман полази са гледишта да инвеститори, улажући капитал у предузећа, заправо купују будуће зараде. Уколико инвеститори купују ЕВИТ, ствара се амбијент који стимулише претерано задуживање како би се остварило што већи добитак пре камата и пореза. Још је драстичнија ситуација у којој инвеститори купују ЕВИТА, јер овај показатељ стимулише прекомерно гомилање

сталних капацитета, као и неосновану капитализацију трошкова, зарад стварања високих резултата у чији обрачун нису ушли стварни трошкови амортизације. Дакле, про-форма зараде имају предиспозицију прављења пирамидалних шема и довођења у заблуду недовољно стручне шире јавности, превасходно инвеститора. Penman (2002) наводи пример да је управо WorldCom 2002. године то демонстрирао служећи се овим показатељем да искаже снажан раст.

Нето добит након пореза, као последњи исход рачуна добитка/губитка, подложен је различитим врстама деформација услед признавања његових компоненти – прихода и расхода – према принципу настанка догађаја и присутности процена у њиховом одмеравању, али је истовремено најпотпунија слика рентабилности јер инкорпорира све факторе утицаја на финансијске перформансе извештајног ентитета. У односу на овај показатељ, новчани токови чије елементи се признају по принципу благајне, значајно су отпорнији на манипулације али због сужавања перспективе са токова вредности на токове новца, мањкави су по питању информационе вредности. Ипак, како су показала емпиријска истраживања, новчани токови значајан су параметар приликом оцењивања квалитета информација садржаних у објављеном добитку. Однос добитка и новчаних токова може се представити на следећи начин (Dechow и Schrand, 2004, p. 39):

$$X_t = CFO_t + A_t$$

где су: X_t нето добитак/губитак у периоду t , CFO_t нето новчани ток из пословних активности у периоду t , A_t обрачунске величине у периоду t .

Бројна истраживања бавила су се односом између зарада и новчаних токова, са циљем оцењивања који од ових показатеља је бољи индикатор: текућих пословних перформанси, будућих пословних перформанси и интристичне вредности предузећа. Генерална оцена је да су новчани токови „примитивнији“ показатељ перформанси предузећа јер добитак боље предвиђа будуће новчане токове и има већи степен корелације са кретањем цена акција (Dechow, 1994).

Иако је квалитет објављеног добитка тешко измерити, могуће је дефинисати поједине атрибуте (чиниоце) квалитета. Они се могу поделити на рачуноводствене атрибуте (мере се искључиво на бази рачуноводствених информација и темеље се на претпоставци да је основна функција добитка да изврши правилну алокацију новчаних токова на периоде, користећи се обрачунским величинама) и тржишне атрибуте (у њиховом мерењу користе се комбиновано рачуноводствене и тржишне информације, при чему се добитак посматра као рефлексија економског добитка апроксимираног тржишним приносом на акције).

Перзистентност, предиктабилност и волатилност су рачуноводствени атрибути квалитета засновани на понашању нето резултата у низу узастопних обрачунских периода (временским серијама). Добитак се састоји из сталне компоненте која је последица понављајућих процеса основне делатности и транзиторне компоненте која произилази из споредних активности и неочекиваних догађаја. Стална компонента добитка је понављајућа, одржива, перзистентна. Веће учешће сталне компоненте у исказаном добитку повећава

његов информациони квалитет јер корисницима финансијских извештаја даје бољу основу за оцењивање трендова и смањује ризик од доношења погрешних одлука.

Перзистентност као атрибут квалитета добити, изведена је из корисности коју има у процесу инвестиционог одлучивања и у моделима вредновања, јер инвеститори сматрају перзистентне зараде одрживим, и као такве их високо вреднују због условљености стопе повраћаја на уложени капитал висином оствареног добитка. Перзистентност је функција примењених рачуноводствених политика, бизнис модела извештајног ентитета и његовог пословног окружења (Schipper и Vincent, 2003, р. 100). У условима имплементације апсолутно неутралних рачуноводствених политика, неперзистентност се може појавити као последица деловања екстерних фактора на које предузеће не може да утиче. Са друге стране, у периодима турбуленција у пословном и тржишном окружењу, манипулисањем објављеним зарадама, могуће је неперзистентне стварне резултате представити перзистентним. Одрживост добитка важно је оцењивати суштински, кроз одрживост стопа раста предузећа, док се перзистентност као статистички атрибут извештајног добитка мора, у контексту квалитета, посматрати заједно са осталим карактеристикама.

Предиктабилност (предвидљивост), као квалитативна карактеристика финансијских информација захтевана Концептуалним оквиром, већ је разматрана у првом делу рада. У статистичком смислу, истраживачи је дефинишу као способност прошлих зарада да предвиде будуће зараде (Lipe, 1990, р. 50). Овај атрибут пожељан је са аспекта доношења инвестиционих одлука јер омогућава корисницима да прецизније пројектују будуће рентабилитетне перформансе и новчане токове, на чијем се дисконтовању заснива процена садашње вредности предузећа. Велике осцилације у величини исказаног резултата у низу узастопних обрачунских периода, умањују способност ове информације да предвиди своју величину у будућности. Због тога се у литератури предиктабилност често поистовећује са перзистентношћу. Међутим, перзистентност се може посматрати и као особина добитка да се кроз време креће по истом обрасцу. Ако се из периода у период добитак креће „насумичним ходом“, он ће у статистичком смислу бити перзистентан али ће његова способност предвиђања бити на ниском нивоу. У предузећима чија делатност је сезонска, циклична и капитално интензивна, објављени финансијски резултат биће високо квалитетна информациона основа само ако веродостојно представља стварне финансијске перформансе, при чему ће предвиђајућа способност изостати. Интервенције менаџера срачунате на заглађивање добитка, неоспорно умањују његов информациони квалитет али, краткорочно, могу повећати његову предиктабилност.

Волатилност је природна карактеристика пословног окружења сваког предузећа и одражава се и на варијабилитет извештајног нето резултата. Што је ниво исказаног добитка углађенији кроз време (има мали степен волатилности), он се сматра перзистентнијим, па је и способност његовог предвиђања већа. Велика волатилност је непожељан атрибут који умањује квалитет добитка као информационе основе за одлучивање. Правилна примена рачуноводствених начела и принципа требало би да доведе до тога да волатилност зарада веродостојно приказује волатилност стварних економских перформанси предузећа и његових пословних активности. Такође, захваљујући рачу-

новодственим начелима, волатилност зарада много је мања од волатилности новчаних токова. Занимљив и једноставан приказ разлика у волатилности између добитка и новчаних токова дат је у публикацији CFI института (Dechow and Schrand, 2004, p. 7): када предузеће купи залихе за 90 новчаних јединица, оно бележи новчани одлив у тој висини, док периодични резултат није тангиран овом економском променом; у тренутку продаје ових залиха за 120 новчаних јединица, предузеће има новчани прилив од 120 н.ј. и добитак од 30 н.ј; разлике у волатилности су очигледне - док новчани токови бележе амплитуду од -90 до 120, добитак варира од 0 до 30. Дакле, добитак апстрахује ирелевантне информације садржане у високо волатилним новчаним токовима, што га чини квалитетнијом информацијом за кориснике финансијских извештаја. Проблем настаје када менаџери почну да злоупотребљавају ову особину добитка, користећи се техникама „углађивања“ (*income smoothing*), како би прикрили релевантне информације о реалним променама у финансијским перформансама предузећа.

Из раније наведене једнакости проистиче да инкременталну информативну вредност добитка у односу на новчане токове дају **обрачунске величине**. Оне су директан аутпут рачуноводственог процеса, прецизније, последица су примене начела настанка догађаја и мечинг принципа. Структуриране су из рачуноводствених процена, последица одабраних рачуноводствених политика и интерних информација недоступних екстерним корисницима финансијских извештаја. Њихова улога може бити двојака. Са једне стране, обрачунске величине могу подићи квалитет објављене добити уколико се преко њих анализују повлашћене информације и умањује информациона асиметрија. Са друге стране, у рукама опортунистички настројеног менаџмента, обрачунске величине могу послужити остваривању циљева једне интересне групе на рачун осталих, чиме се значајно нарушава информациона вредност објављених зарада (Dechow, 1994, p. 5). Одговор на питање да ли обрачунске величине као компонента добитка унапређују способност добитка да пружи информацију о финансијским перформансама предузећа или доводе до дисторзије ове способности, можда се налази у структури обрачунских величина. Обрачунске величине састоје се од недискреционе и дискреционе компоненте. Недискреционе (нормалне) обрачунске величине својствене су рачуноводственом процесу и условљене су дужином оперативног циклуса и различитим карактеристикама индустрија у којима предузећа послују. Дискреционе (абнормалне) обрачунске величине садрже случајне и намерне грешке инхерентне просуђивању и процењивању. Последице, веће учешће дискреционих обрачунских величина у добитку умањује његов информациони квалитет. Поједини аутори су у својим истраживањима обезбедили емпиријске доказе да је квалитет обрачунских величина најзначајнија детерминанта квалитета исказане добити (Francis *et al.*, 2004; Dechow, 1994), при чему ниво квалитета зависи од степена у коме се обрачунска компонента зараде транспонује у новчане токове.

У дефинисању тржишних атрибута квалитета добитка полази се од односа између објављеног нето резултата и укупног приноса акционара који садржи капиталне добитке од промена цена акција и дивиденде. Тржишне атрибуте квалитета објављеног добитка могуће је оценити само на узорку предузећа која се котирају на берзама, тј. на узорку на коме је могуће сагледати

тржишне реакције инвеститора на информације објављене у финансијским извештајима.

Конзервативизам у смислу квалитета добитка подразумева асиметричност у признавању негативних и позитивних токова рентабилитета. Доследна примена начела опрезности доводи до бржег признавања лоших вести у нето резултату у односу на добре вести. Мишљења у вези са конзервативизмом као детерминантом квалитета добитка су подељена. Док једни сматрају да асиметрично признавање губитака и добитака удаљава објављену висину добитка од његове стварне величине, други полазе од тога да менаџери радије објављују добре вести, па их начело опрезности присиљава да објаве и губитке, услед чега су конзервативне зараде висококвалитетна информација (Ball и Shivakumar, 2005). Не треба заборавити ни чињеницу да је све већа примена концепта фер вредности значајно суспендовала примену конзервативизма, те да се у Концептуалном оквиру опрезност једино спомиње у контексту добијања неутралних информација.

Релевантност добитка се, у истрживачком смислу, посматра као његова способност да објасни варијације у променама цена акција или варијације у променама укупног приноса акционара. Већа експланаторна моћ добитка чини га кориснијом информацијом при доношењу инвестиционих одлука, те повећава његов информациони квалитет. У радовима Ball-а и Brown-а (1968b), као и Beaver-а (1968) је међу првима испитиван утицај објављених зарада на цену акција, односно меру у којој објављене зараде утичу на промену очекивања инвеститора у погледу будућих приноса. Информативна вредност добитка најчешће се мери коефицијентом реакције на објављену информацију о нето резултату - ERC (Earnings Response Coefficient). Истраживања новијег датума ERC виде као меру квалитета објављеног добитка (Liu и Thomas, 2000). При оцењивању вредносне важности објављеног добитка не сме се пренебрегнути чињеница да добитак није једина информација на коју инвеститори реагују, те да на цене акција утиче подужи низ интерних и екстерних, рачуноводствених и нерачуноводствених фактора.

Претходна појашњења атрибута квалитета добитка, као информације из финансијских извештаја од суштинске важности, довољно говоре о комплексности парадигме квалитета. Из свега наведеног проистиче да је мерење квалитета мултифакторски проблем, да се извођењу закључака о квалитету објављеног добитка мора приступити веома опрезно и да се оцењивање мора изводити искључиво у контексту модела одлучивања и потреба корисника.

3. Агрегатна мера квалитета добитка

Интересовање јавности у вези са квалитетом добитка не јењава већ више од двадесет година. То је резултовало прогресом у дефинисању атрибута квалитета и великим напорима истраживача да на различите начине апроксимирају (измере) те атрибуте. Не само да је тешко извести закључке у вези са преференцијама појединих група корисника финансијских извештаја ка појединим атрибутима квалитета, већ је извесно да и унутар одређених група корисници континуирано балансирају трошкове и користи између свих наведених карактеристика квалитета (DeFond, 2010). Из тога је произашла идеја о креирању агрегатног показатеља квалитета добитка који би у себи сублимирао

све појединачне атрибуте. У наставку је објашњен модел добијања агрегатне мере квалитета добитка¹ (Gaio, 2010). Поједине варијабле су модификоване како би се модел могао применити на предузећа која послују у Републици Србији.

Како би се измериле перзистентност и предиктивност добитка, неопходно је за свако предузеће у узорку израчунати:

$$NI_{i,t} = \beta_{0,i} + \beta_{1,i}NI_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

где су: $NI_{i,t}$ нето резултат предузећа i у години t скалиран просечном укупном имовином у години t , а $NI_{i,t-1}$ нето резултат предузећа i у години $t-1$ скалиран просечном укупном имовином у години $t-1$.

Мера перзистентности изводи се из регресије (1) и представља негативну вредност оцењеног коефицијента смера:

$$PERS_i = \beta_{1,i}$$

где су: $PERS_i$ перзистентност објављеног добитка/губитка предузећа i , а $\beta_{1,i}$ оцењени коефицијент смера из регресије (1) за предузеће i . Вредности коефицијента $\beta_{1,i}$ које су ближе 1 указују на већу перзистентност нето резултата, док вредности ближе 0 указују на велико учешће транзиторне компоненте у нето резултату. Због негативног предзнака коефицијента у оцени перзистентности више вредности атрибута $PERS$ ће имати предузећа чије зараде су неперзистентне и обрнуто.

Мера предиктивности одређена је стандардном девијацијом непрогностичких одступања текућег добитка, при чему већа стандардна девијација указује на мању предиктивност:

$$PRED_i = \sqrt{\sigma^2(\varepsilon_{i,t})}$$

$PRED_i$ је предиктивност нето резултата предузећа i , а $\varepsilon_{i,t}$ су резидуална (моделом непрогностичка) одступања за предузеће i из регресије (1).

Волатилност (углађеност) може се изразити као количник (рацио) стандардних девијација нето добитка и новчаних токова:

$$VOL_i = \frac{\sigma(NI_{i,t})}{\sigma(CFO_{i,t})}$$

где је VOL_i мера волатилности финансијских перформанси предузећа i , а $NI_{i,t}$ и $CFO_{i,t}$ су нето добитак и нето новчани ток из пословних активности предузећа i у години t скалирани просечном укупном имовином у години t . Више вредности VOL_i указују на мању углађеност добитка, а самим тим и на његов нижи квалитет.

Обрачунске величине као компоненте добитка заправо представљају садашње процене будућих новчаних токова. Њиховим поређењем са реализованим новчаним токовима може се оценити њихов квалитет, а посредно и ква-

1) За потребе добијања агрегатне мере квалитета добитка, неопходно је да сви измерени атрибути квалитета буду истог смера, због чега су поједине мере трансформисане у негативне величине.

литет добитка. Од свих атрибута квалитета зарада, обрачунске величине при-вукле су највећу пажњу истраживача. Према Dechow, Ge и Schrand (2010), у ли-тератури је у око сто радова коришћена варијабла недискреционих обрачун-ских величина у оцени квалитета добитка. Један од модела који оцењује меру у којој се обрачунске величине пресликавају у реализоване новчане токове, а који је могуће применити на основу података доступних из образаца финансијских извештаја у Републици Србији приказан је у наставку (Dechow и Dichev, 2002):

$$WCA_{i,t} = \beta_{0,i} + \beta_{1,i}CFO_{i,t-1} + \beta_{2,i}CFO_{i,t} + \beta_{3,i}CFO_{i,t+1} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Све варијабле у регресији (2) скалиране су просечном укупном имовином у години t , а $WCA_{i,t}$ је обрачунска величина нето обртног капитала (радног ка-питала) предузећа i у години t која се може апроксимирати на следећи начин:

$$WCA_{i,t} = \Delta CA_{i,t} - \Delta CL_{i,t}$$

$\Delta CA_{i,t}$ је промена текуће (обртне) имовине (која не укључује готовину и краткорочне финансијске пласмане) предузећа i између године $t-1$ и t , а $\Delta CL_{i,t}$ је промена текућих обавеза (које не укључују краткорочне финансијске оба-везе) предузећа i између године $t-1$ и t . Мера квалитета обрачунских величина добија се, након оцене регресије (2), за свако предузеће у узорку, као стандар-дна девијација непротумачених одступања обрачунске компоненте радног капитала од нето новчаних токова из пословне активности:

$$AQ_i = \sigma(\varepsilon_{i,t})$$

Више вредности показатеља AQ_i показују нижи квалитет обрачунских ве-личина јер је мање варијација обрачунских величина објашњена реализација-ма нето новчаних токова. Нижи квалитет обрачунских величина имплицира мањи квалитет добитка.

Релевантност се као атрибут квалитета добитка посматра у контексту снаге утицаја објављеног нето резултата на цену акција. Овај атрибут квали-тета могуће је измерити само за предузећа која се котирају на берзама, оцењи-вањем модификоване регресије (Collins, Maydew и Weiss, 1997; Francis и Schipper, 1999):

$$P_{i,t} = \beta_{0,t} + \beta_{1,i}NI_{i,t} + \beta_{2,i}\Delta NI_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

где су: $P_{i,t}$ цена акције предузећа i на крају године t , нето добит по акцији предузећа i у години t , а $\Delta NI_{i,t}$ је разлика између нето добити по акцији пред-узећа i у години t и нето добити по акцији предузећа i у години $t-1$. Након оце-њивања регресије (3) методом најмањих квадрата, за меру релевантности узима се експанаторна моћ регресије:

$$REL_i = -R_i^2$$

где су: REL_i вредносна важност објављеног добитка предузећа i , а R_i^2 је кое-фицијент детерминације регресије (3) за предузеће i . Већи степен објашње-ности регресије подразумева већу релевантност, но због негативног предзна-

ка коефицијента детерминације, веће вредности REL_i , значе мању вредносну важност информације о објављеном добитку, а тиме и његов нижи квалитет.

Конзервативне рачуноводствене зараде доводе до мање перзистентности добитка у периодима „лоших вести“ у односу на периоде „добрих вести“, па се овај атрибут може мерити по моделу асиметричне перзистентности добитака и губитака (Basu, 1997):

$$\Delta NI_{i,t} = \beta_{0,i} + \beta_{1,i} D_{i,t} + \beta_{2,i} \Delta NI_{i,t-1} + \beta_{3,i} \Delta NI_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

при чему је $\Delta NI_{i,t}$ промена нето добити предузећа i у години t у односу на претходну годину $t-1$ скалирана просечном укупном имовином у години t , $DNI_{i,t-1}$ је промена нето добити предузећа i у години $t-1$ у односу на годину $t-2$ скалирана просечном укупном имовином у години $t-1$, $D_{i,t}$ је бинарна варијабла која узима вредност 1 када је $DNI_{i,t-1}$ негативна („лоше вести“) односно 0 када није негативна („добре вести“). Мера конзервативизма изводи се из следеће једнакости:

$$CONS_i = -(\beta_{2,i} + \beta_{3,i}) / \beta_{2,i}$$

где су $\beta_{2,i}$ и $\beta_{3,i}$ оцењени коефицијенти регресије (4) за свако предузеће i при чему и овде важи да више вредности атрибута $CONS_i$ одговарају мањем степену конзервативизма и последично - нижем квалитету добитка.

Након одмеравања сваког појединачног атрибута квалитета, могуће је извести агрегатни показатељ квалитета извештајног добитка. На скали од 0 до 100 рангирају се сва предузећа из узорка, на основу вредности сваког појединачног атрибута, тако да се најнижа вредност ранга додељује најнижој нумеричкој вредности атрибута, а највиша вредност ранга додељује се највишој нумеричкој вредности атрибута. Агрегатна мера квалитета добитка за свако појединачно предузеће добија се упросечавањем рангова свих атрибута квалитета:

$$EQ_i = RANK(PERS_i) + RANK(PRED_i) + RANK(VOL_i) + RANK(AQ_i) + RANK(REL_i) + RANK(CONS_i)$$

где је EQ_i агрегатна мера квалитета исказаног добитка предузећа i , а већа вредност овог показатеља сугерише квалитетнију информацију садржану у објављеном добитку.

Закључак

Агрегатна мера квалитета исказаног добитка изведена на начин описан у претходном делу рада, свакако није савршена. Недостаји се могу приписати начинима мерења појединачних атрибута квалитета, али и под претпоставком да су конститутивни елементи агрегатног показатеља савршено одмерени, начин добијања сумарног показатеља је дискутабилан.

Сет атрибута квалитета, као што је већ објашњено, садржи рачуноводствене и тржишне детерминанте. Одмах је уочљиво да мерење тржишних атрибута укључује укупне акционарске повраћаје који су спорни у делу капиталних добитака од промене цена акција. Како савршена тржишта капитала

не постоје, јасно је да ће инвеститори реаговати на многобројне информације, од којих неке уопште нису рачуноводствене. То ће се одразити на промене тржишних цена акција које се не могу у потпуности објаснити висином објављеног резултата пословања. Посебан проблем је што се атрибути квалитета засновани на ЕРС-у не могу измерити у земљама са неразвијеним тржиштем капитала. Примера ради, у Србији је крајем претходне године на регулисано тржиште капитала било укључено свега тридесетак предузећа при чему је, због високе концентрације власништва, обим трансакција био веома мали. Услед таквих околности, модел би се могао применити на веома малом узорку, недовољном за извођење релевантних закључака, или би се модел морао модификовати искључивањем тржишних атрибута.

Одређена ограничења везана су и за рачуноводствене атрибуте квалитета. У представљеном моделу полази се од претпоставке да су неволатилне зараде пожељна карактеристика. Међутим, у литератури из области „креативног рачуноводства“ постоје емпиријски докази да су углађени добици често последица примене манипулативних рачуноводствених и реалних техника. Различита доступност рачуноводствених информација по земљама (услед различитог регулаторног оквира и другачијих билансних шема) приморава истраживаче да приликом мерења рачуноводствених атрибута квалитета добитка примењују методологију засновану на расположивим информацијама, што не мора нужно да значи да је у питању и најприкладнија методологија.

Агрегатна мера квалитета добија се упросечавањем рангова великог броја атрибута квалитета, чиме се смањују потенцијални ефекти грешака мерења и изостављених релевантних варијабли. Ипак, мерење квалитета информација садржаних у финансијским извештајима на узорку предузећа у Србији, применом ове методологије, резултирало би рангирањем предузећа по висини агрегатног показатеља, али би изостао веома важан закључак о томе на ком нивоу је квалитет финансијског извештавања у Србији у међународним оквирима. Са друге стране, агрегатна мера квалитета финансијског извештавања у Србији могла би да послужи као зависна варијабла у регресијама које би испитивале утицај различитих фактора на квалитет објављеног добитка. Тако бисмо могли да тестирамо која индустрија (сектор) публикује најквалитетније финансијске извештаје, да ли велика предузећа имају стручне људске ресурсе и већу одговорност у процесу финансијског извештавања, да ли квалитет зависи од правне форме, рентабилности, леверица, дужине пословног циклуса, величине ревизора и сличног.

У вези са квалитетом финансијских извештаја, посебно предузећа из реалног сектора привреде Србије, изазови су велики. На подизању квалитета морају радити сви учесници процеса финансијског извештавања, почевши од регулаторних тела и професионалних организација па до носилаца одговорности за публиковане финансијске информације - менаџера и рачуновођа. Међутим, не сме се превидети чињеница да велики допринос могу дати припадници академске заједнице, чија улога је да, праћењем научних трендова и спровођењем емпиријских истраживања, дају смернице кретања зарад достицања циља заједничког за све: квалитетних и корисних информација.

Литература

1. Ball, R. and Brown, P. (1968b) 'An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers', *Journal of Accounting Research*, 6(2), p. 159. doi: 10.2307/2490232.
2. Ball, R. and Shivakumar, L. (2005) 'Earnings quality in UK private firms: comparative loss recognition timeliness', *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), pp. 83–128. doi: 10.1016/j.jacceco.2004.04.001.
3. Basu, S. (1997) 'The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings', *Journal of Accounting and Economics*, 24(1), pp. 3–37. doi: 10.1016/S0165-4101(97)00014-1.
4. Beaver, W. H. (1968) 'The Information Content of Annual Earnings Announcements', *Journal of Accounting Research*, 6, p. 67. doi: 10.2307/2490070.
5. Collins, D. W., Maydew, E. L. and Weiss, I. S. (1997) 'Changes in the value-relevance of earnings and book values over the past forty years', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 24(1), pp. 39–67. doi: 10.1016/S0165-4101(97)00015-3.
6. DeAngelo, H., DeAngelo, L. and Skinner, D. J. (1994) 'Accounting choice in troubled companies', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 17(1–2), pp. 113–143. doi: 10.1016/0165-4101(94)90007-8.
7. Dechow, P. M. (1994) 'Accounting earnings and cash flows as measures of firm performance', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 18(1), pp. 3–42. doi: 10.1016/0165-4101(94)90016-7.
8. Dechow, P. M. and Dichev, I. D. (2002) 'The Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors', *The Accounting Review*, 77(s-1), pp. 35–59. doi: 10.2308/accr.2002.77.s-1.35.
9. Dechow, P. M., Ge, W. and Schrand, C. M. (2010) 'Understanding Earnings Quality: A Review of the Proxies, Their Determinants and Their Consequences', *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.1485858.
10. Dechow, P. M. and Schrand, C. (2004) *Earnings quality*. Research Foundation of CFA Institute.
11. DeFond, M. L. (2010) 'Earnings quality research: Advances, challenges and future research', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 50(2–3), pp. 402–409. doi: 10.1016/j.jacceco.2010.10.004.
12. DeFond, M. L. and Park, C. W. (1997) 'Smoothing income in anticipation of future earnings', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 23(2), pp. 115–139. doi: 10.1016/S0165-4101(97)00004-9.
13. DeFond, M. L. and Subramanyam, K. R. (1998) 'Auditor changes and discretionary accruals', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 25(1), pp. 35–67. doi: 10.1016/S0165-4101(98)00018-4.
14. Doupnik, T. S. and Salter, S. B. (1993) 'An Empirical test of a Judgemental International Classification of Financial Reporting Practices', *Journal of International Business Studies*, 24(1), pp. 41–60. doi: 10.1057/palgrave.jibs.8490224.

15. Francis, J. *et al.* (2004) 'Costs of Equity and Earnings Attributes', *The Accounting Review*, 15. 79(4), pp. 967–1010. doi: 10.2308/accr.2004.79.4.967.
16. Francis, J. R. (2004) 'What do we know about audit quality?', *The British Accounting Review*. Academic Press, 36(4), pp. 345–368. doi: 10.1016/j.bar.2004.09.003.
17. Francis, J. and Schipper, K. (1999) 'Have Financial Statements Lost Their Relevance?', *Journal of Accounting Research*, 37(2), p. 319. doi: 10.2307/2491412.
18. Gaio, C. (2010) 'The Relative Importance of Firm and Country Characteristics for Earnings Quality around the World', *European Accounting Review*, 19(4), pp. 693–738. doi: 10.1080/09638180903384643.
19. Hicks, J. (1946) *Value and capital; an inquiry into some fundamental principles of economic theory*. Clarendon Press.
20. IFRS - Conceptual Framework. Available at: <https://www.ifrs.org/projects/2018/conceptual-framework/#project-history> (Accessed: 24 April 2019).
21. Lipe, R. (1990) 'The relation between stock returns and accounting earnings given alternative information', *The accounting review?: a publication of the American Accounting Association*, 65(1).
22. Liu, J. and Thomas, J. (2000) 'Stock Returns and Accounting Earnings', *Journal of Accounting Research*, 38(1), p. 71. doi: 10.2307/2672923.
23. Malinić, D. (2007) *Politika dobiti korporativnog preduzeća*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
24. Nobes, C. and Parker, R. H. (Robert H. (2008) *Comparative international accounting*. Prentice Hall/Financial Times.
25. Penman, S. H. (2002) 'The Quality of Financial Statements: Perspectives from the Recent Stock Market Bubble', *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.319262.
26. Schipper, K. and Vincent, L. (2003) 'Earnings Quality', *Accounting Horizons*, 17(s-1), pp. 97–110. doi: 10.2308/acch.2003.17.s-1.97.
27. Watkins, A. L., Hillison, W. and Morecroft, S. E. (2004) 'Audit Quality: A Synthesis of Theory and Empirical Evidence', *Journal of accounting literature*, 23.
28. Zmijewski, M. E. and Hagerman, R. L. (1981) 'An income strategy approach to the positive theory of accounting standard setting/choice', *Journal of Accounting and Economics*. North-Holland, 3(2), pp. 129–149. doi: 10.1016/0165-4101(81)90010-0.

УДК 657.375.1
Стручни рад

Проф. др Зоран
ТОДОРОВИЋ*

Финансијски и нефинансијски показатељи са аспекта годишњег извештаја о пословању

Резиме

Многе организације настоје да својим заинтересованим странама обезбеде бољи увид у обављање активности које су од јавног интереса и за јавно добро, али и одређени део њих то спроводе због поштовања законских правила. Финансијско извештавање је стандардан вид извештавања и у данашњем времену то није довољно, па нефинансијско извештавање испуњава ту празнину, кроз навођење квалитативних и квантитативних информација, које одступају ван уобичајеног оквира финансијских извештаја. Овим радом компаративно се приказују захтеви у смислу годишњег извештаја о пословању у складу са Законом о рачуноводству Србије, Законом о рачуноводству Црне Горе и Директиве 2013/34 ЕУ, као и разлике између наведених регулаторних оквира. Поред тога, предмет рада су показатељи, како финансијски, тако и нефинансијски, који имају велику употребну вредност. У раду се посебно анализирају користи од нефинансијских информација са аспекта предузећа, ревизора, као и других корисника финансијских извештаја.

Кључне речи: финансијско извештавање, нефинансијско извештавање, нематеријална улагања

*) Редован професор на Универзитету „Медитеран“
Примљено: 24.4.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

Увод

Рачуноводствени регулаторни оквири земаља региона су претежно усклађени са Директивом 2013/34ЕУ, што значи да постоји обавеза састављања извештаја менаџмента у Црној Гори и годишњег извештаја о пословању у Србији. Наведено је отворило пут напреднијем извештавању. Потреба за нефинансијским извештавањем изазвана је чињеницом да финансијско извештавање већ дуго даје само део информација о финансијском положају и резултатима пословања организације. Одавно је уочено да је само мањи део тржишне вредности предузећа објашњив вредношћу билансираних средстава. Пример тога је однос материјалне, нематеријалне и финансијске имовине у тржишној вредности предузећа, која се налази на листи агенције за оцену кредитног рејтинга "S&P Global Ratings". Док је средином седамдесетих година двадесетог века билансирана имовина чинила око 83% тржишне вредности имовине, након нешто више од тридесет година удео билансиране имовине чинио је само око 19% тржишне вредности предузећа. Ова разлика означава се као „друга средства“ и приписује се разним облицима нематеријалних улагања која се за сада не билансирају, перцепцији вредности коју ће организација креирати у будућности и другим чиниоцима. Сматра се да су ове разлике резултат промена у моделима пословања који се не могу видети у традиционалним финансијским извештајима.

Из претходно наведених разлога, предмет овог рада су рачуноводствени регулаторни оквир који дефинише обавезу састављања извештаја о пословању, затим употребна вредност финансијских и нефинансијских информација, као и како се добијају и користе те информације. Будући да су финансијске информације углавном често присутне и заступљене у истраживањима, у овом раду пажња је претежно усмерена на нефинансијске информације.

1. Законска регулатива

Како ће у овом раду бити представљени финансијски и нефинансијски показатељи са аспекта годишњих извештаја о пословању, у наставку је приказ који показује које ставке су захтеване законским регулаторним оквиром у Републици Србији и Републици Црној Гори.

Табела 1 - Захтеви регулаторног оквира у вези са Годишњим извештајем о пословању

	Закон о рачуноводству Црне Горе ¹	Закон о рачуноводству Србије ²
	Члан 11	Члан 29
1	Кратак опис пословних активности и организационе структуре правног лица;	Кратак опис пословних активности и организационе структуре правног лица;

1) Закон о рачуноводству („Сл. лист ЦГ”, 052/16)

2) Закон о рачуноводству („Сл. гласник РС”, 62/13 и 30/2018)

2	истинит приказ развоја, анализе финансијског положаја и резултата пословања правног лица, укључујући финансијске и нефинансијске показатеље примерене за одређену врсту пословне активности, као и информације о члановима управних и надзорних тела;	веродостојан приказ развоја, финансијског положаја и резултата пословања правног лица, укључујући финансијске и нефинансијске показатеље релевантне за одређену врсту пословне активности, као и информације о кадровским питањима;
3	информације о улагањима у циљу заштите животне средине;	информације о улагањима у циљу заштите животне средине;
4	планирани будући развој;	сви значајни догађаји по завршетку пословне године;
5	подаци о активностима истраживања и развоја, а посебно улагањима у образовање запослених;	планирани будући развој;
6	информације о откупу сопствених акција, односно удела;	активности истраживања и развоја;
7	постојање пословних јединица;	информације о откупу сопствених акција, односно удела;
8	подаци о финансијским инструментима који се користе ако су од значаја за процену финансијског положаја и успешности пословања и за утврђивање активе, пасиве, финансијског стања и добити или губитака;	постојање огранака;
9	информације о циљевима и методама управљања финансијским ризиком правног лица, укључујући политику избегавања или смањења губитака за сваку већу врсту најављене трансакције за коју се користи заштита од ризика;	које финансијске инструменте користи, ако је то значајно за процену финансијског положаја и успешности пословања;
10	информације о изложености правног лица ризицима цена, кредитним ризицима, ризицима ликвидности и ризицима новчаног тока;	циљеви и политике везане за управљање финансијским ризицима, заједно са политиком заштите сваке значајније врсте планиране трансакције за коју се користи заштита;
11	циљеви и политике при управљању финансијским ризицима, ризицима и неизвесностима пословања, заједно са политиком заштите сваке значајне врсте планиране трансакције за коју се користи заштита.	изложеност ценовном ризику, кредитном ризику, ризику ликвидности и ризику новчаног тока, стратегија за управљање овим ризицима и оцена њихове ефикасности.

На основу Табеле 1 може се закључити да су ставке Годишњег извештаја у основи исте, само су промењене позиције.

Овлашћени ревизор или друштво за ревизију дужни су да у поступку ревизије провере да ли је годишњи извештај о пословању достављен и усклађен са финансијским извештајима.

Ревизор, током спровођења процедура, треба да процени, односно одговори на следећа питања:

1. Да ли Извештај о пословању садржи:
 1. Следеће финансијске извештаје:
 - Биланс стања,
 - Биланс успеха,
 - Извештај о токовима готовине,
 - Извештај о променама на капиталу,
 - Напомене уз финансијске извештаје;
 2. Приказ развоја и резултата пословања друштва, а нарочито финансијско стање у коме се оно налази, као и податке важне за процену стања имовине друштва;
 3. Опис очекиваног развоја друштва у наредном периоду, промена у пословним политикама друштва, као и главних ризика и претњи којима је пословање друштва изложено;
 4. Све важније пословне догађаје који су наступили након протекла пословне године за коју се извештај припрема;
 5. Све значајније послове са повезаним лицима;
 6. Активности друштва на пољу истраживања и развоја;
 7. Изјаву лица одговорних за састављање извештаја;
 8. Одлуку надлежног органа друштва о усвајању годишњих финансијских извештаја;
 9. Одлуку о расподели добитка или покрићу губитка;
2. Да ли су финансијски показатељи који су исказани у Годишњем извештају обрачунати тачно и на основу веродостојних података;
3. Да ли су износи за сваку позицију исказану у билансу стања у Годишњем извештају усаглашени са износима за сваку позицију исказану у Билансу стања чију ревизију смо извршили;
4. Да ли су износи за сваку позицију исказану у билансу успеха у Годишњем извештају усаглашени са износима за сваку позицију исказану у Билансу успеха чију ревизију смо извршили;
5. Да ли су износи за сваку позицију исказану у извештају о токовима готовине у Годишњем извештају усаглашени са износима за сваку позицију исказану у извештају о токовима готовине чију ревизију смо извршили;
6. Да ли су износи за сваку позицију исказану у извештају о променама на капиталу у Годишњем извештају усаглашени са износима за сваку позицију исказану у извештају о променама на капиталу чију ревизију смо извршили;
7. Да ли су износи и обелодањивања који су приказани у Напоменама које су приложене уз Годишњи извештај у складу са Напоменама уз финансијске извештаје чију ревизију смо извршили;

8. Да ли Годишњи извештај о пословању садржи све значајније послове са повезаним лицима;
9. Да ли је Одлука о расподели добити или покрићу губитка сагласна Одлуци о расподели добити или покрићу губитка, која је била предмет нашег ревизорског испитивања.

2. Користи од нефинансијских информација предузећима и ревизорима

Нефинансијско извештавање има вишеструке задатке: прво, да доприне се бољем информисању корисника финансијских извештаја, друго, да помогне руководству да целовито сагледа све компоненте пословања предузећа којим руководи. Трећи задатак односи се на пружање бољег увида у активности обвезника извештавања које су од јавног интереса или за јавно добро. Обелодањивање нефинансијских информација треба у крајњој линији да помогне у мерењу, праћењу и управљању успешношћу предузетништва и његовог утицаја на друштво и природу на дужи рок.

Државе се труде да на рационалан начин, законским прописима, обухвате и пропишу поступке који би обезбедили усмерење учесника на тржишту ка одрживом пословању. Међутим, резултат је да су таква решења често веома нејасна и недефинисана, разликују се од државе до државе, што не доприноси глобалном пословању савремених предузећа.

Транспарентност нефинансијског извештавања препозната је као "па-метна полуга" подстицања одрживог економског раста. На глобалном нивоу, неколико иницијатива пружа необавезујуће смернице за обелодањивање нефинансијских информација компанија. За разлику од финансијског извештавања, тренутно не постоји опште прихваћени стандард нефинансијског извештавања, а регулатива различитих држава у великој мери варира, у смислу садржаја, обима и обавезности, што је довело до фрагментације правних оквира и стварања знатних потешкоћа, посебно за аналитичаре и инвеститоре који нису у могућности да упореде или тестирају компаније широм тржишта или чак у оквиру исте државе чланице. Усклађивање националних одредаба које се односе на објављивање нефинансијских информација важно је за интересе предузећа, акционара и других заинтересованих страна. На тим пољима усклађивање представља нужност и због саме чињенице да већина предузећа послује у више држава.

3. Регулатива у ЕУ - Директива 2014/95/ЕУ

Истраживањем и анализом стања извештавања на нивоу ЕУ дошло се до закључка да је транспарентност нефинансијских информација једна од битнијих карика за усмерење појединачних ентитета, и шире посматрано економије, ка више одрживом пословању, јер условљава предузећа да се, осим усмерења на дугорочну профитабилност, фокусирају и на сопствени утицај на заштиту животне средине и друштво у целини, укључујући и интересе различитих интересних група. Надовезујући се на такав закључак, Парламент и Веће ЕУ усвојили су, 22. октобра 2014. године, Директиву 2014/95/ЕУ о измени Директиве 2013/34/ЕУ, у вези са обелодањивањем нефинансијских информаци-

ја и политика различитости одређених великих предузећа и група. Тиме је по први пут постављен оквир чланицама ЕУ за законско регулисање нефинансијског извештавања. На тај начин ЕУ жели да постигне уједначену законску регулативу унутар Уније и самим тим да обезбеди ширу упоредивост информација о предузећима. Циљеви Директиве су:

1. Јачање транспарентности и одговорности компанија, при чему су нефинансијске информације од виталног значаја за управљање променама ка одрживој глобалној економији, комбинујући дугорочну профитабилност са социјалном правдом и заштитом животне средине;
2. Идентификовање ризика одрживости и повећање поверења, укључивање инвеститора и потрошача у јединствено тржиште ЕУ;
3. Уједначен и висок ниво транспарентности социјалних и информација о животној средини предузећа у свим секторима свих земаља чланица ЕУ.

Директивом 2014/95/ЕУ (у наставку текста: Директива) извршена је допуна рачуноводствене Директиве 2013/34/ЕУ у вези са додавањем обавезе припреме и обелодањивања нефинансијског извештаја и политика различитости, засебно или уз годишње извештаје пословодства правних лица и консолидоване извештаје пословодства. Обвезници примене нових одредаба су велика предузећа која представљају субјекте од јавног интереса и запошљавају преко 500 радника. Субјекти од јавног интереса у ЕУ су, на пример, компаније које се котирају на берзи, банке, осигуравајуће компаније или компаније од изузетног јавног значаја због природе свог посла, величине или корпоративног статуса. Мала и средња предузећа изузета су из нове обавезе извештавања.

Према новим одредбама Директиве, обвезници у извештај пословодства на годишњем нивоу укључују нефинансијски извештај који садржи одређене информације у мери неопходној за разумевање развоја, пословних резултата и положаја предузећа, као и учинка његових активности које се односе барем на еколошка, социјална и кадровска питања, поштовање људских права и борбу против корупције и питања у вези са подмићивањем. Нефинансијски извештај треба да садржи:

- кратак опис пословног модела предузећа;
- опис политика предузећа у вези са наведеним питањима, укључујући поступке темељне анализе који се спроводе;
- резултате тих мера;
- основне ризике повезане са наведеним питањима, који се односе на пословање предузећа укључујући, када је то релевантно и сразмерно, његове пословне односе, производе или услуге који могу узроковати негативне ефекте на тим подручјима, те начин на који предузеће управља тим ризицима;
- нефинансијске кључне показатеље успешности, важне за одређено пословање.

Предузећима која имају обавезу обелодањивања извештаја о корпоративном управљању додаје се обавеза да, у оквиру извештаја, обелодане опис политика различитости које се примењују у вези са административним, управљачким и надзорним телима предузећа, с обзиром на аспекте као што су, на

пример, старост, пол или образовање и струка, те циљеви политике различитости, начин на који се она спроводи и резултате у извештајном периоду.

У нефинансијски извештај, према потреби, укључују се позивања на износе исказане у годишњим финансијским извештајима, као и додатна објашњења тих износа. При састављању нефинансијског извештаја, предузећа се могу ослонити на националне оквири, оквири уније или међународно признате оквири. У том случају, предузећа наводе на које се оквири ослањају. Регулаторни захтеви Директиве, које би чланице примениле у домаћим законствима, намерно су на оквирном нивоу, због различите природе утицаја различитих компанија. Циљ је да се успоставе одређени минимални законски услови у вези са информацијама које се обелодањују.

Фокусом на пословни модел, главне ризике, нефинансијске КРП³ и корпоративно управљање, евидентно је да се од организација тражи да јасније размишљају о утицају целокупног пословања на одрживост. Више није довољно да компаније једноставно објаве своје кључне учинке који дотичу питања одрживости, већ морају бригу о тим питањима да имплементирају у политике и процесе, да стално преиспитују учинке и утицаје. Морају да знају и покажу због чега извештавају о конкретним питањима и, ако су одређена питања изостављена, треба да објасне и наведу разлоге за то.

Директива захтева од држава чланица законска решења којима се прописује колективна одговорност чланова административних, управљачких и надзорних тела за састављање и објављивање извештаја, у складу са одредбама Директиве. Ово је корак даље од селективне одговорности и одобравања извештаја од стране извршних директора или председника одбора.

Према Директиви, законском регулативом чланица мора се обезбедити да овлашћени ревизор или ревизорско друштво проверава само да ли је достављен нефинансијски извештај или засебан извештај и да то констатује. Такође, регулативом државе чланице може се захтевати да информације из нефинансијског извештаја или из засебног извештаја провери ревизор, као независан пружалац услуга уверавања. Претходно наведено важи и за консолидоване извештаје. Што се тиче информација о политикама различитости, дефинисано је да овлашћени ревизор или ревизорско друштво изражава мишљење у вези са објављеним информацијама и да проверава јесу ли достављене информације које се, између осталог, односе и на политике различитости. Директива не прописује директне мере, већ оставља простор за широко тумачење струке. Донекле олакшавајућа околност може бити чињеница да је Директивом прописано да се нефинансијски извештај може саставити у складу са међународним, европским или националним смерницама и оквирима. Неки од њих, нпр. *EMAS (Eco-Management and Audit Scheme)*⁴, подразумевају ревизију, док се код неких ревизија не подразумева, али постоје јасне смернице за састављање извештаја. Овим се олакшава процес уверавања, због искуства

3) КРП – Кључни показатељи учинка (Key Performance Indicators)

4) Инструмент ЕУ који позива компаније да на добровољној бази уведу и континуирано унапређују еко-менаџмент. Успостављен је ЕУ Регулацивом бр.1836. из1993. године, као добровољна шема која омогућава да компаније верификују свој систем управљања заштитом животне средине према захтевима Регулациве..

пружалаца услуга уверавања стеченог током дужег низа година. Процес уверавања у неке врсте извештаја изузетно је компликован, а у неким случајевима и немогућ.

Државе чланице ЕУ имале су рок до 6. децембра 2016. године да имплементирају нове одредбе Директиве у домаће законодавство и о томе обавесте Европску комисију. Ради олакшања израде нефинансијских извештаја предузећа, Европска комисија имала је обавезу израде необавезујућих смерница о методологији подношења извештаја о нефинансијским информацијама до 6. децембра 2016. године. Европска комисија је, закључно са 15. априлом 2016, завршила процес јавних консултација о необавезујућим смерницама. Предузећа обвезници дужна су да састављају и обелодањују нефинансијске извештаје и политике различитости, почев од извештаја за 2017. годину.

4. Имплементација Директиве Европске уније 2014/95/ЕУ у земљама чланицама ЕУ

Укључивање нефинансијских информација у извештаје компанија значајно доприноси транспарентности информација и стога је питање од великог значаја у привредама широм света. Све већи број обвезника извештавања објављује информације које откривају утицај њихових активности на животну средину, корпоративно управљање, друштво и људска права.

Ова повећана видљивост нефинансијских информација повећава свест о значају ових извештаја у одражавању организационих пракси. Обелодањивање нефинансијских извештаја је стратешка акција која у суштини побољшава комуникацију организација са својим учесницима. У вези са тим, недавна студија *Ernst & Young-a* (2017) истакла је важност ових информација за кориснике, и истакла је да је 68% инвеститора признало да користи такве извештаје при доношењу својих одлука о инвестирању.

У Европи су различите недавне иницијативе снажно подстакле презентацију нефинансијских информација. Дакле, Директива Европске уније 2014/95/ЕУ⁵ и њена прилагођавања специфичним карактеристикама сваке државе чланице указују на то да ентитети јавног интереса у Европи треба да објаве “нефинансијске изјаве” које се односе на питања животне средине и социјалне политике, поштовање људских права и борбу против корупције и подмићивања. Пре усвајања ове директиве, ЕУ је премало пажње посвећивала објављивању нефинансијских информација.

Стога, усвајање Директиве 2014/95 представља велики корак у презентацији корпоративних извештаја компанија које се налазе у земљама чланицама ЕУ. Информације објављене 2018. године, а које се односе на 2017. годину, први су одраз нових захтева ЕУ, али је свакако у земљама ЕУ велики број компанија које су сачињавале нефинансијске извештаје, иако нису били обавезни. Из тог разлога, спроведен је велики број истраживања како би се проценио утицај обелодањивања ових информација при утврђивању да ли се компаније обвезници извештавања ограничавају на испуњавање законских захтева или иду даље и добровољно дају додатне информације.

5) Директива 2014/95/ЕУ

Постоје уверења да друштво, а посебно инвеститори, желе више општеко-рисних и еколошких информација од компанија које су директно довеле до усвајања мера за проширење нефинансијског извештавања у Европи. Тренд за компаније да се представе као друштвено одговорне, заједно са захтевима за већом транспарентношћу и намером да се побољша комуникација са заинтересованим странама, су фундаментални аспекти реформи ЕУ у овој области.

Директива 2014/95/ЕУ поставила је нова правила за објављивање нефинансијских информација и информација о разноликости. Ова директива је допунила Директиву 2013/34/ЕУ у вези са годишњим финансијским извештајима, консолидованим финансијским извештајима и сродним извештајима. Ефекат обавезног обелодањивања квалитета веома је честа тема у међународној литератури.

Директива 2014/95 поставила је нови европски модел за транспарентност пословања, у складу са стратегијом *Европа 2020*, и према проценама Европске комисије 2014. године требало би да утиче на око 6000 компанија и пословних група. Директива је била усмерена на предузећа са више од 500 запослених, захтевајући од њих да објављују информације о питањима животне средине и социјалним питањима, запошљавању, поштовању људских права и мерама које се предузимају у борби против корупције и подмићивања. Очекивало се да ће то дати значајан допринос дугорочном економском расту и одрживости, омогућавајући анализу друштвеног утицаја компаније, идентификовање ризика за одрживост и повећање поверења заинтересованих страна. Табела 2. указује на захтеве који садржи Директива 2014/95/ЕУ о нефинансијском извештавању.

Табела 2 - Захтеви за нефинансијске извештаје, у складу са Директивом 2014/95/ЕУ

Области које треба имплементирати у нефинансијске извештаје	Конкретни аспекти према Директиви ⁶
Питања о животnoj средини	Тренутни и предвидљиви утицај на животну средину
	Коришћење обновљиве и / или необновљиве енергије
	Емисија гасова
	Употреба воде
	Загађење ваздуха
	Коришћење земљишта
	Употреба материјала
Социјална питања	Дијалог са локалним заједницама
	Предузете мере како би се обезбедили заштита и развој тих заједница

6) Директива 2014/95/ЕУ

Питања запослених	Предузете мере да би се осигурала родна равноправност
	Спровођење основних конвенција Међународне организације рада
	Услови рада
	Социјални дијалог
	Права радника
	Права синдиката
	Здравље и сигурност на послу
	Разноликост компетенција
Питања људских права	Превенција кршења људских права
Питања борбе против корупције и мита	Инструменти за борбу против корупције и подмићивања

Директива упућује да се наведени елементи презентују у облику нефинансијске изјаве, у складу са принципом “извештаја или објашњавања”. Важно је напоменути да Директива не захтева спровођење специфичних политика, већ само да би било какво одсуство у овом погледу требало јасно да се објасни и оправда. Директива не предлаже модел нефинансијске изјаве, већ наводи да би наведене информације требало објавити или у оквиру извештаја о управљању и поткрепити од стране статутарног ревизора, или као посебан извештај. Оно што је изричито наведено у тексту Директиве је да извештај треба да садржи следеће ставке:

- опис пословног модела;
- опис политика примењених у вези са конкретним питањима, потврду примене дужне пажње и резиме добијених резултата;
- опис главних ризика и негативних утицаја на пословање компаније и начина на који се њима управља и
- кључне показатеље учинка.

Постављена су следећа кључна начела за нефинансијске изјаве, односно потребно је да изјава:

- буде објављена;
- буде уравнотежена и разумљива;
- буде свеобухватна, али концизна;
- има стратешки и напредан приступ;
- буде оријентисана на актере и
- буде конзистентна и кохерентна.

Директива наводи да би нефинансијски извештај требало ревидирати, као механизам извршења, иако је опсег овакве ревизије веома ограничен, јер се од ревизора само захтева да провери постојање извештаја.

Иако Директива не захтева верификацију садржаја извештаја, у многим земљама то чини независни екстерни ревизор, како би се повећала поузда-

ност и веродостојност представљених информација. У осигурању извештаја о одрживости, спољни ревизор информише о учинку организације у вези са животним и социјалним питањима. Другим речима, поузданост поткрепљује квалитет информација откривених у извештајима о одрживости.

Још један аспект који треба приметити је да ЕУ није разматрала могућност регулисања презентације интегрисаног извештавања, иако то може дати шире објашњење перформанси фирме. Из тог разлога, неке водеће фирме почеле су да комбинују све своје извештаје у један документ.

Државе чланице биле су дужне да ускладе Директиву са својим националним законодавством до 2017. године, како би обвезници примене ове директиве могли да објаве своје прве нефинансијске извештаје за 2017. годину.

5. Финансијски показатељи

Како Законом о рачуноводству Црне Горе, као ни Законом о рачуноводству Србије, није дефинисано које финансијске показатеље треба користити за потребе састављања годишњег извештаја о пословању, отворила се могућност за коришћење великог броја показатеља, и самим тим, могућност за одабир информација које ће се достављати надлежном државном органу.

Исто као што Законом о рачуноводству није дефинисано које финансијске показатеље треба користити за потребе састављања годишњег извештаја о пословању, тако није дефинисан ни број показатеља које је потребно обелоданити. Већина тих показатеља се добија коришћењем информација које се припремају да буду јавно доступне, тако да то не оставља простор обвезницима састављања овог извештаја за лажно представљање информација уколико су финансијски искази правилно састављени.

За потребе састављања овог извештаја постоји велики број показатеља који се могу користити, од којих су неки:

- показатељи економичности,
- показатељи ликвидности,
- показатељи задужености,
- показатељи профитабилности и
- показатељи активности.

У наставку ће бити представљени наведени показатељи.

5.1. Показатељи економичности

Економичност је један од три показатеља успешности предузећа, поред рентабилности и продуктивности. Уско је повезан и зависи од продуктивности, која представља предуслов, али не и довољан услов за реализацију економичности. Економичност се назива и економска, или трошковна, ефикасност предузећа.

Економичност пословања је одређени однос између прихода и расхода, па се за израчунавање ових показатеља користе информације садржане у билансу успеха. У зависности од тога које категорије прихода и расхода се стављају у

међусобан однос, разликују се и показатељи економичности. Најчешће коришћени показатељи економичности су:

- економичност укупног пословања;
- економичност продаје и
- економичност финансирања.

Економичност укупног пословања је најопштији показатељ економичности, јер представља однос укупно остварених прихода и укупно насталих расхода. Дакле, израчунава се на следећи начин:

$$\text{Економичност укупног пословања} = \frac{\text{укупни приходи}}{\text{укупни расходи}}$$

Економичност се може израчунати и сегментовано тако што се издвоје одређени приходи и са њима повезани трошкови. Пример за то је:

$$\text{Економичност продаје} = \frac{\text{приходи од продаје}}{\text{расходи од продаје}}$$

На исти начин може се добити и информација о финансирању, тачније показатељ *економичност финансирања*.

$$\text{Економичност финансирања} = \frac{\text{финансијски приходи}}{\text{финансијски расходи}}$$

Анализа економичности је веома важан сегмент анализе пословања и њени показатељи су неопходни за сагледавање нивоа успешности пословања. Ови показатељи би у сваком случају требало да буду знатно већи од 1 јер би то значило да су приходи надмашили расходе и да се реализацијом пословних учинака остварује простор за проширену репродукцију, што је услов раста и развоја пословног субјекта.

5.2. Показатељи ликвидности

Показатељи ликвидности представљају способност предузећа да у року измирује своје обавезе. За израчунавање показатеља ликвидности користе се билансне позиције из биланса стања које се односе на обртна средства и краткорочне обавезе предузећа.

Уколико предузеће има потешкоће у свом пословању и није у могућности да благовремено измирује своје обавезе, у року доспећа, односно није у могућности да на време сервисира своје текуће обавезе, сматра се да такво предузеће није ликвидно.

Показатељ текуће ликвидности сматра се показатељем ликвидности највећег степена јер доводи у однос покриће и потребе за капиталом у року од годину дана:

$$\text{Текућа ликвидност} = \frac{\text{текућа имовина}}{\text{текуће обавезе}}$$

Показатељ убрзане ликвидности користи се за процену да ли предузеће може да измири своје краткорочне обавезе уз употребу своје најликвидније имовине. Приликом обрачуна овог показатеља залихе се искључују и из тог разлога показатељ убрзане ликвидности сматра се прецизнијим од показатеља текуће ликвидности:

$$\text{Убрзана ликвидност} = \frac{\text{текућа имовина} - \text{залихе}}{\text{текуће обавезе}}$$

Показатељ тренутне ликвидности показује колико је предузеће способно за тренутно измирење својих обавеза, односно колика је покривеност краткорочних обавеза ликвидносном краткотрајном имовином тј. новчаним средствима:

$$\text{Тренутна ликвидност} = \frac{\text{Новац и новчани еквиваленти}}{\text{Краткотрајне обавезе}}$$

Показатељ финансијске стабилности, сматра се да би требало да буде мањи од 2, јер из дела дугорочних извора треба да се финансира краткотрајна имовина:

$$\text{Финансијска стабилност} = \frac{\text{Дуготрајна имовина}}{\text{Капитал} + \text{Дугорочне обавезе}}$$

5.3. Показатељи задужености

Ови показатељи показују у којој мери се предузеће финансира из туђих извора средстава. Најчешћа су следећа три показатеља:

$$\text{Коефицијент задужености} = \frac{\text{Укупне обавезе}}{\text{Укупна имовина}}$$

$$\text{Коефицијент финансијског левериџа} = \frac{\text{Укупне обавезе}}{\text{Укупан капитал}}$$

$$\text{Фактор задужености} = \frac{\text{Укупне обавезе}}{\text{Нераспоређена добит} + \text{Амортизација}}$$

5.4. Показатељи профитабилности

Показатељи профитабилности могу се класификовати као показатељи који профит приказују као постотак прихода од продаје, и показатељи који профит изражавају као повраћај повезан са искоришћеним ресурсима. У сврху анализе профитабилности, профит се исказује као профит пре камата и пореза. Показатељи профитабилности се израчунавају на следећи начин:

$$\text{Добит пре камате и пореза (EBIT) =} \\ \text{Резултат пре опорезивања + Расходи камата}$$

$$\text{Добит пре камата, пореза и амортизације (EBITDA) =} \\ \text{Резултат пре опорезивања + Расходи камата + Амортизација}$$

$$\text{Стопа поврата активе (ROA) =} \frac{\text{Нето добитак}}{\text{Актива}}$$

$$\text{Принос на имовину (ROE) =} \frac{\text{Нето добитак}}{\text{Капитал}}$$

5.5. Показатељи активности

Показатељи активности одражавају карактеристике набавног и продајног процеса. Најважнији показатељи овог типа су:

$$\text{Обрт потраживања} = \frac{\text{Приходи од продаје}}{\text{Просечна потраживања од купаца}}$$

$$\text{Дани везивања потраживања} = \frac{365}{\text{Обрт потраживања}}$$

$$\text{Обрт залиха} = \frac{\text{Трошак продатих производа}}{\text{Просечне залихе}}$$

$$\text{Обрт везивања залиха} = \frac{365}{\text{Обрт залиха}}$$

**5.6. Показатељи
који се израчунавају на основу извештаја
о токовима готовине**

5.6.1. Показатељи новчаног
тока за оцену ликвидности

$$\text{Новчано покриће камата} = \frac{\text{Новчани ток о
д пословних активности}}{\text{Расходи од камата}}$$

$$\text{Новчано покриће обавеза} = \frac{\text{Новчани ток од пословних активности
- исплаћене дивиденде}}{\text{Просечне обавезе обрачунског периода}}$$

$$\text{Новчано покриће
дивиденди обичних
асоцијација} = \frac{\text{Новчани ток од пословних активности
- дивиденде повлаш. акционара}}{\text{Новчани издаци за дивиденде
обичним акционарима}}$$

$$\text{Новчано покриће
за укупне дивиденде} = \frac{\text{Новчани ток од пословних активности}}{\text{Новчани издаци за укупне дивиденде}}$$

5.6.2. Показатељи
квалитета добити

$$\text{Квалитет реализације} = \frac{\text{Новчани примици са основе реализације}}{\text{Укупна реализација (продаја)}}$$

$$\text{Квалитет добити} = \frac{\text{Новчани ток од пословне активности}}{\text{Добит од редовне пословне активности
(оперативна добит)}}$$

$$\text{Квалитет добити} = \frac{\text{Новчани ток од пословне активности
пре камата и пореза}}{\text{Добит пре камата,
пореза и амортизације}}$$

5.6.3. Показатељи капиталних издатака

$$\begin{aligned} \text{Показатељ набавке} &= \frac{\text{Новчани ток од пословне активности -}}{\text{новч. издаци за дивиденде}} \\ \text{капиталне имовине} &= \frac{\text{Новчани издаци уз набавку дуг. капит. имовине}}{\text{Новчани ток за инвестицијске активности}} \\ \text{Показатељ} &= \frac{\text{Новчани ток од финансијске активности}}{\text{Новчани ток од пословних}} \\ \text{инвестирања} &= \frac{\text{Новчани ток за инвестицијске активности}}{\text{и финансијских активности}} \\ \text{Показатељ} &= \frac{\text{Новчани ток од пословних}}{\text{и финансијских активности}} \\ \text{финансирања} &= \frac{\text{Новчани ток од пословних}}{\text{и финансијских активности}} \end{aligned}$$

Наведени финансијски показатељи могу се примењивати за потребе састављања годишњих извештаја о пословању. У Црној Гори прва пословна година за коју су се састављали извештаји менаџмента, била је 2017. при чему су најчешће, због тога што су биле организоване обуке, коришћени исти показатељи.

На основу великог броја прегледаних извештаја менаџмента / годишњих извештаја о пословању, закључак је да је веома мали број обвезника финансијског извештавања користио извештај о токовима готовине за анализу било каквих показатеља. Осим тога, досадашња пракса је показала да правна лица, која имају позитивно пословање, а самим тим и позитивне показатеље, објављују много више показатеља у односу на правна лица са лошим пословањем.

Закључак

У пословању је веома важно сазнање о финансијском стању компаније партнера, потенцијалног партнера, инвеститора, конкурента и сл. Најважнији извор информација је анализа финансијских извештаја – биланса успеха и стања, токова готовине, затим извештаја о променама на капиталу и напомена уз финансијске извештаје, помоћу којих треба сагледати профитабилност, ликвидност и задуженост компаније. Анализа се врши путем ратио бројева, који се израчунавају на основу билансних показатеља и аналитичари на основу њих добијају слику о томе каква је финансијска ситуација у предузећу. Међутим, при анализи је потребно сагледавање како финансијских, тако и нефинансијских информација о компанији која се анализира. Будући да у пракси обвезници састављања извештаја менаџмента / годишњег извештаја о пословању, најчешће користе показатеље који се добијају помоћу информација из биланса стања и биланса успеха, у овом раду приказани су и показатељи који се добијају на основу извештаја о токовима готовине. Законска неодређеност у вези са тим које показатеље би требало користити пружа прилику обвезницима да сами одлуче на који начин ће приказати анализу постојећег стања предузећа.

Напретком информационих система, као и све већом заступљеношћу дигиталног маркетинга, наглашена је потреба за што детаљнијим презентовањем резултата пословања. Велики број иностраних фирми, које послују на територијама Србије и Црне Горе, иако нису обвезници састављања годишњих извештаја о пословању, саставља те извештаје ради промовисања свог пословања. Иако не обухватају све тражене ставке, сваки извештај о пословању, састављен на основу опредељења обвезника извештавања или на основу законске обавезе, садржи додатне показатеље пословања, који су од значајне користи како екстерним, тако и интерним корисницима финансијских извештаја. Будући да је свест о потреби за састављањем нефинансијских извештаја присутна и код одређеног броја малих правних лица, може се закључити да нефинансијско извештавање суштински представља напредак у извештавању.

Нефинансијско извештавање се превасходно везује за државе чланице ЕУ, при чему су присутне разлике и у самој ЕУ у смислу обима и динамике имплементације Директиве 2014/95 ЕУ. Такође, законодавство у Црној Гори и Републици Србији је препознало значај нефинансијских информација, али је, због високо установљених критеријума, број компанија које су законски обавезне да обелодане нефинансијске информације, лимитиран. Мишљење аутора је да би, због великог значаја нефинансијских информација, регулаторним оквиром требало начинити већи обухват обвезника нефинансијског извештавања, чиме би већи број компанија у Србији и Црној Гори законски био обавезан да доставља и обелодањује нефинансијске информације, као и да саставља годишње извештаје о пословању, што би значајно допринело унапређењу квалитета извештавања, а самим тим и повећању информисаности корисника.

Литература

1. Craig Deegan, (2002); "Introduction: The legitimizing effect of social and environmental disclosures – a theoretical foundation"
2. Richard Adams (2004); *Economic Growth, Inequality and Poverty*
3. Bebbington A.J. (ed.) 2012. *Social Conflict, Economic Development and Extractive Industry: Evidence from South America*. London: Routledge.
4. Lock, I., & Seele, P. (2016). *The credibility of CSR (Corporate Social Responsibility) reports in Europe*
5. Директива 2014/95/ЕУ
6. <https://www.accaglobal.com>
7. <http://www.purposeofcorporation.org/comparing-the-eu-non-financial-reporting-directive.pdf>
8. Закон о рачуноводству ("Сл. лист ЦГ", бр. 052/16)
9. Закон о рачуноводству („Сл. гласник РС“, бр. 62/13 и 30/2018)

Утицај дигитализације на рачуноводство, ревизију и опорезивање привреде, јавних предузећа и корисника буџетских средстава

УДК 007:657]:004

336.1

Прегледни рад

*др Душко
ПЕЈОВИЋ**

Значај дигитализације за ревизију пословања корисника јавних средстава

Резиме

Корисници јавних средстава и друге организације које функционишу у јавном сектору скоро свакодневно се суочавају са све мањим коришћењем папира и све већим коришћењем информација, евиденција и података изражених у дигитализованом (електронском) облику. То за последицу има све већи број података који је доступан само у електронском облику. Дигитализација пружа велике могућности професионалцима да постигну већу ефикасност, а то се посебно односи и на екстерне ревизоре.

Међутим, оправдано се поставља питање у којој мери екстерни ревизори знају како се користи широк спектар расположивих технолошких алата, како би подржали своје редовне ревизорске активности. Истовремено, управљање великим и значајним подацима, сајбер безбедност и дигитални поремећај креира-

* Државна ревизорска институција, Генерални државни ревизор, e-mail: dusko.pejovic@dri.rs
Примљено: 6.5.2019. Прихваћено: 15.5.2019.

ју вишеструке изазове који захтевају одговарајућу процену ризика, појединачне одговоре и адекватна решења.

Све израженији захтеви савременог пословања, као и услови пословања који се често мењају, представљају додатни подстицај за примену технологије у спровођењу ревизије. Наведене околности захтевају да се редовно и благовремено пруже адекватна уверавања о истинитости и објективности финансијског извештавања, усаглашености са прописима, остварењу „ЗЕ“ економичности, ефикасности и ефективности и заштити имовине и података. Потребно је дати оцену о ефикасности и функционалности интерних контрола и да ли је ризик пословања сведен на прихватљив ниво.

Ефективна примена технологије у спровођењу ревизије подразумева адекватно разумевање главних пословних процеса и повезаности информационих система и инфраструктуре код субјекта ревизије. Међутим, да би се лакше применила технологија која се користи у ревизији, екстерни ревизори треба да имају знање о информационим системима, као и о алатима и техникама које се користе у ревизији.

Потребна теоријска знања и практична искуства из области примене и ревизије информационих технологија, у нашој земљи још увек су оскудна.

Кључне речи: *дигитализација, екстерни ревизори, сајбер безбедност, дигитални поремећај, финансијски извештаји, истинитост, објективност, усаглашеност, интерне, контроле, ризик*

Увод

У савременом пословању компјутери нису новина. Не тако давно, међутим, били су потпуно непознати у рачуноводственом окружењу. Међутим, ситуација се радикално променила, посебно у последњим деценијама. У ствари, данас је врло тешко замислити да је уопште могуће успешно организовати процес рачуноводственог евидентирања без адекватне примене неког технолошког нивоа информационих и телекомуникационих технологија. Савремене технологије ушле су у све поре привредног живота и рачуноводственог евидентирања и наметнуле се као незаменљиви део сваког привредног субјекта.

Потребно је нагласити да начин на који се рачуноводствене трансакције обрађују има значајан утицај на састављање финансијских извештаја. Финансијски извештаји треба да дају истиниту и објективну информацију о финансијској позицији, резултатима пословања и новчаним токовима. То значи да финансијски извештаји треба да представљају резултат трансакција реализованих у извештајном периоду.

Пошто су технолошке промене брзе и уобичајене, ревизори се не могу више ослањати на мануелне технике, иако су оне већ испитане и исправне. И

ревизори треба да иду у корак са технологијом. Одавно створена слика ревизора са дигитроном, огромним регистраторима и документацијом лагано се превазилази и данас више није реална. Аутоматизација је отворила врата и шири своје место у свакодневной употреби, у школама, на радним местима, али допире и до ревизије.

Због тога је значајно размотрити и шире објаснити приступ употреби аутоматизације у сврху помоћи у извршавању сложених ревизорских задатака. Основни циљ екстерне ревизије финансијских извештаја јесте изражавање мишљења о томе да ли финансијски извештаји субјекта ревизије истинито и објективно приказују његово финансијско стање, резултате пословања и новчане токове, у складу са прихваћеним рачуноводственим начелима и стандардима. Циљ ревизије, међутим, јесте и повећање поверења у финансијске извештаје кроз непристрасно и компетентно изражавање мишљења о исказаној презентацији финансијских информација.

Финансијски извештај је увек био, и данас је, веома важан извор информација за доношење пословних одлука. Пошто рачуноводствени процес може да доведе до намерних или ненамерних грешака, које могу битно утицати на квалитет финансијских извештаја и самим тим на одлуке које се доносе на основу тих извештаја, постоји изражена и оправдана потреба да се финансијски извештаји верификују кроз процес екстерне ревизије.

Будући да су данас информационе и телекомуникационе технологије у све већој примени, наметнула се потреба да ревизори размотре њихов утицај на процес рачуноводственог евидентирања и формирања мишљења о финансијским извештајима. За ревизора је важно да разуме карактеристике ИТ окружења, јер различите технологије стављају ревизора пред различите изазове, понекад му олакшавајући посао, а понекад му чинећи посао сложенијим.

Исто тако, употреба компјутера у обради рачуноводствених података утицала је и на потребне вештине и већи ниво компетентности који се захтевају од ревизора. Растућим потребама ревизор треба да одговори на одговарајући начин. Дакле, иако је информатичко окружење у коме се изводи ревизија поприлично сложено, оно не сме да доведе до формирања ревизорског мишљења на нивоу уверавања који је мањи од разумног. И у сложеном ИТ окружењу ревизори треба да обезбеде квалитетне ревизорске извештаје који ће садржати мишљење које повећава кредибилитет финансијских извештаја до прихватљивог нивоа.

1. Ревизија и ИТ окружење

Врховне ревизорске институције (у наставку текста: ВРИ) имају надлежност да врше ревизију влада и њихових субјеката у складу са ревизорским надлежностима¹. Кроз своје активности, ВРИ настоје да промовишу ефикасност, одговорност, ефективност и транспарентност јавне управе².

Владе и други субјекти у јавном сектору континуирано усвајају иновације у информационом технологијама (ИТ) у своје информационе системе, како би

1) ISSAI 1 The Lima Declaration, Section 1, page 5 <http://www.issai.org/issai-framework/>

2) UN GA Resolution A/66/209, page 1

http://www.intosai.org/fileadmin/downloads/downloads/0_news/2012/UN_Resolution_A_66_209E.pdf

повећали ефикасност и ефективност у њиховом функционисању и пружању различитих јавних услуга³. Прелазак корисника јавних средстава на компјутеризоване информационе системе и електронску обраду изазвао је значајне промене у окружењу у којем ВРИ раде. Расходи јавног сектора за ИТ стално расту. Такође, постоји потреба да се обезбеди да субјект јавног сектора усвоји интерне контроле ИТ за одржавање поверљивости, интегритета и доступности података. Због тога, за ВРИ постаје императив да развију одговарајући капацитет за спровођење детаљног испитивања контрола у вези са информационим системима.

ISSAI 100 – *Фундаментални принципи ревизије јавног сектора*, 200 - *Фундаментални принципи финансијске ревизије*, 300 – *Фундаментална начела ревизије сврсисходности* и 400 - *Фундаментални принципи ревизије правилности пословања*, прописују основна начела ревизије финансијских извештаја, ревизије сврсисходности и ревизије правилности пословања. Ови ISSAI се односе на општа начела, процедуре, стандарде и очекивања ревизора. Подједнако су применљиви и на ревизије информационих система. У том смислу, важно је да ревизори знају како да спроводе ревизије сегмената информационих система или када могу да се ослоне на контроле које су делимично или у потпуности аутоматизоване.

Информациони системи се могу дефинисати као комбинација стратешких, управљачких и оперативних активности укључених у прикупљање, обраду, складиштење, дистрибуцију и коришћење информација и сродних технологија. Сложеност таквог информационог система може да буде у распону од једноставне књиге у којој се уноси за примање и исплату новца одржавају ручно, до сложенијег ИТ система, као што је систем за процену пореза, у ком су сви процеси - прикупљање података (нпр. пореске пријаве које се достављају путем онлајн веб-портала), складиштење на серверима, обрада процене (заснована на програмирању користећи правила опорезивања) и прослеђивање захтева за повраћај пореза, рефундација и потврда (у реалном времену или у прописаним интервалима) - аутоматизовани.

Информациона технологија обухвата хардвер, софтвер, комуникациону и другу опрему, који се користе за унос, складиштење, обраду, пренос и излаз података у било ком облику.

Ревизија информационих система може се дефинисати као испитивање контрола везаних за информационе системе засноване на информационим технологијама, како би се идентификовали случајеви одступања од критеријума, који се утврђују на основу врсте ревизорског ангажовања, тј. ревизије финансијских извештаја, ревизије правилности или ревизије сврсисходности пословања. На пример:

- за финансијску ревизију рачуна субјекта, ревизија информационих система може се састојати од испитивања контрола и пословних правила усвојених у информационим системима субјекта ревизије, који су релевантни за прикупљање, складиштење, обраду, проналажење и достављање информација за потребе финансијског извештавања;

3) ISSAI GUID Exposure Draft 5100 *Guidance on Audit of Information Systems*
<http://www.issai.org/ifpp/comments-on-the-exposure-draft.htm>

- за ревизију сврсисходности процеса упита система управљања базом података субјекта, ревизија информационих система може се састојати од испитивања контрола и пословних правила које је усвојио субјект ревизије у систему за управљање базом података, а који су дизајнирани да осигурају постизање утврђених циљева учинка за правовременост и тачност проналажења података;
- за ревизију правилности процеса континуитета пословања система за управљање базом података субјекта, ревизија информационих система може се састојати од испитивања контрола и пословних правила које је усвојио субјект ревизије у систему управљања базом података, који су дизајнирани да осигурају усклађеност са прописаном политиком / правилима субјекта.

Осим тога, многи субјекти ревизије у јавном сектору обрађују и баве се поверљивим подацима који се односе на државу, као и осетљивим подацима о грађанима – евиденције о демографији, биометрији, банкарски подаци, берзански подаци, медицински подаци, образовни подаци, подаци о запослењу, порезима, судским поступцима, кривичним делима и сл., који се морају преносити и чувати на сигуран начин у јавном интересу⁴.

Чувари таквих информационих система морају да обезбеде да информације буду доступне на захтев и за коришћење само од стране овлашћених лица за намераване сврхе. Стога, императив за ВРИ је да развије одговарајући капацитет за спровођење детаљног испитивања контрола везаних за безбедност информационих система у јавном сектору.

Информациона безбедност информационог система може се дефинисати као скуп контрола које се односе на политике, структуре и процесе који имају за циљ спречавање неовлашћеног приступа, коришћења, откривања, ометања, модификације, инспекције, снимања или уништавања информација складиштених у информационом систему. Дакле, за систем који покрећу информационе технологије, управљање безбедношћу информација састоји се од ИТ контрола које имају за циљ да обезбеде поверљивост, интегритет и доступност података у информационом систему.

Управљање сајбер безбедношћу може се дефинисати као скуп контрола које се односе на политике, структуре и процесе који имају за циљ заштиту дигиталне имовине⁵ - хардвера и информација - од оштећења, неовлашћеног приступа или модификације или експлоатације⁶. Спољне нападе на такве информационе системе - који могу да буду смештени на интернету или повезани са интернетом - могу иницирати злонамерни појединци, субјекти које спонзорише држава, или групе које имају интерес за податке или желе да ометају пословање.

Будући да многи информациони системи у јавном сектору прикупљају и чувају осетљиве информације о грађанима, неопходно је да такви информациони системи усвоје одговарајуће мере сајбер безбедности. Такве мере сај-

4) ISSAI GUID Exposure Draft 5101 Guidance on Audit of Security of Information Systems, page 4, <http://www.issai.org/ifpp/comments-on-the-exposure-draft.htm>

5) Ibidem, стр. 4.

6) Ibidem, стр. 4.

бер безбедности могу обухватати кључне функције које се односе на управљање инцидентима, као што су⁷⁾:

- идентификација степена ризика који се може приписати системима, средствима, подацима и способностима;
- заштита критичне инфраструктуре и услуга од утицаја потенцијалних претњи;
- откривање појаве безбедносних догађаја;
- иницирање одговора након сазнања о безбедносном догађају;
- благовремени опоравак од компромитованих способности и услуга.

Ревизија безбедности, укључујући и сајбер безбедност информационих система, може се стога дефинисати као ангажовање на ревизији предмета, које укључује испитивање ИТ контрола које су део управљања информационом безбедношћу, како би се идентификовали случајеви одступања од критеријума, а који се утврђују на основу врсте ревизорског ангажовања. На пример, ревизор намерава да добије уверавање:

- као део финансијске ревизије, да је систем који покрећу информационе технологије довољно безбедан да обезбеди поштовање прихваћеног оквира финансијског извештавања и регулаторног оквира;
- као део ревизије сврсисходности, да је систем који покрећу информационе технологије довољно безбедан да омогући да интервенције, програми и институције раде у складу са начелима економичности, ефикасности и ефективности;
- као део ревизије правилности, да је систем који покрећу информационе технологије довољно безбедан да обезбеди усклађеност са законима/прописима.

Ревизија информационе технологије постала је једна од централних тема ревизија које спроводе врховне ревизорске институције широм света⁸⁾. Ово је природни одговор на повећано компјутеризовано деловање влада и организација јавног сектора. ИТ системи који се користе треба да обезбеде заштиту података и пословне имовине организације, као и подршку мисији, финансијским и другим специфичним циљевима.

Иако је све већа употреба ИТ-а довела до побољшања пословне ефикасности и ефикасности пружања услуга, она доноси и ризике и рањивости повезане са рачунарским базама података и пословним апликацијама, који обично дефинишу аутоматизовано радно окружење. Улога ИТ ревизије у обезбеђивању уверавања да постоје одговарајући процеси за управљање релевантним ИТ ризицима и рањивостима је пресудна ако ВРИ треба разумно да извести о ефикасности и ефективности пословања владе и јавног сектора. У окружењу ИТ ревизије, процеси, алати, надзор и други начини управљања функцијом такође се називају контроле.

Појава информационе технологије променила је начин рада у свим областима, а професија ревизије очигледно није изузетак. Скоро свеприсутни

7) Ibidem, стр. 5.

8) WGITA – IDI Handbook on IT Audit for Supreme Audit Institutions, Preface, page 1, https://icisa.cag.gov.in/resource_files/c60986ef8dd5d4f658df077c1b5dceb7.PDF

рачунар, иако несумњиво један од најефикаснијих пословних алата, донео је и рањивости које се односе на аутоматизовано пословно окружење. Сваку нову рањивост треба идентификовати, ублажити и контролисати; оцена адекватности сваке контроле захтева нове методе ревизије.

Рачунари су сазрели од самог система за обраду података до садашње ситуације у којој сакупљају, чувају и пружају непосредан приступ великим количинама података. Ови подаци се користе у доношењу одлука и вођењу основних основних пословних функција организације. Рачунари данас комуницирају једни са другима и размењују податке преко мрежа – и јавних и приватних.

У ствари, са појавом и растом рачунарских мрежних система, рачунарски системи су сада заправо информациони системи. Као одраз ове еволуције, термин „ЕДП ревизија“ (ревизија обраде електронских података) у великој мери је замењен терминима као што су „Ревизија информационих технологија“ и „Ревизија информационих система“.

Са повећањем улагања и зависности од рачунарских система од стране субјеката ревизије, постало је императив да ИТ ревизор усвоји одговарајућу методологију и приступ, како би ревизија дефинитивно могла да утврди ризике по интегритет података, злоупотребу и приватност, као и да пружи уверавање да постоје контроле ублажавања.

У уобичајеном информационом систему, нарочито када се имплементира у окружењу неадекватних контрола, субјект ревизије се суочава са многим ризицима које би ИТ ревизор требало да утврди. Чак и када је субјект ревизије применио неке мере за смањење ризика, неопходна је независна ревизија да пружи уверавање да су адекватне контроле (опште рачунарске контроле и/или апликативне контроле) пројектоване и да се користе ради минимизовања изложености различитим ризицима.

У светлу могућности компјутеризације доступних широм света, организације се све више ослањају на аутоматизацију својих активности и управљање информацијама. Ово представља оквир за ревизоре да стекну уверавање о таквим механизмима и користе доступне информације о таквим механизмима за доношење одговарајућих закључака ревизије.

2. Промене у ИТ окружењу

Ревизор треба да има у виду да ИТ значајно утичу на повећање специфичности рачуноводственог система и контролног окружења. То додатно захтева одговарајуће и специфичне ревизорске приступ⁹. Неке од значајних специфичности савременог окружења у којем се обрађују рачуноводствене информације су следеће¹⁰:

1. Децентрализација обраде и складиштења података,
2. Проблеми у праћењу ревизорског трага,

9) Андрић М., Јакшић Д., Мијић К. (2015), *Актуелни утицаји информационих технологија на процес ревизије - Монографија*, Економски факултет Универзитета у Новом Саду

10) Андрић М., Мијић К., Јакшић Д., Вуковић Б. (2011), *Implementation of Accounting Software as a Support to Company Management*. ТЕМ. Сарајево: DRNUPP, стр. 472.

3. Лакоћа приступа подацима и компјутерским програмима и проблеми везани за медије за складиштење података,
4. Специфичности компјутерске обраде рачуноводствених података.

1. Децентрализација обраде и складиштења података. КЈС су успоставили такав компјутерски систем који омогућава централну обраду података, али је код већине успостављена децентрализација обраде података, односно уведене су рачунарске мреже које дозвољавају дистрибуирану обраду на локалним терминалима. То директно утиче на начин обраде и складиштења рачуноводствених података и разлике које се јављају код централизације или децентрализације обраде и складиштења података. Код децентрализације обраде и складиштења података постоји могућност настанка ризика да ће појединачним обрадама бити нарушен систем стандардних контрола.

2. Проблеми у праћењу ревизорског трага. У овом случају долази до највећих промена, али и до могућих ризика. Резултат овакве обраде података представља смањење обима коришћења докумената у папирном облику, што непосредно доводи до потенцијалних проблема у праћењу ревизорског трага који су раније ревизору омогућавали да контролише и по потреби реконструише свој рад. Неке од карактеристичних случајева можемо објаснити на следећим примерима:

- *Креирање и чување података.* Према постојећој пракси, највећи део података чува се на компјутерским дисковима, али се проблем јавља када се ти подаци кратко чувају. Највећи проблеми се јављају када се одређени подаци обраде, али се не сачувају.
- *Самостално иницирање одређених трансакција.* Наведене ситуације се јављају када је компјутер програмиран да сам иницира одређене трансакције. На пример, то се може односити на:
 - обрачун и евидентирање камате која се придодаје главници,
 - отпис залиха или потраживања након истека одређеног периода и сл.

Наведено самостално иницирање одређених трансакција као последицу има недостатак ревизорске документације. А када нема документације, нема ни ревизорског трага. Тиме се онемогућава реконструкција обраде извршене трансакције кроз све њене фазе обраде, од изворне документације до коначног закључка.

- *Могућност промене података без физичког трага.* Ово је случај када се може догодити промена података без физичког трага и то је веома значајно напоменути. Сада се може видети колико је важно постојање ревизорског трага који пружа велику сигурност у мануелним системима обраде података. Ако се уписани подаци желе елиминисати или променити, то се може лако приметити и поново реконструирати. Код компјутерске обраде података нема видљивог документа, нема ревизорског трага, односно нема заштите као код мануелног система. Ово представља значајну карактеристику, озбиљан недостатак и сметњу у коришћењу.

3. Лакоћа приступа подацима и компјутерским програмима и проблеми везани за медије за складиштење података. Чињеница је да је компјутерским програмима и подацима могуће лако приступити кроз компјутере који се налазе и на удаљеним локацијама. Како та чињеница указује на пред-

ност, тако наводи и на потенцијалну опасност. Потенцијална опасност може настати у следећим случајевима:

- *Неовлашћен приступ и могућност промене података.* Ако систем интерних контрола није ефикасан, функционалан и адекватан, повећава се ризик од неовлашћеног приступа и измене података и програма од стране особа унутар и изван КЈС.
- *Изложеност програма и података активностима хакера и зарази компјутерског вируса.* Осим тога, повећана је и опасност да компјутерски програми и рачуноводствени подаци буду изложени активностима хакера и заражени компјутерским вирусом.
- *Непостојање одговарајуће заштите компјутерских дискова и екстерних меморија.* Велики обим и количина података и програма може бити меморисана на компјутерским дисковима и екстерним меморијама. Ови медији су лако преносиви. Међутим, уколико не постоји одговарајућа заштита, постоји велики ризик да наведени медији могу бити украдени, уништени или изгубљени.

4. Специфичности компјутерске обраде рачуноводствених података. Код компјутерске обраде рачуноводствених података постоје одређене специфичности, а то су ¹¹:

- конзистентност извођења операција;
- детаљни записи;
- програмске контроле;
- истовремено евидентирање на више рачуна и у више датотека.

Конзистентност извођења операција. Компјутери изводе операције увек на начин на који су програмиране. Уколико су правилно програмирани, компјутеризовани рачуноводствени системи су много поузданији од мануелних. То ревизору значајно повећава сигурност у раду и знатно смањује потребан обим ревизорских тестова у односу на мануелне обраде. У овом случају услов за већу сигурност и мањи обим потребних података у раду јесте правилност програмирања рачуноводствених система. Због тога је веома важно стално тестирати компјутерске програме.

Детаљни записи. Детаљни записи су важни, јер ревизору омогућавају лакше спровођење контролних тестова и суштинских тестова или тестова детаља.

Програмске контроле. Посебну важност имају програмске контроле. Оне су разнолике, што се може уочити на следећим примерима:

- приступ компјутеру и подацима може бити ограничен применом лозинки;
- треба омогућити проверавање свих операција. На пример, евидентирање обавеза према добављачима може се усагласити са дневником набавки;
- треба аутоматски генерисати све извештаје о одбијеном евидентирању и изузецима. Ове информације имају велику важност за ревизора.

Истовремено евидентирање на више рачуна и у више датотека. Могућности компјутера треба да се искористе за истовремено евидентирање пословних догађаја на више рачуна, тј. у више датотека. Тако се скраћује време извођења операција и исте се чине ефикаснијим. На пример, ако се у компјуте-

11) Ibidem, стр. 472.

ру евидентира једна набавка, наведена трансакција ће се аутоматски евидентирати и на рачуну обавеза према добављачима и на рачуну залиха. Ревизор треба да обрати посебну пажњу на симултано евидентирање, јер ако је трансакција погрешно унета, биће погрешни искази на различитим рачунима.

3. Значај ИТ за савремено пословање

ИТ представљају мноштво људских, хардверских, софтверских ресурса и ресурса података, које обезбеђују информације неопходне за доношења одлука и пословање организација. Данас велики број организација улаже значајна финансијска и друга средства у развој и функционисање информационе инфраструктуре пословања. Коришћењем ИТ у пословању, организације значајно повећавају продуктивност и ефикасност обављања својих радних обавеза. Због тога ИТ имају важну улогу у организацији и њеном пословању.

Осим наведене предности, преласком са мануелног извршења појединих послова, на извршење послова коришћењем компјутера, дошло је до значајног смањења времена и уштеде у трошковима неопходним за реализацију оперативних послова.

Дошло је и до смањења ризика од настанка грешке изазване људским деловањем, што је свакако још једна позитивна страна примене ИТ. У савременом пословању употреба ИТ представља основни услов за постизање успеха, раста и развоја организације. Применом ИТ долази до смањења ризика од настанка грешке изазване људским фактором. Просто речено, пословни процеси су постали зависни од ИТ.

Увек, међутим, постоји и друга страна медаље. Шта ако одређени програми садрже одређене грешке, а примењују се без адекватних додатних контрола? Тада долази до потпуног разумевања потребе за ревизијом информационих система.

4. Потреба за ревизијом информационих система

Има више разлога који доводе до неуспеха ИТ и оне су више организационе, а не техничке природе, а односе се на¹²:

- недовољну подршку од стране менаџмента предузећа и недовољно добро познавање пословне праксе информатике,
- недостатак ресурса,
- лоше дефинисан пројекат ИТ,
- неукључивање свих релевантних корисника у пројекат,
- отпор променама које доносе новине, па тако и увођењу ИТ,
- лошу анализу пословних процеса,
- нејасно дефинисану одговорност за спровођење пројекта,
- продужење временског периода имплементације, које доводи до пораста трошкова и др.

12) Паниан Ж. Спремић М. (2007). *Корпоративно управљање и ревизија информацијских система*. Загреб: Згомбић и партнери, стр. 6.

ИТ нису саме себи ни циљ, ни сврха. Оне се користе да би организација остварила планиране циљеве. Коришћење ИТ не подразумева коришћење готовог решења које се може набавити на тржишту. То подразумева креирање потребних и конкретних решења која се захтевају и прилагођавају специфичним потребама организације.

Међутим, коришћење ИТ треба да подразумева и постојање ризика у њиховом функционисању. Посебан ризик се односи на ситуацију када је целокупно пословање у потпуности зависно од успешности ИТ, што никако није препоручљиво. Организација треба да има такав информациони систем који је у потпуности усмерен на функцију остваривања њених пословних интереса и планираних задатака.

У оквиру своје надлежности и свог рада, ревизори увек разматрају функционисање система интерних контрола. То, у ствари, подразумева и разматрање интерних контрола које постоје у окружењу ИТ. У савременим условима није могуће вршити ревизију без увида у информациони систем и без познавања ИТ.

5. Ревизија информационог система

Однос између ИТ и ревизије може се посматрати из два различита угла, и то:

- из једног угла можемо посматрати ревизију са компјутером, а
- из другог угла можемо посматрати ревизију кроз компјутер.

Ревизија са компјутером подразумева процес када ревизор користи ИТ. Тада се путем ИТ у ревизији преузима извршење одређених ревизорских поступака који се извршавају ручно или мануелно. Примена ИТ је у данашње време постала уобичајена појава, односно ИТ су постале нужност у ревизорској професији.

КЈС су успоставили ИТ не само у области финансија и рачуноводства, већ и у свим другим областима пословања. Исто тако, и ревизори примењују ИТ како би извршили своје послове ревизије, саставили извештаје о ревизији и изразили своје професионално и независно мишљење или саопштили своје закључке о одређеним питањима или системским проблемима.

Постоје значајне користи које се остварују применом ИТ у ревизији, а то су следеће¹³:

- компјутерски генерисани радни папири су ефикаснији и конзистентнији,
- долази до значајног скраћења времена потребног за мануелно сабирање и упоређивање износа,
- калкулације, упоређивања и други резултати манипулације са подацима су тачнији,
- анализе података су много ефикасније,
- информације могу бити лакше и брже генерисане и анализиране,
- чување и преглед радних папира су много једноставнији,

13) Bodnar G. H., Hopwood W S. (2001), *Accounting Informations System*, SAD: Prentice Hall. стр. 651.

- продуктивност и мотивација се повећавају као последица скраћивања временаведеног у обављању административних послова,
- трошкови ревизије се смањују, због могућности да се ревизорске апликације користе у великом броју ревизије код истог или код различитих клијената,
- повећава се независност од клијента.

Ревизија кроз компјутер има за циљ да испита информациону инфраструктуру корисника јавних средстава, са циљем да се утврди да ли је корисник успоставио адекватан систем интерне контроле, да ли је тај систем функционалан, ефикасан и поуздан, односно да ли има континуитет и да ли обезбеђује свакодневно пословање.

Као и свака друга ревизија, ревизија информационих система треба да омогући остварење ревизорских циљева, који се могу груписати у следеће области:

- обезбеђење истинитости и објективности финансијског извештавања,
- обезбеђење усаглашености пословања са важећим прописима и функционисања система интерних контрола у складу са дефинисаним правилима,
- обезбеђење економичности, ефикасности и ефективности функционисања информационих система и
- заштита података и информационих ресурса.

Задатак информационих система представља обавезу обезбеђења истинитости и објективности финансијског извештавања. У том случају информациони системи имају улогу трансформације података у разумљиве и употребљиве информације, како би се све на одговарајући начин сачувало. Подаци треба да буду потпуни, јасни, недвосмислени и истинити. Ако је интегритет података угрожен, тада корисник јавних средстава неће моћи да обезбеди објективну слику о себи, односно објективну слику о свом пословању. Због тога је очување интегритета података основни задатак информационих система.

Даље, задатак ревизије компјутерских информационих система има за циљ да оцени усаглашеност пословања са важећим прописима и функционисање система интерних контрола са интерном регулативом организације. Ревизијом се утврђује да ли је систем интерних контрола који је успостављен ради управљања ризицима, контроле и руковођења информатичким процесима адекватан и да ли функционише на начин којим се обезбеђује: да ризици на одговарајући начин буду идентификовани и контролисани; да запослени на информатичким пословима обављају активности у складу са прописима и процедурама; да информатички ресурси и подаци буду обезбеђени од превара и криминалних радњи; да средства буду економично набављена, да се ефикасно и рационално користе и да су адекватно заштићена; да су програми, планови и циљеви ИТ функције остварени; да ИТ контролни процеси буду квалитетни и да се стално унапређују.

Економичност, ефикасност и ефективност информационих система односи се на способност да информациони системи омогуће остваривање постављених циљева организације уз најниже могуће трошкове. Ефикасност и ефективност информационих система се поставља због чињенице да су и информациони ресурси оскудни и ретки и да је неопходно да трошак функционисања информационог система буде мањи од користи које он пружа.

Заштита информационе имовине остварује се увођењем интерних контрола у информационе системе. Ревизијом информационих система врши се провера ефикасности интерних контрола уграђених у информационе системе, односно да ли оне на ефикасан начин штите информациону имовину.

Ревизију ИТ треба да врше ревизори који имају довољно општих знања о ИТ, односно познаваоци ИТ који имају техничка знања и који ће најбоље разумети проблематику функционисања информационих система.

Као и код других врста ревизије, у ревизији ИТ потребни су одређени кораци да би се поступак ревизије ИТ остварио.

Планирање ревизије представља увек први корак. Планирањем се усмерава процес ревизије информационог система како би се остварио циљ ревизије. У овој фази ревизије најважнија је процена ризика функционисања информационог система. Процена ризика функционисања информационог система служи за израду плана и програма ревизорског тестирања. Детаљним планом ревизије треба предвидети адекватне ревизорске ресурсе и временски распоред ревизорских активности.

Ревизор информационог система у поступак ревизије треба да прикупи адекватне, довољне и релевантне доказе на основу којих ће оценити функционалност и ефикасност постојећег система интерних контрола.

Даље, ревизор треба да припреми одговарајући ревизорски извештај којим ће се руководство и све друге заинтересоване стране на објективан начин информисати о стању и функционисању одређених аспеката информационог система.

У поступку ревизије треба предвидети и накнадне поступке ревизије који имају за циљ да се ревизор у постревизионом поступку увери да је руководство спровело дате препоруке, односно неопходне корективне мере предвиђене ревизорским извештајем.

6. Успостављање Система за управљање ревизијом (АМС) - Пример из ДРИ

6.1. Разлози за увођење

Стратешким планом Државне ревизорске институције за период 2019-2023. године, као један од циљева дефинисано је јачање организационих и управљачких капацитета, а што се између осталог постиже развојем прилагођеног информационог система, тачније Система за управљање ревизијама (Audit Management System - AMS), са пуним функционалностима за вођење читавог процеса ревизије и интеграцијом у постојећи систем управљања. АМС у значајној мери доприноси побољшању квалитета процеса ревизије у Државној ревизорској институцији, а самим тим и ефикаснијем управљању новцем пореских обвезника и одговорности у јавном сектору.

У процесу приступања Србије ЕУ и усаглашавања правног система Републике Србије са правним тековинама ЕУ, од Србије се очекује да усвоји стандарде екстерне ревизије као што је дефинисала Међународна организација

врховних ревизорских институција (INTOSAI). Један од четири главна циља дефинисана у поглављу 32 односи се управо на екстерну ревизију.

Са преко 10.000 субјеката који су предмет ревизије Државне ревизорске институције, увођење и практична употреба Система за управљање ревизијама (AMS) представља неопходан предуслов ширења покривености ревизијом, њеног обима и квалитета. Ово ће додатно ојачати спољни надзор над јавним финансијама који ће имати значајан утицај на повећање транспарентности и јачање одговорности у коришћењу јавних фондова и испуњавању циљева Репорме управљања јавним финансијама.

6.2. Функционалност (АМС)

Очекује се од АМС-а да има следеће функционалности:

- *Управљање ревизорским процесима* – Планирање ревизије ће бити олакшано јер ће систем садржати базу субјеката са основним подацима, као и податке о ревизорима и њиховим радним ревизор-данима и другим планираним активностима (могућност дефинисања радних обавеза у календару сваког корисника). Систем ће омогућити праћење тока ревизије по фазама, тако што ће се на наредну фазу прећи само када су сви обавезни кораци и задаци у претходној фази комплетирани;
- *Извештавање о учинку* – Сваки члан ревизорског тима има своје задатке, а њихове фазе се евидентирају у систему, како у смислу поштовања рокова, тако и комплетности извршења датих задатака;
- *Прати статус препорука и пријава* – Када је у питању поступање по датим препорукама, а у складу са методологијом, систем ће евидентирати све неопходне податке о препорукама (важни датуми, статус препоруке итд.);
- *Електронско управљање документима у ревизијама* – Корисник система ће моћи да креира и користи у раду различите врсте докумената, како стандардних Office докумената, тако и скенираних, са одговарајућим метаподацима. У односу на своју улогу у тиму, корисник ће имати одговарајућа права приступа документима, као и могућност заједничког тј. тимског истовременог рада на документу. Систем у току рада са документима бележи и чува податке о томе ко је креирао и радио на ком документу, као и време рада/приступа. Систем, такође, треба да омогући претрагу по називу или метаподацима који су везани за неки документ. Документи ће моћи да буду означени као обавезни, у смислу примене одговарајуће методологије;
- *Управљање знањем* – АМС ће омогућити брз и лак преглед и унос налаза, ризика и препорука из свих извештаја које је објавила Институција, како оних које ће се уносити у АМС-у, тако и оних које су у ранијем периоду биле унете у базу података за праћење ревизије. Такође, биће омогућен приступ и интерним актима Институције, бази правних прописа итд.;
- *Правовремено извештавање корисника о АМС побољшањима* – Систем за управљање ревизијом замишљен је као прилагодљив, како у смислу лаке „кастомизације“ тј. прилагођавања система потребама корисника и захтевима од стране руководства, или у случају измене методологије. О овим изменама корисници ће бити благовремено обавештени;

- *Брз и једноставан приступ информацијама из других интерних система као што су архива и друго* – Приступ базама података које поседује Институција, кадровској евиденцији итд.;
- *Подсетници* – Подршка за поштовање рокова у складу са законским захтевима.

6.3. Побољшање квалитета

Применом Информационог система АМС у организацији очекује се да побољша:

- *Једнообразност докумената у складу са стандардима/упутствима* – У претходном периоду често се дешавало да различити сектори користе различите шаблоне за рад са документима, док ће АМС свим корисницима омогућити рад са једнообразним документима, који ће у потпуности бити усаглашени са одговарајућом методологијом и упутствима;
- *Централизована локација за смештање и управљање документима* – Сви релевантни документи се смештају на сервер Институције, хронолошки и по верзијама настанка;
- *Јасан увид у све фазе ревизије* – Могућност контроле у сваком тренутку (докле се стигло, шта је са роковима);
- *Безбедност и поверљивост информација* – Како ће се ови документи смештати на централизовану локацију, биће обезбеђена аутоматска израда и резервне копије, што ће ризик од губљења података свести на нулу, с једне стране, а с друге стране, сам приступ документима биће омогућен само за то овлашћеним лицима, у складу са својом улогом у процесу ревизије;
- *Изједначавање/стандардизација поступка ревизије у складу са методологијом/стандардима/смерницама* – Процес израде АМС за ДРИ заснива се на мапираним процесима који су усклађени са важећом методологијом, а то ће обезбедити и повећати и сам квалитет ревизија, али ће АМС имати могућност и измена система у ситуацији када дође до измене методологије.

6.4. Повећање ефикасности

АМС ће у погледу ефикасности да има следеће последице:

- Скраћење времена за креирање ревизорских докумената и њиховом приступу од стране надлежних у ДРИ;
- Бржи приступ статистичким подацима везаним за ревизије;
- Повећање укупне продуктивности процеса ревизије.

6.5. Које су очекиване користи?

У смислу безбедности и поверљивости информација, увођење АМС је веома важно јер ће, уз примену политика за безбедност информација и смерница за процену и ублажавање ризика по ИТ безбедност, Систем омогућити чување свих релевантних докумената и контролисан приступ у складу са овлашћењима која одреди генерални државни ревизор.

Спровођење ревизије уз употребу АМС-а утицаће на повећање квалитета ревизије због стандардизованог поступка који прати све фазе дефинисане

одговарајућом методологијом, употребе једнообразних образаца/документа и употребе база знања.

АМС ће ревизорима омогућити стандардизован приступ ревизији уз потпуно поштовање одговарајуће методологије, користећи једнообразне документе, размену знања и документа како са субјектима, тако и са осталим члановима тима и лакше праћење активности чланова тима.

Врховним државним ревизорима АМС ће омогућити лакше праћење активности свих ревизорских тимова у сектору, бољи увид у базу субјеката и лакше планирање ревизије, али и других активности ревизора (едукација, рад на одазивним извештајима итд.), као и могућност лакшег извештавања.

Генералном државном ревизору АМС ће омогућити лакше припреме за планирање ревизија и осталих активности, тренутни увид у процесе свих ревизија које су у току, лакши приступ базама података и брже извештавање.

Скупштини Републике Србије и другим заинтересованим странама, укључујући и ширу јавност, АМС ће омогућити повећану ефикасност рада Државне ревизорске институције, и осигурати тачно, потпуно и благовремено извештавање.

Закључак

Различити софтвери који се користе у ревизији и њихова релативно лака доступност омогућавају лакши приступ новим технологијама, не само ИТ ревизорима, већ и осталим екстерним ревизорима. Данас се екстерни ревизори у све већој мери ослањају на нове технологије и раде све оно што су до јуче радили ручно, наравно много брже, ефикасније и сигурније. Да би се користиле нове технологије, потребно је имати адекватан приступ и знање.

Примена одговарајућег и квалитетног рачуноводственог софтвера пружа могућност кориснику јавних средстава да реализује бројне предности користећи га у пословне сврхе. То се посебно односи на повећање ефикасности и ефективности процеса обраде података, способност генерисања извештаја са детаљним информацијама, смањење трошкова обраде података, брзину добијања одговарајућих података и правовремених, поузданих и детаљних информација. На тај начин се повећава квалитет и смањује ризик пословног одлучивања.

Због тога можемо рећи да је утицај информационих технологија на ревизорске праксе двострук. Прво, информациони системи се јављају као објект ревизорског испитивања, а друго, ревизори могу повећати ефикасност свог рада тако што могу у поступак ревизије имплементирати одговарајуће ревизорске алате и технике. Међутим, треба напоменути да ниједна организација није успоставила потпуно аутоматизоване контроле. Увек постоји део документације у папирном облику, па је због тога потребно обавити и мануелне контроле и контроле ИТ.

Када се врши ревизија информационих система, потребно је да се технологија примењује у свим фазама ревизије, од припреме Програма ревизије за наредну годину и плана појединачне ревизије, преко процена ризика у фази планирања операција, спровођења ревизије до извештавања, али и у постревизионом поступку. Укратко можемо рећи да ревизија информационих система представља начин обезбеђења поузданог, истинитог и објективног извештавања.

Коришћење аналитичких података ревизорима омогућава да потпуно професионално и независно сагледају целокупан пословни систем, одређене трансакције и кључне финансијске контроле. Важно је остварити континуитет у вршењу ревизије, јер се тако лакше утврђују аномалије, откривају недостаци и неубичајени трендови.

Разумевање и тумачење података за издвајање значајних информација кључно је за ревизију пословања. Због тога је потребно интегрисати ИТ алате у алате ревизије.

Дакле, можемо слободно закључити да готово нема сумње да већ данас дигитализација има значајан утицај на ревизорску професију. Колики ће утицај тек имати сутра, уопште није тешко претпоставити.

Литература

1. Андрић М., Јакшић Д., Мијић К. (2015), *Актуелни утицаји информацио-них технологија на процес ревизије - Монографија*, Економски факултет Универзитета у Новом Саду
2. Андрић М., Мијић К., Јакшић Д., Вуковић Б. (2011). *Implementation of Accounting Software as a Support to Company Management*. ТЕМ, Сарајево
3. Bodnar G. H., Hopwood W S. (2001). *Accounting Information's System*, SAD, Prentice Hall.
4. Дејвид Кодер (2011), *Интерна ревизија – Аутоматизацијом до ефикасности*, превод: Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд,
5. ISSAI GUID Exposure Draft 5100 *Guidance on Audit of Information Systems*, <http://www.issai.org/ifpp/comments-on-the-exposure-draft.htm>
6. ISSAI GUID Exposure Draft 5101 *Guidance on Audit of Security of Information Systems*, page 4, <http://www.issai.org/ifpp/comments-on-the-exposure-draft.htm>
7. ISSAI 1 The Lima Declaration, Section 1, <http://www.issai.org/issai-framework/>
8. Паниан Ж. Спремић М. (2007). *Корпоративно управљање и ревизија информацијских система*, Згомбић и партнери, Загреб,
9. Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација А/66/209,
10. Студија изводљивости – *Побољшање ефикасности и квалитет ревизије са имплементацијом система за управљање ревизијом (АМС)* (2018), Државна ревизорска институција, Београд,
11. UN GA Resolution A/66/209, page 1 http://www.intosai.org/fileadmin/downloads/downloads/0_news/2012/UN_Resolution_A_66_209E.pdf
12. WGITA – *IDI Handbook on IT Audit for Supreme Audit Institutions*, Preface, page i, https://icisa.cag.gov.in/resource_files/c60986ef8dd5d4f658df077c1b5dceb7.PDF
13. <http://www.issai.org/issai-framework/3-fundamental-auditing-principles.htm>
14. https://ics-cert.uscert.gov/sites/default/files/documents/Common%20Cyber%20Language_S508C.pdf

УДК 007:336.2]:004

Стручни рад

др Весна
НЕШИЋ*

Увођење електронских пореских пријава

Резиме

Неколико година уназад, главни приоритет Владе Републике Србије јесте дигитализација и прелазак на електронско пословање. У овом процесу посебно место заузимају електронско пословање са пореским обвезницима и дигитализација пореске администрације. У том контексту, у претходном периоду постигнут је велики напредак, јер је окончан процес превођења "папирних форми" пореских пријава у електронски облик. Ради бржег, лакшег и једноставнијег измирења пореских обавеза, Пореска управа успоставила је портал "еПорези", на којем порески обвезници могу преузети све пореске пријаве у електронском облику, као и корисничка упутства у вези са начином попуњавања тих пореских пријава. Процес увођења електронских пореских пријава трајао је пет година, током којих су били отпклоњени проблеми уочени практичном примени достављања пореских пријава електронским путем. Увођењем електронских пореских пријава, Пореска управа Републике Србије достигла је значајан технолошки напредак, али је чека даље унапређење, јер је то процес који се наставља упоредо са развојем и увођењем нових информационих технологија.

Кључне речи: дигитализација, електронске пореске пријаве, Пореска управа, "еПорези".

*) Савез рачуновођа и ревизора Србије, e-mail: nesciv@srrs.rs
Примљено: 16.04.2019. Прихваћено: 30.04.2019.

Увод

У пореском систему Републике Србије постоји седам следећих пореских облика, чије плаћање је регулисано посебним законима:

1. Порез на доходак грађана¹,
2. Порез на добит²,
3. Порези на имовину³
4. Порез на додату вредност⁴,
5. Акцизе⁵,
6. Порез на премије неживотног осигурања⁶ и
7. Порез на употребу, држање и ношење одређених добара⁷.

Поред наведених пореских облика, јавни расходи се финансирају из доприноса, такси, накнада и других јавних прихода, који су такође уређени посебним законима⁸.

За сваки од наведених пореских облика, осим за порез на употребу, држање и ношење одређених добара, прописана је пореска пријава, коју порески обвезник подноси за сврху утврђивања и плаћања пореза.

У нашој земљи, почетком 2014. године, започет је свеобухватан процес дигитализације и електронског пословања који, између осталог, обухвата и увођење електронских пореских пријава⁹, што је и тема овог рада.

Као и сваки почетак, почетак увођења електронских пореских пријава био је тежак и изазвао је велики отпор пореских обвезника, навикнутих на „шалтерско“ пословање. Њихово површно познавање и употреба информационих технологија, изазивали су одбојност према овој новини у пословању са пореском администрацијом.

Приликом увођења прве пореске пријаве у електронском облику – пореске пријаве ППП ПД, Савез рачуновођа и ревизора Србије дао је свој допринос, у смислу едукације рачуновођа и упознавања са новим начином достављања ове пореске пријаве. Пре почетка примене обједињене наплате пореза по

1) Закон о порезу на доходак грађана („Сл. гласник РС“, бр. 24/01, ... и 4/19).

2) Закон о порезу на добит правних лица („Сл. гласник РС“, бр. 25/01, ... и 95/18).

3) Закон о порезима на имовину („Сл. гласник РС“, бр. 26/01, ... и 99/18).

4) Закон о порезу на додату вредност („Сл. гласник РС“, бр. 84/04, ... и 4/19).

5) Закон о акцизама („Сл. гласник РС“, бр. 22/01, ... и 4/19).

6) Закон о порезу на премије неживотних осигурања („Сл. гласник РС“, бр. 135/04 и 68/14).

7) Закон о порезима на употребу, држање и ношење добара („Сл. гласник РС“, бр. 26/01, ... и 104/18). Овај порез се плаћа приликом регистрације добара обухваћеном овим законом, при чему се не подноси пореска пријава.

8) Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање („Сл. гласник РС“, бр. 84/04, ... и 4/19), Закон о накнадама за коришћење јавних добара („Сл. гласник РС“, бр. 95/18), Закон о републичким административним таксама („Сл. гласник РС“, бр. 43/03, ... и 95/18) и др.

9) Поред електронских пореских пријава, спроводе се и реформе и у другим областима, па је тако уведена е-управа, е-грађевинска дозвола, е-катастар, електронски систем за пријаву сезонских радника, електронска регистрација предузетника и др.

одбитку, Савез рачуновођа и ревизора Србије организовао је бесплатне семинаре за рачуновође, на којима су запослени у Пореској управи презентovali предности новог начина достављања Пореске пријаве ППП ПД. Ово је било од изузетног значаја, јер су рачуновође и порески обвезници били упознати и припремљени за даље унапређење електронског пословања са Пореском управом.

Привикавање на електронско пословање није тешко пало само пореским обвезницима, већ и запосленима у Пореској управи. Пореска управа је уложила доста напора, како би сви запослени били адекватно едуковани за примену електронских пореских пријава, у чему је значајну финансијску подршку дала Немачка организација за међународну сарадњу – GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), али и друге европске организације. Поред тога, Пореска управа је морала да се технички оспособи и обезбеди модеран интегрисани информациони систем, што је представљало изазов, имајући у виду заостатак у информационом развоју локалних пореских администрација.

Када се осврнемо уназад пет година, заборављамо како је некад било, брзо се прилагођавамо новим могућностима и постајемо све захтевнији у смислу брзине и ефикасности рада пореске администрације.

1. Динамика увођења електронских пореских пријава

Начин подношења пореских пријава прописан је одредбама члана 38. *Закона о пореском поступку и пореској администрацији* („Сл. гласник РС“, бр. 80/02, ... и 95/18, у наставку текста: ЗПППА).

Према овим законским одредбама, пореска пријава представља извештај пореског обвезника Пореској управи о оствареним приходима, извршеним расходима, добити, имовини, промету добара и услуга и другим трансакцијама од значаја за утврђивање пореза.

Пореска пријава мора бити потписана, осим ако је друкчије уређено пореским прописом, од стране пореског обвезника, пореског пуномоћника или другог лица, које је порески обвезник овластио за подношење пореске пријаве, законског заступника и заступника по службеној дужности. Уколико је пореску пријаву, односно неки њен део припремио порески саветник, и он је обавезан да потпише пореску пријаву, уз уношење свог ПИБ-а.

Подношење пореских пријава у електронском облику представља процес који траје већ пет година, током којег су сукцесивно увођене пореске пријаве у електронском облику за различите пореске облике.

Најпре је, почев од **1. марта 2014. године**, уведена обавеза подношења пореске пријаве за порез на доходак грађана по одбитку у електронском облику, на Обрасцу ППП ПД¹⁰. Поред тога, прописана је обавеза уплате пореза и доприноса на јединствени уплатни рачун, што је поједноставило и олакшало пословање правних лица и предузетника.

10) Правилник о пореској пријави за порез по одбитку („Сл. гласник РС“, бр. 74/13, ... и 104/18).

Почев од **1. јула 2014. године** уследила је обавеза подношења Пореске пријаве за порез на додату вредност у електронском облику - ПП ПДВ¹¹. Порески обвезници су се врло брзо навикли на подношење Пореске пријаве ПП ПДВ у електронском облику, због њене једноставности, али је проблем настао увођењем прегледа обрачуна ПДВ – обрасца ПО ПДВ, почев од 1. јула 2018. године.

Након тога, приступило се увођењу електронских пријава за остале пореске облике, динамиком како су се стварали услови за то:

- Пореска пријава за годишњи порез на доходак грађана (ППДГ-2Р¹²) – од **1. јануара 2015. године**;
- Пореска пријава за порез на добит правних лица, осим пореза на добит правних лица по одбитку (ПДП¹³) – од **1. априла 2015. године**;
- Пореска пријава за порез на добит правних лица по одбитку, као и порез на добит правних лица по решењу у складу са одговарајућим одредбама закона којим се уређује порез на добит правних лица (ПДПО/С¹⁴ и ПП КДЗН¹⁵) - од **1. марта 2016. године**;
- Пореска пријава за порез на премије неживотног осигурања (ПП ППНО¹⁶) - од **1. марта 2016. године**;
- Пореска пријава о обрачунатом и плаћеном порезу самоопорезивањем и припадајућим доприносима на зараду, односно другу врсту прихода од стране физичког лица као пореског обвезника (ПП ОПО¹⁷) - од **1. марта 2016. године**;
- Пореска пријава о обрачунатим и плаћеним доприносима за обавезно социјално осигурање за осниваче, односно чланове привредног друштва (ПП ОДО¹⁸) - од **1. марта 2016. године**;
- Пореска пријава за порез на приходе од самосталне делатности за предузетнике који воде пословне књиге (ППДГ-1С¹⁹) – од **1. јануара 2017. године**;

11) Правилник о облику и садржини пријаве за евидентирање обвезника ПДВ, поступку евидентирања и брисања из евиденције обвезника ПДВ, поступку евидентирања и брисања из евиденције и о облику и садржини пореске пријаве ПДВ ("Сл. гласник РС", бр. 123/12, ... и 60/18).

12) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на доходак грађана који се плаћа по решењу („Сл. гласник РС”, бр. 90/17, ... и 20/19).

13) Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит правних лица ("Сл. гласник РС", бр. 30/15,.....и 8/19)

14) Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по одбитку на приходе и накнаде које остварују нерезидентна и резидентна правна лица ("Сл. гласник РС", бр. 97/15, ... и 20/18).

15) Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по решењу на приходе које остварује нерезидентно правно лице ("Сл. гласник РС", бр. 100/15, 111/15 и 14/16).

16) Правилник о начину обрачунавања, садржини и начину вођења евиденције, облику и садржини пореске пријаве пореза на премије неживотних осигурања ("Сл. гласник РС", бр. 14/16).

17) Правилник о пореској пријави о обрачунатом порезу самоопорезивањем и припадајућим доприносима на зараду, односно другу врсту прихода од стране физичког лица као пореског обвезника ("Сл. гласник РС", бр. 15/16 и 27/19).

18) Правилник о пореској пријави о обрачунатим доприносима за обавезно социјално осигурање за осниваче, односно чланове привредног друштва ("Сл. гласник РС", бр. 14/16).

19) Правилник о пореској пријави за утврђивање пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање самоопорезивањем на приходе од самосталне делатности ("Сл. гласник РС", бр. 101/16 и 7/17).

- Пореска пријава за акцизу (ППОА²⁰ и ППОАЕЛ²¹) - од **1. јануара 2017. године**;
- Пореска пријава за порез на капиталне добитке, за физичка лица, укључујући предузетнике (ППДГ-ЗР²²) – од **1. јануара 2018. године**;
- Пореска пријава за аконтационо - коначно утврђивање пореза на приходе од самосталне делатности за паушално опорезивање (ППДГ-1Р²³) - од **1. јануара 2018. године**;
- Пореска пријава за утврђивање пореза на наслеђе и поклон (ППИ-З²⁴)- од **1. јануара 2018. године**;
- Пореска пријава за утврђивање пореза на пренос апсолутних права (ППИ-4²⁵) - од **1. јануара 2018. године**;
- Пореска пријава за порез на имовину (ППИ-1²⁶ и ППИ-2²⁷) - од 1. јануара 2019. године;
- Пореска пријава за утврђивање пореза на приход од пружања угостиољских услуга (ППДГ-4Р²⁸) – нова пријава, која се за сада подноси у папирном облику (почев од 1. маја 2019. године).

Правна лица, која имају обавезу запошљавања особа са инвалидитетом²⁹, имају обавезу подношења пријаве, којом доказују на који начин су извршили ту обавезу, и то на Обрасцу ИОСИ³⁰, који се такође доставља искључиво у електронском облику, почев од 1. јануара 2017. године.

Порески обвезници - физичка лица, која су дужна да поднесу пореску пријаву **која није у вези са обављањем делатности**, могу ту пријаву да поднесу у електронском облику **или у писаном облику - непосредно или путем поште**. То су пореске пријаве за годишњи порез на доходак грађана, порез на

-
- 20) Правилник о начину обрачунавања и плаћања акцизе, врсти, садржини и начину вођења евиденција, достављања података и подношења пореске пријаве ("Сл. гласник РС", бр. 3/05, ... и 48/18).
 - 21) Правилник о начину и поступку обрачунавања и плаћања акцизе на електричну енергију за крајњу потрошњу ("Сл. гласник РС", бр. 76/15, 101/16 и 86/17).
 - 22) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на доходак грађана који се плаћа по решењу („Сл. гласник РС“, бр. 90/17, ... и 20/19).
 - 23) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на доходак грађана који се плаћа по решењу („Сл. гласник РС“, бр. 90/17, ... и 20/19).
 - 24) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на имовину ("Сл. гласник РС", бр. 108/13, ... и 104/18).
 - 25) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на имовину ("Сл. гласник РС", бр. 108/13, ... и 104/18).
 - 26) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на имовину ("Сл. гласник РС", бр. 108/13, ... и 104/18).
 - 27) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на имовину ("Сл. гласник РС", бр. 108/13, ... и 104/18).
 - 28) Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на доходак грађана који се плаћа по решењу („Сл. гласник РС“, бр. 90/17, ... и 20/19).
 - 29) Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС“, бр. 36/09 и 32/13), утврђено је који послодавци имају обавезу запошљавања особа са инвалидитетом и на који начин се та обавеза извршава.
 - 30) Образац ИОСИ и начин његовог подношења у електронском облику, прописани су Правилником о начину праћења извршавања обавезе запошљавања особа са инвалидитетом и начину доказивања извршења те обавезе („Сл. гласник РС“, бр. 101/16).

капитални добитак и порезе на имовину (порез на имовину, порез на наслеђе и поклон и порез на пренос апсолутних права).

Пореска пријава се може поднети и преко овлашћеног лица, у складу са законом, као и преко јавног бележника, за пореске обавезе на основу пореза на имовину настале у вези са прометом непокретности.

Приликом увођења електронских пријава, Пореска управа је остављала пореским обвезницима пар месеци пробног периода, за привикавање на нов начин достављања пореских пријава (у овом периоду поднете пријаве нису биле прокњижене).

Приликом подношења пореске пријаве електронским путем могу настати грешке у евидентирању пореске обавезе. Ове грешке могу настати поступањем пореског обвезника, односно Пореске управе, тако што се пореска обавеза по једном истом основу евидентира више пута, или се пореска обавеза једног пореског обвезника евидентира као пореска обавеза другог пореског обвезника, или се приликом евидентирања пореске обавезе унесе погрешан износ.

Уколико је грешка у евидентирању пореске обавезе настала поступањем пореског обвезника, порески обвезник надлежној организационој јединици Пореске управе подноси захтев за исправку грешке на **Обрасцу ЗИГ** – Захтев за исправку грешке³¹ (у папирном облику).

Ако порески обвезник установи да поднета пореска пријава садржи грешку, која за последицу има погрешно утврђену висину пореске обавезе, односно пропуст друге врсте, дужан је да поднесе **измењену пореску пријаву**, у којој су грешка или пропуст отклоњени, у складу са одредбама члана 40. ЗПППА. Измењена пореска пријава такође се подноси у електронском облику, а првобитно поднету пореску пријаву обвезник може да измени највише два пута, подношењем измењене пореске пријаве, најкасније до истека рока застарелости.

У складу са наведеним, може се закључити да је Пореска управа **завршила поступак увођења електронских пореских пријава**, јер је, од 1. јануара 2019. године, омогућила достављање свих пореских пријава електронским путем. При том, физичким лицима је дата могућност да и даље достављају пореске пријаве у писаној форми, уколико су у питању пореске пријаве које нису у вези са обављањем делатности.

2. Начин подношења пореске пријаве електронским путем

Начин подношења пореске пријаве у електронском облику, уређен је *Правилником о подношењу пореске пријаве електронским путем* („Сл. гласник РС”, бр. 113/13 и 104/18).

31) Образац ЗИГ прописан је Правилником о исправци грешке при евидентирању пореза и споредних пореских давања („Сл. гласник РС”, бр. 77/14).

Пореска пријава у електронском облику представља електронски документ, који има садржај и структуру пореске пријаве захтеване ЗПППА и који порески обвезник електронским путем подноси Пореској управи.

Подношење пореских пријава електронским путем обавља се употребом електронских сервиса Пореске управе, који омогућавају подношење пореских пријава електронским путем, као и давање информација и докумената у електронском облику, а за које је Пореска управа путем електронског сервиса омогућила да се добију електронским путем.

Правила приступања електронским сервисима Пореске управе јединствена су за све пореске обвезнике и односе се на све електронске сервисе Пореске управе. Преко електронских сервиса, Пореска управа омогућава приступ пореским обвезницима у поступку подношења пореске пријаве електронским путем.

Пореска пријава у електронском облику сматра се поднетом када порески обвезник електронским путем прими обавештење да је пријава поднета.

Пореску пријаву електронским путем може да поднесе лице које је:

- 1) порески обвезник, укључујући и пореског платца;
- 2) порески пуномоћник овлашћен за подношење пореске пријаве електронским путем;
- 3) законски заступник;
- 4) заступник по службеној дужности.

Уколико је законски заступник правно лице, пореску пријаву електронским путем може да поднесе физичко лице, које је законски заступник овлашћено за подношење пореске пријаве електронским путем. Законски заступник може да овласти више физичких лица за подношење пореских пријава електронским путем, и та лица не могу то овлашћење преносити на друга лица.

Пореске пријаве које се достављају Пореској управи електронским путем, морају бити електронски потписане од стране подносиоца. Давање, односно одузимање овлашћења за подношење пореске пријаве електронским путем, осим за заступника по службеној дужности, врши се:

- 1) употребом електронског сервиса Пореске управе, ако давалац овлашћења поседује важећи квалификовани електронски сертификат;
- 2) подношењем пријаве за давање, односно одузимање овлашћења на Обрасцу ПЕП – Овлашћење за употребу електронских сервиса надлежној организационој јединици Пореске управе, ако давалац овлашћења не поседује важећи квалификовани електронски сертификат.

Сертификована тела, код којих се може прибавити квалификовани електронски сертификат су: Привредна комора Србије, МУП, ПТТ, Halcom и E-Smart System.

Овлашћење дато за употребу свих електронских сервиса Пореске управе сматра се и овлашћењем за употребу електронских сервиса јединица локалних самоуправа.

Начин подношења пореске пријаве електронским путем, који је утврђен *Правилником о подношењу пореске пријаве електронским путем*, примењује се и за подношење пореских пријава електронским путем, употребом електронских сервиса јединица локалних самоуправа.

Велики порески обвезници су, до окончања увођења електронских сервиса за све пореске облике, односно за све пореске обвезнике, примењивали *Правилник о подношењу пореске пријаве електронским путем за велике пореске обвезнике* ("Сл. гласник РС", бр. 18/12, 113/13 и 44/18).

3. Портал "еПорези"

Пореска управа увела је портал за пореске обвезнике на својој интернет страници – портал "еПорези", који представља скуп електронских сервиса Пореске управе, а омогућава свим пореским обвезницима:

- предају електронски потписаних образаца пореских пријава,
- праћење статуса послатих пријава,
- увид у стање на рачунима пореског обвезника и
- доделу, односно одузимање овлашћења за коришћење електронских сервиса.

Успостављање портала "еПорези" има за циљ да порески обвезници брже, лакше и једноставније испуњавају своје обавезе према Пореској управи. Портал "еПорези" задовољава високе стандарде безбедности и омогућава сигуран и некомпромитован пренос података електронским путем. Дакле, порески обвезници могу сигурним путем да измире своје пореске обавезе, без бојазни да ће њихови подаци бити злоупотребљени.

Услови које је потребно испунити пре приступања порталу "еПорези" и електронског потписивања пореских пријава су:

- поседовање квалификованог електронског сертификата на картици са чипом (Smart Card) или на USB токenu (квалификовани електронски сертификат са електронским потписом додељују овлашћена сертификациона тела у Републици Србији);
- читач картица са чипом (уколико се за електронски потпис користи USB токен, читач картица није потребан);
- инсталација пратећег софтвера сертификационог тела за квалификовани електронски сертификат;
- инсталација актуелне верзије Јава програма.

Апликација "еПорези" се на једноставан начин инсталира на рачунар пореског обвезника и након уношења ПИН кода квалификованог електронског сертификата, порески обвезник може приступити порталу "еПорези". Велика предност овог портала јесте чињеница да је доступан у периоду од 6 часова ујутру до 24 часа – односно до поноћи. Међутим, због великог броја приступа порталу, у време када истиче рок за подношење пореских пријава, често долази до прекида рада портала, чиме се онемогућава пореским обвезницима да измире своје пореске обавезе о року. До овог проблема долази због потребе за даљим унапређењем техничке опремљености Пореске управе.

Пореским обвезницима је дата могућност да кроз “Тестно окружење”, тестирају и провере исправности електронских пореских пријава, али и да се едукују. Пријаве које се подносе путем “Тестног окружења” не стварају пореску обавезу, већ служе искључиво за проверу исправности пријава (провера обрачуна, провера исправности XML фајлова и сл.), тестирање и едукацију.

Путем портала “еПорези” порески обвезници могу попуњавати, потписивати и проследити Пореској управи обрасце пореских пријава. Порески обвезници могу прилагодити свој софтвер рачуноводству, тако да аутоматски генеришу фајл у одговарајућем формату и такав фајл директно, путем портала “еПорези”, електронски потпишу и проследе Пореској управи.

Као што смо већ навели, портал “еПорези” омогућава увид у стање на рачунима пореског обвезника, увид у податке из Јединственог регистра пореских обвезника, као и преглед претходно послатих пореских пријава поднетих електронским путем. Порески обвезници преко портала “еПорези” имају и могућност додељивања, односно одузимања овлашћења за коришћење електронских сервиса.

Посебно је значајно истаћи да су све активности, које порески обвезник обавља путем портала “еПорези”, **бесплатне**.

Како би пореским обвезницима пружио што више информација и олакшала подношење пореских пријава, Пореска управа је саставила корисничка упутства о начину подношења пореске пријаве електронским путем, за сваки порески облик, па чак и видео-упутства, као и друга упутства од значаја за подношење пореских пријава електронским путем.

Пореска управа је, на свом порталу, омогућила пореским обвезницима да постављају питања писаним путем у вези са проблемима око подношења пореских пријава електронским путем, али је отворила и контакт-центар путем којег се могу добити одговори на усмено постављена питања.

Имајући у виду да физичка лица и даље имају могућност да пореску пријаву која није у вези са обављањем делатности поднесу у папирном облику, непосредно или путем поште, средином 2017. године, Пореска управа је отворила посебне шалтере „Ваш порезник“ у оквиру својих филијала. На овим шалтерима порески обвезници, у непосредној комуникацији са пореским службеницима, могу да добију све тражене информације, као и брошуре и флајере, а све са циљем решавања актуелног проблема пореског обвезника и добровољног измирења пореских обавеза.

Ови шалтери су намењени свим грађанима који нису у могућности електронски да комуницирају са Пореском управом и омогућавају лакше испуњавање пореских обавеза на једном месту.

4. Функционисање електронских пореских пријава

4.1. Пореске пријаве за порез на доходак грађана

Законом о порезу на доходак грађана прописана су три начина утврђивања и плаћања пореза на доходак грађана:

- по одбитку од сваког појединачно оствареног прихода физичког лица,
- по решењу надлежног пореског органа, и
- самоопорезивањем.

По одбитку од сваког појединачно оствареног прихода утврђују се и плаћају порези на следеће приходе³²:

- 1) зараде;
- 2) приходе од ауторских и сродних права и права индустријске својине, ако је исплатилац прихода правно лице, предузетник или предузетник паушалац;
- 3) приходе од капитала, ако је исплатилац прихода правно лице, предузетник или предузетник паушалац;
- 4) приходе од непокретности, ако је исплатилац прихода правно лице, предузетник, предузетник паушалац или предузетник пољопривредник;
- 5) приходе од давања у закуп покретних ствари, ако је исплатилац прихода правно лице, предузетник, предузетник паушалац или предузетник пољопривредник;
- 6) добитке од игара на срећу;
- 7) приходе од осигурања лица;
- 8) приходе спортиста и спортских стручњака;
- 9) остале приходе, ако је исплатилац прихода правно лице, предузетник или предузетник паушалац.

Под правним лицем подразумева се и део правног лица, односно пословна јединица нерезидентног правног лица која је регистрована код надлежног државног органа (представништво и др.), као и државни органи и организације.

По решењу надлежног пореског органа утврђује се и плаћа порез на³³:

- 1) паушални приход од самосталне делатности;
- 2) капитални добитак;

32) Одредба члана 99. Закона о порезу на доходак грађана.

33) Одредба члана 100 Закона о порезу на доходак грађана.

- 3) приход на основу пружања угоститељских услуга у складу са законима којима се уређују туризам и угоститељство (примењује се од 1. јула 2019. године);
- 4) годишњи порез на доходак грађана.

Самоопорезивањем се утврђују и плаћају порези на следеће приходе³⁴:

- 1) приходе од самосталне делатности предузетника, предузетника пољопривредника и предузетника другог лица који води пословне књиге;
- 2) приходе које исплаћује исплатилац, који није правно лице, предузетник или предузетник паушалац, и то:
 - (1) приходе од ауторских и сродних права и права индустријске својине;
 - (2) камате;
 - (3) друге приходе из члана 85. закона;
- 3) приходе које исплаћује исплатилац, који није правно лице, предузетник, предузетник паушалац или предузетник пољопривредник, по основу прихода од издавања непокретности и давања у закуп покретних ствари.

За **порезе по одбитку**, почев од 1. марта 2014. године, почео је да функционише систем обједињене наплате пореза и доприноса по одбитку, који подразумева:

- увођење једне појединачне Пореске пријаве ППП ПД, уместо бројних пореских пријава ПП ОПЈ и ПП ОД и
- уплату пореза и доприноса, који се плаћају по одбитку за исплате прихода физичким лицима у складу са законом којим се уређује порез на доходак грађана, односно законом којим се уређују доприноси за обавезно социјално осигурање (у наставку текста: порез по одбитку), на јединствени уплатни рачун: **840-4848-37**, уместо више различитих уплатних рачуна пореза и доприноса.

Пореска пријава ППП ПД садржи:

- 1) збирне податке о обрачунатом порезу по одбитку од стране једног пореског платца за све примаоце прихода;
- 2) појединачне податке о обрачунатом порезу по одбитку од стране једног пореског платца за сваког примаоца прихода.

Пре исплате прихода физичком лицу, исплатилац је дужан да поднесе Пореску пријаву ППП ПД. Пореска пријава сматра се поднетом када Пореска управа потврди формалну исправност и математичку тачност исказаних података, додели број пријаве, број одобрења за плаћање укупног износа обавезе по том основу (у наставку текста: БОП) и у електронском облику о томе достави обавештење подносиоцу пореске пријаве.

34) Одредба члана 100а Закона о порезу на доходак грађана.

Након добијања обавештења, исплатилац прво врши плаћање пореза по одбитку, тако што у налог за плаћање пореза по одбитку уписује јединствени уплатни рачун за порезе по одбитку, БОП и износ обавезе која се плаћа по том основу. Након плаћања пореза по одбитку, исплатилац може да изврши исплату нето прихода физичком лицу, при чему у налог за исплату такође уписује БОП добијен од Пореске управе.

За сваку врсту опорезивог прихода, прописана је шифра плаћања код које је обавезно уношење БОП-а, тако да банка не обрађује налоге за исплату без унетог БОП-а.

На основу свега наведеног, онемогућена је исплата нето прихода без плаћања пореза по одбитку. Међутим, постоје шифре плаћања, које не захтевају уношење БОП-а, а односе се на приходе физичких лица који су изузети или ослобођени плаћања пореза, тако да порески обвезници, уколико желе да избегну плаћање пореза, могу применити те шифре плаћања. Додатни проблем је што банка не врши контролу исправности плаћања пореза, већ само контролише исправност унетог БОП-а, тако да порески обвезник може унети већи износ нето прихода у односу на порез који плаћа на тај приход и за који је добио БОП од Пореске управе. Овде смо само указали на недостатке функционисања платног промета, али контролу плаћања пореза свакако врши порески орган. Ипак, посао контроле био би олакшан и мање би се избегавало плаћање пореза, да се успостави боља контрола платног промета.

У Пореску пријаву ППП ПД уноси се јединствени матични број физичког лица, којем се врши исплата опорезивог прихода, на који се плаћа порез по одбитку. Исплатилац прихода дужан је да, до 31. јануара године која следи године у којој је плаћен порез по одбитку, свим физичким лицима којима је вршио исплату прихода на које је плаћао порез по одбитку, достави потврду о плаћеном порезу по одбитку, на Обрасцу ППП-ПО.

На основу ове потврде, физичко лице утврђује да ли, за годину у којој је остварио приход на који је плаћен порез по одбитку, има обавезу плаћања годишњег пореза на доходак грађана и подношења пореске пријаве ППДГ-2Р³⁵. **Годишњи порез на доходак грађана плаћа се по решењу пореског органа.**

С обзиром на то да се кроз Пореску пријаву ППП ПД идентификује прималац прихода преко јединственог матичног броја, порески орган има податке о свим физичким лицима која су током календарске године примала приходе на које је плаћен порез по одбитку, тако да може да врши контролу података унетих у Пореску пријаву ППДГ-2Р.

Пореска пријава ППП ПД се доставља више од пет година електронским путем, функционише доста добро, а проблеми који се јављају тичу се примене шифри прихода и основица за доприносе, што се у ходу решава. На почетку примене Пореска управа је на својој интернет страници објавила тридесетак питања и одговора у вези са достављањем Пореске пријаве ППП ПД електронским путем, чиме је отклонила недоумице и олакшала примену обједињене наплате пореза по одбитку.

35) Рок за подношење ове пореске пријаве је 15. мај текуће године за претходну годину. ППДГ-2Р се може поднети у електронском или папирном облику.

Уколико физичко лице оствари опорезиви приход од лица које није дужно да обрачуна и плати порез по одбитку (физичко лице, инострани исплатилац, дипломатско или конзуларно представништво стране државе, међународна организација и др.), дужно је да само обрачуна и плати порез по одбитку, **путем самоопорезивања**. У овом случају, порески обвезник има обавезу подношења Пореске пријаве ПП ОПО³⁶, при чему има обавезу да, у року од 30 дана, плати порез по одбитку исказаном у овој пореској пријави. Опорезиви приходи из ове пореске пријаве, такође, улазе у доходак за опорезивање годишњим порезом на доходак грађана (уносе се у Пореску пријаву ППДГ-2Р).

Приходи које оствари предузетник паушалац опорезују се према решењу пореског органа, док се приходи предузетника који плаћа порез на стварни приход, опорезују путем самоопорезивања.

Предузетник паушалац има обавезу подношења пореске пријаве ППДГ-1Р искључиво у електронском облику, приликом започињања обављања самосталне делатности³⁷, престанка, односно прекида обављања самосталне делатности³⁸, као и у случају промена околности које битно утичу на паушални начин опорезивања³⁹. Ова пореска пријава је релативно скоро почела да се подноси искључиво електронским путем (од 1. јануара 2018. године), па још увек постоје одређени проблеми, као што је проблем недобијања статуса да је пријава прокњижена, већ добијање крајњег статуса да је пријава поднета и да је као таквој додељен идентификациони број пријаве.

Предузетник који порез плаћа на стварни приход, има обавезу подношења пореске пријаве ППДГ-1С искључиво у електронском облику, до 15. априла⁴⁰ године која следи години за коју се утврђује порез, као и приликом започињања обављања самосталне делатности⁴¹ и приликом престанка, односно прекида обављања самосталне делатности⁴². Приликом почетка достављања ове пореске пријаве искључиво електронским путем, почетком 2017. године, порески обвезници су имали доста проблема, јер су били онемогућени да поднесу ППДГ-1С за поједине основе за пријаву, као што су промена основа осигурања, престанак, односно прекид обављања делатности, промена седишта радње и сл., чиме им је било онемогућено да измире своју обавезу у

36) Рок за подношење пореске пријаве ПП ОПО је 30 дана од дана остваривања прихода, а може се поднети у електронском или папирном облику.

37) ППДГ-1Р се подноси у року од 15 дана од дана започињања обављања делатности, у складу са одредбама члана 94. став 2. Закона о порезу на доходак грађана.

38) ППДГ-1Р се подноси у року од 30 дана од дана престанка, односно прекида обављања делатности, у складу са одредбама члана 94. став 4. Закона о порезу на доходак грађана.

39) У овом случају, ППДГ-1Р се подноси до 31. јануара, у складу са одредбама члана 93. став 2. Закона о порезу на доходак грађана.

40) Овај рок се примењује од утврђивања пореза на приходе од самосталне делатности за 2019. годину, а закључно са обавезом утврђивања пореза на приходе од самосталне делатности за 2018. годину, примењивао се рок – 15. март.

41) У овом случају, ППДГ-1С подноси се у року од 15 дана од дана уписа у регистар надлежног органа, односно од дана почетка обављања делатности, у складу са одредбама члана 94. став 1. Закона о порезу на доходак грађана.

42) ППДГ-1С подноси се у року од 30 дана од дана престанка, односно прекида обављања делатности, у складу са одредбама члана 94. став 3. Закона о порезу на доходак грађана.

року. Након тога, Пореска управа је решила техничке проблеме и израдила корисничко упутство за подношење ове пореске пријаве по свим основама за пријаву, тако да је нормализовано функционисање електронског достављања Пореске пријаве ППДГ-1С.

Порез на капиталне добитке плаћа се према решењу пореског органа, а порески обвезник има обавезу подношења Пореске пријаве ППДГ-3Р⁴³, у електронском или папирном облику.

Од 1. јула 2019. године уводи се посебна врста прихода на које ће се порез плаћати по решењу пореског органа, а то су приходи од пружања угоститељских услуга, за које ће се подносити Пореска пријава ППДГ-4Р⁴⁴.

Привредно друштво има обавезу плаћања **доприноса за осниваче, односно чланове привредног друштва**, који раде у привредном друштву чији су оснивачи, односно чланови, без заснивања радног односа, а за плаћене доприносе, пореском органу достављају Пореску пријаву ПП ОД-О⁴⁵, искључиво у електронском облику.

Имајући у виду велики број различитих пореских пријава пореза на доходак грађана, као и различит начин плаћања пореза по тим пријавама, порески орган је сачинио више корисничких упутстава, како би физичким лицима олакшао подношење истих.

4.2. Порез на додату вредност (ПДВ)

Пореска пријава ПП ПДВ подноси се у електронском облику од 1. јула 2014. године. Након успешног подношења пореске пријаве, подносилац добија обавештење о успешном пријему пореске пријаве електронским путем,

Од почетка примене електронског достављања ове пореске пријаве, није било битних потешкоћа, осим што се понекад појаве технички проблеми везани за рад информационог система Пореске управе, услед чега порески обвезници нису у могућности да доставе пореску пријаву у року. Због ових потешкоћа, Пореска управа је на својој интернет страници обавештавала пореске обвезнике да могу да поднесу Пореску пријаву ПП ПДВ са закашњењем без правних последица, али је остала чињеница да порески обвезници могу да буду кажњени што своју пореску обавезу нису измирили у року.

Наиме, рок за подношење пореске пријаве ПП ПДВ је уједно и најкаснији датум када порески обвезник треба да измири своју обавезу по тој пореској пријави. То значи да, иако је било проблема са достављањем Пореске пријаве ПП ПД, није било проблема у функционисању платног промета, тако да је по-

43) Пореска пријава се подноси у року од 30 дана, односно 120 дана од дана продаје непокретности по основу које порески обвезник може да оствари право на пореско ослобођење, у складу са одредбама члана 95. Закона о порезу на доходак грађана.

44) Пореска пријава ће се подносити у року од 15 дана, у складу са одредбама члана 95а Закона о порезу на доходак грађана.

45) Пореска пријава ПП ОД-О подноси се 15. у месецу за претходни месец, у ком року се и плаћају доприноси.

рески обвезник имао обавезу да измири своју пореску обавезу, иако није поднео пореску пријаву у року. Наравно да су порески обвезници често у забуну, па чак и прекршају због оваквих техничких проблема везаних за рад портала „eПорези“.

Почев од 1. јула 2018. године прописана је обавеза подношења Обрасца ПОПДВ – Преглед обрачуна ПДВ⁴⁶, који је изазвао доста негодовања и оспоравања од стране пореских обвезника и стручне јавности. Основна замерка Обрасцу ПОПДВ односи се на то што је преобиман и што не даје могућност да се изврши повезивање са аналитичким рачуна. Из овог разлога, увођење Обрасца ПОПДВ је више пута одлагано, како би се уважиле примедбе стручне јавности и имплементирале у овај образац.

Након прописивања Обрасца ПОПДВ, Пореска пријава ПП ПДВ се попуњава на основу овог прегледа обрачуна ПДВ, што значи да сваки погрешно унети податак у ПОПДВ доводи до погрешног попуњавања Пореске пријаве ПП ПДВ. Напомињемо да порески обвезник може да буде кажњен и за погрешно попуњена поља у Пореској пријави ПП ПДВ, која се не односе на износ пореске обавезе, као што је такав случај погрешно попуњен податак о износу накнаде.

Законодавац је, управо из тог разлога, оставио годину дана рок, у којем порески обвезници неће бити кажњавани за погрешно уношење података у Образац ПОПДВ, који не утичу на износ пореске обавезе.

У циљу превазилажења свих насталих проблема, Пореска управа је сачинила и на својој интернет страници објавила два корисничка упутства:

- Корисничко упутство за креирање и подношење Пореске пријаве ПДВ са прегледом обрачуна ПДВ; и
- Корисничко упутство за исказивање података у прегледу обрачуна ПДВ – Обрасцу ПОПДВ.

У вези са подношењем измењене Пореске пријаве ПП ПДВ, од августа 2018. године, онемогућено је мењање опредељења за повраћај ПДВ, када се подноси измењена пореска пријава, што је изазвало негодовање пореских обвезника.

4.3. Порез на добит

У вези са обавезом плаћања пореза на добит правних лица, почев од 1. априла 2015. године електронским путем се доставља Пореска пријава ПДП, а пореска пријава за порез на добит по одбитку - ПДПО/С и пореска пријава пореза на добит по решењу – КДЗН, од 1. марта 2016. године. У вези са подношењем ових пореских пријава, Пореска управа објавила је више корисничких упутстава:

- Корисничко упутство за подношење ПДП пријаве;
- Корисничко упутство за примену Правилника о садржају и начину подношења пореске пријаве пореза на добит правних лица;

46) Прописан је Правилником о облику, садржини и начину вођења евиденције о ПДВ и о облику и садржини прегледа обрачуна ПДВ (“Сл. гласник РС”, бр. 90/17, ... и 60/18).

- Корисничко упутство за подношење измењене пореске пријаве пореза на добит правних лица;
- Корисничко упутство за примену Правилника о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по одбитку на приходе и накнаде које остварују нерезидентна и резидентна правна лица – ПДПО/С и Правилника о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по решењу на приходе које остварује нерезидентно правно лице – КДЗН; и
- Корисничко упутство за електронско подношење захтева за сторнирање последње поднете пријаве пореза на добит правних лица.

Пореска пријава ПДП, која се доставља у електронском облику, **јединствена је за све обвезнике пореза на добит**, што представља велики напредак у односу на достављање ове пореске пријаве у папирној форми. У складу са тим, пореску пријаву ПДП подносе:

- привредна друштва, односно предузећа, односно друга правна лица основана ради обављања делатности са циљем стицања добити,
- задруге, које остварује приходе продајом производа на тржишту или вршењем услуга уз накнаду,
- друго правно лице, које није основано ради остваривања добити, већ је у складу са законом основано ради постизања других циљева утврђених у његовим општим актима, ако остварује приходе продајом производа на тржишту или вршењем услуга (недобитна организација),
- сталне пословне јединице нерезидентног обвезника које обављају делатност на територији Републике Србије.

Уз Пореску пријаву ПДП, порески обвезник подноси порески биланс за период за који се утврђује порез на добит правних лица - Образац ПБ 1, односно порески биланс за недобитне организације - Обрасци ПБН, ПБН 1, ПБН 2, ПБН 3, као и друге извештаје од значаја за утврђивање пореза на добит правних лица.

Када порески обвезник поднесе Пореску пријаву ПДП у електронском облику, добија обавештење о успешном пријему пореске пријаве електронским путем, у којем се пореском обвезнику додељује БОП за текућу и наредну годину. Порески обвезник врши плаћања аконтација и коначне обавезе за текућу годину по једном БОП-у, а почев од аконтација за наредну годину примењује други БОП. Проблем се појавио због тога што је већина правних лица имала претплату пореза на добит, тако да није вршила плаћање аконтација у наредном периоду, али их је порески орган задуживао по новом БОП-у.

У вези са овим проблемом, Пореска управа је у корисничком упутству навела да порески обвезник има право да за више плаћени порез на добит поднесе захтев за повраћај, да тражи прекњижавање ради измирења обавеза по основу другог облика јавног прихода или да тражи прекњижавање са једног БОП-а на други БОП. Дакле, и за прекњижавање са једног БОП-а на други БОП обвезник треба да поднесе захтев, што многи нису учинили, мислећи да ће се то вршити по аутоматизму.

Захтев се подноси у папирном облику надлежној организационој јединици Пореске управе, све док се не изврши имплементација софтверске подшке за електронско подношења захтева.

4.4. Акцизе

Почев од 1. јануара 2018. године, у складу са изменама и допунама Закона о акцизама („Сл. гласник РС“, бр. 108/16), укинута су тромесечни и кумулативни обрачуни акцизе, а уместо тога прописана је обавеза обрачунавања акцизе на месечном нивоу.

Почев од 1. јануара 2018. године, обвезник акцизе има обавезу да Образац ПП ОА поднесе у року од 15 дана по истеку месеца за тај месец, искључиво у електронском облику⁴⁷.

Када правна лица утврде обавезу по основу акцизе кроз пореску пријаву ПП ОА, треба да утврде позив на број одобрења за уплату обавезе за обрачунату акцизу. Формирање позива на број одобрења по моделу 97, врши се тако што позив на број одобрења има структуру КК-ШОП-ПИБ-ММГГ-П, где су:

- КК – контролни број по моделу 97, и састоји се од две цифре,
- ШОП – ознака територије седишта обвезника акцизе и састоји се од три цифре,
- 601 – ознака територије Републике,
- ПИБ – порески идентификациони број и састоји се од девет цифара,
- ММГГ – месец и година који означавају порески период (календарски месец и година), и састоји се од четири цифре и
- П – ознака периода за плаћање у пореском периоду, и састоји се од једне цифре.

Овако компликован начин формирања позива на број одобрења по моделу 97, може довести до грешке у измиривању обавезе по основу акцизе. Поред тога, додатну конфузију ствара обавеза уплате акцизе на више десетина различитих уплатних рачуна.

Образац ПП ОАЕЛ се доставља у електронском облику, почев од 1. јануара 2017. године. Подноси се за електричну енергију за крајњу потрошњу чије читавање потрошње електричне енергије се врши почев од 1. фебруара 2017. године, односно за обрачунски период почев од 1. фебруара 2017. године, укључујући и процењену или споразумно утврђену потрошњу електричне енергије, односно коначно обрачунату акцизу на електричну енергију за јануар 2017. године.

Обвезник акцизе дужан је да утврђену обавезу на основу акцизе на електричну енергију искаже у Пореској пријави ПП ОАЕЛ, коју доставља надлежном пореском органу најкасније у року од 15 дана по истеку обрачунског периода⁴⁸, при чему је обрачунски период календарски месец у којем је изврше-

47) Пореска пријава за акцизу подноси се у електронском облику почев од II квартала 2017. године, али је променом начина плаћања акцизе и подношења пореске пријаве, промењен и Образац ОА, који се подноси од 1. јануара 2018. године.

48) Рок за подношење пореске пријаве утврђен је одредбама члана 40м Закона о акцизама.

но читавање потрошње електричне енергије⁴⁹ (ово је уједно и рок за плаћање обрачунате акцизе).

4.5. Порез на имовину

Пореске пријаве ППИ-3 и ППИ-4 достављају се у електронском облику од 1. јануара 2018. године. Почев од 1. јануара 2019. године, пореске пријаве за порез на имовину, за правна лица – ППИ-1 и за предузетнике - ППИ-2, такође се достављају у електронском облику. Физичка лица, која подносе пореске пријаве које се не односе на обављање делатности, и даље могу подносити пореске пријаве у папирном облику.

С обзиром на то да је достављање пореских пријава ППИ-1 и ПИ-2 у електронском облику, представљало новину почетком ове године, а да је рок за подношење ове пореске пријаве био 31. март 2019. године, то је било и најактуелније питање у претходном периоду. Проблем је настао што се пореска пријава није подносила преко портала Пореске управе - „еПорези“, већ **преко портала локалне пореске администрације**.

Порески обвезници нису били обавештени о формирању јединственог информационог система локалне пореске администрације, а и сам портал је у почетку лоше функционисао, нарочито у унутрашњости. Након подношења пореских пријава ППИ-1 и ПИ-2, поједине локалне пореске администрације нису имале објашњење за неприхватање поднете пореске пријаве, тако да обвезници нису знали како да поступе да би пријава била прихваћена. Поред тога, било је присутно неуједначено поступање локалних пореских администрација у вези са уоченом математичком грешком или неисправношћу. Неке су тражиле да се поднесе измењена пореска пријава, а друге су одбијале пријаву као неисправну, па су порески обвезници морали да поднесу нову пореску пријаву. Но, све то је разумљиво, јер се ради о веома кратком року, који је био остављен пореским обвезницима и локалним пореским администрацијама да се привикну на нов начин подношења пореске пријаве за порез на имовину.

5. Ефекти увођења електронских пореских пријава

Према подацима Пореске управе од новембра 2018. године, од увођења обавезног подношења пореских пријава електронским путем, порески обвезници су путем електронских сервиса на порталу “еПорези” поднели више од 25 милиона електронских пореских пријава. Највећи број пријава односи се на пореске пријаве пореза на доходак грађана, затим ПДВ пријаве и пореске пријаве за порез на добит правних лица, што је и логично, имајући у виду динамику увођења електронских пореских пријава, као и примену пореских облика, обухваћених овим пореским пријавама.

Поред електронских сервиса за подношење пореских пријава, порески обвезници користе и електронски сервис за подношење и обраду захтева за упитом стања на својим пореским рачунима. Од успостављања овог електронског

49) Одредба члана 40л Закона о акцизама.

сервиса, путем портала “eПорези” поднето је и обрађено више од седам милиона захтева за упитом стања на пореским рачунима.

Од јануара до краја новембра 2018. године поднето је око 5,5 милиона електронских пореских пријава и 1,9 милиона захтева за упит стања на пореским рачунима. Месечно се, у просеку поднесе око 490.000 електронских пореских пријава, односно 171.781 захтев за упит стања.

Према извештају Светске банке “Paying taxes”, Србија је оцењена као најбоља у региону источне Европе и централне Азије. Критеријуми који су вредновани у извештају односе се на процесе администрирања пореза, који су значајно унапређени увођењем нових технологија и развојем електронских система за подношење пореских пријава и плаћање пореза у Србији.

И у наредном периоду Пореска управа планира унапређење електронске комуникације са пореским обвезницима како би лакше, брже и што једноставније испунили своје пореске обавезе. Предвиђено је и издавање четири врсте пореских уверења у електронском облику, чиме ће се значајно смањити трошкови, као и време за добијање пореског уверења.

6. Реформа Пореске управе и процена будућег напретка

У савременим условима, пореска администрација мора да прати технолошки развој, да се модернизује и активно укључи у дигитализацију, путем које ће прикупљати податке и информације од пореских обвезника.

У складу са овом потребом, Влада Републике Србије започела је реформу Пореске управе 2015. године, а оквир за њено реформисање постављен је Програмом трансформације Пореске управе за период 2015–2020. године (у наставку текста: Програм трансформације). Након тога, установљено је да спровођење Програма трансформације није дало жељене резултате, односно није резултирало побољшаном наплатом јавних прихода, који су у надлежности Пореске управе. Стога, Влада Републике Србије је ревидирала Програм трансформације и усвојила нови Акциони план Програма трансформације Пореске управе за период 2018–2023. године⁵⁰.

Циљеви су били смањење броја филијала, поједностављивање и обједињавање пореских процедура, боље обучавање пореских службеника и побољшање оперативних активности на сузбијању сиве економије. У оквиру Програма трансформације предвиђено је усвајање нових организационих структура, редизајн система за управљање људским ресурсима и унапређење система пружања услуга пореским обвезницима.

Као резултат процеса реформе, имамо ефикаснију пореску администрацију, која располаже модерним интегрисаним информационом системом, који подржава пословне процесе, једноставне, разумљиве и у складу са најбољом међународном праксом.

50) Објављен на интернет страници Пореске управе.

Процент учешћа редовне наплате пореза, у односу на укупне пореске приходе процењене у буџету, у 2018. години, износио је 96,5%⁵¹, при чему тај проценат учешћа бележи константан раст. Више фактора утицало је на повећање овог процента учешћа:

- настављен је интензиван развој интегрисаног система информационих технологија, ради електронског достављања пореских пријава и увођења електронских услуга за пореске обвезнике;
- извршена је промена законодавства са циљем повећања добровољног поштовања пореских прописа;
- унапређени су капацитети и побољшан је систем управљања ризицима;
- успостављен је нови систем за редовну и принудну наплату и пореско рачуноводство, који омогућава аутоматизоване процесе пореске наплате за запослене у Пореској управи.

Општи закључак је да је унапређење пословних процеса, коришћењем информационо-комуникационих технологија, допринело ефикасности рада Пореске управе и бољој наплати пореза. Неопходни поступци у вези са увођењем електронских пореских пријава приказани су у Прегледу 1.

Преглед 1. Поступци у вези са увођењем електронских пореских пријава

Ниво 1	Ниво 2	Ниво 3	Ниво 4	Ниво 5
“Е-пријава”	“Е-рачуноводство”	“Е-укрштање”	“Е-контрола”	“Е-надзор”
<ul style="list-style-type: none"> • Коришћење стандардних електронских форми за подношење пореских пријава 	<ul style="list-style-type: none"> • Подношење рачуноводствене и друге изворне документације као прилог пореским пријавама (нпр. фактура, бруто биланси) у дефинисаном електронском формату и дефинисаном року 	<ul style="list-style-type: none"> • Достављање додатне документације /могућност управе да има увид у додатна документа (изводи из банке), са циљем упоредне и унакрсне анализе по врсти пореза, по пореским обвезницима, по територијама и сл. 	<ul style="list-style-type: none"> • Анализа документације (ниво 1, ниво 2 и ниво 3) путем мапирања и других софтверских решења, у моменту подношења, тако да се издају електронска пореска решења (налази), уз остављање рока обвезницима да реагују. 	<ul style="list-style-type: none"> • Пореска администрација користи поднету документацију и информације на начин да сама врши обрачун пореза (обвезници не подносе обрачуне и пријаве, имају могућност да ревидирају обрачун пореске администрације)

51) Извештај о спровођењу програма реформе управљања јавним финансијама 2016–2020, за период од јануара до децембра 2018. године, Министарство финансија, март 2019. године.

Према истраживањима компаније *Ernest&Young*⁵², на основу искуства из претходних година, технолошки развој пореске администрације може се сврстати у пет нивоа. Преглед 2. указује на ниво достигнутог технолошког развоја земаља обухваћених истраживањем.

Преглед 2. Технолошки развој пореске администрације

Ниво 1	Ниво 2	Ниво 3	Ниво 4	Ниво 5
“Е-пријава”	“Е-рачуноводство”	“Е-укрштање”	“Е-контрола”	“Е-надзор”
<ul style="list-style-type: none"> • Аустрија • Индија (тренд ка 2) • Кенија • Холандија (тренд ка 2) • Нигерија • Норвешка (тренд ка 2) • Катар • Саудијска Арабија (тренд ка 2) • Шведска • Украјина (тренд ка 3) 	<ul style="list-style-type: none"> • Белгија • Финска (тренд ка 3) • Немачка • Грчка • Мађарска (тренд ка 3) • Италија • Литванија (тренд ка 5) • Луксембург • Португал (тренд ка 5) • Јужна Африка • Швајцарска • Велика Британија (тренд ка 4) 	<ul style="list-style-type: none"> • Чешка (тренд ка 4) • Данска • Француска (тренд ка 4) • Ирска • Пољска (тренд ка 5) • Словачка • Шпанија • Турска 	<ul style="list-style-type: none"> • Русија 	

У односу на наведене нивое, Пореска управа наше земље данас се налази на Нивоу 1. Успостављено је електронско достављање свих пореских пријава и оно за сада добро функционише, с тим што треба радити на унапређењу техничке опремљености Пореске управе и још бољој информисаности, како запослених у Пореској управи, тако и пореских обвезника. Можемо констатовати да је Србија достигла ниво који није занемарљив, јер се на Нивоу 1 налазе и нордијске земље, које су по многим питањима у врху Европе. Поред тога, интересантно је да много напредније и привредно развијеније земље нису досегле Ниво 1, који је достигла Србија.

Највеће изненађење овог истраживања представља Русија, која се налази на Нивоу 4, најнапреднијем нивоу технолошког развоја. Овај пример охрабрује и указује да се и у Србији може остварити даљи технолошки напредак, који подразумева прелазак на следећи ниво, Ниво 2. Потребно је пратити стандарде и развој информатичког друштва и сваки напредак у овој области применити на унапређење рада и ефикасности домаће пореске администрације.

52) „Дигитализација пореске администрације: Будућност на прагу“, Стефан Стровјановски, партнер у одељењу пореског саветовања компаније ЕУ, *Бизнис&Финансије*, децембар 2017. године, Бизнис топ 2016/17.

Даљи процес технолошког развоја и дигитализације Пореске управе изискује одређене трошкове, који нису мали, али су таква улагања вишеструко исплатива.

Закључак

Годинама уназад, дигитализација представља приоритет Владе Републике Србије. Дигитализација омогућава пореским администрацијама да буду организованије и многоструко ефикасније, како у сузбијању злоупотреба, тако и у побољшању квалитета пореског извештавања и наплате пореза.

Пореска управа Републике Србије завршила је циклус превођења “папирних форми” пореских пријава у електронски облик, тако да порески обвезници за све приходе које администрира Пореска управа имају могућност подношења електронских пореских пријава посредством портала “еПорези”.

Увођење електронског сервиса Пореске управе омогућило је пореским обвезницима да лакше, једноставније и брже испуњавају обавезе према Пореској управи, као и да се боље информишу о својим правима и обавезама.

Коришћење портала “еПорези” сигурно је и безбедно, јер захтева употребу квалификованог електронског сертификата. Преко портала “еПорези” порески обвезници могу да доставе пореске пријаве електронским путем, али имају и бројне друге могућности:

- портал им омогућава увид у стање на рачунима,
- омогућава им увид у податке из Јединственог регистра пореских обвезника,
- имају преглед претходно поднетих пореских пријава електронским путем,
- могу доделити, односно одузети овлашћења за коришћење електронских сервиса.

На почетку примене електронског достављања сваке од пореских пријава, било је техничких проблема, али су они превазиђени, а за достављање већине електронских пријава Пореска управа је израдила корисничка упутства, са циљем лакшег преласка са „папирне“ на електронску пореску пријаву. Поред тога, приликом почетка примене електронских пореских пријава, обвезницима је дат период пробне примене, али и „Тест окружење“, путем којег могу покушати да доставе пореску пријаву, без правних последица.

Увођење електронских пореских пријава представља значајан корак ка повећању ефикасности рада пореске администрације, која уједно доноси и бројне предности за пореске обвезнике, као што су:

- 1) брже, лакше и једноставније подношење пореских пријава;
- 2) могућност подношења докумената сваког дана у недељи, без обзира на географску локацију;
- 3) пренос овлашћења по основу електронског пословања;
- 4) бржа рефундација пореза;
- 5) бесплатно коришћење електронских сервиса Пореске управе и др.

Технолошки развој Пореске управе је на завидном нивоу, али у Србији и даље постоје локалне пореске администрације које су у технолошком заостатку, а њихови запослени заостају у погледу едукованости и информисаности. Ово је нарочито дошло до изражаја приликом почетка достављања Пореске пријаве ППИ-1 електронским путем, преко портала локалне пореске администрације.

Могућа су даља унапређења у смислу побољшања прегледности интернет презентације на порталима на којима се врши пријава за електронско достављање пореских пријава, како би порески обвезници што лакше приступили порталу и дошли до тражене информације.

Дигитализација несумњиво мења начин функционисања пореског система, тако да се могу очекивати даље промене практичног функционисања пореског система наше земље.

Литература

1. Акциони план Програма трансформације Пореске управе за период 2018–2023. године, Пореска управа;
2. Извештај о спровођењу програма реформе управљања јавним финансијама 2016–2020. за период од јануара до децембра 2018. године, Министарство финансија, март 2019. године;
3. K.Soliman, J.Affisco, „E-government“, *Emerald Group Publishing*, 2006.
4. M.Brown, „Electronic government“, *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*, 2003;
5. OECD, „The e-Government Imperative“, *Paris: OECD Publications*, 2003;
6. Стровјановски С. (2017), „Дигитализација пореске администрације: Будућност на прагу“, *Бизнис&Финансије*, децембар 2017.;
7. Закон о пореском поступку и пореској администрацији („Сл. гласник РС“, бр. 80/02, ... и 95/18);
8. Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању („Сл. гласник РС“, број 94/17)
9. Правилник о подношењу пореске пријаве електронским путем (“Сл. гласник РС”, бр. 113/13 и 104/18);
10. Правилник о пореској пријави за порез по одбитку („Сл. гласник РС“, бр. 74/13, ... и 104/18);
11. Правилник о облику и садржини пријаве за евидентирање обвезника ПДВ, поступку евидентирања и брисања из евиденције обвезника ПДВ, поступку евидентирања и брисања из евиденције и о облику и садржини пореске пријаве ПДВ (“Сл. гласник РС”, бр. 123/12, ... и 60/18);
12. Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на доходак грађана који се плаћа по решењу („Сл. гласник РС“, бр. 90/17, ... и 20/19);

13. Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит правних лица ("Сл. гласник РС", бр. 30/15,.....и 8/19);
14. Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по одбитку на приходе и накнаде које остварују нерезидентна и резидентна правна лица ("Сл. гласник РС", бр. 97/15, ... и 20/18);
15. Правилник о садржају пореске пријаве за обрачун пореза на добит по решењу на приходе које остварује нерезидентно правно лице ("Сл. гласник РС", бр. 100/15, 111/15 и 14/16);
16. Правилник о начину обрачунавања, садржини и начину вођења евиденције, облику и садржини пореске пријаве пореза на премије неживотних осигурања ("Сл. гласник РС", бр. 14/16);
17. Правилник о пореској пријави о обрачунатом порезу самоопорезивањем и припадајућим доприносима на зараду, односно другу врсту прихода од стране физичког лица као пореског обвезника ("Сл. гласник РС", бр. 15/16 и 27/19);
18. Правилник о пореској пријави о обрачунатим доприносима за обавезно социјално осигурање за осниваче, односно чланове привредног друштва ("Сл. гласник РС", бр. 14/16);
19. Правилник о пореској пријави за утврђивање пореза и доприноса за обавезно социјално осигурање самоопорезивањем на приходе од самосталне делатности ("Сл. гласник РС", бр. 101/16 и 7/17);
20. Правилник о начину обрачунавања и плаћања акцизе, врсти, садржини и начину вођења евиденција, достављања података и подношења пореске пријаве ("Сл. гласник РС", бр. 3/05, ... и 48/18);
21. Правилник о начину и поступку обрачунавања и плаћања акцизе на електричну енергију за крајњу потрошњу ("Сл. гласник РС", бр. 76/15, 101/16 и 86/17);
22. Правилник о обрасцима пореских пријава за утврђивање пореза на имовину ("Сл. гласник РС", бр. 108/13, ... и 104/18);
23. Правилник о облику, садржини и начину вођења евиденције о ПДВ и о облику и садржини прегледа обрачуна ПДВ ("Сл. гласник РС", бр. 90/17, ... и 60/18);

УДК 007:336.2]:004

658.14/.17

Стручни рад

Зоран
КИЛИБАРДА*

Ефекти електронског финансијског пословања и извештавања код корисника јавних средстава

Резиме

Примена информационих технологија има значајну улогу у области пословања корисника јавних средстава, како општег административног пословања, тако и текућег финансијског пословања и извештавања. Примена електронског пословања већ има своју широку примену у оперативном раду државних органа и организација и све више у области пружања услуга грађанству, тако да представља императив и неопходност у даљем развоју општег друштва у свим његовим сегментима.

Овај рад бави се приказом постојећег стања примене информационих технологија у области финансијског пословања и извештавања корисника јавних средстава, а обухват приказа опредељен је само за прописима уређене обавезе које примењују само корисници јавних средстава, без приказа извршавања обавеза прописаних општим прописима (порези, доприноси, накнаде, таксе) које примењује и приватни и јавни сектор, као и без приказа обавеза које уређују прописи по посебним делатностима корисника јавних средстава (здравство, култура, образовање, социјала...).

Дакле, кроз приказ начина извршења прописаних обавеза, односно примене писане или електронске форме, намера овог рада је да се утврде стварни ефекти досадашње примене информационих технологија у финансијском пословању и извештавању корисника јавних средстава.

*) Савез рачуновођа и ревизора Србије, e-mail: kilibardaz@srrs.rs
Примљено: 29.4.2019. Прихваћено: 6.5.2019.

Рад садржи и предлог за побољшање начина извршавања обавеза корисника јавних средстава, ради постизања бољих ефеката примене информационих технологија, нарочито у делу финансијског извештавања.

Кључне речи: информационе технологије, јавни сектор, извршење буџета, писана форма, електронска форма, финансијско извештавање.

1. Увод

Пре увођења новог буџетског система у Републици Србији, примена информационих технологија имала је веома скромну примену у јавном сектору, када је претежно била усмерена на стварање база података за потребе државних и безбедносних органа и организација. Наравно, треба рећи да су информационе технологије у одговарајућој мери биле заступљене у одређеним делатностима, као што су научноистраживачке делатности, високошколско образовање, затим област здравства, као и област пружања јавних услуга од стране јавних предузећа из области саобраћаја, енергетике и томе слично. Међутим, осим обављања дела платног промета, у области финансијског пословања, рачуноводства и финансијског извештавања јавног сектора, информационе технологије скоро да нису биле заступљене.

У сваком случају, тек од увођења новог буџетског система створени су нормативни услови за примену информационих технологија у области финансијског пословања, рачуноводства и финансијског извештавања јавног сектора, што представља фокус посматрања овог рада. Тако је, већ од априла 2003. године, коришћењем информационих технологија, кроз „привремени систем трезора“ вршено „уношење“ података о износима апропријација садржаних у буџету Републике Србије и обављао се део платног промета у оквиру јавног сектора, у смислу извршења буџета, односно плаћања (одлив готовине) према јавном и приватном сектору.

Како овај рад има за циљ анализу ефеката примене информационих технологија у области јавних финансија, кроз испуњење обавеза које су императивно утврђене у релевантној легислативи, претходно ћемо подсетити да је развој информационог друштва, управо са системом управљања јавним финансијама, утврђен у стратегијама Владе Републике Србије, кроз *Стратегију развоја информационог друштва у Републици Србији*¹ и *Стратегију развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године*².

У овим актима, између осталог, истиче се да су основни циљеви и смернице политике, односно стратегије Владе у области развоја информационог друш-

1) (“Сл. гласник РС”, бр. 87/06)

2) (“Сл. гласник РС”, бр. 51/10)

тва и развоја електронске управе дефинисани у документу Стратегија реформе државне управе у Републици Србији, из новембра 2004. године, у којем су, полазећи од основних принципа Европског административног оквира, дефинисани основни принципи реформе државне управе, којима ће се Влада руководити при постизању циљева реформе државне управе и на којима ће почивати прописи којима се уређују одређене области (децентрализација, деполитизација, професионализација, рационализација и модернизација). Овим документом изражава се јасна политичка воља за реформом државне управе и дефинисане су смернице према којима процеси функционисања и методологија примене информационих и комуникационих технологија треба да постану основ за комплетну реформу државне управе и изражен став да прописе у области информационих технологија треба ускладити са законодавством ЕУ. Ова акта дефинишу и појмове, од којих као најбитнија истичемо два:

- “информациони систем” - означава друштвену способност засновану на информацијама, и као такав, укључује не само технологију - хардвер и софтвер - и садржај, или податке, него и организацију, иницијативе, процедуре, као и људе који су укључени у све то;
- “стратешки информациони систем” - односи се на одређену врсту система од битног значаја за економске активности – где је, за предмет нашег посматрања, важан наведени пример да су системи за обрачун и плаћања за управљање јавним финансијама стратешки неопходни за здраво макроекономско управљање и ефикасност трансакција у привреди која се развија.

Треба указати на још неколико важних одредница за предмет посматрања овог рада, које су одређене Стратегијом развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године, а то је, пре свега, институционални оквир информационог друштва и начин утврђивања идентитета у електронским услугама, које су одређене на тај начин што:

- утврђивање политике и стратегије изградње информационог друштва је у надлежности Министарства за телекомуникације и информационо друштво, у складу са чланом 18. *Закона о министарствима*³;
- надлежности у области примене информационо-комуникационих технологија у јавној администрацији имају и Министарство за државну управу и локалну самоуправу, које је надлежно за систем државне управе, Републички завод за информатику и Интернет као посебна организација, у складу са чланом 37. *Закона о министарствима* и Управа за заједничке послове републичких органа, у складу са *Одлуком о Управи за заједничке послове републичких органа*⁴;
- поред поменутих органа, и други државни органи и организације надлежни су за развој и имплементацију информационих система за посло-

3) (“Сл. гласник РС”, бр. 65/08 и 36/09)

4) (“Сл. гласник РС”, бр. 67/91, 79/02 и 13/04)

ве из свог делокруга (информациони систем МУП-а, информациони систем Министарства одбране и Војске Србије, информациони систем Пореске управе, Управе царина, Управе за трезор, Геодетски информациони систем и др.), односно за примену информационо-комуникационих технологија у области за коју су надлежни (Министарство трговине и услуга за електронску трговину, Министарство здравља за систем здравствене заштите, Министарство просвете за школски систем, Министарство правде за судове и тужилаштва и др.);

- као главни начин утврђивања идентитета у електронским услугама јавног сектора треба користити квалификоване електронске сертификате у складу са *Законом о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању*⁵ (раније: *Законом о електронском потпису и Законом о електронском документу*);
- успешна примена *Закона о електронском потпису* заснива се на постојању сертификационих тела која корисницима пружају услуге издавања електронских сертификата.

2. Облици извештавања према релевантним прописима

У наставку рада усмерићемо пажњу на постојеће релевантне прописе које су обавезни, у текућем пословању, да примењују корисници јавних средстава у области планирања, финансијског пословања, рачуноводства и финансијског извештавања, ради утврђивања ефеката примене информационих технологија, односно електронско пословање у односу на раније класичне форме „папирне“ пословне комуникације, у извршавању истих.

Први пропис у области јавног сектора којим се уређује примена информационих технологија, у ствари, је *Уредба о буџетском рачуноводству*⁶, која је почела да се примењује од 25. децембра 2003. године, којом је прописано да се пословне књиге, осим у слободним листовима, могу водити и у електронском облику, у ком случају су корисници буџетских средстава и организације обавезног социјалног осигурања, обавезни да користе софтвер који обезбеђује очување података о свим прокњиженим трансакцијама и омогућава функционисање система интерних рачуноводствених контрола и онемогућава брисање прокњижених пословних промена. Уредбом је, већ тада, било дозвољено да се рачуноводственом исправом сматра и исправа добијена телекомуникационим путем, у електронском, магнетном или другом облику. Међутим, треба нагласити да је *Уредба о буџетском рачуноводству* донета на основу, сада, неважећег *Закона о буџетском систему* у којем (иначе) нису биле прописане одредбе које су упућивале на примену било каквог облика информационих технологија у јавном сектору.

5) („Сл. гласник РС”, бр. 94/17)

6) („Сл. гласник РС”, бр. 125/03 и 12/06)

Тек почетком примене другог и сада важећег *Закона о буџетском систему*⁷, од 25. јула 2009. године, прописана је обавезна примена информационих технологија у области јавних финансија тако што је дефинисано да *Систем извршења буџета*, као део система управљања јавним финансијама, обухвата процесе и поступке који се спроводе електронском комуникацијом са Управом за трезор, којима се извршавају расходи корисника средстава буџета Републике Србије, односно локалне власти, утврђени Законом о буџету, односно одлуком о буџету, као и расходи тих корисника у периоду привременог финансирања.

Након споменутих стратегија, којима се дефинише улога и одређују правци развоја информационих и комуникационих технологија општег друштва, као и релевантних, кровних прописа тј. *Закона о буџетском систему* и *Уредбе о буџетском рачуноводству*, којима се прописује систем управљања јавним финансијама и начин вођења пословних књига коришћењем информационих технологија, донет је велики број прописа са бројним конкретним обавезама које корисници јавних средстава морају да извршавају писаним путем или применом електронских комуникација или комбинацијом ова два начина. У наставку овог рада даћемо приказ ових прописа са објашњењем начина извршавања прописаних обавеза и покушати да закључимо какви ефекти су постигнути применом информационих технологија, уколико су оне (уопште) прописане као обавезујуће.

С обзиром на то да је буџетски систем утемељен на планском систему (закон или одлука о буџету, односно финансијски план организација обавезног осигурања), затим извршењу тог плана (буџета, односно финансијског плана) према различитим правним основама и на крају извештавању о извршењу плана (закон, одлука, односно финансијски план), у наставку рада следићемо ту логичку нит и дати објашњења за извршавање различитих обавеза, утемељених на прописима.

Такође, подсећамо да ће обухват приказа бити опредељен на прописе, односно обавезе које се односе само на кориснике јавних средстава, без приказа извршавања обавеза прописаних општим прописима (порези, доприноси, накнаде, таксе) које примењује и приватни и јавни сектор, као и без приказа прописаних за поједине делатности корисника јавних средстава (здравство, култура, образовање, социјала...), јер мислимо да ће овакав приступ бити довољан да правилно репрезентује и прикаже (не)постигнуте позитивне ефекте примене информационих технологија у финансијском пословању и извештавању корисника јавних средстава.

2.1. Припрема и доношење буџета и финансијских планова

У низу поступака припреме и доношења буџета и финансијских планова организација за обавезно социјално осигурање (у наставку текста: ООСО),

7) ("Сл. гласник РС", бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 - испр., 108/13, 142/14, 68/15 - др. закон, 103/15, 99/16, 113/17 95/18 и 31/19)

утврђених буџетским календаром⁸ прве две активности/обавезе односе се на приоритетне области финансирања, тако што:

- до 15. фебруара министар даје инструкцију за предлагање приоритетних области финансирања за буџетске кориснике, које укључују и средњорочне приоритете јавних инвестиција,
- до 15. марта директни корисници средстава буџета Републике Србије, на основу инструкције, достављају Министарству финансија предлоге за утврђивање приоритетних области финансирања за буџетску и наредне две фискалне године, као и годишњи извештај о учинку програма за претходну годину.

У складу са претходно прописаном обавезом, министар финансија је, на пример, за текућу 2019. годину на сајту Министарства финансија објавио *Инструкцију за предлагање приоритетних области финансирања за период 2020 – 2022. године*, на основу које је било потребно да директни корисници средстава буџета, односно носиоци раздела исту проследи органима у свом саставу и индиректним корисницима, који су у њиховој надлежности – ради коначне израде писаног *Предлога приоритетних области финансирања* и његовог достављања Министарству финансија, најкасније до 15. марта (2019. године).

Ради извршења претходно описане обавезе, односно правилног сагледавања планираног износа средстава за обрачун и исплату плата, накнада и других примања, као и капиталних пројеката за период 2020-2022. године, било је неопходно преузети (са званичне странице Министарства финансија, у одељку „Буџетски корисници“) и попунити једанаест прилога по функцијама (Прилоге од 1а до 1ђ и Прилоге 2а, 2б и 2ц).

Прилози се достављају:

- писано (са потписом и печатом) и
- електронски, на две имејл адресе.

Као и за претходно описано, тако је и за поступак припреме и доношења буџета и финансијских планова *Законом о буџетском систему* прописан крајњи рок, 5. јул текуће године, до када министар финансија треба да достави *Упутство за припрему нацрта буџета Републике Србије* – директним корисницима буџетских средстава, затим *Упутство за припрему одлуке о буџету локалној власти* – органима локалних власти, као и *Фискалну стратегију* – организацијама за обавезно социјално осигурање.

Међутим, као што је то годинама уназад чињено, тако је и претходне године министар финансија, уместо до 5. јула, тек 5. новембра 2018. године објавио *Упутство за припрему буџета Републике Србије за 2019. годину и пројекција за 2020. и 2021. годину* и *Упутство за припрему одлуке о буџету локалне власти за 2019. годину и пројекција за 2020. и 2021. годину*, а што се тиче *Фискалне стратегије* (коју Влада, према буџетском календару, треба да усвоји до 15. јуна) у овом упутству наведено је да ће она бити донета у (самом) поступку усвајања буџета Републике Србије, што у значајној мери обесмишљава буџетски систем и (програмско) планирање. Али, без обзира на већ устаљено каш-

8) Члан 31. *Закона о буџетском систему*

њење надлежних органа у доношењу наведених аката, за потребе овог рада наглашавамо да се упутства и сви неопходни прилози (табеле) преузимају електронским путем, односно са одговарајућих линкова Министарства финансија.

Када је у питању уношење података и њихово достављање, у упутствима је наведено да:

- за припрему Нацрта буџета Републике Србије:
 - Предлог финансијског плана буџетског корисника за 2019. годину и пројекције за 2020. и 2021. годину, са образложењем уноси се у апликативни софтвер за планирање буџета „БИС”,
 - рок за достављање предлога финансијских планова за 2019. годину је 9. новембар 2018. године, и то:
 - штампани формат предлога финансијског плана буџетског корисника мора имати печат и потпис функционера буџетског корисника,
 - попуњене прилоге (обрасци и Excel табеле: 1; 2а, 2б и 2ц, 3а и 3б; 4; 5; 6; 7; 8 и 9) потребно је доставити у штампаном и електронском облику на e-mail адресу;
- за припрему одлуке о буџету локалних власти:
 - Одлуку о буџету, са образложењем, локална власт доставља Министарству финансија у писаној и електронској форми (Excel табеле на имејл адресу), до 25. децембра текуће године,
 - сви прилози достављају се у писаној форми уз одлуку о буџету, као и у електронској форми, тј. Прилог 1 - Преглед броја запослених и средстава за плате (са припадајућим табелама) на имејл адресу.

На основу претходно описаног, закључујемо да су у поступку припреме и доношења буџета и финансијских планова ООСО примењене информационе технологије у смислу електронског преузимања упутстава и табела, затим приликом достављања Предлога финансијских планова, са обрасцима (Excel табеле), као и одлука о буџету локалних власти (електронским путем, на одговарајуће E-mail адресе), али без оправданих разлога и даље је прописана обавеза достављања података у штампаном формату.

Међутим, очито је да примена информационих технологија у поступку буџетског планирања не може да постигне позитивне ефекте, јер у претходно описаном поступку надлежни органи у недопустивој мери “пробијају” рокове утврђене буџетским календаром и тиме обесмишљавају начин доношења буџета и финансијских планова, као основе буџетског система. Дакле, очекивана брзина, тачност и проверљивост података који се достављају електронским путем, у овом случају када се прекрше сви законом прописани рокови, не може имати мерљиве ефекте, нарочито уколико томе додамо да се (скоро) истовремено достављају идентични подаци у писаној форми.

2.2. Начин извршења буџета и финансијских планова

Поступајући према претходно наведеном приступу обради теме овог рада, наша даља анализа примене информационих технологија у јавном сектору биће усмерена на начин и поступке непосредног извршења (претходно)

усвојених буџета (Републике Србије и локалних самоуправа) и финансијских планова ООСО.

Основни пропис у области извршења буџета је *Правилник о систему извршења буџета Републике Србије*, којим се уређују процеси и поступци функционисања система извршења буџета Републике Србије (у наставку текста: РС), као дела система управљања јавним финансијама, који обухвата процесе и поступке који се спроводе електронском комуникацијом са Управом за трезор (у наставку текста: Трезор), а којима се извршавају расходи корисника средстава утврђених у буџету РС, односно актом о привременом финансирању РС⁹⁾. Систем извршења буџета (у наставку текста: СИБ), којим управља Управа, обухвата поступке и услове за одређивање и промену квота које, за тромесечни или неки други период (месечни), у складу са *Законом о буџетском систему*, утврђује министар и ближе уређује начин настанка обавезе, извештавање о преузетим обавезама и начин плаћања, која се врше из буџета.

Корисници јавних средстава, све процесе и поступке уређене овим правилником, спроводе у оквиру СИБ електронском комуникацијом са Трезором, на основу прописаних процедура за евидентирање апропријација и квота и за сачињавање и подношење захтева за промену квота, затим за преузимање обавеза и извршавање плаћања, за прекњижавање расхода и издатака у СИБ, као и за (само) издавање и поступање са идентификационом ("смарт") картицом.

Али, иако је овим правилником прописано да се сви процеси и поступци, у оквиру СИБ-а, спроводе електронском комуникацијом са Трезором, и даље се у писаној форми врши следеће:

- корисник уноси захтев за преузимање обавезе на основу овлашћења (у писаној форми);
- правни основ и износ преузетих обавеза, које проистичу из изворне књиговодствене документације, морају бити потврђени (у писаној форми) пре плаћања обавезе;
- правни основ и износ прекњижених расхода и издатака, који проистичу из изворне књиговодствене документације, морају да буду потврђени (у писаној форми) пре њиховог прекњижавања;
- прекњижавање се врши на основу овлашћења (у писаној форми) које даје функционер директног корисника или друго лице код тог корисника које овласти функционер.

Дакле, као што смо већ напоменули, СИБ практично функционише као јединствени систем уз (пуну) примену информационих технологија. Најпре је, од априла 2003. године, извршење буџета функционисало кроз привремени информациони систем, када је у њему вршено (само) „уношење“ података о износива апропријација садржаних у усвојеном буџету РС, као и обављање (дела) платног промета, односно плаћања према приватном и јавном сектору (свих нивоа власти). Први стални и целовит информациони систем извршења буџета FMIS (Financial Management Information Systems) , заједно са апликацијом ФИМПАН (Израда и достављање планова за извршење буџета), функционисао је од 1. јануара 2008. године до краја 2017. године, уз напомену да је остао досту-

9) Чл. 1. *Правилника о систему извршења буџета Републике Србије* ("Сл. гласник РС", бр. 83/10, 53/12, 20/14, 88/16 и 110/17).

пан корисницима до затварања буџетске године, односно априла, маја 2018. године¹⁰. Од 28. децембра 2017. године, односно 3. јануара 2018. године, почео је да функционише нови информациони систем извршења буџета Републике Србије – ИСИБ, у који су укључени директни корисници буџетских средстава РС (у смислу *Закона о буџетском систему*), индиректни корисници Министарства културе и информисања, Управа за извршење кривичних санкција са својим корисницима, правосудни органи и од 1. јануара 2019. године индиректни корисници Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

С обзиром на то да се у овом делу говори о раду Управе за трезор, треба нагласити да осим ИСИБ-а, ова управа обавља и бројне друге послове који се обављају у потпуности или претежно применом информационих технологија, а то су следећи “сервиси”:

- ЕСПП - електронски сервис платног промета, који корисницима јавних средстава омогућава електронско плаћање преко интернета. Сервис омогућава следеће функционалности:
 - креирање појединачних и збирних налога,
 - слање налога у платни систем на реализацију,
 - увид у стање и промене на рачуну и
 - преузимање извода;
- ЦРФ (централни регистар фактура) – ради примене одредаба *Закона о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама*¹¹ које се односе на регистровање фактура и других захтева за исплату, издатих од стране поверилаца у комерцијалним трансакцијама између јавног сектора и привредних субјеката, односно између субјеката јавног сектора, у којима су субјекти јавног сектора дужници, који се примењује од 1. марта 2018. године;
- РИНО (Регистар измирења новчаних обавеза) - на основу *Закона о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама* Управа за трезор успоставила је овај пројекат - апликацију, којом се врши надзор над спровођењем овог закона, а на начин прописан *Правилником о начину и поступку вршења надзора над спровођењем закона о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама између јавног сектора и привредних субјеката у којима су субјекти јавног сектора дужници и између субјеката јавног сектора, као и о начину и поступку преузимања података о преузетим обавезама субјеката јавног сектора, ради вршења тог надзора*¹². Са циљем спровођења надзора, Управа прикупља податке о преузетим обавезама од субјеката јавног сектора, које они достављају кроз ову апликацију и достављају одељењу за буџетску инспекцију извештаје са подацима о неизмиреним обавезама корисника јавних средстава (КЈС). У ствари, од успостављања ЦРФ-а, а ради вршења надзора, одељење за буџетску инспекцију из ове апликације преузима само податке о неизмиреним обавезама јавних предузећа;

10) Обавештење корисницима система извршења буџета Републике Србије, број: 093-2098/17-001-006, од 26. децембра 2017. године

11) (“Сл. гласник РС”, бр. 119/12, 68/15 и 113/17)

12) (“Сл. гласник РС”, бр. 88/15 и 16/18)

- РЕГИСТАР ЗАПОСЛЕНИХ – представља скуп података о КЈС, података о запосленим, изабраним, именованим, постављеним и ангажованим лицима код КЈС, као и података о примањима тих лица;
- ДеПП – корисници буџетских средстава, корисници средстава ООСО и други КЈС који су укључени у систем консолидованог рачуна трезора (у наставку текста: КРТ) за девизна средства плаћања и наплате у девизама обављају преко рачуна система КРТ-а за девизна средства који се отвара и води у Народној банци Србије (у наставку текста: НБС), а у складу са *Законом о буџетском систему*, законом којим се уређују овлашћења и функције НБС и законом којим се уређује девизно пословање, као и прописима донетим на основу тих закона. Управа је започела реализацију овог пројекта 27. фебруара 2017. године, у складу са *Одлуком о начину обављања послова између Народне банке Србије и Управе за трезор преко система консолидованог рачуна трезора за девизна средства*¹³, када је извршена и „миграција“ девизних рачуна наведених корисника који су укључени у КРТ за девизна средства, из НБС у Управу, што је подразумевало пренос салда са девизног рачуна корисника отвореног код НБС, на девизни подрачун корисника отворен код Управе;
- РПГ – представља Регистар пољопривредних газдинстава, који води Управа са својом мрежом филијала и експозитура. У овом регистру врше се упис, обнова регистрације и пријава промене података, као и подношење захтева за одређене подстицајне мере (регресе, субвенције, премије, кредите и сл.), које сваке године, на предлог Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, прописује Влада РС;
- Евиденција КЈС – води се као електронска база података у Управи, која садржи податке о свим КЈС који припадају јавном сектору, као и оних који не припадају јавном сектору, а којима се врши пренос средстава са рачуна за извршење буџета. Ажурирање података у евиденцији КЈС врши се само у оквиру овог веб-сервиса Управе, на основу захтева и документације прописане *Правилником о начину утврђивања и евидентирања корисника јавних средстава и о условима и начину за отварање и укидање подрачуна консолидованог рачуна трезора код управе за трезор*¹⁴, односно списка КЈС који доноси министар финансија, а који се објављује у “Службеном гласнику РС” на крају текуће за сваку наредну буџетску/фискалну годину.

У вези са последњим наведеним „сервисом“ Управе, тј. Евиденцијом КЈС којим се фактички обезбеђује “улазак у систем КРТ” желимо да укажемо на начин његовог функционисања којим се може одредити општи карактер примене информационалних технологија у начину извршења буџета и финансијских планова. Наиме, споменути *Правилником о начину утврђивања и евидентирања корисника јавних средстава и о условима и начину за отварање и укидање подрачуна консолидованог рачуна трезора код управе за трезор* уређује се начин вршења уписа, промена података и брисање КЈС и других субјеката у Евиденцији КЈС, на основу одговарајуће документације и образаца (Образац ЗУ-1/ЗБ-1; Образац ЗУ-2/ЗБ-2; Образац ЗУ-3/ЗБ-3 и Образац ЗПП). Међутим,

13) (“Сл. гласник РС”, бр. 78/15)

14) (“Сл. гласник РС”, бр. 99/18)

иако се подрачуни КЈС и других субјеката воде у Евиденцији подрачуна КЈС као електронска база података код Управе, наведене обрасце тј. захтеве за упис, промену података и брисање у Евиденцији КЈС, са одговарајућом документацијом, КЈС и даље достављају, организационој јединици Управе – филијали у писаној форми, а када филијала, након обраде примљених захтева, доставља те податке Управи - Централа Београд онда она то врши електронским путем.

Дакле, примена информационих технологија у Евиденцији КЈС је у значајној мери остварена, али се захтеви за „улазак у евиденцију КЈС“, као и у свим наведеним веб-сервисима (апликацијама) Управе, и даље достављају у писаној форми.

2.3. Остали облици извештавања о извршеним обавезама и спроведеним пословним трансакцијама КЈС

У току редовног пословања КЈС обављају се бројне пословне трансакције које се односе, како на извршење обавеза утврђених у прописима којима се уређује буџетски систем, тако и на обавезе прописане у општим прописима, као што је порески систем, у вези са којима они морају да врше пословну комуникацију, достављају одговарајуће пријаве, захтеве или врше извештавања надлежних органа. С обзиром на тему овог рада, у наставку се нећемо бавити начином извршавања обавеза које су прописане и наметнуте општим прописима као што је порески систем, нити обавезама које проистичу из прописа по одређеним делатностима КЈС (здравство, култура, образовање, социјала...), него најкарактеристичнијим обавезама које су прописане за већи део КЈС у буџетском систему, а извршавају се применом информационих технологија или у писаној форми, односно комбинацијом ова два начина комуникације и извештавања.

Како је претходно описан начин примене информационих технологија у (целовитом) извршењу буџета, намеће се потреба да објаснимо обавезу коју КЈС извршавају на (самом) крају буџетске/фискалне године, а која се тиче преноса неутрошених буџетских средстава, која је прописана *Правилником о начину и поступку преноса неутрошених буџетских средстава Републике Србије на рачун извршења буџета Републике Србије*¹⁵ и одговарајућим прописима, појединачно донетим, за све буџете локалних самоуправа.

Сходно наведеном правилнику, прописано је враћање неутрошених средстава која су, у складу са законом којим се уређује буџет РС, до истека фискалне године пренета директним и индиректним корисницима буџетских средстава, а нису утрошена у тој фискалној години. Повраћај средстава врши се закључно са 31. децембром текуће године, на рачун Извршења буџета РС и у вези са овим индиректни корисници буџетских средстава достављају директним корисницима спецификације враћених буџетских средстава, која су им пренета на подрачун за редовну делатност према делима, односно главама, односно функцијама, односно главним програмима, на Обрасцу СВС - *Спецификација враћених буџетских средстава*, најкасније до 10. јануара наредне

15) (“Сл. гласник РС”, бр. 120/12)

фискалне године. На основу извршених уплата и достављених образаца индиректних корисника, директни корисници буџетских средстава у систему извршења буџета до 20. јануара наредне фискалне године врше корекцију трансфера расхода и издатака за претходну фискалну годину за индиректне кориснике којима су пренели финансијска средства.

Карактеристично је да се извршење ове обавезе не врши применом информационих технологија, него се Образац СВС - *Спецификација враћених буџетских средстава* и даље доставља у писаној форми.

Следећи пример начина извештавања у коме нису примењене информационе технологије прописан је *Правилником о начину коришћења средстава са подрачуна консолидованог рачуна трезора Републике Србије, односно других рачуна, начину пласирања новчаних средстава, као и о начину извештавања о коришћењу, односно о инвестирању средстава*¹⁶.

Овим правилником прописана је обавеза локалног органа управе, надлежног за финансије, да извештава Управу о инвестирању новчаних средстава са консолидованог рачуна трезора локалне власти на домаћем финансијском тржишту новца, подношењем надлежној организационој јединици Управе Обрасца ИКРТЛВ - *Извештај о инвестирању новчаних средстава на консолидованом рачуну трезора локалне власти за месец ____ 20_ године*, који се доставља до петог у месецу за претходни месец.

Осим чињенице да се Образац ИКРТЛВ доставља у писаној форми, важно је подсетити да је прописана обавеза Управе да сачињава обједињени извештај о инвестирању средстава, на основу података са рачуна пласмана консолидованог рачуна трезора РС, као и на основу примљених извештаја (Образаца ИКРТЛВ), али осим тога што није прописано на који начин се доставља овај обједињени извештај (електронски или у писаној форми), нити коме се доставља и у ком року, као ни чему он служи, он се, ипак, и даље доставља у писаној форми.

Након претходно наведеног, следећа су још два примера извештавања у којима нису примењене информационе технологије, који су прописани *Правилником о заједничким критеријумима и стандардима за успостављање, функционисање и извештавање о систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору*¹⁷, односно *Правилником о заједничким критеријумима за организовање и стандардима и методолошким упутствима за поступање и извештавање интерне ревизије у јавном сектору*¹⁸.

Овим правилницима прописана је обавеза достављања извештаја на прописаним обрасцима, тј. Обрасцу – *Годишњи извештај о систему финансијског управљања и контроле* и Обрасцу – *Годишњи извештај о обављеним ревизијама и активностима интерне ревизије*, који се достављају Централној јединици за хармонизацију Министарства финансија, до 31. марта текуће године за претходну годину.

16) ("Сл. гласник РС", бр. 101/18)

17) ("Сл. гласник РС", бр. 99/11 и 106/13)

18) ("Сл. гласник РС", бр. 99/11 и 106/13)

Поред чињенице да се оба обрасца (Годишњи извештаји о систему финансијског управљања и контроле и обављеним интерним ревизијама) достављају у писаној форми, правилницима није прописано шта се са њима даље дешава, односно каква је њихова сврха и шта Централна јединица за хармонизацију са њима чини, односно на који начин их обрађује и кога о томе извештава.

У вези са очекиваним напретком у примени информационих технологија у овој области, истичемо да је *Акционим планом за период 2019?2020. године за спровођење Стратегије развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији за период 2017?2020. године*¹⁹, од 5. априла 2019. године, у оквиру њеног дела 4 - *РАЗВОЈ И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ИТ ПОДРШКЕ ИФКУ* предвиђено да ће даље унапређење постојећег софтвера за интерну финансијску контролу у јавном сектору, који корисницима омогућава приступ и достављање годишњих извештаја ЦЈХ о финансијском управљању и контроли електронским путем, ради побољшања квалитета података на основу којих се сачињава консолидовани годишњи извештај о интерној финансијској контроли у јавном сектору – бити спроведено у периоду 2. квартала 2020. године.

Када је у питању достављање података о евиденцији непокретности у јавној својини, у два прописа утврђене су две врсте извештавања применом информационих технологија, али делимично и у писаној форми.

Прво је значајно споменути *Уредбу о евиденцији непокретности у јавној својини*²⁰, која је донета на основу *Закона о јавној својини*²¹, а којом су прописани садржина и начин вођења евиденције о стању, вредности и кретању непокретности у јавној својини коју воде корисници и носиоци права коришћења, затим рокови за достављање података Републичкој дирекцији за имовину Републике Србије (у наставку текста: Дирекција), као и начин вођења јединствене евиденције непокретности у јавној својини коју води Дирекција. Овом уредбом прописане су следеће две обавезе извештавања:

- Посебне евиденције непокретности у јавној својини, појединачно за сваку непокретност, на Обрасцу НЕП-ЈС - *Подаци о непокретности у јавној својини и кориснику, односно носиоцу права коришћења* – тако што:
 - органи РС, аутономне покрајине (у наставку текста: АП) и јединице локалне самоуправе (у наставку текста: ЈЛС), као и јавна предузећа, друштва капитала, зависна друштва капитала, установе, јавне агенције и друга правна лица, чији оснивач је РС, као и Управа за заједничке послове републичких органа, за непокретности које истовремено користи већи број корисника – достављају искључиво преко веб-апликације Дирекцији, 30 дана од дана настанка промене,
 - јавна предузећа, друштва капитала, зависна друштва капитала, установе или друга правна лица, чији оснивач је АП или ЈЛС, као и надлежни орган АП, односно ЈЛС за непокретности које истовремено користи већи број корисника – достављају искључиво преко веб-апликације надлежном органу АП, односно ЈЛС, 30 дана од дана настанка промене;

19) („Сл. гласник РС”, бр. 26/19)

20) (“Сл. гласник РС”, бр. 70/14, 19/15, 83/15 и 13/17)

21) (“Сл. гласник РС”, бр. 72/11... 108/16)

- Збирни подаци о непокретностима, на Обрасцу ЗОС-ЈС - *Подаци о стању непокретности у јавној својини по врстама и вредности* – достављају надлежни органи АП, односно ЈЛС искључиво преко веб-апликације Дирекцији, 30 дана од дана настанка промене.

Поред претходно наведене евиденције и обавезе достављања података, донет је *Правилник о садржају извештаја о структури и вредности нефинансијске имовине Републике Србије*²², али у овом случају не на основу Закона о јавној својини него на основу члана 79а став 2. Закона о буџетском систему.

Овим правилником прописан је садржај извештаја о структури и вредности нефинансијске имовине РС који Дирекција доставља Управи за трезор, ради састављања завршног рачуна буџета РС, који се достављају на обрасцима СВИ 1/ЗБИР - *Збирни извештај о структури и вредности непокретне имовине у својини Републике Србије на дан 31.12.20__ године* и СВИ 2/ЗБИР - *Збирни извештај о структури и вредности покретне имовине Републике Србије на дан 31.12.20__ године*. Обрасце, Дирекција доставља Управи најкасније до 31. марта текуће буџетске године, у писаној и електронској форми.

Свој извештај, на обрасцима СВИ 1/ЗБИР и СВИ 2/ЗБИР, Дирекција саставља на основу претходно добијених извештаја о структури и вредности имовине РС које Дирекцији достављају корисници средстава у својини РС на обрасцима:

- СВИ 1 - *Извештај о структури и вредности непокретне имовине у својини Републике Србије на дан 31.12.20__ године корисника _____ и*
- СВИ 2 - *Извештај о структури и вредности покретне имовине Републике Србије на дан 31.12.20__ године корисника _____.*

Обрасце (СВИ 1 и СВИ 2) корисници средстава у својини РС достављају Дирекцији најкасније до 28. фебруара текуће буџетске године, у писаној форми и електронским путем преко веб-апликације Дирекције.

Дакле, евиденција о непокретностима у јавној својини и извештај о структури и вредности нефинансијске имовине РС превасходно се саставља и доставља коришћењем информационих технологија, али и у писаној форми. Осим ове чињенице, потребно је указати и на нелогичност која се показује на примеру извештавања о структури и вредности нефинансијске имовине РС, где запажамо да су обрасци СВИ1, СВИ 2, СВИ 1/ЗБИР и СВИ 2/ЗБИР конципирани тако што су, у ствари, преписани подаци из Обрасца 1 – *Биланс стања*, који је прописан *Правилником о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава, корисника средстава организација за обавезно социјално осигурање и буџетских фондова*²³. Ово значи да се исти подаци „сливају“ у Управу за трезор са две стране тј. сви корисници (који користе средства у својини РС) достављају Образац 1 – *Биланс стања*, у оквиру свих образаца годишњег финансијског извештаја, а потом Дирекција те исте податке, збирно за све кориснике, доставља преко образаца СВИ 1/ЗБИР и СВИ 2/ЗБИР.

22) (“Сл. гласник РС”, бр. 65/14)

23) (“Сл. гласник РС”, бр. 18/15 и 104/18)

Још један пример искључиве примене информационих технологија присутан је при достављању кварталних извештаја о јавним набавкама, прописаних одредбама чл. 132. и 133. Закона о јавним набавкама²⁴, односно Правилника о садржини извештаја о јавним набавкама и начину вођења евиденције о јавним набавкама²⁵.

Управа за јавне набавке је, у складу са обавезом да ближе уреди форму и садржину плана набавки и извештаја о извршењу плана набавки на основу овог закона, израдила и на свој портал поставила (од 28. децембра 2015. године) надограђену верзију софтвера за планирање набавки и квартално извештавање, према којој су наручиоци, у смислу овог закона, дужни да достављају тромесечни (квартални) извештај овој управи најкасније до 10. у месецу који следи по истеку (сваког) тромесечја.

Тромесечни (квартални) извештај о јавним набавкама, од 28. децембра 2015. године, доставља се искључиво у електронској форми, за разлику од претходног периода када се извештавање вршило и у писаној форми и у електронском облику.

2.4. Извештавање о запосленима, основицама и расходима за плате

Примена информационих технологија присутна је и у области радно-правних односа, обрачунавања плата и извештавања о расходима за плате код КЈС.

Када су у питању обрачун плата и накнада запослених, именованих и постављених лица у државној управи, ту је у потпуности извршена примена информационих технологија, тако што по добијању података (о присуству запослених или образложеном одсуству) за одређени месец, Управа врши обрачун и исплату плата и накнада на њихове текуће рачуне (запослена, именована и постављена лица).

Слична, али компликованија ситуација је установљена када су у питању запослени у просвети, јер код обрачуна и исплате њихових плата и накнада Управа, као и Министарство просвете, науке и технолошког развоја имају контролну улогу. Поједностављено објашњено, начин обрачуна и исплате плата и накнада запослених у просвети извршава се тако што (просветна) установа врши обрачун плата и накнада запослених (за одређени месец), након чега Управа и ово министарство врше рачунску контролу и контролу правилности обрачуна, као и проверу усклађености масе средстава са одобреном апропријацијом у буџету РС, након чега се финансијска средства (за плате и накнаде) преносе установи, која врши уплату плата и накнада на њихове текуће рачуне. Целокупна процедура обрачуна садржана је у *Упутству за попуњавање обрасца о запосленима и обрасца плате за просвету* (које садржи преглед Класификације занимања, затим Образац Извештаја о исплаћеним зарадама... и Шифарник стручне спреме) које је постављено на сајту Управе.

24) ("Сл. гласник РС", бр. 124/12, 14/15 и 68/15)

25) ("Сл. гласник РС", бр. 29/13)

Међутим, поред наведених карактеристичних обрачуна и извештавања, постоје прописи које примењују споменути, али и сви други корисници јавних средстава.

Прво спомињемо обавезу која је прописана *Уредбом о изгледу, садржају и начину попуњавања образаца, као и о начину достављања и обраде података који се уносе у Регистар запослених, изабраних, постављених и ангажованих лица у јавном сектору*²⁶, којом се уређују изглед, садржај и начин попуњавања образаца у које се уносе подаци на основу којих се формира Регистар запослених, изабраних, постављених и ангажованих лица у јавном сектору, као и начин достављања и обраде тих података.

Подаци се достављају путем претходно споменутог “сервиса” Управе на четири прописана обрасца (*Подаци о запосленима на неодређено и одређено време, изабраним и постављеним лицима; Подаци о ангажованим лицима на основу уговора; Подаци о ангажованим лицима преко студентских и омладинских задруга и Подаци о примањима запослених, изабраних, постављених и ангажованих лица*), искључиво у електронском облику (XML формату).

У вези са Регистром запослених, желимо да подсетимо на веома важну чињеницу, да је (још) у августу 2015. године донет *Закон о регистру запослених, изабраних, именованих, постављених и ангажованих лица код корисника јавних средстава*²⁷ којим је прописано да сви корисници једном месечно достављају податке Министарству државне управе и локалне самоуправе о томе колико имају запослених и ангажованих лица, по ком основу и колике су њихове плате. Међутим, овај регистар, који је требало да буде јавно доступан путем сајта овог министарства, никада није објављен, него се све обавља на стари начин – преко наведеног „сервиса“ Управа, а на основу наведене уредбе, која је донета на основу *Закона о буџетском систему*.

Међутим, доношењем *Закона о централном регистру обавезног социјалног осигурања*²⁸, 15. децембра 2018. године, престао је да се примењује и *Закон о Регистру запослених, изабраних, именованих, постављених и ангажованих лица код корисника јавних средстава*, а достављање наведених података и даље се врши на стари начин, односно Управи искључиво применом информационих технологија.

Посебним *Правилником о начину и садржају извештавања о извршеним расходима за плате код директних и индиректних корисника буџета Републике Србије у 2018. години*²⁹ прописани су начин и садржај извештавања о извршеним расходима директних и индиректних корисника буџета РС за плате у 2018. години. Подсећамо да је овај правилник донет на основу обавезе и овлашћења које је прописано *Законом о буџету Републике Србије за 2018. годи-*

26) (“Сл. гласник РС”, бр. 76/13)

27) (“Сл. гласник РС”, бр. 68/15 и 79/15 - испр.)

28) (“Сл. гласник РС”, бр. 95/18)

29) (“Сл. гласник РС”, бр. 52/18)

ну³⁰, али то ништа не мења у обавези његовог извршења и током 2019. године јер су иста обавеза и овлашћење прописани и *Законом о буџету Републике Србије за 2019. годину*³¹ иако, на основу овог закона, још није донет одговарајући правилник.

У сваком случају, директни корисници буџета РС подносе Министарству финансија извештај о извршеним расходима за плате, као и појединачно за индиректне кориснике из њихове надлежности, на обрасцима (Обрасци 1, као и Обрасци од 1а до 1е), који чине саставни део *Прилога 1 - Преглед извршених средстава за плате на месечном нивоу*.

Попуњени Прилог 1 (преузима се са сајта Министарства финансија у електронском облику), у Excel формату и скениран са печатом и потписом одговорног лица, доставља се до 15. у месецу за претходни месец, Министарству финансија, електронским путем, на имејл адресу.

Посебним *Законом о привременом уређивању основица за обрачун и исплату плата, односно зарада и других сталних примања код корисника јавних средстава*³², којим се (не)привремено уређују основица, односно вредност радног часа, вредност бода и вредност основне зараде, за обрачун и исплату плата, односно зарада, као и других сталних примања, изабраних, именованих, постављених и запослених лица код КЈС, прописана је и обавеза извештавања о извршеној уплати „разлике“, између укупног износа плата/зарада и других сталних примања у буџет РС.

Осим што су јавна предузећа (основана од стране РС, односно локалне власти) дужна да приликом овере обрасца за обрачун и коначну исплату зарада доставе (министарствима надлежним за начин и контролу обрачуна и исплате зарада, односно надлежном органу локалне власти) доказ о уплаћеном износу разлике између укупног износа плата (обрачунатих применом основице која није умањена и укупног износа плата, обрачунатих применом умањене основице), односно другог сталног примања, обавеза надлежног органа локалне власти је да једном месечно, а најкасније до 10. у месецу за претходни месец, достави министарствима надлежним за начин и контролу обрачуна и исплате зарада у јавним предузећима извештај о извршеној уплати (те разлике). Овај, обједињени, извештај о извршеној уплати “разлике” између укупног износа плата, и других сталних примања доставља се у (слободној) писаној форми.

Треба споменути још један облик комуникације између КЈС и надлежних органа у којој се (не) примењују информационе технологије, а у вези је са радно-правним односима. У питању је *Уредба о поступку за прибављање сагласности за ново запошљавање и додатно радно ангажовање код корисника јавних средстава*³³, која је донета на основу чл. 27е ст. 38. *Закона о буџетском систему*, којим је прописано да корисници јавних средстава не могу да заснују радни однос са новим лицима ради попуњавања слободних, односно упраж-

30) (“Сл. гласник РС”, бр.113/17)

31) (“Сл. гласник РС”, бр. 95/18)

32) (“Сл. гласник РС”, бр. 116/14 и 95/18)

33) (“Сл. гласник РС”, бр. 113/13, 21/14, 66/14, 118/14, 22/15 и 59/15)

њених радних места у одређеном року, а које се из године у годину продужава, те је тако продужено и до краја текуће 2019. године.

Овом уредбом уређен је поступак за прибављање сагласности за заснивање радног односа са новим лицима, ради попуњавања слободних, односно упражњених радних места, као и сагласности да укупан број запослених на одређено време, лица ангажованих на основу уговора о делу, привременим и повременим пословима, омладинске и студентске задруге и лица ангажованих по другим основама буде већи од 10% укупног броја запослених – што се остварује подношењем молбе у три примерка, на Обрасцу ПРМ - *Ново запошљавање и додатно радно ангажовање код корисника јавних средстава*, коју корисник јавних средстава подноси надлежном министарству, односно другом надлежном органу у писаној форми, до 5. у месецу за одлучивање на седници Комисије у том месецу.

Након тога, надлежни орган до 10. у месецу доставља Министарству финансија, ради давања мишљења, збирни преглед примљених молби за све кориснике јавних средстава који су молбу доставили том надлежном органу на Обрасцу ЗПМ - *Збирни преглед молби*, који се доставља у писаном и електронском облику.

На крају, Комисија за давање сагласности (за ново запошљавање и додатно радно ангажовање код корисника јавних средстава) до 25. у месецу доноси закључак о (не)давању сагласности за попуњавање слободног, односно упражњеног радног места, за сваки надлежни орган посебно – који није управни акт и који се доставља у писаној форми.

2.5. Примена информационих технологија у вођењу пословних књига код КЈС

Ради целовите анализе ефеката примене електронског финансијског пословања и извештавања, у овом делу рада, а без детаљног навођења и појединачне анализе, потребно је нагласити да су за вођење пословних књига код КЈС у примени бројни, различити, софтвери/програми.

Наиме, иако је на самом почетку увођења новог буџетског система у РС била присутна идеја да се, у оквиру тадашњег рачунског центра Владе РС, из ради јединствени софтвер за све КЈС на територији РС, од ове намере веома брзо се одустало, па је остала „жива“ само концепција јединственог решења, тако да је свако од КЈС самостално одлучивао и прибављао софтвер за вођење пословних књига, од разних „произвођача“ из земље и иностранства и то од месне заједнице па све до Управе за трезор РС.

Јасан закључак је да овакво стање у начину вођења пословних књига КЈС не може донети позитивне ефекте, јер ако је најмањи недостатак у томе да није могуће остварити просту упоредивост, иначе истих података, онда о консолидацији финансијских извештаја не треба ни говорити. Велики недостатак постојећих, неусаглашених и неупоредивих, софтвера за вођење пословних књига, међутим, огледа се у томе што је њихово креирање препуштено особама које нису стручне у области финансија и рачуноводства, тако да сви „прегледи стања“, „закључни листови“... и „биланси“ имају форму која не задо-

вољава професионалне и прописима уређене потребе КЈС и нису употребљиви у интерној и екстерној контроли финансијског пословања.

Али, највећи проблем садржан је у томе што ти, различити „креативни“ софтвери садрже „кључеве за књижење“, које такође креирају лица које нису из струке, тако да у случају да пословна трансакција није идентична креираној, она не може ни прокњижити, а потпуно недопустива чињеница је да рачуновође све мање познају рачуноводство, јер ослањају се на софтвер, па када установе грешку у књижењу и изради финансијских извештаја онда они криве ауторе рачунарског програма, не схватајући да се ради о њиховом пропусту (незнању).

2.6. Финансијско извештавање

На крају овог аналитичког рада примене електронског финансијског пословања и извештавања КЈС, пажњу ћемо посветити начину примене информационих технологија, приликом подношења финансијских извештаја директних и индиректних корисника буџетских средстава, ООСО и њихових корисника, буџетских фондова РС и локалне власти, које је прописано *Правилником о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава, корисника средстава организација за обавезно социјално осигурање и буџетских фондова*³⁴.

Након последњих измена и допуна овог правилника (са почетком примене почев од припреме, састављања и подношења финансијских извештаја за 2018. годину) подношење годишњих финансијских извештаја и завршних рачуна (буџета РС, АП³⁵, ЈЛС³⁶ и ООСО) који се подносе на свих пет прописаних образаца (Биланс стања - Образац 1; Биланс прихода и расхода - Образац 2; Извештај о капиталним издацима и примањима - Образац 3; Извештај о новчаним токовима - Образац 4; Извештај о извршењу буџета - Образац 5) врши се на следећи начин:

ОБВЕЗНИЦИ	ВРСТА ИЗВЕШТАЈА	ОБРАЗАЦ	ОРГАН КОМЕ СЕ ДОСТАВЉА	НАЧИН ДОСТАВЉАЊА
директни и индиректни корисници, који своје финансијско пословање обављају преко сопствених рачуна (и) који воде Главну књигу (чл. 12. став 1. <i>Уредбе о буџетском рачуноводству</i>)	Годишњи финансијски извештај	Свих пет образаца	Управи за трезор	у писаној форми у три примерка и у електронској форми
корисници средстава РФЗО			РФЗО	
буџет Републике Србије, буџет аутономних покрајина, јединица локалне самоуправе и ООСО	Завршни рачун буџета		Управи за трезор - Сектору за буџетско рачуноводство и извештавање	у писаној форми

34) ("Сл. гласник РС", бр. 18/15 и 104/18)

35) Аутономне покрајине

36) Јединица локалне самоуправе

Такође, након последњих измена и допуна овог правилника, подношење периодичних, “посебних” годишњих, односно “посебних” консолидованих годишњих финансијских извештаја који се подносе само на једном или два обрасца (Обрасцу 5 или Обрасцу 1 и Обрасцу 5) врши се на следећи начин:

ОБВЕЗНИЦИ	ВРСТА ИЗВЕШТАЈА	ОБРАЗАЦ	ОРГАН КОМЕ СЕ ДОСТАВЉА	НАЧИН ДОСТАВЉАЊА
директни и индиректни КБС - који своје финансијско пословање не обављају преко сопственог рачуна, него воде само помоћне књиге и евиденције (из члана 12. став 3. Уредбе)	Годишњи финансијски извештај	Образац 1 и Образац 5	директни корисни / надлежни орган, односно Управа за трезор	у писаној форми
директни КБС који у својој надлежности имају индиректне кориснике и РФЗО	Консолидовани периодични и консолидовани годишњи финансијски извештај	Образац 5		
буџет Републике Србије, буџет аутономних покрајина и јединице локалне самоуправе	Консолидовани годишњи финансијски извештај буџета			
индиректни корисници буџетских средстава, корисници средстава РФЗО и ООСО - десет дана по истеку тромесечја	Тромесечни периодични извештај о извршењу буџета			
ООСО - двадесет дана по истеку тромесечја				
директни корисници за индиректне кориснике из своје надлежности и РФЗО за кориснике средстава РФЗО - двадесет дана по истеку тромесечја	Консолидовани тромесечни периодични извештај о извршењу буџета			

Из претходних табела закључујемо да је овим правилником прописано „опште правило“ да се финансијски извештаји (тромесечно периодични, годишњи, завршни рачун, консолидовани периодични и годишњи) достављају у писаној форми, а да је изузетно за директне и индиректне кориснике, који своје финансијско пословање обављају преко сопствених рачуна (и воде Главну књигу), као и за кориснике средстава РФЗО, прописано да се достављање годишњих финансијских извештаја, осим у писаној форми, врши и у електронској форми.

Међутим, осим формалног закључка да КЈС у безначајној мери примењују информационе технологије приликом достављања финансијских извештаја, морамо истаћи да не постоје никакви позитивни ефекти тако ограничене,

електронске форме достављања финансијских извештаја, јер квалитет припреме и састављања консолидованих годишњих финансијских извештаја буџета (РС, АП и ЈЛС), као коначне сврхе финансијског извештавања јавног сектора, није побољшан.

Закључак

Претходни приказ бројних текућих финансијских и рачуноводствених послова КЈС, од планирања, преко извршења буџета, као и разних облика извештавања, упућује на то да су информационе технологије делимично примењене и да дају одређене ефекте. Очекивани позитивни ефекти, ипак, нису достигнути приликом непосредне израде и достављања било ког од облика финансијског извештавања. Посебан проблем постоји у различитим облицима начина извештавања јер су заостала непотребна извештавања у писаној форми, тамо где то није (уопште) потребно нити употребљиво, а нарочито збуњују прописане обавезе упоредног извештавања у писаној и електронској форми из чега није могуће закључити који облик, коме и у које сврхе служи.

Дакле, електронско пословање у највећој мери примењено је у извршењу буџета, односно преко установљених „сервиса“ Управе за трезор, али сада присутни систем ИСИБ (Информациони систем за извршење буџета) није остварио позитивне ефекте нити боље резултате од раније коришћеног система ФМИС-а. Појединачно посматрајући, огромни негативни ефекти примене информационих технологија виде се у примени потпуно различитих, нефункционалних рачуноводствених софтвера који не дају тачне резултате, нити упоредиве податке. Посебно отежавајуће стање у финансијама и рачуноводству јавног сектора представља не само примена готовинске рачуноводствене основе, која није доследно извршена, као што је то уређено прописима прихваћеним Међународним рачуноводственим стандардима, него она има своје бројне и, из периода у период, променљиве и различите, недопуштене, модификације у којима долази до „сударана“ са обрачунском рачуноводственом основом. Коначно, негативан ефекат примене информационих технологија најупечатљивији је код израде и усвајања финансијских извештаја јер врши се усвајање „креативних“ консолидованих извештаја директних корисника и локалних самоуправа, а консолидоване годишње извештаје за ниво Републике Србије, до сада, није било могуће усвајати.

Међутим, уколико претходном општем нивоу примене информационих технологија у јавном сектору додамо још две чињенице закључак ће добити посебно негативну слику. Наиме, већину наведених послова обављају рачуновође, јер то је прописано и потпуно примерено „природи“ ове струке; међутим, и преостали део прописаних послова подношења пријава, разнородних облика планирања и извештавања такође врше рачуновође, иако то ни у једном од прописа није уређено, него им је објашњењем „креативне логике“ наметнуто. Уколико наведеним пословима додамо и чињеницу да они, као и рачуновође у приватном сектору, морају да врше обрачуне, подносе пријаве и врше плаћања такси, накнада, доприноса и пореза, по свим пореским облицима, очигледно је да се рачуноводствена струка налази у потпуно незавидном положају, који је истовремено додатно оптерећен наметнутом прекршајном и кривичном одговорношћу.

Решење постојећег стања налази се у доследној примени рокова из буџетског календара од стране надлежних органа и примена Међународних рачуноводствених стандарда на обрачунској основи, којом се једино обезбеђује реално стање финансијске и нефинансијске имовине тј. јавне својине и по структури и по вредности, затим потраживања и учешћа државе у капиталу по свим основама, као и стварно стање обавеза, као јавног дуга државе. Осим тога, потребно је извршити прецизирање и раздвајање послова и одговорности рачуновођа у односу на друге стручне службе и одговорна лица, као и израду јединственог и обавезујућег рачуноводственог софтвера за вођење пословних књига или доношење прецизних прописа којима се онемогућава примена некомпатибилних софтвера којима је установљено, некакво, „креативно“ рачуноводство.

Тек на основу претходно испуњених основних услова, примена информационих технологија моћи ће да испуни своју сврху која се огледа у тачним и прецизним подацима, који су логички повезани и могу се употребити за израду свих облика извештаја, а нарочито завршног (консолидованог) рачуна буџета Републике Србије.

На крају, у садашњем неартикулисаном покушају примене информационих технологија можда има наде за успостављање свеобухватне и употребљиве, односно квалитетне примене информационих технологија у финансијама и рачуноводству јавног сектора, јер постојеће масовно и неефикасно електронско пословање требало би да се квалитативно материјализује, као потврда „Законa преласка квантитета у квалитет“, као једног од три позната закона Хегелове дијалектике.

Литература

1. *Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији* (“Сл. гласник РС”, бр. 87/06);
2. *Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године* (“Сл. гласник РС”, бр. 51/10);
3. *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословања* (“Сл. гласник РС”, бр. 94/17);
4. *Уредба о буџетском рачуноводству* („Сл. гласник РС.“ бр. 125/03 и 12/06)
5. *Закон о буџетском систему* (“Сл. гласник РС”, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 63/13 - испр., 108/13, 142/14, 68/15 - др. закон, 103/15, 99/16, 113/17-95/18 и 31/19);
6. *Правилник о систему извршења буџета Републике Србије* (“Сл. гласник РС”, бр. 83/10, 53/12, 20/14, 88/16 и 110/17);
7. *Обавештење корисницима система извршења буџета Републике Србије, број: 093-2098/17-001-006 од 26. децембра 2017. године*, Портал Управе за трезор РС;
8. *Закон о роковима измирења новчаних обавеза у комерцијалним трансакцијама* (“Сл. гласник РС”, бр. 119/12, 68/15 и 113/17);

9. *Акциони план за период 2019?2020. године за спровођење Стратегије развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији за период 2017?2020. године („Сл. гласник РС”, бр. 26/19);*
10. *Уредба о евиденцији непокретности у јавној својини (“Сл. гласник РС”, бр. 70/14, 19/15, 83/15 и 13/17);*
11. *Закон о јавној својини (“Сл. гласник РС”, бр. 72/11... 108/16);*
12. *Правилник о садржају извештаја о структури и вредности нефинансијске имовине Републике Србије (“Сл. гласник РС”, бр. 65/14);*
13. *Закон о јавним набавкама (“Сл. гласник РС”, бр. 124/12, 14/15 и 68/15);*
14. *Закон о Регистру запослених, изабраних, именованих, постављених и ангажованих лица код корисника јавних средстава (“Сл. гласник РС”, бр. 68/15 и 79/15 - испр.);*
15. *Закон о привременом уређивању основица за обрачун и исплату плата, односно зарада и других сталних примања код корисника јавних средстава (“Сл. гласник РС”, бр. 116/14 и 95/18);*
16. *Правилник о начину припреме, састављања и подношења финансијских извештаја корисника буџетских средстава, корисника средстава организација за обавезно социјално осигурање и буџетских фондова (“Сл. гласник РС”, бр. 18/15 и 104/18).*

УДК 336.1/2(497.11)

657.92:336.2

Прегледни рад

др Биљана
ЈОСИПОВИЋ
РОДИЋ*

Стање и перспективе унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

Резиме

Улога и значај јавног сектора постају све израженији у савременим привредним системима. Разлог томе су чињенице да јавни сектор ангажује значајна материјална и нематеријална средства која су стицана генерацијама, запошљава велики број радно активног становништва, део бруто домаћег производа расподељује кроз јавну потрошњу, обезбеђује јавна добра и јавне услуге широком кругу корисника и сл. Управо због тога јавност, најзначајнији инвеститор јавних добара и услуга, постаје све заинтересованија за континуирано преиспитивање пословања ентитета јавног сектора и њихових ефеката. Нарочито су важне информације о намени и употреби новчаних средстава која су грађани поверили држави кроз плаћање пореза, доприноса и других облика јавних прихода.

Постојање квалитетних информација подразумева постојање квалитетног система финансијског управљања и контроле чији циљ је да пружи уверење да се пословање ентитета у јавном сектору обавља у складу са законским прописима, интерним актима и уговорима, да се расположива средства користе економично, ефикасно и ефективно, да ће финансијски извештаји пружити тачне, поуздане, истините и релевантне информације и да ће се заштитити средства и информације.

*¹ Телеком Србија а.д. стручни сарадник за контролинг, e-mail: biljana.josipovic@mts.rs
Примљено: 18.04.2019. Прихваћено: 6.5.2019.

У Републици Србији улажу се напори како би се систем финансијског управљања и контроле у јавном сектору унапредио. Влада Републике Србије усвојила је Стратегију развоја интерних финансијских контрола у јавном сектору са јасно дефинисаним активностима за унапређење система и прецизираним роковима за реализацију дефинисаних активности. Постојеће стање система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије, међутим, завређује посебну пажњу имајући у виду бројне недостатке у његовом функционисању. Квалитетан систем финансијског управљања и контроле важан је ради оцене одговорности, економичности, ефикасности и ефикасности носилаца јавних функција, као и побољшања процеса одлучивања и остварења одрживог развоја.

Кључне речи: јавни сектор, финансијско управљање, финансијска контрола, јавна одговорност, одрживи развој

Уводна разматрања

У тежњи за спровођењем реформских процеса и процеса европских интеграција Република Србија је, кроз претприступне преговоре, преузела обавезу да унапреди систем финансијског управљања и контроле, кроз успостављање Централне јединице за хармонизацију и усклађивање правне регулативе са европским тековинама.

Отварањем преговарачког Поглавља 32 - *Финансијски надзор*, који обухвата четири области: 1) јавну унутрашњу финансијску контролу, 2) екстерну ревизију, 3) заштиту финансијских интереса Европске уније (ЕУ) и 4) заштиту евра од фалсификовања, Република Србија је отпочела процес прилагођавања регулативе и праксе захтевима који јој се намећу. Иако је експланаторни скрининг Поглавља 32. одржан у октобру 2013. године, преговарачка позиција Републике Србије везана за ово поглавље усвојена је у 2015. години. Наиме, у децембру 2015. године, на другој Међународној конференцији Републике Србије и Европске уније, у Бриселу, отворено је Поглавље 32. У Заједничкој позицији Европске уније наведени су захтеви за променом регулаторног оквира у Републици Србији, како би се обезбедила кохерентност законодавства интерних финансијских контрола у јавном сектору, али и кадровски и административни капацитети. Претходно наведено наводи нас на закључак да систем интерних финансијских контрола у јавном сектору представља релативно нову област у ентитетима јавног сектора наше земље.

Интерна финансијска контрола у јавном сектору обухвата финансијско управљање и контролу, интерну ревизију и хармонизацију и координацију интерне ревизије и финансијског управљања и контроле. Систем финансијског управљања и контроле успоставља се са циљем повећања ефикасности и ефикасности функционисања ентитета јавног сектора, кроз отклањање или ублажавање ризика са којима се ти ентитети суочавају у поступку спровођења актив-

ности од општег јавног интереса и пружања јавних добара и услуга. Уважавајући одредбе позитивних законских прописа Републике Србије сматра се да је систем финансијског управљања и контроле успостављен када су донете писане процедуре, формиран тим и именован руководилац корисника јавних средстава. Руководилац корисника јавних средстава одговоран је за процес развијања и имплементације система финансијског управљања и контроле; његова одговорност је и у делу одржавања тог система и континуираног преиспитивања његовог функционисања са циљем даљег унапређења. Међутим, не сме се занемарити ни улога и значај запослених у ентитетима јавног сектора који својим вештинама, компетенција и интегритетом доприносе изградњи и континуираном унапређењу система финансијског управљања и контроле.

У овом раду се приступа анализи стања система финансијског управљања и контроле кроз указивање на појам, улогу и значај тог система у јавном сектору и његове основне карактеристике. Будући да квалитетан систем финансијског управљања и контроле пружа основу за економично, ефикасно и ефективно коришћење јавних средстава, потреба за сагледавањем предности и недостатака у његовом функционисању постаје неизбежна. Из тог разлога, посебан акценат у раду биће стављен на предности и недостатке постојећег система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије, уз осврт на перспективе унапређења постојећег система.

Систем финансијског управљања и контроле састоји се од следећих пет кључних елемената, у складу са Међународним стандардима интерне контроле: контролно окружење, управљање ризицима, контролне активности, информисање, комуникација и праћење, надзор и процена система. Квалитет наведених елемената, последично, опредељује и степен квалитета система финансијског управљања и контроле. У условима високог учешћа јавних расхода у бруто домаћем производу Републике Србије (у 2018. години учешће износи 41%)¹, неповољне структуре јавних расхода (претежно учешће зарада око 23% и пензија око 25%)², учешћа броја запослених у јавном сектору у укупном броју запослених (око 25%)³ и ангажовања значајног износа новчаних средстава⁴, потреба за квалитетним системом финансијског управљања и контроле у јавном сектору постаје све израженија.

1) Министарство финансија, Макроекономски и фискални подаци, 04. април 2019. Преузето са: <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=14405> (10.04.2019.)

2) Министарство финансија, *Макроекономски и фискални подаци*, Консолидовани биланс државе у периоду од 2005. до 2019. Преузето са <http://www.mfin.gov.rs/> (10.04.2019.)

3) Учешће је утврђено стављањем у однос укупног броја запослених према подацима РЗС Републике Србија и броја запослених из три сектора, према међународно признатим класификацијама, и то државна управа и одбрана, здравствена заштита, социјално осигурање и образовање. Према подацима РЗС Републике Србије, Регистрована запосленост, по делатностима, 2000-2014. ревидирани подаци, март 2015. број запослених у наведеним делатностима је 470.762 лица.

4) Закон о буџету Републике Србије за 2019. годину, „Службени гласник РС“, број 95/2018, члан 1.

1. Улога и значај система финансијског управљања и контроле у јавном сектору

Последњих година сведоци смо уочене потребе за рационализацијом јавних расхода и фискалном консолидацијом у Републици Србији. Подизање фискалне одговорности са циљем очувања фискалног система и унапређења ефикасности и ефективности јавног сектора постало је приоритет Владе Републике Србије.

Постојање квалитетног система финансијског управљања и контроле у ентитетима јавног сектора предуслов је јачања фискалне одговорности и фискалне дисциплине, кроз праћење ефеката предузетих и спроведених активности, као и сагледавање потенцијалних ризика⁵. На овај начин може се дати допринос преоријентацији ентитета јавног сектора, од пасивног посматрача до проактивног учесника, чиме би се унапредио рад ентитета јавног сектора, побољшали макроекономски индикатори, обезбедио економски развој националне економије, уз фокусирање на отклањање или ублажавање узрока који су довели до проблема у функционисању јавног сектора, а не превасходно на решавање проблема у његовом деловању.

Финансијско управљање и контрола чине свеобухватан систем за повећање ефикасности, ефективности и економичности функционисања у јавном сектору, које се постиже отклањањем или смањењем ризика пословања и поштовањем одредби регулаторног оквира и интерних аката.

Још 1992. године Комитет спонзорских организација (*COSO*) Националне комисије за финансијско извештавање о криминалним радњама објавио је документа о интерној контроли *Интерна контрола - интегрисани оквир*. Интегрисани оквир је првобитно био намењен ентитетима приватног сектора; међутим, диверзификацијом активности и услуга јавног сектора концепт интегрисаног оквира се прихвата и у ентитетима јавног сектора.

Интегрисани оквир (*COSO*) дефинише интерну контролу као процес, односно битан инструмент за реализацију постављеног циља, који спроводе запослени уз разумно уверење да ће се постављени циљеви реализовати.

Интегрисани оквир (*COSO*), као што је уводном разматрању наведено, идентификује пет кључних елемената, односно компоненти система интерне контроле.

Прва компонента, контролно окружење, је основна, будући да одражава и утиче на свест запослених о потреби и значају постојања контроле у ентитетима јавног сектора. Ова компонента састоји се од бројних активности, процедура, политика и поступака који одражавају понашање запослених у ентитетима јавног сектора, као и понашање носилаца јавних функција. Контролно окружење има свеобухватан утицај на начин планирања, одређивања и реализације стратешких и оперативних циљева. Са циљем обезбеђења квалитетног контролног окружења важно је да се добро организују и ускладе његови следећи елементи: организациона структура, систем овлашћења и одговорности, филозофија управљања ризицима, склоност ка ризицима, кадровска политика, систем компетенција, лични и професионални интегритет запослених и етичке вредности.

5) У раду израз *ентитет јавног сектора* одговара изразу *корисник јавних средстава*, који је широко прихваћен у регулаторном оквиру Републике Србије.

Друга компонента, управљање ризицима, значајна је будући да се ентитети јавног сектора могу суочити са ризицима који утичу на њихово пословање (неоправдано ниске цене услуга, традиција социјалних давања, субвенције јавним предузећима и сл.). Иако се може помислити да се ентитети јавног сектора не суочавају са ризицима због природе пословања и дугорочности пословања, постоје примери који показују да су ризици присутни нарочито у управљању новчаним токовима, намени употребе новчаних средстава, управљању пројектима (програмима), дефинисању приоритетних циљева и др. Све наведено утиче на потребу за континуираним преиспитивањем ризика, односно идентификовањем догађаја који су ризични, проценом ризика и утврђивањем начина за њихово решавање или смањење изложености.

Трећа компонента, контролне активности, састоји се од сета процедура и политика које представљају инструмент за предузимање активности ради решавања ризика са циљем реализације дефинисаних циљева. Контролне активности могу бити корективне, превентивне и директивне. Независно од врсте контролне активности важно је да буду одговарајуће, благовремене, флексибилне, економичне, ефективне и сврсисходне.

Четврта компонента, информације и комуникација, је неизоставни елемент који подразумева дистрибуцију релевантних информација, ради реализације дефинисаних циљева. Систем информисања мора да буде адекватно успостављен у ентитетима јавног сектора. Суштински проблем у систему комуникације у јавном сектору Републике Србије је изражена бирократија у ентитетима јавног сектора, висок степен централизације, административна култура заснована на високом степену формализације, као и канали комуникације који слабо функционишу због тога што су загушени услед великог броја учесника. Када је реч о информацијама, карактерише их непоузданост, нетачност и непотпуност, на шта упозорава и референтна институција која се бави екстерном ревизијом у јавном сектору - Државна ревизорска институција. Приликом изражавања мишљења у извештајима независне ревизије обично су срећу „мишљења са резервом“ или „негативно мишљење“, због некавалитета информација садржаних у финансијским извештајима или услед неусклађености пословања са релевантним законским прописима⁶.

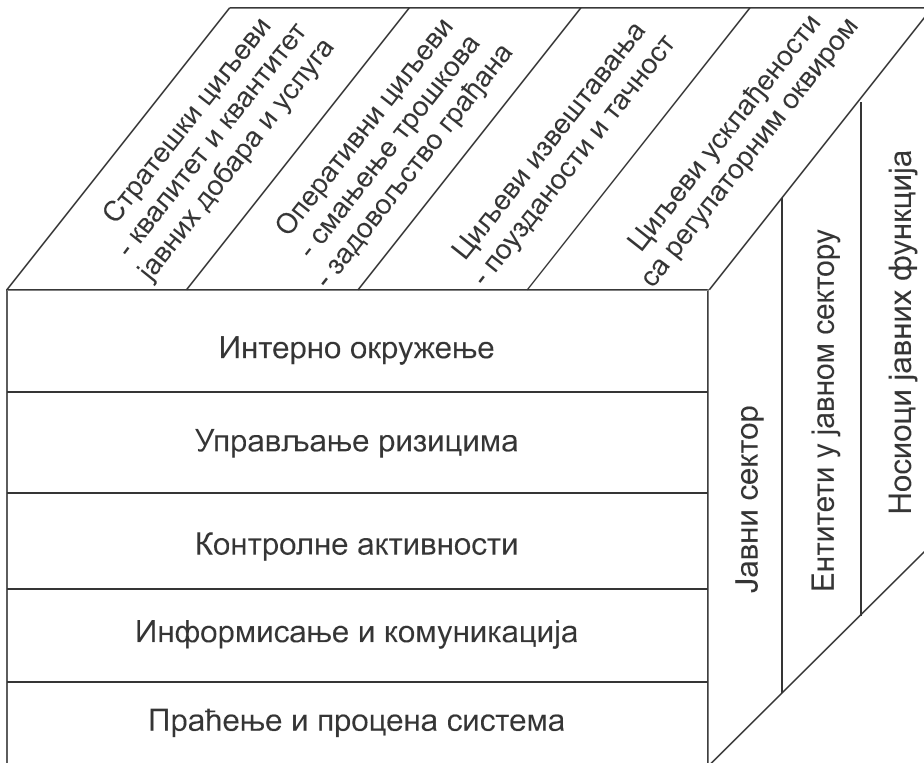
Пета компонента, праћење и процена система, кључна је за оцену квалитета система интерне контроле са циљем њеног унапређења. Суштина последње компоненте огледа се у утврђивању адекватности успостављених и спроведених контрола, кроз одржавање континуитета. У процесу праћења и процене кључну улогу има интерна ревизија, која обавештава носиоце јавних функција о недостацима постојећег система. Задаци и аспекти функционисања интерне ревизије у јавном сектору не могу се поистоветити са приватним сектором због специфичности пословања ентитета јавног сектора. Специфичности ентитета јавног сектора огледају се преваходно у обиму и врсти средстава којима располажу. Наиме, најчешће су то ретка и уникатна средства. Специфичност је и у обиму овлашћења, будући да одређени број ентитета јавног сектора представља део законодавне, судске или извршне власти. Поред наведених, важно је истаћи и могућност принудног деловања (на пример

6) Детаљније видети извештаје Државне ревизорске извештаје у архиви извештаја на веб-сајту: <http://www.dri.rs/ревизије/извештаји-о-ревизији.135.html>

опорезивање), обим поверених новчаних средстава, одговорност за квалитет и квантитет јавних добара и услуга итд.

Интегрални оквир, осим што идентификује компоненте интерне контроле, приказује и однос између циљева и онога што је неопходно да би се циљеви реализовали. Однос се посматра кроз тродимензионалну матрицу и приказан је у облику коцке на слици која следи⁷. Циљеви су представљени вертикалним стубовима и сагледавају се кроз четири категорије: стратегија, операције, извештавање и усклађеност. Са аспекта ентитета јавног сектора, стратешки циљеви могу бити усмерени ка обезбеђењу квалитета и квантитета јавних добара и услуга. Оперативни циљеви могу бити усмерени ка смањењу расхода, побољшању управљања новчаним средствима, задовољству грађана и сл. Циљеви извештавања оријентисани су на пружање поузданих и тачних информација, док се циљеви усклађености односе на кохерентност са регулаторним оквиром. Интегрални оквир разматра пет основних компоненти, међусобно повезаних и представљених у хоризонталним редовима. У трећој димензији приказане су активности целине и појединих делова, уз уважавање значаја носилаца јавних функција у целокупном систему финансијског управљања и контроле.

Слика 1: Интегрални оквир управљања ризицима према COSO моделу

Извор: Аутор – прилагођено према: COSO *Internal Control: Integrated Framework*, 2013.

7) COSO (2013), *Internal Control - Integrated Framework*, AICPA. Преузето са: <http://www.coso.org/ic.htm>

Уважавајући међународне прихваћене стандарде и препоруке Европске уније, чијем придруживању тежи Република Србија, систем финансијског управљања и контроле представља свеобухватан систем који се успоставља са циљем адекватног управљања, контроле, предузимања корективних активности и извештавања о коришћењу средстава одобрених у државном буџету. Наведени систем подразумева квалитетно финансијско управљање, финансијске и друге интерне контроле које омогућавају најпре законито, а потом и економично, ефикасно и ефективно обављање додељених активности ентитета јавног сектора.

Улогу и значај система финансијског управљања и контроле у јавном сектору потврђује чињеница да се Влада Републике Србије обавезала да ће спровести бројне мере са циљем реализације реформских процеса који се односе на рад ентитета јавног сектора, одговорност носилаца јавних функција и задатака у ентитетима јавног сектора и управљање јавним средствима.

2. Систем финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

Уважавајући регулаторни оквир у Републици Србији, успостављање и функционисање система финансијског управљања и контроле представља обавезу корисника јавних средстава.

У складу са Законом о буџетском систему, који се сматра најзначајнијим правним актом у делу финансијског управљања и контроле, систем финансијског управљања и контроле дефинисан је као „систем политика, процедура и активности које успоставља, одржава и редовно ажурира руководилац организације, а којим се управљајући ризицима обезбеђују уверења у разумној мери да ће се циљеви организација остварити на правилан, економичан, ефикасан и ефективан начин“⁸.

Законом је у члану 80. прописано да интерна финансијска контрола у јавном сектору обухвата финансијско управљање и контролу код корисника јавних средстава, интерну ревизију код корисника јавних средстава и хармонизацију и координацију тог система коју обавља Централна јединица за хармонизацију.

Централна јединица за хармонизацију, у оквиру Министарства финансија, надлежна је за послове израде методологија у области финансијског управљања и контроле, у складу са међународним стандардима и праксом. У свом саставу има два одсека: један за хармонизацију финансијског управљања и контроле и други - одсек за хармонизацију интерне ревизије. Централна јединица за хармонизацију је успостављена са циљем обезбеђења квалитета и подршке свим функцијама финансијског управљања, контроле и интерне ревизије у јавном сектору. Њена улога је срачуната и на пружање практичне подршке руководиоцима и запосленима у јавном сектору који обављају активности усмерене ка унапређењу система интерне контроле. Такође, Централна

8) Закон о буџетском систему, „Службени гласник РС“, број 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013, 108/2013, 142/2014, 68/2015, 103/2015, 99/2016 и 113/2017, члан 2. тачка 51в).

јединица за хармонизацију пружа помоћ у промени начина руковођења у ентитетима јавног сектора, кроз промену приступа управљања. Наиме, ради се о афирмисању управљања на основу резултата и учинака.

Улога Централне јединице за хармонизацију је неоспорна и огледа се у организовању и одржавању бројних семинара, обука и радионица које би требало да допринесу имплементацији и развоју система финансијског управљања и контроле код корисника јавних средстава.

У Републици Србији сматра се да је систем финансијског управљања и контроле у јавном сектору успостављен уколико је формирана радна група за увођење и развој система, када су донете писане процедуре и именован руководилац за финансијско управљање и контролу. Међутим, свођење једног тако комплексног и динамичког система, као што је систем финансијског управљања и контроле, на формално испуњење претходно наведених критеријума ствара утисак да значај овог система, у нашој земљи, још није у довољној мери препознат нити сагледан.

2.1. Регулаторни оквир система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

Систем интерних финансијских контрола у јавном сектору прецизно је дефинисан Законом о буџетском систему. Дакле, као што је већ наведено, Закон представља основни стуб за успостављање, изградњу, одржавање и унапређење система финансијског управљања и контроле и интерне ревизије.

На основу овог законског акта, а у делу система интерних финансијских контрола усвојени су бројни подзаконски акти, и то:

- Правилник о заједничким критеријумима и стандардима за успостављање, функционисање и извештавање о систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору („Службени гласник РС”, бр. 99/11 и 106/13);
- Правилник о заједничким критеријумима за организовање и стандардима и методолошким упутствима за поступање и извештавање интерне ревизије у јавном сектору („Службени гласник РС”, бр. 99/11 и 106/13);
- Правилник о условима и поступку полагања испита за стицање звања овлашћени интерни ревизор у јавном сектору („Службени гласник РС”, број 9/14).

Поред наведених аката, који се директно односе на систем интерних контрола у јавном сектору, постоје и други прописи који су од значаја за успостављање наведеног система, на пример, Закон о платама државних службеника и намештеника, Закон о платама у државним органима и јавним службама, Закон о јавним предузећима, Уредба о буџетском рачуноводству, Правилник о заједничким основама, критеријумима и задацима за рад финансијске службе директног корисника буџетских средстава и др.

Поред наведених аката, важно је истаћи и постојање приручника који веома детаљно разрађују одредбе из Закона о буџетском систему. Наиме, ради се о Приручнику за финансијско управљање и контролу и Приручнику за интерну ревизију. Наведене приручнике припрема Централна јединица за хармонизацију, односно Министарство финансија Републике Србије.

Један од значајних докумената је и Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору. Стратегијом је национална влада пружила снажну подршку увођењу и јачању система интерне финансијске контроле у јавном сектору, који се надовезује на претходно усвојени Програм реформе управљања јавним финансијама за период 2019-2021. године.

Ентитети јавног сектора имају обавезу да успоставе систем интерних контрола, пруже информације (извештавају) о успостављеном систему и проверају квалитет активности интерне контроле у складу са наведеним законским и подзаконским актима.

Међутим, чињеница је да постојање већег броја подзаконских аката указује на степен недовољног квалитета самог закона, што значи да законодавац мора унапредити квалитет постојећег оквира. Такође, одредбе постојећег регулаторног оквира морају да буду усклађене са међународно прихваћеним стандардима.

Квалитет регулаторног оквира у великој мери опредељује квалитет система финансијског управљања и контроле, из ког разлога је важно да се ослања на најбоље праксе и међународну регулативу.

2.2. Институционални оквир система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

У систему финансијског управљања и контроле кључну улогу има Министарство финансија. Улога Министарства огледа се у успостављању и развоју наведеног система, као и учествовању у припреми закона и других прописа релевантних за предметну област. Министарство, конкретније Централна јединица за хармонизацију, даје значајан допринос организовању обука, које су подељене у четири дела. Први ниво обуке односи се на увод у интерну финансијску контролу у јавном сектору, други ниво обуке усмерен је на интегрисани оквир интерне контроле. Последња два нивоа везана су за стицање знања из система управљања ризицима и управљачких контролних система.

Поред Министарства финансија, односно Централне јединице за хармонизацију, значајне институције система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије су и појединачни ентитети. Изузетно, појединачни ентитети јавног сектора који немају обавезу, односно немају услове за успостављање система интерних финансијских контрола, могу да повере наведене послове другом ентитету јавног сектора, уз одобрење Министарства финансија.

Институције чине организације, процедуре, регулаторна тела, својински односи и владавина права; зато је њихова улога у увођењу, развоју и одржавању квалитетног система финансијског управљања и контроле неоспорна. Улога и значај институционалног оквира огледа се и у утврђивању одређених правила понашања учесника у систему, са циљем спровођења додељених активности на унапред установљен начин.

3. Предности и недостаци постојећег система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

Процес увођења система финансијског управљања и контроле код корисника јавних средстава Републике Србије је новијег датума. Сходно томе, али уважавајући и закључке и препоруке Сектора за интерну контролу и ревизију у саставу Министарства финансија, који су изнети у Консолидованом годишњем извештају за 2017. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, уочава се мали број квалитетних компоненти и бројне слабости у постојећем систему.

Квалитетне компоненте система финансијског управљања и контроле огледају се у чињеници да се број ентитета у којима је успостављен систем интерних контрола повећава⁹. Такође, неке од значајних квалитетних компоненти система финансијског управљања и контроле су физичка контрола и раздвајање дужности при обављању рачуноводствених послова. Обезбеђена је контрола приступа пословној евиденцији. Даље, јасно су раздвојене дужности тако да једно лице не обавља две или више следећих дужности: одобравање, извршавање и евидентирање пословних промена. Такође, код већег броја корисника јавних средстава постојећи информациони системи омогућавају праћење система финансијског управљања и контроле. Коначно, из области финансијског управљања и контроле одржан је велики број обука којима су присуствовали руководиоци, али и послени у ентитетима јавног сектора.

Уколико се осврнемо на резултате обрађених упитника које ентитети јавног сектора достављају Министарству финансија, које их за потребе израде Консолидованог извештаја о стању интерних контрола у јавном сектору обрађује, можемо издвојити следеће:

1. “Број достављених годишњих извештаја о систему финансијског управљања и контроле повећан је за 23%;
2. број исправних извештаја повећан је за 18%, што указује на боље разумевање и информисаност корисника јавних средстава о систему интерних контрола;
3. просечна оцена кључних елемената успостављања и развоја система за целокупан јавни сектор повећана је за 1%, као резултат позитивног помака оствареног на централном нивоу од 2%;
4. евидентан је помак у области интерних контрола за 10%, што је резултат бољитка како на централном, тако и на локалном нивоу¹⁰.

Наведене податке потребно је додатно анализирати, због тога што сагледавањем процентуалне промене можемо извести погрешан закључак. Наиме, број достављених извештаја о систему финансијског управљања и контроле

9) Консолидовани годишњи извештај за 2017. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, Сектора за интерну контролу и ревизију, Министарство финансија, Београд, јул 2018, страна 15.

10) Консолидовани годишњи извештај за 2017. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, Министарство финансија, Сектор за интерну контролу и интерну ревизију, Београд, јул 2018, страна 3.

јесте повећан за 23%, али се мора напоменути да је 936 корисника јавних средстава доставило годишњи извештај о наведеном систему. Уколико знамо да је број корисника јавних средстава, према подацима Министарства финансија, већи од 11 хиљада, можемо закључити да податак о достављеним извештајима није репрезентативан. Такође, од укупно достављених извештаја 763 је адекватно попуњено и сходно томе обрађено, а један број извештаја је неисправан, односно непотпун или празан.

Поред наведених предности, које су, морамо закључити скромне, идентификоване су и најзначајније слабости у свим компонентама система финансијског управљања и контроле.

Контролно окружење карактеришу сложена организациона структура у ентитетима јавног сектора, нејасно дефинисана надлежност и одговорност носилаца функција ентитета јавног сектора, нејасно дефинисани или одсуство јасно дефинисаних циљева. Када је реч о организационој структури у већини ентитета јавног сектора се подела рада, систематизација радних места, као и повезивање пословних процеса врши искључиво према одговарајућим пословним функцијама (администрација, општи послови, правни послови, финансије, набавка, информационе технологије и др.). Дакле, у ентитетима јавног сектора наше земље доминира функционална оријентација која у знатној мери одступа од концепта програмског буџетирања и праћења реализације програма.

Последично се квалитет дизајна организационе структуре одражава и на квалитет функционисања система финансијског управљања и контроле. У већини ентитета јавног сектора не постоји јасно дефинисање, развој, усвајање и имплементација стратегије пословања до свакодневних активности, што значи да су циљеви корисника јавних средстава краткорочно оријентисани. Такође, контролно окружење карактерише и неквалитетна кадровска политика, праћена одсуством критеријума за утврђивање ефикасности, недовољна приврженост компетентности и квалитету, изостанак професионалног интегритета, етичких вредности и др.

Велики број корисника јавних средстава није одредио руководиоца задуженог за послове финансијског управљања и контроле, нити је утврдио политике и процедуре за функционисање наведеног система¹¹. Иако је Министарство финансија организовало обуке, незнатан број руководиоца је присуствовао тим обукама¹². Одржане обуке из области финансијског управљања, контроле и интерне ревизије суштински нису решиле проблеме неразумевања и питање имплементације тог система од стране руководиоца и запослених у ентитетима јавног сектора.

11) Према извештајима о ревизији Државне ревизорске институције, детаљније видети архиву извештаја на сајту: <http://www.dri.rs/revizije/izvestaji-o-reviziji.136.html>.

12) Консолидовани годишњи извештај за 2016. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, Министарство финансија, Сектор за интерну контролу и интерну ревизију, Београд, 2017, страна 30.

Канали комуникације у ентитетима јавног сектора слабо функционишу, што се одражава на координацију у раду између ентитета¹³.

У складу са релевантним прописима, ентитети јавног сектора имају обавезу да извештаје о адекватности функционисања финансијског управљања и контроле доставе Министарству финансија, не и ресорном министарству¹⁴. На основу наведеног може се закључити да индиректни буџетски корисници немају обавезу да извештавају хијерархијски надређени ентитет, што је са аспекта квалитета рачуноводственог система неадекватно. Дакле, дешава се да ентитети који контролишу пословање других ентитета јавног сектора немају сазнања о функционисању система финансијског управљања и контроле. Непостојање информација или недовољно квалитетних информација о функционисању система финансијског управљања и контроле одређеног броја ентитета јавног сектора, углавном индиректних буџетских корисника и ентитета чији оснивач је Република или локална власт, онемогућава системски и интегрисани надзор.

Код одређеног броја ентитета јавног сектора постојећи систем финансијског управљања и контроле усмерен је на законитост пословања, занемарујући питања економичности, ефикасности и ефективности пословања, као што је Законом о буџетском систему дефинисано.

Суштински проблем огледа се и у чињеници да већина корисника јавних средстава има систематизована радна места за послове интерне ревизије али у одређеном броју ентитета та радна места нису попуњена¹⁵. Овакво стање указује на то да одређени број ентитета нема успостављену интерну ревизију. Ентитети у којима је успостављена интерна ревизија имају мало кадровског потенцијала, што утиче на број спроведених ревизија, квалитет поступака ревизије, као и на квалитет налаза до којих се долази у том поступку.

Проблем који се тиче компоненте управљања ризицима је изражен у јавном сектору наше земље, због чињенице да ентитети немају изграђене регистре ризика нити усвојену стратегију управљања ризицима. Последица оваквог стања је непостојање, код одређеног броја ентитета, јасно дефинисаних циљева и инструмената за њихову реализацију.

Слабост система интерних контрола је евидентна и код компоненте контролне активности, нарочито у делу функционисања одређених система управљања који се користе за посебне намене, као што је систем управљања јавним приходима, пензијама, праћења пореских обвезника и слично. У наведеним системима неадекватност функционисања у знатној мери угрожава фискалну контролу, а тиме и фискалну одговорност. На пример, и поред израженог степена сиве економије, која за последицу има избегавање плаћања по-

13) Према извештајима о ревизији Државне ревизорске институције, детаљније видети архиву извештаја на сајту: <http://www.dri.rs/revizije/izvestaji-o-reviziji.136.html>

14) Правилник о заједничким критеријумима и стандардима за успостављање, функционисање и извештавање о систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору, „Службени гласник РС“, број 99/2011 и 106/2013, члан 13.

15) Консолидовани годишњи извештај за 2017. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, Министарство финансија, Сектор за интерну контролу и интерну ревизију, Београд, 2018, страна 40.

реза, систем праћења пореских обвезника у нашој земљи није довољно добро развијен нити је систем финансијског управљања и контроле пореских органа адекватан. Систем управљања потраживањима, због непотпуних и непоузданих евиденција код ентитета који прикупљају приходе, такође је неадекватно развијен. Пример неадекватног система финансијског управљања и контроле је и у процесу управљања пензијама, који је у надлежности пензионог фонда. Бројне неправилности у раду пензионог фонда биле су и предмет јавних расправа и судских процеса, због лоше успостављеног и некавалитетног функционисања контрола. Како би се спречиле неправилности и смањило ризик од наведених пропуста, одређени број аутора предлаже сегрегацију као меру заштите средстава националне владе. У том смислу оправдано је истицање да „унутрашње контроле осигуравају интегритет појединачних система“¹⁶.

Међутим, важно је истаћи да бројне студије, па и аутори, указују на то да системе унутрашње контроле треба ојачати у већини земаља. Наиме, сматра се да побољшање укључује успостављање или јачање процедура финансијске контроле унутар појединачних ентитета јавног сектора и јачање управљања различитим системима. Мере санкција треба ојачати, а резултате треба објавити¹⁷.

Наведене слабости указују на потребу за неодложним побољшањем система финансијског управљања и контроле, нарочито у делу успостављања и функционисања, најпре на нивоу појединачних ентитета јавног сектора, а потом и јавног сектора као целине. Мере које се могу предузети са циљем унапређења постојећег система су бројне. Министарство финансија, односно Сектор за интерну контролу и интерну ревизију је, 2017. године, отпочео реализацију пројекта *Поддршка даљем развоју Интерне финансијске контроле у јавном сектору*. Према подацима из Консолидованог извештаја о стању интерних финансијских контрола у јавном сектору, вредност пројекта је два милиона евра, са роком реализације од две године. Како је у извештају наведено, општи циљ пројекта је успостављање модерног и ефикасног система управљања јавним финансијама на свим нивоима власти, што се огледа у транспарентном коришћењу и уштедама јавних буџетских средстава. Међусобна сарадња са земљама у окружењу које имају сличну рачуноводствену традицију као Република Србија, а које се суочавају са баријерама у унапређењу система финансијског управљања и контроле, може представљати прилику за унапређење постојећег стања¹⁸.

Морамо, међутим, напоменути да је за успостављање модерног и ефикасног система јавним финансијама веома важна међусобна сарадња Министарства финансија и осталих ентитета јавног сектора, као и унапређење квалитета компоненти интерне контроле. У том смислу у наставку је дат приказ мера које је неопходно предузети са циљем унапређења постојећег стања у систему финансијског управљања и контроле у јавном сектору.

16) Jones, R., (2007), *Financial Accounting and Reporting*, Public sector governance and accountability series, The World Bank, Washington, page 7-33.

17) Shah, A., (2007), *Budgeting and budgetary institutions*, Public sector governance and accountability series, The World Bank, Washington, page 179-322.

18) Детаљније видети: Вашичек, В., Вашичек, Д., Летица, М., Ђорић, Ј., Шњегота, Д., Пољашевић, Ј., Чегар, Б., Јовановић, Т., Јосиповић Родић, Б., Роје, Г., *Рачуноводство, ревизија и контрола јавног сектора у одабраним државама југоисточне Европе*, Загреб, 2016.

4. Перспективе унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије

Ради унапређења квалитета система финансијског управљања и контроле у јавном сектору у Републици Србији, неопходно је најпре унапредити квалитет контролног окружења.

Наиме, ентитети јавног сектора у нашој земљи морају се преоријентисати са традиционалног начина обављања активности, који карактерише висок степен формализације, централизације и делегирања ауторитета. Са циљем унапређења елемената контролног окружења најпре је неопходно јасно и транспарентно дефинисати надлежности и одговорности, јасно дефинисати циљеве појединачних ентитета јавног сектора и ускладити их са циљевима Владе Републике Србије са оријентацијом на дугорочну димензију. Поред наведеног, неопходно је одредити јасне критеријуме за утврђивање ефикасности кадровске политике, поставити јасне критеријуме, који ће се поштовати и уважавати, за запошљавање у јавном сектору и јачати транспарентност у поступку избора кандидата. Носиоци функција у ентитетима јавног сектора требало би да континуирано проверавају компетентност запослених и непристрасно преиспитују њихове етичке вредности. Међутим, да би се наведено могло реализовати, неопходно је и да сами носиоци јавних функција поседују лични и професионални интегритет.

Са циљем унапређења стања система финансијског управљања и контроле, важно је ојачати улогу Централне јединице за хармонизацију, у смислу интензивирања обука уз истовремено мотивисање запослених у јавном сектору да присуствују обукама. Такође, неопходно је прописати обавезу да руководиоци на вишим хијерархијским нивоима присуствују обукама.

Јачање улоге интерне ревизије у ентитетима јавног сектора мора постати приоритет. Дакле, потребно је афирмисати улогу интерног ревизора кроз квалитетнији систем награђивања и подстицаја, дефинисати обухват и учесталост интерне ревизије, и оријентацију ка провери законитости пословања ентитета јавног сектора, преусмерити, односно проширити и на сврсисходност пословања.

Формирање радних група, именовање руководиоца за систем финансијског управљања и контроле, као што је већ дефинисано Законом о буџетском систему, мора се спровести. Уколико се појаве примери у пракси који одступају од овог правила, односно који не поштују одредбе наведеног закона, потребно је спровести мере санкционисања за свако надлежно лице у појединачном ентитету јавног сектора. Мера санкционисања морала би да буде у виду плаћања новчане казне и престанка вршења поверене функције. Мера санкционисања требало би да се односи на носиоца јавне функције лично, а не корисника јавних средстава, јер би у том случају порески обвезници сносили крајњи терет санкције.

Процес размене информација у појединачним ентитетима јавног сектора и јавном сектору у целини мора се побољшати. У том смислу, потребно је створити амбијент у коме ће контролисани ентитети достављати надлежном ентитету извештаје о функционисању система финансијског уп-

рављања и контроле, са циљем њиховог праћења, правовременог реаговања и побољшања.

Такође, мора се повећати транспарентност извештавања, која представља одраз одговорности носилаца јавних функција, а са циљем интегрисања система финансијског управљања и контроле у јавном сектору¹⁹.

Кадровски потенцијал је веома важан за унапређење постојећег система финансијског управљања и контроле. Из тог разлога, потребно је ојачати кадровски потенцијал, у смислу броја и квалитета. Кључно питање које се намеће јесте на који начин то учинити. Прво, у јавном сектору већ одређени временски период постоји забрана запошљавања. Друго, неатрактивност зарада утиче на чињеницу да све мањи број младих и образованих кадрова има жељу да ради у ентитетима јавног сектора. Треће, неадекватни системи мотивације и награђивања утицали су на квалитет постојећег кадровског капацитета. У вези са кадровским потенцијалом, потребно је ускладити број запослених са стварним потребама ентитета и постојећим систематизацијама радних места.

Неизоставни аспект у процесу унапређења система финансијског управљања и контроле је и техничка подршка. Наиме, потребно је унапређивати систем информационих технологија кроз надоградњу или изградњу нових информационих платформи, софтвера, интернет страница и сл., а са циљем пружања благовремених, потпуних и тачних података о функционисању система финансијског управљања и контроле у јавном сектору.

Унапређење институционалног и законодавног оквира, посебно у сегменту предузимања мера санкционисања за нерационално, неефикасно, неефективно и неекономично поступање носилаца јавних функција, изузетно је важно. Како би се наведене мере могле предузети, неизоставан елемент је воља надлежних органа да унапреде надзор над системом финансијског управљања и контроле.

Иницирање и спровођење наведених мера неопходно је спровести без одлагања, мада се мора уважити чињеница да одређене мере нису популарне, што може довести до одлагања њиховог прихватања.

Дакле, иако се могу јавити бројне баријере, приказане на графикону који следи, Влада Републике Србије мора да искористи могућности које јој се нуде и остати доследна мерама које је дефинисала у Стратегији развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору. Односно, Влада Републике Србије мора тежити ка реализацији циља који је дефинисан Стратегијом, а тај циљ се односи на унапређење јавне управе у Републици Србији кроз јачање одговорности у јавном сектору.

19) Детаљније видети: Josipović, R. B., (2019), *Public Sector Accounting, Auditing and Control in Serbia, Public Sector Financial Management*, Springer Nature, pp. 103-123.

Графички приказ 1: Баријере и могућности унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору у Републици Србији

БАРИЈЕРЕ

- административна култура
- централизација
- кључни утицај политике
- висока зависност од одлука Владе Републике Србије
- коруптивне афере (које су предмет судских процеса)
- забрана запошљавања у јавном сектору
- неатрактивност висине зараде у јавном сектору
- одсуство адекватног система мотивације
- неусклађеност обима и квалификационе структуре запослених са стварним потребама корисника јавних средстава

МОГУЋНОСТИ

- процес придруживања ЕУ (Поглавље 32)
- постојање воље и намере Владе Републике Србије
 - Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору
 - Програм реформе управљања јавним финансијама
- пројекти финансирани од стране међународних организација (ММФ, СБ...)
- заинтересованост јавности за рад корисника јавних средстава
- сарадња са професионалним организацијама

Извор: Аутор

Дакле, перспективе унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору у Републици Србији условљене су бројним факторима, који су претходно наведени. Са циљем одређивања динамике и правца унапређења овог система, потребно је идентификовати баријере и могућности, и у складу са тим предузети мере наведене у раду.

Носиоци јавних функција морају постати свесни одговорности према корисницима јавних добара и услуга, превасходно према пореским обвезницима, као главним финансијерима ентитета јавног сектора, и дати свој допринос правилности пословања у јавном сектору, кроз унапређење квалитета финансијског управља и контроле.

Закључна разматрања

Јавни сектор је од велике важности за функционисање и развој националне економије, због тога што трошкови јавног сектора утичу на ниво трошкова у привреди, а тиме и на привредни амбијент у смислу односа понуде и тражње, цена и инвестиција, као и на квалитет будућих економских активности. Из тог разлога, постоји потреба да се стално преиспитују економичност, ефикасност и ефективност појединачних ентитета јавног сектора и јавног сектора у целини.

У Републици Србији постоји велики број корисника јавних средстава. Дакле, јавни сектор карактерише институционална и функционална сложеност, што утиче на начин имплементације и унапређења система финансијског управљања и контроле у ентитетима јавног сектора наше земље.

Систем финансијског управљања и контроле је динамичан и свеобухватан систем који носиоцима јавних функција помаже да користе средства додељена буџетом за сврхе за које су намењена, у складу са законским прописима и релевантним интерним документима, да економично, ефикасно и ефективно управљају буџетским процесима и буџетским средствима, као и да се брже и лакше прилагођавају промењеним околностима, без додатног трошења средстава. Посебно је важно да систем финансијског управљања и контроле буде квалитетно успостављен, да се унапређује и развија како би се повећала и одговорност носилаца јавних функција. На овај начин би могао да се унапреди процес пословног одлучивања у јавном сектору, што би утицало на увођење управљачког приступа, као и на побољшање фискалне дисциплине.

Иако је пракса финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије новијег датума можемо закључити да су учињени напори Владе Републике Србије за унапређењем предметне области као саставног дела реформе јавне управе. Неспорно је да су идентификоване бројне слабости у функционисању система финансијског управљања и контроле у јавном сектору. У том смислу неопходно је тежити унапређењу постојећег стања, уважавајући карактеристике постојећег регулаторног, институционалног, политичког, друштвеног, кадровског, техничког и финансијског оквира. Потребу за унапређењем система финансијског управљања и контроле наметнула је Европска унија али ту обавезујућу норму треба прихватити као могућност за побољшање сопственог положаја и одрживог развоја у Републици Србији.

Литература

1. Вашичек, В., Вашичек, Д., Летица, М., Ћорић, Ј., Шњегота, Д., Пољашевић, Ј., Чегар, Б., Јовановић, Т., Јосиповић Родич, Б., Роје, Г., *Рачуноводство, ревизија и контрола јавног сектора у одабраним државама југоисточне Европе*, Загреб, 2016.
2. Josipović, R. B., (2019), *Public Sector Accounting, Auditing and Control in Serbia, Public Sector Financial Management*, Springer Nature, pp. 103-123.
3. Jones, R., (2007), *Financial Accounting and Reporting, Public sector governance and accountability series*, The World Bank, Washington
4. COSO, (2013), *Internal Control - Integrated Framework*, AICPA
5. Shah, A., (2007), *Local public financial management, Public sector governance and accountability series*, The World Bank, Washington
6. Консолидовани годишњи Извештај за 2017. годину о стању интерне финансијске контроле у јавном сектору у Републици Србији, Министарство финансија, Сектор за интерну контролу и интерну ревизију, Београд, јул 2018.
7. Стратегија развоја интерне финансијске контроле у јавном сектору Републике Србије за период 2017-2020, „Службени гласник РС“, бр. 51/2017
8. www.dri.rs

УДК 007:657]:004

657.63

Стручни рад

Дејан
МЛАДЕНОВИЋ*

Веродостојност рачуноводствених исправа у контексту дигиталног пословања

Резиме:

*Рачуноводствена исправа, као документ или запис којим се потврђује наста-
нак неке пословне промене или трансакције, представља основни елемент у ра-
чуноводству и полазну тачку у евидентирању пословних догађаја.*

*Са развојем технике, информационих технологија и интернета као глобалне
мреже, унапређењем и убрзањем комуникације дошло је до значајних промена и
у пословању привредних субјеката, како на глобалном, тако и на микро плану.
„Информатичко друштво“ и дигитализација дали су сасвим нови аспект и кон-
текст рачуноводству, рачуноводственим исправама и документацији, одно-
сно њиховој трансформацији.*

*У Републици Србији, трансформација из класичног пословања у савремено елек-
тронско пословање није спровођена, у регулаторном и практичном смислу, ни-
мало брзо ни лако. Тај пут је био испуњен многим изазовима, недоумицама,
практичним проблемима и нажалост старим навикама, отпором према нови-
нама и незнањем.*

*У регулаторном смислу последњих година у Републици Србији учињени су зна-
чајни кораци, донети су нови закони и подзаконска акта и укинута је печат као
реликт прошлости.*

*) Савез рачуновођа и ревизора Србије; e-mail: mladenovicd@srrs.rs
Примљено: 25.4.2019. Прихваћено: 6.5.2019.

Начин на који је дигитализација односно прелазак пута од класичног до електронског пословања утицала на веродостојност рачуноводствених исправа, како у регулаторном оквиру тако и у практичној примени, предмет је овог рада.

Кључне речи: привредни субјект, рачуноводство, рачуноводствена документација, потпис, печат, дигитализација, електронско пословање (е-пословање), електронски документ, електронска фактура (е-фактура), електронски потпис, електронски печат.

Увод

У стручној литератури постоји велики број дефиниција рачуноводства. Најчешће цитирана је дефиниција рачуноводства као науке о бележењу и класификовању пословних трансакција и догађаја, примарно финансијског карактера и о вештинама састављања значајних извештаја, анализа и интерпретација ових трансакција и догађаја и преношења резултата лицима која морају донети одлуку или дати оцену¹. Бележење пословних трансакција и догађаја заснива се на веродостојним рачуноводственим исправама. Без веродостојне рачуноводствене исправе нема валидног књижења и бележење је без икаквог значаја.

Информационе технологије, убрзан развој технике и распрострањеност и ширење интернета као глобалне мреже довели су до унапређења и убрзања комуникације, што је проузроковало значајне промене у пословању привредних субјеката, како на глобалном, тако и на микро нивоу. „Информатичко друштво“ и дигитализација увели су сасвим нове поступке и стандарде у пословну комуникацију, размену података, докумената и рачуноводствених исправа.

Наравно, у глобалном свету технологија и дигитализација није заобишла ни Републику Србију, без обзира на велике изазове и проблеме са којима се сучила последњих деценија (разградња државе, ратови, санкције и уништена економија). У наведеним околностима наше привредно окружење успело је да одржи информационо-технолошки корак са светом и глобалним трендовима и да не заостаје много у савременим тенденцијама и процесима које доноси „информатичко друштво“.

Привредни амбијент у Србији прелази са класичног начина комуникације и пословања на електронску комуникацију и електронско пословање. У том смислу, рачуноводствени системи и наших привредних субјеката прелазе пут од „папирних рачуноводствених исправа оверених печатом и својеручним потписом“ до рачуноводствених исправа које су креиране савременим технолошким средствима (путем рачунара, лаптопа, таблета и мобилног телефона), потписане електронским потписом и послате путем интернета.

1) Комитет за терминологију Америчког института јавних рачуновођа

Циљ овог рада је да укаже на питање и значај веродостојности рачуноводствене документације – исправа у контексту дигитализације пословања и савременог „информационог друштва“. Овим радом дат је приказ регулаторног оквира Републике Србије којим се дефинишу рачуноводствене исправе, њихова форма, садржина и валидност, уз посебан осврт на њихов електронски облик као неизбежну форму савременог (електронског) пословања. Свакако, указано је и на регулативу у окружењу, пре свега у бившим југословенским републикама, којом се дефинишу рачуноводствене исправе, њихова форма и веродостојност у контексту процеса дигитализације и регулатива којом се прописују основни елементи електронског пословања (електронски документ, електронски потпис, електронски печат и др.). Наравно, дат је и осврт на регулаторни оквир Европске уније (њене директиве и уредбе) којим су дефинисани електронски документ, електронски потпис, електронски печат, као и форма и садржина фактуре као једне од најзаступљенијих облика рачуноводствене исправе.

У регулаторној примени рачуноводствених прописа који се односе на форму и садржај рачуноводствених исправа, као и практичну примену електронског документа и електронског потписа било је пуно недоумица и проблема, изазваних пре свега неусаглашеношћу прописа, правним празнинама, али свакако и незнањем и тешким одвајањем од старих навика.

Кроз приказ судске праксе и мишљења надлежног министарства дате су смернице и одговори на недоумице и неразјашњена практична питања у вези са формом и садржајем рачуноводствених исправа, пре свега фактуре као најзаступљенијег облика рачуноводствене исправе, како у електронској тако и папирној форми. Коначно, у раду је дата анализа предности и мана како „папирне“ форме рачуноводствених исправа, тако и „електронске“ форме рачуноводствених исправа и скренута пажња на изазове и опасности које процес дигитализације и електронског пословања носе, пре свега на могуће злоупотребе е-фактура и њихово спречавање.

1. Рачуноводствена исправа у Републици Србији

1.1. Појам и значај

У стручној литератури из рачуноводства велики је број дефиниција рачуноводствене исправе. Све дефиниције се ипак своде на једну уобичајену, а то је да је рачуноводствена исправа документ о насталој пословној промени, који обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама, тако да се из рачуноводствене исправе недвосмислено може сазнати основ настале пословне промене.

Рачуноводствени документ је основа за рачуноводствено обухватање пословних догађаја, исказује време и место догађаја, и представља потврду настанка и суштину пословног догађаја. У Дневнику и Главној књизи рачуноводствено се обухватају само документоване пословне промене. Дакле, уколико

не постоји одговарајући документ књижење је без икаквог значаја. Због свега изнетог настала је и позната синтагма: „Ниједно књижење без документа“².

Узимајући у обзир да је основа овог рада веродостојна рачуноводствена исправа у контексту дигиталног пословања, указујемо на дефиницију веродостојности. Веродостојност има значење: истинитости, реалности, стварности, верности, тачности, оригиналности, незачињености, аутентичности³, неизмењености, исправности, непатворености, изворности. Суштина веродостојне рачуноводствене исправе је у њеној истинитости, аутентичности, тачности и оригиналности.

1.2. Регулаторни оквир у Републици Србији

У правном систему Републике Србије рачуноводствене исправе дефинисане су одредбама *Закона о рачуноводству* (у наставку: Закон)⁴ којима је прописано:

- да се књижење пословних промена на рачунима имовине, обавеза и капитала, приходима и расходима врши на основу веродостојних рачуноводствених исправа - чл. 8. *Закона*;
- да рачуноводствена исправа представља писани документ или електронски запис о насталој пословној промени, која обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из рачуноводствене исправе недвосмислено могу сазнати основ, врста и садржај пословне промене - чл. 8. *Закона*;
- да одговорно лице потписом, односно другом идентификационом ознаком потврђује да је рачуноводствена исправа веродостојна (потпуна, истинита, рачунски тачна и да приказује пословну промену) – чл. 9. *Закона*;
- да рачуноводствена исправа, састављена као електронски запис, треба да садржи потпис или другу идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе, односно електронски потпис у складу са законом - чл. 9. *Закона*;
- да је правно лице дужно да, пре уноса података из рачуноводствене исправе у пословне књиге, одреди одговорно лице које треба да изврши контролу веродостојности исправе и да је потпише - чл. 9. *Закона*;
- да контролу рачуноводствених исправа не могу да врше лица која су задужена материјалним стварима (вредностима) на које се исправе односе - чл. 9. *Закона*.

У наведеним одредбама, које су у примени још од 2013. године, ни на једном месту се не помиње печат, ни као обавезан елемент рачуноводствене исправе у формалном смислу нити као обавезан елемент за потврђивање њене веродостојности.

2) „Улога књиговодствене документације у рачуноводственом информационом систему“, Александар Савић (Војска Србије), Милош Миљковић (Војска Србије), Тамара Дамњановић (Министарство одбране), 2018. година.

3) Из *Лексикона страних речи и израза*, М. Вујаклије: „аутентичност (гр.)“, латиницом: *autentičnost*

4) „Сл. гласник РС“, бр. 62/13 и 30/18, ступио на снагу 24. јула 2013. године.

Нажалост, одредбама Закона није дефинисан односно прецизиран појам „идентификациона ознака“, што је у пракси довело до правне несигурности. Узимајући у обзир да привредни субјекти сваког дана размењују велики број рачуноводствених исправа, пре свега, фактура, као најзаступљеније рачуноводствене исправе, дошло је до појаве многобројних незваничних мишљења и тумачења које елементе фактура треба да садржи сагледавајући појам „идентификациона ознака“. Наведена правна празнина и недоумица разрешена је мишљењима надлежног министарства – Министарства финансија:

Појам „идентификациона ознака“ представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, тј. лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. Дакле, то може бити потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл. као и комбинација поменутих ознака (нпр. име и презиме + потпис)⁵.

Закон о рачуноводству је основни пропис којим су, између осталог, уређени организација рачуноводства и рачуноводствене исправе, услови и начин вођења пословних књига и др. Осим наведеног Закона, и у другим прописима утврђен је захтев за веродостојном исправом.

Наиме, веродостојност исправа (документације) истакнута је у Правилнику о евиденцији промета⁶ где је у чл. 12. прописано да се евидентирање у Књизи евиденције врши на основу веродостојних исправа (фактура, царинска исправа, доставница, отпремница, фактура – отпремница, интерна преносница, пријемница, дневни извештај фискалне касе, односно фискални документ, записник, пописна листа, реверс, исправа о откупу, потврда и др.). Трговац – комисионар - поред наведених исправа, евидентирање у Књизи евиденције врши и на основу Образаца ПКР, ПКР-1, КРИ и КРИ-1. Исправа која прати робу и на основу које се води евиденција је у оригиналу или копији, односно у писаном или електронском облику. Исправе које прате робу садрже следеће податке: број и датум исправе, пословно име, адресу и ПИБ испоручиоца, примаоца и превозника (уколико га има), место и адресу објекта из кога се испоручује, име, презиме и потпис одговорних лица испоручиоца, примаоца и превозника, назив робе и количину. Исправе на основу којих се врши евидентирање у Књизи евиденције, поред наведених података, садрже и јединичну цену и вредност робе. Дакле, овај правилник такође захтева евидентирање на основу веродостојних исправа, али без захтева за печатом као обавезним елементом.

Одредбама Закона о фискалним касама⁷ прописано је такође да фискални документи (фискални рачун, фискални исечак, дневни извештај, периодични извештај, пресек стања), као и контролна трака, књига дневних извештаја и сервисна књижица, представљају веродостојну документацију од значаја за утврђивање пореза.

Законом о акцизама⁸ утврђено је, такође, да је обвезник акцизе дужан да на основу веродостојне документације уредно и ажурно води пореску евиденцију о акцизним производима на начин који омогућава утврђивање и контролу обавезе акцизе у сваком обрачунском периоду.

5) Мишљење Министарства финансија бр. 430-00-374/2015-16(I) од 1. октобра 2015. године

6) „Сл. гласник РС“, бр. 99/15 и 44/18 - др. закон

7) „Сл. гласник РС“, бр. 135/04 и 93/12

8) „Сл. гласник РС“, бр. 22/01, ... , 30/18

Законом о пореском поступку и пореској администрацији⁹ прописано је да у току пореске контроле порески инспектор изриче пореском обвезнику забрану вршења делатности у трајању до годину дана ако утврди да се, између осталог, делатност обавља тако да робу и услуге не прати веродостојна документација од значаја за утврђивање пореза (отпремница, фактура, изјава купца и др.).

Наведено представља само део прописа који чине регулаторни оквир и у којима се захтева веродостојност исправа, при чему од 2018. године ниједан од прописа као елемент (веродостојне) исправе – документа не захтева оверу печатом.

Узимајући у обзир да су предмет овог рада рачуноводствене исправе у контексту дигиталног пословања, неопходно је указати на правни оквир којим су регулисани електронски документ, електронска идентификација, електронски потпис, електронски печат и услуге од поверења у електронском пословању.

Електронски документ, електронска идентификација и услуге од поверења у електронском пословању у правном систему Републике Србије уређени су одредбама Закона о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању¹⁰ (у наставку текста: Закон о електронском документу). Одредбама овог закона дефинисани су односно регулисани, између осталог, и електронско пословање, електронски документ, аутентикација¹¹, електронска идентификација, услуга од поверења¹², електронски потпис, електронски печат, напредни електронски потпис, подаци за валидацију електронског потписа односно печата¹³, конверзија (превођење документа из једног облика у други тако да је очуван садржај документа), дигитализација (конверзија документа из облика који није електронски у електронски облик); дигитализовани документ (документ који је настао дигитализацијом изворног документа).

Ступањем на снагу овог закона престали су да важе Закон о електронском потпису¹⁴ и Закон о електронском документу¹⁵.

Одредбе Закона о електронском документу које је потребно нагласити односно истаћи су:

- електронском документу не може се оспорити пуноважност, доказна снага, као ни писана форма само зато што је у електронском облику,
- електронском потпису не може се оспорити пуноважност или доказна снага само због тога што је у електронском облику или што не испуњава

9) „Сл. гласник РС”, бр. 80/02, ... , 95/18

10) „Сл. гласник РС”, број 94/17 од 19. октобра 2017. године, а ступио на снагу 27. октобра 2017. године.

11) Аутентикација је процес провере идентитета правног лица, физичког лица или физичког лица у својству регистрованог субјекта, укључујући проверу интегритета и порекла података за које се претпоставља да их је то лице створило, односно послало (чл. 2. Закона о електронском документу).

12) Услуга од поверења је електронска услуга која олакшава пословну активност између две или више страна при чему се заснива на томе да пружалац услуге странама гарантује веродостојност појединих података, а која је као таква одређена овим законом (чл. 2. Закона о електронском документу).

13) То су подаци на основу којих се проверава да ли електронски потпис односно печат одговара подацима који су потписани односно печатирани.

14) „Службени гласник РС”, број 135/04

15) „Службени гласник РС”, број 51/09

услове за квалификовани електронски потпис. Квалификовани електронски потпис има исто правно дејство као и својеручни потпис. Наведено се не примењује на правне послове за које је посебним законом предвиђено да се не могу предузети у електронској форми;

- електронском печату не може се оспорити пуноважност или доказна снага само због тога што је у електронском облику или што не испуњава услове за квалификовани електронски печат. За квалификовани електронски печат важи правна претпоставка очуваности интегритета и тачности порекла података за које је везан. Акт органа јавне власти који се доноси при вршењу јавних овлашћења у облику електронског документа, уместо печата односно потписа службеног лица и печата, садржи квалификовани електронски печат тог органа. Квалификовани електронски печат на поднеску, у поступку који органи јавне власти спроводе при вршењу јавних овлашћења у облику електронског документа, има исто правно дејство као и својеручни потпис, односно печат;
- електронском временском жигу не може се оспорити пуноважност или доказна снага само због тога што је у електронском облику или што не испуњава услове за квалификовани временски жиг. За квалификовани електронски временски жиг и податке којима је тај временски жиг придружен важи правна претпоставка тачности датума и времена исказаног у временском жигу и очуваности интегритета тих података у односу на тај временски тренутак.

Електронски потпис, а посебно квалификовани електронски потпис, постао је законом препознато средство потврде аутентичности електронског документа. Квалификовани електронски потпис, у односу на податке у електронском облику, има исто правно дејство и доказну снагу као и својеручни потпис, односно својеручни потпис и печат, у односу на податке у папирном облику¹⁶.

С обзиром на то да Република Србија, у процесу приступања Европској унији, има обавезу да изврши усклађивање свог законодавства са правном регулативом Европске уније, одредбе Закона о електронском документу усклађене су са регулативом коју је у овој области донела Европска унија (ЕУ), а то је *Уредба бр. 910/2014, од 23. јула 2014. године о електронској идентификацији и услугама од поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту и стављању ван снаге Директиве 1999/93/ЕС о електронском потпису* (у наставку текста: *Уредба*). Уредбом се уређују шеме електронске идентификације и услуге од поверења у електронском пословању, које укључују електронски потпис, електронски печат и друге врсте услуга од поверења.

Према *Образложењу Предлога закона о електронском документу*, законом се уређују услуге од поверења у електронском пословању, које представљају електронске услуге које олакшавају пословну активност између двеју или више страна, при чему се заснивају на томе да пружалац услуга странама гарантује веродостојност појединих података, а који су као такви одређени овим законом. У електронском пословању веома је важно да подаци који се размењују буду веродостојни. Сходно томе, *Законом о електронском документу* предвиђено је да пружаоци услуга од поверења имају одређене одговорности и морају да испуне прописане услове како би њихова услуга могла да се

16) Образложење Предлога закона о електронском документу

сматра услугом од поверења. Дефинисањем услова за пружање квалификованих услуга од поверења, у складу са европским стандардима, обезбеђују се виши ниво поузданости ових услуга и сигурност електронског пословања.

Овим законом успоставља се системска законска основа за изједначавање класичног са електронским пословањем и уједно се утиче на повећање обима електронског пословања у Републици Србији тако што се законом предвиђају нове услуге од поверења, односно шеме електронске идентификације и квалификоване услуге од поверења, којима се обезбеђују правно дејство и доказна снага еквивалентна одговарајућим радњама у класичном пословању. Доношењем овог закона учињен је корак даље у правном уређивању електронског пословања и то управо уређивање питања која су битна за праксу односно функционисање електронског пословања у стварности.

На крају, у оквиру регулаторног оквира, пре свега због правних неусаглашености, указујемо на став два министарства која су објавила *Објашњење у вези са издавањем и књижењем рачуна у папирном и електронском облику без употребе печата и потписа* а са циљем разрешења недоумица у вези са питањем садржаја фактуре у папирном облику и електронском облику, њиховом веродостојношћу и употребом печата и потписа.

Министар финансија и министар трговине, туризма и телекомуникација објавили су *Објашњење у вези са издавањем и књижењем рачуна у папирном и електронском облику без употребе печата и потписа*, број: 401-00-4169/2017-16, од 12. децембра 2017. године, у чијем закључку је наведено:

Имајући у виду наведено, а у циљу разјашњења недоумица које су се појавиле у пракси а односе се начин на који се издају и књиже фактуре у пословним књигама правних лица и предузетника, настале у папирном или електронском облику, указујемо на следеће:

- *Законом је омогућено правним лицима и предузетницима да своје фактуре издају у папирном или електронском облику.*
- *Законом није прописано да фактура која је изворно настала у папирном облику мора садржати печат и потпис одговорног лица, већ је довољно да иста садржи "идентификациону ознаку" која упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање те фактуре, а којом потврђује веродостојност исте у смислу члана 9. Закона.*
- *Фактура која је изворно настала у електронском облику, као и фактура настала дигитализацијом (конверзијом докумената из папирног у електронски облик, нпр. скенирана фактура) такође не мора бити потписана (електронским) потписом већ је довољно да иста садржи поменути "идентификациону ознаку".*
- *Правна лица и предузетници немају обавезу да фактуру, која је изворно настала у електронском облику, штампају нити да се на тако одштампан документ ставља отисак печата како би исти био сматран валидним.*

Из наведеног *Објашњења* закључује се да фактуре изворно настале у електронском облику, као рачуноводствене исправе, морају:

- или да буду потписане електронским потписом,
- или да садрже „идентификациону ознаку“ (*потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл., као и комбинацију поменутих ознака; нпр. име и презиме + потпис*),

док фактуре изворно настале у папирном облику морају:

- или да буду потписане својеручним потписом (без овере печата јер је исти престао да буде обавезан од 2018. године),
- или да садрже „идентификациону ознаку“.

1.3. Развој регулаторног оквира у Републици Србији

У наставку је дат приказ законског регулисања веродостојних рачуноводствених исправа у Републици Србији током последњих 40 година, као и преглед законског регулисања електронског документа и електронског потписа.

1.3.1. Рачуноводствене исправе

У Табели 1. дат је приказ регулаторног оквира у Републици Србији током последњих деценија, којим су на основу закона којима се регулише област рачуноводства прописане веродостојне рачуноводствене исправе.

Табела 1 - Регулаторно уређење рачуноводствених исправа у РС (1981 - 2019)

Р.бр.	Пропис и упућујуће одредбе
1.	<p><i>Закон о књиговодству („Сл. лист СФРЈ“, број 25/81 и 53/85)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • књижење сваке настале пословне промене у средствима или изворима средстава, расходима, приходима или резултатима пословања може да се врши само на основу уредних и веродостојних књиговодствених исправа; • књиговодствену исправу мора пре предаје руководиоцу књиговодства контролисати овлашћени радник да би утврдио исправност, тачност и законитост исправе и настале пословне промене што потврђује својим потписом; • организација удруженог рада, односно други корисник друштвених средстава дужан је да одреди раднике који су одговорни за састављање књиговодствених исправа и за контролу њихове исправности, тачности и законитости и да утврди рокове за достављање тих исправа руководиоцу књиговодства, у складу са законом и самоуправним општим актом или другим општим актом; • књиговодствена исправа мора бити потписана од стране за то одређеног, односно одређених радника; • организација удруженог рада и други корисник друштвених средстава, самоуправним општим актом, односно другим општим актом уређује начин састављања књиговодствених исправа, контролу њихове исправности, тачности и законитости, као и потписивање тих исправа и плаћање на основу тих исправа
2.	<p><i>Закон о рачуноводству („Сл. лист СФРЈ“, број 12/89)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • књижење сваке настале пословне промене у средствима и обавезама према изворима средстава, расходима и приходима, трошковима и учинцима, као и резултатима пословања врши се само на основу уредне и веродостојне књиговодствене исправе; • књиговодствена исправа је писмено о насталој пословној промени у складу са рачуноводственим начелима и стандардима; • садржина књиговодствене исправе мора бити таква да показује насталу пословну промену и да садржи одговарајуће податке за књижење; • веродостојном књиговодственом исправом сматра се и податак добијен телекомуникационим путем. Пошиљалац је одговоран да податак на улазу у телекомуникациони пренос буде заснован на веродостојној књиговодственој исправу;

	<ul style="list-style-type: none"> • контролом пре књижења књиговодствених исправа утврђују се њихова исправност, тачност и законитост; • организација је дужна да самоуправним општим актом, односно општим актом одреди радника, односно раднике који су одговорни за законитост и исправност настанка пословне промене и плаћања, да уреди кретање књиговодствених исправа и др.; • ако организација врши књижења коришћењем рачунара, дужна је да пропише и интерне контролне поступке којима обезбеђује да све пословне промене буду унете у обраду и да буду тачно обрађене ...
3.	<p><i>Закон о рачуноводству („Сл. лист СРЈ”, бр. 46/96, 60/96, 74/99, 22/01, 71/01)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • књиговодствена исправа је запис о насталој пословној промени; • књижење пословних промена на имовини, капиталу и обавезама, расходима и приходима, као и резултатима пословања, врши се само на основу књиговодствене исправе; • књиговодственом исправом сматра се и исправа добијена телекомуникационим путем, укључујући и електронску размену података између рачунара, у складу са одговарајућим JUS - UN/EDIFACT стандардима; • пошиљалац је одговоран за то да подаци на улазу у телекомуникациони пренос буду засновани на књиговодственој исправи; • за тачност пренесених порука по JUS - UN/EDIFACT стандардима одговоран је давалац услуга, односно посредник при обављању EDI трансакције; • контролом књиговодствених исправа пре књижења утврђују се њихова потпуност, истинитост, рачунска тачност и законитост; • правно лице које врши књижење на рачунару дужно је да користи рачуноводствени софтвер којим се обезбеђује функционисање система интерних рачуноводствених контрола и онемогућава брисање прокњижених пословних промена, сагласно одговарајућем рачуноводственом стандарду.
4	<p><i>Закон о рачуноводству и ревизији („Сл. лист СРЈ”, бр. 71/02, „Сл. гласник РС”, бр. 55/04)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • књижење пословних промена на имовини, обавезама, капиталу, приходима и расходима врши се на основу рачуноводствене исправе; • рачуноводствена исправа је јавна исправа која представља писани доказ о насталој пословној промени и другом догађају; • рачуноводствена исправа мора да обухвати све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из исправе о пословној промени може сазнати основ настале пословне промене; • рачуноводствена исправа саставља се у потребном броју примерака, на месту и у времену настанка пословног догађаја, и мора бити потписана од стране лица одговорних за настанак пословне промене; • рачуноводственом исправом сматра се и исправа добијена телекомуникационим путем, укључујући и електронску размену података између рачунара у складу са JUS-UN/EDIFACT стандардима; • пошиљалац је одговоран да подаци на улазу у телекомуникациони пренос буду засновани на рачуноводственим исправама, као и за чување оригиналне исправе; • за тачност пренесених порука по JUS-UN/EDIFACT стандардима одговоран је давалац услуга, односно посредник у обављању EDI трансакције; • лица одговорна за састављање и контролу рачуноводствених исправа својим потписом на исправи гарантују да је она истинита и да верно приказује пословну промену; • контролом рачуноводствених исправа пре књижења утврђују се њихова потпуност, истинитост, рачунска тачност и законитост.

5	<p><i>Закон о рачуноводству и ревизији</i> („Сл. гласник РС“, бр. 46/06, 111/09, 99/11 – др. закон)</p> <ul style="list-style-type: none"> • књижење пословних промена на имовини, обавезама и капиталу, приходима и расходима врши се на основу рачуноводствених исправа, које могу бити у писаном или електронском облику; • рачуноводствена исправа представља писани доказ о насталој пословној промени и обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из рачуноводствене исправе може сазнати основ и врста пословне промене и која је потписана од стране лица која су овлашћена за састављање и контролу рачуноводствених исправа; • фотокопија рачуноводствене исправе је основ за књижење пословне промене, под условом да је на њој наведено место чувања оригиналне исправе, са потписом одговорног лица; • рачуноводственом исправом сматра се и исправа достављена електронским путем, укључујући и електронску размену података између рачунара, у складу са законом; • Електронски документ – рачуноводствена исправа достављена електронским путем мора да буде потписана електронским потписом и потврђена електронском поруком између пошиљаоца и примаоца, у складу са законом; • пошиљалац је одговоран да подаци на улазу у телекомуникациони систем буду засновани на рачуноводственим исправама, као и за чување оригиналне исправе; • за тачност пренесених порука одговоран је давалац услуга преноса података, односно посредник у обављању одговарајуће трансакције, током електронске размене података између рачунара; • лица одговорна за састављање и контролу рачуноводствених исправа својим потписом, у писаном или електронском облику, потврђују да је рачуноводствена исправа потпуна, истинита, рачунски тачна и да приказује пословну промену; • рачуноводствене исправе састављене у електронском облику на рачунару морају да имају електронски потпис особе која је исправу саставила или други ауторизовани електронски потпис.
6	<p><i>Закон о рачуноводству</i> („Сл. гласник РС“, бр. 62/13, 30/18) тренутно важећи закон, о чијим одредбама је претходно већ указано</p>

На основу претходног прегледа може се уочити да је *Законом о рачуноводству и ревизији* из 2006. године било прописано да рачуноводствене исправе састављене у електронском облику на рачунару морају да буду електронски потписане, за разлику од тренутно важећег *Закон о рачуноводству* који не обавезује на употребу електронског потписа, већ се уместо електронског потписа може налазити друга идентификациона ознака одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе.

Управо због наведене неуједначености настала је недоумица у вези са питањем да ли електронске фактуре морају да буду електронски потписане, чиме се у потпуности постиже поузданост, а таква исправа постаје у правом смислу веродостојна, која је разрешена већ поменути *Објашњењем у вези са издавањем и књижењем рачуна (фактура) у папирном и електронском облику без употребе печата и потписа* Министарства финансија и Министарства трговине, туризма и телекомуникација, од 12. децембра 2017. године.

1.3.2. Електронски документ

У Републици Србији електронски потпис и електронски документ као неизоставни елементи електронског пословања, регулаторно су прописани почев од 2004. године најпре доношењем *Закон о електронском потпису*¹⁷ којим се уређује употреба електронског потписа у правним пословима и другим правним радњама, пословању, као и права, обавезе и одговорности у вези са електронским сертификатима.

17) „Сл. гласник РС“, број 135/2004, од 21. децембра 2004. године

Након тога, 2009. године усвојен је *Закон о електронском документу*¹⁸ којим су били уређени услови и начин поступања са електронским документом у правном промету, управним, судским и другим поступцима, као и права, обавезе и одговорности привредних друштава и других правних лица, предузетника и физичких лица, државних органа, органа територијалне аутономије и органа јединица локалне самоуправе и органа, предузећа, установа, организација и појединаца којима је поверено вршење послова државне управе, односно јавна овлашћења у вези са овим документом.

На крају, донет је, претходно поменут и актуелан *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању*¹⁹ чијим ступањем на снагу су престали да важе *Закон о електронском потпису* из 2004. године и *Закон о електронском документу* из 2009. године.

Узимајући у обзир чињеницу да Република Србија, у процесу приступања Европској унији, има обавезу да изврши усклађивање свог законодавства са правном регулативом Европске уније, наведени закон усаглашен је са *Уредбом ЕУ, бр. 910/2014, од 23. јула 2014. године о електронској идентификацији и услугама од поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту*, којом се уређују схеме електронске идентификације и услуге од поверења у електронском пословању, које укључују електронски потпис, електронски печат и друге врсте услуга од поверења. Доношењем поменутог закона обухваћена су правна решења предвиђена Уредбом ЕУ, бр. 910/2014.

Табела 2 - Регулаторно уређење електронског документа и електронског потписа у РС

Р.бр.	Пропис и предмет уређивања
1.	<i>Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању</i> („Сл. гласник РС”, број 94/17) <ul style="list-style-type: none"> Овим законом уређују се електронски документ, електронска идентификација и услуге од поверења у електронском пословању.
2.	<i>Закон о електронском документу</i> („Сл. гласник РС”, број 51/09) <ul style="list-style-type: none"> Овим законом уређени су услови и начин поступања са електронским документом у правном промету, управним, судским и другим поступцима, као и права, обавезе и одговорности привредних друштава и других правних лица, предузетника и физичких лица, државних органа, органа територијалне аутономије и органа јединица локалне самоуправе и органа, предузећа, установа, организација и појединаца којима је поверено вршење послова државне управе, односно јавних овлашћења у вези са овим документом.
3.	<i>Закон о електронском потпису</i> („Сл. гласник РС”, број 135/04) <ul style="list-style-type: none"> Овим законом уређена је употреба електронског потписа у правним пословима и другим правним радњама, пословању, као и права, обавезе и одговорности у вези са електронским сертификатима, ако посебним законима није другачије одређено.

18) „Сл. гласник РС”, број 51/2009, од 21. децембра 2004. године

19) “Сл. гласник РС”, број 94/2017, од 19. октобра 2017. године

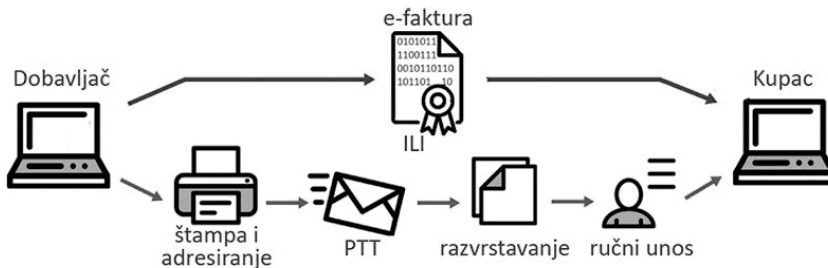
2. Од печата до е-потписа

Временска дистанца и пут који су привредни субјекти и правна лица прошли од папирне рачуноводствене исправе и докумената оверених својеручним потписом и печатом, до електронског документа потписаног електронским потписом веома су дуги. Прелазак са класичног начина пословања (са рачуноводственим исправама у папирном облику, овереним печатом и својеручним потписом) на електронско пословање (са рачуноводственим исправама у електронском облику, потписаним електронским потписом) није био нимало брз нити лак, како у регулаторном тако и у практичном смислу; он је био праћен многим изазовима, недоумицама, практичним проблемима и нажалост старим навикама, отпором према новинама и незнањем.

Иако су компјутери, лаптопови и рачуноводствени софтвери одавно постали неизбежан „алат“ у рачуноводству сваког привредног субјекта, класичан начин пословања путем папирних рачуноводствених исправа, оверених печатом и својеручним потписом, још увек одолева. Печат²⁰, као реликт прошлости, престао је да буде обавезан тек у 2018. години²¹. На афирмацију употребе електронских докумената и електронског потписа усмерени су *Закон о електронском документу* (2009), *Закон о електронском потпису* (2004) и *Закон о електронском документу* (2017), којима је, уз донета подзаконска акта, регулисано електронско пословање и омогућена њена све шира примена.

Колико и какво поједностављење доноси електронско пословање и управљање рачуноводственим исправама у електронском облику најбоље илуструје следећа, Слика 1, која показује процедуру размене фактуре између доваљача и купца.

Слика 1 - Процедура размене фактуре (у папирној и електронској форми)

Извор: www.pcpres.rs

20) Печат је у основном значењу предмет којим се оверавају исправе, писма, пошиљке, дипломе и слично. Печат је основно средство којим се потврђује аутентичност исправа. Печати су коришћени у најранијим цивилизацијама и од великог су значаја за археологију и историју уметности. У Месопотамији коришћени су изрезбарени или угравирани ваљкасти печати од камена или других материјала. Из периода древног Египта пронађени су печати у облику прстена. Црква је користила готски печат до краја средњег века.

21) Најпре доношењем *Закључка* Владе Републике Србије од 29. марта 2018. године, којим је усвојен акциони план за укидање обавезне примене печата у пословању. Затим, *Изнамама* и допунама *Закона о привредним друштвима*, донетим половином 2018. године којима је укинута наметнута обавеза коришћења печата дефинисањем да се од привредних субјеката не сме захтевати печат, као и објављивањем листе прописа у којима се укида одредница „печат“.

На основу донетих прописа о електронском документу и електронском потпису у Регистар издавалаца квалификованих електронских сертификата Републике Србије уписано је шест издавалаца:

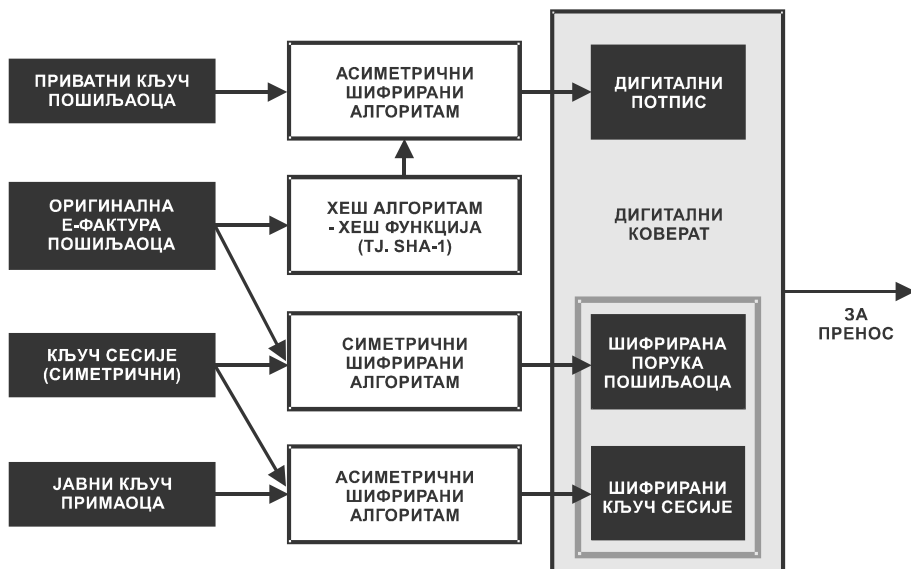
- Јавно предузеће „Пошта Србије” – сертификационо тело Поште (www.ca.postars.rs),
- Привредна комора Србије – ПКЦ ЦА (<http://www.pks.rs/ca>),
- МУП РС – сертификационо тело МУП РС (<http://ca.mup.gov.rs/>),
- HALCOM BG CA (<http://www.halcom.rs/>),
- „E-Smart Systems” д.о.о. – ESS CA (<http://www.e-smartsys.com/>),
- сертификационо тело Министарства одбране и Војске Србије (<http://ca.vs.rs/>).

Преко наведених издавалаца привредни субјекти и физичка лица могу доћи до електронског потписа односно квалификованих електронских сертификата. У Републици Србији издато је око 300.000 квалификованих електронских сертификата²² - електронских потписа (податак из 2016-2017). Подсећамо, данас скоро сви привредни субјекти морају да поседују електронски потпис, пре свега због обавезе достављања финансијских извештаја АПР и пореских пријава на портал Пореске управе *eПорези* у електронском облику, потписаних електронским потписом.

На основу наведених законских прописа, у Регистар издавалаца временског жига уписана су два издаваоца:

- Дирекција за електронску управу и
- Јавно предузеће „Пошта Србије” – сертификационо тело Поште

Слика 2 - Дијаграм процеса слања е-фактуре употребом енкрипције и техника инфраструктуре јавног кључа

Извор: „Водич за е-фактурисање: Увод у електронско фактурисање и његове аспекте“, Пројекат Европске уније Развој електронског пословања, Панајотис Зафиропулос, Василис Смоковитис, Новак Анђелић

22) Из Образложења предлагача за доношење Закона о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању

Привредни субјекти и правна лица у Републици Србији имају законску обавезу коришћења појединих електронских сервиса путем којих врше слање документације и њихово електронско потписивање, а то су пре свега:

- систем за електронско подношење финансијских извештаја Агенцији за привредне регистре (АПР),
- регистар Грађевинских дозвола АПР,
- портал *eПорези* Пореске управе за подношење пореских пријава (пореза на додату вредност – ПДВ, о обрачунатим порезима и доприносима, пореза на добит правних лица, о обрачуну акцизе, пореза на наслеђе и поклон, пореза на пренос апсолутних права и др.),
- јединствени информациони систем локалне пореске администрације за електронско подношење пореских пријава пореза на имовину,
- портал Централног регистра обавезног социјалног осигурања, и др.

Осим наведених, законски обавезујућих, портала и електронских сервиса, правним лицима омогућени су комуникација и достављање документације електронским путем и појединим државним органима, институцијама и сл.

За електронско потписивање различитих докумената могу се користити, између осталог, следеће апликације: Adobe Reader XI (PDF), Office 2003 – 2010 (Word, Excel и PowerPoint), Outlook Express/Outlook (електронска пошта) и eDocSigner (за електронско потписивање и верификовање произвољно одабраних фајлова).

Неоспорно је да су процедуре и портали, претходно поменутих институција и државних органа, унапредили пословање привредних субјеката у Републици Србији, што је за резултат имало значајну уштеду времена, смањење трошкова и ангажовања људских ресурса, смањење грешака, увођење електронског пословања, електронског документа и потписа и свакако другачију организацију рачуноводства и едукацију рачуновођа. Обавеза достављања финансијских извештаја и пореских пријава у електронском облику и потписаних електронским потписом довели су до тога да данас готово сви привредни субјекти у Републици Србији поседују електронски потпис.

У наставку је дата SWOT матрица која се односи на електронско пословање привредног субјекта и његову употребу електронских фактура:

ПРЕДНОСТИ (<i>Strength</i>)	СЛАБОСТИ (<i>Weakness</i>)
<ul style="list-style-type: none"> • глобално тржиште • уштеда времена (<i>транзакције преко интернета су веома брзе и тиме се штеди време</i>) • без временских ограничења (<i>24 часа x 7 дана у недељи x 365 дана у години</i>) • исплативост (<i>елиминисање „дугог ланца средњег човека“</i>) • бржа размена информација између купца и продавца • бржи поступак куповине/продаје 	<ul style="list-style-type: none"> • безбедност/сигурност • техничке грешке/проблеми • лажне интернет странице • преваре

ШАНСЕ (<i>Opportunities</i>)	ПРЕТЊЕ (<i>Threats</i>)
<ul style="list-style-type: none"> • промене трендова • велики број корисника рачунара и интернета • константан раст електронског пословања, издавања електронских фактура и електронског плаћања • висока доступност (24 часа x 7 дана у недељи) • широка могућност раста 	<ul style="list-style-type: none"> • конкуренција • промене у окружењу • иновације • забринутост за приватност • нема директне интеракције • компјутерски проблеми • превара/хакери • ризик

3. Процес дигитализације у Републици Србији

Процес дигитализације свакако није заобишао Републику Србију и у великој мери је захватио пословање привредних субјеката у Републици Србији. Према годишњем истраживању Републичког завода за статистику (РЗС)²³ о употреби информационо-комуникационих технологија у 2018. години које прати заступљеност ИКТ технологија, као и њихову примену у привреди, 99,3% предузећа користило је рачунар у свом пословању (иако је у истраживањима већ од 2013. године 100% предузећа користило рачунар у свом пословању), интернет је користило 99,8% предузећа, док интернет страницу поседује 82,6% предузећа.

На основу резултата наведеног истраживања РЗС на територији Републике Србије 75,4% предузећа користило је мобилну интернет конекцију употребом преносивих уређаја (смартфон, лаптоп, таблет...).

Током 2017. године 41,9% предузећа наручивало је производе или услуге путем веб-сајта, мобилне апликације или ЕДИ тип порука, док је поруџбине за робу или услуге путем интернет странице или мобилне апликације (изузев ручно писаних мејлова) примало 26,3% предузећа.

Наведено истраживање потврдило је да су друштвене мреже све присутније у пословању привредних субјеката, а у прилог томе говоре сами резултати истраживања који показују да је неку од друштвених мрежа за потребе пословања користило 39,7% предузећа. Такође, истраживање је показало да не заостајемо за новим технолошким тенденцијама и решењима, те је утврђено да услуге *Cloud* сервиса путем интернета плаћа 15,5% предузећа.

Узимајући у обзир да су предмет овог рада рачуноводствене исправе у контексту дигиталног пословања, занимљиви су резултати истраживања који се односе на употребу електронских фактура. Наиме, према истраживању РЗС фактуре у електронској форми, стандардне структуре, погодне за ауто-

23) Републички завод за статистику спровео је два истраживања о употреби информационо-комуникационих технологија у 2018. години. Прво се односи на домаћинства и појединце, а другим су обухваћена предузећа.

Истраживања су спроведена према методологији Евростата (Eurostat - канцеларија ЕУ задужена за статистику), на територији Републике Србије (у оквиру података за Републику Србију нису приказани подаци за АП Косово и Метохија).

матску обраду у 2017. години слало је 18,4%, док је фактуре у електронској форми, које нису погодне за аутоматску обраду слало 65,4% предузећа у Републици Србији.

Истраживање је, нажалост, показало да је још увек изузетно висок ниво коришћења папирних фактура. Према истраживању Републичког завода за статистику, папирне фактуре је у 2017. години у Републици Србији слало 95,9% предузећа.

4. Мишљења државних органа и судска пракса

Нажалост, када је реч о судској пракси, мора се констатовати њена одсутност што свакако није резултат усаглашених и јасних прописа, већ сасвим других околности и фактора који нису предмет овог рада. У наставку су дати изводи из релевантних мишљења ресорних министарстава у вези са коришћењем документације, њеном валидношћу и садржајем, као и могућностима издавања у електронском и папирном облику.

- **Објашњење у вези са издавањем и књижењем рачуна (фактура) у папирном и електронском облику без употребе печата и потписа**

Одредбама члана 8. став 1. Закона о рачуноводству ("Сл. гласник РС, бр. 62/13), прописано је да се књижење пословних промена на рачунима имовине, обавеза и капитала, приходима и расходима врши на основу веродостојних рачуноводствених исправа. Рачуноводствена исправа (укључујући фактуру) представља писани документ или електронски запис о насталој пословној промени, која обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из рачуноводствене исправе недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене.

Сагласно члану 9. Закона, веродостојном рачуноводственом исправом сматра се рачуноводствена исправа која је потпуна, истинита, рачунски тачна и приказује пословну промену и чију веродостојност одговорно лице потврђује потписом, односно другом идентификационом ознаком.

Чланом 7. Закона о електронском документу, електронској идентификацији, услугама од поверења у електронском пословању („Службени гласник РС", број 94/17) предвиђено је да се електронском документу не може оспорити пуноважност, доказна снага, као ни писана форма само зато што је у електронском облику.

Чланом 10. став 1. Закона о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању прописано је да се електронски документ који је изворно настао у електронском облику сматра оригиналом.

Уколико се ради о фактури која је изворно настала у електронском облику, као и фактури која је настала дигитализацијом (конверзијом документа из папирног у електронски облик), напомињемо да иста не мора да садржи искључиво електронски потпис већ, уместо потписа, може садржати идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање те фактуре. Појам „идентификациона ознака" представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно

лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене испра-
ве. Дакле, то може бити име и презиме, потпис, факсимил, електронски
потпис и сл, као и комбинација поменутих или других ознака.

Напомињемо да су, сагласно члану 7. Закона, правна лица и предузет-
ници у обавези да интерним актом уреде организацију рачуноводства и
одреде лица која су одговорна за законитост и исправност настанка по-
словних промена и састављања и контроле рачуноводствених исправа о
словној промени. Самим тим, уколико приликом издавања фактура
правно лице или предузетник користи „идентификациону ознаку“ уместо
потписа, интерним актом је неопходно ближе уредити ко је одговорно
лице, односно лице које је овлашћено за издавање тих фактура и шта се
сматра „идентификационом ознаком“.

Имајући у виду наведено, а у циљу разјашњења недоумица које су се по-
јавиле у пракси а односе се начин на који се издају и књиже фактуре у по-
словним књигама правних лица и предузетника, настале у папирном или
електронском облику, указујемо на следеће:

- Законом је омогућено правним лицима и предузетницима да своје фактуре издају у папирном или електронском облику;
 - Законом није прописано да фактура која је изворно настала у папирном облику мора садржати печат и потпис одговорног лица, већ је довољно да иста садржи „идентификациону ознаку“ која упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање те фактуре а којом потврђује веродостојност исте у смислу члана 9. Закона;
 - фактура која је изворно настала у електронском облику, као и фактура настала дигитализацијом (конверзијом документа из папирног у електронски облик нпр. скенирана фактура) такође не мора бити потписана (електронским) потписом већ је довољно да иста садржи поменути „идентификациону ознаку“;
 - правна лица и предузетници немају обавезу да фактуру, која је изворно настала у електронском облику, штампају нити да се на тако одштампан документ ставља отисак печата како би исти био сматран валидним.²⁴
- **Идентификациона ознака одговорног/овлашћеног лица за издавање фактура**

Да ли број документа односно SAP референца може да буде идентификациона ознака одговорног/овлашћеног лица за издавање фактура?

Чланом 7. став 1. Закона о рачуноводству („Сл. гласник РС, бр. 62/13) прописано је да правна лица, односно предузетници општим актом уређују организацију рачуноводства на начин који омогућава свеобухватно евидентирање, као и спречавање и откривање погрешно евидентираних пословних промена, уређују интерне рачуноводствене контролне поступке, утврђују рачуноводствене политике, одређују лица која су одговорна за законитост и исправност настанка пословне промене и састављање и контролу рачуноводствених исправа о пословној промени, уређују

24) Објашњење Министарства финансија и Министарства трговине, туризма и телекомуникација, број 401-00-4169/2017-16, од 12. децембра 2017. године

кретање рачуноводствених исправа и утврђују рокове за њихово достављање на даљу обраду и књижење у пословним књигама.

Чланом 8. овог закона уређен је појам и начин издавања рачуноводствене исправе.

Сходно члану 9. ст. 1. и 2. Закона, одговорно лице потписом, односно другом идентификационом ознаком потврђује да је рачуноводствена исправа веродостојна (потпуна, истинита, рачунски тачна и да приказује пословну промену). Рачуноводствена исправа, састављена као електронски запис, треба да садржи потпис или другу идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе, односно електронски потпис у складу са законом.

...

Имајући у виду наведено, овим путем указујемо да рачун у папирном облику без потписа и печата мора да садржи идентификациону ознаку, али ни Закон ни Објашњење не уређују питање изгледа идентификационе ознаке у самом рачуну.

Такође, желимо да укажемо да су правна лица и предузетници у обавези да интерним актом уреде организацију рачуноводства и одреде лица која су одговорна за законитост и исправност настанка пословних промена и састављање и контролу рачуноводствених исправа о пословној промени. Самим тим, уколико приликом издавања фактура правно лице или предузетник користи „идентификациону ознаку“ уместо потписа, интерним актом је неопходно ближе уредити ко је одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање тих фактура и шта се сматра „идентификационом ознаком“.²⁵

- **Веродостојна рачуноводствена исправа**

Шта обухвата веродостојна рачуноводствена исправа?

...Појам рачуноводствене исправе који, између осталих, обухвата и фактуру уређен је одредбама члана 8. Закона о рачуноводству („Сл. гласник РС, бр. 62/13, Рачуноводствена исправа представља писани документ или електронски запис о насталој пословној промени, која обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из рачуноводствене исправе недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене.

Књижење пословних промена на рачунима имовине, обавеза и капиталу, приходима и расходима врши се на основу веродостојних рачуноводствених исправа.

Рачуноводственом исправом сматра се и исправа испостављена, односно примљена телекомуникационим путем, као и исправа испостављена, односно примљена путем сервиса за електронску размену података (Electronic Data Interchange - EDI). Пошиљалац је одговоран да подаци на улазу у телекомуникациони систем буду засновани на рачуноводственим исправама, као и да чува оригиналне рачуноводствене исправе...

25) Мишљење Министарства финансија, број 011-00-557/2018-16, од 19. јула 2018. године

Сходно наведеном, мишљења смо да се у конкретном случају веродостојном рачуноводственом исправом може сматрати само фактура која испуњава услове из члана 8. овог закона.²⁶

- **Елементи и садржина рачуна у смислу валидности истог који је издала предузетничка радња за извршене услуге предузећу „А“**
 - а) Елементи и садржина рачуна, у смислу валидности истог, а који је издала предузетничка радња за услуге извршене предузећу „А“;
 - б) Да ли постоји обавеза да се ангажованом подизвођачу (предузетничкој радњи) дају информације о томе за ког купца се конкретно производи неки производ, о којој врсти производа се ради и да ли су ови подаци морали да буду садржани у фактури?
 - в) С обзиром на то да је предузетничка радња већину посла обављала својим основним средствима, да ли је то релевантно у погледу валидности (законитости) фактуре (рачуна)?
 - г) Да ли се предузетничке радње, које су регистроване у складу са Законом о привредним друштвима (плаћају порез паушално), могу сматрати законитим пословним партнерима привредних друштава и да ли фактуре које оне издају представљају валидан рачуноводствени документ?

.... Веродостојном рачуноводственом исправом, у смислу члана 9. став 1. Закона, сматра се рачуноводствена исправа која је потпуна, истинита, рачунски тачна и приказује пословну промену. Рачуноводствена исправа, састављена као електронски запис, треба да садржи потпис или другу идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе, односно електронски потпис у складу са законом.

Имајући у виду наведено, у наставку су одговори по редоследу питања из предметног захтева:

а) Сагласно члану 9. Закона, веродостојном рачуноводственом справом сматра се рачуноводствена исправа која је потпуна, истинита, рачунски тачна и приказује пословну промену. Уколико се ради о рачуноводственој исправи (рачун, отпремница и др.) која је изворно настала у електронском облику, напомињемо да иста мора да садржи електронски потпис или идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање те рачуноводствене исправе. Појам „идентификациона ознака“ представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. Дакле, то може бити потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл. као и комбинација поменутих ознака (нпр. име и презиме + потпис).

С обзиром на наведено, указујемо да Законом нису уређени конкретни елементи и садржина рачуна (фактуре) коју издаје одређено правно лице, већ иста мора да обухвати све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из ње недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене. ...

26) Мишљење Министарства финансија, број 337-00-323/2017-16, од 30. јуна 2017. године

в) Поново указујемо да валидност рачуна (фактуре) треба посматрати у смислу претходно цитираних одредаба Закона, којима је ближе уређен појам веродостојне рачуноводствене исправе.

г) Иако ово питање (да ли се предузетничке радње које су регистроване у складу са Законом о привредним друштвима могу сматрати законитим пословним партнерима привредним друштвима) није у директној надлежности прописа о рачуноводству, желели бисмо да указемо да, са аспекта позитивних прописа РС, не постоји сметња да предузетничке радње (које плаћају порез паушално) издају фактуре за услуге које врше, као и да се тако издате фактуре (под претпоставком да садрже све неопходне податке) не могу сматрати мање валидним од фактура које издају привредна друштва.

Желели бисмо на крају да истакнемо да је за истинито и поштено приказивање финансијског положаја и успешности пословања правног лица прописана колективна одговорност (законског заступника, органа управљања, надзорног органа и лица које саставља финансијске извештаје), док је крајња одговорност ревизора да потврди, односно изрази мишљење о усклађености тих финансијских извештаја са релевантном рачуноводственом регулативом.²⁷

- **Исправност рачуноводствене исправе**

На који начин се утврђује исправност рачуноводствене исправе?

...Имајући у виду наведено, указујемо да Законом није уређена обавезна садржина фактуре, те самим тим нисмо у могућности да дамо мишљење поводом конкретног питања. Међутим, напомињемо да је у складу са Законом неопходно да рачуноводствена исправа (у овом случају фактура) обухвата све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из исте недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене.²⁸

- **Могућност чувања архивских примерака царинске декларације са прилозима и других докумената из царинског поступка само у електронском облику**

Да ли постоји могућност чувања архивских примерака царинске декларације са прилозима и других докумената из царинског поступка само у електронском облику?

... У члану 24. истог закона предвиђено је да лица која учествују или су у вези са прометом робе и која су дужна да воде књиговодствену евиденцију у складу са законом, ту евиденцију, исправе и остала средства за чување података морају да воде на такав начин да су права и обавезе датог лица у вези са извозом и увозом робе, као и подаци о увозним и извозним дажбинама у сваком тренутку јасни и прецизни. Такође, лица која су, у складу са царинским прописима, дужна да воде евиденцију морају да је воде на такав начин да обезбеде приступ подацима о извозним, увозним и осталим дажбинама, као и да обезбеде приступ осталој евиденцији. Даље, у истом

27) Мишљење Министарства финансија, број 413-00-103/2017-16, од 4. октобра 2017. године

28) Мишљење Министарства финансија, број 337-00-597/2016-08, од 10. јануара 2017. године

члану прописано је да се податак сачуван на медијуму за чување података може пренети и сачувати на другом медијуму за чување података, под условом да се податак преноси на такав начин да остане прецизан и потпун, као и да је расположив током читавог периода за који се податак чува. У члану 24. став 4. прописано је да се царинске исправе (фактуре и остале трговачке исправе, уверења, сертификати и сл.) сматрају евиденцијом. На крају, прописано је да се евиденција води, организује и чува тако да је доступна царинском органу ради контроле, те да су лица која су задужена за вођење евиденције дужна да обезбеде неопходну помоћ царинском органу, као и неопходан увид у структуру, организацију и начин рада рачуноводственог система. Још бисмо указали и на члан 26. став 1. Царинског закона којим је прописано да лице које учествује у промету робом дужно је да чува исправе из члана 23. овог закона ради контроле коју спроводи царински орган, у року утврђеним прописом, а најмање три календарске године, без обзира на медијум који се користи за чување података.

Према томе, имајући у виду претходно цитиране одредбе Царинског закона, закључак је да је могуће чување архивских примерака царинске декларације са прилозима и других докумената из царинског поступка у електронском облику. Међутим, овде треба имати у виду и Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању („Службени гласник РС”, бр. 94/17) који садржи одредбе у погледу електронског документа, као и електронског чувања документа, па се поставља питање да ли се ове одредбе примењују и када је у питању чување архивских примерака царинске декларације са прилозима и других докумената из царинског поступка у електронском облику.²⁹

• **Електронски документ (рачун, отпремница и др.) као рачуноводствена исправа**

- а) Да ли се електронски документ (рачун, отпремница и др.) може сматрати одговарајућом рачуноводственом исправом која је веродостојна и оригинална и као таква погодна за књижење у пословним књигама?
- б) Да ли се тако састављеној рачуноводственој исправи, односно електронском документу који није потписан квалификованим електронским потписом, због тога може оспорити пуноважност и доказна снага оригинала?

... Одредбама члана 24. став 11. Закона, прописано је да се рачуноводствене исправе могу чувати на електронским медијима, као оригинална електронска документа или дигиталне копије, ако је надлежном органу омогућен приступ тако сачуваним подацима и ако је обезбеђено:

- 1) да се подацима садржаним у електронском документу или запису може приступити и да су погодни за даљу обраду;
- 2) да су подаци сачувани у облику у коме су направљени, послати и примљени;

29) Мишљење Министарства финансија, број 030-01-00025/2018-17, од 5. децембра 2018. године

- 3) да се из сачуване електронске поруке може утврдити пошиља-лац, прималац, време и место слања и пријема;
- 4) да се примењују технологије и поступци којима се у довољној мери обезбеђује заштита од измена или брисање података или друго поуздано средство којим се гарантује непроменљивост података или порука, као и резервна база података на другој локацији.

Имајући у виду наведено, у наставку су одговори по редоследу питања из предметног захтева:

а) Сагласно члану 9. Закона, веродостојном рачуноводственом испра-вом сматра се рачуноводствена исправа која је потпуна, истинита, ра-чунски тачна и приказује пословну промену. Уколико се ради о рачуново-дственој исправи (рачун, отпремница и др.) која је изворно настала у електронском облику, Министарство финансија напомиње да иста мора да садржи електронски потпис или идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање те рачуноводствене исправе.

Појам „идентификациона ознака“ представља сваку ознаку која јед-нозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. Дакле, то може бити потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл, као и комби-нација поменутих ознака (нпр. име и презиме + потпис).

Када рачун издаје домаће правно или физичко лице, и ако као иденти-фикациону ознаку жели да користи свој електронски потпис, исти мора бити формиран у складу са Законом о електронском потпису („Сл. глас-ник РС“, бр. 135/04), као обичан (неквалификован) или квалификован.

Министарство финансија посебно истиче да треба имати у виду да свака рачуноводствена исправа коју у пословне књиге уноси домаће прав-но лице, мора да задовољи основне захтеве из Закона, тј. мора да обухва-та све податке потребне за књижење у пословним књигама тако да се из рачуноводствене исправе недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене. Ово се односи и на рачуноводствене исправе достављене путем сервиса за електронску размену података (Electronic data Interchange – EDI), с обзиром да и оне морају садржати пре свега под-атке о издаваоцу рачуна, времену издавања, пријема, основу, врсти и сад-ржају пословне промене.

Министарство финансија напомиње да Закон не прописује обавезу електронског потписивања рачуноводствених исправа које се доставља-ју путем EDI система, већ обавезу посредника да размену података омо-гући само између ауторизованих правних лица, у циљу обезбеђења интег-ритета пренетих података.

б) Електронском документу (рачуноводственој исправи) не може се, према мишљењу Министарства финансија, оспоравати пуноважност само из разлога што има електронски облик, осим у посебним случајевима када закон изричито прописује писани облик, тј. ручно потписивање доку-мената (нпр. пренос власништва над некретнинама и сл.).

Министарство финансија напомиње да овакав тип докумената, односно њихов садржај, свакако могу бити предмет спора по другим основама, у скла-

ду са законом (нпр. да ли је постојао основ за издавање рачуна, да ли је постојао уговорни однос, да ли је предметна роба/услуга испоручена/извршена, да ли је рачун исправан, да ли је издат од стране овлашћеног лица и др.).³⁰

- **Право на одбитак претходног пореза ако поседује рачун претходног учесника у промету - обвезника ПДВ који му је достављен електронском поштом, у PDF формату**

Да ли обвезник ПДВ има право на одбитак претходног пореза ако поседује рачун претходног учесника у промету? обвезника ПДВ, који му је достављен електронском поштом, у PDF формату?

... Рачуном на основу којег обвезник ПДВ може да оствари право на одбитак претходног пореза из члана 28. став 2. тачка 1) Закона о ПДВ сматра се и електронски документ сачињен у складу са Законом о електронском документу („Сл. гласник РС“, бр. 51/09), ако садржи податке прописане Законом о ПДВ и Правилником о одређивању случајева у којима нема обавезе издавања рачуна и о рачунима код којих се могу изоставити поједини подаци („Сл. гласник РС“, бр. 123/12 и 86/15). С тим у вези, ако обвезник ПДВ поседује рачун претходног учесника у промету? обвезника ПДВ који му је достављен електронском поштом, у PDF формату, обвезник ПДВ има право на одбитак претходног пореза, ако су испуњени остали услови за остваривање овог права прописани Законом о ПДВ...

Сагласно одредби члана 3. алинеја прва Закона о електронском документу, дигитализација је преношење докумената из других облика у електронски облик.

Према члану 5. став 1. Закона о електронском документу, електронски документ израђује се применом било које доступне и употребљиве информационо-комуникационе технологије, ако законом није другачије одређено.

Електронски документ који је изворно настао у електронском облику сматра се оригиналом (члан 5. став 3. Закона о електронском документу).

Електронски документ који је настао дигитализацијом изворног документа чија форма није електронска, сматра се копијом изворног документа (члан 5. став 4. Закона о електронском документу).

У складу са ставом 5. истог члана Закона о електронском документу, електронски документ из става 4. овог члана има исту правну снагу као и изворни документ, ако је:

1) дигитализацију обавио орган власти у вршењу својих надлежности и овлашћења, односно правно лице или предузетник у обављању својих делатности;

2) истоветност са изворним документом квалификованим електронским потписом потврдило овлашћено лице органа власти, односно овлашћено лице правног лица или предузетник.³¹

30) Мишљење Министарства финансија, број 011-00-615/2016-16, од 6. јула 2016. године

31) Мишљење Министарства финансија, број 430-00-149/2016-04 (1), од 12. децембра 2016. године

- **Остваривање права на одбитак претходног пореза на основу рачуна сачињеног као електронски документ**

Да ли се рачуном на основу којег обвезник ПДВ може да оствари право на одбитак претходног пореза из члана 28. став 2. тачка 1) Закона о ПДВ, сматра и електронски документ?

Обвезник ПДВ има право да ПДВ обрачунат од стране претходног учесника у промету добара и услуга, односно ПДВ плаћен приликом увоза добра, одбије као претходни порез, уз испуњење прописаних услова? да поседује прописану документацију (рачун или други документ који служи као рачун издат у складу са прописима којима се уређује опорезивање потрошње ПДВ, односно документ о извршеном увозу добара у којем је исказан претходни порез и документ којим се потврђује да је исказани ПДВ плаћен приликом увоза), као и да предметна добра и услуге користи или да ће их користити за обављање делатности у оквиру које врши промет добара и услуга са правом на одбитак претходног пореза (за промет који је опорезив ПДВ, промет за који је прописано пореско ослобођење са правом на одбитак претходног пореза или за промет који се сматра извршеним у иностранству, ако би за тај промет постојало право на одбитак претходног пореза да је извршен у Републици Србији). С тим у вези, рачуном на основу којег обвезник ПДВ може остварити право на одбитак претходног пореза из члана 28. став 2. тачка 1) Закона о ПДВ сматра се и електронски документ сачињен у складу са законом који уређује електронски документ, ако садржи податке прописане Законом о порезу на додату вредност ("Сл. гласник РС", бр. 84/04, 86/04?исправка, 61/05, 61/07, 93/12, 108/13, 68/14?др. закон, 142/14 и 83/15, у даљем тексту: Закон о ПДВ) и Правилником о одређивању случајева у којима нема обавезе издавања рачуна и о рачунима код којих се могу изоставити поједини подаци ("Сл. гласник РС", бр. 123/12 и 86/15). Поред тога, Министарство финансија напомиње да је обвезник ПДВ дужан да води и чува евиденцију која обезбеђује вршење контроле у складу са чл. 46. и 47. Закона о ПДВ.³²

- **Примена електронске фактуре са циљем правилне примене пореских прописа**

На који начин се врши примена електронске фактуре са циљем правилне примене пореских прописа?

1. Са аспекта Закона о акцизама:

...Одредбом члана 4. став 1. и 2. Закона о електронској документацији ("Сл. гласник РС", бр. 51/2009, у даљем тексту: ЗЕД) прописано је да се електронском документу не може оспорити пуноважност или доказна снага само зато што је у електронском облику и ако је прописом утврђен писмени облик као услов пуноважности правног акта, правног посла или друге правне радње, одговарајући електронски документ потписује се квалификованим електронским потписом, у складу са законом којим се уређује електронски потпис.

32) Мишљење Министарства финансија, број 430-00-149/2016-04, од 19. маја 2016. године

Према члану 6. ЗЕД, електронски документ садржи унутрашњу и спољну форму приказа. Унутрашња форма приказа састоји се од техничко-програмске форме записивања садржине електронског документа. Спољна форма приказа састоји се од визуелног или другог разумљивог приказа садржине електронског документа на екрану рачунарског или другог електронског уређаја.

Одредбом члана 7. ст. 1. и 2. ЗЕД-а прописано је да електронски документ не може имати копију у електронском облику и да се копија електронског документа на папиру израђује овером штампаног примерка спољне форме приказа електронског документа.

Сходно наведеним одредбама Закона и Правилника, мишљење Министарства финансија је да, у конкретном случају, привредни субјект А, као прималац електронске фактуре, који од стране добављача добија фактуру у виду електронског документа, коме се не може оспорити пуноважност или доказна снага, остварује право на рефакцију плаћене акцизе, уз испуњење осталих услова прописаних Законом и Правилником. Такође, Министарство финансија напомиње да предметни привредни субјект у циљу остваривања наведених права, копију електронске фактуре на папиру израђује овером штампаног примерка спољне форме приказа електронског документа.

2. Са аспекта Закона о порезу на додату вредност:

...С тим у вези, рачуном на основу којег обвезник ПДВ може остварити право на одбитак претходног пореза из члана 28. став 2. тачка 1) Закона о ПДВ сматра се и електронски документ, издат у складу са законом који уређује електронски документ, ако садржи податке прописане Законом о ПДВ и Правилником о одређивању случајева у којима нема обавезе издавања рачуна и о рачунима код којих се могу изоставити поједини подаци ("Сл. гласник РС", бр. 123/12 и 86/15). Поред тога, Министарство финансија напомиње да је обвезник ПДВ дужан да води и чува евиденцију која обезбеђује вршење контроле у складу са чл. 46. и 47. Закона о ПДВ.³³

- **Имплементација одговарајућег модела електронског фактурисања и електронског архивирања у Републици Србији са аспекта примене прописа о рачуноводству.**

Рачуноводствена исправа у електронском облику мора да садржи електронски потпис или идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе

На који начин се врши имплементација одговарајућег модела електронског фактурисања и електронског архивирања у Републици Србији, са аспекта примене прописа о рачуноводству?

... 1. С обзиром на описани модел електронског фактурисања, Министарство финансија сматра да се рачун који је издат од стране добављача, домаћих или страних, у виду EDI фајлова и преко посредника, примљен

33) Мишљење Министарства финансија, број 011-00-01283/2015-04, од 6. априла 2016. године

од стране привредног друштва у Републици Србији, може сматрати валидном рачуноводственом исправом, под условом да се из овако издатог рачуна недвосмислено може сазнати основ, врста и садржај пословне промене, односно да се ради о веродостојној рачуноводственој исправи која је потпуна, истинита, рачунски тачна и приказује пословну промену.

2. Сагласно члану 9. Закона, рачуноводствена исправа у електронском облику мора да садржи електронски потпис или идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе.

Појам “идентификациона ознака” представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. Дакле, то може бити потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл. као и комбинација поменутих ознака (нпр. име и презиме + потпис).

Када рачун издаје домаће правно или физичко лице, и ако као идентификациону ознаку жели да користи свој електронски потпис, исти мора бити формиран у складу са Законом о електронском потпису (“Сл. гласник РС”, бр. 135/04), као обичан (неквалификован) или квалификован.

.....Министарство финансија напомиње да Закон не прописује обавезу електронског потписивања рачуноводствених исправа које се достављају путем EDI система, већ обавезу посредника да размену података омогући само између ауторизованих правних лица, у циљу обезбеђења интегритета пренетих података.

3. Имајући у виду чињеницу да се ради о рачуноводственим исправама насталим у изворно електронском облику, оне се једино могу чувати у електронском облику (у супротном, њихово штампање представљало би прављење папирне копије изворног електронског документа). У вези са питањем које се односи на рокове чувања, Министарство финансија указује да морају бити задовољени услови прописани чланом 24. Закона (пет година се чувају исправе на основу којих се уносе подаци у пословне књиге, дневник и главна књига чувају се 10 година у др.).

Што се тиче локације на којој треба да буду чувани подаци у електронском формату, односно да ли исти могу бити чувани на серверу који није у Републици Србији, Министарство финансија напомиње да Законом није уређена обавеза чувања рачуноводствених исправа на серверу у земљи или иностранству.

Међутим, Министарство финансија посебно жели да укаже да су, у складу са чланом 24. став 11. Закона, предвиђени посебни услови које треба да задовољи систем за чување рачуноводствених исправа у погледу обезбеђивања приступа подацима надлежним државним органима, ради евентуалног спровођења контроле законитости пословања. Дакле, систем треба да буде такав да, између осталог, омогућава приступ и извоз података у читљивом облику, који је погодан за даљу обраду у неком другом софтверу који за потребе контроле користе надлежни државни органи...

5. Електронском документу не може се оспоравати пуноважност само из разлога што има електронски облик, осим у посебним случајевима када закон изричито прописује ручно потписивање докумената као што је пренос власништва над некретнинама и сл.³⁴

5. Регулатива у окружењу и ЕУ

5.1. Регулатива бивших југословенских република

5.1.1. Република Српска

Одредбама Закона о рачуноводству и ревизији Републике Српске³⁵, прописано је да је књиговодствена исправа писани документ у материјалном или електронском облику о насталом пословном догађају којим су обухваћени сви подаци неопходни за књижење у пословним књигама, потписан од лица која су овлашћена за сачињавање и контролу књиговодствених исправа. Књиговодствене исправе сачињавају се на мјесту и у вријеме настанка пословног догађаја, осим оних исправа које се сачињавају у књиговодству правног лица. Фото-копија књиговодствене исправе може бити основ за књижење пословног догађаја, само под условом да је на њој наведено мјесто чувања оригиналне исправе, са потписом одговорног лица. Књиговодствена исправа примљена у електронском облику сматра се вјеродостојном под условом да је потписана на начин утврђен прописима о електронском потпису Републике.

Осим наведеног, прописано је: Књиговодствена исправа мора бити потпуна, истинита, рачунски тачна и уредна, сачињена тако да омогућава потпун увид у вјеродостојност документа. (2) Контролу књиговодствених исправа не могу да врше лица која су материјално задужена за имовину на коју се исправе односе. (3) Лица одговорна за сачињавање и контролу књиговодствених исправа својим потписом у писаном или електронском облику потврђују да је књиговодствена исправа потпуна, истинита, рачунски тачна и да одражава суштину пословног догађаја на који се односи. (4) Одговорно лице у правном лицу дужно је да исправност и потпуност књиговодствене исправе овјери својим потписом прије уноса података из књиговодствене исправе у пословне књиге. (5) Лица која сачињавају и врше пријем књиговодствених исправа дужна су да потписану исправу и другу документацију у вези са насталим пословним догађајем књиговодству доставе одмах након израде, односно пријема, а најкасније у року од три дана од дана када је пословна промјена настала, односно дана када је књиговодствена исправа примљена. (6) Лица која воде пословне књиге дужна су да књиговодствене исправе у пословним књигама прокњиже наредног дана, а најкасније у року од осам дана од дана пријема.

Када је реч о регулаторном уређењу електронског документа у Републици Српској, у 2015. години објављен је Закон о електронском документу Републи-

34) Мишљење Министарства финансија, број 011-00-1077/2014-16, од 7. новембра 2014. године

35) Објављен у „Сл. гласник Републике Српске“ број 94/15 и ступио на снагу 24. новембра 2015. године

ке Српске³⁶, којим се уређује употреба електронског документа од републичких органа, органа јединица локалне самоуправе, привредних друштава, установа, предузетника и других правних и физичких лица при обављању делатности, те у поступцима који се воде пред надлежним органима у управном, судском или другом поступку, у којима се електронска опрема и програми могу примењивати у изради, преносу, пријему и чувању информација у електронском облику, правна ваљаност електронског документа, те употреба и промет електронског документа.

Упоредо са наведеним прописом, у истом броју службеног гласила Републике Српске објављен је *Закон о електронском потпису Републике Српске*³⁷, којим се уређује право физичких и правних лица на употребу електронског потписа у управним, судским и другим поступцима, пословним и другим радњама, те права, обавезе и одговорности физичких и правних лица која пружају услуге израде, верификације и валидације електронског потписа, временског жига, електронског печата и сертификата за аутентификацију мрежних страница на територији Републике Српске, ако посебним законом није другачије одређено.

5.1.2. Федерација БиХ

У Федерацији БиХ управљање документацијом, књиговодственим исправама и њихова веродостојност регулисани су одредбама *Закона о рачуноводству и ревизији у Федерацији Босне и Херцеговине*³⁸, којима је прописано:

- *Књиговодствена исправа је писани доказ или меморирани електронски запис о насталом пословном догађају, која је потписана од стране особе која је овлашћена за састављање и контролу књиговодствене исправе, а служи као темељ за књижење у пословним књигама.*

Књиговодственом исправом сматра се и исправа примљена телефаксом, преслика оригиналне исправе или исправа на електронском запису ако је на исправу наведено мјесто чувања оригиналне исправе, односно разлог упорабе преслике и ако је потписана од особе овлашћене за заступање правне особе или особе на коју је пренесена власт.

- *Садржај књиговодствене исправе мора недвојбено и вјеродостојно показивати врсту и опсег настале промјене (купња, количина, цијена, укупан износ), карактер пословне промјене у књиговодствено-техничком смислу (купња за готов новац или на кредит), техничка обиљежја (датум купње, валута плаћања и сл.) с могућношћу правовременог надзора.*
- *Вјеродостојном се сматра она књиговодствена исправа на темељу које може трећа особа која није судјеловала у пословном догађају, недвојбено и без икаквих сумњи утврдити природу и опсег пословног догађаја. Особа овлашћена за заступање правне особе или особа на које је пренесена власт јамчи потписом на књиговодственој исправу да је она вјеродостојна и исправна.*

36) „Службени гласник Републике Српске“, бр. 106/15, од 10. децембра 2015. године

37) „Службени гласник Републике Српске“, бр. 106/15, од 10. децембра 2015. године

38) „Службене новине ФБИХ“, број 83/09, од 30. децембра 2009. године

- *Књиговодствена исправа састављена као електронски запис може, умјесто потписа овлашћене особе која заступа правну особу или особу на коју је пренесена овласт, садржавати име и презиме или другу препознатљиву ознаку особе овлашћене за издавање књиговодствене исправе или мора бити потписана сукладно Закону о електронском потпису ("Службени гласник БиХ", број 91/06).*

Употреба електронског документа, правна ваљаност електронског документа, те употреба и промет електронског документа, електронски потпис и електронска архива регулисани су одредбама Закона о електронском документу³⁹ према којем:

- *Електронски документ мора у свим радњама укљученим у документациони циклус осигурати једнообразно обиљежје којим се недвосмислено утврђује појединачни електронски документ и аутор електронског документа, информациона цјеловитост и неповредивост електронског документа, приступ садржаја електронског документа цијело вријеме документационог циклуса и облик записа који омогућава читање садржаја;*
- *Електронски документ у процесима приказивања садржаја, као и у току руковања садржајима уграђеним у електронски документ садржи обавезно унутрашњи и вањски образац приказа;*
- *Електронски документ има правну ваљаност као и документ на папиру ако је израђен, послан, примљен, чуван и архивиран примјеном расположиве информационе технологије и испуњава увјете из чл. 4., 5. и 6. овог закона;*
- *Сваки појединачни примјерак електронског документа потписан електронским потписом сматра се, у смислу овог закона, изворником;*
- *Електронски документ не може имати копију у електронском облику;*
- *Употреба електронског документа не може ниједној страни укљученој у послове размјене електронског документа ограничавати пословање или је доводити у неравноправан положај;*
- *У радњама при употреби и промету електронског документа може се користити било која доступна и употребљива информационо-комуникациона технологија, ако законом или другим прописима није изричито одређено која се технологија мора примјењивати;*
- *Информациони систем који се примјењује у радњама са електронским документом мора имати одговарајућу заштиту особних података у складу са одредбама закона и других прописа који уређују заштиту особних података;*
- *За сваки електронски документ у свим радњама са електронским документом обавезно треба постојати могућност провјере његове вјеродостојности, изворности и непромјенљивости.*

39) "Сл. новине ФБиХ", бр. 55/2013

5.1.3. Црна Гора

У Републици Црној Гори, када је реч о системском пропису из области рачуноводства, тачније одредбама *Закона о рачуноводству*⁴⁰ у чл. 19. прописано је да *рачуноводствена евиденција мора бити заснована на вјеродостојној рачуноводственој документацији, у складу са правилима уредног књиговодства и мора да приказује истинито финансијско стање и резултате пословања*. Дакле, прописом је веома кратко поменуто веродостојна рачуноводствена документација, без посебног дефинисања и одређења.

У правном систему Црне Горе 2008. године донет је *Закон о електронском документу*⁴¹, којим су уређени начин употребе електронског документа у правном промету, управним, судским и другим поступцима, као и права, обавезе и одговорности привредних друштава, предузетника, правних и физичких лица, државних органа, органа државне управе, органа јединица локалне самоуправе и органа и организација које врше јавна овлашћења у вези са електронским документом, ако законом није друкчије одређено.

Доношењем новог *Закона о електронској идентификацији и електронском потпису*⁴² у Републици Црној Гори прописани су услови за коришћење електронског потписа, електронског печата, електронског временског печата и услуге електронске препоручене доставе у правном промету, управним, судским и другим поступцима и сертификовање за аутентификацију интернет странице, као и систем електронске идентификације и услови за признавање средстава електронске идентификације других држава.

Према одредбама наведеног закона, орган власти односно правно лице не може да одбије пријем електронског документа са електронским потписом или напредним електронским потписом само зато што је у електронском облику. Квалификовани електронски потпис има једнако правно дејство као својеручни потпис, односно својеручни потпис и печат у односу на податке у папирном облику и прихватљив је као доказно средство у поступцима пред државним органима, органима државне управе, органима локалне самоуправе и локалне управе и правним лицима која врше јавна овлашћења.

5.1.4. Северна Македонија⁴³

У Републици Северној Македонији регулатива која се односи на рачуноводство, документацију и исправе, евиденције и др. је нешто специфичнија. Наиме, обавеза вођења рачуноводства регулисана је одредбама *Закона о трговачким друштвима*⁴⁴ и посебним прописима (подзаконским актима) који спадају у надлежност Министарства финансија. Наиме, *Законом о трговачким друш-*

40) „Сл. лист Црне Горе“, бр. 052/16, од 9. августа 2016. године

41) „Сл. лист ЦГ“, бр. 5/08 и 40/11

42) “Службени лист ЦГ”, бр. 31/2017, од 12. маја 2017. године

43) Македонски парламент (Собрање) 19. октобра 2018. усвојио је одлуку о почетку уставних промена које су завршене 11. јануара 2019, а ступиле су на снагу 12. фебруара, након што је грчки парламент ратификовао Преспански уговор и протокол о чланству Северне Македоније у НАТО-у.

44) *Закон за трговските друштва* („Сл. весник на РМ“, бр. 28/04, ... , 21/11)

твима, који је аналоган Закону о привредним друштвима у Републици Србији, уређена је обавеза вођења пословних књига. Овим законом је прописано да:

- сви подаци уписани у трговачке (пословне) књиге морају да буду целовити и потпуни, правовремени, ажурни и представљени хронолошки и да тачно одражавају временски след њиховог настанка,
- књиговодство се води на основу веродостојних рачуноводствених исправа,
- трговачке (пословне) књиге могу се водити класично (у слободним или повезаним листовима) или електронским путем, уз очување принципа правилно вођеног рачуноводства. Трговац је дужан да, без обзира на начин вођења и чувања трговачке књиге, у било које време и у разумном року, обезбеди доступност књига, задржи их и заштити у року који је на њему утврђен и мора гарантовати да ће бити доступни (приказани) у било које време.

У правном систему Републике Северне Македоније, Законом о подацима у електронском облику и електронском потпису⁴⁵ уређено је електронско пословање које подразумева коришћење информационе и телекомуникационе технологије и коришћење података у електронском облику и електронски потпис и у судском и управном поступку и у платном промету.

Међутим, у међувремену је у Републици Северној Македонији предложен нови Закон за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги који би био у потпуности усаглашен са одговарајућом Уредбом ЕУ.

5.1.5. Хрватска

У Републици Хрватској, као и у Републици Србији, „књиговодствене исправе“, њихова форма и веродостојност регулисани су одредбама Закона о рачуноводству⁴⁶ тако што је у члану 9. прописано следеће:

(1) Књиговодствена исправа мора бити вјеродостојна, уредна и састављена на начин да осигурава праводобни надзор. Особа овлаштена за заступање подузетника или особа на коју је интерним правилима и процедурама пренесена овласт за потписивање књиговодствене исправе јамчи својим потписом на изданој књиговодственој исправи да је она вјеродостојна и уредна и има потребан садржај.

(2) Књиговодствена исправа састављена као електронички запис може умјесто потписа особе из ставка 1. овога чланка садржавати име и презиме или другу препознатљиву ознаку особе овлаштене за састављање књиговодствене исправе или јединствени идентификатор који представља скуп верифицираних процедура и правила књижења пословних догађаја уграђених у информацијски сустав или мора бити потписана сукладно прописима којима се уређује електронички потпис.

45) Законом за податоците во електронски облик и електронски потпис („Сл. весник на РМ“, бр. 34/01, 6/02, 98/08, 33/15)

46) „Народне новине“, бр. 78/15, 134/15, 120/16 и 116/18

(3) Вјеродостојна књиговодствена исправа писана је исправа, електронички запис или запис књиговодствене писане исправе или електроничког записа на носителу микрографске обраде чији садржај самостално или повезан са садржајем других вјеродостојних књиговодствених исправа наведених у тој исправу, точно, јасно и потпуно одражава чињенично стање релевантно за одређени пословни догађај који има за последицу књиговодствене промјене те ако садржава све елементе из чланка 8. ставка 3. овога Закона.

(4) Књиговодствена исправа је уредна када се из ње недвосмислено може утврдити мјесто и вријеме њезина састављања и њезин материјални садржај, што значи нарав, вриједност и вријеме настанка пословне промјене поводом које је састављена.

(5) Изнимно од ставка 1. овога чланка, рачун који служи као књиговодствена исправа, а издан је од стране подузетника не мора бити потписан ако је састављен на начин који уређују порезни прописи те садржава име и презиме особе која је одговорна за његово издавање. Рачун за готовински промет код обвезника фискализације може умјесто имена и презимена особе која је одговорна за његово издавање садржавати ознаку оператера (особе) на наплатном уређају.

(6) Књиговодствена исправа мора бити таква да стручна особа може у разумном року из ње недовољено спознати пословни догађај.

(7) Подузетник или особа коју он одреди одговорна је за контролу вјеродостојности исправа. Прије уноса података из књиговодствене исправе у пословне књиге подузетник или особа коју он одреди дужна је провјерити вјеродостојност књиговодствене исправе те исту потписати или одобрити на начин из којег се може једнозначно утврдити њезин идентитет или у случају књиговодствених исправа састављених као електронички запис из ставка 2. овога чланка осигурати њихову контролу и верификацију сукладно интерним правилима и процедурама.

На основу ових одредаба закључује се да и у Републици Хрватској, попут регулативе у Републици Србији, књиговодствена исправа у „електронском запису“ може, уместо потписа овлашћеног лица, садржати име и презиме или другу „препознатљиву ознаку“⁴⁷ особе овлашћене за састављање књиговодствене исправе или јединствени идентификатор.

Даљи искорак у поједностављењу и модернизацији пословања Влада Републике Хрватске направила је доношењем *Закључка о реформској мери укидања употребе печата*, на седници одржаној 4. маја 2016. године, којим је у 88 прописа укинута обавеза употребе печата. Приликом доношења наведеног закључка, изнети су занимљиви подаци из извештаја *Doing Business* Светске банке, према којима у поступку покретања пословања од свих чланица ЕУ печат, осим Хрватске, употребљавају још само Ирска и Грчка.

Република Хрватска, као чланица Европске уније, донела је и *Zakon o provedbi Uredbe (EU) br. 910/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na uni-*

47) У Републици Србији у законској употреби је термин „идентификациона ознака“.

*tarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ*⁴⁸, који је на снази од 8. јула 2017. године и којим се имплементира у потпуности Уредба ЕУ, бр. 910/2014, затим утврђују „тела“ - институције надлежне за спровођење Уредбе ЕУ, као и за инспекцијски надзор над спровођењем Уредбе ЕУ, утврђује „тело“ - институција (орган) надлежна за акредитацију институција за оцену усклађености, утврђују права, обавезе и одговорности потписника и пружалаца услуга од поверења и утврђују казнене одредбе за поступање супротно Уредби ЕУ. Ступањем на снагу овог закона престао је да важи *Закон о електроничком потпису* („Народне новине“, бр. 10/02, 80/08 и 30/14).

Осим наведеног, у Републици Хрватској у октобру 2018. године објављен је *Закон о електроничком издавању рачуна у јавној набави*⁴⁹, којим се од 01.12.2018. године сви корисници буџетских средстава обавезују да ће примасти електронске фактуре, а од 01.07.2019. године сви буџетски корисници имаће обавезу да шаљу електронске фактуре.

Према наведеном закону, сви наручиоци јавних набавки ће од 01.07.2019. године имати обавезу да примају и шаљу искључиво *еРачуне* (без обзира на вредност набавке-уговора), у формату прописаном ЕУ нормом о стандардизацији е-рачуна. Такође, од 01.12.2018. наручиоци јавних набавки морају примасти *еРачуне* уколико им добављач исти пошаље уместо папирног рачуна, односно неће смети да одбију *еРачун*. За све наручиоце јавних набавки предвиђене су високе новчане казне уколико одбију пријем *еРачуна* који им је добављач послао, односно уколико приме или пошаљу папирни рачун или рачун у електронском формату који није одговарајућег формата⁵⁰.

5.2. Регулатива Европске уније

У циљу успостављања јединственог дигиталног тржишта до 2015. године ради брзог напретка у кључним областима дигиталне економије и промовисања потпуно интегрисаног јединственог дигиталног тржишта, олакшавањем прекограничне употребе *online* услуга, уз омогућавање сигурне електронске идентификације и аутентичности, Европски парламент и Савет Европске уније усвојио је *Уредбу* (ЕУ) бр. 910/2014 *о електронској идентификацији и услугама од поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту и стављању ван снаге Директиве 1999/93 / ЕС* (у наставку текста: Уредба ЕУ).

Према члану 1. *Уредбе ЕУ*, у циљу осигурања правилног функционисања унутрашњег тржишта, уз истовремену примену одговарајућег нивоа електронске идентификације и услуга од поверења, овом уредбом се:

- (а) прецизирају услови под којима државе чланице признају средства електронске идентификације физичких и правних лица обухваћених системом електронске идентификације друге државе чланице;
- (б) успостављају правила за услуге поверења, нарочито за електронске трансакције; и

48) „Народне новине“, бр. 62/17

49) *Народне новине* бр. 94/2018, од 24.10.2018. године

50) www.moj-eracun.hr

- (в) успоставља правни оквир за електронске потписе, електронске печате, електронске временске ознаке, електронске документе, електронски препоручене услуге испоруке и услуге сертификације за аутентификацију веб-страница.

Уредбом ЕУ успоставља се правни оквир за електронске потписе, електронске печате, електронске временске жигове, електронске документе, услуге електронске препоручене доставе и услуге сертификаковања за аутентификацију мрежних страница и др. Уредбом ЕУ дефинисани су, између осталог, следећи појмови: електронска идентификација, средство за електронску идентификацију, лични идентификациони подаци, систем електронске идентификације, аутентификација, поуздана страна, орган јавног сектора, потписник, електронски потпис, напредни електронски потпис, квалификовани електронски потпис, подаци о електронском потпису, сертификат за електронски потпис, квалификовани електронски сертификат о сертификацији, услуга од поверења, орган за оцењивање усаглашености, пружалац услуга од поверења, средство за израду електронског потписа, квалификовано средство за израду електронског потписа, електронски печат, напредни електронски печат, квалификовани електронски печат, средство за израду електронског печата, електронски временски жиг, квалификовани електронски временски жиг, валидација, подаци за валидацију.

У члану 233. Директиве 2010/45/EU наводи се да ће сваки порески обвезник утврдити начин којим ће обезбедити аутентичност порекла, интегритет садржаја и читљивост фактуре. То се може постићи било којим поступком контроле пословања којим се креира поуздани ток ревизије између фактуре и снабдевања робом или услугама.“. Додатно, у Директиви се наводи и следеће: „аутентичност и интегритет електронских фактура такође се може гарантовати употребом одређених постојећих технологија, као што је електронска размена података (EDI) и напредни електронски потписи. Међутим, будући да постоје друге технологије, од пореских обвезника не треба да се захтева да користе неку посебну технологију електронског фактурисања.

Из горенаведеног се јасно види да ће државе чланице ЕУ омогућити својим предузећима да сама одреде начин на који ће обезбедити аутентичност порекла и интегритет садржаја уз примену сопствених пословних правила контроле пословања којима се креира поуздани ток ревизије између фактуре и снабдевања робом или услугама. Употреба квалификованих електронских потписа (енгл. QES) као јединог начина за обезбеђивање аутентичности порекла се полако напушта у државама чланицама ЕУ ради усклађивања са ЕУ директивама (све државе чланице ЕУ ће морати да усагласе своје прописе са Директивом 2006/112/EU - која је измењена и допуњена Директивом 2010/45/EU - до краја 2017.), али и због стварања конкурентнијег и функционалнијег пословног окружења.⁵¹

51) ВОДИЧ ЗА Е-ФАКТУРИСАЊЕ - Увод у електронско фактурисање и његове аспекте

6. Изазови и утицај злоупотребе процеса дигитализације на веродостојност документације

Неоспорне су вишеструке предности и значај „информатичког друштва“ и процеса дигитализације за пословање привредних субјеката. Дигитализација и електронско пословање, нарочито са појавом интернета, преобликовали су не само пословни амбијент, већ и живот сваког појединца. Исто тако, чињеница је да процеси дигитализације и електронског пословања носе и одређене изазове односно ризике, који се пре свега односе на злоупотребу електронских комуникација и електронских докумената, што у крајњем случају може утицати и довести у питање тачност и веродостојност рачуноводствених исправа.

Свакако, и у временима најшире употребе „папирне“ документације, која се оверавала печатом и потписивала својеручним потписом, јављале су се злоупотребе печата, преко потписа до самог садржаја „папирног“ документа.

Међутим, процеси дигитализације и електронско пословање доносе и значајно веће могућности злоупотреба и превара у вези са рачуноводственим исправама, које могу да се односе на плаћања лажних фактура за разне трансакције као што су: оглашавање, обнављање имена домена веб-сајта привредног субјекта, канцеларијског материјала и других роба и услуга које нису наручене. Постојање превара указује на потребу за успостављањем квалитетне интерне контроле у привредним субјектима, да запослени на пословима плаћања буду упућени и добију одобрење за плаћање од надлежних који су наручили одређене врсте робе или услуге од добављача.

Пример превара је преузимање информације од привредног субјекта хакерским активностима које користе лажни добављачи, представљањем да су редовни добављачи и обавештавање привредног субјекта о променама рачуна код банке. Дакле, лажни добављачи привредном субјекту шаљу нови број рачуна у банци и захтевају да се нове електронске фактуре уплаћују на назначени банкарски рачун. Наведена превара може да буде откривена када редовни добављач код привредног субјекта провери због чега му нису извршена плаћања. Свака промена инструкција за плаћање је потенцијална опасност и потенцијална превара за привредни субјект. Исто се односи и на изненадна плаћања са већим износима, као и на е-фактуре које стижу са другачијим инструкцијама за плаћање. Неке преваре у вези са електронским фактурама постају веома софистициране и тешко препознатљиве, јер се користе савремене технологије као што су друштвене мреже како би се контактирали привредни субјекти и ступили на полигон превараната за њихове активности. Scamwatch је покренула и води Australian Competition and Consumer Commission (ACCC).⁵²

Управо због свега претходно наведеног привредни субјекти морају увести процедуре интерних контрола и интерне ревизије, како би се умањиле могућности злоупотребе и евентуално умањиле последице у случају да се догоде злоупотребе.

52) „Правни и рачуноводствени изазови детекције превара у примени електронских фактура“, доц. др. Жаклина Спалевић и проф. др. Косана Вићентијевић, Универзитет „Сингидунум“

Закључак

Неоспоран је значај веродостојних рачуноводствених исправа, без којих практично нема рачуноводственог система било ког привредног субјекта или правног лица. Како се мењао пословни амбијент, окружење и пословање привредних субјеката, тако се мењао и рачуноводствени систем, од папира и дрвене оловке до лаптопа, таблета и мобилних телефона.

Рачуноводствена документација и фактура, као њена најзаступљенија форма, прешла је пут од ручног креирања и слања, преко машинског (писаће машине и др.) до електронске, односно дигиталне форме. Без обзира у ком историјском периоду и облику је била формирана, од рачуноводствене документације се увек захтевало да буде потпуна, истинита и рачунски тачна – да буде веродостојна.

У овом раду дат је осврт на веродостојност рачуноводствених исправа у рачуноводственим системима привредних субјеката у контексту процеса дигитализације пословања, значаја веродостојне документације у „информатичком друштву“, начин на који се она постиже у новим околностима, које су све предности процеса дигитализације, какав она има утицај на креирање документације у електронском облику и добијање рачуноводствених информација, као и које су предности и изазови односно опасности које носи електронско пословање.

Из претходно наведеног могу се извести следећи закључци:

- процес дигитализације доноси своје значајне предности али повлачи и неке опасности, које свакако не треба да буду ограничавајући елемент,
- могућности злоупотребе документације у електронском облику свакако су значајно веће, али привредни субјекти морају инкорпорирати одговарајуће процедуре како би злоупотребе биле сведене на најмању могућу меру,
- документација у електронском облику је све заступљенија, а њена веродостојност и аутентичност у дигиталном свету постижу се „новим алатима и инструментима (електронски потпис, електронски печат, ...)”,
- неоспорне су предности електронских рачуноводствених исправа и електронског потписа, као што су:
 - смањење свих трошкова слања, штампања и обраде папирних фактура;
 - аутоматизација процеса;
 - већа продуктивност и ефикасност рада;
 - електронско архивирање;
 - побољшана комуникација са клијентима;
 - заштита животне средине;
- папирне фактуре у 2017. години у Републици Србији слало је 95,9% предузећа, што је заиста висок ниво;
- највећим делом су разјашњене недоумице које су се јавиле у пракси у вези са издавањем и књижењем фактура, настале у папирном или електронском облику, у пословним књигама правних лица и предузетника у Републици Србији, и у том смислу потребно је истаћи следеће:

- правна лица и предузетници имају могућност да своје фактуре издају у папирном или електронском облику (фактуре у електронском облику још увек нису обавезујуће);
 - фактура која је изворно настала у папирном облику треба да садржи потпис одговорног лица односно „идентификациону ознаку“ (потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл. или комбинацију поменутих ознака, нпр. име и презиме + потпис) која упућује на одговорно лице, односно лице овлашћено за издавање те фактуре, а чиме потврђује њену веродостојност (потпуна, истинита, рачунски тачна и да приказује пословну промену);
 - фактура која је изворно настала у електронском облику, као и фактура настала дигитализацијом (конверзијом документа из папирног у електронски облик нпр. скенирана фактура) не мора да буде потписана (електронским) потписом, већ је довољно да садржи „идентификациону ознаку“ која упућује на одговорно лице;
 - правна лица и предузетници немају обавезу да фактуру, која је изворно настала у електронском облику, штампају нити да на тако одштампани документ стављају отисак печата како би исти био сматран валидним;
- Електронски потпис није скенирана слика својеручног потписа,
 - рачуноводствене исправе настале у изворно електронском облику, могу се чувати једино у електронском облику (у супротном, њихово штампање представљало би прављење папирне копије изворног електронског документа);
 - рачуноводствена исправа у електронском облику мора да садржи електронски потпис или идентификациону ознаку одговорног лица, односно лица овлашћеног за издавање рачуноводствене исправе. Појам „идентификациона ознака“ представља сваку ознаку која једнозначно одређује, односно упућује на одговорно лице, односно лице које је овлашћено за издавање рачуноводствене исправе. То може бити потпис, факсимил, име и презиме, електронски потпис и сл., као и комбинација поменутих ознака (нпр. име и презиме + потпис);
 - не постоји обавеза електронског потписивања рачуноводствених исправа које се достављају путем EDI система, већ обавеза посредника да размену података омогући само између ауторизованих правних лица, са циљем обезбеђења интегритета пренетих података.

Литература

1. www.srbija.gov.rs – Влада Републике Србије
2. www.euprava.gov.rs – Портал еУправа Републике Србије
3. www.rsjp.gov.rs – Републички секретаријат за јавне политике
4. www.slglasnik.rs – „Службени гласник Републике Србије“
5. <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html> - Портал законодавства Европске уније
6. *Закон о рачуноводству* („Сл. гласник РС“, бр. 62/13 и 30/18)

7. *Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању* („Сл. гласник РС“, број 94/17)
8. „Анализа ефеката Нацрта закона о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању“, Републички секретаријат за јавне политике, 2016. година, Београд
9. Уредба Европске уније о електронској идентификацији и услугама од поверења за електронске трансакције на унутрашњем тржишту“, бр. 910/2014, од 23. јула 2014. године
10. „Правни и рачуноводствени изазови детекције превара у примени електронских фактура“, доц. др Жаклина Спалевић, проф. др Косана Вићентијевић, Универзитет „Сингидунум“, 2018. година, Теоријско-стручни часопис *Безбедност*, МУП РС
11. „Водич за е-фактурисање: Увод у електронско фактурисање и његове аспекте“, Пројекат Европске уније *Развој електронског пословања*, Панајотис Зафиропулос, Василис Смоковитис, Новак Анђелић
12. *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, Републички завод за статистику, 2018. година.
13. *Улога књиговодствене документације у рачуноводственом информационом систему*, Александар Савић (Војска Србије), Милош Миљковић (Војска Србије), Тамара Дамњановић (Министарство одбране), 2018. година,
14. *Рачуноводствени информациони системи*, Зоран Петровић, Горанка Кнежевић, Марко Милојевић, Универзитет „Сингидунум“, 2016. година.

Аутори и теме досадашњих симпозијума

Прилог 1 ПРЕГЛЕД ГЛАВНИХ ТЕМА И ПОДТЕМА ГОДИШЊИХ СИМПОЗИЈУМА ЗА ПЕРИОД ОД 1969 – 2019.

Редни број	Година одржавања	Назив основних тема и подтема Симпозијума
1.	1969.	Рачуноводство у савременим условима пословања 1. Организационо – финансијски аспекти убрзања процеса репродукције 2. Трошкови и методи обрачуна 3. Рачуноводствене информације у пословном одлучивању
2	1970.	Финансијска политика и ликвидност 1. Пословна политика и ликвидност предузећа 2. Убрзање процеса репродукције у светлу ликвидности предузећа 3. Рачуноводствене информације за потребе финансијске политике
3.	1971.	Организациони аспекти рачуноводствене службе 1. Прилагођавање организације финансијско-рачуноводствене службе потребама савременог пословања 2. Организациони проблеми финансијско – рачуноводствене службе у вези са обезбеђивањем средстава 3. Организациони проблеми увођења савремене технике у финансијско – рачуноводственој служби 4. Финансијско рачуноводствене информације у систему информисања радне организације
-	1972.	Није одржан симпозијум
4.	1973.	Улога рачуноводства у контроли пословања 1. Значај и место контроле у самоуправном систему 2. Унутрашња контрола 3. Организационо – методолошки проблеми контроле
5.	1974.	Рачуноводствена и финансијска функција у удруженом раду 1. Задаци рачуноводствене и финансијске функције у основним организацијама удруженог рада 2. Организациони проблеми рачуноводства и финансија основних организација удруженог рада 3. Модели из праксе организације рачуноводствене и финансијске службе у основним организацијама удруженог рада

6.	1975.	<p align="center">Управљање финансијама у удруженом раду</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Самоуправни концепт управљања финансијама у удруженом раду 2. Организационо методолошки фактори и инструменти управљања финансијама у организацијама удруженог рада 3. Методи анализе финансијске ситуације у удруженом раду
7.	1976.	<p align="center">Улога рачуноводствених информација у економској стабилизацији организација удруженог рада</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Задаци рачуноводствених информација у остваривању економске стабилизације организације удруженог рада 2. Проблеми формирања и коришћења рачуноводствених информација у организацијама удруженог рада 3. Предлози решења за ефикаснију улогу рачуноводствених информација у економској стабилизацији организација удруженог рада
8.	1977.	<p align="center">Организовање рачуноводства у новим условима удруживања рада и средстава</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Удруживање рада и средстава као основ функционисања рачуноводства 2. Теоријске и методолошке претпоставке организовања рачуноводства 3. Примери организовања рачуноводства у организацијама удруженог рада
9.	1978.	<p align="center">Проблеми билансирања у организацијама удруженог рада</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Принципи и методе билансирања 2. Утицај метода билансирања на реално исказивање финансијске ситуације и резултата пословања 3. Примери билансирања из праксе организација удруженог рада
10.	1979.	<p align="center">Улога и задаци рачуноводства у утврђивању и распоређивању укупног прихода и дохотка</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Улога рачуноводства у планирању укупног прихода 2. Рачуноводствене методе исказивања и контроле остваривања укупног прихода и дохотка 3. Анализа и оцена пословног резултата на бази рачуноводствених показатеља
11.	1980.	<p align="center">Улога контног плана у удруженом раду</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Теоријско – методолошки аспекти контног плана 2. Конципирање контних планова за праћење елемената процеса репродукције
12.	1981.	<p align="center">Улога финансијске функције у спровођењу стабилизационе политике</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Управљање пословним финансијама као фактор економске стабилизације 2. Организација финансијске функције 3. Коришћење рачуноводства за потребе финансијске функције

13.	1982.	<p align="center">Улога рачуноводста у политици цена</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Друштвена функција цена и значај рачуноводства у њеном остваривању 2. Рачуноводствене основе и методологија у формирању цена 3. Улога рачуноводства у спровођењу политике цена у ООУР-у
14.	1983.	<p align="center">Улога рачуноводствене контроле, анализе и информисања у управљању друштвеним средствима у спровођењу економске стабилизације</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводствена контрола пословања 2. Рачуноводствена анализа пословања 3. Рачуноводствене информације као основ контроле и анализе пословања
15.	1984.	<p align="center">Пословне финансије и рачуноводство у условима инфлације</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Финансијско управљање ОУР у условима инфлације 2. Рачуноводство у условима инфлације 3. Специфичности анализе пословања у условима инфлације
16.	1985.	<p align="center">Пословне финансије и рачуноводство у функцији повећања ефикасности пословања ОУР</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Утицај основних привредних услова на ефикасност пословања 2. Управљање средствима ОУР 3. Рачуноводство и пословни успех
17.	1986.	<p align="center">Рационализација рачуноводствених и финансијских послова у нашим условима</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Утицај системских решења на рационалност рачуноводствених и финансијских послова 2. Проблеми рационализације књиговодствених послова 3. Проблеми рационализације финансијских послова, финансијске контроле и анализе
18.	1987.	<p align="center">Улога пословних финансија и рачуноводства у финансијској консолидацији ОУР</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Анализа основних фактора који делују на финансијску консолидацију ОУР 2. Утицај пословних финансија на финансијску консолидацију ОУР 3. Улога рачуноводства у финансијској консолидацији ОУР
19.	1988.	<p align="center">Управљање обртним средствима и трошковима у ОУР</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Управљање обртним средствима 2. Управљање трошковима 3. Организационо – методолошки проблеми управљања трошковима и обртним средствима

20.	1989.	<p align="center">Интерни обрачун и пословно информисање</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Системи обрачуна трошкова 2. Организација интерног обрачуна 3. Информативно управљачки аспект трошкова
21.	1990.	<p align="center">Управљање пословним финансијама у тржишној економији</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Финансирање предузећа у тржишној економији 2. Управљање финансијама предузећа у тржишној економији 3. Организација финансијске функције предузећа у тржишној економији
22.	1991.	<p align="center">Улога рачуноводства и ревизије у управљању предузећем у тржишној привредни</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Основни управљачки аспект рачуноводства 2. Улога ревизије у управљању предузећем 3. Организационо – методолошки проблеми прилагођавања рачуноводства и ревизије потребама ефикасног управљања у предузећу
23.	1992.	<p align="center">Рачуноводство и пословне финансије у условима својинског реструктурирања предузећа</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводство у функцији својинског реструктурирања предузећа 2. Процена вредности предузећа 3. Финансијско управљање у функцији власничког реструктурирања предузећа
24.	1993.	<p align="center">Рачуноводство и пословне финансије за потребе ревизије и процене вредности предузећа</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Функционална повезаност обављања ревизије и процене вредности предузећа с рачуноводством и пословним финансијама 2. Организационо прилагођавање рачуноводства потребама ревизије и процене вредности предузећа 3. Прилагођавање финансијског управљања потребама ефикасног пословања и власничке трансформације предузећа
25.	1994.	<p align="center">Хармонизација рачуноводства у нашој земљи са рачуноводственом праксом развијених тржишних привреда</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводствени информациони систем - компаративни аспект 2. Рачуноводствени, финансијски и стандарди ревизије 3. Прилагођавање постојеће законске регулативе у области рачуноводства код нас

26.	1995.	<p>Рачуноводство и пословне финансије привреде у транзицији</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводство и ревизија у процесу трансформације предузећа 2. Пословне финансије у условима конституисања финансијских тржишта 3. Рачуноводство и финансијска регулатива привреде у транзицији
27.	1996.	<p>Реформа рачуноводственог система у нашој земљи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Институционални и нормативни оквири рачуноводственог система и ревизије 2. Прилагођавање рачуноводства и ревизије савременој организацији предузећа 3. Реформа рачуноводственог система и едукација рачуновођа и ревизора
28.	1997.	<p>Рачуноводство, ревизија и пословне финансије у светлу нове законодавне регулативе</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рауноводствено – информациони систем 2. Ревизија рачуноводствених извештаја 3. Међузависност ревизије, рачуноводства и пословних финансија
29.	1998.	<p>Рачуноводство и ревизија у функцији менаџмента</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Финансијско рачуноводство – информациона основа екстерног и интерног корисника 2. Управљачко рачуноводство – извор информација за интерне потребе 3. Ревизија – инструмент ефикасности менаџмента
30.	1999.	<p>Рачуноводство и пословне финансије у условима глобализације светске привреде</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Харномизација рачуноводственог извештавања – стање и перспективе 2. Финансијска тржишта у глобализованом окружењу 3. Јавни интерес, експанзија стандарда и едукација рачуноводствених експерата
31.	2000.	<p>Примена рачуноводствених и стандарда ревизије у нашој земљи</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Билансирање и рачуноводствени стандарди 2. Процес ревизије и стандарди ревизије 3. Рачуноводство и ревизија у функцији развоја финансијских тржишта
32..	2001.	<p>Рачуноводство и финансијски менаџмент предузећа и банака</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводствено – информациона подлога финансијском менаџменту 2. Краткорочни аспекти финансијског менаџмента 3. Дугорочни аспекти финансијског менаџмента

33.	2002.	<p style="text-align: center;">Стандардизација финансијског извештавања у условима интернационализације бизниса</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стандардизација рачуноводственог извештавања у функцији међународног пословног комуницирања 2. Стандардизација финансијског извештавања предузећа 3. Стандардизација финансијског извештавања финансијских организација и јавног сектора
34.	2003.	<p style="text-align: center;">Рачуноводство и пословни менаџмент у новом пословном окружењу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Екстерно финансијско извештавање и међународна професионална регулатива 2. Рачуноводствена информациона подршка управљању трошковима 3. Методолошки аспекти обрачуна трошкова
35.	2004.	<p style="text-align: center;">Изазови рачуноводствене професије у условима глобализације финансијског извештавања</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Интернационализација финансијског извештавања 2. Финансијско извештавање у функцији корпоративног управљања 3. Контрола квалитета финансијског извештавања
36.	2005.	<p style="text-align: center;">Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима пословања – стање и перспективе</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Достигнућа и перспективе рачуноводства и пословних финансија 2. Управљачко информациони изазови рачуноводствене професије 3. Финансијски менаџмент у новом пословном окружењу
37.	2006.	<p style="text-align: center;">Међународна професионална (рачуноводствена) регулатива као основа квалитета финансијског извештавања</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводствено извештавање у функцији развоја финансијских тржишта 2. Међународна професионална регулатива и квалитет финансијског извештавања 3. Међународна професионална регулатива проблеми и перспективе у Србији
38.	2007.	<p style="text-align: center;">Изазови пословно – финансијског извештавања у функцији менаџмента предузећа и банака</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Актуелна питања интерног извештавања предузећа и банака 2. Финансијски извештаји као информациона подршка пословном одлучивању 3. Одговорност рачуноводствене професије за квалитет финансијског извештавања

39.	2008.	<p align="center">Улога и задаци финансијског извештавања у процесу придруживања Европској унији</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводствено извештавање као основ међународног пословно – финансијског комуницирања 2. Квалитет и ревизија финансијског извештавања 3. Финансијско извештавање и финансијска тржишта
40.	2009.	<p align="center">40 година рачуноводства и пословних финансија – донети и перспективе –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Екстерно финансијско извештавање и ревизија 2. Рачуноводство и пословни менаџмент 3. Финансијска тржишта, институције и инструменти
41.	2010.	<p align="center">Могућности и ограничења развоја рачуноводствене професије у Србији</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Квалитет рачуноводствене регулативе као предуслов ефикасности финансијског система 2. Управљачко рачуноводство – неискоришћени информациони ресурс развоја предузећа у Србији 3. Улога рачуноводственог система у обезбеђењу стабилности тржишта капитала
42.	2011.	<p align="center">Квалитет финансијског извештавања изазови, перспективе и ограничења</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Квалитет финансијског извештавања - стварна потреба корисника 2. Носиоци и инструменти обезбеђења квалитета финансијског извештавања 3. Контрола квалитета финансијског извештавања: ex ante и ex post
43.	2012.	<p align="center">Економско - финансијска криза и рачуноводствени систем</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Донети и подстицаји финансијског извештавања у условима кризе 2. Рачуноводствена подршка менаџменту у условима кризе 3. Пословно-финансијски аспекти управљања кризом у реалном и јавном сектору
44.	2013.	<p align="center">Рачуноводствено регулаторно окружење: подстицај или ограничење привредног раста</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Предуслови за унапређење квалитета финансијског извештавања у Србији 2. Финансијска одрживост јавног сектора: транспарентност извештавања и мерење перформанси 3. Рачуноводствена подршка управљању ризицима финансијских институција

45.	2014.	<p align="center">Рачуноводство и менаџмент приватног и јавног сектора</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Финансијско извештавање као основа квалитета и уређености финансијског система 2. Финансијско-рачуноводствена подршка унапређењу конкурентности 3. Финансијске институције и финансијска тржишта-управљачки и развојни изазови
46.	2015.	<p align="center">Актуелни проблеми и перспективе рачуноводства и финансија</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Рачуноводство и рачуноводствена регулатива - узроци успона и пада 2. Рачуноводство и управљање вредностима пословног система 3. Управљање финансијама у финансијском и реалном сектору
47.	2016.	<p align="center">Импликације финансијског извештавања на економску активност у Републици Србији</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поузданост финансијских извештаја за одлучивање 2. Контролинг као концепт ефикасног управљања 3. Квалитет финансијског извештавања у јавном сектору
48.	2017.	<p align="center">Новине у МСФИ и МСФИ за МСП и извештавање о пословању јавних предузећа и других ентитета</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Измене и новодонети МСФИ 2. Измене МСФИ за МСП и пословање јавних предузећа 3. Округли сто на актуелне теме
49.	2018.	<p align="center">Импликације финансијског извештавања и опорезивања на пословање реалног сектора, јавних предузећа и корисника буџетских средстава</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Конкретизација примене новина у МСФИ и МСФИ за МСП и актуелна питања у оквиру пословања реалног сектора 2. Рачуноводствено-пореске актуелности пословања јавних предузећа и корисника буџетских средстава 3. Панел дискусија на тему: Стање и перспективе рачуноводства и рачуноводствене професије у Републици Србији
50.	2019.	<p align="center">Финансијско пословање и извештавање у функцији дигиталне економије и одрживог развоја</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Примена међународног регулаторног оквира као императив упоредивости финансијских извештаја, инвестиција и одрживог развоја 2. Финансијско извештавање у функцији пословања и управљања ризицима 3. Утицај дигитализације на рачуноводство, ревизију и опорезивање привреде, јавних предузећа и корисника буџетских средстава

Прилог 2.
ПРЕГЛЕД РЕФЕРАТА ПО АУТОРИМА
ПРЕМА РЕДОСЛЕДУ ОБЈАВЉИВАЊА
У ЗБОРНИКУ РАДОВА СИМПОЗИЈУМА У ПЕРИОДУ ОД 1969-2019.

Р.бр.	Аутор	Симп.	Стр.	Тема реферата
1.	Абрамовић др Иван	3	169	Концепција организације аналитичких књиговодства уз примену књиговодствених аутомата
2.	Алексић Богољуб	33	191	Извештај независног ревизора и политика финансирања предузећа
3.	Алексић Богољуб	35	170	Квалитет финансијског извештавања према међународној професионалној регулативи
4.	Андријевић Јанковић др Љубица	48	289	Ефекти ревизије финансијских извештаја на управљање имовином јавних предузећа
5.	Андрић др Јован	16	177	Гранични трошкови у функцији пословног одлучивања
6.	Андрић др Јован	19	82	Планирање трошкова и калкулације с посебним освртом на утврђивање трошкова у области пољопривредне производње
7.	Андрић др Мирко	27	114	Ревизија пословања у функцији управљања предузећем
8.	Андрић др Мирко	30	233	Улога IFAC–а и професионалних организација у едукацији рачуноводствених експерата за нови миленијум
9.	Андрић др Мирко	33	289	Стандардизација процеса ревизије јавних расхода (коаутор Бошко Чеко)
10.	Андрић др Мирко	35	225	Једнообразност ревизорских извештаја и поверење у верификацију
11.	Андрић др Мирко	36	54	Стање и перспективе ревизије у Србији (коаутор др Ђоко Малешевић)
12.	Андрић др Мирко	37	326	Регулаторни оквир државне ревизије – претпоставке, проблеми и перспективе (коаутор др Дејан Јакшић)
13.	Андрић др Мирко	38	242	Ограничења у имплементацији међународне професионалне регулативе (коаутор др Дејан Јакшић)
14.	Андрић др Мирко	40	205	Карактеристике извештаја независног ревизора у Србији
15.	Андрић др Мирко	41	303	Регулаторни оквир и пракса интерне ревизије у Србији
16.	Андрић др Мирко	48	197	Финансијско извештавање и анализа перформанси јавних предузећа у Републици Србији
17.	Андрић Мирко	39	152	Однос међународне професионалне регулативе и законодавства Европске уније и развој ревизије у Србији (коаутор Дејан Јакшић)
18.	Анђелковић Радосава	3	205	Обрачун и исплата ЛД у условима аутоматске обраде података индустријског производног предузећа
19.	Антић др Љиља	38	26	Обрачун трошкова по активностима и теорија ограничења у функцији доношења пословних одлука
20.	Антић Иван	29	115	Финансијско рачуноводство као подсистем рачуноводственог информационог система
21.	Антић др Љиља	43	144	Концепти обрачуна и управљања трошковима у пословном окружењу

22.	Антић мр Љиља	29	210	Рачуноводствено извештавање у предузећима високих технологија
23.	Антић мр Љиља	34	277	Обрачун трошкова по активностима
24.	Антић мр Љиља	36	132	Управљање предузећем засновано на активностима
25.	Анцић мр Миленко	11	227	Специфичности законског регулисања и концепирања рачуна у контном плану за пословање у иностранству
26.	Анцић мр Миленко	14	136	Рачуноводствене информације као подлога за самоуправно одлучивање
27.	Анцић мр Миленко	17	19	Утицај система економских односа са иностранством на рационалност рачуноводства и пословних финансија
28.	Аранђеловић Никола	30	121	Функционисање тржишта новца у Југославији – искуства и перспективе
29.	Бакић Бранислав	1	7	Организација рачуноводства у условима децентрализације управљања и руковођења
30.	Бакић Бранислав	2	173	Финансијске информације за формирање пословне политике
31.	Бакић Бранислав	3	21	Организовање рачуноводствених и финансијских послова у радној организацији
32.	Бакић Бранислав	4	53	Контрола пословања с аспекта рачуноводствених начела
33.	Бакић Бранислав	5	173	Модел организације рачуноводства и финансија у самоуправним интересним заједницама становања и стамбеним предузећима (Коаутор Стоковић Радоња)
34.	Бакић Бранислав	8	147	Пример организовања рачуноводства у ООУР-у у саставу Комуналног предузећа за одржавање зграда и станова "Београд"
35.	Бакић Бранислав	10	155	Приказ књиговодствене документације као основа за исказивање и контролу укупног прихода и дохотка у РО за производњу грађевинског материјала "Динара" – Београд
36.	Бакрач Раденко	27	40	Законска и професионална регулатива и статус ревизије у СР Југославији, В. Британији, САД и Европској унији
37.	Бандин др Јелена	13	176	Рачуноводство у функцији диференцирања цена. (коаутор др Ненад Вуњак)
38.	Бандин др Јелена	17	91	Неки методолошки и организациони проблеми рационализације аналитичког праћења трошкова и обрачуна производње (коаутор мр Љиљана Дмитровић-Шапоња)
39.	Бандин др Јелена	20	58	Систем обрачуна по варијабилним трошковима (коаутор мр Љиљана Дмитровић-Шапоња)
40.	Бандин др Јелена	31	54	Политика вредновања залиха готових производа у функцији реалног билансирања (коаутор др Љ. Гајић).
41.	Бандин др Јелена	32	143	Управљање залихама (коаутор др Љубица Гајић)
42.	Бандин др Јелена	34	251	Обрачун по стандардним варијабилним трошковима
43.	Бандин др Томислав	3	103	Самофинансирање као облик обезбеђења средстава
44.	Бандин мр Јелена	3	287	Рачуноводствене информације за самоуправне потребе и одлучивање у радним јединицама
45.	Бандин мр Јелена	5	41	Рачуноводствене информације као основ за самоуправно одлучивање
46.	Баралић др Живорад	13	123	Специфичности калкулација цена у трговини

47.	Беатовић Владо	10	191	Информисање радника и одлучивање о резултатима пословања по завршном рачуну у Индустији машина и трактора – ООУР Фабрика трактора Београд
48.	Беке–Тривунац др Јозефина	30	41	Модернизација и ажурирање наших закона о предузећима, рачуноводству и ревизији – аргументи “за” и “против”
49.	Беке–Тривунац мр Јозефина	25	101	Билансирање средстава и обавеза у нашој земљи (на основу прописа)
50.	Беке–Тривунац мр Јозефина	27	163	Елементи методологије управљања ризиком ликвидности и солвентности банке
51.	Берберовић др Шефкија	16	93	Утицај ангажовања средстава и расподеле дохотка на репродуктивну и акумулативну способност ОУР
52.	Бердовић мр Милорад	16	50	Улога и задаци финансијских и рачуноводствених кадрова у пословном одлучивању
53.	Бердовић мр Милорад	18	102	Планирање новчаних токова у функцији финансијске консолидације ОУР (коаутор мр Ратомир Ћировић)
54.	Бердовић мр Милорад	22	129	Прилагођавање организације рачуноводства различитим облицима својине (коаутор мр Добривоје Цекић)
55.	Бердовић мр Милорад	27	78	Однос рачуноводства, ревизије и пословних финансија према менаџменту предузећа
56.	Беслаћ др Стеван	29	99	Финансијско рачуноводство: основа оцјене остварења кључних циљева предузећа
57.	Бјелица др Војин	32	213	Реструктурирање банкарског сектора – изазов финансијском менаџменту
58.	Бјелица мр Вељко	9	65	Избор метода билансирања материјала и ситног инвентара (коаутор мр Владимир Јовановић)
59.	Бован др Миладин	39	185	Процењивање ризика ревизије у функцији квалитета ревизорског извештаја (коаутор др Јован Вукашиновић)
60.	Богдановић др Милош	3	123	Актуелни проблеми финансирања пословног процеса радних организација друштвене исхране
61.	Богдановић др Милош	4	145	Однос контроле и руковођења у објектима друштвене исхране под дејством нових привредних мера
62.	Богетић др Гвозденија	15	72	Политика распоређивања дохотка с гледишта одржавања и јачања репродуктивне способности ОУР у условима инфлације
63.	Богетић др Гвозденија	18	95	Утицај расподеле дохотка и чистог дохотка на финансијску консолидацију ОУР
64.	Богетић др Гвозденија	19	113	Лични доходак као елемент економичности и мотив управљања трошковима
65.	Богетић др Павле	3	249	Пословно аналитички показатељи предузећа - основа информационог система
66.	Богетић др Павле	4	239	Повременост и сталност контроле као утицајни фактор на организацију екстерне и интерне контроле
67.	Богетић др Павле	5	71	Консолидовани биланс заједнице основних организација удруженог рада
68.	Богетић др Павле	7	91	Проблеми анализирања рачуноводствених података и утврђивања минимума пословних индикатора за потребе организације удруженог рада

69.	Богетић др Павле	13	21	Рачуноводство као основ у креирању опште политике цена
70.	Богетић др Павле	23	48	Финансијска анализа у функцији процјене предузећа
71.	Богетић др Павле	26	26	Економско–финансијска анализа у функцији процјене вриједности предузећа
72.	Богетић др Павле	29	57	Финансијско извештавање – премисе и ограничења
73.	Богетић мр Блажо	4	15	Друштвено-економски аспекти основних функција финансијске контроле у систему радничког и друштвеног самоуправљања
74.	Божић др Војислав	2	53	Политика расподеле оствареног дохотка у светлу ликвидности предузећа
75.	Божић др Војислав	4	149	Контрола унутрашње расподеле у основним организацијама удруженог рада
76.	Божић др Војислав	10	177	Избор метода за комплексну анализу и оцену пословног резултата у ООУР на бази рачуноводствених показатеља
77.	Бонић др Љиљана	42	330	Извештавање државне ревизије као инструмент праћења и контроле фискалне политике
78.	Бонић др Љиљана	45	322	Креирање вредности за власнике као детерминанта конкурентности предузећа
79.	Бонић др Љиљана	47	295	Домети и перспективе интерног надзора у јавном сектору у Републици Србији
80.	Боричић мр Драгиша	26	57	Развој финансијске структуре трансформисаних предузећа
81.	Борља Олга	33	202	Стандардизација финансијског извештавања банака
82.	Боровић др Наталија	46	180	Програмско буџетирање и систем мера перформанси јавног сектора у Србији
83.	Бошковић Будимир	13	25	Друштвена контрола цена и улога рачуноводства
84.	Бошковић Драгољуб	4	183	Нормативно регулисање контроле
85.	Бошковић Драгољуб	5	7	Правне и организационе карактеристике основних организација удруженог рада
86.	Бошковић Драгољуб	6	11	Самоуправно споразумевање као фактор управљања финансијама у организацијама удруженог рада
87.	Браут Роко	1	157	Накнада фиксних трошкова из укупног прихода и њен утицај на формирање дохотка
88.	Браут Роко	2	193	Вриједносна анализа и њена примјена у пракси
89.	Бркља Момир	5	153	Модел организације рачуноводствено финансијске службе у ООУР које су у саставу хемијске индустрије „Зорка“, Шабац, (коаутор Славко Степановић)
90.	Велизарић Драгољуб	1	192	Посебни инструменти плаћања и потреба њиховог увођења односно активирања
91.	Veselinović-Novak др Emilia	26	184	Закон о рачуноводству у румунској транзитној економији (коаутори др Horia Cristea, Dimitrie Misticu)
92.	Вила др Алија	9	91	Билансирање оснивачких трошкова пробних погона и њихов утицај на реалност биланса
93.	Виторовић др Богољуб	18	134	Биланс успеха као инструмент финансијске консолидације ОУР

94.	Виторовић др Богољуб	19	73	Плански и стварни биланс успеха као инструмент управљања трошковима
95.	Виторовић др Богољуб	21	170	Контрола и ревизија у функцији управљања пословним финансијама
96.	Виторовић др Богољуб	23	61	Пристап процени вредности предузећа
97.	Виторовић др Богољуб	24	123	Садржина тржишта новца и деловања усавршавања његове организације на ликвидност предузећа
98.	Виторовић др Богољуб	26	140	Нормативно регулисање ревизије рачуноводствених исказа предузећа у транзицији
99.	Виторовић мр Богољуб	7	21	Рачуноводствене информације као основ самоуправног усмеравања у праћењу извршења задатака у ОУР
100.	Влаховић Александар	26	105	Финансијско реструктурирање предузећа (коаутор др Владимир Познанић)
101.	Влашкалић др Милена	7	73	Реалност дохотка организације удруженог рада и улога рачуноводствених информација
102.	Врбица Радивоје	9	167	Обрачун амортизације и реалност биланса у једној организацији из гране текстилне индустрије
103.	Вујић Јован	6	229	Пресецање биланса као метод утврђивања интерног међуфинансирања у сложеним организацијама удруженог рада
104.	Вукашиновић др Јован	39	185	Процењивање ризика ревизије у функцији квалитета ревизорског извештаја (коаутор др Миладин Бован)
105.	Вукашиновић др Јован	43	299	Пословне перформансе и дијагностиковање економско финансијске кризе
106.	Вукашиновић др Јован	46	245	Информациона подршка у одређивању трансферних цена
107.	Вукелић др Гордана	36	232	Рачуноводствено извештавање као ослонац финансијског менаџмента
108.	Вукелић др Гордана	41	51	Професионална рачуноводствена регулатива и финансијско извештавање
109.	Вукић др Станоје	1	1	Права и обавезе вођења књиговодства у условима сложене организационе структуре радне организације
110.	Вукић др Станоје	2	181	Информисање о изворима и употреби финансијских средстава
111.	Вукић др Станоје	3	33	Осврт на тумачења финансијске и рачуноводствене функције и организациона решења финансијско рачуноводствене службе
112.	Вукић др Станоје	4	243	Контни план и контрола пословања
113.	Вукић др Станоје	6	141	Рационална организација финансијске службе као фактор управљања финансијама у организацијама удруженог рада
114.	Вукић др Станоје	11	21	Могућности и потребе утврђивања јединственог или више контних планова
115.	Вукобратовић др Петар	1	291	Техничка средства за обраду података као инструмент савремене организације рачуноводства
116.	Вукобратовић др Петар	2	121	Организација рачуноводства уз примену савремених техничких средстава
117.	Вукобратовић др Петар	3	135	Организација рачуноводства предузећа у условима примене савремене технике за обраду података

118.	Вукобратовић др Петар	4	177	Организација унутрашње контроле
119.	Вуковић др Бојана	48	197	Финансијско извештавање и анализа перформанси јавних предузећа у Републици Србији
120.	Вуксановић др Емилија	31	306	Хармонизација обрачуна трансакција са хартијама од вредности у електронским системима плаћања
121.	Вуњак др Ненад	13	176	Рачуноводство у функцији диференцирања цена. (коаутор др Јелена Бандин)
122.	Вуњак др Ненад	14	104	Анализа утицаја интерних и екстерних фактора на остваривање и распоређивање дохотка
123.	Вуњак др Ненад	16	71	Међузависност улагања у капацитете, начин финансирања и ризика остварења финансијског резултата (коаутор др Петар Церовић)
124.	Вуњак др Ненад	18	70	Финансијско управљање основним средствима и политика инвестирања са гледишта финансијске консолидације ОУР
125.	Вуњак др Ненад	21	114	Политика ликвидности предузећа у стабилним и нестабилним условима пословања
126.	Вуњак др Ненад	23	139	Карактеристике и значај тржишта новца за краткорочно финансирање и одржавање ликвидности предузећа
127.	Вуњак др Ненад	32	193	Ликвидност и профитабилност банака
128.	Вуњак др Ненад	35	113	Финансијско извештавање и финансијско тржиште
129.	Вуњак др Ненад	36	244	Трансфер новчаних средстава корпорацијских предузећа (коаутор др Љубомир Ковачевић)
130.	Вуњак др Ненад	37	86	Извештавање финансијских посредника у функцији заштите инвеститора на берзи (коаутор др Љубомир Ковачевић)
131.	Вуњак др Ненад	38	216	Менаџмент перформанси банке (коаутор др Љубомир Ковачевић)
132.	Вуњак др Ненад	39	223	Инвестиционе банке у функцији развоја финансијског тржишта (коаутор др Љубомир Ковачевић)
133.	Вуњак др Ненад	40	478	Институционални инвеститори у функцији развоја домицилног финансијског тржишта
134.	Вуњак др Ненад	41	372	Базелски стандарди у функцији капитала пословних банака
135.	Вуњак др Ненад	42	297	Финансијски извештај и рачуно анализа - инструменти стратегијског управљања банком
136.	Вуњак др Ненад	43	266	Банке у функцији превазилажења економско-финансијске кризе
137.	Вуњак др Ненад	45	299	Перспективе развоја финансијских тржишта у Србији и земљама југоисточне Европе
138.	Вучетић мр Нинко	8	123	Пример организовања рачуноводства у РО „Нафтагас-промет“, Нови Сад
139.	Вучетић мр Светислав	6	91	Модел вођења финансијске политике у ООУР у фабрици хемијских производа «Балкан», Београд (коаутори Петар Никочевевић и Војислав Тома)
140.	Вучковић Милутиновић др Савка	45	77	Рачуноводство неизвесних пореских позиција у функцији повећања транспарентности финансијских извештаја

141.	Вучковић Милутиновић др Савка	49	174	Нови модел ревизорског извештаја посматран кроз призму измењених Међународних стандарда ревизије и регулативе ЕУ
142.	Вучковић мр Савка	37	347	Међународна и национална регулатива финансијског извештавања и ревизије у банкама
143.	Вучковић мр Савка	41	276	Унапређење пословног одлучивања ефективним планирањем пореза на добит
144.	Гајић др Љубица	31	54	Политика вредновања залиха готових производа у функцији реалног билансирања (коаутор др Јелена Бандин)
145.	Гајић др Љубица	32	143	Управљање залихама (коаутор др Јелена Бандин)
146.	Гајић др Љубица	34	190	Обрачун трошкова у функцији изградње система мотивисања и награђивања
147.	Гајић др Љубица	38	81	Трансферне цене у функцији интерног извештавања
148.	Гајић др Љубица	40	109	Рачуноводствене политике као претпоставка квалитета финансијских извештаја
149.	Глишић Милан	44	248	Мерење перформанси инвестиционих и пензионих фондова у функцији управљања ризицима
150.	Говедарица Катарина	3	197	Финансијско књиговодство у условима примене савремене технике
151.	Гојковић др Гојко	9	141	Билансирање опште и заједничке потрошње са гледишта репродуктивне способности ОУР
152.	Горани мр Хајрулах	6	171	Обрачун и расподела укупног прихода и дохотка као фактор управљања финансијама у ООУР
153.	Гордић Ранко	5	115	Методолошки проблеми обрачуна пословања у ООУР из области непривредних делатности (коаутор Јосип Кузмински)
154.	Грозданивић др Драгиша	12	68	Распоређивање дохотка с гледишта одржавања репродуктивне и акумулативне способности ООУР
155.	Грозданивић др Драгиша	21	125	Расподела финансијског резултата у функцији финансијске политике предузећа
156.	Гулев Бранислав	40	554	Хармонизација и стандардизација финансијског извештавања – досадашња искуства
157.	Дежељин др Јадранка	6	183	Информације самоуправљача у циљу управљања финансијама у ОУР
158.	Дејановић др Петар	1	43	Услови реализације робе и услуга као фактор убрзања кретања обртних средстава
159.	Дејановић др Петар	2	113	Утицај ликвидности на рентабилност у пословању
160.	Дендић др Душан	34	144	Менаџмент–контрола у функцији управљања трошковима
161.	Дендић др Душан	36	20	Финансијско извештавање - достигнућа и искушења (коаутор Ката Шкарић Јовановић)
162.	Денчић Михајлов др Ксенија	42	105	Дуални листинг - финансијско рачуноводствени изазов
163.	Денчић-Михајлов др Ксенија	36	276	СТИЦАЊЕ ВЛАСНИШТВА НА ПРЕДУЗЕЋЕМ ЈАВНОМ ПОНУДОМ ЗА ОТКУП АКЦИЈА
164.	Денчић-Михајлов др Ксенија	37	109	Анализа финансијског извештавања у функцији тржишта корпоративне контроле

165.	Дефранчески Бојан	1	281	Рачуноводство као основ интерне контроле у радној организацији
166.	Дефранчески Бојан	6	237	Рачуноводствена и финансијска контрола и ревизија као методи управљања финансијама у организацијама удруженог рада
167.	Дефранчески Бојан	8	39	Условљеност организовања рачуноводства статусом рачуноводствене и финансијске функције у новим условима
168.	Дефранчески Бојан	12	107	Организација контроле финансијског пословања у организацијама удруженог рада
169.	Диздар Ибрахим	9	181	Обрачун и билансирање залиха недовршене производње, полупроизвода и готових производа у Жељезари „Зеница“
170.	Дилбер Јасмина	33	130	Концептуални оквир међународних рачуноводствених стандарда у функцији финансијског извештавања
171.	Димитријевић др Димитрије	6	25	Финансијско тржиште у самоуправно организованј привреди
172.	Динуловић мр Петар	6	207	Биланс стања као индикатор постојеће и перспективне финансијске ситуације у ОУР
173.	Динуловић мр Петар	9	81	Билансирање материјалних права и њихов утицај на реалност биланса
174.	Дмитровић Шапоња др Љиљана	42	202	Међузависност квалитета корпоративног управљања и финансијских извештаја
175.	Дмитровић Шапоња др Љиљана	43	200	Утицај примене фер вредности на показатеље перформанси предузећа
176.	Дмитровић Шапоња др Љиљана	45	248	Рачуноводствена подршка процесу пословног одлучивања
177.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	25	12	Периодизација резултата - концепти и поступци (коаутор др Јован Рекецки)
178.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	26	46	Процена вредности предузећа као претпоставка трансформације предузећа
179.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	28	5	Финансијско извештавање у земљама Европске уније
180.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	33	54	Рачуноводствено комуницирање у савременим условима привређивања (коаутор др Снежана Тубић Раковачки)
181.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	38	275	Извештавање о интелектуалном капиталу
182.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	40	180	Државна ревизија у Србији – стања и очекивања (коаутор Радослав Сретеновић)
183.	Дмитровић-Шапоња др Љиљана	41	71	Могућности унапређења квалитета финансијског извештавања у Србији
184.	Дмитровић-Шапоња мр Љиљана	17	91	Неки методолошки и организациони проблеми рационализације аналитичког праћења трошкова и обрачуна производње (коаутор др Јелена Бандин)
185.	Дмитровић-Шапоња мр Љиљана	20	58	Систем обрачуна по варијабилним трошковима (коаутор др Јелена Бандин)
186.	Дохчевић др Симеон	1	253	Систем јединствених показатеља - инструмент пословног информисања у условима радничког самоуправљања

187.	Дохчевић др Симеон	2	167	Информисање за потребе политике производње – са посебним освртом на ликвидност предузећа
188.	Дохчевић др Симеон	3	229	Зашто приступити неодложној кибернетизацији система информација у предузећу
189.	Дохчевић др Симеон	4	101	Однос унутрашње контроле и осталих функција у ОУР-у у светлости кибернетског концепта самоуправне контроле
190.	Дохчевић др Симеон	6	189	Избор индикатора (информација) за управљање финансијама организација удруженог рада
191.	Дохчевић др Симеон	11	63	Контни план и билансне шеме као значајна основа за изградњу информационог система у ОУР
192.	Драганац Драгана	44	344	Управљање кредитним и валутним ризицима банака
193.	Драгашевић др Момир	38	227	Облици спољне контроле одбора директора (коаутор др Милан Лакићевић)
194.	Драгојевић Драгутин	1	35	Методи обрачуна и процена вредности залиха
195.	Драгојевић Драгутин	2	155	Рачуноводствене информације као подлога самоуправног одлучивања
196.	Драгојевић Драгутин	3	143	Пословне књиге у условима примене савремених средстава за обраду података
197.	Драгојевић Драгутин	4	253	Организација унутрашње контроле при употреби савремених средстава за обраду података
198.	Драгојевић Драгутин	6	71	Инострана финансијска средства у финансирању пословних процеса у удруженом раду
199.	Драгојевић Драгутин	7	3	Место и улога рачуноводствених информација у остваривању економске стабилизације организације удруженог рада
200.	Драгојевић Драгутин	8	197	Нови приступ организацији рачуноводства грађевинских ОУР-а
201.	Драгојевић Драгутин	9	123	Идентификовање и квантификације пословних ризика с гледишта реалности биланса
202.	Драгојевић Драгутин	13	135	Улога рачуноводства у креирању и спровођењу политике цена у текућем пословању
203.	Драгојевић Драгутин	22	169	Утицај примене савремених рачунара на ефикасност организације рачуноводства
204.	Драгојевић Драгутин	24	93	Примена рачунара у рачуноводству и њихов утицај на обављање ревизије и процену вредности предузећа
205.	Драгојевић Драгутин	25	152	Законски оквири ревизије код нас (законодавно регулисање ревизије)
206.	Дрецун др Миливоје	9	23	Утицај билансирања на репродуктивну и акумулативну способност организације удруженог рада
207.	Дрецун Миливоје	6	77	Финансирање организација удруженог рада у условима инфлације
208.	Ђорђевић Бранислав	1	95	Планирање општих трошкова по радним јединицама
209.	Ђорђевић др Славиша	34	68	Примена међународне професионалне рачуноводствене регулативе
210.	Ђорђевић др Славиша	47	136	Рачуноводствени третман нематеријалне имовине у пословним спајањима
211.	Ђорђевић Н. Зоран	47	252	Значај контролинга за процес финансијског управљања и контроле буџетских корисника

212.	Ђукић др Тадија	38	293	Аналитичке могућности и домети извештавања о новчаним токовима
213.	Ђукић др Тадија	39	110	Финансијско извештавање путем интернета
214.	Ђурасовић др Владислав	14	73	Анализа продуктивности рада и економичности пословања у ОУР
215.	Ђурић др Драгана	30	85	Глобализација финансијских тржишта
216.	Ђурић М. др Драгана	32	254	Савремене тенденције у финансијском менаџменту
217.	Ђурићин др Драган	29	7	Управљање базирано на вредности
218.	Едуард Блашко	4	225	Савремене методе обрачуна трошкова и њихов значај за контролу пословања
219.	Едуард др Блашко	1	135	Калкулације у систему дохотка и условима различитих могућности обрачуна
220.	Едуард др Блашко	5	93	Методолошки проблеми обрачуна пословања у основним организацијама удруженог рада из области производње
221.	Живаљевић мр Славојка	28	97	Интерна контрола и ревизија – разграничење и функционисање
222.	Живановић Милутин	47	228	Редефинисање критеријума за оцену ефикасности хеџ трансакције као основ за ширу примену хеџ рачуноводства
223.	Закић др Владимир	42	243	Мерење перформанси - савремени концепти
224.	Здравковић Југослав	8	131	Пример организовања рачуноводства у фабрици дувана у Нишу (коаутор др Звонимир Станковић)
225.	Зеремски др Војислав	5	25	Економско-финансијски односи између основних организација удруженог рада
226.	Зеремски др Војислав	6	7	Значај управљања финансијама у удруженом раду
227.	Зеремски др Војислав	9	45	Биланс као инструмент информисања и управљања у ОУР
228.	Зеремски др Војислав	10	7	Методолошко усаглашавање рачуноводствене и планске функције
229.	Зеремски др Војислав	14	96	Анализа финансијског стања ОУР с гледишта могућности дугорочних улагања
230.	Зеремски др Војислав	16	141	Улога анализе коришћења средстава у нестабилним условима пословања с финансијског гледишта
231.	Иванишевић др Милорад	19	45	Планирање обртних средстава и њихових извора
232.	Иванишевић др Милорад	21	64	Улога и функционисање тржишта новца, капитала и хартија од вредности
233.	Иванишевић др Милорад	23	123	Облици финансирања и цена извора финансирања
234.	Иванишевић др Милорад	25	36	Рачуноводство за потребе финансијског управљања
235.	Иванишевић др Милорад	26	96	Специфични облици финансирања предузећа и финансијска тржишта
236.	Иванишевић др Милорад	28	162	Варанти за куповину обичних акција
237.	Иванишевић др Милорад	31	273	Просечна цена капитала као критеријум рентабилности инвестирања
238.	Иванишевић др Милорад	32	274	Вредновање опција на дугорочне хартије од вредности
239.	Иванишевић др Милорад	34	98	Финансијско извештавање о новчаним токовима
240.	Иванишевић др Милорад	35	87	Финансирање акционарског предузећа

241.	Иванишевић др Милорад	36	74	Пословне финансије, развој у свету и код нас
242.	Иванишевић др Милорад	37	61	Међузависност приноса и ризика на улагање у хартије од вредности
243.	Иванишевић др Милорад	39	242	Модел мерења системског ризика у функцији вредновања хартија од вредности (коаутор др Мирослав Тодоровић)
244.	Иванишевић др Милорад	40	398	Реалне опције
245.	Иванишевић др Милорад	41	344	Финансијске неприлике и банкротство предузећа
246.	Ивановић Илија	8	155	Организација рачуноводства у трговинском предузећу "Тргопромет", Цетиње (коаутор Урош Ивовић)
247.	Ивковић мр Станко	17	115	Удруживање рада и средстава у ООУР, РО и СОУР
248.	Ивковић Станко	10	89	Друштвено-правни основи исказивања и контроле остваривања обавеза из дохотка
249.	Ивовић Урош	8	155	Организација рачуноводства у трговинском предузећу "Тргопромет", Цетиње (коаутор Илија Ивановић)
250.	Илић др Гаврило	12	28	Финансирање дугорочних улагања ОУР
251.	Илић др Гаврило	13	39	Рачуноводствено планирање успеха као основ за политику цена. (коаутор др Никола Стевановић)
252.	Илић др Гаврило	15	27	Политика дугорочног финансирања ОУР у инфлационим условима
253.	Илић др Гаврило	17	73	Проблеми рационалне организације финансијског књиговодства
254.	Илић др Гаврило	20	101	Књиговодствени и статистичко-табеларни облик интерног обрачуна
255.	Илић др Гаврило	23	24	Специфичности билансирања различитих позиција у билансима стања и успеха с гледишта њиховог реалног исказивања у стабилним и инфлаторним условима пословања
256.	Илић др Гаврило	25	29	Рачуноводство у функцији оцене бонитета предузећа
257.	Илић др Гаврило	26	150	Југословенски контни оквир - потребе и правци прилагођавања (коаутор др Јован Ранковић)
258.	Илић др Гаврило	32	37	Сегментно и краткорочно извештавање у функцији информационе подршке финансијском менаџменту
259.	Илић др Гаврило	2	31	Планирање инвестиционих улагања и одржавање ликвидности предузећа
260.	Илић Зорка	11	133	Конципирање рачуна у контном плану за праћење удруживања земљорадника и сарадње са земљорадницима (коаутори др Петар Церовић и Миодраг Симоновић)
261.	Илић Предраг	26	66	Ревалоризација капитала у трансформисаним предузећима (коаутор мр Ратомир Ћировић)
262.	Јаблан мр Радмила	15	89	Билансни метод утврђивања финансијског резултата ОУР у условима инфлације и подобност билансних принципа (коаутори др Милован Станишић и мр Радојко Лукић)
263.	Јаблан Стефановић др Радмила	34	229	Традиционални методи обрачуна трошкова
264.	Јаблан Стефановић др Радмила	40	373	Рачуноводство трошкова као информациона основа управљања предузећем

265.	Јаблан Стефановић др Радмила	41	234	Информације рачуноводства трошкова у постизању и одржавању конкурентских предности предузећа
266.	Јаблан Стефановић др Радмила	42	180	Рачуноводствени информациони систем као фактор квалитета финансијског извештавања
267.	Јаблан Стефановић др Радмила	43	186	LEAN рачуноводство као подршка управљању предузећима
268.	Јаблан Стефановић др Радмила	45	227	Информациона подршка рачуноводства трошкова унапређењу конкурентности предузећа
269.	Јаблан-Стефановић др Радмила	20	89	Организациони облици интерног обрачуна (интерни обрачун у оквиру главног књиговодства и самостални интерни обрачун)
270.	Јаблан-Стефановић др Радмила	22	32	Улога финансијског рачуноводства у управљању предузећем
271.	Јакшић др Дејан	39	152	Однос међународне професионалне регулативе и законодавства Европске уније и развој ревизије у Србији (коаутор Мирко Андрић)
272.	Јакшић др Дејан	35	20	Стандардизација финансијског извештавања
273.	Јакшић др Дејан	37	326	Регулаторни оквир државне ревизије – претпоставке, проблеми и перспективе (коаутор др Мирко Андрић)
274.	Јакшић др Дејан	38	242	Ограничења у имплементацији међународне професионалне регулативе (коаутор др Мирко Андрић)
275.	Јакшић др Дејан	40	357	Улога и положај ревизијског комитета у корпоративном управљању
276.	Јакшић др Дејан	41	96	Регулатива и пракса обелодањивања повезаних страна у финансијским извештајима у Републици Србији
277.	Јакшић мр Дејан	36	175	Независност ревизора: претпоставке, специфичности и проблеми
278.	Јаницки Ђурђица	29	275	Улога интерне ревизије у управљању ЈП "Електровојводина" Нови Сад
279.	Јанковић Живота	2	103	Политика инвестиционог улагања у обртна средства-инострана пракса
280.	Јанковић мр Милош	31	7	Рачуноводствени и стандарди ревизије у контексту реформи тржишта хартија од вредности
281.	Јаношевић др Милош	9	151	Обрачун и билансирање ситног инвентара, амбалаже и ауто-гума у металопрерађивачкој организацији удруженог рада
282.	Јаношевић Милош	2	211	Анализа степена ликвидности предузећа
283.	Јаношевић Милош	3	65	Улога организационих инструмената у рачуноводственој служби
284.	Јаношевић Милош	4	189	Организација контроле у различитим организационим облицима удруженог рада
285.	Јаношевић Милош	5	77	Организациони облици финансијске функције основних организација удруженог рада
286.	Јањић др Весна	42	359	Реализација стратегије трошковног лидерства применом Kaizen Costinga
287.	Јањић др Весна	43	166	Унапређење стратегије трошковног лидерства у условима кризе
288.	Јеремић др Зоран	32	268	Креирање тржишта капитала – услов за ефикасно корпоративно управљање

289.	Јеринић мр Пантелија	14	11	Значај нормативног регулисања спровођења контроле и субјективне одговорности у ОУР
290.	Јовановић Александар	1	25	Залихе материјала и пословни успех предузећа
291.	Јовановић Александар	2	59	Политика набавки и продаје и одржавање ликвидности.
292.	Јовановић Владимир	3	159	Књиговодствена документа у условима примене савремене технике
293.	Јовановић др Владимир	19	170	Управљање обртним средствима и организација рачуноводства
294.	Јовановић др Даница	1	223	Информисање органа управљања и руковођења на основу рачуноводствених података
295.	Јовановић др Даница	2	203	Анализа и оцена финансијске ситуације
296.	Јовановић др Даница	3	127	Неки проблеми утврђивања потребних обртних средстава
297.	Јовановић др Даница	6	199	Значај анализе финансијске ситуације у организацијама удруженог рада
298.	Јовановић др Даница	11	51	Контни план и билансне шеме с гледишта потреба планирања и анализе пословања
299.	Јовановић др Даница	13	60	Улога интерне контроле и анализе у формирању цена
300.	Јовановић др Даница	15	142	Реалност биланса стања и биланса успеха производне ОУР као предмет анализе у условима инфлације
301.	Јовановић др Даница	17	136	Књиговодствена евиденција са становишта рационализације финансијске анализе
302.	Јовановић др Даница	20	152	Управљачке информације о трошковима у вођењу политике цена
303.	Јовановић др Даница	22	151	Веродостојност рачуноводственог информисања у зависности од реалности билансирања
304.	Јовановић др Даница	24	17	Плански биланс успеха и плански биланс стања у функцији контроле и ревизије пословања
305.	Јовановић др Дејан	50	81	Холистички приступ у интегрисаном корпоративном извештавању
306.	Јовановић др Душан	12	52	Самофинансирање у условима удруживања рада и средстава
307.	Јовановић Душан	9	11	О неким аспектима билансирања заједничког прихода и заједничког дохотка
308.	Јовановић Ђорђе	28	184	Функционисање тржишта капитала
309.	Јовановић Живорад	8	161	Пример организовања рачуноводства у ООУР у саставу трговинске радне организације (коаутор Здравко Пјанић)
310.	Јовановић мр Владимир	9	65	Избор метода билансирања материјала и ситног инвентара (коаутор мр Вељко Бјелица)
311.	Јовић др Даница	49	155	Финансијско извештавање ентитета приватног vs. јавног сектора
312.	Јовић мр Даница	34	110	Надлежност и одговорност менаџмента за екстерно финансијско извештавање
313.	Јовић мр Даница	35	57	Концепти вредновања елемената финансијских извештаја
314.	Јовић мр Даница	37	236	Јавни надзор над рачуноводственом професијом

315.	Јовић мр Даница	39	127	Компаративна анализа финансијског извештавања добровољних пензионих фондова у Европској унији и Србији
316.	Јовић мр Даница	40	131	Савремена достигнућа и трендови у финансијском извештавању ентитета јавног сектора
317.	Јовић мр Даница	41	110	Стандардизација и хармонизација финансијског извештавања ентитета јавног сектора
318.	Јовић мр Даница	42	89	Детерминанте квалитета финансијског извештавања ентитета у јавном сектору
319.	Јовић мр Даница	44	155	Утицај рачуноводствене основе на квалитет финансијског извештавања у јавном сектору
320.	Јовић мр Даница	46	125	Стандардизација финансијског извештавања ентитета под државном контролом продајних цена
321.	Јовићевић Сретен	17	121	Организација финансијских послова са освртом на интерне рачуне
322.	Јовковић др Биљана	44	305	Систем интерне контроле као подршка управљању у осигурању
323.	Јовковић др Биљана	46	331	Оцена стабилности и перспективе сектора осигурања у Републици Србији
324.	Јовковић др Биљана	49	285	Значај успостављања интерне ревизије и квалитет система интерне контроле у јавним предузећима Републике Србије
325.	Јоргић Бранислав	32	182	Функционисање тржишта новца у савременом окружењу
326.	Јосиповић Родић др Биљана	50	347	Стање и перспективе унапређења система финансијског управљања и контроле у јавном сектору Републике Србије
327.	Јосиповић Родић мр Биљана	47	318	Буџетско рачуноводство у функцији заштите јавног интереса
328.	Јосиповић Родић мр Биљана	48	304	Програм пословања јавних предузећа у функцији унапређења перформанси
329.	Калмаревић Јован	4	173	Унутрашња контрола у области угоститељства
330.	Калмаревић Јован	5	197	Организација послова рачуноводства и финансија угоститељске организације „Три грозда“, Београд
331.	Калмаревић мр Јован	13	113	Специфичности калкулација цена у туризму и угоститељству
332.	Кањевац др Милоје	11	161	Конципирање рачуна у контном плану за праћење личних доходака
333.	Кањевац др Милоје	13	168	Улога рачуноводства у креирању и спровођењу цена на подручју инвестиција у ООУР-у
334.	Кањевац др Милоје	15	17	Политика ликвидности ОУР у условима привредне стагнације и инфлације
335.	Кањевац др Милоје	18	81	Управљање обртним средствима с гледишта финансијске консолидације ОУР
336.	Кањевац др Милоје	20	177	Специфичности управљања и информисања о трошковима финансирања и о непроизводним трошковима
337.	Кањевац др Милоје	22	51	Рачуноводство у функцији санације предузећа
338.	Кањевац др Милоје	24	141	Прилагођавање организације финансијске функције потребама ефикасног управљања у зависности од величине и сложености предузећа

339.	Кањевац мр Милоје	5	105	Методолошки проблеми обрачуна пословања у основним организацијама удруженог рада из области промета
340.	Кањевац мр Милоје	6	21	Удруживање средстава као фактор самофинансирања текуће и проширене репродукције у удруженом раду
341.	Кањевац мр Милоје	8	91	Специфичности организовања рачуноводства у условима заједничког пословања производних и прометних ОУР
342.	Капор мр Предраг	28	171	Искуства са страним улагањима у Југославији и очекивани развој
343.	Каришик мр Жарко	9	73	Избор метода обрачунавања амортизације са гледишта реалности биланса (коаутор др Јанко Клобучар)
344.	Керн Јене	1	205	Ажурност књиговодства и њено одржавање
345.	Керн Јене	4	161	Унутрашња контрола у области обрачуна и исплате личних доходака
346.	Килибарда Зоран	46	206	Недоследност у процесу финансијског извештавања корисника јавних средстава у Републици Србији
347.	Килибарда Зоран	47	353	Могућност мерења и анализе извршења програмског буџета Републике Србије
348.	Килибарда Зоран	48	268	Јавна предузећа у систему јавних набавки Републике Србије
349.	Килибарда Зоран	49	238	Улагање добара у јавној својини у капитал и имовину јавних предузећа
350.	Килибарда Зоран	50	324	Ефекти електронског финансијског пословања и извештавања код корисника јавних средстава
351.	Кисић др Драгутин	2	129	Улога рачуноводства у побољшању финансијског резултата пословања
352.	Кисић др Драгутин	7	167	Прилог одабирању система обрачуна трошкова као битног фактора интерног информисања
353.	Кисић др Драгутин	9	55	Избор метода балансирања недовршене производње и готових производа са гледишта реалности балансирања
354.	Кисић др Драгутин	10	97	Исказивање и контрола остваривања материјалних трошкова и амортизације коришћењем рачуноводствених метода
355.	Кисић др Драгутин	12	146	Организација књиговодства ООУР за потребе ефикасног управљања финансијама у условима ручне обраде података
356.	Кисић др Драгутин	14	3	Улога рачуноводствене контроле у очувању интегритета друштвених средстава у ОУР
357.	Кисић др Драгутин	18	56	Програмирање финансијске консолидације ОУР
358.	Кисић др Драгутин	20	25	Основни циљеви и услови за избор одређеног система обрачуна трошкова
359.	Кисић др Драгутин	22	140	Прилагођавање организације рачуноводства величини и специфичностима пословања предузећа
360.	Кисић др Драгутин	24	73	Прилагођавање финансијског књиговодства за потребе ревизије и процене вредности предузећа
361.	Кисић др Драгутин	25	51	Однос рачуноводствених, финансијских и стандарда ревизије и одговарајућих начела и позитивних прописа

362.	Кисић мр Драгутин	3	53	Повезивање аналитичких и синтетичких књиговодства помоћу извештаја аналитике при обрачуна по организацијама удруженог рада
363.	Клачмер др Марина	33	42	Реформа платног промета у Републици Хрватској (коаутор др Маријан Цингула)
364.	Клобучар др Јанко	3	97	Самофинансирање као облик обезбеђења средстава
365.	Клобучар др Јанко	6	109	План токова финансијских средстава као метод управљања финансијама у организацијама удруженог рада
366.	Клобучар др Јанко	7	33	Улога рачуноводствених информација у сагледавању финансијске ситуације у основној организацији удруженог рада
367.	Клобучар др Јанко	9	73	Избор метода обрачунавања амортизације са гледишта реалности биланса (коаутор мр Жарко Каришић)
368.	Клобучар др Јанко	12	78	Убрзање обрта средстава као фактор побољшања финансијског положаја привредних субјеката
369.	Клобучар др Јанко	14	130	Улога рачуноводствених информација у сагледавању финансијске ситуације ОУР
370.	Клобучар др Јанко	20	51	Систем обрачуна по стандардним трошковима
371.	Кнежевић др Горанка	40	433	Изазови вредновања финансијских инструмената у условима финансијске кризе
372.	Кнежевић др Горанка	41	392	Пословно – финансијски индикатори у функцији процене рејтинга компанија
373.	Кнежевић др Горанка	45	344	Релевантност извештавања о укупном резултату за инвеститоре
374.	Кнежевић др Горанка	46	287	Дериватни финансијски инструменти у функцији управљања ризицима
375.	Кнежевић др Горанка	47	151	Процена очекиваних губитака у складу са МСФИ 9 у контексту рачуноводствене опрезности
376.	Кнежевић др Горанка	50	122	Интегрисано извештавање у функцији информационе асиметрије
377.	Кнежевић мр Горанка	31	223	Специфичности процеса ревизије и примене Међународних стандарда ревизије на примеру организација за осигурање
378.	Кнежевић мр Горанка	32	241	Финансијски менаџмент организација за осигурање
379.	Кнежевић мр Горанка	37	199	Извештавање о финансијским дериватима у функцији унапређења квалитета рачуноводствених информација
380.	Кнежевић др Снежана	42	402	Фактори квалитета финансијског извештавања осигуравајућег друштва
381.	Кнежевић мр Владан	34	289	Методологија алокације општих трошкова
382.	Кнежевић мр Радован	16	147	Утицај услова продаје на степен искоришћења капацитета, обим ангажованих обртних средстава и трошкова њиховог држања и финансирања
383.	Ковачевић мр Јосип	9	97	Билансирање потраживања и обавеза са стајалишта реалности биланце
384.	Ковачевић др Јосип	21	144	Организација финансијске функције у великим и сложеним предузећима
385.	Ковачевић др Љубомир	35	147	Ризици и приноси на финансијском тржишту

386.	Ковачевић др Љубомир	36	244	Трансфер новчаних средстава корпорацијских предузећа (коаутор др Ненад Вуњак)
387.	Ковачевић др Љубомир	37	86	Извештавање финансијских посредника у функцији заштите инвеститора на берзи (коаутор др Ненад Вуњак)
388.	Ковачевић др Љубомир	38	216	Менаџмент перформанси банке (коаутор др Ненад Вуњак)
389.	Ковачевић др Љубомир	39	223	Инвестиционе банке у функцији развоја финансијског тржишта (коаутор др Ненад Вуњак)
390.	Ковачевић др Љубомир	41	372	Базелски стандарди у функцији капитала пословних банака
391.	Ковачевић др Михаило	4	235	Укључивање у текући обрачун одступања у општим трошковима
392.	Ковачевић др Михаило	7	159	Прилог поједностављењу и прилагођавању билансних схема самоуправној структури удруженог рада у процесу стабилизације
393.	Ковачевић др Михајло	6	167	Значај рационалног презентирања рачуноводствених података за правилно управљање финансијама у организацијама удруженог рада. (коаутор др Благоје Поповић)
394.	Ковачевић др Михајло	9	29	Утицај билансних шема и контних планова на билансирање (коаутор др Благоје Поповић)
395.	Ковачевић др Михајло	14	27	Рачуноводствена контрола производње
396.	Ковачевић др Михајло	16	172	Обрачун трошкова као основ контроле економичности пословања у ООУР
397.	Ковачевић др Михајло	20	81	Утицај концепције контног плана на организацију и информативне могућности интерног обрачуна
398.	Ковачевић мр Радмила	8	141	Модел организације рачуноводствене функције у СООУР-у електроиндустрије
399.	Кожел др Станко	40	537	Екстерно рачуноводствено извештавање привредних друштава после укључења Словеније у Европски савез
400.	Кондић др Новак	45	365	Очекивања од интерне ревизије у условима кризе
401.	Конески Методија	9	195	Обрачун и билансирање недовршене биљне производње која се обавља у две календарске године
402.	Костић мр Олга	41	131	Могућност унапређења рачуноводствене регулативе у јавном сектору
403.	Костов Бојко	40	571	Оквир за припрему и презентацију финансијских извештаја предузећа према Закону о рачуноводству Републике Бугарске
404.	Костов Иван	16	27	Утицај општих услова привређивања у области производње и прераде руде бакра на ефикасност пословања ОУР
405.	Крајишник др Кјазим	16	189	Специфичности планирања и праћења постпроизводних трошкова са становишта економичности пословања
406.	Крајчевић др Фрањо	3	81	Анализа економичности рачуноводства предузећа
407.	Крајчевић др Фрањо	4	23	Функција интерне и екстерне контроле
408.	Крајчевић др Фрањо	5	51	Анализа економичности система информација

409.	Краљ др Јанко	4	59	Значај финансијске и рачуноводствене контроле за информисање и одлучивање у организацијама удруженог рада
410.	Краљ др Јанко	6	85	Теоретска концепција политике ОУР као полазна основа концепције финансијске политике
411.	Краљ др Јанко	8	85	Организовање рачуноводства у ООУР у условима остваривања заједничког дохотка
412.	Краљ др Јанко	12	11	Финансијска политика као фактор побољшања економског положаја организација удруженог рада
413.	Краљ др Јанко	15	11	Утицај инфлације на примену основних принципа финансијске политике ОУР
414.	Краљ Јанко	3	15	Однос рачуноводствене и финансијске функције у радној организацији
415.	Красуља др Драган	1	169	"Direct Costing" и пословна политика предузећа
416.	Красуља др Драган	2	47	Стопа приноса као индикатор остварене ефективности пословања
417.	Красуља др Драган	6	49	Основни аспекти финансирања и финансијске оцене ефективности пословних (капиталних) улагања
418.	Красуља др Драган	7	51	Инвестиционе и финансијске одлуке организације удруженог рада у светлу рачуноводствених информација
419.	Красуља др Драган	12	171	Место финансијске анализе у финансијском управљању ОУР
420.	Кресојевић др Александар	18	39	Анализа односа продајних и набавних цијена као фактор финансијске консолидације ОУР
421.	Кресојевић др Александар	21	33	Кредитирање као облик финансирања предузећа
422.	Кресојевић др Александар	23	115	Финансијска политика и финансијска начела
423.	Крсмановић др Бранко	35	208	Информационе и телекомуникационе технологије и квалитет ревизорског извештаја
424.	Крсмановић мр Бранко	28	106	Ревизорско процењивање поузданости интерних контрола у условима компјутерски подржаног рачуноводственог информационог система
425.	Крстић Бобан	38	181	Финансијско извештавање о структури капитала
426.	Крстић др Борко	32	104	Специфични информациони захтеви финансијског менаџмента банке
427.	Крстић др Јован	25	134	Ревалоризација средстава и расхода у нас
428.	Крстић др Јован	26	130	Прилагођавање Закона о рачуноводству потребама привреде у транзицији (коаутор др Милорад Стојилковић)
429.	Крстић др Јован	28	84	Ревизија у функцији унапређења финансијског извештавања
430.	Крстић др Јован	29	86	Друштвена функција финансијског рачуноводства
431.	Крстић др Јован	30	51	Професионална регулација рачуноводства и ревизије у Југославији
432.	Крстић др Јован	32	92	Анализа рачуноводствених извештаја у функцији процене финансијских ризика
433.	Крстић др Јован	33	181	Усклађивање вредности капитала према Међународним рачуноводственим стандардима

434.	Крстић др Јован	34	52	Актуелна рачуноводствена регулатива и пракса (коаутор др Милорад Стојиљковић)
435.	Крстић др Јован	42	31	Комплексност приказивања економских реалности као фактор ризика финансијског извештавања
436.	Крстић Јанко	10	61	Коришћење рачуноводствених показатеља за планирање заједничког прихода и дохотка у РЕИК "Колубара"
437.	Кузмински Јосип	5	115	Методолошки проблеми обрачуна пословања у ООУР из области непривредних делатности (коаутор Ранко Гордић)
438.	Лазаревић Аргир	2	9	Порекло и узроци неликвидности предузећа
439.	Лазаревић Аргир	6	179	Самоуправна радничка контрола у процесу управљања финансијама у организацијама удруженог рада
440.	Лазаревић Никола	6	243	Искуства рачуноводствено-финансијске контроле и ревизије јединица у иностранству као метода управљања финансијама у удруженом раду
441.	Лазаревски мр Руди	22	158	Рачуноводствени и ревизорски стандарди у функцији управљања предузећем (коаутор др Серафим Томовски)
442.	Лакићевић др Милан	38	227	Облици спољне контроле одбора директора (коаутор др Момир Драгашевић)
443.	Лакићевић др Милан	39	270	Пројекција финансијских извештаја у функцији доношења инвестиционих одлука на тржишту капитала (коаутор др Ана Лалевић Филиповић)
444.	Лакићевић др Милан	42	65	Утицај тржишта капитала на квалитет финансијског извештавања
445.	Лалевић др Ана	38	45	Target Costing и стратегија конфронтације предузећа
446.	Лалевић-Филиповић др Ана	39	270	Пројекција финансијских извештаја у функцији доношења инвестиционих одлука на тржишту капитала (коаутор др Милан Лакићевић)
447.	Лалевић-Филиповић др Ана	40	290	Значај информација управљачког рачуноводства за потребе пословног одлучивања
448.	Лалевић-Филиповић др Ана	41	413	Улога рачуноводственог информационог система у функцији успостављања стабилности система финансијских тржишта
449.	Лалевић-Филиповић др Ана	42	65	Утицај тржишта капитала на квалитет финансијског извештавања
450.	Лалевић-Филиповић др Ана	45	55	Изазови рачуноводствене професије у процесу придруживања ЕУ
451.	Леко др Вера	19	105	Управљање трошковима с гледишта њихове поделе на варијабилне и фиксне
452.	Леко др Вера	21	151	Организација финансијске функције у малим и средњим предузећима
453.	Леко др Вера	24	26	Редовни биланс у функцији ревизије и процене вредности предузећа
454.	Лисавац др Славко	2	109	Економичност у пословању као фактор ликвидност предузећа
455.	Лисавац др Славко	4	135	Улога рачуноводства у контроли при утврђивању економски неисправних обрачуна без обзира на њихову формалну исправност

456.	Лисавац др Славко	5	109	Методолошки проблеми обрачуна пословања у основним организацијама удруженог рада из области пољопривреде
457.	Лисавац др Славко	7	141	Проблеми рачуноводственог исказивања квалитативне структуре дохотка
458.	Лисавац др Славко	10	37	Улога рачуноводства у планирању заједничког прихода и заједничког дохотка
459.	Лисавац др Славко	11	125	Конципирање рачуна у контном плану за праћење удруживања рада и средстава
460.	Лисавац др Славко	13	96	Специфичности калкулација цена у пољопривреди
461.	Лисавац др Славко	16	134	Рачуноводство у функцији очувања интегритета друштвених средстава
462.	Лисавац др Славко	19	23	Рачуноводство у функцији заштите и контроле средстава у друштвеном сектору
463.	Лисавац др Славко	22	186	Образовање рачуноводствених и ревизорских кадрова – за нове услове пословања
464.	Лисавац др Славко	27	216	Стицање професионалног звања рачуновође и ревизора
465.	Ловић Миодраг	12	93	Организација заједничке финансијске службе на примеру РО "Нитекс" (коаутор др Звонимир Станковић)
466.	Лукић мр Радојко	15	89	Билансни метод утврђивања финансијског резултата ОУР у условима инфлације и подобност билансних принципа (коаутори др Милован Станишић и мр Радмила Јаблан)
467.	Љубисављевић др Снежана	31	192	Фазе процеса ревизије
468.	Љубисављевић др Снежана	33	221	Стандардизација финансијских извештаја осигуравајућих организација
469.	Љубисављевић др Снежана	42	162	Ревизија као инструмент провере квалитета финансијског извештавања
470.	Љубисављевић др Снежана	45	381	Домети и ограничења ревизије финансијских извештаја у спречавању превара
471.	Љубисављевић мр Снежана	26	178	Извештавања о ликвидности предузећа
472.	Љубисављевић мр Снежана	29	251	Извештај ревизора и повећање ефикасности менаџмента
473.	Љутић др Бранко	43	220	Утицај напомена на квалитет финансијског извештавања
474.	Љутић др Бранко	31	23	Југославија и међународни рачуноводствени стандарди
475.	Мајевић Миро	1	181	Методи стимулације организационих делова који немају право да самостално утврђују и расподељују доходак
476.	Мајевић Миро	3	279	Значај рачуноводствених информација за информисање колектива радне организације
477.	Мајевић Миро	4	91	Унутрашња контрола и лична одговорност
478.	Мајсторовић Александар	35	194	Задатак клијента и ревизорских фирми у обезбеђењу квалитета финансијског извештавања
479.	Малешевић др Ђоко	15	175	Анализа рентабилности и репродуктивне способности ОУР у условима инфлације (коаутор Лазар Миклошевић)
480.	Малешевић др Ђоко	18	19	Анализа пословних резултата и њихов утицај на финансијску консолидацију ОУР
481.	Малешевић др Ђоко	20	161	Специфичности управљања и информисања о трошковима основних производних фактора

482.	Малешевић др Ђоко	22	25	Рачуноводствена анализа у функцији управљања предузећем
483.	Малешевић др Ђоко	24	49	Функционални односи између финансијске анализе, ревизије и процене вредности предузећа
484.	Малешевић др Ђоко	26	76	Финансијски менаџмент предузећа у транзицији (коаутор мр Драган Микеревић)
485.	Малешевић др Ђоко	35	157	Контролинг експертска подршка менаџменту
486.	Малешевић др Ђоко	36	54	Стање и перспективе ревизије у Србији (коаутор др Мирко Андрић)
487.	Малешевић др Ђоко	39	82	Економско–финансијска анализа као инструмент креирања пословних извештаја корпорација (коаутор др Владан Павловић)
488.	Малешевић др Ђоко	40	269	Изазови и перспективе увођења контролинга у нашим Корпорацијама (коаутор др Мирослав С. Чавлин)
489.	Малешевић др Ђоко	41	215	Реафирмација пословне анализе кључног инструмента креирања информација за пословно одлучивање
490.	Малешевић др Ђоко	45	191	Стратегијска анализа конкурентске способности предузећа
491.	Малинић др Слободан	19	158	Књиговодствено обухватање трошкова при обрачуно по варијабилним трошковима (коаутор др Миодраг Младићевић)
492.	Малинић др Слободан	29	143	Информације управљачког рачуноводства као основа за ефикасно управљање предузећем
493.	Малинић др Слободан	34	264	Структура калкулације цене коштања у функцији повећања исказне моћи рачуноводства трошкова
494.	Малинић др Слободан	35	183	Улога професије у обезбеђењу квалитета финансијског извештавања
495.	Малинић др Слободан	36	38	Управљачко рачуноводство – изазов за рачуновође и менаџере
496.	Малинић др Слободан	37	126	Међународна образовна регулатива за професионалне рачуновође
497.	Малинић др Слободан	39	34	Професионална етика и едукација у функцији квалитета финансијског извештавања
498.	Малинић др Слободан	40	7	Савремени рачуноводствени систем - Одговор на изазове промена у окружењу, предузећу и менаџменту
499.	Малинић др Слободан	41	181	Одговорност управљачких рачуновођа у примени савремених концепата управљања трошковима
500.	Малинић др Слободан	46	140	Рачуноводствено нефинансијско извештавање – одговор на изазове савременог менаџмента предузећа
501.	Малинић др Слободан	44	21	Интегрисано извештавање предузећа
502.	Малинић др Слободан	45	149	Рачуноводствено извештавање у функцији развоја конкурентских стратегија
503.	Малинић др Дејан	31	68	Рачуноводствени конзервативизам и билансно–информациони ризици
504.	Малинић др Дејан	34	125	Концепт управљачког (интерног) рачуноводства
505.	Малинић др Дејан	35	129	Рачуноводствено извештавање у функцији остваривања циљева на подручју поделе добитка
506.	Малинић др Дејан	36	82	Стратешки и оперативни контролинг

507.	Малинић др Дејан	37	40	Финансијско извештавање: предуслов активности финансијског тржишта
508.	Малинић др Дејан	39	204	Финансијско извештавање у функцији смањења информационе асиметрије на тржишту капитала
509.	Малинић др Дејан	40	46	Новчани токови као инструмент откривања пословно-финансијских ризика
510.	Малинић др Дејан	44	131	Финансијска (не)моћ јавних предузећа
511.	Малинић др Дејан	45	7	Мерење квалитета финансијског извештаја
512.	Малинић др Дејан	46	30	Критички осврт на садржину и структуру званичних финансијских извештаја
513.	Малинић др Дејан	47	7	Могућности и ризици оцене перформанси привреде Србије на основу анализе финансијских извештаја
514.	Малинић мр Дејан	25	115	Билансирање успеха (резултата) код нас
515.	Марков мр Зоран	10	117	Исказивање и контрола заједничког прихода и заједничког дохотка коришћењем рачуноводствених метода
516.	Марковић др Вукадин	13	78	Утицај пореза и доприноса на формирање цена
517.	Марковић др Иван	11	193	Контни план интерне банке и његово повезивање са контним планом ОУР
518.	Марковић др Иван	12	85	Организација финансијске функције с аспекта рационалног коришћења средстава у ООУР
519.	Марковић др Иван	15	62	Финансијско управљање краткорочним потраживањима и новцем ОУР у условима инфлације и привредне стагнације
520.	Марковић др Иван	17	107	Проблеми рационалне организације финансијске функције у различитим облицима организовања ОУР
521.	Марковић др Иван	19	56	Управљање краткорочним потраживањима, вриједносним папирима и спонтаним изворима
522.	Марковић др Иван	21	104	Управљање финансијским улагањима, потраживањима, готовином и обавезама у стабилним и нестабилним условима пословања
523.	Марковић Коста	1	247	Утврђивање финансијског резултата у роковима краћим од прописаних
524.	Марковић Коста	2	117	Проблем скривених губитака и ликвидности предузећа
525.	Марковић Коста	3	271	Значај рачуноводствених информација за информисање колектива радне организације
526.	Марковић Коста	4	41	Однос контроле и руковођења у нашим условима
527.	Марковић Коста	5	161	Модел организације послова рачуноводства и финансија производне радне организације
528.	Марковић Коста	7	115	Методолошки проблеми сачињавања пословних извештаја уз периодичне обрачуне и завршне рачуне основне организације удруженог рада
529.	Марковић Коста	8	115	Пример организовања рачуноводства у индустријској основној организацији удруженог рада
530.	Марковић Коста	10	49	Планирање пословних ризика на бази рачуноводствених показатеља
531.	Марковић Коста	12	116	Планирање новчаних токова као основ одржавања ликвидности

532.	Марковић Коста	14	116	Улога рачуноводствених информација у планирању пословања
533.	Марковић Коста	16	64	Планирање и праћење инвестиционих улагања у ОУР с гледишта побољшања пословања
534.	Марковски др Слободан	4	203	Стандарди као организациони инструменти контроле пословања
535.	Марковски др Слободан	5	31	Место и задаци рачуноводствене функције у основним организацијама удруженог рада
536.	Марковски др Слободан	8	31	Место и улога рачуноводства у садашњим условима удруживања рада и средстава
537.	Марковски др Слободан	12	163	Контролна улога рачуноводства у управљању пословним финансијама ООУР
538.	Марковски др Слободан	13	55	Улога трошкова у формирању цена
539.	Марковски др Слободан	15	107	Могућност прилагођавања књиговодства условима инфлације
540.	Марковски др Слободан	17	129	Књиговодствена евиденција с гледишта рационализације финансијске контроле
541.	Марковски др Слободан	18	89	Управљање трошковима с гледишта финансијске консолидације ОУР
542.	Марковски др Слободан	20	137	Управљачке информације о трошковима у нормалним и инфлаторним условима пословања
543.	Марковски др Слободан	29	128	Управљачко рачуноводство и ефикасност контроле управљања
544.	Martin Richard	33	7	Оквир за финансијско извештавање малих и средњих предузећа, заснован на МРС
545.	Martin Richard	40	525	Регулација рачуноводствене професије – искуство Велике Британије
546.	Мартић др Славољуб	6	133	Избор краткорочних извора финансирања у организацијама удруженог рада
547.	Мартић др Славољуб	9	3	Савремени принципи и методи билансирања и њихова примена у нашим условима
548.	Мартић др Славољуб	12	36	Утицај краткорочних извора на финансијски положај ООУР
549.	Мартић др Славољуб	26	38	Ревизија финансијских извештаја и процена вредности предузећа
550.	Мартић др Славољуб	29	35	Међународно финансијско извештавање – сличности и разлике
551.	Мартић др Славољуб	30	65	Међународни рачуноводствени и стандарди ревизије и њихова примена у нашој земљи
552.	Мартић мр Владан	44	106	XBRL као претпоставка унапређења квалитета финансијског извештавања
553.	Мартић мр Владан	47	279	Оспособљеност рачуноводствене професије за дигитализацију финансијског извештавања
554.	Марцикић др Стипан	29	224	Кључни проблеми развоја визије рачуноводства и ревизије за XXI век (коаутор др Јован Рекецки)
555.	Марцикић мр Стипан	16	114	Убрзање обрта средстава и активирање унутрашњих резерви као фактори повећања ефикасности пословања ОУР (коаутор др Јован Рекецки)

556.	Матовић др Јован	9	229	Обрачун и билансирање прихода по основу заједничког пословања у прометној организацији "Атекс" Београд
557.	Матовић Јован	3	71	Однос рачуноводства и осталих служби у трговинским радним организацијама
558.	Матовић Јован	4	167	Унутрашња контрола у области промета
559.	Матовић Јован	5	167	Пример организације послова рачуноводства и финансија једне трговинске ОУР
560.	Матовић Јован	6	151	Рационална организација комерцијалне службе као фактор управљања у удруженом раду
561.	Матовић Јован	8	69	Организовање рачуноводства у ООУР у саставу радних и сложених прометних ОУР
562.	Матовић Јован	13	152	Улога рачуноводства у спровођењу политике цена у процесу удруживање рада и средстава између производних и прометних ОУР-а
563.	Матовић Јован	14	50	Улога рачуноводства у спровођењу самоуправне радничке контроле
564.	Матовић Јован	17	63	Проблеми рационалног организовања рачуноводствених и финансијских послова у условима разграничења рачуноводствене и финансијске функције
565.	Mahadžeri Laura	11	245	Специфичности књиговодства, организација вођења књиговодства и конципирање контног плана месних заједница
566.	Медвед др Ивана	47	183	Значај организовања и функционисања сегментног финансијског извештавања
567.	Мијатовић-Шофранац мр Оливера	8	105	Специфичности организовања рачуноводства у условима његовог вођења од стране овлашћених специјализованих организација
568.	Мијатовић-Шофранац мр Оливера	10	107	Рачуноводствени методи исказивања и контроле личних доходака и акумулације
569.	Мијатовић-Шофранац др Оливера	21	137	Условљеност организације финансијске функције величином предузећа и њеним односом са рачуноводством и пословним функцијама
570.	Мијатовић-Шофранац др Оливера	24	132	Условљеност ефикасности управљања организационом усклађеношћу финансијске функције са осталим функцијама у предузећу
571.	Мијатовић-Шофранац др Оливера	17	53	Проблеми рационалне организације рачуноводства у различитим облицима организовања ОУР и обраде података
572.	Мијатовић-Шофранац др Оливера	19	178	Утицај организације пословних и других функција на ефикасност управљања трошковима и обртним средствима
573.	Микеревић др Драган	26	76	Финансијски менаџмент предузећа у транзицији (коаутор др Ђоко Малешевић)
574.	Микеревић др Драган	28	152	Финансијска структура и финансијска моћ
575.	Микеревић др Драган	30	137	Финансијски менаџмент – функционисање и инструменти
576.	Микеревић др Драган	31	261	Политика биланса и ефикасност тржишта капитала
577.	Микеревић др Драган	32	292	Политика дивиденди предузећа, банака и организација за осигурање

578.	Микеревић др Драган	33	91	Тржиште хартија од вриједности и интернационализација финансијског извјештавања
579.	Микеревић др Драган	36	216	Реструктурирање у функцији јачања конкурентске способности предузећа
580.	Микеревић др Драган	37	72	Информације о бонитету предузећа у функцији ефикасности финансијских тржишта
581.	Микеревић др Драган	38	200	Улога надзора у процесу доношења пословних одлука
582.	Микеревић др Драган	39	62	Међузависност квалитета корпоративног управљања и финансијског извјештавања
583.	Микеревић др Драган	40	461	Кредити као извори финансирања у условима глобалне финансијске кризе
584.	Микеревић др Драган	45	203	Међузависност одлуке о финансирању и раста предузећа
585.	Микеревић др Драган	50	38	Финансијско извештавање као катализатор раста
586.	Микић Тамара	48	268	Јавна предузећа у систему јавних набавки Републике Србије
587.	Миклошевић Лазар	15	175	Анализа рентабилности и репродуктивне способности ОУР у условима инфлације (коаутор др Ђоко Малешевић)
588.	Милановић Владимир	5	203	Организација послова рачуноводства и финансија у здруженом предузећу «Југометал – комбинат» (коаутор Новица Симић)
589.	Милев др Симеон	39	144	Регулатива у области рачуноводства и приступање ЕУ искуство Бугарске
590.	Милетић мр Снежана	43	242	Импликације вредновања некретнина на финансијско-извештајне перформансе предузећа у условима економске кризе
591.	Милетић мр Снежана	44	267	Инвестициони фондови за улагања у некретнине (REIT): специфичности финансијског извештавања
592.	Милетић мр Снежана	50	246	Савремени приступ мерењу квалитета финансијских извештаја
593.	Милинковић др Славко	21	41	Финансирање из улога страних и домаћих лица
594.	Милинковић др Славко	23	128	Основне карактеристике и значај тржишта капитала за власничко реструктурирање и дугорочно финансирање предузећа
595.	Милинковић др Славко	24	113	Садржина тржишта капитала и утицај његове организације на ефикасност пословања и процес власничке трансформације
596.	Милинковић мр Славко	6	161	Интерна банка као метод управљања финансијама у организацијама удруженог рада
597.	Милисављевић др Момчило	13	13	Основни фактори који утичу на политику цена.
598.	Милисављевић др Момчило	22	5	Управљање предузећем у тржишној привреди
599.	Милић Славолуб	26	124	Финансијско планирање у функцији процене вредности предузећа (коаутор Радиша Ракић)
600.	Милићевић др Владе	36	108	Концепт стратегијског управљања трошковима
601.	Милићевић др Владе	40	247	Нове перспективе развоја управљачког рачуноводства
602.	Милићевић мр Владе	29	196	Улога управљачког рачуноводства у изградњи система мотивисања и награђивања

603.	Милићевић мр Владе	31	82	Контроверзе око билансирања goodwill–а
604.	Милићевић мр Владе	32	73	Управљачко рачуноводство и креирање вредности за власнике – савремени приступ рентабилности предузећа
605.	Милићевић Стеван	2	65	Инструменти и услови плаћања као фактор ликвидности.
606.	Миловановић мр Стеван	41	326	Рачуноводство и интерна ревизија – специфичности у нашим условима
607.	Миловановић мр Стеван	42	224	Утицај тржишта рачуноводствених услуга на квалитет финансијских извештаја
608.	Миловановић мр Стеван	47	101	Рачуноводство и сива економија
609.	Миловановић Стеван	37	256	Финансијски скандали у контексту законске регулативе финансијског извештавања
610.	Миловановић Стеван	38	259	Управљање ризиком у предузећу као фактор квалитета финансијског извештавања
611.	Милојевић др Мирослав	18	10	Утицај организације пословних функција и искоришћења капацитета на финансијску консолидацију ОУР
612.	Милојевић др Раденко	50	7	Рачуноводствена професија и квалитет финансијског извештавања
613.	Милојевић Мирослав	4	209	Стандарди као организациони инструменти контроле пословања
614.	Милојевић Радомир	10	13	Рачуноводствени показатељи као основ планирања укупног прихода и његових компоненти у ООУР
615.	Милојевић С. др Душан	33	115	Интернационализација послова ревизије и контроле
616.	Милојевић С. мр Душан	21	13	Бонитет предузећа као услов за емитовање хартија од вредности
617.	Милојевић С. мр Душан	23	158	Пословни бонитет предузећа као претпоставка власничког реструктурирања помоћу деоница
618.	Милојевић С. мр Душан	27	185	Професионална етика рачуновођа и ревизора
619.	Милојевић С. мр Душан	30	1	Наших тридесет година (уводни реферат)
620.	Милојевић С. мр Душан	30	170	Како помирити националну и међународну јавну улогу рачуноводствених експерата?
621.	Милосављевић др Момчило	1	87	Трошкови као аналитички инструменти предузећа
622.	Милосављевић др Момчило	3	265	Рачуноводствене информације за маркетинг.
623.	Милошевић Милош	9	207	Билансирање потраживања и обавеза у Дому здравља "Звездара", Београд
624.	Милошевић Момчило	46	355	Вредновање имовине електропривредних предузећа
625.	Милошевић Момчило	48	118	Приносна метода као техника вредновања економске вредности производног привредног друштва
626.	Милошевић Момчило	49	95	Новчани ток као индикатор процењивања перформанси привредног друштва
627.	Милошевић мр Момчило	50	224	Финансијска имовина привредног друштва као финансијски инструмент улагања инвеститора
628.	Милошевић Страшимир	4	5	Значај функције контроле пословања као саставног дела самоуправног механизма
629.	Милутиновић мр Сунчица	41	71	Могућности унапређења квалитета финансијског извештавања у Србији

630.	Милутиновић мр Сунчица	45	123	Степен конвергенције рачуноводствене регулативе у Србији са међународном регулативом
631.	Миновски др Зоран	34	174	Улога буџетирања у управљању трошковима
632.	Миновски др Зоран	38	110	Улога финансијских извештаја у вредновању и предвиђању пословања банака
633.	Миновски др Зоран	39	96	Финансијско извештавање у јавном сектору као основ међународног финансијског комуницирања
634.	Миновски др Зоран	44	198	Мерење перформанси јавног сектора
635.	Миновски др Зоран	45	276	Савремени приступи буџетирања у предузећу
636.	Мирковић Јован	6	65	Једна од могућности трансформисања унутрашње трговине на начелима Устава СФРЈ
637.	Misicu Dimitrie	26	184	Закон о рачуноводству у румунској транзитној економији (коаутори др Horia Cristea, др Emilia Veselinović-Novak)
638.	Митровић мр Снежана	44	60	Институционални регулаторни оквир као услов квалитета финансијског извештавања у Србији
639.	Михајловић Драган	10	21	Рачуноводствени основ планирања обавеза из дохотка у ООУР (коаутор мр Ђурађ Новаковић)
640.	Младеновић Дејан	48	219	Управљачка структура јавних предузећа
641.	Младеновић Дејан	49	305	Камата по основу доцње у извршавању обавеза, као инструмент заштите поверилаца
642.	Младеновић Дејан	50	364	Веродостојност рачуноводствених исправа у контексту дигиталног пословања
643.	Младићевић др Миодраг	8	215	Пример организовања рачуноводства у медицинском центру "Крагујевац", Крагујевац
644.	Младићевић др Миодраг	9	157	Обрачун и билансирање ситног инвентара и ауто-гума у саобраћајној организацији "Аутосаобраћај" Крагујевац
645.	Младићевић др Миодраг	11	215	Контни план с гледишта примене средстава за аутоматску обраду података на примеру фабрике конзерви "Inex – Црвена звезда", Крагујевац
646.	Младићевић др Миодраг	12	154	Организација књиговодства ООУР за потребе ефикасног управљања финансијама у условима аутоматске обраде података
647.	Младићевић др Миодраг	15	37	Финансијско управљање основним средствима и дугорочним пласманима ОУР у условима инфлације (коаутор Предраг Станчић)
648.	Младићевић др Миодраг	17	79	Проблеми рационализације обраде докумената у различитим условима обраде података (коаутор мр Драган Стојановић)
649.	Младићевић др Миодраг	19	158	Књиговодствено обухватање трошкова при обрачуну по варијабилним трошковима (коаутор мр Слободан Малинић)
650.	Младићевић мр Миодраг	4	119	Унутрашња контрола економичности пословања у клиничној индустрији
651.	Младићевић мр Миодраг	5	179	Модел организације послова рачуноводства и финансија на примеру саобраћајне организације удруженог рада "Аутопревоз", Чачак

652.	Млађеновић мр Страхиња	5	147	Организација обрачуна и финансирања у основним организацијама удруженог рада Титових рудника „Крека“, Бановићи
653.	Момировић мр Митар	11	103	Конципирање рачуна у контном плану за обрачун трошкова и изразу калкулација
654.	Момчиловић др Станимир	11	73	Контни план као основ за друштвено књиговодство и контролу
655.	Момчиловић Станимир	6	251	Подаци и анализе Службе друштвеног књиговодства као основ за сагледавање финансијске ситуације организација удруженог рада
656.	Момчиловић Станимир	10	79	Друштвено-правни основи исказивања и контроле остваривања укупног прихода
657.	Момчиловић Станимир	14	58	Улога екстерне контроле за правилно пословање ОУР
658.	Момчиловић Станимир	16	43	Утицај издвајања за општу и заједничку потрошњу и на акумулативну и репродуктивну способност ОУР
659.	Мрдовић др Богдан	13	161	Улога рачуноводства у спровођењу политике цена у друштвеним делатностима слободном разменом рада
660.	Мркушић др Жарко	1	67	Реформа међународног монетарног система и реперкусије на увозно-извозна предузећа
661.	Муникравић Милорад	48	331	Периодично финансијско извештавање у функцији пословног одлучивања предузећа у реструктурирању
662.	Нешић др Весна	48	51	Примена МСФИ 15 - Приходи по уговорима с купцима
663.	Нешић др Весна	49	190	Проблематика остваривања права на зараду и других примања запослених
664.	Нешић др Весна	50	300	Електронско достављање пореских пријава
665.	Нешић мр Весна	47	331	Примања запослених са аспекта међународне рачуноводствене регулативе
666.	Нешић мр Ненад	48	141	Приближавање МСФИ за МСЕ "пуним" МСФИ путем актуелних измена
667.	Николајевић др Радмила	1	109	Нормирање трошкова и књиговодствено праћење одступања
668.	Николајевић др Радмила	3	239	Информације о приливима и одливима средстава и финансирања предузећа
669.	Николајевић-Теофановић др Радмила	16	165	Стандардизовање трошкова с гледишта контроле економичности пословања ОУР
670.	Николић Богољуб	3	189	Концепт организације књиговодства уз примену малих електронских рачунара
671.	Николић Вера	13	7	Систем формирања цена у нашим условима пословања
672.	Николић Леонид	13	85	Утицај интерне расподеле и амортизације на формирање цена (коаутор др Јадранка Родићи)
673.	Николић мр Бранко	15	57	Политика краткорочног финансирања ОУР у условима инфлације
674.	Николовски др Ђорђи	7	61	Рачуноводствене информације као метод и инструмент утврђивања и оцењивања квалитета економије удруженог рада
675.	Никочевевић Петар	6	91	Модел вођења финансијске политике у ОУР у фабрици хемијских производа «Балкан», Београд (коаутори Светислав Вучетић и Војислав Тома)

676.	Никчевић Јован	7	133	Проблеми обезбеђења рачуноводствених информација екстерним корисницима (коаутор Анка Ракић)
677.	Новаковић Ђурађ	10	21	Рачуноводствени основ планирања обавеза из дохотка у ООУР (коаутор Драган Михајловић)
678.	Новићевић др Благоје	22	42	Улога рачуноводства трошкова у управљању предузећем
679.	Новићевић др Благоје	24	83	Прилагођавање књиговодства трошкова потребама ревизије и процене вредности предузећа
680.	Новићевић др Благоје	25	70	Улога стандарда у повећању објективности рачуноводствених извештаја
681.	Новићевић др Благоје	26	15	Рачуноводствени аспекти трансформације предузећа (коаутор Љиљана Поповић)
682.	Новићевић др Благоје	27	101	Рачуноводство у функцији мерења профитабилности учинака
683.	Новићевић др Благоје	28	36	Однос рачуноводства и система информисања предузећа
684.	Новићевић др Благоје	35	7	Утицај глобализације на финансијско извештавање
685.	Новићевић др Благоје	36	7	Улога и значај Савеза рачуновођа и ревизора Србије за развој рачуноводства и рачуноводствене професије (коаутор мр Перо Шкобић)
686.	Новићевић др Благоје	37	19	Кључни принципи професионалне етике у финансијском извештавању
687.	Новићевић др Благоје	40	229	Конвергенција информационих захтева рачуноводства и оперативног менаџмента
688.	Новићевић др Благоје	41	200	Управљање пословним процесима као изазов управљачком рачуноводству
689.	Новићевић др Благоје	44	7	Финансијско извештавање и привредни раст
690.	Новићевић др Благоје	45	178	Управљачко рачуноводство и ефективност и ефикасност управљања предузећем
691.	Новићевић др Благоје	46	7	Узроци и последице некавалитетног финансијског извештавања у Републици Србији
692.	Новићевић др Благоје	47	38	Професионални рачуновођа - квалитет финансијског извештавања на извору
693.	Новићевић др Благоје	48	152	Порез на резултат и финансијски извештаји опште намене
694.	Новићевић др Благоје	49	7	Кардиналне врлине рачуновођа – услов и претпоставка професионалног и етичког расуђивања
695.	Новићевић др Благоје	50	7	Рачуноводствена професија и квалитет финансијског извештавања
696.	Обрадовић Јелена	47	373	Квалитет финансијског извештавања у здравственим установама
697.	Обремски др Бранислав	1	271	Упоредни показатељи као база за пословно одлучивање
698.	Обремски др Бранислав	4	113	Унутрашња контрола економичности пословања и продуктивности рада
699.	Обремски др Бранислав	6	245	Екстерне упоредне анализе као фактор управљања финансијама у удруженом раду

700.	Огњановић Вук	6	15	Удруживање средстава као фактор самофинансирања текуће и проширене репродукције у удруженом раду
701.	Огњановић др Вук	31	241	Објављивање података – модел јачања капацитета надзора над финансијским тржиштима
702.	Орловић Богдан	3	217	Систем информација у самоуправној радној организацији
703.	Орловић др Богдан	5	125	Проблеми организације рачуноводствених и финансијских информационих токова
704.	Орловић др Богдан	7	179	Пристап организационом укључивању рачуноводственог информационог подсистема у интегрални систем организације удруженог рада
705.	Орловић др Богдан	14	18	Планирање као основ рачуноводствене контроле у ОУР
706.	Орловић др Богдан	16	3	Проблеми техничко-технолошког развоја у условима инвестиционих ограничења
707.	Османчевић др Сабахудин	10	199	Састављање извештаја о пословању и доношење одлуке о распоређивању дохотка у једној производној ОУР
708.	Османчевић др Сабахудин	11	151	Конципирање рачуна у контном плану за праћење уђруживања рада и средстава за заједничко инвестирање, на једном практичном примеру у ОУР
709.	Османчевић др Сабахудин	13	48	Усаглашавање књиговодства и планирања с гледишта политике цена
710.	Османчевић др Сабахудин	15	154	Реалност биланса стања и биланса успјеха трговинских организација удруженог рада као предмет анализе у условима инфлације
711.	Османчевић др Сабахудин	19	94	Управљање укупним и просјечним трошковима
712.	Павловић др Владан	39	82	Економско–финансијска анализа као инструмент креирања пословних извештаја корпорација (коаутор др Ђоко Малешевић)
713.	Павловић др Владан	45	428	Финансијско рачуноводствени аспекти стицања сопствених акција
714.	Павловић др Владан	46	161	Актуелна питања мерења и управљања перформансама пословних система
715.	Павловић др Владан	47	151	Процена очекиваних губитака у складу са МСФИ 9 у контексту рачуноводствене опрезности
716.	Павловић др Владан	50	122	Интегрисано извештавање у функцији информационе асиметрије
717.	Павловић Драгослав	7	39	Улога рачуноводствених информација у сагледавању финансијске ситуације у основној организацији удруженог рада
718.	Пантелић др Владоје	13	70	Коришћење метода анализе вредности за економисање трошкова
719.	Пантелић мр Марија	30	184	Експанзија процеса стандардизације – пут ка хармонији или додатна конфузија?
720.	Пантелић мр Марија	31	106	Принцип реализације и “matching” принцип – основа за билансирање
721.	Пантелић мр Марија	33	101	Рачуноводство као инструмент конкуренције на међународном тржишту
722.	Папазовска Ленче	44	237	Управљање ризицима лизинг компанија

723.	Папазовска мр Ленче	45	101	Систем финансијског извештавања потреба за успешно управљање савременим системом корпоративног управљања
724.	Папазовска мр Ленче	46	109	Ризици нестабилности рачуноводствене регулативе
725.	Папазовска мр Ленче	47	211	Савремени концепт контролинга - тренд или економски партнер менаџмента
726.	Папазовска мр Ленче	49	66	Анализа уговора о изградњи са циљем признавања прихода сагласно МСФИ 15
727.	Папазовска мр Ленче	50	169	Будућност рачуноводствене професије у ери дигитализације
728.	Папић Јован	15	122	Утицај трошкова на вредност производних учинака и њихова процена у условима инфлације
729.	Папић Јован	18	145	Улога рачуноводствене контроле у финансијској консолидацији ОУР
730.	Папић Јован	22	102	Ревизија рачуноводствених исказа у функцији управљања предузећем
731.	Пејовић др Душко	50	283	Значај дигитализације за ревизију пословања корисника јавних средстава
732.	Перовић др Веселин	47	168	Улога и значај примене контролинга у пословној пракси
733.	Петковић Милорад	8	99	Организовање рачуноводства у самоуправним интересним заједницама
734.	Петкович др Ђерђи	29	164	Управљачко рачуноводство и алтернативно пословно одлучивање
735.	Петкович др Ђерђи	42	312	Специфичности финансијског извештавања у пољопривредним предузећима
736.	Петровић Божидар	3	177	Концепција организације аналитичких књиговодства уз примену мини-компјутера
737.	Петровић др Ђвица	39	256	Ризик у међународном портфолију инвестиција
738.	Петровић др Марко	1	49	Задаци у вези с планирањем дохотка радне организације и његовом расподелом
739.	Петровић др Марко	2	81	Добит и губитак као изрази пословног успеха
740.	Петровић др Марко	3	9	Улога финансијско-рачуноводствене службе у савременим условима пословања
741.	Петровић др Марко	4	11	Самосталност основних организација удруженог рада и надзор њиховог пословања
742.	Петровић др Марко	5	61	Проблем организовања посебног или заједничког рачуноводства основних организација удруженог рада
743.	Петровић др Марко	6	217	Биланс успеха као показатељ узрока финансијске ситуације у организацијама удруженог рада
744.	Петровић др Марко	7	81	Проблеми усаглашавања Основног контног плана принципима постављања ефикасног информационог система у организацији удруженог рада
745.	Петровић др Марко	10	55	Књиговодство као основ за састављање планских калкулација
746.	Петровић др Марко	11	7	Циљ и метод утврђивања контног плана у систему самоуправљања

747.	Петровић др Марко	12	60	Инострана улагања као извор финансирања ООУР с гледишта доприноса спровођењу стабилизационе политике
748.	Петровић др Марко	15	3	Финансијски положај ОУР у условима привредне стагнације и инфлације
749.	Петровић др Марко	17	44	Утицај прописаних билансних схема и контног плана на рационалност рачуноводства у организацијама удруженог рада
750.	Петровић др Марко	19	1	Проблеми управљања обртним средствима и трошковима у нашим условима привређивања
751.	Петровић др Марко	21	73	Финансијска политика предузећа у стабилним и у нестабилним условима пословања
752.	Петровић др Марко	22	79	Опште карактеристике ревизије с гледишта управљања предузећем
753.	Петровић др Марко	24	105	Привредни прописи, финансијска начела, стандарди и правила као основ организације финансијског пословања у предузећу
754.	Петровић др Марко	26	169	Прилагођавање Југословенских Пословнофинансијских начела потребама привреде у транзицији
755.	Петровић др Марко	27	5	Законска и професионална регулатива у области рачуноводства – компаративни аспект
756.	Петровић др Марко	29	22	Потребе и објективне могућности укључивања југословенског рачуноводства у савремене светске токове
757.	Петровић др Марко	30	7	Међународни рачуноводствени стандарди и процес глобализације
758.	Петровић др Марко	31	130	Однос рачуновође у предузећу и рачуноводственог ревизора према стандардима у рачуноводству
759.	Петровић др Марко	40	28	Повезаност интереса и узajамност у рачуноводству између професионалних звања, професионалне регулативе и корисника
760.	Петровић др Марко	41	7	Законска регулатива у функцији квалитета финансијског извештавања у Србији
761.	Петровић мр Зоран	25	94	Улога рачуноводствених начела и стандарда у уређењу рачуноводства
762.	Петровић мр Зоран	27	243	Коришћење компјутера у рачуноводству и ревизији
763.	Петровић мр Зоран	28	66	Рачуноводствени информациони систем – дефинисање, положај, компоненте и стратегије развоја
764.	Петровић мр Предраг	48	22	Примена МСФИ 9 - Финансијски инструменти
765.	Петровић мр Предраг	49	48	Рачуноводствени третман акција у складу са МСФИ 9
766.	Петровић мр Предраг	50	140	Емисиона премија, правни и рачуноводствени аспект
767.	Пјанић Здравко	8	161	Пример организовања рачуноводства у ООУР у саставу трговинске радне организације (коаутор Живорад Јовановић)
768.	Пјанић Здравко	9	201	Обрачун и билансирање залиха робе у радној организацији робних кућа
769.	Пјанић Здравко	10	147	Књиговодствена документација као основ исказивања и контроле остваривања укупног прихода и дохотка у РО "Робне куће", Београд
770.	Познанић др Владимир	23	81	Проблем утврђивања цене капитала

771.	Познанић др Владимир	26	105	Финансијско реструктурирање предузећа (коаутор Александар Влаховић)
772.	Полић др Станислав	42	267	Квалитет финансијског извештања у дигиталном окружењу
773.	Полић Р. др Станислав	37	374	Финансијско извештавање на тржишту хартија од вредности према стандарду XBRL
774.	Полић Р. мр Станислав	31	284	Финансијско тржиште по ISO стандардима
775.	Пољашевић др Јелена	45	400	Финансијско извештавање у функцији емитовања муниципалних обвезница
776.	Пољашевић др Јелена	48	141	Приближавање МСФИ за МСЕ "пуним" МСФИ путем актуелних измена
777.	Поповић др Благоје	4	215	Рачуноводствена контрола унутрашње економије и степена запослености по ужим организационим деловима
778.	Поповић др Благоје	6	167	Значај рационалног презентирања рачуноводствених података за правилно управљање финансијама у организацијама удруженог рада. (коаутор др Михајло Ковачевић)
779.	Поповић др Благоје	8	53	Организовање рачуноводства у ООУР у саставу радних и сложених производних ОУР
780.	Поповић др Благоје	9	29	Утицај билансних шема и контних планова на билансирање (коаутор др Михајло Ковачевић)
781.	Поповић др Благоје	11	45	Контни план као организационо средство развијања књиговодства
782.	Поповић др Благоје	20	67	Систем обрачуна по организационим јединицама као интерним подручјима одговорности
783.	Поповић Љиљана	26	15	Рачуноводствени аспекти трансформације предузећа (коаутор др Благоје Новићевић)
784.	Поповић Милијан	4	71	Одговорност субјеката контроле
785.	Поповић Милијан	8	3	Удруживање рада и средстава на новим основама
786.	Поповић мр Мирослав	28	125	Специфичности и контрола пореског односа између обвезника пореза на промет и државе
787.	Поповић мр Никола	1	303	Машине и средства средње механизације као мост за прелаз на високу механизацију и електронску обраду података
788.	Поповић мр Сима	19	40	Управљање залихама у електропривредним организацијама
789.	Правиловић Слободанка	22	111	Ревизија пословања у функцији управљања предузећем
790.	Правиловић Слободанка	30	19	Међународни стандарди ревизије – услов за обављање међународно признате ревизије
791.	Правиловић Слободанка	31	153	Стандарди ревизије као основ за развој ревизорске праксе у Југославији
792.	Пупић Мирко	4	65	Улога руководиоца рачуноводства у контроли пословања
793.	Пупић Мирко	9	105	Билансирање у условима постојања интерних цена
794.	Радић мр Живко	12	124	Организација платног промета с аспекта побољшања финансијског пословања ООУР

795.	Радић мр Живко	17	13	Утицај система плаћања и платног промета на рационалност рачуноводства и пословних финансија
796.	Радић мр Сениша	44	323	Улога рачуноводствених информација у управљању ризиком ликвидности банака
797.	Радмиловић мр Станко	6	57	Друштвено усмеравање и усклађивање финансирања инвестиција у удруженом раду
798.	Радовановић др Радиша	14	66	Анализа рентабилитета ОУР у нестабилним условима пословања
799.	Радовановић др Радиша	16	58	Биланс стања као основ предвиђања и управљања средствима ОУР у нестабилним условима пословања
800.	Радовановић др Радиша	18	127	Биланс стања као инструмент финансијске консолидације ОУР
801.	Радовановић др Радиша	23	32	Модел емитовања и књиговодственог евидентирања деоница
802.	Радовановић Мирјана	23	103	Практичан пример процене вредности предузећа "Ц-МАРКЕТ" трговинско деоничарско друштво из Београда (коаутор Марија Радловић)
803.	Радоман др Радмила	20	111	Прилагођавање организације различитих аналитичких књиговодства потребама обрачуна трошкова
804.	Радоман др Радмила	26	112	Политика ликвидности предузећа
805.	Радоман мр Радмила	12	21	Финансијско планирање у инфлаторним условима
806.	Радосављевић др Миладин	6	113	Финансијски аспект управљања обртним средствима у организацијама удруженог рада
807.	Радосављевић др Миладин	7	151	Прилог поједностављењу и прилагођавању контних планова самоуправној структури удруженог рада у процесу стабилизације
808.	Радловић Марија	23	103	Практичан пример процене вредности предузећа "Ц-МАРКЕТ" трговинско деоничарско друштво из Београда (коаутор Мирјана Радовановић)
809.	Рајновић др Љиљана	50	202	Начело сталности пословања као упозоравајући сигнал банкрота предузећа
810.	Ракић Анка	7	133	Проблеми обезбеђења рачуноводствених информација екстерним корисницима (коаутор Јован Никчевић)
811.	Ракић Радиша	26	124	Финансијско планирање у функцији процене вредности предузећа (коаутор Славољуб Милић)
812.	Раковачки др Миленко	15	132	Стандардизовање трошкова, билансирање и утврђивање мерила за расподелу остварених резултата из заједничке производње у условима инфлације
813.	Ралевић др Рајко	2	95	Улагање у основна средства – финансијска оцена
814.	Ралевић др Рајко	3	117	Проблем прибављања новчаних средстава путем краткорочних и дугорочних кредита
815.	Ралевић др Рајко	4	247	Економска оправданост замене основних средстава
816.	Ралевић др Рајко	5	139	Стопа рентабилитета као критеријум за одлучивање о инвестицијама у радној организацији
817.	Ралевић др Рајко	6	123	Методи оцењивања ефикасности инвестиционих улагања у организацијама удруженог рада
818.	Ранковић др Јован	2	17	Финансијска структура и ликвидност предузећа

819.	Ранковић др Јован	6	99	Финансијски планови (дугорочни, средњорочни и краткорочни) као инструменти управљања финансијама организацијама удруженог рада
820.	Ранковић др Јован	7	123	Проблеми припремања и консолидовања рачуноводствених информација у различитим облицима удруженог рада
821.	Ранковић др Јован	10	165	Рачуноводствени показатељи као претпоставке анализе и оцене пословног резултата ОУР
822.	Ранковић др Јован	11	29	Избор концепције за пројектовање контних планова
823.	Ранковић др Јован	25	3	Хармонизација финансијског књиговодства у функцији његових циљева
824.	Ранковић др Јован	26	150	Југословенски контни оквир - потребе и правци прилагођавања (коаутор др Гаврило Илић)
825.	Ранковић др Јован	32	23	Значај, циљеви и домет упоредне анализе финансијских извештаја
826.	Раце Божидар	1	79	Методи и начин инвентарисања и процене материјалних вредности
827.	Раце Златан	9	189	Обрачун и билансирање недовршене производње и готових производа у грађевинском предузећу „7. јули“, Београд
828.	Раце Златан	11	169	Конципирање рачуна за плаћање личних доходака у контном плану на примеру ГРО „7. јули“, Београд
829.	Раце Златан	13	104	Специфичности калкулација цена у грађевинарству
830.	Рекецки др Јован	16	114	Убрзање обрта средстава и активирање унутрашњих резерви као фактори повећања ефикасности пословања ОУР (коаутор др Стипан Марцикић)
831.	Рекецки др Јован	19	133	Књиговодствено обухватање трошкова при обрачуну по укупним стварним трошковима
832.	Рекецки др Јован	25	12	Периодизација резултата - концепти и поступци (коаутор др Љиљана Дмитровић)
833.	Рекецки др Јован	29	224	Кључни проблеми развоја визије рачуноводства и ревизије за XXI век (коаутор др Стипан Марцикић)
834.	Реров др Леоп	11	183	Конципирање рачуна у контном плану са гледишта ангажовања средстава и финансирања процеса репродукције
835.	Реров др Леоп	16	36	Финансирање процеса репродукције и дата друштвено-економска ситуација
836.	Реров мр Леоп	7	85	Проблеми усаглашавања организационих модела рачуноводствене функције са организационом структуром и самоуправним функцијама удруженог рада
837.	Реров мр Леоп	9	39	Циљеви састављања консолидованог биланса у доходним односима
838.	Ристанић Милорад	27	228	Улога професионалне организације рачуновођа и ревизора у савременим условима
839.	Ристић др Жарко	31	251	Пореска контрола, пореска ревизија и ревизија јавних расхода
840.	Ристић др Живота	30	150	Реалне могућности за укључивање Југославије у интернационална финансијска тржишта

841.	Ристић Ђорђе	8	173	Пример организовања рачуноводства у ООУР у саставу угоститељске радне организације “Крагујевац”, у Крагујевцу
842.	Родић др Јован	5	87	Интерна банка као метод организације међусобног финансирања основних организација удруженог рада
843.	Родић др Јован	6	43	Однос интерних и пословних банака у финансирању текуће и проширене репродукције
844.	Родић др Јован	9	135	Билансирање прихода и расхода при њиховој временској неподударности
845.	Родић др Јован	10	71	Контни план као метод глобалног исказивања и контроле прихода, расхода и дохотка
846.	Родић др Јован	11	85	Конципирање рачуна у контном плану за утврђивање и распоређивање укупног прихода и дохотка
847.	Родић др Јован	13	144	Улога рачуноводства у спровођењу политике цена у процесу удруживања рада и средстава у производњи
848.	Родић др Јован	15	82	Подобност различитих билансних концепција за инфлаторне услове с гледишта финансирања ОУР
849.	Родић др Јован	18	3	Карактеристике финансијске консолидације и узроци њеног поремећаја
850.	Родић др Јован	19	15	Циљеви управљања обртним средствима и начин њиховог остварења
851.	Родић др Јован	21	84	Политика биланса као средство пословне и финансијске политике предузећа
852.	Родић др Јован	23	86	Процена вредности предузећа на бази капитализације нето добитка
853.	Родић др Јован	30	99	Функционисање тржишта капитала
854.	Родић др Јован	32	260	Диверзификација и концентрација власништва над капиталом
855.	Родић др Јован	33	151	Извештавање по сегментима предузећа
856.	Родићи мр Јадранка	13	85	Утицај интерне расподеле и амортизације на формирање цена (коаутор Леонид Николић)
857.	Родићи мр Јадранка	15	169	Анализа продуктивности рада и економичности пословања производне ОУР у условима инфлације (коаутор Рамо Хета)
858.	Русић Мирко	16	82	Финансирање развојно-истраживачког рада у дугорочној сарадњи Завода “Црвена застава” и домаћих рафинерија
859.	Савић др Бојан	45	33	Рачуноводствени конзервативизам: препрека или подстицај високо-квалитетном финансијском извештавању
860.	Савић др Бојан	48	93	Рефлектовање пословног модела предузећа на финансијске извештаје
861.	Савић др Бојан	50	102	Концепт материјалности – <i>conditio sine qua non</i> високе исказне моћи финансијских извештаја
862.	Савић мр Бојан	42	379	Импликације политике финансијског извештавања на квалитет добитка
863.	Савић мр Бојан	43	120	Манипулације финансијским извештајима: узрок или последица економско-финансијске кризе?
864.	Савић Радиша	8	207	Пример организовања рачуноводства у самоуправним интересним заједницама

865.	Себењи Јене	1	17	Ниво залиха као фактор везивања обртних средстава
866.	Секерез Војислав	34	210	Савремени концепт управљања трошковима
867.	Секерез др Војислав	40	311	Изазови обрачуна трошкова у условима leap производног окружења
868.	Секерез др Војислав	41	254	Кључне детерминанте мерења перформанси ланца снабдевања
869.	Секерез мр Војислав	36	151	Концепт управљања на бази циљних трошкова
870.	Секерез мр Војислав	38	65	Концепт управљања трошковима кроз ланац снабдевања
871.	Симић мр Новица	11	143	Конципирање рачуна у контном плану за праћење удруживања рада и средстава између производних и прометних организација на примеру "Југометал", ООУР "Хемија" – ТКИ Храстник
872.	Симић Новица	5	203	Организација послова рачуноводства и финансија у здруженом предузећу «Југометал – комбинат» (коаутор Владимир Милановић)
873.	Симоновић Милорад	9	219	Обрачун и билансирање по основу удруживања рада и средстава земљорадника – ослонцем на нека искуства у Војводини (коаутор Миклош Форгач)
874.	Симоновић Миодраг	11	133	Конципирање рачуна у контном плану за праћење удруживања земљорадника и сарадње са земљорадницима (коаутори др Петар Церовић и Зорка Илић)
875.	Синанагић др Мурат	8	47	Организовање рачуноводства у основним организацијама удруженог рада
876.	Синђић Милош	7	1	Информација и акција (Уводни реферат на 7 симпозијуму)
877.	Sklevicky Sergej	1	213	Значај снимања и документовања пословних промена на ажурност рачуноводства
878.	Sklevicky Sergej	2	139	Ажурност рачуноводства као фактор ликвидности
879.	Sklevicky Sergej	3	41	Централизована и децентрализована финансијско-рачуноводствена функција
880.	Sklevicky Sergej	4	195	Улога руководећих радника у области унутрашње контроле
881.	Скок мр Петер	22	118	Карактеристике ревизије посебних биланса
882.	Совић др Јозо	20	170	Управљачке информације о трошковима за краткорочно пословно одлучивање и за политику коришћења капацитета
883.	Соколовић Милован	2	37	Методи планирања ликвидности
884.	Соколовић Милован	5	13	Рачуноводствена и финансијска функција у општим актима основних организација удруженог рада.
885.	Соколовић Милован	8	21	Стицање и расподела заједнички оствареног укупног прихода и дохотка као основ организовања рачуноводства
886.	Спасић др Дејан	43	67	Нематеријална имовина повезана са купцима - признавање и вредновање у пословној комбинацији одвојено од гудвила
887.	Спасић мр Дејан	33	75	Стандардизација рачуноводствених извештаја у функцији заштите инвеститора
888.	Спасић мр Дејан	34	81	Компаративна анализа улоге међународних професионалних удружења у примени међународне рачуноводствене регулативе

889.	Спасић мр Дејан	35	40	Рачуноводствена професија и међународно финансијско извештавање
890.	Спахић др Наташа	40	503	Интерна ревизија у функцији подизања ефикасности корпоративног управљања у Србији
891.	Спремо мр Снежана	43	314	Вредновање средстава у изградњи у условима монетарне нестабилности
892.	Стаменковић Ружица	38	167	Оцена потребе и могућности за развој кредитног рејтинга у Србији (коаутор др Мирослав Тодоровић)
893.	Станић мр Славољуб	16	16	Утицај општих услова привређивања у области производње и промета на ефикасност пословања
894.	Станић мр Славољуб	23	7	Карактеристике наших прописа о рачуноводству с гледишта могућности праћења стања и ефикасности пословања привредних субјеката
895.	Станишић др Милован	15	89	Билансни метод утврђивања финансијског резултата ОУР у условима инфлације и подобност билансних принципа (коаутори мр Радојко Лукић и мр Радмила Јаблан).
896.	Станишић др Милован	18	47	Анализа утицаја ревалоризације средстава на финансијску консолидацију ОУР
897.	Станишић др Милован	24	41	Ревизија специјалних биланса
898.	Станишић др Милован	25	42	Организација рачуноводства у условима примене рачунара
899.	Станишић мр Миле	41	433	Утицај процене ризика на квалитет финансијских извештаја
900.	Станковић др Звонимир	3	111	Организациони проблеми утврђивања потребних средстава за покриће залиха материјала односно робе
901.	Станковић др Звонимир	4	129	Унутрашња контрола залиха
902.	Станковић др Звонимир	8	131	Пример организовања рачуноводства у фабрици дувана у Нишу (коаутор Југослав Здравковић)
903.	Станковић др Звонимир	12	93	Организација заједничке финансијске службе на примеру РО "Нитекс" (коаутор Миодраг Ловић)
904.	Станковић др Звонимир	16	124	Утицај трошкова залиха на економичност пословања ОУР
905.	Станковић др Звонимир	19	30	Управљање залихама
906.	Станојевић др Слободан	12	1	Утицај општих услова привређивања на финансијску политику привредних субјеката
907.	Станојевић др Тихомир	10	185	Рачуноводствене информације за разматрање и оцену оствареног укупног прихода и дохотка
908.	Станојевић др Тихомир	12	131	Улога рачуноводствених информација у сагледавању финансијског пословања организације удруженог рада
909.	Станојевић др Тихомир	14	142	Улога рачуноводствених информација у различитим облицима удруживања рада и средстава
910.	Станојевић др Тихомир	17	28	Утицај друштвеног система информисања на рационалност послова рачуноводства
911.	Станојевић Тихомир	2	187	Информисање о финансијском положају пословних партнера
912.	Станојевић Тихомир	5	133	Сложеност прописа и ефикасност обављања рачуноводствених функција

913.	Станојевић Тихомир	6	29	Проблеми у систему плаћања и ефикасност управљања финансијама у удруженом раду
914.	Станојевић Тихомир	8	11	Укупан приход и доходак у садашњим условима удруживања рада и средстава као основ организовања рачуноводства
915.	Стантић др Јосип	14	42	Контрола новчаних токова у ОУР
916.	Стантић др Јосип	17	100	Специфичности организације књиговодства у интерним банкама
917.	Стантић др Јосип	26	158	Југословенски Рачуноводствени стандарди и привреда у транзицији
918.	Станчић др Предраг	26	86	Оптимизација структуре капитала предузећа
919.	Станчић др Предраг	29	238	Улога интерне ревизије у процесу одлучивања
920.	Станчић др Предраг	32	124	Концептуални оквир савременог краткорочног финансијског менаџмента
921.	Станчић др Предраг	36	258	Креирање нове вредности предузећа – императив савременог финансијског менаџмента
922.	Станчић др Предраг	38	7	Подобност финансијских извештаја као информационе основе за управљање финансијама предузећа
923.	Станчић мр Предраг	19	123	Организациони модели књиговодственог обухватања трошкова
924.	Станчић мр Предраг	21	24	Деонице (акције) и обвезнице као облик финансирања предузећа
925.	Станчић мр Предраг	23	150	Организационе форме и улога хартија од вредности у власничком преструктурирању и дугорочном финансирању предузећа
926.	Станчић Предраг	15	37	Финансијско управљање основним средствима и дугорочним пласманима ОУР у условима инфлације (коаутор др Миодраг Младићевић)
927.	Стевановић др Никола	5	45	Неки аспекти финансијског управљања
928.	Стевановић др Никола	6	221	Оцена финансијске ситуације организације удруженог рада на основу биланса у условима инфлације
929.	Стевановић др Никола	7	105	Проблеми реалног билансирања у условима инфлације
930.	Стевановић др Никола	12	138	Информациона подобност биланса с аспекта финансијске политике ОУР
931.	Стевановић др Никола	13	39	Рачуноводствено планирање успеха као основ за политику цена (коаутор др Гаврило Илић)
932.	Стевановић др Никола	14	33	Рачуноводствена контрола набавке и продаје
933.	Стевановић др Никола	15	48	Финансијско управљање залихама ОУР у условима инфлације
934.	Стевановић др Никола	17	36	Утицај система ревалоризације и амортизације основних средстава на рационалност рачуноводства и пословних финансија
935.	Стевановић др Никола	19	143	Обухватање трошкова и учинака у обрачуну по стандардним трошковима
936.	Стевановић др Никола	20	13	Интерни обрачун, информисање и управљање у предузећу
937.	Стевановић др Никола	22	15	Рачуноводствено планирање у функцији управљања предузећем

938.	Стевановић др Никола	24	5	Рачуноводство и пословне финансије у контексту ревизије и процене вредности предузећа
939.	Стевановић др Никола	25	20	Рачуноводствено информисање у условима хиперинфлације
940.	Стевановић др Никола	26	5	Значај и правци реструктурирања привреде и његове импликације на рачуноводство и финансијски менаџмент (коаутор др Јован Тодоровић)
941.	Стевановић др Никола	30	205	Професионална одговорност и јавни интерес.
942.	Стевановић др Никола	32	7	Рачуноводство као информациони ресурс савременог финансијског менаџмента
943.	Стевановић др Татјана	44	289	Систем мера перформанси као основ стратегијске и оперативне контроле осигуравајућих компанија
944.	Стевановић мр Никола	2	73	Ликвидност предузећа у условима инфлације
945.	Стевановић Перо	4	263	Модел организације унутрашње контроле у организацији „Центропром“ - Београд
946.	Степановић др Славко	5	153	Модел организације рачуноводствено-финансијске службе у ООУР које су у саставу хемијске индустрије „Зорка“, Шабац, (коаутор Момир Бркља)
947.	Стефановић др Златко	49	238	Улагање добара у јавној својини у капитал и имовину јавних предузећа
948.	Стефановић др Златко	50	140	Емисиона премија, правни и рачуноводствени аспект
949.	Стефановић др Радослав	25	125	Финансијско извештавање у нашој земљи
950.	Стефановић др Радослав	28	25	Савремено финансијско извештавање: суштина, окружење и оквир
951.	Стефановић Милан	49	260	Развој система финансијског управљања и контроле у јавном сектору
952.	Стипанић Карло	5	35	Место и задаци финансијске функције у основним организацијама удруженог рада
953.	Стојановић др Драган	24	33	Имовински биланс као основ ревизије и процене вредности предузећа
954.	Стојановић др Драган	27	64	Управљачки аспекти рачуноводства
955.	Стојановић мр Драган	17	79	Проблеми рационализације обраде докумената у различитим условима обраде података (коаутор др Миодраг Младићевић)
956.	Стојановић мр Драган	20	119	Специфичности организације обрачуна трошкова у условима аутоматске обраде података (АОП)
957.	Стојановић мр Драган	22	64	Рачуноводство у функцији управљања средствима и изворима финансирања
958.	Стојановић др Рада	48	70	Рачуноводствени третман лизинга у контексту новог МСФИ 16
959.	Стојановић др Рада	48	170	Импликације примене модела ревалоризације на финансијско извештавање у складу са МСФИ за МСП
960.	Стојановић др Рада	49	21	Сегментно извештавање у функцији пословања ентитета у производној делатности
961.	Стојановић др Рада	50	60	Редефинисање упоредивости финансијског извештавања осигуравајућих друштава у складу са МСФИ 17
962.	Стојановић мр Рада	44	175	Међународни стандарди за јавни сектор у функцији квалитета финансијског извештавања

963.	Стојановић мр Рада	46	82	Етика као императив ефективне примене фер вредности
964.	Стојановић мр Рада	47	73	Дивергенција рачуноводствене регулативе у Србији у односу на глобалну регулативу
965.	Стојановић Рада	27	148	Организација рачуноводства у сложеном предузећу
966.	Стојановић Рада	29	177	Погонски обрачун у функцији рачуноводственог извештавања
967.	Стојановић Рада	37	176	Информациони домети консолидованих финансијских извештаја
968.	Стојановић Рада	38	95	Финансијски извештаји као основ формирања циљне добити
969.	Стојановић Рада	40	334	Информациони домети извештаја о пословању сегмента
970.	Стојановић Рада	41	148	Етички кодекс професионалне етике као condition sine qua non рачуноводствене регулативе
971.	Стојановић Рада	42	142	Професионални рачуновођа - императив квалитета финансијског извештавања
972.	Стојановић Тодор	6	261	Испитивање финансијске ситуације, основних резултата пословања и његове ефикасности у удруженом раду
973.	Стојановић Тодор	7	187	Предлози за ублажавање реперкусија нестабилности новчаног мерила и реално информисање о пословању организација удруженог рада
974.	Стојилковић др Милорад	22	87	Институционалне основе и стање ревизије у нашој земљи
975.	Стојилковић др Милорад	23	38	Ревизије и коректуре биланса у функцији процене вредности предузећа
976.	Стојилковић др Милорад	26	130	Прилагођавање Закона о рачуноводству потребама привреде у транзицији (коаутор др Јован Крстић)
977.	Стојилковић др Милорад	34	52	Актуелна рачуноводствена регулатива и пракса (коаутор др Јован Крстић)
978.	Стојилковић др Милорад	38	125	Актуелна питања периодичног финансијског извештавања – оцена и могући правци развоја
979.	Стојилковић др Милорад	40	146	Ревизија и квалитет финансијског извештавања – домети и перспективе развоја (коаутор др Љиљана Бонић)
980.	Стојилковић др Милорад	43	45	Рефлектовање економско-финансијске кризе на рачуноводствени систем
981.	Стојилковић др Милорад	47	55	Финансијско извештавање у Републици Србији - отворена питања и стратегија развоја
982.	Стоковић Радоња	5	173	Модел организације рачуноводства и финансија у самоуправним интересним заједницама становања и стамбеним предузећима (Коаутор Бранислав Бакић)
983.	Тавчар Милан	4	31	Улога и задаци контроле у Служби друштвеног књиговодства
984.	Талеска др Сузана	31	97	Општеприхваћена начела за процењивање и Међународни рачуноводствени стандарди
985.	Таушановић др Милорад	1	55	Финансирање процеса репродукције и анализа финансијског стања предузећа у Француској
986.	Таушановић др Милорад	2	25	Неки аспекти испитивања финансијске структуре предузећа у француској литератури и пракси

987.	Таушановић др Милорад	3	91	Организациони проблеми финансијско-рачуноводствене службе у радним организацијама које су извршиле заједничка улагања са иностраним партнерима
988.	Таушановић др Милорад	4	155	Унутрашња контрола у области пословних јединица у иностранству
989.	Таушановић др Милорад	6	37	Самоуправно трансформисање пословних банака
990.	Таушановић др Милорад	11	237	Конципирање и примена контног плана код одређених корисника друштвених средстава
991.	Таушановић др Милорад	13	31	Спровођење политике цена на подручју размене с иностранством и улога рачуноводства
992.	Таушановић др Милорад	15	97	Планирање финансијског стања, пословног резултата и расподеле овог резултата ОУР у условима инфлације
993.	Таушановић др Милорад	17	3	Утицај система утврђивања и распоређивања укупног прихода и дохотка на рационалност рачуноводства и пословних финансија
994.	Таушановић др Милорад	20	146	Утицај система секундарне и интерне расподеле на конципирање управљачких информација о трошковима
995.	Тепавчевић Коста	4	139	Унутрашња контрола инвестиционих улагања у основна и обртна средства
996.	Тепавчевић Коста	8	225	Организација рачуноводства у СОУР - Грађевинско-индустријски комбинат
997.	Тешић Живојин	9	173	Обрачун амортизације у основној организацији „Аутопревоз Чачак“ из Чачка
998.	Тишма Тодор	4	85	Унутрашња контрола у систему друштвене контроле
999.	Тодоровић др Евица	32	105	Ризик и принос – кључне детерминанте капиталних улагања
1000.	Тодоровић др Зоран	35	69	Рачуноводствене политике као исходиште финансијског извештавања (коаутор мр Јован Чанак)
1001.	Тодоровић др Зоран	37	156	Финансијски извештаји као инструмент пословног комуницирања
1002.	Тодоровић др Зоран	39	168	Процедуре прегледа јавне праксе у функцији квалитета ревизорских извјештаја
1003.	Тодоровић др Зоран	43	94	Утицај рачуноводствене регулативе на економско-финансијску кризу
1004.	Тодоровић др Зоран	46	228	Управљање пословним ризицима предузећа
1005.	Тодоровић др Зоран	49	118	Анализа финансијске стабилности заснована на билансним индикаторима
1006.	Тодоровић др Зоран	50	266	Финансијски и нефинансијски показатељи са аспекта годишњег извештаја о пословању
1007.	Тодоровић мр Зоран	28	211	Биланси и финансијски показатељи акционарског друштва
1008.	Тодоровић др Јован	26	5	Значај и правци реструктурирања привреде и његове импликације на рачуноводство и финансијски менаџмент (коаутор др Никола Стевановић)
1009.	Тодоровић др Мирјана	50	81	Холистички приступ у интегрисаном корпоративном извештавању
1010.	Тодоровић др Мирослав	38	167	Оцена потребе и могућности за развој кредитног рејтинга у Србији (коаутор Ружица Стаменковић)

1011.	Тодоровић др Мирослав	39	242	Модели мерења системског ризика у функцији вредновања хартија од вредности (коаутор др Милорад Иванишевић)
1012.	Тодоровић Милован	12	100	Организација интерне банке у робним кућама "Београд", Ниш
1013.	Тодоровић мр Здравко	27	125	Анализа међузависности трошкова и квалитета
1014.	Тодосијевић др Радмило	46	264	Ризик и очекивани повраћај
1015.	Тома Војислав	6	91	Модел вођења финансијске политике у ООУР у фабрици хемијских производа «Балкан», Београд (коаутори Светислав Вучетић и Петар Никочевић)
1016.	Тома Марин	33	22	Тешкоће и изазови везани за примену Међународних рачуноводствених стандарда у Румунији
1017.	Томић др Драгорад	24	65	Величина и специфичност пословања предузећа као основ за организационо прилагођавање рачуноводства за потребе контроле и ревизије
1018.	Томић Драгорад	20	127	Основне организационо-методолошке карактеристике рачуноводства трошкова у СОУР "Зорка" у условима интегралног информационог система
1019.	Томић Драгорад	28	138	Место и улога рачуноводствене финансијске и контролне функције у условима власничке трансформације Х. К. "Зорка" – Шабац, у периоду 1991–1996.
1020.	Томовски др Серафим	21	92	Управљање основним средствима и залихама у стабилним и нестабилним условима пословања
1021.	Томовски др Серафим	22	158	Рачуноводствени и ревизорски стандарди у функцији управљања предузећем (коаутор мр Руди Лазаревски)
1022.	Тошевски мр Методије	11	203	Контни план интерне банке и његово повезивање с контним планом ОУР на примеру интерне банке ОХИС-а
1023.	Тошевски мр Методије	16	101	Планирање и праћење новчаних токова с гледишта ликвидности ОУР
1024.	Трајковски др Бранко	18	153	Улога анализе пословања у финансијској консолидацији ОУР
1025.	Трајковски др Бранко	32	163	Управљање краткорочним потраживањима и обавезама
1026.	Трајковски мр Бранко	6	147	Модел организације финансијске службе у организацији „Црни бор“, Прилеп
1027.	Трандафиловић К. др Саша	47	252	Значај контролинга за процес финансијског управљања и контроле буџетских корисника
1028.	Трифунувић др Предраг	21	52	Самофинансирање и специфични облици финансирања предузећа (факторинг послови и лизинг аранжмани)
1029.	Трнинић Обрад	5	189	Модел из праксе организације послова рачуноводства и финансија предузећа «Грмеч», Београд
1030.	Трнинић Обрад	10	137	Рачуноводствени метод утврђивања и исказивања заједничког дохотка у РО «Грмеч» – Београд
1031.	Тубић Раковачки др Снежана	33	54	Рачуноводствено комуницирање у савременим условима привређивања (коаутор др Љиљана Дмитровић Шапоња)

1032.	Турк др Иван	1	239	Допуна рачуноводствених информација за потребе пословног одлучивања
1033.	Турк др Иван	2	147	Management Accounting и формирање рачуноводствених извештаја
1034.	Турк др Иван	3	233	Контролна функција рачуноводства у информационом систему
1035.	Турк др Иван	4	47	Контрола пословања с аспекта рачуноводствених начела
1036.	Турк др Иван	5	67	Организациона решења у рачуноводству као функција планирања, извршења и контроле пословања у организацијама удруженог рада
1037.	Турк др Иван	13	90	Калкулација цена у систему дохотка
1038.	Турк др Иван	19	67	Циљеви управљања трошковима и избор обрачуна трошкова за њихово остваривање
1039.	Турк Хинко	11	209	Контни план са гледишта примене средстава за аутоматску обраду података
1040.	Туцаковић Желимир	1	121	Методи праћења обрачуна трошкова по носиоцима (коаутор Решад Узуновић)
1041.	Ђирић Јован	4	75	Улога банака и инспекцијских органа у контроли пословања
1042.	Ђирић Момчило	14	124	Улога рачуноводствених информација у контроли и анализи пословања
1043.	Ђировић др Ратомир	23	71	Процена вредности предузећа на бази нето активе
1044.	Ђировић мр Ратомир	15	114	Билансирање основних средстава и обрачун амортизације у условима инфлације
1045.	Ђировић мр Ратомир	18	102	Планирање новчаних токова у функцији финансијске консолидације ОУР (коаутор мр Милорад Бердовић)
1046.	Ђировић мр Ратомир	21	157	Анализа, планирање и рачуноводствено информисање у функцији управљања пословним финансијама
1047.	Ђировић мр Ратомир	25	85	Финансијски стандарди у функцији управљања финансијама
1048.	Ђировић мр Ратомир	26	66	Ревалоризација капитала у трансформисаним предузећима (коаутор Предраг Илић)
1049.	Узуновић Решад	1	121	Методи праћења обрачуна трошкова по носиоцима (коаутор Желимир Туцаковић)
1050.	Урошевић Ненад	14	111	Утицај одређених законских прописа на реалност биланса
1051.	Урошевић Ненад	20	1	Осврт на основе Закона о финансијском пословању и Закона о рачуноводству у контексту реформе привредног система
1052.	Фигар др Надица	24	150	Промене финансијског положаја и финансијског резултата изазване проценом вредности предузећа
1053.	Филиповић мр Божидар	10	127	Књиговодствена документација као основ исказивања и контроле остваривања заједничког укупног прихода
1054.	Филиповић мр Божидар	11	113	Конципирање рачуна у контном плану за обрачун и израду калкулација на примјеру ООУР "Корпусни намјештај" РО Индустрија намјештаја "Жарко Зрењанин", Зрењанин

1055.	Форгач Миклош	9	219	Обрачун и билансирање по основу удруживања рада и средстава земљорадника – ослонцем на нека искуства у Војводини (коаутор Милорад Симоновић)
1056.	Франц Виктор	7	13	Рачуноводствене информације као фактор самоуправног планирања и постављења стабилизационог програма у ОУР
1057.	Фримерман др Андреј	5	19	Самоуправни споразум као основ самоуправног организовања
1058.	Haller др Axel	34	7	Хармонизација рачуноводства у Европској унији – развој у прошлости и изазови у садашњости
1059.	Хета Рамо	15	169	Анализа продуктивности рада и економичности пословања производне ОУР у условима инфлације (коаутор мр Јадранка Родићи)
1060.	Цветановић мр Миливоје	22	95	Улога интерне ревизије у управљању предузећем
1061.	Цветановић мр Миливоје	23	94	Процена вредности предузећа на бази очекиваног успеха
1062.	Цветановић мр Миливоје	25	79	Значај ревизорских стандарда у процесу ревизије
1063.	Цветановић мр Миливоје	27	53	Рачуноводствени надзор у Југословенским предузећима
1064.	Цветановић мр Миливоје	29	265	Примена IFAC–овог Кодекса етике за професионалне рачуноводствене експерте у нашој земљи
1065.	Цветановић мр Миливоје	30	220	Како искористити Међународне рачуноводствене стандарде и стандарде ревизије за унапређење рачуноводствене професије
1066.	Цветановић мр Миливоје	31	141	Контрола примене прописа и ревизија рачуноводствених извештаја – сличности и суштинске разлике и преовладавање јаза у очекивањима
1067.	Цветиновић мр Миливоје	29	292	Ревизија у информатичком окружењу
1068.	Цветковић мр Владислав	31	166	Примена стандарда ревизије – домети и ограничења
1069.	Цекић мр Добривоје	22	129	Прилагођавање организације рачуноводства различитим облицима својине (коаутор мр Милорад Бердовић)
1070.	Цекић Никола	10	27	Планирање личних доходака и акумулације у ООУР на основу рачуноводствених података
1071.	Церовић др Петар	8	185	Пример организовања рачуноводства у ООУР-има у саставу пољопривредне радне организације
1072.	Церовић др Петар	9	115	Обрачун залиха и њихов утицај на реалност биланса у условима стицања заједничког дохотка на основама удруживања земљорадника
1073.	Церовић др Петар	11	133	Конципирање рачуна у контном плану за праћење удруживања земљорадника и сарадње са земљорадницима (коаутори Миодраг Симоновић и Зорка Илић)
1074.	Церовић др Петар	12	43	Проблеми финансирања основних организација удруженог рада у поступку санације
1075.	Церовић др Петар	14	85	Анализа економског и финансијског положаја ООУР као основ за израду санационог програма

1076.	Церовић др Петар	16	71	Међузависност улагања у капацитете, начин финансирања и ризика остварења финансијског резултата (коаутор др Ненад Вуњак)
1077.	Церовић др Петар	18	118	Прилагођавање књиговодства потребама финансијске консолидације ОУР
1078.	Церовић др Петар	20	42	Систем обрачуна по стварним трошковима
1079.	Церовић др Петар	23	13	Рачуноводствена начела и рачуноводствени стандарди као основ за ефикасно функционисање рачуноводства
1080.	Церовић др Петар	24	57	Утицај законских прописа и рачуноводствених стандарда на могућност прилагођавања организације рачуноводства потребама контроле и ревизије
1081.	Церовић др Петар	25	59	Компарација југословенских и међународних рачуноводствених стандарда
1082.	Церовић др Петар	27	201	Организација едукације рачуновођа и ревизора – компаративни аспект
1083.	Цингула Маријан	33	42	Реформа платног промета у Републици Хрватској (коаутор Марина Клачмер)
1084.	Цицо др Снежана	50	202	Начело сталности пословања као упозоравајући сигнал банкрота предузећа
1085.	Цицо мр Снежана	48	331	Периодично финансијско извештавање у функцији пословног одлучивања предузећа у реструктурирању
1086.	Цицо мр Снежана	49	216	Раст компаније узрок и/или последица корпоративног реструктурирања
1087.	Cristaea др Нора	26	184	Закон о рачуноводству у румунској транзитној економији (коаутори др Emilia Veselinović-Novak, Dimitrie Măsicu)
1088.	Црнобрња др Јелена	15	162	Анализа финансијског стања ООУР у условима инфлације
1089.	Црнобрња др Јелена	18	30	Анализа финансијске ситуације ОУР као фактора консолидације пословања
1090.	Црнобрња др Јелена	20	34	Принципи и облици сачињавања калкулације и алокација трошкова
1091.	Чалија Наташа	36	195	Државна ревизија и њено институционално уређење
1092.	Чанак мр Јован	33	264	Специфичности финансијског извештавања јавних предузећа
1093.	Чанак мр Јован	35	69	Рачуноводствене политике као исходиште финансијског извештавања (коаутор др Зоран Тодоровић)
1094.	Чанак мр Јован	37	304	Законска и професионална регулатива буџетског рачуноводства у Србији
1095.	Чеко Бошко	33	289	Стандардизација процеса ревизије јавних расхода (коаутор др Мирко Андрић)
1096.	Чолановић Бранко	21	7	Облици финансирања предузећа у тржишној економији заснованој на различитим облицима својине (друштвене, мешовите, задружне и приватне)
1097.	Чупић др Милан	50	182	Економска изложеност и финансијски хеџинг девизног ризика
1098.	Шевић др Александар	47	119	Регулисање рачуноводствене професије и економска (квази) либерализација: Хармонизација са ЕУ?

1099.	Шевић др Жељко	33	246	Рачуноводствени аспекти “новог јавног менаџмента”
1100.	Шевић др Жељко	35	97	Модели корпоративног управљања, могућност конвергенције и финансијско извештавање
1101.	Шевић др Жељко	39	7	Унапређење финансијског извештавања на путу ка Европској унији
1102.	Шевић др Жељко	40	73	Рачуноводствена професија на прекретници, уз посебан осврт на Србију
1103.	Шевић др Жељко	41	169	Један осврт на регулисање рачуноводствене (и ревизорске) професије у Великој Британији
1104.	Шевић др Жељко	42	126	Рачуноводство базирано на вредностима: реконцептуализација модернитета
1105.	Шевић др Жељко	43	7	Финансијско и пореско извештавање у условима глобалне финансијске кризе
1106.	Шевић др Жељко	44	43	Саморегулација и јавни надзор у функцији квалитета рачуноводствене професије
1107.	Шевић др Жељко	46	60	Рачуноводствена професија у модерном пословном окружењу: Изазови несигурне будућности
1108.	Шевић др Жељко	47	119	Регулисање рачуноводствене професије и економска (квази) либерализација: Хармонизација са ЕУ?
1109.	Шевић др Жељко	48	7	Значај и предности примене IFRS у Републици Србији
1110.	Шевић др Жељко	49	83	Нове перспективе едукације и обуке професионалних рачуновођа у 21. веку: Изазови структурирања и регулације професије
1111.	Шевић др Жељко	50	21	Финансије за развој, циљеви одрживог развоја и рачуноводство: преиспитивања повезаности
1112.	Шкарић Јовановић др Ката	16	156	Планирање и праћење стицања и расподеле финансијског резултата у складу с финансијском ситуацијом ООУР
1113.	Шкарић Јовановић др Ката	33	165	Стандардизација консолидованих финансијских извештаја
1114.	Шкарић Јовановић др Ката	34	39	Улога рачуновођа у процесу финансијског извештавања
1115.	Шкарић Јовановић др Ката	39	47	Усклађивање нормативне основе финансијског извештавања у Србији са захтевима Европске уније
1116.	Шкарић Јовановић др Ката	42	7	Носиоци одговорности за квалитет финансијског извештавања
1117.	Шкарић Јовановић др Ката	43	21	Импликације примене фер вредности на исказну моћ извештавања о резултату
1118.	Шкарић Јовановић др Ката	44	84	Основаност примене Међународног стандарда финансијског извештавања за мала и средња предузећа
1119.	Шкарић Јовановић мр Ката	11	175	Конципирање контних планова с аспекта задовољења консолидовања стања и успеха у нашим условима
1120.	Шкарић-Јовановић др Ката	25	144	Консолидовање финансијских извештаја у нашој земљи
1121.	Шкарић-Јовановић др Ката	28	50	Импаритетно процењивање имовине и обавеза
1122.	Шкарић-Јовановић др Ката	29	72	Политика процењивања и политика резерви у функцији остварења основних циљева предузећа
1123.	Шкарић-Јовановић др Ката	31	36	Билансирање нематеријалних улагања
1124.	Шкарић-Јовановић др Ката	32	52	Корисност финансијских извештаја за потребе санационог менаџмента

1125.	Шкарић-Јовановић др Ката	36	20	Финансијско извештавање - достигнућа и искушења (коаутор др Душан Дендић)
1126.	Шкарић-Јовановић др Ката	37	141	Политика финансијског извештавања – инструмент за реализацију циљева управе предузећа на финансијским тржиштима
1127.	Шкарић-Јовановић др Ката	38	153	Финансијско извештавање инвестиционих фондова
1128.	Шкарић-Јовановић др Ката	40	414	Финансијска криза - повод за преиспитивање основа вредновања у финансијским извештајима
1129.	Шкобић др Зоран	47	119	Регулисање рачуноводствене професије и економска (квази) либерализација: Хармонизација са ЕУ?
1130.	Шкобић др Зоран	48	7	Значај и предности примене IFRS у Републици Србији
1131.	Шкобић др Зоран	49	83	Нове перспективе едукације и обуке професионалних рачуновођа у 21. веку: Изазови структурирања и регулације професије
1132.	Шкобић др Зоран	50	21	Финансије за развој, циљеви одрживог развоја и рачуноводство: преиспитивања повезаности
1133.	Шкобић мр Зоран	44	43	Саморегулација и јавни надзор у функцији квалитета рачуноводствене професије
1134.	Шкобић мр Перо	36	7	Улога и значај Савеза рачуновођа и ревизора Србије за развој рачуноводства и рачуноводствене професије (коаутор др Благоје Новићевић)
1135.	Шкобић мр Перо	37	275	Рачуноводствена регулатива у Србији – стање и очекивања
1136.	Шкобић Тања	48	70	Рачуноводствени третман лизинга у контексту новог МСФИ 16
1137.	Шкобић Тања	49	7	Кардиналне врлине рачуновођа – услов и претпоставка професионалног и етичког расуђивања
1138.	Шњегота др Душко	41	36	Рачуноводствена професија као фактор стабилизације финансијског тржишта и прикључења Европској унији
1139.	Шњегота др Душко	42	49	Информациона подршка функцији управљања јавним средствима
1140.	Шњегота др Душко	43	283	Билансирање буџетског дефицита у функцији откривања и разумевања узрока кризе у јавном сектору
1141.	Шњегота др Душко	44	218	Екстерна ревизија као детерминанта квалитета финансијског извештавања у јавном сектору
1142.	Шњегота др Душко	46	317	Улога врховних ревизорских институција у повећању ефикасности и ефективности система управљања јавним средствима
1143.	Шњегота др Душко	48	253	Управљање непокретном имовином јавних предузећа
1144.	Шошкић др Дејан	38	138	Инвестициони фондови у Србији: досадашње искуство, стање и перспективе
1145.	Шошкић др Дејан	41	357	Регулација банака после Кризе: куда иде Базел II
1146.	Штимац Милко	37	7	Јавност/транспарентност пословања као фундаментални принцип рада на финансијском тржишту

Прилог 3
РЕГИСТАР АУТОРА ПРЕМА БРОЈУ РАДОВА ПОДНЕТИХ
НА ГОДИШЊИМ СИМПОЗИЈУМИМА
У ПЕРИОДУ ОД 1969. ДО 2019. ГОДИНЕ

Р.бр.	Аутор	Број поднетих реферата
1.	Петровић Марко	23
2.	Новићевић Благоје	18
3.	Вуњак Ненад	17
4.	Стевановић Никола	17
5.	Шкарић Јовановић Ката	17
6.	Иванишевић Милорад	15
7.	Родић Јован	14
8.	Стојановић Рада	14
9.	Микеревић Драган	13
10.	Шевић Жељко	13
11.	Дмитровић-Шапоња Љиљана	12
12.	Драгојевић Драгутин	12
13.	Кисић Драгутин	12
14.	Малешевић Ђоко	12
15.	Малинић Дејан	12
16.	Малинић Д. Слободан	12
17.	Церовић Петар	12
18.	Андрић Мирко	11
19.	Јовановић Даница	11
20.	Лисавац Славко	11
21.	Марковић Коста	11
22.	Илић Гаврило	10
23.	Јовић Даница	10
24.	Кањевац Милоје	10

25.	Марковски Слободан	10
26.	Таушановић Милорад	10
27.	Кнежевић Горанка	9
28.	Крстић Јован	9
29.	Матовић Јован	9
30.	Младићевић Миодраг	9
31.	Станчић Предраг	9
32.	Бандин Јелена	8
33.	Богетић Павле	8
34.	Ранковић Јован	8
35.	Станојевић Тихомир	8
36.	Стојилковић Милорад	8
37.	Тодоровић Зоран	8
38.	Бакић Бранислав	7
39.	Виторовић Богољуб	7
40.	Јакшић Дејан	7
41.	Клубучар Јанко	7
42.	Турк Иван	7
43.	Турк Иван	7
44.	Цветановић Миливоје	7
45.	Вукић Станоје	6
46.	Дохчевић Симеон	6
47.	Зеремски Војислав	6
48.	Јаблан Стефановић Радмила	6
49.	Ковачевић Љубомир	6
50.	Краљ Јанко	6
51.	Лалевић-Филиповић Ана	6
52.	Љубисављевић Снежана	6
53.	Марковић Иван	6

54.	Мартић Славољуб	6
55.	Мијатовић-Шофранац Оливера	6
56.	Милојевић С. Душан	6
57.	Папазовска Ленче	6
58.	Поповић Благоје	6
59.	Станковић Звонимир	6
60.	Ћировић Ратомир	6
61.	Шњегота Душко	6
62.	Антић Љиља	5
63.	Гајић Љубица	5
64.	Јаношевић Милош	5
65.	Килибарда Зоран	5
66.	Ковачевић Михајло	5
67.	Красуља Драган	5
68.	Милићевић Владе	5
69.	Миловановић Стеван	5
70.	Миновски Зоран	5
71.	Момчиловић Станимир	5
72.	Орловић Богдан	5
73.	Османчевић Сабахудин	5
74.	Павловић Владан	5
75.	Ралевић Рајко	5
76.	Савић Бојан	5
77.	Секерез Војислав	5
78.	Стојановић Драган	5
79.	Шкобић Зоран	5
80.	Рерон Леон	4
81.	Бердовић Милорад	4
82.	Вукобратовић Петар	4

83.	Дефранчески Бојан	4
84.	Милинковић Славко	4
85.	Милошевић Момчило	4
86.	Нешић Весна	4
87.	Радовановић Радиша	4
88.	Рекецки Јован	4
89.	Склевицку Сергеј	4
90.	Спасић Дејан	4
91.	Станишић Милован	4
92.	Анцић Миленко	3
93.	Беке–Тривунац Јозефина	3
94.	Богетић Гвозденија	3
95.	Божич Војислав	3
96.	Бонић Љиљана	3
97.	Бошковић Драгољуб	3
98.	Вукашиновић Јован	3
99.	Вучковић Милутиновић Савка	3
100.	Едуард Блашко	3
101.	Јаблан-Стефановић Радмила	3
102.	Јовановић Владимир	3
103.	Јовковић Биљана	3
104.	Јосиповић Родић Биљана	3
105.	Калмаревић Јован	3
106.	Крајчевић Фрањо	3
107.	Кресојевић Александар	3
108.	Лакићевић Милан	3
109.	Леко Вера	3
110.	Мајевић Миро	3
111.	Милетић Снежана	3

112.	Младеновић Дејан	3
113.	Обремски Бранислав	3
114.	Пантелић Марија	3
115.	Папић Јован	3
116.	Петровић Зоран	3
117.	Петровић Предраг	3
118.	Пјанић Здравко	3
119.	Правиловић Слободанка	3
120.	Радоман Радмила	3
121.	Раце Златан	3
122.	Соколовић Милован	3
123.	Стантић Јосип	3
124.	Томић Драгорад	3
125.	Трајковски Бранко	3
126.	Цицо Снежана	3
127.	Црнобрња Јелена	3
128.	Чанак Јован	3
129.	Martin Richard	2
130.	Алексић Богољуб	2
131.	Андрић Јован	2
132.	Богдановић Милош	2
133.	Браут Роко	2
134.	Вукелић Гордана	2
135.	Гроздановић Драгиша	2
136.	Дејановић Петар	2
137.	Дендић Душан	2
138.	Денчић-Михајлов Ксенија	2
139.	Динуловић Петар	2
140.	Дрецун Миливоје	2

141.	Ђорђевић Славиша	2
142.	Ђукић Тадија	2
143.	Ивковић Станко	2
144.	Јањић Весна	2
145.	Јовановић Александар	2
146.	Јовановић Душан	2
147.	Керн Јене	2
148.	Ковачевић Јосип	2
149.	Ковачевић Михаило	2
150.	Крсмановић Бранко	2
151.	Лазаревић Аргир	2
152.	Љутић Бранко	2
153.	Мартић Владан	2
154.	Марцикић Стипан	2
155.	Милисављевић Момчило	2
156.	Милојевић Мирослав	2
157.	Милосављевић Момчило	2
158.	Милутиновић Сунчица	2
159.	Николајевић Радмила	2
160.	Огњановић Вук	2
161.	Петкович Ђерђи	2
162.	Познанић Владимир	2
163.	Полић Р. Станислав	2
164.	Пољашевић Јелена	2
165.	Поповић Милијан	2
166.	Пупић Мирко	2
167.	Радић Живко	2
168.	Радосављевић Миладин	2
169.	Родићи Јадранка	2

170.	Симић Новица	2
171.	Станић Славољуб	2
172.	Стефановић Златко	2
173.	Стефановић Радослав	2
174.	Стојановић Тодор	2
175.	Тепавчевић Коста	2
176.	Тодоровић Мирослав	2
177.	Томовски Серафим	2
178.	Тошевски Методије	2
179.	Трнинић Обрад	2
180.	Урошевић Ненад	2
181.	Филиповић Божидар	2
182.	Шкобић Перо	2
183.	Шкобић Тања	2
184.	Шошкић Дејан	2
185.	Cristaea Horia	1
186.	Haller Axel	1
187.	Mahadžeri Laura	1
188.	Misicu Dimitrie	1
189.	Veselinović-Novak Emilia	1
190.	Абрамовић Иван	1
191.	Андријевић Јанковић Љубица	1
192.	Анђелковић Радосава	1
193.	Антић Иван	1
194.	Аранђеловић Никола	1
195.	Бакрач Раденко	1
196.	Бандин Томислав	1
197.	Баралић Живорад	1
198.	Беатовић Владо	1

199.	Берберовић Шефкија	1
200.	Беслаћ Стеван	1
201.	Бјелица Вељко	1
202.	Бјелица Војин	1
203.	Бован Миладин	1
204.	Богетић Блажо	1
205.	Боричић Драгиша	1
206.	Борља Олга	1
207.	Боровић Наталија	1
208.	Бошковић Будимир	1
209.	Бркља Момир	1
210.	Велизарић Драгољуб	1
211.	Вила Алија	1
212.	Влаховић Александар	1
213.	Влашкалић Милена	1
214.	Врбица Радивоје	1
215.	Вујић Јован	1
216.	Вуковић Бојана	1
217.	Вуксановић Емилија	1
218.	Вучетић Нинко	1
219.	Вучетић Светислав	1
220.	Глишић Милан	1
221.	Говедарица Катарина	1
222.	Гојковић Гојко	1
223.	Горани Хајрулах	1
224.	Гордић Ранко	1
225.	Гулев Бранислав	1
226.	Дежељин Јадранка	1
227.	Денчић Михајлов Ксенија	1

228.	Диздар Ибрахим	1
229.	Дилбер Јасмина	1
230.	Димитријевић Димитрије	1
231.	Драганац Драгана	1
232.	Драгашевић Момир	1
233.	Ђорђевић Бранислав	1
234.	Ђорђевић Н. Зоран	1
235.	Ђурасовић Владислав	1
236.	Ђурић Драгана	1
237.	Ђурић М. Драгана	1
238.	Ђуричин Драган	1
239.	Живаљевић Славојка	1
240.	Живановић Милутин	1
241.	Закић Владимир	1
242.	Здравковић Југослав	1
243.	Ивановић Илија	1
244.	Ивовић Урош	1
245.	Илић Зорка	1
246.	Илић Предрог	1
247.	Јанички Ђурђица	1
248.	Јанковић Живота	1
249.	Јанковић Милош	1
250.	Јеремић Зоран	1
251.	Јеринић Пантелија	1
252.	Јовановић Дејан	1
253.	Јовановић Ђорђе	1
254.	Јовановић Живорад	1
255.	Јовићевић Сретен	1
256.	Јоргић Бранислав	1

257.	Капор Предраг	1
258.	Каришик Жарко	1
259.	Клачмер Марина	1
260.	Кнежевић Владан	1
261.	Кнежевић Радован	1
262.	Кнежевић Снежана	1
263.	Ковачевић Радмила	1
264.	Кожељ Станко	1
265.	Кондић Новак	1
266.	Конески Методија	1
267.	Костић Олга	1
268.	Костов Бојко	1
269.	Костов Иван	1
270.	Крајишник Кјазим	1
271.	Крстић Бобан	1
272.	Крстић Борко	1
273.	Крстић Јанко	1
274.	Кузмински Јосип	1
275.	Лазаревић Никола	1
276.	Лазаревски Руди	1
277.	Ловић Миодраг	1
278.	Лукић Радојко	1
279.	Мајсторовић Александар	1
280.	Марков Зоран	1
281.	Марковић Вукадин	1
282.	Медвед Ивана	1
283.	Микић Тамара	1
284.	Миклошевић Лазар	1
285.	Милановић Владимир	1

286.	Милев Симеон	1
287.	Милић Славољуб	1
288.	Милићевић Стеван	1
289.	Милојевић Раденко	1
290.	Милојевић Радомир	1
291.	Милошевић Милош	1
292.	Милошевић Страшимир	1
293.	Мирковић Јован	1
294.	Митровић Снежана	1
295.	Михајловић Драган	1
296.	Млађеновић Страхиња	1
297.	Момировић Митар	1
298.	Мрдовић Богдан	1
299.	Мркушић Жарко	1
300.	Муникравић Милорад	1
301.	Нешић Ненад	1
302.	Николајевић-Теофановић Радмила	1
303.	Николић Богољуб	1
304.	Николић Бранко	1
305.	Николић Вера	1
306.	Николић Леонид	1
307.	Николовски Ђорђи	1
308.	Никочевић Петар	1
309.	Никчевић Јован	1
310.	Новаковић Ђурађ	1
311.	Обрадовић Јелена	1
312.	Павловић Драгослав	1
313.	Пантелић Владоје	1
314.	Пејовић Душко	1

315.	Перовић Веселин	1
316.	Петковић Милорад	1
317.	Петровић Божидар	1
318.	Петровић Евица	1
319.	Полић Станислав	1
320.	Поповић Љиљана	1
321.	Поповић Мирослав	1
322.	Поповић Никола	1
323.	Поповић Сима	1
324.	Радић Синиша	1
325.	Радмиловић Станко	1
326.	Радовановић Мирјана	1
327.	Радловић Марија	1
328.	Рајновић Љиљана	1
329.	Ракић Анка	1
330.	Ракић Радиша	1
331.	Раковачки Миленко	1
332.	Раце Божидар	1
333.	Ристанић Милорад	1
334.	Ристић Ђорђе	1
335.	Ристић Жарко	1
336.	Ристић Живота	1
337.	Русић Мирко	1
338.	Савић Радиша	1
339.	Себењи Јене	1
340.	Симоновић Милорад	1
341.	Симоновић Миодраг	1
342.	Синанагић Мурат	1
343.	Синђић Милош	1

344.	Скок Петер	1
345.	Совић Јозо	1
346.	Спахић Наташа	1
347.	Спремо Снежана	1
348.	Стаменковић Ружица	1
349.	Станишић Миле	1
350.	Станојевић Слободан	1
351.	Стевановић Перо	1
352.	Стевановић Татјана	1
353.	Степановић Славко	1
354.	Стефановић Милан	1
355.	Стипанић Карло	1
356.	Стоковић Радоња	1
357.	Тавчар Милан	1
358.	Талеска Сузана	1
359.	Тешић Живојин	1
360.	Тишма Тодор	1
361.	Тодоровић Евица	1
362.	Тодоровић Здравко	1
363.	Тодоровић Јован	1
364.	Тодоровић Милован	1
365.	Тодоровић Мирјана	1
366.	Тодосијевић Радмило	1
367.	Тома Војислав	1
368.	Тома Марин	1
369.	Трандафиловић К. Саша	1
370.	Трифунковић Предраг	1
371.	Тубић Раковачки Снежана	1
372.	Турк Хинко	1

373.	Туцаковић Желимир	1
374.	Ћирић Јован	1
375.	Ћирић Момчило	1
376.	Узуновић Решад	1
377.	Фигар Надица	1
378.	Форгач Миклош	1
379.	Франц Виктор	1
380.	Фримерман Андреј	1
381.	Хета Рамо	1
382.	Цветиновић Миливоје	1
383.	Цветковић Владислав	1
384.	Цекић Добровоје	1
385.	Цекић Никола	1
386.	Цингула Маријан	1
387.	Чалија Наташа	1
388.	Чеко Бошко	1
389.	Чолановић Бранко	1
390.	Чупић Милан	1
391.	Шевић Александар	1
392.	Штимац Милко	1

САВЕЗ РАЧУНОВОЂА И РЕВИЗОРА СРБИЈЕ
Serbian Association of Accountants and Auditors

50th Symposium

***Financial Operations and
Reporting in the Function
of Digital Economy and
Sustainable Development***

*Abstracts in English
may 29 - june 1st 2019.*

Contents

APPLICATION OF THE INTERNATIONAL REGULATORY FRAMEWORK AS AN IMPERATIVE OF THE COMPARABILITY OF FINANCIAL REPORTS, INVESTMENTS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Blagoje NOVICEVIC, PhD

Prof. Radenko MILOJEVIC, PhD

Accounting Profession and Quality of Financial Reporting ----- 7

Prof. Zeljko SEVIC, PhD

Zoran SKOBIC, PhD

Finance for Development, Sustainable Development Goals and Accounting/Financial Reporting: Examining the Linkages ----- 21

Prof. Dragan MIKEREVIC, PhD

Financial Reporting as Catalyst for Growth ----- 38

Rada STOJANOVIC, PhD

Redefining the Comparability of Financial Reports of Insurance Companies in Compliance with IFRS 17 ----- 60

Docent Dejan JOVANOVIC, PhD

Prof. Mirjana TODOROVIC, PhD

Holistic Approach to Integrated Corporate Reporting ----- 81

Bojan SAVIC, PhD

Materiality Concept - Conditio Sine Qua Non for High Value Relevance of Financial Statements ----- 102

FINANCIAL REPORTING IN THE FUNCTION OF BUSINESS AND RISK MANAGEMENT

Prof. Goranka KNEZEVIC, PhD

Prof. Vladan PAVLOVIC, PhD

Integrated reporting as a Means to Reduce Information Asymmetry ----- 122

Prof. Zlatko STEFANOVIC, PhD

Predrag PETROVIC, MSc

Share Premium, Legal and Accounting Aspect ----- 140

Lence PAPAZOVSKA, MSc

Future of Accounting Profession in Digitalization Age ----- 169

<i>Milan CUPIC, PhD</i> Economic Exposure and Financial Hedging of Foreign Currency Risk	182
<i>Snezana CICO, PhD</i> <i>Ljiljana RAJNOVIC, PhD</i> Going Concern as Red Flag for Bankruptcy	202
<i>Momcilo MILOSEVIC, MSc</i> Financial Assets of the Company as a Financial Instrument of Investment	224
<i>Snezana MILETIC, MSc</i> Contemporary Approaches to the Measurement of Financial Statements` Quality	246
<i>Prof Zoran TODOROVIC, PhD</i> Financial and Non-financial Indicators from the Aspect of Annual Business Report	266
IMPACT OF DIGITALIZATION ON ACCOUNTING, AUDITING AND TAXATION OF BUSINESS, PUBLIC ENTERPRISES AND USERS OF BUDGETARY FUNDS	
<i>Dusko PEJOVIC, PhD</i> Significance of Digitalization in Auditing the Operations of the Users of Public Funds	283
<i>Vesna NESIC, PhD</i> Introduction of Electronic Tax Returns	300
<i>Zoran KILIBARDA</i> Effects of Electronic Financial Operations and Reporting on Users of Public Funds	324
<i>Biljana JOSIPOVIC RODIC, PhD</i> Current Situation and Potential Improvements to the System of Financial Management and Control in the Public Sector of the Republic of Serbia	347
<i>Dejan MLADENOVIC</i> The Authenticity of Accounting Documents in the Context of Digital Business	364

Prof. Blagoje NOVICEVIC, PhD
Prof. Radenko MILOJEVIC, PhD

ACCOUNTING PROFESSION AND QUALITY OF FINANCIAL REPORTING

The authors research and present proof that the accounting profession, whose main carriers are professional accountants and professional organization, is a significant, young and strong profession. Its significance does not decrease but it is growing with the dematerialization of the economy, or the emergence of the digital economy. The digital economy leads to drastic changes that drive and deepen the possibilities of using accounting and strengthen the role of professional accountants and professional organizations.

Prof. Zeljko SEVIC, PhD
Zoran SKOBIC, PhD

FINANCE FOR DEVELOPMENT, SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND ACCOUNTING/FINANCIAL REPORTING: EXAMINING THE LINKAGES

The creation of international financial institutions (IFI's) prior to the end of the Second World War provided an institutional framework to support less developed countries. In the post-war period, this framework was used to provide basic assistance to countries, but along with further development, its structure and practice have changed. One of the biggest challenges in the past was to ensure sufficient food supplies, whereas recently the focus has shifted to the improvement of educational and healthcare infrastructure. With the arrival of the new millennium, the UN has promoted so called "Millennium Development Goals", which were subsequently transformed into Sustainable Development Goals.

Development financing includes funding sources that are aimed at achieving defined development goals as part of the overall national development strategy. As a rather comprehensive concept, it encompasses a variety of sources and financing modalities. Accountants have multiple roles in the process of realizing sustainable development goals, among which the roles of creators, providers, custodians, and value-reporters.

The development of technology and new trends in business management pose new challenges for the accounting profession, which will certainly contribute to its further development, regardless of some predictions that by 2030, accountants will be replaced by artificial intelligence. Accountants should follow changes, behave proactively, and try to ensure that the transition process is under their complete control.

Key words: development financing, official development assistance, sustainability, sustainable development, sustainable development goals, financing models, sustainable development accountancy, accounting for the renewable resources / environment and social accounting.

Prof. Dragan MIKEREVIC, PhD

FINANCIAL REPORTING AS CATALYST FOR GROWTH

Investments are necessary for the growth of the economy and the value of the company. The economy can count on investments only if there is a good business environment in the country. The quality of financial reporting is a component of good business environment. Consequently, there are grounds for the claim that the high-quality financial reporting is the catalyst for the growth of the economy.

Key words: growth, development, sustainable growth rate, financial statements, investors

Rada STOJANOVIC, PhD

REDEFINING THE COMPARABILITY OF FINANCIAL REPORTS OF INSURANCE COMPANIES IN COMPLIANCE WITH IFRS 17

Investors and other users of financial statements who give their assets to insurance companies, assess the certainty of the related future net cash flow on the basis of the information in the financial statements. IFRS 17, as a significant segment of international accounting regulations which are related to the financial statements of insurance companies, had a long way from project to publication, about twenty years. Furthermore, in relation to other standards a longer period has passed between its publication and mandatory application, (four years), which is a consequence of the complexity of the application of the new standard on the one hand and the importance of its proper application, on the other.

Analysis and comparison of the current financial statements of insurance companies globally are difficult, often impossible, because there is no consistency in the application of accounting regulations in the course of their preparation. IFRS 4, which represents the first phase of the application of IFRS 17 and the current accounting basis for insurance contracts, contains different accounting approaches and potentially jeopardizes the comparability of the financial statements of insurance companies. IFRS 17, which will come into effect in 2021, in addition to improving transparency and prescribing up-to-date risk measurement, prescribes a single accounting model for all insurance contracts, thereby giving the right meaning to the comparability of financial statements. This paper points to the improvements of the financial reporting of insurance companies based on the guidelines of IFRS 17 and makes a connection between the application of this standard and the current EU Insurance Directive relating to the Solvency II model.

Key words: insurance companies, IFRS 17, Solvency II, financial reporting, insurance contracts, cash flow.

Docent Dejan JOVANOVIĆ, PhD
Prof. Mirjana TODOROVIĆ, PhD

HOLISTIC APPROACH TO INTEGRATED CORPORATE REPORTING

Under the conditions where corporate governance and corporate responsibility towards stakeholders are gaining in importance, the limitations of the traditional financial reporting model are becoming more pronounced, and the need to expand this concept becomes more than obvious. The goal of expanding the scope of reporting and the inclusion of non-financial information in the external reporting system is to enable stakeholders to understand the link between current business events, financial statements, and factors that contribute in the long run to value-enhancement and company improvement. The main objective of this paper is to present integrated reporting as a reporting format based on a holistic approach in which financial information, information on business sustainability, and information from the domain of corporate governance are displayed together, thus creating a synergistic effect. The paper also analyzes the current regulatory framework for integrated reporting as well as the previous experience in the implementation. The results of the research indicate that, although the benefits of integrated reporting have been indicated in the literature for years, companies are still failing to recognize them, as evidenced by a small number of published integrated reports worldwide. Also, the research suggests that the integrated reporting is not predominantly used in the industry with high social and environmental impacts, as would be expected, but in the sector of financial services.

Key words: traditional concept of financial reporting, integrated financial reporting, non-financial reporting, regulatory framework

Bojan SAVIĆ, PhD

MATERIALITY CONCEPT - CONDITIO SINE QUA NON FOR HIGH VALUE RELEVANCE OF FINANCIAL STATEMENTS

The concept of materiality is a kind of a filter in the process of selecting the information to be reported in the financial statements. It is said that the significance of the current circumstances, as well as transactions and events from operations is determined on the basis of professional judgement. This concept touches all the key aspects of the preparation of financial statements - recognition, measurement, presentation and disclosure. Since the primary users of the financial statements are current and potential investors and creditors, the materiality contributes to the preparation of the financial statements in a manner that defines the information needs of the financial statement users. According to IAS 1 - Presentation of Financial Statements and IAS 8 - Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors, information is material if its omission, misstatement or blurring can reasonably be expected to influence the current and future decisions of the primary users of general-purpose financial statements. Although at first glance it seems to be a simple concept, in the practice of financial reporting, there are a number of dilemmas when deciding which information to present in the financial statements.

The aim of the paper is to point out the key challenges that the preparers of financial statements face when interpreting and implementing the concept. Namely, inadequate understanding and application of the concept of materiality will result not only in conceiving and applying inadequate accounting policies, but also in demonstrating a non-optimal - too large or insufficient amount of financial information. In those circumstances, the understanding of the presented information is significantly impeded, which consequently leads to informational asymmetry and its negative consequences. Furthermore, due to the inadequate value relevance of the financial statements, this makes it impossible to communicate efficiently with financial market participants while at the same time preventing the optimal allocation of resources.

Key words: materiality, value relevance of financial statements, accounting policy, professional judgement, IFRS.

Prof. Goranka KNEZEVIC, PhD

Prof. Vladan PAVLOVIC, PhD

INTEGRATED REPORTING AS A MEANS TO REDUCE INFORMATION ASYMMETRY

It is beyond reasonable doubt that disclosure of non-financial information decreases the information asymmetry. The scope in which this asymmetry will be decreased depends on the relevance, timeliness and truthfulness of disclosed non-financial information and their presentation. Integrated reporting concept has been developed with one purpose and that is to holistically integrate in one report comprehensive performance data relevant for all stakeholders having an interest in the results of operations of specific company. The primary purpose has been quickly released and focus has been returned back to investors and creditors as primary users. Many research papers have been written to reassess the issue of whether this new concept helps decreasing the information asymmetry. In this paper it was shown that integrated reporting can help companies to reduce information asymmetry and it gives certain benefits to companies implementing them. On the other hand, it is pointed out that this concept, similar to other concepts developed in the past, was not able to solve all of the challenges of corporate reporting world and decrease or eliminate information asymmetry between stakeholders and companies.

Key words: Integrated reporting, non-financial information, financial information, information asymmetry

Prof. Zlatko STEFANOVIC, PhD

Predrag PETROVIC, MSc

SHARE PREMIUM, LEGAL AND ACCOUNTING ASPECT

Law on Companies defines the concept of share premium, but does not prescribe any specifics in relation to the assets that the company acquires on the basis of the share premium. Other applicable laws also do not contain share premium norms. Unlike the stated law, accounting regulations (regular by-laws) contain norms on how the share premium is classified in the financial records, and how it is

presented in the financial statements. The accounting rules use the term share premium in the broader sense than the one envisaged by the Law on Companies. In practice, a very important issue is for what the funds obtained from the share premium can be used, but also which funds can be used to expense a negative emission premium. The aim of the paper is to determine the nature of the share premium, to show how it is accounted for and determine for which purposes the share premium assets can be used.

Key words: share premium, share capital, issue of shares, own shares, company income, disposal of own shares, net assets of the company.

Lence PAPAZOVSKA, MSc

FUTURE OF ACCOUNTING PROFESSION IN DIGITALIZATION AGE

The development of information and communication technology and the general digitalization eliminate the existing views on space and time, and not only is there an appearance, but there is a substantial participation of accountants in world trends based on this type of knowledge. Since the countries in the region have been for some time at the EU threshold, it is necessary for the accounting profession to be directed to the requirements of the Union itself, and on the other hand, the own path involves complementing and upgrading accounting practice and theory, with the application of all the advantages of digitalization.

The advancement of technology has replaced the repetitive part of the work of accounting staff. By automating the business processes, a large part of the accounting procedures is significantly predefined through the accounting scheme in the business system itself. Biometric technologies represent the future in terms of improving security and business efficiency. Digitalization of documents that are certified by digital signature with biometric labels has multiple positive effects. It is particularly important that these documents and information are protected, as the number of cases of different misconduct in relation to accounting systems is increasing.

The reality is that in the era of digitalization an ever-smaller number of persons are involved in the accounting of business processes, and an increasing number of persons who manage the systems define business processes while at the same time the system is "filled" with information and independently prepares financial statements.

Is the accounting staff sufficiently competent and ready to meet all the requirements of the digital document processing system and the requirements of the IT revolution, i.e. to accept the reality that the future is in digital knowledge? Paperless operations are certainly becoming our imperative and reality and the only question is whether and to what extent accountants are ready for such a step forward.

Key words: digitalization, information and communication technologies, the future of the accounting profession, automation, business processes, digital documents.

Milan CUPIC, PhD

ECONOMIC EXPOSURE AND FINANCIAL HEDGING OF FOREIGN CURRENCY RISK

Exposure to foreign currency risk is the measure of sensitivity of the domestic value of certain items (assets, liabilities, etc.) expressed in foreign currency to unexpected exchange rate changes. Exposure can be translational and economic, with two basic forms of economic exposure being transactional and business exposure. Translational exposure expresses the sensitivity of the book value of certain balance sheet items of the consolidated financial statements to changes in foreign exchange rates. While transactional exposure expresses the sensitivity of current (contracted), business exposure expresses the sensitivity of expected (non-contracted) cash flows and the company's competitive position to the changes in foreign exchange rates. Foreign exchange risk management companies may use financial hedging, which implies stating a position in a currency derivative, in order to reduce exposures related to the underlying foreign currency position. The aim of this paper is to identify the basic forms of foreign exchange risk exposure and basic approaches to managing the foreign currency risk of a non-financial enterprise. The paper contributes to a better understanding of the foreign exchange risk impact on the financial performance of the company, the trading framework and the application of currency derivatives, and the impact of hedging accounting on financial hedging.

Key words: foreign exchange risk, economic exposure, currency derivatives, currency hedging, hedge accounting.

Snezana CICO, PhD

Ljiljana RAJNOVIC, PhD

GOING CONCERN AS RED FLAG FOR BANKRUPTCY

The principle of going concern is the basic account balancing principle as well as the key audit issue. As a consequence, the principle of going concern occupies a significant place in the auditor's report. The results of the analysis carried out on the basis of a sample of companies in the Republic of Serbia also point to the importance and high percentage of Emphasis of Matter paragraphs related to going concern in audit reports, as well as the possibility of predicting bankruptcy. By analyzing the key accounting parameters: liquidity, solvency, level of indebtedness, etc., as well as using modern methods of forecasting bankruptcy, it is possible for companies to take corrective measures on time. The violation of the going concern is a "red flag" that warns the enterprise of a crisis in business and the possibility of bankruptcy. On the base of the revised audit standard, going concern has greater visibility in the auditor's report. The existence of material uncertainty in relation to the company continuing to operate as a going concern is clearly highlighted in the newly-defined report.

Key words: going concern, International accounting standards, International standards of audit, business analysis, auditor's report, bankruptcy, emphasis of matter

Momcilo MILOSEVIC, MSc

FINANCIAL ASSETS OF THE COMPANY AS A FINANCIAL INSTRUMENT OF INVESTMENT

The modern way of conducting business is based on the financial system that enables the flow of free funds towards investment projects, which contributes to the growth of economic activity. The increase in the share of financial instruments in assets and liabilities, recognition, classification, effects of valuation of financial instruments and hedge accounting affect the reliability and transparency of the financial reporting of the company. The basic three links of the financial system are: the financial market, financial institutions and financial instruments.

Financial instruments are contracts that regulate financial relations between investors who purchase or acquire a financial instrument, by giving money to the issuer or holder of a financial instrument. The investor invests money, becomes the owner of a financial instrument and receives a claim for the refund of the nominal amount stated in the instrument itself. By investing in debt financial instruments, the investor generates income from interest, where the interest does not depend on the business result of the issuer, but is determined on the basis of the nominal amount of the debt financial instrument. The value of the acquired financial instruments is recognized as financial assets in the Company's Statement on Financial Position and must be classified in one of the categories of financial assets defined in IFRS 9 Financial Instruments.

Management of contracted cash flows of financial assets reflects the time value of money and credit risk, the recoverable amount of which is determined by the business model at fair value, or at amortized cost.

Key words: financial instruments, financial assets, financial market, investment projects, fair value, depreciation value.

Snezana MILETIC, MSc

CONTEMPORARY APPROACHES TO THE MEASUREMENT OF FINANCIAL STATEMENTS' QUALITY

The attention of financial statements' users is primarily focused on the reported earnings, which is a point of interests of all stakeholders. Consequently, management pays great attention to the measurement and disclosure of earnings. A high-quality reported earnings number is a representative measure of current operating performance, a good indicator of future operating performance and a useful summary input for assessing a company's value. For this reason, the academic and professional public infer that the financial statements' quality lies in the quality of the reported earnings. Earnings quality is a multidimensional concept which has been very popular topic among researchers in the past twenty years.

The remainder of the paper is organized as follows. Section 1 explains the qualitative characteristics of useful financial information appointed in the Conceptual Framework for Financial Reporting. Section 2 is dedicated to the analysis of the determinants of the earnings quality and to defining a set of measurable earnings quality proxies consisting of persistence, predictability, volatility, conservatism, accru-

als` quality and relevance. Section 3 presents a model that quantifies the attributes of individual earnings and combines them into an aggregate earnings quality measure (Gaio, 2010). Considering there are sporadic experiences in the application of this model in the developed countries, but also in the countries in our region, the conclusion of the paper presents the limitations of empirical researches based on the model. In addition, potential problems in the application of the presented methodology in measuring financial statements quality in the Republic of Serbia are described.

Keywords: useful financial information, earnings quality, persistence, predictability, volatility, conservatism, accruals` quality and relevance.

Prof Zoran TODOROVIC, PhD

FINANCIAL AND NON-FINANCIAL INDICATORS FROM THE ASPECT OF ANNUAL BUSINESS REPORT

Many organizations strive to provide their stakeholders with a better insight into the performance of those activities that are of public interest and for the public good, but it is partly being implemented because of legal requirements. Financial reporting is standard reporting and at present it is not enough, so non-financial reporting fills this gap, by referring to qualitative and quantitative information that deviates beyond the usual framework of the financial statements. This paper explains in detail what is required in the annual business report in accordance with the Serbian Accounting Act, the Accounting Act of Montenegro and the Directive, and what the differences are. In addition, detailed explanatory indicators, both financial and non-financial, which, from the aspect of this type of report, have great usefulness. In doing so, the paper gives a detailed account of the benefits of non-financial information to companies and their auditors, as well as the research how this information is used in Serbia, Montenegro and abroad.

Key words: financial reporting, non-financial reporting, intangible investment

Dusko PEJOVIC, PhD

SIGNIFICANCE OF DIGITALIZATION IN AUDITING THE OPERATIONS OF THE USERS OF PUBLIC FUNDS

On daily level, the users of public funds and other organizations operating in the public sector are faced with ever-decreasing use of paper and increasing use of information, records and data in digitalized (electronic) form. This results in an increasing quantity of data available only in electronic form. Digitalization provides great opportunities for professionals to achieve greater efficiency, and this applies particularly to external auditors.

However, it is justifiable to raise the question of the extent to which external auditors know how to use a wide range of available technology tools to support their regular audit activities. At the same time, managing large and important data, cyber security and digital disruption, create multiple challenges that require appropriate risk assessment, individual responses, and adequate solutions.

Increasing demands from modern business, as well as changing business conditions, are an additional incentive for the implementation of technology in the implementation of audit. These circumstances require regular and timely provision of adequate assurances on the truthfulness and fairness of financial reporting, compliance with regulations, the achievement of the “3E” economy, efficiency and effectiveness, and the protection of property and data. An assessment should be made of the effectiveness and functionality of internal controls and whether the operational risk is reduced to an acceptable level.

Effective use of technology in the implementation of audit implies an adequate understanding of the main business processes and the connection of information systems and infrastructure to the subject of audit. However, in order to make it easier to apply the technology used in the audit, external auditors should have knowledge of the information systems, as well as the tools and techniques used in audit.

The necessary theoretical knowledge and practical experience in the field of application and audit of information technologies in our country are still scarce.

Key words: digitalization, external auditors, cyber security, digital disruption, financial reports, truthfulness, fairness, compliance, internal control, risk

Vesna NESIC, PhD

INTRODUCTION OF ELECTRONIC TAX RETURNS

For the past few years, the main priority of the Government of the Republic of Serbia has been digitalization and transition to electronic commerce. A special place within this process is occupied by electronic transactions with taxpayers and digitalization of the tax administration. In this context, a great deal of progress has been achieved in the previous period, as the process of translating “paper forms” of tax returns into an electronic form has ended. For the purpose of faster, easier and simpler settlement of tax liabilities, the Tax Administration has established a web portal “ePorezi”, where taxpayers can download all tax returns in electronic form, as well as instructions regarding the manner of filling in these tax returns. The process of introducing electronic tax returns lasted five years, during which the problems were identified by the practical application of electronic tax returns. By introducing electronic tax returns, the Tax Administration of the Republic of Serbia has achieved significant technological progress, but further improvements are necessary, because it is a process that goes in parallel with the development and introduction of new information technologies.

Key words: digitalization, electronic tax returns, Tax Administration, ePorezi.

Zoran KILIBARDA

EFFECTS OF ELECTRONIC FINANCIAL OPERATIONS AND REPORTING ON USERS OF PUBLIC FUNDS

The application of information technology plays an important role in the area of operation of users of public funds, both general administrative operations and current financial operations and reporting. The application of e-commerce already has a wide application in the operational work of government entities and increasingly

in the field of providing services to citizens, thus representing the imperative and necessity in the further development of society in all its segments.

This paper presents the current state of implementation of information technologies in the field of financial operations and the reporting of users of public funds, and the scope of the presentation is defined only for regulated obligations that are applied only by users of public funds, without showing the settlement of obligations prescribed by general regulations (taxes, contributions, reimbursements, levies) applied by the private and public sector, as well as the obligations to apply the regulations for special activities of users of public funds (health, culture, education, social ...).

Therefore, through the presentation how the prescribed obligations are settled, or the application of written or electronic form, the aim of this paper is to determine the actual effects of the recent application of information technologies in financial operations and reporting on the users of public funds

The paper also contains a proposal to improve the manner in which the obligations of public funds users are settled, in order to improve the application of information technology, especially in the part of financial reporting.

Key words: information technology, public sector, budget execution, written form, electronic form, financial reporting.

Biljana JOSIPOVIC RODIC, PhD

CURRENT SITUATION AND POTENTIAL IMPROVEMENTS TO THE SYSTEM OF FINANCIAL MANAGEMENT AND CONTROL IN THE PUBLIC SECTOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA

The role and importance of public sector in modern economy systems are becoming more and more prominent. It is because the public sector contains significant tangible and intangible assets acquired through generations, employs a significant part of workforce, allocates a part of GDP through public spending, provides public goods and services to a large corpus of customers, etc. Those are precisely the reasons why the public, the most significant investor of public goods and services, becomes increasingly interested in the continuous review of the operations of public sector entities. Particularly, the focus is on the information related to the purpose and use of financial assets entrusted to the government by the citizens through paying taxes, contributions and other forms of public revenue.

The existence of high-quality information implies the existence of a high-quality system of financial management and control, the purpose of which is to provide assurance that the entity is operating in compliance with laws, internal regulations and contracts, that the available resources are used economically, efficiently and effectively, that the financial reports provide accurate, reliable, true and relevant information, and that resources and information will be protected.

In the Republic of Serbia, efforts are being made to improve the public sector financial management and control system. The Government of the Republic of Serbia adopted the Strategy for Development of Internal Financial Control in the Public Sector with clearly defined activities for system improvement and precise deadlines

for the realization of defined activities. The current state of the financial management and control system in the public sector of the Republic of Serbia, however, deserves special attention, considering the numerous shortcomings in its functioning. A high-quality financial management and control system is important for assessing the accountability, cost-effectiveness, effectiveness and efficiency of holders of public functions, as well as improving the decision-making process and achieving sustainable development.

Key words: public sector, financial management, financial control, public accountability, sustainable development

Dejan MLADENOVIC

THE AUTHENTICITY OF ACCOUNTING DOCUMENTS IN THE CONTEXT OF DIGITAL BUSINESS

The accounting document, as a form or record confirming the occurrence of a business operation or transaction, is a basic element in accounting and a starting point in the recording of business events.

With the development of technology, information technology and the Internet as a global network, the development and acceleration of communication brought about significant changes in the operations of companies, both globally and on the micro plan. The “Information Society” and digitalization give a completely new perspective and context to accounting, accounting documents and records, or their transformation.

In the Republic of Serbia, the transformation from classic business into modern electronic business has not been implemented in a regulatory and practical sense either quickly or easily. This road was filled with many challenges, dilemmas, practical problems and, unfortunately, old habits: resistance to innovations and ignorance.

In the last few years, significant steps have been taken in the regulations of the Republic of Serbia. New laws and bylaws have been adopted, and the seal has been abolished as a relic of the past.

The way in which digitalization, i.e. the transition from traditional to electronic business, influenced the credibility of accounting documents, both in the regulatory framework and in practical application, is the subject of this paper.

Key words: business entity, accounting, accounting documentation, signature, seal, digitalization, electronic business (e-business), electronic document, electronic invoice (e-invoice), electronic signature, electronic seal.